Kur'ân'da İnsan

Prof. Dr.
Ömer Çelik

Teşbih,
Temsil ve Tasvirler Işığında

Kur'ân'da İnsan

Teşbih,
Temsil ve Tasvirler Işığında

Kur'ân'da İnsan

Prof. Dr. Ömer ÇELİK

IŞIK akademi YAYINLARI

Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında
KUR'ÂN'DA İNSAN

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5557-02-7

Yayın Numarası
91

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A.Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85
Mayıs 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İkinci Bölüm

MÜ'MİN, MÜNAFIK, KÂFİR VE MÜŞRİK

Üçüncü Bölüm
MUKAYESELİ TEŞBİH, TEMSİL VE TASVİRLER

MUKADDİME

Bütün mahlukat içinde bizleri insan olarak yaratan ve insanlar içinde bize mü'minlik şeref ve haysiyetini bahşeden Yüce Rabbimize nihayetsiz hamd ü sena ederiz. İnsanı Rabbi ile buluşturmak, O'nun rızasına kavuşturmak ve beşeriyete cennet yollarını en güvenilir bir şekilde göstermek üzere gönderilen eşsiz rehberimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya sonsuz salat ü selam sunarız.

Abes yaratmaktan münezzeh olan Allah Teâlâ, muazzam kainat sistemi içerisinde her bir varlığı bir hikmetle yaratmış ve nihayetinde insanı varlık âleminin en şereflisi olarak halketmiştir. Ona akıl, iz'an, idrak ve tefekkür gücü vermiştir. Dolayısıyla insanın hikmetsiz ve sebepsiz olarak yaratılmış olması düşünülemez. Onun yaratılış gayesini Cenâb-ı Hak şöyle beyan buyurmaktadır:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ "*Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım.*" (Zariyat, 51/56)

Allah Teâlâ, bütün kâinatı kendine kul olarak yarattığı halde bu âyet-i kerimede, onlardan sadece ikisinin yani insan ve cinnin ele alınmasının sebeplerinden biri şu olabilir: Kâinattaki bütün varlıklar daimi olarak Allah'a itaat ve ibadet içindedirler. Bu hususta irade ve tercih hakkı sadece insanlarla cinlere verilmiştir. Dolayısıyla âyet onları, başka nesnelere yönelip şirk koşmaktan sakındırıp sadece Allah'a kulluğa yönlendirmektedir. Bu ve benzeri âyetlere kulak veren insan, kendinde var olan aklî melekeleri kullanarak ve buna ilaveten insanlığa bahşedilen nübüvvet, risalet ve ilahi

kitap gibi harici hidayet yardımlarından da istifade ederek öncelikle Rabbini tanımalı ve O'nun seveceği bir kul olmaya azmetmelidir.

Yüce Rabbimiz, insanı fizikî ve ruhî olarak en güzel bir şekilde var etmiş, bütün azalarını en uyumlu ve ahenkli bir tarzda düzenlemiş ve onu diğer yaratıklarda olmayan pek çok faziletle donatmıştır. Âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖيٓ اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍ "*Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık.*" (Tîn, 95/4)

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖيٓ اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثٖيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضٖيلًا "*Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasib ettik, onlara helâl ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık.*" (İsra, 17/70)

Canlı ve cansız bütün kâinatı, güneşten, aydan, yıldızlardan, atmosfer küresinden, topraktan, sudan, madenlerden, kuşlardan, balıklardan, koyunlardan, ineklerden, meyvelere, zerrelere kadar bütün kâinatı insana hizmet ettiren, ne insanın kendisi, ne başka insanlar, ne cinler, ne başka varlıklar ve ne de kör tesadüflerdir. Belli ki rahmeti nihayetsiz Yaratıcının rahmeti ve iradesi bunu dilemiştir. Şu halde insanı bu derece yücelten Allah olduğuna göre, insan sadece O'na kulluk etmeli, başka âcizlere kulluk ederek kendi insanlık değerini düşürmemelidir.

Görüldüğü üzere, insanın şerefli olmasının bir yönü de, bütün varlıkların onun hizmetine amade kılınmış olmasıdır. Bir bakıma bütün kainat insana hizmet için hareket etmektedir. Bu mevzuya ışık tutan âyet-i kerimelerde şöyle buyurulur:

اَللّٰهُ الَّذٖي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فٖيهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ جَمٖيعًا مِنْهُ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "*Allah o yüce Zattır ki, içinde emri ve izni ile gemiler akıp gitsin diye, lütfundan nasiplerinizi arayasınız ve şükredesiniz diye denizleri sizin hizmetinize vermiştir. Hem göklerde ve yerde ne varsa, hepsini Kendi tarafından bir lütuf olarak sizin hizmetinize veren de O'dur. Elbette bunda düşünecek kimseler için ibretler vardır.*" (Câsiye, 45/12-13)

İbrahim sûresinde ise şu beyanlar yer almaktadır:
اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِه۪ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَ ۞ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَٓائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ "*Gökleri ve yeri yaratan Allah'tır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler ve ürünler çıkaran da O'dur. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları ve ırmakları da sizin hizmetinize veren O'dur. Mûtad seyirlerini yapan güneş ile ay'ı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur.*" (İbrahim, 14/32-33)

Dolayısıyla insan, bu dünyada büyük bir imtihan vermekte olup, bu imtihanın neticesi ahirette açıklanacaktır. Bu kadar sayısız nimetlere karşı şükreden bir kul mu, yoksa nankörlük eden bir asi mi olduğu orada bütün açıklığı ile ortaya konulacaktır. Bu noktada merhameti nihayetsiz olan Rabbimiz, insanı yalnız bırakmamış, kendindeki akli istidatlar ve insan aklına hakikati gösterecek kevni delillere ilaveten ona hidayet yollarını gösterecek peygamberler ve kitaplar göndermiştir. İnsan bütün bunları değerlendirerek imtihan verecek, göstereceği performansa göre artı sonsuz ile eksi sonsuz arasında gelip gidecektir. Fakat esas hedef, artıları çoğaltmak ve eksileri azaltmak olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in beyanına göre insanlar derece derecedir. Bu gerçek, fiziki ve maddi farklılıklar itibariyle geçerli olduğu gibi, manevi farklılıklar itibariyle de geçerlidir. Bunu yaşadığımız dünya hayatında rahatlıkla müşahede etmemiz mümkündür. İnsanlar içinde mü'min olanlar, münafık olanlar ve kâfir olanlar vardır. Mü'minler içinde peygamber olanlar, peygamberlerin yakın dostları olanlar ve Yüce Rabbimizin katında ismen zikredilmeye medar olanlar bulunmaktadır. Hatta peygamberler arasında hepsinden derece derece üstün tutulanlar mevcuttur.

İşte Kur'ân-ı Kerîm, kısaca temas ettiğimiz bu insan gruplarının özelliklerini ve karakter yapılarını çoğu kez teşbih, temsil ve tasvirler ışığında beyan etmekte; bunlardan kıyamete kadar gelecek nesillere davranış modelleri sunmaktadır. Kur'ân'ın irşadında bu metot önemli bir yer tutmaktadır.

Biz bu eserimizde, ifade ettiğimiz perspektif içinde Kur'ân-ı Kerîm'de çoğu kez teşbih, temsil ve tasvirlerle beyan edilen insan tiplerini ve onların karakter yapılarını izah etmeye gayret gösterdik. Özetle giriş kısmında çalışmanın bütünüyle alakalı kavramlar izah edildi. Birinci bölümde insanın en güzel kıvamda yaratılışı ve ondaki temel vasıflar ele alındı. İkinci bölümde muhtelif kademeleri nazar-ı itibara alınarak mü'min, münafık ve kâfirlerin özellikleri beyan edildi. Üçüncü bölümde ise mü'min ve kâfirlerle ilgili mukayeseli teşbih, temsil ve tasvirler ele alındı.

Çalışmamızın, Rabbimizin rızasına muvafık olmasını ve bütün insanlık âlemine hayırların celbine vesile olmasını niyaz ederiz.

Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Üsküdar-2010

GİRİŞ

KAVRAMLAR

Eserde ele alınacak konuların anlaşılmasını kolaylaştıracak temel kavramların öncelikle izah edilmesi faydalı olacaktır. Bunlar; teşbih, istiâre, temsil-mesel ve tasvir kavramlarıdır.

1. Teşbih

"Teşbîh", "bir şeyi başka bir şeye benzetmek" manasına gelir. Belagat ilminde bir terim olarak, "İki şeyi, aralarındaki ortak bir vasıftan dolayı birbirine benzeterek, her birini diğerinin yerine koymak" diye tarif edilir.[1] Diğer bir ifadeyle, "İki şeyin bir manada müşterek olduklarını; ister hakikat ister mecaz olsun, bunlardan her birinin diğerinin yerini tutup, onun yerine geçeceğini göstermektir" şeklinde tanımlanabilir. Teşbihte esas olan zayıfın kuvvetliye benzetilmesidir. Bir çok cihetle yapılan teşbihe de temsil denilir. Mesela âlim biri hakkında "O bir deryadır." sözü teşbihtir. "O hem yakındakilerin hem de uzaktakilerin istifade ettiği bir denizdir. Yakındakiler denizin cevherlerinden, uzaktakiler de bulutlarından istifade ederler." sözü ise temsildir.

Teşbihden gaye terğîb (rağbet ettirme) ve terhib (sakındırma, korkutma) yolunu kullanarak muhatabı, aklî olandan hissî olana taşımak[2], muhatabın hayal gücünü devreye sokarak anlatılanı onun idrâkine

---

1 el-Kazvînî, el-Hatîb, *el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, (Şerh, Ta'lik ve Tenkih: Dr. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî), Beyrut, 1993, IV,16.

2 el-Câbirî, Muhammed Abid, *Arap Aklının Oluşumu (Tekvînu'l-Akli'l-Arabî)*, Çev. İbrahim Akbaba, İstanbul, 1997, s. 180.

nakşetmektir.[3] Teşbih ile anlatımda birtakım mana derinlikleri, nükteler ve ibretler vardır. Yapılan teşbihler kapalı manaları açmada ve üstü örtülü nüktelerin üzerindeki perdeleri kaldırmada, manayı canlı bir şekilde zihne yaklaştırmada büyük bir ehemmiyete sahiptir. Teşbih ve temsil, en uzak hakikatleri yakına getiren bir dürbün, en dağınık meseleleri bir araya toplayan bir ortak cihet, en yüksek hakîkatlere ulaştıran bir merdiven ve gaybî gerçeklere açılan bir penceredir.

Teşbih san'atı, ifade kudretinin müşahhas unsurları ile mücerret unsurlarını birleştirdiğinden, bir bakıma iki varlık alanını da bu kudretin hizmetine sunmuş olmaktadır. Hayâl ve düşündürmenin doğrudan ve zahmetsizce kavratabilme gücünden ötürü, özellikle akıl-muhayyile melekesi harekete geçer. Hayal ve kurgu gücü ise, nisbî meselelerden daha ziyade, hissî ve müşahede olunabilen meseleleri kavrama konusunda etkindir.[4] Bu bakımdan da teşbih, sözlü anlatım biçimlerinin mihver konumunda bulunur. Hatta, "belağat alimleri Arap dilindeki beyân üsluplarının tamamının teşbihe raci olduğu" hususunda hem fikirdirler. Teşbih öyle bir sanattır ki, kişi onda mahir olduğunda büyüleyici beyan sanatlarının hepsinin iplerini eline geçirebilir.[5]

Teşbih, uzakları yakınlaştırır, idraki ve ifadesi güç olan manayı kolayca zihnimize getirir. el-'Akk'ın ifadesiyle: "Teşbih uzak olanı yakınlaştırır, gizli olanı açığa çıkarır. Manaların yüceliğini ve açıklığını arttırır; onlara kudret ve meziyyet kazandırırken, asâlet ve şeref libası giydirir."[6] Teşbih san'atındaki bu güce dikkat çeken Cürcânî (ö. 471/1078) de, bu hakikati şöyle açıklar: "O, işlek bir zekâ, duyarlı ve ince olabilme maharetini gerektiren bir sanattır. Çünkü bu hassasiyet ve incelik sayesinde, birbirinden kopuk ve farklı gibi duran şeyler, tek bir halkaya dizilerek toplanır, birbirine yabancı keyfiyetlerin arasında hakikat ve estetik zaviyelerden birtakım ilişkiler ve bağlar teşkil edilir",[7] köprüler kurulur.

---

3 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'l-Fevâid*, Mısır, 1327, s. 59; *Bilgegil*, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara, 1980, s. 134.

4 er-Râzî, Fahruddin, *Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l- İ'câz*, (Thk: Dr. Bekrî Şeyh Emin) , Beyrut, 1985, s. 200.

5 el-Cabirî, *Arap Aklının Oluşumu*, s. 179, 181.

6 el-'Akk, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-Tefsîr ve Kavâ'ıduh*, Beyrut, 1986, s. 278.

7 el-Curcanî, *Esrâru'l-Belâğa*, (Thk: Hellmut Ritter, İ. Ün. Yay., no: 601), İst., 1954, s. 127-123.

Kur'ân-ı Kerîm, teşbih üslûbunu kullanmak sûretiyle, doğruluk, kuvvet, büyüleyici tesir, mükemmel tasvir, varlıklar arasındaki benzerlik noktalarını izhar, ifade edilmesi zor anlamları gayet anlaşılır biçimler altında sunma gibi, ulaşılması güç şeyleri son derece kolay bir tarzda gösterir. O bütün bu çarpıcı benzetmeleri ile büyüleyici teşbihlerinde, gönülleri hayranlık hisleri, kalbleri de îman ile doldurur.[8]

Teşbihin dört temel esası vardır. Bunlar:

– "Müşebbeh" yani benzeyen veya benzetilen,

– "Müşebbehun bih" yani kendisine benzetilen,

– "Harf-i teşbih" ki buna, "edat-ı teşbih" de denilmekte olup, bunlar da genellikle "kâf" harfi ile "ke'enne" dir.

"Vech-i şebeh" yani benzetme yönü.[9]

er-Rummânî (ö. 384/994), teşbih sanatının, güzellik ve gaye itibariyle şu dört amacı tahakkuk ettirmek için kullanıldığını söylemektedir:

1) Duyular yoluyla ulaşılamayacak olan bir manayı, teşbih yoluyla anlaşılır ve kendisine ulaşılabilir bir konuma getirmek.

2) Meydana gelmesi âdetten olmayan bir şeyi, meydana gelmesi âdetten olan bir şey gibi sunmak.

3) Bedâhetle, yani açık bir biçimde anlaşılamayan bir şeyi, teşbih vasıtasıyla bedihî biçimde anlaşılır hale getirmek için teşbih yapılması. Buna dair şu örneği verebiliriz: وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ "*...Genişliği, gökle yerin genişliği gibi olan bir cennete koşun.*" (Hadid, 57/21)

Cenâb-ı Hak burada, genişlik ve enginliğinin yanı sıra sahip olduğu güzelliğini zikrederek, insanları cennete, yani ona iletecek olan amelleri işlemeye teşvik etmektedir. Gerçek mahiyeti kavrayış düzeyimize ve dünyamıza uzak olan cenneti, müşahede edilen ve bilinen yeryüzü ile gökyüzüne teşbih etmekle de, cennetin mahiyeti hakkında güvenilir bir bilgi oluşturmayı hedeflemektedir. Şu halde burada, hem cennet (*müşebbeh*), hem de arz ile gökyüzü (*müşebbeh bih*), büyüklük ve genişlik (*vech-i şebeh*) konusunda müşterektirler.

---

8 el-Kazvînî, s. 136-137.

9 Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1973, s. 169.

4) Teşbihin bir başka gayesi de, keyfiyetçe zayıf olan bir şeyi, keyfiyetçe kuvvetli olana benzetmek sûretiyle, ondaki birtakım özelliklere dikkat çekmektir.[10] Buna örnek olarak şu âyeti zikredebiliriz:

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ "*O'nundur, denizde dağlar gibi akıp giden (o görkemli gemi)ler!..*" (Rahman, 55/24)

Bu âyet-i kerimede teşbih, sıfat itibariyle daha zayıf olan (*müşebbeh*: gemiler) ile, sıfat itibariyle daha kuvvetli olan (*müşebbeh bih*: dağlar) arasındadır. *Tarafeyi't-teşbih*:Teşbihin iki tarafı azamet ve büyüklük hususunda müşterek iseler de, gayet açıktır ki, dağlardaki azamet, san'atkârlık, muhkemlik ve ihtişam çok daha göz alıcıdır. Böylece bu benzetmede, onca büyüklüklerine rağmen, Allah'ın, o gemileri denizde kolayca hareket ettirmeye kadir olması; böylece o gemilerin insanlara pek çok yararlar sağlayarak kıtaları ve okyanusları aşması.. gibi hususlarda tezahür eden kudretinden ibretler alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.[11]

Teşbihin gayesiyle ilgili bu dört maddeye, Kazvinî (ö. 739/1338), şu iki gayeyi de eklemiştir: Bir şeye rağbeti arttırmak için (*et-terğîb*), onu süslü hale getirmek. Esmer yüzün, ceylan gözüne benzetilmesinde olduğu gibi. Aynı anlayışla, bir şeyden uzak tutmak için (*et-tenfîr*), o şeyi kötü göstermek (*et-teşvîh*).[12]

Teşbihle anlatıma başka gayeler ilave etmek de mümkündür. Burada aslolan, ifade edilmek istenen mananın muhatabın idrakine en güzel şekilde nakşedilmesi ve hedefe en güvenilir ve sağlam bir yoldan varılmasıdır. Muhatabı, yönlendirilen ameli bütün kalbiyle yapmaya teşvik etmek, yine onu yapılmaması gereken bir fiilden en etkili bir şekilde sakındırmaktır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in, pek çok mevzuda teşbihli ifadelere yer verdiğini görmekteyiz. Ayrıca Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), tebliğ ve tebyîn usulünde de teşbihle anlatıma çok önem vermiştir. Bunları, çalışmanın gelecek bölümlerinde ilgili başlıklar altında ele alacağız.

---

10 er-Rummânî, *en-Nuketu fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Selâsu Resâil, (Thk. ve ta'lîk: Muhammed Halefullah, Dr. Muhammed Zeğlûl Selâm), Mısır, 1967, s. 81.

11 er-Razî, *Nihâye*, s. 188.

12 el-Kazvinî, *el-Idâh*, IV,71.

2. İstiâre

"İstiâre", "ödünç almak" demek olup, belagat ilminde bir kelimenin manasını geçici bir süre diğer bir kelime hakkında kullanmaktır. Beyân alimlerine göre isti'âre, müşâbehet (benzerlik) alâkasıyla ve karîne-i mânia (gerçek manayı kastetmeye engel) dolayısıyla, bir lafzın, kendisine delalet için konulduğu mananın dışında bir anlamda kullanılmasıdır.[13] Cesur bir kimseyi kastederek, "Bir arslan gördüm" ve cömert bir adamı kastederek, "Bir derya gördüm" demek buna misaldir. Birinci sözdeki "arslan" kelimesinin "insan" için, istiâre üslubuyla kullanıldığı gayet açıktır. Böylece kişi, bu şahsın, gözüpeklik ve atılganlığın zirvesinde bulunmak; emsalsiz bir güç, kudret ve salâbetle nitelenmiş olmak.. gibi özellikleri, bir arslan tahayyülünün yardımıyla en güçlü bir biçimde ifade etme imkanı bulur. Eğer istiâre yapılmasa bu mübalağalı özellikleri canlandırmak oldukça zordur.[14]

Bu tür genel istiârelerin yanında söz üstadlarının ifadelerinde rastlanılan ve çok az sayıdaki kimsenin söyleyebileceği özel istiâre ifadeleri de vardır. Mesela, binit hayvanının sürat ve çevikliğini ifade etmek üzere kullanılan:

"Vadiler, binit hayvanının boynundan seller gibi akıp geçti" istiâresi böyledir. İfade şayet, "Binit hayvanı vadilerde seller gibi aktı." şeklinde gelmiş olsaydı, anlam bu derece etkili ve güçlü olmazdı.[15]

Dolayısıyla istiâre, bir hakikati en etkili bir şekilde anlatma ve dinleyende hayretle iç içe olan yakıcı bir kavrayış oluşturmanın önemli bir vasıtasıdır. İstiarede şu üç özellik bulunur:

– İstiare bir mecazdır.

– İstiarede, kelimenin hakiki manasında kullanılmadığına dair bir "karine-i mani'a" yani engel teşkil eden bir delil vardır.

– İstiarede büyük nisbette "teşbih" gayesi söz konusudur.[16]

Teşbih ve istiârenin bazen birbirine karıştırılma ihtimali vardır. Bu ihtimali çözmek için bazı ipuçları bulunmaktadır. Benzetme edatı

---

13 Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *Belağat Sözlüğü*, İzmir, 1996, s. 27, vd.

14 el-Cürcânî, *Esraru'l-Belâğa*, s. 31-32.

15 el-Cürcânî, s. 74-76; el-Kazvînî, *Edebi San'atlar*,, V, 72-73.

16 Külekçi Numan, *Edebi San'atlar*, İstanbul, 1995, s. 53-54.

zikredildiğinde teşbih olduğu açıktır. Eğer benzetme edatı hazfedilip müşebbeh zikredilirse bu "teşbih-i beliğ" olur. Eğer müşebbeh de zikredilmezse bu takdirde "istiâre" olur.[17]

Kur'ân-ı Kerîm üslubunda istiâreye çokça yer verilmektedir. Konunun anlaşılması için âyetlerden birkaç istiâre örneği sunmak faydalı olacaktır:

وَقِيلَ يَٓا اَرْضُ ابْلَعِي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ اَقْلِعِي "*Ve buyuruldu ki, 'Ey yeryüzü, suyunu yut ve ey gökyüzü, suyunu tut!*" (Hud, 11/44)

Bu âyet-i kerimede Cenâb-ı Hak, *Tûfan* hadisesiyle alakalı olarak, onun sona ermesi için göklere ve yere buyurulmuş olan ilâhî emre işaret etmektedir.

Âyetteki ifadelerde Cenâb-ı Hak, şanının ne kadar yüce ve üstün olduğunu ince bir üslûpla ifade etmek için, bu buyruğa muhatap olanı, kendisinden hiçbir isyân ve başkaldırının sudur edemeyeceği "me'mûr"a benzetmiştir. O koskocaman kütleleri, buyruğunu almaya ve emre boyun eğmeye elverişli varlıklar mertebesine yükselterek, kendilerine emir tevcih etmiştir. Bu hitaba göre, sanki onlar, temyiz kabiliyeti olan, akıl sahibi şahıslar olarak telakki edilmiştir.[18]

Dolayısı ile Allah Teâlâ, "semâ" ile "arzı", emri yerine getirmeye hazır olan ve mutlak bir itaat arzeden kimselere teşbih ederek, onlara ferman buyurmuştur. Sonra burada, her ne kadar müşebbeh mevkiinde olan "arz ve sema" zikredilmişse de, "müşebbeh bih: yani itaatkar kimse, memûr kul, boyun eğmiş kul" manası kastedilmiştir. Böylece de arz ile sema, itâatkâr bir kimse profiliyle tahayyül ve tasavvur ufkumuza sokulmuş, sonra da bu halleri üzere onlara ilahî ferman iletilmiştir.

Âyette geçen "ابْلَعِي: yut" kelimesi de, esasen gıda ve besinler için kullanılmakta olup, "suyunu çek" anlamında bir istiâredir. Yine "اَقْلِعِي: tut" kelimesinde de bir istiâre bulunmaktadır. Birincisi gibi, bir mania ya da başka bir nedenden ötürü, bu kelime de hakiki anlamda değil, "suyunu tut, artık yağma: emsikî!" anlamındadır.

Cenâb-ı Hak âyetteki tüm fiilleri meçhûl kiple getirerek, bütün bu işleri yapanın kim olduğunu sarahaten açıklamamış, böylece üslupta hususî bir

---

17 Zerkeşi, Bedreddin, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts, III, 434.

18 Kılıç, Sadık, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mu'cize*, İstanbul, 2003, s. 198.

yol takip edilmiştir. Zira, sözü söyleyenin açıkça zikredilmeyip müphem bırakılması, sözün ehemmiyet ve azametini ortaya koymayı hedefler.[19] Böylesine muazzam varlıkların ancak sonsuz güç ve kudret sahibi olan, kudreti önünde durulamayacak olan bir Zat'tan kaynaklandığı bedihî olarak bilinen bir gerçektir. Böylesi bir mecburiyetten ötürü de, insan idrakinin, "ey arz", "ey sema" hitabını yönelten zatın Allah'tan başkası olabileceğini düşünmesi imkansız olur. Bütün bu açıklamalar şunu gösterir ki, istiâre burada, ilahî emirle kâinat arasındaki akışı anlatabilmenin, bu gerçeği insan zihnine nakşetmenin en etkili ve müessir yolunu oluşturmaktadır.[20]

İstiareye bir diğer örnek de Meryem sûresi dördüncü âyette yer alan Zekeriyyâ'nın (aleyhisselâm) şu niyazı verilebilir:

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا "*Rabbim, dedi, kemiklerim gevşedi (de dökülüyor) benden. İhtiyarlıktan da saçım başım (beyaz) alevlerle tutuştu.*" (Meryem, 19/4)

Burada da kullanılan edebî sanat, yine istiâredir. Zira, âyetteki "işte'ale: tutuştu" kelimesi, "ateş" hakkında kullanılan bir kelime iken, burada, fiilin kendisine isnâd edildiği şey (*müsned ileyh*) 're's: baş' olması sebebiyle, hakikat manasında kullanılmış olmasına bir engel bulunduğundan, teşbih yoluyla, 'yaşlanmak, iyice ihtiyarlamak' hakkında kullanılmıştır.

Bu anlatım tarzıyla da, "*Yaşlılığın alameti olan beyazlık başımda adamakıllı yaygınlaştı, başımı bütün yönlerden ihata etti; orada adeta karargah kurdu, onu tamamıyla istîla etti; o derecede ki, başımda siyahlık adına hiçbir şey kalmadı!*" anlamı kastedilmiştir.[21]

Burada "tutuştu" terimi, lafzî bakımdan delalet etmediği halde, "ağarmak, beyazlanmak" anlamına taşınarak istiâre edilmiştir. Çünkü, mana böylece, kendini sezdiren teşbîh yoluyla daha da açıklığa kavuşmuştur. Şöyle ki, beyazlık ve aklık başı iyice kavrayıp da onda azar azar yayılarak, onu başka bir renge dönüştürünce, tıpkı bir ağacı tutuşturup da onun dört bir tarafına yayılan, böylece de onu ilk durumundan farklı bir hale getiren ateşe benzemiş olur. İşte bu, uygun düşen konumda, manayı daha iyi beyan edebilmek için,

19 Ebû's-Su'ûd, Muhammed ibn Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut, ts., VII, 264.

20 el-Kazvînî, el-Idâh, V,180-184.

21 Subhi es-Salih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1977, s. 314-316.

lafzı hakiki anlamından alıp, nakletmektir. Bu açıdan bakıldığında istiârenin delâleti, teşbih nedeniyle, hakikî manadan mutlaka daha kuvvetlidir. Bu sebeple âyette, meselâ "*İşte'ale şeybu'r-re'si*: Başın beyazlığı tutuştu" ya da "*İşte'ale'ş-şeybu fi'r-re'si*: Başta beyazlık tutuştu" denilmiş olsaydı, böyle bir ifade kişinin başında, yaşlanma belirtisi olarak, aklık ve beyazlığın zuhûr ettiğini bildirmekten fazla bir şey anlatmazdı.[22]

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, teşbih unsuru istiâre sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Hatta teşbih, istiârenin kendisine dayandığı temel unsur bile olduğu söylenebilir. Bu sebeple de istiârenin olduğu yerde, mutlaka teşbih de bulunur.[23]

Bu örnekler göstermektedir ki, "istiâre" sanatı, Kur'ân'ın en çok ve etkili kullandığı belağat unsurlarından biridir. Muhatabın idrak, his ve hayâl gücünü harekete geçirerek ona mânanın dolu dolu aktarılabilmesi için önemli bir vasıta görevi yapmaktadır. Zira istiâre Abdülkahir Cürcânî'nin ifadesiyle, cansızı canlı, dilsizi fasih, konuşmayan varlıkları beyan sahibi, gizli manaları da aşikar yapar.[24] Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm'in etkili ve cansızları canlı hale getirerek anlatan tasvirî ifadelerini daha iyi anlayabilmek için istiâre san'atının özellik ve niteliklerini bilmek gerekmektedir. Kur'ân ve sünnet muhtevasında etkili söz söyleme melekesinin altında bulunacak önemli bir unsur da yine istiâre gibi beyan san'atlarını bilip kullanabilmektir.

3. Temsil - Mesel

Temsil de teşbihten ayrı bir şey değildir. Fakat aralarında az da olsa fark vardır. Bir tarife göre "çok cihetle yapılan teşbihe temsil denmektedir."[25] İlmi ve irfanı çok olan biri hakkında konuşurken kullanılan "O bir deryadır" ifadesi teşbih iken, "O, hem yakındakilerin hem de uzaktakilerin istifade ettiği bir denizdir. Yakındakiler denizin cevherlerinden, uzaktakiler de bulutlarından istifade ederler" sözü ise çok yönlü bir teşbih olarak temsildir.[26]

---

22 Abbas, Fadl Hasan, *el-Belâğatu: funûnuhâ ve efnânuhâ-II*, Dâru'l-Furkân, 1987, s. 220.
23 el-Akk, *Usûlu't-Tefsir*, s. 279.
24 Cürcânî, Abdülkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 33.
25 Abdali, Şerif Mansur ibn Avn, *el-Emsâl fi'l-Kur'ân*, Cidde, 1985, s. 30.
26 Eren, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, İstanbul, 2002, s. 39.

Belagat ilminin önemli alimlerinden Abdülkahir Cürcânî, temsille anlatımın tesirini şöyle izah etmektedir:

"Temsil, manaya bir elbise giydirir, ona nüfûz kazandırır, kadrini yükseltir. Ateşini alevlendirir, manayı daha parlak yapar. Nefisleri kendine çekmede kuvvet sağlar. Kalpleri kendine davet eder. Kalbin en uzak köşelerinden o manalara bir hareket başlar. İnsan tabiatını muhabbetle o manalara boyun eğdirir.

Getirilen temsil eğer medh için ise, o manaları daha parlak daha azametli yapar. Zihinde tesiri daha asil, daha büyük olur. Meyilleri daha ziyade tahrik eder. Medhi daha süratli sağlar, feraha daha çabuk ulaştırır. Dillere daha kolaydır. Kalplerin bağlanmasına daha evla ve daha layık olur.

Eğer zem ise dokunuşu daha acıtıcı, dağlaması daha yakıcı, incitmesi daha şiddetlidir.

Eğer delil ise burhanı daha nurlu, galebesi daha kaahir, beyanı daha bâhirdir.

Eğer iftihar için ise öne geçirmesi daha çabuktur. Daha şerefli yapar, dili daha yaman olur.

Eğer özür beyan etmek ise kabule daha yakın, kalplere daha cazip, karanlıkları daha rahat dağıtıcı olur. Öfkeyi daha çabuk giderir, düğümü daha kolay çözer. Güzel bir sonuca bağlar.

Eğer öğüt ve nasihat ise sadra daha şifalı, düşünmeye daha etkili, tebliğ ve zecirde daha müessirdir. Gayeyi gösterir, hastayı iyileştirir, susuza şifa olur."[27]

Bu güzel fikirleri açmak için birkaç örnek vermek faydalı olacaktır. Mesela "Yaptığın kötülüğe karşı iyilik göremezsin, boşuna kendini kandırma" yerine "Dikenden üzüm toplayamazsın; ancak ektiğini biçersin" demek daha tesirlidir. Yine "Kıymetini bilmeyeceği şeyi cahile söyleme" yerine "Hınzırların önüne inci saçma" demek son derece manidardır. Aynı şekilde güzel konuşan biri hakkında "Çok güzel konuşuyor" demek yerine "Onun sözleri su gibi akıcı, seher rüzgarı gibi latif, bal gibi tatlıdır" şeklinde söylemek ifadeye ne kadar yüksek bir mana ve letafet katacaktır.[28]

---

[27] Cürcânî, Abdülkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 92-96.

[28] Eren, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, s. 42-43.

Bir kimsenin cömertliğini överken "O çok cömert bir insandır, sen onun ne kadar cömert olduğunu bilemezsin" gibi bir ifade kullanmaktansa, şairin dediği gibi:

"Birgün biri seni cömertlikte buluta benzetirse medhinde hata etmiş olur. Çünkü bulut verir ağlar, fakat sen verir gülersin." demek insan hayalini daha çok tahrik edecektir.[29]

"Mesel" ise bir şeyin bir şeye benzemesi manasına gelir.[30] Aynı kökten gelen "misl" ile "mesel" arasında belli bir farkın olduğunu söyleyenler: "Misl, bir şeyin diğer bir şeye bütün mahiyetiyle eşit olmasıdır. Mesel ise, bir şeyin başka bir şeye mahiyetinin dışında bir kısım sıfatlarda denk olmasıdır."[31] "Misl benzerlik (şebeh), mesel vasıf manasınadır"[32] gibi açıklamalarda bulunmuşlardır. İbn Manzûr ise bu iki kelime arasında mana cihetiyle bir farkın bulunmadığını ve aynı manaya geldiklerini belirtmiştir.[33]

Edipler mesel'i, kendisiyle, hakkında bahsedilen bir şeyin durumunun, misal getirilmeye sebep olan şeyin durumuna benzediğini ifade eden söz olarak tarif etmişlerdir.[34]

Beyân alimleri mesel'den "istiâre-i temsiliyye"yi kastetmişlerdir. İstiare-i temsiliyye ise, aslî mananın anlaşılmasına mani bir karine ile birlikte, aradaki benzerlik alakası sebebiyle konulduğu manadan başka bir mana için kullanılan mürekkep lafız demektir.[35]

Kur'ân-ı Kerîm'in en belirgin özelliklerinden biri, anlaşılması pek zor olan mücerred konuları, duyulara hitap eden müşahhas temsil ve mesellerle, daha Türkçe bir tabirle basit misallerle insanların anlayış seviyelerine indirgemesidir. Bu konudaki âyet-i kerimeler şöyledir:

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰىٓ اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا "*Muhakkak ki*

---

29 Carim, Ali ve Mustafa, *el-Belâğatü'l-Vâdıha,* İstanbul, ts., s. 60.

30 İbnü Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Halep, ts., V, 296,

31 ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 491.

32 *el-Misbâhu'l-Münîr;* s. 564; Muhammed Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye,* Mısır, 1986, s.13.

33 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* XIII, 21.

34 Menna'u'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân,* Beyrut, 1987, s.281.

35 Şeyh Hamid Avnî, *el-Minhâcü'l-Vâdıh,* V, 139; Muhammed Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye,* s.17

Biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkarcılıktan başkasını kabullenmediler." (İsrâ, 17/89)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا "*Hakikaten Biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır."* (Kehf, 18/54)

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ "*Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir. Şayet onlara bir mucize getirsen inkarcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: Siz ancak batıl şeyler ortaya atmaktasınız."* (Rûm, 30/58)

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فٖي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ "*Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali verdik."* (Zümer, 39/27)

Zikrettiğimiz dört âyetin ilk ikisinde her türlü misali verme manasında "tasrîf-i mesel" ifadesi, son iki âyette ise "darb-i mesel" ifadesi kullanılmıştır. Şimdi bunları kısaca ifade etmeye çalışalım:

Tasrîf-i mesel: "Tasrîf", bir şeyi tekrar tekrar yapma manası taşır. Dolayısıyle tasrîf-i mesel, tekrar tekrar misal verme demektir. Bununla da misal vererek açıklama kastedilmiştir. Allah Teâlâ Kur'ân'da her türlü misale tekrar tekrar yer vererek, insanları saplandıkları batıl yollardan çevirip hak yola iletmek murad etmiştir. Fakat bu ilahi ısrarlara rağmen insanların bir kısmı olan kâfirler, yine de batıl mücadelelerini bırakmamışlardır.[36]

Darb-ı mesel: "Darb" lügat itibariyle vurmak, dövmek, çarpmak, koymak, yapıştırmak demektir. Buradaki âyetlerde zikir ve tebyin manasına istiâre olunmuştur.[37]

Darb-ı mesel, kelamın, bir durumu en münasip tarzda ifade edip, onun bütün güzellik veya çirkinliğini ortaya koyacak bir şekilde serdedilmesi demektir. Bu mana, dirhemlerin üzerine özel bir işaret vurma anlamına gelen "darb-ı derâhim" sözünden alınmıştır. Sanki mesel darbeden kişi, dinleyicinin kulak kapısını çalmakta ve sözünün tesirini onun kalbine ulaştırmaktadır. Bir şeyi mücerret olarak tahkir etmek veya kötülemekle nefislerde tesir meydana getirmek pek zordur. Ancak onu, tahkirliği örf

---

36 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Tahran, ts, XXI, 140; İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, Tunus, 1984, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* XV, 109.

37 İbn Aşûr, *et-Tahrîr,* XXI, 134.

haline gelmiş ve kendisinden son derece nefret edilen bir şeye benzetmekle, istenilen tesir meydana getirilebilir.[38] Ayrıca darb-ı mesel sözünün, söylenen meselin insanlar arasında yayılıp bütün beldelere ulaşması sebebiyle, yerde yürümek manasına gelen "darabe fi'l-arz" sözünden alındığı; mesellerin, insan aklının, gerçekleri bulmada istidlal etmesine yarayacak manevi işaretler olması bakımından da, çadırı diktim manasına gelen "darabtü'l-habâe" sözünden geldiği söylenmiştir.[39]

Darb-ı mesel deyimi, "mesel-i madrûb" yani "söylenegelmiş" meşhur mesel manasına da kullanılır ise de aslında "mesel darbetmek", meseli yerinde kullanmak ve tatbik etmek, yerine göre sözü iyice pekiştirmek demektir ki, yeniden bir mesel koymak ve inşa etmek değildir. Kur'ân'daki meseller, genel olarak bağımsız bir şekilde kurulmuş temsiller olduğu halde, aynı şekilde tatbik de edilmiş olması itibariyle "darb" diye tabir olunmuştur.[40]

Kur'ân-ı Kerîm'de iki türlü mesel vardır. Bunlardan biri mesel olduğu açıkça ifade edilenlerdir. مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا "*Onların meseli, aydınlanmak için ateş yakan kimsenin haline benzer...*" (Bakara, 2/17), مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ: "*Müttakilere va'dedilen cennetin meseli şuna benzer...*" (Ra'd, 13/35) gibi âyetler buna misaldir. Kur'ân'da bu şekilde açıkça mesel olduğu ifade edilen pek çok âyet vardır. İkincisi ise gizli meseldir. Bunlar "mesel" kelimesi zikredilmeden takdim edilirler. Kur'ân-ı Kerîm'de bunun da pek çok misali vardır. Bu konuda, Arap ve acemlerin kullandıkları mesellerin aslını Kur'ân'da bulan birine sorulan sorular ve karşılığında alınan cevaplar ne kadar güzeldir:

– Allah'ın Kitabında "İşlerin en hayırlısı vasat yani ifrat ve tefritten uzak olanıdır" sözünü bulabilir misin?

– Evet, bu dört yerde geçmektedir: اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ: "*O sığır ne pek geçkin, ne de körpe olmayıp, ikisinin arası yani orta yaşta bir inek olacaktır.*" (Bakara, 2/68); وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ: "*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma*" (İsra, 17/29); وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ

38 el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîr*, Mısır, 1974, I, 70; Muhammed Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, s.17.

39 Muhammed Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, s.17.

40 Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini*, İstanbul, 1936, I, 279.

بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا "*Namazında sesini çok yükseltme, ama iyice de kısma, ikisinin arası bir yol tut.*" (İsrâ, 17/110); وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا "*Rahman'ın o has kulları, harcamalarında ne israf eder ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar.*" (Furkan, 25/67)

– "Kişi, bilmediğinin düşmanıdır." sözünü bulabilir misin?

– Evet, bu da iki yerde geçmektedir: بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَاْتِهِمْ تَاْوِيلُهُ "*Hayır! Onlar hakkında etraflı bir bilgi edinmeden ve henüz yorumuna tam vakıf olmadan bu Kur'ân'ı çarçabuk yalanladılar.*" (Yunus, 10/39); وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَآ اِفْكٌ قَدِيمٌ "*(Müşrikler) Kur'ân'la hidayete ermeyi başaramayınca 'Bu zaten eski, modası geçmiş bir yalan!' derler.*" (Ahkâf, 46/11)

– "Kendisine iyilik yaptığın kimsenin şerrinden sakın!" sözü var mı?

– Evet, وَمَا نَقَمُوٓا اِلَّآ اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ "*Münafıkların Peygamber'e ve mü'minlere kin beslemelerinin sebebi, Allah ve Resûlü'nün kendi lütfu ile onları zengin kılması idi.*" (Tevbe, 9/74) âyet-i kerimesi buna işaret eder.

– Peki "Bir şey hakkında haber almak onu görmek gibi değildir." sözü var mı?

– وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي "*Bir vakit İbrahim: 'Ya Rabbi, ölüleri nasıl dirilttiğini bana gösterir misin?' demişti. Allah Teâlâ: 'Ne o, yoksa buna inanmadın mı?' dedi. İbrahim: 'Elbette inandım, lakin sırf kalbim mutmain olsun diye bunu istedim' diye cevap verdi.*" (Bakara, 2/260) âyet-i kerimesi bunu açıkça gösterir.

– "Harekette bereket vardır." sözünü bulabilir misin?

– وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً "*Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur.*" (Nisâ, 4/100) âyet-i bunu bildirir.

– Peki "Nasıl yaşarsan ona göre karşılık bulursun" sözü var mı?

– مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِ : "*Kim kötü iş yaparsa onun cezasını bulur.*" (Nisâ, 4/123) âyeti bunu gösterir.

– "Düştüğün zaman anlarsın" sözü var mı?

– وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا : "*Kendilerini bekleyen azabı gördükleri vakit, asıl dalâlette kimin olduğunu işte o zaman anlayacaklardır.*" (Furkan, 25/42) âyeti bunu nâtıktır.

– "*Mü'min aynı yerden iki defa sokulmaz*"[41] hadis-i şerifinin manasını veren bir âyet-i kerime var mı?

– قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخ۪يهِ مِنْ قَبْلُ : "*Yakub dedi ki: 'Daha önce onun kardeşini size inanıp güvendiğim gibi bunu da size inanıp emanet edeyim, öyle mi?*" (Yusuf, 12/64) âyet-i kerimesi bu manayı verir.

– "Zalime yardım edenin başına Allah bir zalimi musallat eder." sözünün Kur'ân'da bir mesnedi var mı?

– كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْد۪يهِ اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ "*(O şeytanki) hakkında şöyle hüküm verilmiştir: Şüphesiz kim onu dost edinirse, o muhakkak onu saptırır ve doğruca cehennem azabına götürür.*" (Hac, 22/4)

– Peki "Yılan ancak yılan doğurur." sözü var mı?

– Evet, اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُٓوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا "*Zira sen o (kâfirleri) bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar ve sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.*" (Nuh, 71/27) âyeti bunu ifade eder.[42]

Mevzuları darb-ı meselle anlatmanın gerekli ve güzel olduğu aklın rahatlıkla kabul edeceği bir hakikattir. Çünkü benzetmek ve teşbih yapmak hayal gücünün tabiatındandır. Mana tek başına zikredildiğinde akıl onu ancak hayalin akılla mücadelesi şartları içinde anlamaya çalışır. Eğer mana bir teşbih ile zikredilirse, akıl onu muhayyilenin yardımı ile hemen ve kolaylıkla anlama imkanı bulur. Dolayısıyla mananın bir teşbih ile zikredilmesi daha mükemmeldir. Zaman zaman bir insanın bir manayı ifade etmeye çalıştığını, fakat o mananın layıkı vechile ortaya çıkmadığını görürüz. O mana bir misal ile zikredildiğinde ise onun gayet açık ve belirli hale geldiğini müşahede ederiz. Bu açıklamalar istikametinde temsil daha fazla bir vuzuh ve beyan imkanı verdiğine göre, esas maksadı izah ve beyandan başka bir şey olmayan Allah'ın kitabında bu beyan tarzının zikredilmesi ne kadar güzel bir durumdur.[43]

Şunu unutmamak gerekir ki Allah Teâlâ Kur'ân'da temsil ile anlatmasaydı, onun yüce beyanları ve ince manalarından insanlar hiçbir şey anlayamazlardı. Özellikle hissedilen şeylerden kayda değer derecede

---

[41] Müslim, *Zühd*, 63

[42] Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1045-1046.

[43] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, II, 174.

faydalı manalar idrak edemezlerdi. Çünkü bütün hissî ve aklî sûretler, gerçeğe göre bir mesel, bir temsildir. Bunun içindir ki, insan kendini kendi nefsinde mücerret "ben" demekten başka bir şekilde bilmez. Zira ne hissî, ne aklî, ne de misâlî biçimini kapsamış değildir. Onu alırsa "insan insanın aynasıdır" sözüne göre dışından alır. Demek ki maneviyatın ve aklî gerçeklerin mesel ile anlatımında büyük hikmetler saklıdır. Bu sebepledir ki, geçmişte inmiş olan kutsal kitaplarda mesel daha çoktu. Fakat Kur'ân, histen çok, akla hitap ettiği için tahkikî, açık hükümleri daha çok tercih etmiş ve bununla beraber hisleri de mahrum bırakmamıştır. Bunların mühim bir kısmında, özellikle geçmiş kitapların tahrife ve kötü tefsire uğrayan manalarını tahkik, düzeltme ve akla yakınlaştırma gibi hikmetler mevcuttur.[44]

Kur'ân'ın dile getirdiği mesel, içerisinde görünürde mevcut olan realitelere dayalı canlı örnekler taşıyan açıklayıcı bir uslûba sahiptir. Bu örnekler, mücerret hakikatler veya tecrübe edilmiş ameller için genel kıyas mercii konumundadırlar. Bu örnekler sayesinde, dünyada his ve idrak altına girmesi mümkün olmayan hususlar, üzerine kapsamlı hükümler terettüp eden ve insanların dünya ve ahiret salah ve mutlulukları bina edilen konuları anlamak mümkün olmaktadır.[45]

Âyetlerde zikredilen "her türlü mesel" kavramının şümûlüne, geçmiş ümmetlerin durumları, onların Allah'a karşı isyanları ve bu sebeple başlarına gelen musibetler de girmektedir. Allah Teâlâ bunların hallerini, sonradan gelenlere misal olarak göstermektedir.[46]

Darb-ı mesellerin iradından gözetilen maksatları genel olarak şöyle ifade edebiliriz:

Hakkında mesel verilen konunun sûretini muhatabın zihnine yaklaştırmak. Çünkü muhatap ya ondan tamamen cahildir veya onun hakkında bir kısım bilmediği şey vardır yahut da özet birtakım malumatın dışında meselenin esas künhünden habersizdir. Kur'ân'ın irad ettiği mesel, bu

44 Elmalılı, *Hak Dini*, I, 279-280.

45 Muhammed Bekir İsmail, a.g.e., s. 22.

46 et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerir, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut, 1978, XXIII, 136; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXI, 55.

cehâlet ve kapalılığı tamamen gidermekte, insanı şüphe ve aşırı hayalden kurtararak iman ve teslimiyete sevk etmektedir.

Bu hususta el-İsbehânî şu yorumu yapmaktadır: "Meseleyi anlatırken gizli incelikleri ortaya çıkarmada, hakikatlerin üzerinden örtüleri kaldırmada darb-ı mesel getirmenin çok önemli bir yeri vardır. Getirilen mesel kişiye hayali olan şeyleri gerçek sûretinde gösterir. Vehme dayalı şeyleri yakinen bilinen gerçekler haline getirir. Görülmeyeni görülen durumuna yükseltir. Mesel, düşmanlığı şiddetli olan hasmı susturur, gerçeği kabule yanaşmayan azgının hiddetini kırar. Çünkü mesel getirme, kalbe, bir şeyi olduğu gibi ifade etmekten daha fazla tesir eder. Bu sebeple Allah Teâlâ hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de diğer ilahi kitaplarında mesel ve temsille anlatıma çokça yer vermiştir. Hatta İncil'de "Sûretü'l-Emsâl" diye isimlendirilen bir sûre bulunmaktadır. Yine bu sebeple Peygamber Efendimiz'in, diğer peygamber ve hükemânın sözlerinde mesel oldukça yaygındır."[47]

Kur'ân, verdiği misaller ve yaptığı benzetmelerle ele aldığı fikrin doğruluğuna kişileri ikna etmekte; rağbet edilecek şeylerin güzelliklerini zikrederek teşvikte bulunmakta, kaçınılacak şeylerin kötülüklerini ortaya koyup onlardan kaçmayı öngörmektedir. Muhatabın gönlüne ya tamah ve rağbet yahut korku veya kaçınma hissini vermektedir.

Kur'ân bu yolla, ifsat edici ile ıslah edicinin, güzel ile çirkinin arasını ayırmak, bununla birlikte iyilik edenin iyilik etme arzusunu artırmak, kötüyü de yaptığı kötülüklerden vazgeçirmek amacıyla övgüyü hakedeni övmekte, yermeyi hakedeni de yermektedir.

Bu tür genel maksatların dışında irad edilen her bir meselin kendine özgü özel pek çok maksat ve gayesi vardır. Bunların hepsinin altında yaratılmışlara, yaratanın yolunu gösterme ve ona ulaştırma (hidayet) gayesi yatmakta, bunun tahakkuku da hem dünyevi ve hem uhrevi faydaları elde etme ve zararlardan kaçınma esasına dayanan mükemmel bir metoda bağlanmaktadır.[48]

Hasılı insanları hidayete eriştirmek için pek çok metoda başvuran ilâhî

47 Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 2000, II, 1042.

48 et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* XV, 107, 173; Muhammed Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, s. 43-49.

kelam, bunlar arasında, insan idrakinin fevkinde bulunan ve anlaşılması zor olan konuları misallendirerek anlatma metoduna da sıkça yer vermiştir.

4. Tasvir

Tasvir, şekillendirme, resmini yapma, resim, figür, portre manalarına gelir. Bir hususu, insan zihninde hareket eden canlı tablolar halinde yazı ile tarif etme manasını da taşır.[49] Yüce Rabbimiz'in güzel isimlerinden biri de "el-Musavvir"dir. Yani Allah, bütün varlıkları belli birer ölçüye göre yaratan, onları düzenleyen ve sayıca oldukça çok ve çeşitli olmalarına rağmen onlardan her birine, onu başkalarından ayıracak özel bir şekil verendir.[50] Cenâb-ı Hakk'ın bu ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de de tecelli halindedir. Bundan dolayı Kur'ân, hadiseleri canlı tablolar halinde tasvirî bir uslupla beyan etmektedir.

Tasvir, renkle, hareketle ve musiki ile yapılır. Çok kere bir sûreti, cezp edici bir manzarayı meydana çıkarma işine vasıf, konuşma, kelimelerin tonu, ibarelerin nağmeleri, siyakın musikisi hep birden iştirak eder. Ortaya çıkan bu tablo gözü, kulağı, his ve hayali, fikir ve vicdanı doyurur.

Bu sebeple tasvir, Kur'ân uslubunda üstün bir ifade vasıtası olarak kullanılmıştır. Bu vasıtayla Kur'ân, müşahade edilen bir hadiseyi, görülen bir manzarayı, zihni bir manayı, ruhî bir durumu olduğu kadar insan karakterini, beşer tabiatını da hissî hayalî bir sûrette ifade eder. Çizdiği bu resme canlı bir hayat, taze bir hareket verir. O zihnî mana birden bir şekil ve bir hareket haline gelir. O ruhî durum bir tablo yahut bir sahne olur. O insan karakteri canlı bir hale gelir. O beşer tabiatı cisim haline dönüşür. Olayları, sahneleri, kıssaları ve manzaraları canlı ve hareketli hale getirir. Buna bir de konuşma ilave edilince, bu sahnenin bütün hayalî unsurları tamamlanmış olur.

Bu tarz bir anlatım tarzıyla Kur'ân, mevzuları takdime başlayınca muhataplara yepyeni bir bakış açısı kazandırır ve onları hadisenin vuku bulduğu veya bulacağı sahneye çeker. Orada manzaralar birbirini takip eder, hareketler tazelenir, dinleyici bunun okunan bir kelam olduğunu

49 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, IV, 473; Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2001, s. 1039.

50 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, IV, 473.

unutur da sahneye gelip giden şahıslar görür. Hadiselerin anlatım tarzı dinleyenleri tesir altına alır ve onların hal ve durumları, ruhlarında coşan hisleri açığa çıkarır.[51]

Kitapta, Kur'ân'ın bu anlatım üslubunun pek çok misali gelecektir. Ancak yaptığımız teorik açıklamayı zihinlerle yerleştirmek için kısaca bir iki örnek vermek faydalı olacaktır:

Kur'ân, kâfirlerin cennete girmelerinin ve ilahi rızaya ermelerinin mümkün olmadığını beyan etmektedir. Fakat bunu "Kâfirler asla cennete giremeyeceklerdir" tarzında düz bir üslupla değil, şöyle bir tasvîrî üslupla takdim etmektedir:

اِنَّ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فٖي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمٖينَ "*Âyetlerimizi yalan sayanlara ve onları kabule tenezzül etmeyenlere gök kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir. İşte mücrimleri Biz böyle cezalandırırız!*" (A'râf, 7/40)

Kur'ân burada insana iki manzara seyrettiriyor: Birincisi göğün kapılarının açılması, ikincisi ise kalın halatın veya devenin küçük iğne deliğinden geçmesi. Kalın halat veya devenin iğne deliğinden geçmesi muhal olduğu gibi, kâfirlere göğün kapılarının açılması ve böylece onların cennete girmeleri de muhaldir. Burada özellikle kalın ipin isimlerinden olan ve aynı zamanda deve manasına da gelen "cemel" kelimesi seçilerek, his her iki şekli de düşünmeye ve onlardan tesir almaya sevkediliyor. Neticede kâfirin cennete girmesinin muhal olduğu ruhun derinliklerine nüfûz ediyor. Bu manalar sadece zihin yoluyla değil, aynı zamanda göz, kulak, his gibi çeşitli yollarla da ruha intikal ediyor.

İşte Kur'ân, mücerred bir manayı, ruhi bir durumu, manevi bir sıfatı, bir insan karakterini, kıyamet manzaralarından bir manzarayı, nimet ve azap sahnelerinden bir sahneyi beyan etmek isterse; yahut bir münakaşa veya hüccet getirme, ikna etme konuşması vesilesiyle bir misal vermek isterse devamlı bu tasvirî üslubu kullanır, sözleri resimlendirerek ruha ve hislere hitap eder.

---

[51] Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Kur'ân*, Daru'ş-Şurûk, 1992, s. 36-37.

Birinci Bölüm

GENEL OLARAK İNSAN

GENEL OLARAK İNSAN

A. İNSANIN TOPRAKTAN YARATILMASI VE RUH ÜFLENMESİ

Cenâb-ı Hak gökler ve yer, ay ve güneş ile bütün kainatı kutlu misafirini ağırlamak üzere tezyin etmiş, onun hayatını idame ettirmesine lazım gelen bütün şartları ikmal ettikten sonra dünya evinde insanı var etmiştir. İnsan kainatın özü ve varlıkların en şereflisidir. Dolayısıyla onun yaratılışı boşuna ve hikmetsiz değildir. Allah Teâlâ, ibâdet ve tâatte bulunması, Rabbini tanıması ve yeryüzünü îmâr etmesi için "insan"ı yaratmayı murâd etmiştir. Âyet-i kerimede: وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ "*Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.*" (Zâriyât, 51/56) buyrularak bu gaye açıklanır. İbn-i Abbâs (radıyallahu anh), bu âyetin "Allah'ı tanıyabilme" manasını da ihtiva ettiğini söylemektedir. Rabbimiz, daha önce yarattığı ve sadece ibâdetle vazîfelendirdiği meleklere insanı yaratma irâdesini şöyle açıklamıştır:

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُوٓا اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ "*Hani Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım." buyurmuştu. Melekler: "Bizler hamdinle Sen'i tesbîh ve takdîs edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, kanlar dökecek bir kimseyi mi yaratacaksın?" dediler. Allah da onlara: "Sizin bilemeyeceğinizi herhâlde Ben bilirim!" dedi.*" (Bakara, 2/30) Allah'ın bu buyruğu karşısında melekler:

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ "*"Yâ Rab! Sen'i her türlü noksan sıfatlardan tenzîh ederiz, Sen'in bize öğrettiklerinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alîm ve Hakîm olan ancak Sen'sin!" dediler.*" (Bakara, 2/32)

Bu âyetlerde, insanın yaratılış maksatlarından biri olarak onun yeryüzünde Allah'ın halifesi olması zikredilmektedir. Burada **halîfe**, vekil mânâsında olup, Allah'ın irâdesini yeryüzünde temsîl eden, emir ve nehiylerini tatbîk eden kimse demektir. Meleklerin yaratılış hikmetini bilemedikleri insan, ilâhî bir san'at hârikası olup sahip bulunduğu aklî melekeleri, sıfat, istidat ve kabiliyetleri ile halîfeliğe en uygun varlıktır. Yaratıklar içinde bu vazifeyi üstlenecek ve yerine getirebilecek en mükemmel varlık ancak odur.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın yaratılışına büyük önem verir ve onun yaratılış safhalarını tafsilatlı bir şekilde açıklar. Burada biz âyetler ışığında insanın topraktan yaratılış safhalarına ve o safhaların ifade ettiği bir kısım mühim manalara işaret etmek istiyoruz.

1. Toprak Safhası

Bu safha ile ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ "*...(Allah) Âdem'i topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi, o da hemen oluverdi.*" (Âl-i İmrân, 3/59)

İnsanın topraktan yaratılmasının ve bünyesinin bütünüyle topraktan hasıl olmasının, onun fiziki ve ruhi varlığı üzerinde pek çok müspet ve menfi tesiri vardır. Bu tesirleri şöyle izah edebiliriz:

a. İnsan topraktan yaratıldığı için toprağın özelliklerini taşır. Toprak, zaman zaman kurur, sıcaktan kavrulur, suya hasret çeker. Bir mevsim kışın cefâsına katlanır. Bereketli bahar yağmurları ile yeniden dirilir. Binbir güzellik, renk, koku ve âhengi ile ilâhî kudret nakışlarını sergiler. İnsanın da toprağa benzer ortak bir kaderi vardır. Dünyevî ihtirasların girdabında çöllerdeki kum fırtınaları gibi çalkalanır durur. Nefsin sultasında kendisini perişân eder. Ancak nefs engelini aşması neticesinde kâmilleşir. Toprağın bahar yağmurlarıyla hayat bulması gibi feyz ve rahmet tecellîlerine nâil

olarak diğergâmlaşır. Böylece kendisine gelen nîmetleri, bir bahar bereketinin güzellik ve bolluğu içerisinde Allah rızâsı için münbit topraklar misâli etrafına infâk eder.[52]

b. İnsanın fânî vücûdu toprakla gıdâlanır ve neticede toprakta yok olur. Topraktaki bütün elementler, insan vücûdunda –az veya çok– mevcuttur. İnsan vücûdu, aynı zamanda toprağın ayrı bir görünüşüdür. Nitekim bir rivâyete göre Âdem (aleyhisselâm) topraktan yaratıldığı için "**Âdem**" diye isimlendirilmiştir.[53]

c. Toprak, kırmızı, siyah, beyaz ve benzeri muhtelif renklere sâhip olduğu gibi ondan yaratılan insanlar da muhtelif renkler taşımaktadır. Aynı şekilde toprağın katı ve yumuşak tarafları olduğu gibi insanlar da kâbiliyet ve istîdâd olarak farklı farklıdır. Bu hakîkati âyet-i kerîme şöyle haber vermektedir:

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ۞ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ غَفُورٌ "*Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık). İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, Azîz'dir, Gafûr'dur.*" (Fâtır, 35/27-28)

Bu hususta Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz de şöyle buyurmaktadır:

"Allah Teâlâ, Âdem'i yeryüzünün her tarafından aldığı bir tutam topraktan yaratmıştır. Bu sebeple Âdemoğullarının, o topraklara izâfeten bir kısmı kırmızı, bir kısmı beyaz ve siyah, bir kısmı da bu renklerin karışımındaki bir renkte; bir kısmı yumuşak, bir kısmı sert, bir kısmı iyi huylu, bir kısmı kötü huylu olarak (yâni muhtelif istîdâd, husûsiyet ve karakterde) *dünyâya gelmiştir."*[54]

---

52 Osman Nuri Topbaş, *Nebiler Silsilesi-I*, İstanbul, 2004, s. 69.
53 Bkz. İbn-i Sa'd, *Tabakât*, I, 26.
54 Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16

d. Topraktan yaratılmış olmanın insanın ahlâkî yapısında oluşturduğu mühim tesirler de bulunmaktadır. Toprak çiğnenir, her şey onun üzerinde rahatlıkla işlenebilir. Toprak buna karşı hiçbir aksülamelde bulunmaz. İşte, insandaki sabır, tevâzu ve alçak gönüllülük gibi vasıflar buradan gelmektedir. Mevlânâ Celaleddin er-Rûmî bu gerçeğe dikkat çekerek: "Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol!" çağrısında bulunur. İnsan, bütün teressübatı içine çekip onları temizleyerek rengarenk ve tat tat bitkiler bitiren toprak gibi, bütün kötülükler karşısında sabır ve sebat göstererek, onları en güzel davranışlara dönüştürmeye çalışmalıdır. Âyet-i kerimede: فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ "*Allah onların günahlarını iyiliklere çevirecektir.*" (Furkan, 25/70) buyurularak, bu değiştirmenin mümkün olduğuna işaret edilir. Şu âyet-i kerime ise tam olarak bu gerçeği beyan eder:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ۝ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ "*İyilikle kötülük bir olmaz. O halde sen kötülüğü en güzel tarzda savmaya bak. Bir de bakarsın ki seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş! Ama kötülüğe karşı iyilik hasleti, ancak sabredenlerin kârıdır, faziletten yana nasibi bol olanların kârıdır.*" (Fussılet, 41/34-35)

Buna mukâbil, toprağın hareketsizliğinden atâlet ve tembellik gibi vasıflar da insanda tezâhür etmektedir. İnsan, topraktan aldığı bu mezmum vasıfları da iyileştirmek mecburiyetindedir.

2. Çamur Safhası

Topraktan sonra ikinci safha, çamur safhasıdır. Âyet-i kerimede buyurulur:

اَلَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ "*Allah yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmış ve insanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.*" (Secde, 32/7)

Çamur, toprağın suyla karılmış şeklidir. Dolayısıyla bu safhada su devreye girmekte ve bununla birlikte insanın varlığına suyun özellikleri katılmaktadır. Su, öncelikle temizleyicidir ve temizliği temsil eder. Bu açıdan da su insandaki iffeti, namusu ve maddî-mânevî temizlik duygularını temsil etmektedir.

3. Yapışkan Çamur Safhası

Üçüncü safha, yapışkan çamur safhasıdır. Bu safhayla alâkalı olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

انا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لاَزِبٍ "*... Şüphesiz Biz onları (Âdem ve neslini) yapışkan bir çamurdan yarattık.*" (Sâffât, 37/11)

Bu âyetle ilgili şunlar söylenebilir: Çamurun bu safhası yapışkanlık içermektedir. Bu safhanın da insan psikolojisine önemli etkileri vardır. İnsandaki sadakat ve aşkla bağlanma hisleri buradan gelir. Zira yapışmak ve kopmamak insanın sadâkat duygusunun ve bağlılığının bir neticesidir. Buna ilaveten insanın inat etmesi ve müdafaa ettiği fikirlerinde ısrar etmesi de bu safhanın bir neticesidir. Hakikaten insanlara baktığımızda, bu özellikleri açıkça görmek mümkündür. Bazı insanlarda aşk, tutku ve sadakat ön taraftadır. Davalarına sımsıkı sarılırlar; efendilerine ve bağlı oldukları kurumlara sadakat ve vefa duyguları içinde bulunurlar. Bunlar, çamurunun yapışkanlık derecesi fazla olanlardır. Bazılarında ise bu duygular zayıftır. Bu da çamurunun kıvamı zayıf olduğu içindir. Diğer bir kısım insanlarda ise inat ve körükörüne direnmenin galip vaziyette olduğu görülür. Bütün bunların, çamurun yapışkanlık vasfından geldiği söylenebilir.

4. Havada Kurumuş Çamur Safhası

Dördüncü safha, çamurun havada kurumuş halidir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ "*And olsun Biz insanı, (havada) kurumuş bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.*" (Hicr, 15/26)

Görüldüğü üzere burada zikredilen "salsâl: havada kurumuş çamur" safhasında "hava" unsuru devreye girmektedir. Hava, insanın çamuruna hareketliliği getirmiştir. İnsan tabiatındaki istikrarsızlık, döneklik, ahde vefâsızlık ve yıkıcılık vasıfları bu safhanın bir neticesidir denebilir.

5. Şekillenmiş Balçık Safhası

Bu safha âyette şöyle beyan edilir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ "*Hani, Rabbin*

meleklere demişti ki: "Ben (havada) kurumuş bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan bir insan yaratacağım."" (Hicr, 15/28)

"Hame-i mesnûn: şekillenmiş balçık" demektir. Bu safha, insanın şekil alma, terbiye ve tezkiye edilebilme özelliğine işâret etmektedir. Onun bu vasfının iyiye de kötüye de kullanılma imkânı vardır. Mühim olan ona, doğru bir istikâmet verebilmektir. İnsanın dünya hayatında tâbi tutulduğu imtihanın en mühim yönü budur. Âyet-i kerimelerde buyurulur:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۞ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۞ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا

"*Herbir nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar.*" (Şems, 91/7-10)

Gaye, ondaki fücur tohumlarının büyüyüp kök salmasını engellemek, iyilik ve takva tohumlarını ise büyütebildiğimiz noktaya kadar büyütüp geliştirebilmektir. Ona Allah'ın istediği istikamette peygamberî bir şekil verebilmektir. Eğer insanda yaratılış itibariyle belli bir şekle girebilme istidadı olmasaydı, âyetin işarette bulunduğu terbiye ve tezkiye gerçekleşemezdi.

6. Ateşte Pişmiş Çamur Safhası

Altıncı safha, ateşin devreye girdiği safhadır. Âyette buyurulur:

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ "*Allah insanı, ateşte pişmiş çamura benzeyen bir balçıktan yarattı.*" (Rahmân, 55/14)

Yaratılışın temel yapıtaşları olan toprak, su ve havadan sonra bu safhada ateş unsuru devreye girmektedir. İnsanın kibir, gurur, kıskançlık, Allah'ın emirlerine karşı gelme ve aldatıcı olma vasıflarının meydana gelmesinde ateş unsurunun mühim rolü vardır.

Bu safhada bir teşbih yapılmaktadır. Âyetin gayesi, insanın yaratılış evrelerinden birisine dikkatlerimizi yöneltmek ve bu ilk insan örneğinin temel maddesine vurgu yapmaktır. Burada müşebbeh ile müşebbeh bih, sertlik/kuruluk özelliklerinde birleşir. Yapılan teşbih ile, sıfat bakımından daha zayıf, yani daha az kuru ve sert olan "*salsâl*" (kuru balçık), daha kuvvetli olan

"*el-fehhâr*" a (kuru kil, vurulduğunda tın tın ses çıkaran çömlek parçasına) benzetilerek, nitelikçe kuvvetlendirilmiştir. Çünkü bunlardan birisi (*salsâl*) rüzgar sayesinde iyice kurumuş, tamtakır hale gelmişken, diğeri de (*el-fehhâr*), ateşte pişirilmek sûretiyle sert ve dayanıklı hale getirilmiştir.[55]

Mü'minûn Sûresi'nin 12-14. âyetleri Hazret-i Âdem'den sonra onun sulbünden gelecek her bir insanın yaratılış mâcerâsını şöylece hülâsa etmektedir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ "*And olsun Biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta (ana rahminde) bir nutfe hâline getirdik. Sonra o nutfeyi, bir aleka (yapışkan ve döllenmiş yumurta) yaptık. Peşinden, o alekayı bir mudğa (bir çiğnem et) hâline getirdik; peşinden bu bir çiğnem eti, kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla (insan olarak) meydana getirdik. İşte yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*" (Mü'minûn, 18/12-14)

a. Çamurdan Bir Öz ve Nutfe Safhası

İnsanda eşeysel üremenin ilk maddesi "nutfe"dir. Erkeğin vücudunda üreyen bu madde, cinsel temas yoluyla annenin yumurtasıyla birleşir. Döllenmeden sonra da ana rahminde gelişmeye, tavırdan tavıra geçerek büyümeye başlar. Fakat "nutfe" denilen bu maddenin de oluşmasının bir alt yapısı vardır. Bu, topraktan yetişip insan vücuduna gelen besinlerle beslenme sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani yaratılan her insan, ilk olarak nutfe haline gelinceye kadar toprak ve çamur içinde geçen uzun bir serüven yaşamakta, birçok merhaleden geçmekte ve nihayetinde erkekten kadının yumurtasına geçip insan canlılığının başlangıcını oluşturacak bir kıvama erişmektedir. "*Andolsun ki Biz, insanı çamurdan bir özden yarattık.*" âyetinde "sülale min tîn" ifadesi geçmekte, *tîn* kelimesi çamur anlamını, *sülale* ise öz, hülasa, bir başka şeyden çıkarılmış öz ve bir şeyin en iyi parçası[56] manalarını ifade etmektedir. Aynı sûrede bu âyetin

---

55 İbn Teymiye, *Selâsu Resâil*, s. 85.
56 Asım Efendi, *Kamus*, III, 1386.

devamındaki âyetleri dikkate aldığımız takdirde buradaki "çamurdan bir öz"ün, embriyonun oluşmasında birinci derecede etkin rolü olan "nutfe"yi oluşturan madde olduğu anlaşılacaktır. وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا ۝ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا : "*Allah sizi yerden bir nebat olarak bitirdi, sonra sizi yine oraya döndürecek ve (kıyamet günü) yeniden oradan (insan olarak) çıkaracaktır.*" (Nûh, 71/17-18) âyetinin "*sizi yerden nebat olarak bitirdi.*" kısmı da bu toprak faslına işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın yaratılışının temelini oluşturan "nutfe" hakkında şu açıklamalarda bulunur:

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ "*Sonra o (insanı) 'nutfe' halinde bir karar-ı mekine: sağlam ve sabit bir yere yerleştirdik.*" (Mü'minûn, 23/13)

خَلَقَ الاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ "*(Allah) insanı 'bir nutfe'den yarattı.*" (Nahl, 16/4)

اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى "*(İnsan) dökülen meniden bir nutfe değil miydi?*" (Kıyâme, 75/37)

Bu âyetlerde "meni" ve "nutfe" kelimeleri geçmektedir. "Nutfe"nin, azar azar akmak, sızmak, damlamak anlamlarına gelen bir fiilden türediğini görmekteyiz. Bu kelime, boşaltılan bir kovada kalan azıcık yaşlığı da ifade eder.[57] Şu halde son derece az miktardaki sıvıyı belirtir ki, kelimenin ikinci anlamı olan "su damlası" veya âyette de geçtiği üzere "meni damlası" buradan gelmektedir.

Meni ise nutfeyi de içinde taşıyan erkeğin üreme salgılarına ve husye, prostat ve meni keseciğinin ifrazlarına denmektedir. Dolayısıyla meni iki kısımdan meydana gelmektedir: Birincisi husyede bulunan meni kanalcıklarının içinde oluşan meni hayvancıkları (canlı, hücreler, spermler), işte esas nutfe budur. İkincisi ise bu hayvanları taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvıdır.[58]

---

57 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IX, 335; Rağıb, *el-Müfredat*, s. 496. Nutfe kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de oniki yerde geçmekte ve bazen hakir su, bazen atılan su ve bazen de meni kaydı ile geçmektedir. Bu kelimeler asla birbiriyle eş anlamlı değillerdir. (Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfazı'l-Kur'ân*, ilgili kelimeler).

58 el-Bâr, Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Ankara, 1996, s. 38.

Burada dikkati çeken husus şudur ki, Kur'ân-ı Kerîm, meni ile nutfeyi ayrı ayrı şeyler olarak anlatmakta; meniyi bütün, nutfeyi ise onun bir parçası saymaktadır. Yani nutfeyi, meninin içerisinde bulunan sperm hücreciğinin ismi, meniyi ise hem spermayı meydana getiren hem de onun canlılığını muhafaza eden ve onu içinde taşıyan sıvının adı olarak tanımlamaktadır.[59]

Kur'ân-ı Kerîm, insanın yaratılmasına mebde teşkil eden "atılıp dökülen sıvı"nın "sulb ve teraib" arasından çıktığını ifade ederek: فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۞ خُلِقَ مِنْ مَآءٍ دَافِقٍ ۞ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ "*Şimdi, insan neden yaratıldığına ibretle baksın! O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır ki o su, sulb ile teraib arasından çıkıyor.*" (Târık, 86/5-6) buyurmaktadır. Sulb sözlüklerde kuyruk sokumuna kadar olan sırt ve omurga kemiğine verilen isim,[60] teribetün kelimesinin çoğulu olan teraib ise iki meme ile boyun halkası arasındaki kemiğe, kaburga kemiklerine ve gerdanlık mevziine verilen isim olarak geçmektedir.[61]

Kur'ân-ı Kerîm, erkeğin sperm hücresiyle kadının yumurtalık hücresinin birleşmesi sonucu meydana gelen "döllenmiş yumurta" (fertilized ovum)ya da "nutfetun emşac: karışık nutfe" demektedir. (İnsan, 76/2) "Emşac" kelimesi sözlükte, bir şeyi başka bir şeye karıştırmak manasına gelen meşc ve meşic kelimelerinden türemekte ve karışık, kan ile karışık nutfe, Allah'ın çeşitli kuvvelerden meydana getirdiği nutfe anlamlarını ifade etmektedir.[62]

b. Alaka Safhası

Hz. Peygamber'e ilk olarak inen ve ismi "Alak" olan sûrenin ilk iki âyetinde:

---

59 Kur'ân-ı Kerîm bu gerçeği, henüz tıp ve biyoloji bilimlerinin ismi bile geçmeyen bir dönemde açık bir dille ortaya koymuşken, meni hayvancıkları ve meniyi oluşturan şeyler, meni hayvancıklarının, insanın yaratılışında ne gibi rolü olduğu modern tıp ilminin ışığı altında ancak 17. asrın son çeyreğinden itibaren öğrenilmeye başlanmıştır. Mesela spermatozoidler ilk defa 1677'de Hamm tarafından görülmüştür. (Çelik, Ömer, *Kur'ân'dan Teknolojik Yansımalar*, İstanbul, 2009, s. 120)

60 Asım Efendi, *Kamus*, I, 340.

61 Asım Efendi, *Kamus*, I, 147.

62 Ragıb, *el-Müfredat*, MŞC maddesi, s. 401

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَۚ ۝ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ "*Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir 'alaka'dan yarattı.*" (Alak, 96/1-2) buyurulmuştur. Hac sûresinin 5. âyetinde ve Mü'minûn sûresinin 14. âyetinde 'nutfe' safhasından sonra 'alaka' safhası geldiği ifade edilmektedir. Bunların dışında iki âyette daha 'alaka' safhasından bahsedilir.[63] Dolayısıyla 'alaka', karışık nutfe oluşumundan sonraki safhadır. Bu safha karışık nutfenin (döllenmiş) yumurtanın rahme asılması ile başlamaktadır.

"Alaka" sözlük olarak ilişmek, yapışıp tutunmak, bağlı olmak anlamlarına gelen bir kökten türemektedir.[64] Eski müfessirler ve yeni bir kısım Kur'ân yorumcuları 'alaka'nın "pıhtılaşmış kan" olduğunu söylemişlerdir.[65] Kur'ân-ı Kerîm tercümeleri de alakanın donmuş kan yani koyu kan (clot) olduğunu söylemişlerdir. Ancak bir kısım uzmanlar 'alaka'ya verilen bu manaya karşı çıkmışlar ve 'alaka'nın, karışık nutfenin rahim çeperlerine asıldığı ve orada takılı kaldığı safha olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Muhammed Ali el-Bâr konu ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: "Alaka sözcüğünde daima tutmak ve asılmak manası vardır. Bahsimize konu olan alakada da aynı mana vardır. O da rahim duvarına tutunur ve asılır. Alakanın etrafı kan havuzcuğu ile çevrilidir. Onun rahim duvarına asıldığı zamanki hacminin milimetrenin dörtte biri kadar olduğunu göz önüne alırsak eski müfessirlerin ona neden koyu kan manası verdiklerini daha kolay anlarız. Demek ki alaka çıplak gözle görülemeyecek kadar küçüktür. Etrafı her taraftan kan havuzcuğu ile çevrilmiş olduğundan çıplak gözle görülmez. Ama dıştaki kan havuzcuğu ise gözle görülebilir. Onun koyu kan ile açıklanması da bu sebebe dayanabilir."[66]

Maurice Bucaille ise şu açıklamayı yapar: "Yumurtanın döl yatağına yerleşmesi, onun pürtüklü özelliği sayesinde gerçekleşir. Bu pürtükler, yumurtanın gerçek uzantıları olup, toprağa yerleşen kökler gibi, yumurtanın gerekli gelişimini sağlamak amacıyla, ihtiyacı olan elemanları almak üzere organın derinliklerine doğru dalarlar. Bu oluşumlar, yumurtayı kelimenin

---

63 Bkz. Mü'min, 46/67; Kıyâme, 75/38.

64 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab,* IX, 267; Rağıb, *el-Müfredat,* ALAK maddesi, s. 347.

65 Bkz. et-Taberî, *Cami'u'l-beyan,* XVIII, 8; Elmalılı, *Hak Dini,* V, 3436..

66 el-Bar, age, s. 84.

tam anlamıyla döl yatağına yapıştırır. Bunların bilinmesi ise, ancak çağımızda gerçekleşmiştir. Bu kelimeye 'kan pıhtısı' veya 'yapışıklık' anlamı vermek uygun değildir. İnsan, asla kan pıhtısı safhası geçirmemiştir. Dolayısıyla kelimenin ilk anlamı 'asılıp tutunan bir şey' demek olup, bugün iyice tesbit edilen gerçek duruma da tam tamına uygundur."[67]

Bu açıklamalar ışığında 'alaka'nın, insanın yaratılışının döllenme tamamlandıktan sonra rahmin duvarına asılıp, tutunduğu yerden beslenmesini ve gerekli gelişimini sağlayan safhasını oluşturmakta olduğunu söyleyebiliriz ki, bugün modern tıp da bu konuda benzer şeyleri kaydetmektedir.

c. Mudğa Safhası

Yine Hac sûresi 5 ve Mü'minûn sûresi 14. âyetlerde 'alaka' safhasından sonra 'mudğa' safhasının geldiği ifade edilerek: "*... alakayı da mudğaya dönüştürdük.*" buyurulmaktadır. Dolayısıyla alaka safhasının tedrici olarak gelişmesi ve değişmesi sonucu ceninin mudğa safhası başlamaktadır.

Ağızda çiğnemek demek olan DMG kökünden türetilmiş bir isim olan 'mudğa', çiğnem büyüklüğündeki et parçası anlamına gelir.[68] Lisanu'l-Arab müellifi İbn Manzur, "mudğa, bildiğimiz normal etten başka bir ettir."[69] diyerek ceninin bu safhadaki özelliğini daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Çünkü Araplar normal taze et için 'lahm' kelimesini kullanırlar. Dolayısıyla 'mudğa' normal bir et olmayıp, kendine özgü özellikleri bulunan bir et parçasıdır. Son dönem müfessirlerden Alusi (öl. 1270/1854) mudğayı "kısmen kemik özelliği taşıyan bir et parçası"[70] olduğunu söyler. Çünkü bu safhanın sonunda cenin, tamamen veya kısmen kemiğe dönüşüp iskeletin kütlesini teşekkül ettirmektedir. İşte doktor Mauricce Bucaille'nin şu yorumu da bu inceliğe ışık tutacak niteliktedir: "(Çiğnenmiş gibi olan) et, metindeki mudğa'nın, (taze et gibi olan) et ise metindeki lahm kelimesinin tercümesidir. Bu ayırım, göz önüne serilmeye

---

[67] Maureci Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim*, s. 291.

[68] Rağıb, *el-Müfredat*, s. 469.

[69] Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VIII, 451.

[70] el-Alûsî, *Ruhu'l-me'ani*, XVIII, 14.

değer. Embriyon başlangıçta küçük bir kitledir ki, gelişmesinin belirli bir döneminde, çıplak gözle bakılacak olursa, çiğnenmiş et görünümünde olduğu tesbit edilir. Kemik sistemi, bu kitlenin içinde mezoderm denilen yerde gelişir. Şekillenen etlere kaslar giydirilir: İşte lahm kelimesi, bu kaslar için anlaşılmalıdır."[71]

Bilim ve teknolojinin geliştiği günümüzde ceninin çekilen fotoğrafları incelendiğinde mudğa safhası gerçekten çiğnenmiş ve üzerinde diş izleri bulunan bir görünüm arzetmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın bu safhayı ifade etmek üzere özellikle 'mudğa' kelimesini seçmesi gayet yerinde ve oldukça ilginçtir.

Bir de Hac sûresi 5. âyette bu 'mudğa'nın 'muhallaka' ve 'gayr-i muhallaka' oluşundan bahsedilir. Kur'ân tercümeleri birinci kelimeye 'belirli', ikincisine ise 'belirsiz' anlamını vermektedirler. Tefsirlerde ise bu kelimeler hakkında farklı yorumların yapıldığını görmekteyiz. Çoğunluk 'muhallaka'ya hılkati kısmen belirmiş ve uzuvları ortaya çıkmış anlamını; 'gayr-i muhallaka'ya ise sınırları ve şekilleri tam olarak belirlenmemiş bir et parçası manasını vermişlerdir. Bir kısmı ise 'muhallak'ın yaratılan, kemik ve diğer safhaları tamamlanarak sağlam olarak doğanlara; 'gayr-i muhallak'ın ise mudğa halindeyken düşen, tamamlanmayan ceninlere işaret ettiğini savunmuşlardır ki bu manada bir hadis de rivayet edilmektedir.[72]

M. Ali el-Bar ise şu yorumu yapar: Alaka safhasına gelen cenin, yedinci gün iki tabakaya ayrılır. Bunlardan biri dış tabakadır. Bunun görevi, rahim hücrelerini kemirmek ve onlardan gerekli gıdayı alabilmek için kan gölcükleriyle doğrudan temas kurmaktır. İkincisi ise iç tabaka olup, görevi cenini ve eşini oluşturmaktır. İşte bu iki tabakadan iç tabaka hilkati belli olan (muhallaka), çünkü cenin ve eşi ondan yaratılacaktır; dış tabaka ise hilkati belli olmayan (gayr-i muhalleka) tabakadır. İşte âyette geçen bu lafızların bize verdiği birçok mana ve delaletlerden biri de budur. Ancak bununla birlikte geriye birçok mana ve delalet kalmaktadır.[73]

---

71 Mauricce Bucaille, age, s. 293.
72 et-Taberî, *Cami'u'l-beyan,* XVIII, 8; el-Kurtubi, *el-Câmi,* XII, 8.
73 el-Bar, age, s. 86.

Yapılan açıklamalardan ortaya çıkan netice şudur: Mudğa, cenin haline dönüşürken iki farklı aşamadan geçmektedir. Muhalleka ve gayr-i muhalleka kelimeleri de bu aşamalara işaret etmektedir. Bugünkü bilimsel seviyeye göre ancak bu kadarlık bir açıklama yapılabilmektedir. Ama tıbbi tekniğin gelişmesi ve embriyonun ana rahmindeki gelişiminin safahatı daha ince ölçülerle incelenip ortaya konulması halinde bu husustaki açıklamalar daha da netlik kazanacaktır.

d. Kemik Haline Gelmesi ve Kemiklere Et Giydirilmesi Safhası

Mü'minûn sûresinin 14. âyetinin devamında mudğa safhasından sonraki safha olarak, "*... mudğayı kemik haline çevirdik ve kemiklere et giydirdik.*" buyurularak, mudğanın ceninde iskeleti meydana getiren kemiklere dönüştürüldüğünü ve peşisıra bu kemiklere et giydirildiği belirtilmektedir. Kadı Beydavî (ö. 685/1286) gibi önceki müfessirlerin bir kısmı mudğanın tamamıyle kemiğe dönüştüğünü söylerken[74], Alûsî (ö. 1270/1854) gibi çağımıza yakın müfessirler ise, mudğanın sadece bir kısmının iskeleti meydana getiren kemiklere dönüştüğünü, diğer kısmının ise kemiklere et olarak giydirildiğini belirtirler.[75]

Modern biyolojiye göre ise notochord denilen iskelet mihveri ta alaka döneminde görülmeye başlar. Bu omurgadan önce görüldüğünden omurga öncesi organı olarak da bilinir ve üç merhale geçirir. Birinci merhale doku merhalesi (kemik öncesi dokusu) olarak bilinir. Rahim hayatının beşinci ve altıncı haftalarında görülür. Bunu kıkırdak merhalesi takip eder. Bu da kendini altıncı hafta sonlarında gösterir. Daha sonra rahim devresinin yedinci haftasında (mudğa başlangıcı) kıkırdak omurlarda kemikleşme merkezleri görünür. Sekizinci haftada ise omur yaylarında kemikleşme noktaları meydana çıkar ve kaburgalar ilk defa o zaman görülmeye başlar. Sonra da kemiklerin etrafında kaslar oluşur ve âyet-i kerimede belirtildiği gibi üzerlerine et giydirilir.[76]

---

74 Bkz. el-Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, II, 103.

75 el-Alûsî, *Rûhu'l-meânî*, XVIII, 14.

76 Bkz. Han, Fethullah, *Kur'ân ve Kainat Âyetleri*, (Çev. Safiye Gülen-Oya Morçay), İstanbul, 1988, s. 132-133; el-Bar, age, s. 117-118.

Burada şu inceliğe yer vermek faydalı olacaktır. Embriyonun ana rahminde geçirdiği safhaları bildiren Mü'minûn sûresindeki âyetlerde, nutfenin rahme yerleşmesinden sonra alaka, mudğa, kemik ve kemiklere et giydirme safhalarını belirten lafızlar, Arapça'da "fa-i takibiyye" denilen bağlaçla birbirlerine bağlanmışlardır. Bu lafızların birbirine "tertip ve takip" ifade eden bağlaçlarla bağlanmaları, belki de bu safhalar arasında hiç zaman periyodu olmadan; alaka safhası tamamlanır tamamlanmaz mudğa, mudğa safhası tamamlanınca kemik ve kemiklere et giydirilmesi bütün bir zaman dilimi içinde ve peşpeşe meydana geldiklerini ifade etmektedir. Aynı âyette, kemiklere et giydirilmesini ifade eden kelime ile, cenine ruhun üflenmesi manasında anladığımız "diğer yaratılışına başladık" cümlesi arasındaki bağlaç "sümme"dir. Bu bağlaç da Arapça'da iki fiil ve oluşum arasında "tertip ve terahi" yani zamanda fasıla manasını ifade etmektedir. Bu durumda, ceninde iskeletin meydana gelmesiyle ruhun üflenmesi arasında, önceki safhalar arasında mevcut olmayan bir zaman sürecinin mevcudiyetinin sözkonusu olduğu söylenebilir.[77]

e. Rûhun Üfürülme Safhası

Bir cisim olarak yaratılan insanda canlılık, ancak rûhun üflenmesiyle başlamıştır. Bu bakımdan rûhun üflenmesi, her şeyden evvel Allah'ın kuluna bir değer vermesi ve ona hayâtiyet kazandırmasıdır. Bununla alakalı olarak:

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي "*Artık onu yaratıp muntazam bir insan kıvamına getirdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman...*" (Hicr, 15/29) buyurulmaktadır.

Yüce Allah bu âyette, ruhtan bahsederken onu kendine izafe ederek "ruhî" şeklinde zikretmiştir. Müfessir Râzî'ye göre bu Hz. Âdem'i ve neslini şereflendirmek ve onların değerini yüceltmek için söylenmiş bir ifadedir.[78] Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın, Âdem (aleyhisselâm)'a rûhundan üflemesi, temsîlî bir ifâde olup Cenâb-ı Hakk'ın kendisindeki bâzı husûsiyetleri kuluna onun istîdâd ve iktidârı nisbetinde vermesi demektir. İnsan, bu sır

[77] Duman, Zeki, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, s. 35-36.
[78] er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 95.

ile Rabbini tanır ve O'na kul olma imkanı bulur. Allah'ın kainattaki varlık delillerine ve sırlarına bu ruh sayesinde vâkıf olur.

Müfessirler, Mü'minûn sûresindeki âyette geçen "*Sonra o cenini bambaşka bir yaratık olarak meydana getirdik.*" kısmı, cenin dört aylık olduktan sonra ona ruhun üflenmesi olarak açıklamışlardır. Bunu açıklayan başka âyetler de bulunmaktadır. Örneğin Secde sûresinin 7-9. âyetlerinde: الَّذِيٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَٓاءٍ مَهِينٍ ۞ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ "*Yarattığı her şeyi güzel yapan Allah, insanı başlangıçta çamurdan yarattı, sonra onun soyunu (nesl) bir özden, değersiz bir suyun özünden (sülale) var etti. Sonra onu düzeltip tamamladı. İçine ruhundan üfledi. Sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yarattı. Buna rağmen ne az şükrediyorsunuz?*" buyurularak ruhun üflenmesi sözkonusu edilir. Hz. Peygamber de: *"Her birinizin yaratılışı ana karnında kırk gün nutfe olarak derlenip toparlanır. Sonra aynı şekilde (kırk gün daha) alaka olur. Sonra yine öyle mudğa haline gelir. Ondan sonra ona bir melek gönderilir ve ona ruh üfler."*[79] buyurmaktadır.

Demek ki, cenin ana rahminde belli aşamalardan geçip, gelişimi belli bir noktaya gelince ona ruh üflenmekte ve bu da, ceninde iradi hareketlerin başlamasına temel teşkil etmektedir. Modern biyolojiye göre mudğa safhasından sonra kemikler teşekkül edip üzerleri etle kaplanırken bir taraftan da kalp, karaciğer, kol ve bacaklar, kulak, göz ve dimağ gibi sistemleri gelişir. Üçüncü ayın sonunda ceninde iradi (istemli) hareketler başlar. Parmağını emer, göbek kordonunu tutar, çokça hareket eder, rahim içinde döner, uyur, uyanır ve sesleri işitir. Bu ayda insan özellikleri görülür. Yüz hemen hemen gelişmesini tamamlamıştır. Kemikler adele ile kaplanır, adele sinirlerle beslenir. Sinirler beyinden emir ve kumanda alırlar. Kaslarda istemli hareketler devreye girer. Hatta ceninin yüz ifadesinden halini ve keyfini anlamak bile mümkündür. Bu ayın sonunda cenin işitmeye başlar. İsteği ile hareket eder. Memnun olup olmadığı yüzünden okunabilir. Yine bu ayın sonlarında oğlan mı kız mı olduğu anlaşılabilir. Kendisini diğer

---

[79] el-Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 6; *Kader*, 82; Müslim; *Kader*, 1

insanlardan ayıran özel şahsiyeti ortaya çıkar.[80] Bize göre bütün bunlar cenine ruh üflendiğini, can verildiğini gösteren işaretler olmalıdır.

B. İNSANIN EN GÜZEL KIVAMDA YARATILMIŞ OLMASI

Bütün güzel isim ve sıfatların yegane sahibi olan Rabbimiz, yarattığı her şeyi en güzel şekilde var etmiştir. Âyet-i kerimede:

الَّذِيٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ "*Allah ki, yarattığı her şeyi en güzel yaratmıştır.*" (Secde, 32/7) buyurulur. Yüce Allah, varlıklar içinde de insanın yaratılmasına daha büyük bir ehemmiyet atfetmiştir.

ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً آخَرَ فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ "*...Sonra onu başka bir yaratışla (insan olarak) meydana getirdik. İşte yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*" (Mü'minûn, 18/14) âyeti gereğince Allah Teâlâ insanı, bayağı ve değersiz gibi gözüken maddelerden en güzel şekilde yaratmış ve ona şekillerin en güzelini ve en münasibini vermiştir. İlgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيٓ اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ "*Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık.*" (Tin, 95/4)

Âyette geçen "takvîm" kelimesi; eğriyi doğrultmak, kıvama ve nizama koymak, kıymet biçmek, kıymetlendirmek gibi mânâlara gelmektedir. Kelimenin sonundaki tenvin "belirsizlik" ve "büyüklük" ifade ettiğinde, "ahsen-i takvim" terkibi, "herhangi bir biçimlendirmenin veya büyük bir biçimlendirmenin en güzeli" manasına gelebilir. Bu ise her yönüyle biçimlendirmenin en güzel biçimi demek olacağından maddî manevî her türlü güzelliği ihtiva eder. Bu süreç, anne rahminde safhalardan geçip yaratılışı tamamlandıktan sonra dünyaya gelişini takiben belinin doğrulmasına, biçiminin güzelleşmesine, kuvvet ve melekelerinin yükselmesine kadar, oradan da akıl, irfan ve ahlâkıyla ilâhî güzelliğe ermesine kadar sürüp gider.[81]

---

80 Bkz. el-Bâr, age, s. 150.
81 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5935-5936.

Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi insanın en güzel şekilde yaratılmasının bir maddi yönü bir de manevi yönü bulunmaktadır. Dolayısıyla kelime tahlilinden hareketle insanın fiziki yapısının düzgün ve uyumlu olması mes'elenin maddi yönünü oluşturur. İşin manevi cihetine gelince insanın bedenen düzgün olması, onun dış düzgünlükten iç düzgünlüğe yönelmesi, ruhaniyet basamaklarını tırmanarak yerden göğe doğru yükselmeye başlamasına bir basamak teşkil edecektir.

Sahabe ve tabiin müfessirleri "ahsen-i takvim" ibaresine; "şekil ve duygularının güzelliği", "boyunun müstakimliği ve doğruluğu", "akıl, idrak ve iyiyi kötüden ayırt etme gücü ile süslenmesi", "gençliği ve kuvveti" ve "ahlak güzelliği" şeklinde birbirini tamamlayan farklı manalar vermişlerdir.[82] Doğru olanı ibarenin, verilen bütün bu manaları ve güzel olan her şeyi içine alacak şekilde umumi bir anlam taşıdığını kabul etmektir. Buna göre ifade, insanın gerek boyunun posunun doğruluğu ile günden güne gelişen şeklinin güzelliği gerek aklının, zihninin var olan bütün güzellik ve yücelikleri idrak edebilecek kabiliyette olması ve gerekse ilâhî ahlâk ile ahlâklanabilecek derecede tekamüle elverişli olan ahlâk güzelliği gibi maddi ve manevi her türlü güzelliği şumulüne almaktadır.

İnsanı diğer canlılarla ve yaratıklarla mukayese ettiğimiz zaman, ona diğer yaratıklardan daha iyi özellikler verildiğini görürüz. Ayrıca ona yine diğer mahlukatta olmayan düşünce, anlayış, ilim ve akıl gibi yüksek kabiliyetler de bağışlanmıştır. İnsanların en yüksek ve kemal derecedeki fazilet sahibi olanları ise peygamberlerdir. Diğer insanların, peygamberlere bağışlanan bu makamdan daha yüksek dereceye ulaşması mümkün değildir.[83] Peygamberler içinde en yüksek makama çıkan ise bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Âyette ifade buyurulan maddi ve manevi güzelliklerin zirveleri Efendimiz'e verilmiştir. O'nda tecelli ettiği şekilde bu güzellikler, başka hiçbir insan hatta hiçbir nebide tecelli etmemiştir.

Gerçekten insanın mahiyet ve aslına, insanlık âlemine derin bir bakışla bakılıp onun dış ve iç âleminde bulunan incelikler tefekkür edildiğinde

---

[82] Taberî, *Câmi'u'l-Beyan*, XV, 307-308; Ebû Hayan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 490.
[83] Mevdudi, *Tefhim*, VII, 170.

onun görünen ve görünmeyen âlemlerin hülasası, yaratılış kitabına yazılmış son derece calib-i dikkat ibareleri kapsayan ve onlardaki ilâhî sırların olmuş-olacak bütün mânâlarını toplayan bir nüshası olarak görülür.[84]

Bu bakımdan insandaki en güzel kıvam, onun sadece duygusuz olan sûretinde değil, bundan daha önemli bir şekilde onun duygularında, özellikle güzelin ne olduğunu anlamasında, bu duygudan hareketle güzellerin güzeli olan en güzel yaratıcıyı ve O'nun mutlak güzellikle en güzel olan kemal sıfatlarını tanıyıp O'nun ahlâkıyla ahlâklanmasındadır. İnsanın yaratıldığı andan itibaren ulaşabileceği en kemal nokta budur. Ancak insan, ilk doğuşunda bu olgunlukta değildir. O bu olgunluğa ve bu güzelliğe doğru ilerleme kabiliyeti ile yaratılmıştır.

İnsanın yaratılışındaki eşsiz güzelliğe dikkat çeken diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۝ اَلَّذ۪ي خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ۝ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ "*Ey insan, nedir seni o kerim Rabbin hakkında aldatan? O değil mi seni yaratan, bütün vücud sistemini düzenleyen ve sana dengeli bir hilkat veren ve seni dilediği bir sûrette terkib eden?*" (İnfitar, 82/6-8)

İnsanın yaratılışında Yüce Allah'ın Rabliğinin ve kerem sahibi olduğunun tezahürleri, sonsuz kudret eserleri bulunmaktadır. O Rabb insanı yaratmıştır. Burada yaratma; bünye ve uzuvları düzgünleştirme, ölçülü yapma, şekil verme ve parçaları birleştirip oluşturmadan önceki var kılmak manasındadır. Her nimetin esası olan var olma, ilâhî lütuf ve keremin birincisidir.

Sonra da insanın bünye ve uzuvlarını düzgünleştirdi. اَكَفَرْتَ بِالَّذ۪ي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلاً "*Seni bir topraktan, sonra bir nutfeden yaratan, sonra da seni bir insan şekline getiren Allah'ı mı inkar diyorsun!*" (Kehf, 18/37) buyrulduğu ve daha birçok âyette geçtiği gibi insanın yaratılışını safhadan safhaya geçirerek ruh üflenecek şekilde insanlık seviyesine

84 İnsanın taşıdığı bu derin manayı Hz. Ali'nin söylediği şu söz ne güzel açmaktadır:
"İlacın sendedir de farkında olmazsın,
Derdin de sendendir fakat görmezsin,
Sanırsın ki sen sade küçük bir cisimsin
Oysa sende dürülmüş en büyük âlem."

getirdi; bünyeyi, uzuvlarını, kuvvetlerini düzenine koydu, düzgünleştirdi, bir uyum ve itidal verdi. Bu bakımdan bakıldığında âyette geçen "فَعَدَلَكَ" ifadesi şu manalara gelebilir:

1. Göz, kulak, el, ayak gibi çift uzuvların denkliği ve ayrıntıları anatomide bilindiği üzere vücudun her taraftan orantılı ve düzgünlüğü demektir.

2. Belini doğrulttu, dik ve dengeli kıldı, eğri belli hayvanlar gibi yapmadı manasındadır. Bunun hem insanın olgunlaştığını gösteren özelliği, hem de bünye ve uzuvları düzene koyduktan ve insanı, insan denilecek şekle getirdikten sonra olması daha açıktır. Zira çocuklarda görüldüğü gibi insanın belini doğrultup da ayakta dik ve doğru olarak yürüyebilmesi, ancak uzuvları düzene koymanın tekamülünden sonra gerçekleşecek bir safhadır.

3. Seni eksiklikten olgunluğa, uygun olmayan şekilden uygun olan şekle çevire çevire en güzel sûret ve biçime getirdi demektir.

4. Sana itidal verdi, demektir. Bu mânâların hepsini şöylece değerlendirmek mümkündür: "Seni en güzel şekle koyup en güzel biçimde çıkardı ve bu denge ile seni akıl, fikir ve kudreti kabul etmeye yetenekli kılıp bu şekilde diğer canlı ve bitkilere hâkim kıldı. Seni, bu âlemdeki diğer varlıkların ulaşamadığı bir olgunluk derecesine çıkardı." Yapılan bu açıklamalar, فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي "*Onun yaratılışını tamamladığım ve içine ruhumdan üflediğim vakit.*" (Hicr, 15/29) ve وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا "*Onları, yarattıklarımızın birçoğundan gerçekten üstün kıldık.*" (İsra, 17/70) âyetlerinin beyan buyurduğu mânâlara da uygundur. Bunların hepsi Allah'ın insan cinsine bir lütuf ve keremidir.[85]

İnfitâr sûresinden aldığımız âyet-i kerimede yer alan "رَكَّبَكَ" ifadesi ise şu manaları ihtiva edebilir:

1. Allah seni çeşitli sûretlerden dilediği herhangi bir sûrette yaratıp şekil verdi. Bu mânâya göre "terkib", "ahsen-i takvim"i, yani en güzel biçimde yaratmayı beyan etmektedir.

85 Taberî, *Câmiu'l- Beyan*, XV, 108; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5638.

2. Gelecek zaman mânâsında olarak, seni hangi sûrette dilerse öyle oluşturup şekil verir. Dilerse seni o güzel insan kılığından çıkarır da en çirkin sûretlere tebdil eder, hatta aşağıların aşağısına yuvarlayabilir. Bu manada ilâhî bir ikaz ve tehdit bulunmaktadır. Verilen nimetlere şükretmenin zaruretine bir dikkat çekme vardır.

3. Üçüncü manaya göre, seni herhangi bir sûrette denkleştirdi, yahut evirdi çevirdi, dilediği gibi seni oluşturdu, yahut dilerse başka bir sûrette de oluşturabilir. Bu şık, önceki iki mânânın ikisini de kapsar. "Sûret" kelimesi, farklı güzellik mertebelerinden herhangi birini; bazısında da güzellik ve çirkinlikte farklı ve değişik şekillerden herhangi birini ifade edebilir. Dolayısıyla bu kelime; ana, baba ve diğer akrabaya benzeyip benzememek, renk, uzunluk, kısalık, erkeklik, dişilik, sağlamlık, çürüklük, iyi veya kötü kişi olmak, zekilik ve ahmaklık gibi maddî ve manevî bütün sûret ve vasıfları ihtiva etmektedir.[86]

İnsanın şerefli kılındığını, maddi manevi pek çok nimete nail olduğunu ve hem bedenen hem de ruhen diğer bütün mahlukattan mükerrem kılındığını ise şu âyet-i kerime beyan buyurmaktadır:

---

[86] Taberî, *Câmiu'l- Beyan*, XV, 109. Doğan çocuğun alacağı şekil ve sûretin nasıl olacağı hususunda şu hadis ne kadar dikkat çekicidir: Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ebû Rebah'a, "Neyin oldu?" diye sormuş, sonra aralarında şu konuşma geçmiştir:

– Ey Allah'ın Resûlü! Ne çocuğum olabilir. Ya oğlan, ya kız.

– Kime benziyor?

– Ey Allah'ın Resûlü! Kime benzeyebilir? Ya babasına, ya anasına.

– Öyle deme. Meni rahimde yerleşince yüce Allah onunla Âdem arasındaki her nesebi hazır eder. Allah'ın kitabındaki şu âyeti okumadın mı?: "*Seni dilediği herhangi bir şekilde terkib etti.*" (İnfitar, 82/8) Yani, seni dilediği şekle ve sûrete koyar. (Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, II, 547-548; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, II, 134-135)

Hadis üç önemli noktaya temas etmektedir:

1. "Yahut" manasındaki "ev" edatında şart mânâsının bulunması,

2. Atalara çekme denilen soya çekme özelliğidir ki, bir meni Âdem'den beri atalarından intikal ede gelen soyların, özelliklerin her birini kapsayabilir.

3. Tabiî (doğal) ve irsî (kalıtsal) demek olan bu soya çekim hususunda da etkili olanın, doğa değil, yüce Allah'ın dilemesi olduğunun isbatıdır. Çünkü ana-baba gibi yakın akrabaların özelliklerine ta Âdem'e kadar varan uzak atalardan birinin özelliğinin galip getirilmesi, o farklı ve değişik tabiat ve sûretler üzerinde yüce Allah'ın irade ve dilemesinin hakim olduğunu gösterir. Demek ki iyi veya kötü olarak tabiî (doğal) ve irsî(kalıtsal) değerler yok değildir. Onlar da düşünülmelidir. Fakat hükmün onlarda değil, sadece yüce Allah'ın dilemesinde olduğu bilinmelidir.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَث۪يرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْض۪يلاً "*Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasib ettik, onlara helâl ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık.*" (İsra, 17/70)

Kur'ân-ı Kerîm'in insan neslini ifade etmek üzere kullandığı tâbirlerden biri de "Benî Âdem" yani "Âdem Oğulları"dır. İlk insanın Hz. Âdem olması ve ondan sonra gelen bütün beşeriyetin onun çocukları olması gerçeğinden hareketle bu tabir oldukça anlamlıdır. Bütün insanların bir babadan türediğine ve insanlar arasındaki akrabalığa dikkat çekerek, bu akrabalığın haklarının yerine getirilmesine işaret eden bu tabir, kişiye çok yüksek ve derin bir bakış açısı kazandırmaktadır. Âyet-i kerimeye göre Âdem oğulları diğer mahluklar arasında şerefli ve üstün bir yaratılışa sahiptirler. Bunun bir göstergesi olarak, onlara, kendilerini karada ve denizde taşıyacak çeşitli vasıtalar ihsan edilmiştir. Bu vasıtaların verilmesinin bir manası da, bununla ilgili tabii kanunların hizmete amâde kılınması ve onların insan hayatının yapısına yerleştirilen kabiliyet ve istidatlara uygun düşecek biçimde düzenlenmesidir. Eğer bu kanunlar insanın yapısına uygun şekilde tanzim edilmeseydi, insan hayatı bugünkü şekliyle sözkonusu olamaz, herhangi ciddi bir gelişme kaydedilemezdi. Çünkü insanın hayatı karada ve denizdeki tabii unsurlara nispetle çok zayıf ve cılız kalmaktadır. Bunu en iyi bilen merhametli Rabbimiz, insan orada rahat bir şekilde yaşayabilecek güç, istidat, imkan ve kabiliyetlerle ile donatmıştır. Dünya hayatında kendisine bu imkanları kolaylıkla kullanmasını sağlayacak yetenekler vermiştir.[87]

Âyetin devamında "*Onlara helal, temiz ve hoş rızıklar verdik.*" buyurulmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyayı ve hayatımızı tefekkür dürbünüyle tarassut ettiğimiz takdirde Yüce Rabbimizin, insanlara her türlü nimetin temiz ve hoş olanlarından ikramda bulunmakta olduğunu müşahede ederiz. Sayısız yiyecek ve içecekler, binlerce tat, koku ve rengiyle meyveler ve sebzeler bunlardan bazılarıdır. Fakat insanlar, zamanla alışkanlık oluşturduğu için bu güzel rızıkları unutur ve değerini bilemez hale gelirler. Sadece bunlardan mahrum kaldıklarında onların

---

[87] Kutup Seyyid, *Fî Zılâl*, V, 54-55.

değerini anlarlar. Fakat zamanla yine tekrar eski hallerine döner, nimetlerin büyüklüğünü ve kendileri için vazgeçilmezliklerini unuturlar. Güneş, hava, su, sağlık, hareket edebilme gücü, duyu organları, akıl, yediğimiz-içtiğimiz ve gördüğümüz şu nimetler hep âyetin bahsettiği rızıklardandır.

Âyetin sonunda yer alan, "*Onları yarattığımız diğer varlıkların çoğundan üstün kıldık.*" ilahi beyanı çok önemlidir. Bu ifade, insanın diğer mahlukatın pek çoğundan kat kat üstün olduğunu açıklamaktadır. Hak Teâlâ insanı diğer varlıklarda bulunmayan akıl, irade, düşünme, karar verme, daha iyisini bulma, imar etme gibi istidatlarla mücehhez kılmıştır. Onu halife olarak görevlendirmiş ve yeryüzündeki hakimiyeti ona vermiştir. Canlı ve cansız bütün kâinatı, güneşten, aydan, yıldızlardan, atmosfer küresinden, topraktan, sudan, madenlerden, kuşlardan, balıklardan, koyunlardan, ineklerden, meyvelere, zerrelere kadar bütün varlıkları insanın hizmetine musahhar kılmıştır. Şu bir gerçektir ki; insanın yeryüzündeki ve yer altındaki tüm varlıklardan üstün olma şerefi, ancak Allah tarafından verilen bir nimet ve ikramdır.[88]

Bu gerçeklerden hareketle, Allah tarafından bu kadar üstün bir seviyeye çıkarılan insan, Rabbine karşı takındığı nankörlükten vazgeçerek sadece O'na ibadet etmelidir. Rabbinin razı olmayacağı her türlü düşünce, inanç, fiil ve amellerden uzak durmalıdır. Zira bu kadar nimetlerin ve değer vermenin mukabilinde nankörlük ve Allah'a kullukta ihmalkârlık, büyük bir cehâlet ve zulümden başka bir şey değildir.

C. İNSAN FITRATININ ZAFİYET NOKTALARI VE ONDAKİ TEMEL VASIFLARIN TASVİRLERİ

Yüce Rabbimiz, insan nefsine hem iyilik yapma hem de günah işleme özelliklerini vermiş, böylece ona her iki alanda da yükselme veya alçalma imkânı sunmuştur. Bu bakımdan insan psikolojisinin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanı nefsin tehlikelerinden korumak, onu hayra ve takvaya yönlendirmek için daha

---

88 Mevdudi, *Tefhim*, III, 125.

ziyâde insan psikolojisinin zaaf noktalarına temâs edilmiştir. İnsan fıtratının zaaf noktalarını kısaca şöyle izah etmek mümkündür:

1. Çok Zâlim ve Câhil Olması

İnsandaki temel vasıflardan biri, zulüm ve cehâlettir. Kelime olarak zulüm, bir şeyi ait olduğu yerin dışında bir yere koymak, azgınlık, gadr, karanlık, azab ve ezâ ile eş anlamlıdır. Zıddı ise, nur, aydınlık ve adalettir.[89] Dinî anlamdaki manası ise, hak yemek, eziyet, işkence ve baskı kullanmak, adaletsizlik yapmak, haddi aşmak söz ve fiilde aşırı gitmek demektir. Bir şeyi eksik ya da fazla yapmak yahut zamanının veya mekânının dışında yapmak da zulüm olarak ifade edilmektedir. Bütün bunları yapan kişiye de zâlim denilmektedir. Zalim, bir kimsenin hakkını zorla elinden alan, haksızlık yapan, merhametsiz ve gaddar kimsedir.

Kur'ân'da zulüm çeşitlerinin en büyükleri olarak şunlar sıralanmaktadır: Şirk,[90] Allah'ın mescidlerinde O'nun adının (dolayısıyla emir ve yasaklarının) zikredilmesine engel olmak,[91] Allah'ın bildirdiklerini gizlemek ve O'nun adına yalan söylemek,[92] Allah'ın âyetlerini yalanlamak ve âyetlerinin başkalarına ulaşmasına engel olmak,[93] Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmek,[94] Müslüman olduğunu iddia etmekle birlikte Allah adına yalan söylemek.[95] İnsan, bütün bu zulümleri işlemeye müsait bir varlık olduğundan Kur'ân-ı Kerîm'de "çok zulmeden" anlamına gelen "zelûm" olmakla vasıflanmıştır.[96]

Cehalet ise bilgisizlik, iş bilmemek, tecrübesizlik, ilim ve irfandan haberdar olmama gibi manalara gelir. Bu vasıflara sahip olanlara da

---

89 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "zulüm" maddesi, XII, 373; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "zulüm" maddesi, s. 385.

90 Bkz. Lukman, 31/13

91 Bkz. Bakara, 2/114

92 Bkz. Bakara, 2/144; A'râf, 7/38; Yunus, 10/17

93 Bkz. En'am, 6/157; Yunus, 10/17; Kehf, 18/57

94 Bkz. Secde, 32/22

95 Bkz. Saff, 61/7

96 Bkz. İbrahim, 14/34

câhil denilir.[97] Cehalet, ilmin karşısında olmak, bilmemek manasını taşır. İlim; bilmek, her şeyin en iyisi, en hayırlısı olduğu gibi; cehâlet de onun zıddı, her şeyin en fenasıdır. İlim sahibi faziletli, yüce kişi sayılırken; cahil insanlar da bilgiye karşı daima aşağılanan kişiler olarak bilinirler.

İnsan, dünyaya hiçbir şey bilmez halde gelmektedir. Gerekli bilgileri, kendisine lütfedilen kulak, göz ve kalp vasıtasıyla öğrenmektedir.[98] İnsandaki haksızlık yapma temayülü ise, fıtratına yerleştirilen ve terbiye edilmeyen fücur tohumlarından neş'et etmektedir. İnsanın zalim ve cahilliği ile alakalı olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّموَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً "*Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar, bunu yüklenmekten çekindiler, (mes'ûliyetinden) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o, çok zâlim (ve) çok câhildir.*" (Ahzâb, 33/72)

Buradaki "emânet", insanın Rabbine karşı mes'ûliyetini yâni dînî emirleri yerine getirmekle mükellef olmasını ifâde eder. Bu bakımdan müfessirlerin pek çoğu bunu "yükümlülükler ve farzlar" diye tefsir etmişlerdir.[99] İnsan bu emâneti "akıl" ve bunu kullanma kâbiliyeti olan "irâde" melekesiyle îfâ edecektir. Sâdece insana tevdî edilen bu emânet, onu diğer bütün mahlûkâttan ayıran vasıftır. İnsanın dünya hayatında imtihâna tâbî tutulması da, bu emânetin kendisine tevdî edilmesi sebebiyledir.

Âyet-i kerîmede emânetin yerlere, göklere ve dağlara teklif edilmesi, onların da bu teklîfi reddetmesi, cemâdât olarak bildiğimiz varlıkların bile emânetin mükellefiyetinin ağırlığını fark edebilecek bir şuura sâhip olduğunu göstermekle beraber, müfessirlerin beyanlarına göre bu temsili bir ifadedir. İnsanın yüklendiği emanetin ağırlığı, bu temsille dikkatlerimize arzedilmektedir.[100]

---

[97] İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "cehâlet" maddesi, XI, 129; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "cehâlet" maddesi, s.348.

[98] Bkz. Bkz. Nahl, 16/78

[99] et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXII, 38; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 276; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXV, 234; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 136; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3934.

[100] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 66-67; İbn Kesir, *Tefsir*, III, 530-531.

Âyet, bir anlamda insanın çok zâlim ve çok câhil olduğu için mes'ûliyetten korkmadığını ve "emânet"i yüklendiğini bildirir. Kur'ân nazarıyla baktığımızda insanın işleyebileceği zulümleri üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

a. İnsanın Allah'a karşı işlediği zulüm, şirk ve küfürdür. اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ "*İmân edip de imânlarına zulüm karıştırmayanlar (var ya) işte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve doğru yolu bulanlar da onlardır.*" (En'âm, 6/82) âyeti inince, bu âyetin ifâde ettiği, imâna zulüm karıştırma meselesi ashabın nefsine ağır geldi ve "Hangimiz nefislerine zulmetmez?" dediler: Bunun üzerine Yüce Allah: اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ "*Şüphesiz ki, şirk büyük bir zulümdür.*" (Lokman, 31/13) âyetini indirdi. Böylece yukarıdaki âyette söz konusu olan zulüm kelimesinden şirk kastedildiği anlaşılmıştır.[101]

b. İnsanlar arasındaki zulüm, insanların kendi hemcinslerine karşı işledikleri suçlar, günahlar ve haksızlıklardır. İnsanların birbirlerine karşı olan hareketlerindeki yanlış, kötü ve zararlı davranışları zulüm olarak tanıtılmış, bunların işlenmemesi istenmiş ve işleyenler tenkid edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında insanın insana yapacağı zulümler; adam öldürmek,[102] hırsızlılık yapmak,[103] erkeklerin erkeklerle temasta bulunması (homoseksüellik) ve yol kesip kötülükte bulunmak,[104] zina yapmak,[105] suçlu insanları bırakıp suçsuzları cezalandırmak,[106] Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmemek...[107] şeklinde örneklendirilebilir.

c. Zulmün bir çeşidi de, insanın kendi kendine zulmetmesidir. Bu mevzuya temas eden bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ "*Sonra Kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta*

101 İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 158.
102 Bkz. Mâide, 5/27-29
103 Bkz. Yusuf, 12/75
104 Bkz. Ankebût, 29-30
105 Bkz. Yusuf, 12/23
106 Bkz. Yusuf, 12/78-79
107 Bkz. Mâide, 5/45

gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur." (Fâtır, 35/32)

Allah'ın emir ve yasaklarını dinlemeyen ve zulüm yollarına düşen insanlar, yaratılış gayesinin dışına çıkmaktadırlar. Bu halleriyle, varlıklar arasında en büyük zalimlerden olma durumuna düşmektedirler. Onun için Allah ve Râsulü genel olarak zulmü yasaklamıştır. Peygamberimizin, zulmü yasaklayan beyanlarından birkaçı şöyledir:

"Mazlumun duasından sakınınız. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."[108]

"Zulümden sakınınız. Zira zulüm, kıyâmet günü (sahibini saran) karanlıklar (olacak)dır."[109]

İnsanda yerleşmiş bulunan cehâlet vasfı ise onun zalimliğinin bir neticesidir. Bu vasıf, ondaki bilgisizlik ve kabalığı beyan eder. Cehalet bataklığından ilmin aydınlığına ulaşamamış kişiler, kendilerine manen destek olacak faziletli, doğru ve ilmi kendine önder seçmiş olanlara yaklaşacakları yerde tam aksine onlardan kaçarlar. Çünkü cahil kimsede, kendini olduğundan büyük görme hastalığı vardır. Yine cehâletin bir göstergesi, her şeyin sadece dış yüzünü görmek ve kabukta kalmaktır. Her şeyi bildiğini sanmak ve boş iddialarda bulunmaktır.

İnsan, fıtratındaki bu menfi vasıfların farkında olarak, adaleti öğrenip adaletle davranmayı kendinde bir meleke haline getirmek sûretiyle benliğindeki zulüm bataklığını kurutmalı; faydalı bilginin yolunu tutarak cehâlet karanlığından kurtulmalıdır.

2. Aceleci Olması

İnsanın bir diğer temel vasfı aceleci olmasıdır. Allah Teâlâ insan psikolojisinin bu husûsiyetini şöyle beyân buyurmaktadır:

خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ "*İnsan, aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır…*" (Enbiyâ, 21/37)

---

108 Buhârî, *Cihâd*, 180

109 Buhârî, *Mezâlim*, 8; Tirmizî, *Birr*, 83

Âyette geçen "acel" kelimesi; sür'at, hız, çabuk ve acele manalarına gelmektedir. İnsanın bundan yaratıldığının haber verilmesi, acelecilik vasfının, insanın fıtratında bulunan temel vasıflardan biri olduğunu beyan etmek içindir. İnsanda şiddetli bir derecede bulunması sebebiyle bu vasıf, onun yaratıldığı esas madde olarak gösterilmiştir. İnsanda sabrın azlığı, bir şeye duyduğu muhabbet veya nefretin bir sonucudur. İnsan, sevdiği bir şey hakkında tefekkür edince, ona duyduğu muhabbet saikıyla o şeyin hemen, bir an önce meydana gelmesini ister. Yine insan, hoşuna gitmeyecek bir şeyi teemmül edince de, ona duyduğu nefret sebebiyle bir an önce onun izale olmasını arzu eder. Hasılı insan, bu iki durumdan biri içinde olup, kendisini bundan kurtaramaz. Zira insan tabiat itibariyle oldukça acelecidir ve sanki o bizzat "acele"nin kendisinden yaratılmıştır.[110]

Mevzu ile ilgili diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

وَيَدْعُ ٱلْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَ كَانَ ٱلْاِنْسَانُ عَجوُلاً "*İnsan, hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan çok acelecidir!*" (İsrâ, 17/11)

Gerçekten insan, öfkelendiği, bir sıkıntıya düştüğü ve güçlüklerle karşılaştığı zaman, muhâtaplarına çok kolaylıkla bedduâ edebilmektedir. Hatta aceleci yapısı ile ve üzüntüsünün çokluğundan böyle durumlarda ümitsiz ve kötümser bir halde: "Allah'ım, cânımı al da, beni bu sıkıntıdan kurtar!" gibi sözlerle kendisi için bedduâ eder. Bu halin tasvib edilemez olduğunu Enes'in (radıyallahu anh) anlattığı şu hadise ne güzel açıklamaktadır:

" Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) son derece zayıflamış bir hastayı ziyâret etti ve:

"– *Allah'a bir şey için duâ ediyor muydun veyâ O'ndan bir şey istiyor muydun?*" diye sordu. Hasta şöyle cevap verdi:

"– Evet. Allah'ım! Bana âhirette vereceğin cezayı bu dünyada hemen peşin olarak ver, diye duâ ederdim." Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"– *Sübhânallâh! Senin buna gücün yetmez. Şöyle duâ etseydin olmaz mıydı?: Allah'ım! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azâbından koru!*"

---

110 İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XVII, 68.

Bunun üzerine adam bu duâyı yaptı ve şifâ buldu."[111]

Âyette beyan buyurulduğu üzere, insanın hayrı istediği gibi şerri de istemesinin sebebi, onun pek aceleci olmasıdır. Sabır ve tahammül gücü az olduğundan, sonra olacak şeyin vaktinden önce hemen olmasını taleb eder. Bu davranış ise zaman zaman istenmeyen bir netice ile sonuçlanır. *Mecelle*'deki: *"Kim bir şeyi vaktinden evvel isti'câl eyler ise mahrûmiyetle cezâlandırılır."* Yâni "bir şeyin vaktinden önce acele olarak gerçekleşmesini isteyen kimse, o şeyden mahrum edilmek sûretiyle cezaya dûçar kılınır" prensibi, insanın aceleci vasfının kendi aleyhine bir netice doğurduğunu bildirir.

Bu vasfından dolayı insan, arzu ettiği şeyleri kolay elde etme hırsına kapılır. Bütün gücüyle peşin olarak elde edeceği hazlar ve menfaatlerin ardına düşer. Hatta cennet nimetlerini dünyada elde etmek ve ahiret saltanatını henüz dünyadayken yaşamak ister. Bu sebeple insanların birçoğu âhireti bırakıp dünyaya meyleder; o büyük âhiret mükâfâtına ehemmiyet vermediği gibi o acıklı azâbı da düşünmez. Aceleciliğinden dolayı hayır ve şerri birbirinden ayırmadığı için âkıbetini hesâba katmaz. Âyet-i kerîmelerde insanın bu aldanışı şöyle beyân buyurulur:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ *"Hayır! Doğrusu siz âcil olan dünya hayatını seviyorsunuz ve âhireti bırakıyorsunuz."* (Kıyâme, 75/20-21)

اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَٓاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا *"Şu insanlar bu peşin dünya hayatını arzulayıp, önlerinde kendilerini bekleyen o ağır günü ihmal ediyorlar."* (İnsan, 76/27)

Allah Teâlâ, insanı bu mezmum vasıftan kurtarmak ve himmetini ebedi ve en hayırlı olana yönlendirmek için ikazlarda bulunur. Bu ilahi ikaz ve irşatlardan biri şöyledir:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَٓاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ۝ وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ۝ كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا *"Kim şu peşin dünya zevkini isterse, Biz de dilediğimiz kimse hakkında ve dilediğimiz miktarda olmak kaydıyla, o dünya zevkini ona veririz. Ama sonra ona cehennemi mekân kılarız, o da*

[111] Müslim, *Zikir*, 23/2688; Tirmizî, *Deavât*, 71/3487

yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya atılır. Kim de âhireti ister ve ona lâyık bir biçimde mü'min olarak gayret gösterirse, işte bunların çalışmaları makbul olur. Hepsine, dünyayı isteyenlere de, âhireti isteyenlere de Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir." (İsra, 17/18-20)

Bu gerçekler ışığında insan, gönlünü fani ve geçici olana değil, bilakis baki ve ebedi olana bağlamalıdır. Acelecilik vasfının dürtmesiyle dünyanın aldatıcı tuzaklarına düşmemeli, ciddi bir nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi terbiyesi alarak sonsuzluk yolculuğuna emin adımlarla devam edebilmelidir. Şu ibretli âyet-i kerimeler, hangi hususlarda sabır ve hangi hususlarda gayret göstermemizi ne güzel beyan etmektedir:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا "*Dünya hayatı hakkında onlara şu misali ver: Dünya hayatının durumu şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, onun sayesinde yeryüzünde bitkiler yeşerip gürleşir, çok geçmeden kurur, rüzgarın savurduğu çerçöp haline gelir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir. Mal mülk, çoluk çocuk... Bütün bunlar dünya hayatının süsleridir. Ama baki kalacak yararlı işler ise Rabbinin katında, hem mükâfat yönünden, hem de ümit bağlamak bakımından daha hayırlıdır.*" (Kehf, 18/45-46)

3. Menfaatine Çok Düşkün Olması

İnsan nefsi, bütün menfaat ve lezzetlerin kendinde toplanmasını ister; onları başkaları ile paylaşmak veya devretmeyi sevmez. İnsanın bu vasfını anlatan pek çok âyet-i kerime vardır. Bunlardan birinde şöyle buyrulmaktadır:

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ "*İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şâyet yaptıklarından ötürü başlarına bir fenâlık gelse, hemen ümitsizliğe düşüverirler.*" (Rûm, 30/36)

Aslında Allah'ın lutuf ve rahmetiyle sevinmek men edilmemiş, aksine emredilmiştir. Fakat bu sevinçten maksat, nîmet vereni tanıyarak, hamd ve şükrünü idrâk ederek sevinmektir. Burada ise nîmet vereni hesâba katmayıp sadece nîmete güvenerek şımarıp hevâlarına uyan kimselerin hâli açıklanmaktadır ki, bunlara hitaben:

لاَ تَفْرَحْ إِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ الْفَرِحِينَ "*...Sakın şımarma! Muhakkak ki Allah şımaranları sevmez.*" (Kasas, 28/76) buyrulmaktadır. Böyle kimseler ibâdet etseler bile, dünya menfaati için ederler. Sırf nîmete güvendikleri için kendi yaptıkları şeyler sebebiyle başlarına bir fenâlık gelse derhal ümitsizliğe düşerler. Allah'ın rahmetinden tamamen ümit keserler. Çünkü teslîmiyetleri, Allah'a değil, fânî şeyleredir. İnsanın menfaat-perestliği âyet-i kerîmede ne güzel tasvir edilir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ "*İnsanlardan kimi Allah'a (şüphe ve tereddüt içinde) yalnız bir yönden kulluk eder: Kendisine bir iyilik dokunursa, buna pek memnun olur; bir de musîbete uğrarsa, çehresi değişir (dînden yüz çevirir). O, dünyâsını da, âhiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyânın ta kendisidir.*" (Hac, 22/11)

Bu tip insanlar, nefsânî arzulardan kurtulamadığı için kendine göre ibâdet eder; gönülden ve içten gelerek değil, belli bir maksat için gâfilâne bir şekilde dindarlık yapar. Eğer kendisine bir iyilik gelirse sevinir, bir belâ geldiğinde ise hakîkatten yüz çevirir. Doğrusu ise, insanın Rabbine tevekkül etmesi, iyiliklere teşekkür, hoşa gitmeyen şeylere ise sabretmesidir.

4. Allah'a Karşı Pek Nankör Olması

İnsanda, sahip olduğu nimetlerin farkında olamama, onların yeteri derecede kıymetini bilememe özelliği vardır. Buna nankörlük denmektedir. Buna göre terbiye ve tezkiye olmamış insan, gördüğü iyiliğin kadrini bilmez, kendisine yapılan iyiliği veya eline geçen nimeti inkâr eder, nimeti verene karşı nankörce davranır. Arapçada nankörlük; "küfrân" ya da "küfrânü'n-nimeti" kelimeleriyle ifade edilmekte ve şükrün karşıtı olarak kullanılmaktadır. Nankör kimseye de "kâfirü'n-nimeti" denilir.[112]

Kur'ân'ın ilgili âyetlerinden anlaşıldığına göre nankörlük, adetâ insanı karakterize eden bir özellik durumundadır. Başına bir musibet geldiğinde Allah'a yalvarır, kendini emniyette hissedince de O'nu unutur. Rabbi

112 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "küfr" maddesi, V, 144; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "nankörlük" maddesi, s. 172.

kendisine bir nimet verdiğinde ona sevinir, fakat kendi hatası yüzünden başına bir kötülük geldiğinde nankörlük huyu yeniden depreşir. Rabbimiz, insanın bu vaziyetini, Kitâb-ı Mübîn'inde şöyle ifade buyurur:

وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّٓا اِيَّاهُ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا ۞ اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ۞ اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبِيعًا "*Denizde başınıza bir musîbet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski hâlinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür. O'nun, sizi karada yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emîn misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız. Yahut O'nun, sizi bir kez daha oraya (denize) gönderip üzerinize bir kasırga yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emîn misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize (intikâmınızı almak için) bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.*" (İsrâ, 17/67-69)

Diğer bir âyette şöyle buyurulur:

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَٓا اَكْفَرَهُ "*O canı çıkası insan, ne nankördür o!*" (Abese, 80/17)

O insan küfrü ve nimetlere nankörlüğü sebebiyle ilahi lisanla bedduaya müstehak görülmüştür. Âyet-i Kerîme bu ifadesiyle, onun yaptıklarının ne kadar fena olduğunu anlatmakta ve bu haliyle bedduayı hakkettiğini ifade etmektedir. O, ne nankör bir varlıktır. Yani yaratılış ve varoluşunun icaplarını ne derece şiddetle red ve inkâr etmektedir. Eğer bunların icaplarını yerine getirmeyi gözetmiş olsa yaratıcısına elbette şükretmesi gerekirdi. Dünyada dik başlılık etmez, âhiretini de unutmazdı.[113]

Bir diğer âyet-i kerîmede:

إِنَّ ٱلإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ۞ وَإِنَّهُ عَلَى ذٰلِكَ لَشَهِيدٌ "*Şüphesiz ki insan Rabbine karşı pek nankördür. Elbette buna kendisi de şâhittir.*" (Âdiyât, 100/6-7) buyrulmaktadır. Konu ile alakalı başka bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulur:

فَأَمَّا ٱلإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۞ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ "*Fakat insan, Rabbi kendisini imtihan edip ikramda bulunduğu ve nîmet verdiği zaman "Rabbim bana ikram etti." der. Onu*

113 Seyyid Kutub, *Fi Zilâlil-Kur'ân*, VIII, 52.

imtihân edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni tahkir etti, önemsemedi." der." (Fecr, 89/15-16)

Cenâb-ı Hak kulunu, sabrı nisbetinde mükâfâtlandırmak üzere her an imtihan etmektedir. Bu esnâda rızkı daraltılan, sıkıntılara mübtelâ olan pek çok insan, bunun ilâhî hesapta bir kolaylık, âhirette büyük bir ecir olacağını, dolayısıyla ilâhî bir ikram ve muhâfaza olduğunu düşünmeden; "Rabbim bana hor baktı, beni küçümsedi" diye gücenir. Rabbinin üzerindeki nîmetlerini düşünemez hâle gelir. Rızık az da olsa yine onun şükrünün edâ edilmesi gerektiğini ve azın kıymetini bilmeyenin, çoğun kıymetini de bilemeyeceğini idrâk edemez. Rabbinin bunlar vesîlesiyle kendisini imtihan etmekte olduğunu aklına getirmez. Hâlbuki Cenâb-ı Hak:

وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً "*... Sizi bir imtihan olarak şerle de hayırla da deneriz...*" (Enbiyâ, 21/35) buyurmaktadır. İnsan bu durumun şuurunda olmazsa bu menfî duygular nihâyette onu küfre kadar sürükleyerek kendisini yaratan Yüce Rabbine karşı hasım hâline bile getirebilir. Çünkü onun nazarı fazîlete değil, dünyanın gelip geçen boş sevdâlarına yönelmiştir. Bu sebeple insan, Rabbi ile arasında bulunan nankörlük duvarını tuğla tuğla sökmeye çalışmalı, şükredicilik vasfını geliştirmeye gayret göstermelidir. Çünkü şükür nimetlerin artmasına, nankörlük ise nimetlerin elden kaybolup ilâhî azabın inmesine sebep teşkil etmektedir.[114]

5. Harîs ve Cimri Olması

İnsan, arzuladığı şeyleri elde etme yolunda son derece hırslıdır. Aynı zamanda kazandığı menfaatleri başkaları ile paylaşmada ise cimridir. Hırs, şiddetle arzu etmek, üzerine çok düşmek, tamah, açgözlülük, bir şey hakkında ziyadesiyle rağbet ve meyil göstermek manalarına gelmektedir.[115] Arapça'da tama' kelimesinin ifade ettiği aşırı isteğin bir ileri adımı "paylaşmağa yanaşmayıcı bir istek" anlamını taşıyan "çeşit" ve uç noktası da, hem Kur'ân-ı Kerîm'de ve hem de hadis-i şeriflerde çok yerilen "emel"dir. Hırs, gerçek anlamı içinde verilmesi gereken

[114] Bkz. İbrahim, 14/7
[115] Bilmen, Ömer Nasuhi, *Dini ve Felsefi Ahlâk Lügatçesi*, "hırs" maddesi.

değil, hırs gösterilen şey açısından değerlendirilebilecek bir tutumun adı olmaktadır. Dolayısıyla hırsın iyiye de kötüye de kullanımı sözkonusudur.

Cimrilik ise harcanması gereken malı sarfetmekten kaçınmak, para ve malı çok sevdiğinden dolayı, başkasına bir şey vermekten çekinmek demektir. Dinimiz, başta zekât olmak üzere bazı malî harcamalarda bulunmamızı emretmiştir. Aile bireylerinin bakımı, akrabaların görülüp gözetilmesi de bu emirler arasındadır. Çevremizdeki yoksullara imkân ölçüsünde malî yardım ise bir insanlık görevidir. Parası ve malı olduğu halde bir insan bu görevlerini yapmaz ve malını sarf etmekten çekinirse, cimrilik yapmış demektir. Cimriliğin başlıca sebebi aşırı mal hırsı ve gelecekte yoksul kalma korkusudur. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذٖينَ يَبْخَلُونَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ مٖيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ "*Allah'ın verdiklerinden cimrilik edenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar bilakis bu onların kötülüğünedir. Cimrilik yaptıkları şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah işlediklerinizden haberdardır.*" (Âl-i İmrân, 3/180) Peygamberimiz ise, "*... Cimri kişi Allah'a uzak, Cennet'e uzak, insanlara uzak ve Cehennem ateşine yakındır.*"[116] buyurarak bu mezmum hasleti yasaklamıştır.

Cimrilik konusu, Allah'ın çok kötülediği bir haslettir. İman eden bir kimse asla cimri davranıp mal yığmaz. Tamahkâr davranmaz. Nefsinin cimriliğinden kendini kurtarır. Cimriliğin ve tamahkârlığın son derecesi olarak Kur'ân'da bir kelime daha vardır. Bu kelime şih, şuh veya şihh'dir. Kelime güçlü bir kötüleme anlamında tamahkârlık ve cimrilik demektir. Âyet-i kerimede buyurulur:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطٖيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "*O halde gücünüz yettiği kadar Allah'dan korkun. (O'nun öğütlerini) dinleyin. İtaat edin. Kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden (şuhhe nefsihi) korunursa işte onlar, kurtuluşa erenlerdir.*" (Tegabün, 64/16)

---

[116] Tirmizî, *Birr*, 40

Bu âyete göre, cimrilik, nefsin kendisinde bulunan bir belâdır. Nefsi, bu belâdan ancak iman kurtarır. Allah'a ve âhiret gününe inanan insan, infak ederek nefsindeki bu cahilî lekeyi temizler, bu belâdan kurtulur. Cimrilik belâsından kurtulamayan insan İslâmî bir hayata aşina olamaz. İslâmî hayata alışkın olmayan cimriler, Allah'ın rahmet hazinelerine sahip olsalar bile, biter korkusuyla cimrilik ederler. Halbuki Allah'ın hazineleri bitmez ve tükenmez.

İnsanın cennetten çıkarılmasında büyük payı olan bu mezmum sıfatlar, terbiye edilmediğinde dünya ve ukbâ hayatı için en büyük tehlikelerden biri hâline gelir. Rabbimiz bu nevî sıfatların mü'minde olmasını istememektedir. Cenâb-ı Hak bu hususta kullarını îkâz ederek şöyle buyurur:

كَلاَّ بَلْ لاَ تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ۞ وَلاَ تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۞ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلاً لَمّاً ۞ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا "*Hayır! Doğrusu siz, yetîme ikrâm etmiyorsunuz; yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvîk etmiyorsunuz! Haram helâl ayırmaksızın mîrâsı hırsla yiyorsunuz. Malı aşırı derecede seviyorsunuz!*" (Fecr, 89/17-20)

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً ۞ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً ۞ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً "*Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenâlık dokunduğunda, sızlanır, feryâd eder, ona imkân verildiğinde ise cimrileşir, pinti kesilir.*" (Meâric, 70/19-21)

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ "*Gerçekten insan dünya malına son derece düşkündür, onu çok sever.*" (Âdiyât, 100/8)

Son olarak zikredilen âyet-i kerîmede dünya malı için "hayr" tâbirinin kullanılmasının sebebi, insan fıtratının ona meyletmesi, çoğu insanın dünya menfaatinden dolayı onu mutlak hayır zannetmesidir ki, âyette bu zan kötülenmiştir. Yâni insan, mal ve serveti mutlaka "hayır" sanarak sevdiği için cimridir, eli sıkıdır. Allah için o malın hakkını vermek, hayra sarfetmek, umûmun menfaatine hizmet etmek istemez, kıskanır. Onu kazanmak husûsunda çok güçlü ve hırslı olurken, sıra o malın şükrünü ödemeye gelince zayıflığını ileri sürerek nankörlük eder ve infaktan kaçınır.[117] Kalem Sûresi'nde Allah'ın verdiği nîmetlere nankörlük edip şükrünü yerine

---

[117] Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 6021.

getirmeyen bahçe sâhiplerinin dûçâr oldukları hazîn âkıbet, acıklı sahneler hâlinde sergilenmektedir.[118] Bu kötü sıfatları taşıyanlar için Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ۝ الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ۝ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ۝ كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ

"*İnsanları arkadan devamlı ayıplayıp çekiştiren (hümeze), yüzlerine karşı da onlarla alay etmeyi âdet edinen (lümeze) her kişinin vay hâline! O, malı toplar ve onu sayıp durur. Malının gerçekten kendisini ebedî kılacağını sanır. Hayır, yemin olsun ki o Hutame'ye atılacaktır.*" (Hümeze, 104/1-4)

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذاً لأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الإِنْفَاقِ وَكَانَ الإنسَانُ قَتُوراً "*De ki "Eğer Rabbimin rahmet hazînelerine siz sâhip olsaydınız, o zaman (dahî) harcamak(la tükenir) korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir.*"" (İsrâ, 17/100)

Peygamber Efendimiz de hırs ve cimriliğin ne kadar zararlı olduğunu şöyle beyan buyurmaktadır:

"Bir koyun sürüsünün üzerine salıverilen iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsının dinine olan zararından daha ağır değildir."[119]

"Âdemoğlu yaşlanır, fakat ondaki iki şey gençleşir: Mal üzerine hırs, ömür üzerine hırs..."[120]

"Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını (gönlünü) topraktan başka birşey doldurmaz. Şu kadar ki, tevbe eden kişinin tevbesini Allah kabul eder."[121]

Beşer nefsi zayıftır, muhteristir. Allah'ın koruduğu kimseler bundan müstesnadır. Ancak kendilerini imanla mâmur edenler, bu cimrilik cehâletinden temizlenebilir, yeryüzünün zaruretlerinden kurtulabilir, menfaata karşı duydukları hırs kaydından vazgeçebilirler. Çünkü iman sahipleri, Allah'dan, maldan da üstün bir şey umabilirler. Bu umulan şey Allah'ın rızasıdır. Mü'min kalp; mal ile değil, iman ile mutmain olur; Allah yolunda infak etmekle fakir düşeceğinden korkmaz. Kendi hiçbir şey

---

[118] Bkz. Kalem, 16-33
[119] Tirmizî, *Zühd*, 30
[120] İbn Mâce, *Zühd*, 27
[121] Tirmizî, *Zühd*,19; İbni Mâce, *Zühd*, 27

değilken Allah onu meydana getirmiş, vücut, göz, kalp, lisan ve sayısız nimetler bağışlamış ve mal sahibi yapmıştır. Bunlar Allah'a aittir. Öyle ise Allah'a güvenen birisi Allah yolunda ve Allah rızası için malını infak etmekten çekinmez. Ama kalp gerçek imandan yoksun olunca, infak etmeye veya sadaka vermeye teşebbüs ettiği zaman, her defasında, nefsinde bir cimrilik duygusu dalgalanmaya başlar, fakir düşeceğinden korkar. Böylece infak etmekten vazgeçer. Sonra onun hayatı emniyetsiz ve istikrarsız bir korku ve ihtiras Cehennemi haline gelir.

6. Kıskanç ve Hasetçi Olması

İnsan fıtratındaki mezmum sıfatların en tehlikelilerinden biri de kıskançlık ve hasettir. Hased, kıskanmak, çekememek, başkasında olan sağlık, zenginlik ve benzeri nimetlerden dolayı rahatsız olarak o kişiden o nimetin gitmesini istemek gibi mezmum manalar ihtiva eder. Kalpte bulunan ve insanı kötülüklere sürükleyen en önemli ve gayri ahlâkî özelliklerden, hastalıklardan birisidir. Bilgisizlik ve tamahkârlığın birleşmesinden, kaynaşmasından doğar. Bu bakımdan haset, çirkin huyların en zararlılarındandır. Herkeste bulunmakla birlikte dereceleri farklıdır. Kimi insanda haset duygusu bir an için gelip gider; kiminde ise iyice yerleşir, bütün benliğe hâkim olur ve gittikçe artar. İşte asıl üzerinde durulması gereken ve tehlikeli olan haset sonuncusudur.[122] İmam Gazalî'ye göre haset ancak bir nimete karşı olur. Allah bir kimseye bir nimet bağışladığı zaman diğer insanda ona karşı iki türlü hal belirir. Birincisi, o nimeti çok görerek onun elinden gitmesini istemektir; buna haset denir. Hasedin tezâhürü de insanın elindeki varlığı, nimeti çok görmek ve yok olması halinde sevinmektir. İkinci hal ise ne varlığa sevinmek, ne de yok olmasını istemektir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللهُ مِن فَضْلِهِ "*Yoksa onlar, Allah'ın lutfundan verdiği şeylerden dolayı insanları kıskanıyorlar mı?..*" (Nisâ, 4/54)

Kalbin manevi hastalıklarından biri olan hased, ancak hakiki ilim ve salih amel ile tedavi edilebilir. Hased hastalığını tedavi edebilmek için

---

122 Rağıb, *el-Müfredat,* "hased" maddesi, s. 125; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab,* "hased" maddesi, III, 148-149; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "hased" maddesi, s. 191-192.

öncelikle hasedin din ve dünya için getirdiği zararları bilmek, bu hususta ilim sahibi olmak gerekir. Üstelik hased, kendisine hased edilen kimseye zarar getirmez. Bu nedenle kişinin kendine düşman olması anlamına gelen hasedden kurtulmak için, hasedin zararlarını iyice idrak etmelidir. Hased eden, Allah'ın yaptığı taksim ve takdire rıza göstermiyor, onun iradesine karşı geliyor demektir. O'nun bizce gizli olan hükümleri ile mülkünde gerçekleştirdiği adalete kızmak, onu çirkin bulmak anlamına gelmektedir. Bu ise, kişinin tevhidin özüne ters düşmesinden, dolayısıyla imanının zedelenmesinden başka bir şey değildir. Hasedden vazgeçmek için onun bu zararını bilmek bile yeterlidir. Fakat bunun yanında hased eden kimsenin bir mü'mini aldatmak, ona nasihat etmeyi terk etmek, mü'minleri sevmek yolundaki İslâm'ın açık emirlerini terketmek, mü'minlerin zarara uğramaları halinde bundan en çok sevinecek olan şeytan ve kâfirlerle birleşmiş olmak gibi hiç de küçümsenmeyecek suç ve günâhları işlemiş olacağı unutulmamalıdır.

Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem), hasetten sakındırarak onun zararını şöyle haber vermektedir:

"Haset etmekten sakının. Zîrâ haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yer bitirir."[123]

Hased eden kimsenin içinde sürekli bir ateş yanar. Bu ateş onu yakar, yavaş yavaş eritir. Çünkü birisine hased edildikçe Allah onun nimetini artırır. Onun nimetinin artması da hasedçinin hasedini, dolayısıyla rahatsızlık ve sıkıntısını çoğaltır. Hasedçinin göğsü daralır, uykusu kaçar. Amansız bir hastalığa düşer. Bu ise ancak kişinin düşmanlarının isteyebileceği bir durumdur. hased edilenin perişanlığı istenirken, hasedçi perişan olur. Bunun yanında hased edilen kimsenin durumunda bir bozulma, bir kötüleşme olmaz. O halde, kişi bir âhiret hesabı ve korkusu çekmese bile, aklın gereği olarak bu yararsız azaptan kurtulmayı istemelidir. Üstelik âhirette neden olacağı ceza da unutulmamalıdır.

Amel ile hasedi tedâvî etmenin yolu, onun isteklerini yerine getirmeyerek, hatta aksini yaparak ona hükmetmesini öğretmektir. Sözgelimi içindeki hased duygusu birisini kötülemesini istediğinde kişi, bunu

---

[123] Ebû Dâvûd, *Edeb*, 44

şeytanın kendisi için hazırladığı tuzağa düşmek demek olduğunu anlayarak tersini yapmalı onu övmelidir. Kendisinden birisine karşı kibirli davranmasını istediğinde karşı koyarak tevazu göstermeli; vermemeyi fısıldadığında, vermelidir. Kişinin bu davranışları, karşısındaki insanı memnun eder ve onun tarafından sevilmesine neden olur. Bu şekilde karşılıklı sevgi başlar ve zamanla hased hastalığı yok olur. Baştan zorla yapılan bu davranışlar zamanla insanın kişiliği ve doğası haline gelerek kökleşir.

7. Zayıf Yaratılmış Olması

İnsanın, dünyaya geldiği an dikkate alındığında beden ve ruh itibariyle oldukça zayıf yaratıldığı görülmektedir. Allah Teâlâ diğer mahlûkâtı doğumlarından kısa bir süre sonra hemen hayata intibak edebilecek ve kendi başına yaşayabilecek bir kuvvette yarattığı hâlde, insanı uzun bir müddet başkalarının bakımına ve muhâfazasına muhtaç, âciz ve zayıf bir durumda yaratmıştır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَشَيْبَةً
"*Allah sizi önce zayıf olarak yarattı, zayıflığın ardından size kuvvet verdi, kuvvetin ardından da tekrar bir zayıflık ve ihtiyarlık verdi...*" (Rûm, 30/54)

İnsan, güçlü kuvvetli olduğu gençlik dönemine aldanmamalıdır. Zîrâ bu kuvvetin ardından muhakkak bir za'fiyet ve tükeniş dönemi gelecektir. İhtiyarlıkta duyulan pişmanlık ise elden kaçırılan fırsatları geri getirmeyecek, rûhun hasret ve ıztırâbını dindiremeyecektir. İnsanın bu hazîn âkıbeti âyet-i kerîmede şöyle bildirilmektedir:

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلاَ يَعْقِلُونَ "*Kime uzun bir ömür verirsek, Biz onun yaratılışını (güç ve kuvvetini alarak) tersine çeviririz. Hiç (bu manzarayı) düşünmüyorlar mı? (Bu ibretli yolculuğu idrâk etmiyorlar mı?).*" (Yâsîn, 36/68)

Fizyolojik yapısı itibâriyle birçok za'fiyet taşıyan insan, aslında psikolojik yönden daha büyük bir za'fiyet içindedir. Bu iki yöne de işâret eden âyet-i kerîmede:

وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفاً "*... İnsan zayıf yaratılmıştır.*" (Nisâ, 4/28) buyrulmaktadır.

Cenâb-ı Hak insanın irâde, hâfıza ve azim yönünden zayıflığını Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'ın şahsında şöyle beyan buyurur: وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً "*Şüphesiz daha önce Âdem'le* (yasak ağaçtan yememesi husûsunda) *ahitleşmiştik, fakat o bunu unuttu. Biz onu fazla azimli bulamadık.*" (Tâhâ, 20/115)

Âyet-i kerîmede ifâde edildiği gibi Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) Allah ile yapmış olduğu ahdi unutmuştur. Bu onun azim, kararlılık ve üzerine düşen vazifeyi tam olarak yapma bakımından da ciddi bir zafiyet içinde olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan insan, Yüce Yaratıcısı karşısında acziyetini ve hiçliğini idrak ederek ihlaslı bir şekilde kulluğa yönelmelidir. Her şeye kadir olan ve sonsuz kuvvet sahibi olan Allah'a tevekkül etmek sûretiyle akıbetini hayra dönüştürmeye gayret etmelidir.

8. Sıkıntıda Allah'ı Çok Anması, Sıkıntı Geçince Hemen Yüz Çevirmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın bu vasfına sıkça temas edilir. Yüce Rabbimiz, onun bu özelliğini, zaman zaman gemi ile seyahat eden insanlar örneği ile dikkatlere arzeder:

a. Gemideki İnsanlar Misali

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٓ اِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَٓاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَٓاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۞ فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰىٓ اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ "*Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri tatlı bir rüzgarla alıp götürdükleri ve* (*yolcular*) *bu yüzden neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar, her yerden onlara dalgalar hücum eder ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da dini yalnız Allah'a halis kılarak: Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız, diye Allah'a yalvarırlar. Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir;* (*bununla*) *sadece fani dünya hayatının*

menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine Biz'edir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz." (Yunus, 10/22-23)

Bu âyetlerin öncesinde Allah Teâlâ, insan cinsinin önemli bir vasfını ifade etmektedir. O da şu: İnsanlar, kendilerine dokunan kıtlık, hastalık, yangın, sel vs. gibi bir sıkıntıdan sonra bu sıkıntılardan kurtulup bir rahmete, emniyete, rahatlığa ve genişliğe kavuştuklarında önceki sıkıntılı hallerini unuturlar ve Allah'a isyana başlarlar.[124] Bu âyetler ise, manası net olarak anlaşılmayan bu küllî kaideyi canlı bir örnekle açıklamakta ve bu yolla ilâhî maksadın en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu örnek de birbirini takip eden gayet canlı ve hareketli sahneler halinde sunulmaktadır:

Birinci Sahne: "*Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur.*"

Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi yaratan, yöneten ve idare eden Allah Teâlâ olduğu gibi insanları karada ve denizde gezdiren; onlara hem karada hem denizde hareket edebilme güç ve kabiliyetini veren; bütün engelleri kaldırarak ister yürüyerek ister binitli bir şekilde gezmenize imkan sağlayan Allah'tır. Karada ayaklarınız üstüne yürüyor veya çeşitli vasıtalara binerek dolaşıyorsunuz. Denizde de gemilere binmek sûretiyle rahat rahat seyrü sefer edebiliyorsunuz. O halde bunu bir nimet bilmeli ve bu nimeti verenin de Allah Teâlâ olduğunu hatırınızdan çıkarmayarak O'na her an kulluk şuuru içinde olmalısınız.

İkinci Sahne: "*Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman, o gemiler içindekileri tatlı bir rüzgarla alıp götürürler ve (yolcular) bu yüzden neşelenirler...*"

Hemen karşımızda bir liman beliriyor. Limanda bir gemi... Bakıyoruz yolcular gemiye doluşuyor, birer birer yerlerine oturuyorlar. Gemi doluyor, halatlar çözülüyor ve yavaş yavaş iskeleden uzaklaşıp denizin ortasına doğru akmağa başlıyor... Yalnız burada enteresan bir durum var: Geminin içinde bulunanlar da biziz, onun ve içindekilerin akibetini sahilden izleyenler de biziz.[125] Hava güzel, rüzgarın esişi güzel, manzara

---

[124] Bkz. Yunus, 10/21

[125] Şimdi âyette, "*Siz gemilerde bulunduğunuz zaman...*" buyurulduktan sonra, "*O gemiler hoş bir rüzgarla ' bikum: sizinle birlikte' akıp gittikleri...*" denmeyip, "*bihim: onlarla birlikte*" buyurularak hitaptan gaibe bir iltifat yapılmıştır. Bunun da gayesi şudur: Her insan içinde

güzel... İnsanlar keyflerinden neş'eleniyorlar, seviniyorlar. Kimi bir şeyler yiyip içiyor, kimi güverteden masmavi denizi, geminin suları yarıp yarıp gidişini, gemi peşinden koşturan irili ufaklı kuşların suya eğilip nevalelerini devşirmelerini seyrediyor, kimi uyukluyor hatta rüya görmeye başlıyor, kimi ise arkadaşıyla başbaşa vermiş eski günlerin hatırasını yad ediyor... Fakat işin garibi hiç birinin aklına Allah gelmiyor. Ancak O'nun izniyle gemilerin su üzerinde durduğunu, ancak O'nun isteğiyle rüzgarın estiğini ve bütün bunların O'nun bir nimeti olduğunu kimse düşünmüyor. Tam anlamıyla gâfil bir zümre!

Üçüncü Sahne: "*Tam bu sırada gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar, her yerden onlara dalgalar hücum eder ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da dini yalnız Allah'a halis kılarak: Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız, diye Allah'a yalvarırlar.*"

Gemi ve içindekiler rahat bir şekilde yolculuklarına devam ederken hemen şimdi anî ve müthiş bir fırtınanın koptuğunu ve derhal gemiye ulaştığını görüyoruz. Fırtınanın tesiriyle oluşan dağlar gibi dalgalar gemiye ve içindekilere hücum ediyor. Bakıyoruz geminin düzeni bozuluyor, yatıyor, bir sağa bir sola. Dalga vurdukça derinliklere gömülür gibi oluyor; iniyor çıkıyor. Deryada kaybolan bir telek misali sürüklenip gidiyor. Evet şimdi o müthiş fırtınanın önünde ve o son derece büyük ve şiddetli dalgaların arasındaki geminin hazîn durumunu izliyoruz.

Tabi gemi boş değil. İçi yolcu dolu. Gemi bu halde olursa, içindeki yolcuların halinin ne olduğunu siz tasavvur edin! Şimdi gözümüzün önüne denizde çalkanan bu geminin içindeki zavallı yolcular geliyor. Bakıyoruz hepsi feryat içindeler. Az önce seyrettiğimiz keyifli ve neş'eli hallerinin zerresi bile yok! Bu neş'e, yerini bütünüyle korku ve dehşete terk etmiş! Herkes yerinden fırlamış, bağrışıp çağrışıyorlar. Ama bakıyorlar ki çepeçevre kuşatılmışlar, kurtuluş mümkün değil! Kurtulmanın binbir

---

bulunduğu durumu iyice düşünüp tartamaz. Bu bakımdan yapılan bu iltifatta hem muhataplara, kendi hallerini soyutlayıp karşıdan bakar gibi seyrettirmek ve düşündürmek, hem de bunların hallerini başkalarına hatırlatıp seyrettirmek için gayet ince bir tasvir sanatı bulunmaktadır. (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb,* XVII, 69; Elmalılı, *Hak Dini,* IV, 2699)

türlü yollarını arıyorlar, ama hiçbir kurtuluş yolunun olmadığını yakînen anlıyorlar. Zayıflar, güçsüzler, acizler ve çaresizler!

İşte ancak bu müthiş hercümerc içinde gönüllerde katmerleşen kirler sıyrılıyor, fıtratı selîme açığa çıkıyor. Kalp silkinerek iğrenç tasavvurların kalıntılarından kurtuluyor. Selîm fıtrattan tevhîd fışkırıyor. Her şeyi bırakıp ihlas ve hülûs ile Allah'a sarılıyorlar[126]: "*Bizi bu tehlikeden sağ salim kurtarırsan andolsun ki şükreden kullarından olacağız.*" Ne olur Allahımız bizi kurtar. Senden başka bizi kurtaracak kimse yok! Kurtar bizi ya Rabbimiz, kurtar biziii!!!... Şimdi biz bu yolcuların kalplerinin tâ derinliklerinden gelen bir âhü enînle Rablerine yalvarışlarını, kurtuluş ümidlerini O'na bağlayışlarını; ihlas ve samimiyetle şâkirlerden olacaklarına dâir Allah'a söz verişlerini seyrediyor ve dinliyoruz.

Dördüncü Sahne: "*Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar.*"

Onların bu samimi yalvarışlarının dergâh-ı izzete ulaştığını ve kabule şayan olup hemen neticesini verdiğini görüyoruz. Fırtına diniyor, dalgalar kesiliyor ve deniz sakinleşiyor. Yolcular, nefesleri içlerine sığmazken artık rahat rahat nefes alabiliyorlar. Uçacak gibi olan kalpleri sükûnet buluyor. Gemi emniyetle sahile yanaşıyor, yolcular boğulup mahvolmadıklarından ve hayatta olduklarından emin, korkusuzca karaya ayak basıyorlar.

Fakat karaya ayak basar basmaz birden olan biten her şeyi unutuyorlar. Tabi bununla birlikte Allah'ı da unutuyorlar. Sanki başlarına hiçbir şey gelmemiş, sanki hiçbir sıkıntıya uğramamış ve sanki Allah'a hiç yalvarmamış gibi azgınlığa, taşkınlığa ve haksızlığa başlıyorlar. Hemen, hiç ara vermeksizin, hiç vakit geçirmeksizin!...

İşte insanın gerçek yapısı budur. "Nisyan" kökünden unutkan, "üns" kökünden ise, başından geçenleri bir kenara bırakıp içinde bulunduğu durumla ünsiyet eden, kaynaşan bir yapıya sahiptir. Allah Teâlâ, bu vasfımızı çarpıcı bir örnekle hatırlatarak bizlerden sürekli, dalgaların sarsıntıları arasında gemide bulunup kurtuluş için Allah'a yalvaran insanların o anda sahip oldukları ihlas, samimiyet ve tevhidî şuuru istemektedir.[127]

---

[126] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, IV, (11. cüz), 134.

[127] "Gemideki insanlar" örneğinin zikredildiği diğer bazı âyetler şöyledir:

Beşinci Sahne ve Sonuç: *"Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fani dünya hayatının menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz."*

Bu örnek, kıyamete kadar bütün insan guruplarını kapsayacak bir örnektir. Bu sebeple Allah Teâlâ bütün insanlara hitap ederek yaptıkları taşkınlıkların hep kendi aleyhlerinde olduğunu bildiriyor. Belki bu taşkınlıkları sebebiyle fani dünyada geçici bazı menfaatler elde edebilirler. Bu ise aldatıcı bir menfaattir. Sonra ister istemez mecburi olarak Allah'a dönecekler, O da bütün yaptıklarını kendilerine haber verecektir. İşledikleri yanlışları orada anlayacaklar ama artık iş işten geçmiş olacaktır.

b. Zarar Gelince Sızlanması, Geçince Vurdumduymaz Olması

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"*İnsana bir zarar geldiği zaman yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) Biz'e dua eder. Fakat Biz ondan sıkıntısını kaldırınca, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü Biz'e hiç dua etmemiş gibi geçip gider. İşte böylece haddi aşanlara (müsriflere) yapmakta oldukları şeyler güzel gösterilmiştir.*" (Yunus, 10/12)

Âyet, anlatılan fena huylarla vasıflanmış olanlara "müsrifler" demektedir. Bunlar aslında hakkı tanımak ve güzel ameller yapmak için kendilerine bahşedilmiş olan akıl, zeka ve iradeyi, dünya zevkleri ve dünyanın

---

1) "*Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski halinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür.*" (İsrâ, 17/66)

2) "*Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlasla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah'a) ortak koşmaktadırlar. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etsinler ve sefa sürsünler bakalım! Ama yakında bilecekler!*" (Ankebût, 29/65-66)

3) "*Size varlığının delillerini göstermesi için, Allah'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlasla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi ancak nankör hâinler bilerek inkar eder.*" (Secde, 31/31-32)

geçici lezzetleri uğrunda kötüye kullanarak, hakkın âyetlerinden gafil olarak, ebedi olan naim cennetlerini gelip geçici dünya hayatına feda ederek ömürlerini boş yere harcadıkları için müşrik, zalim ve mücrimdirler.[128]

Âyette anlatılan, her yerde rastlanılabilecek bir insan tipinin çok güzel bir örneğidir. İnsan, sağlığı yerindeyken, durumu müsait iken hayatın akışına kendisini kaptırır; hata eder, günah işler, azgınlık yapar ve ölçüleri çiğner. Allah'ın koruduğu ve rahmetiyle kuşattığı kimselerin dışında, hiç kimse güçlü ve kuvvetli iken, ilerde güçsüz ve zayıf düşeceğini hatırına getirmez. Bolluk zamanı insana çok şeyi unutturur. Kendini zengin görmek, insanı azdırır. Sonra kendisini kıskıvrak yakalayan bela sebebiyle bir de bakarsınız ki, boynu bükük, korkak bir zavallı olmuştur. Birden bol bol dua etmeye, uzun uzun niyazlarda bulunmaya başlar. Bu zor şartlar karşısında bunalır ve sıkıntının gidip ferahın çarçabuk gelmesini diler. Duası kabul edilip felâketten kurtulduğunda ise artık bir daha geriye bakmaz, düşünmez ve işin sonunun nereye varacağını hesaplamaz. Tekrar, daha önceleri olduğu gibi dünya hayatına dalar.[129]

Kur'ân'ın akışı ifade safhalarını ve etkili vurgularını, gözler önüne sermeye çalıştığı psikolojik durumla ve sunmaya çalıştığı insan tipi ile paralel ve ahenkli biçimde ayarlamaktadır. Buna bağlı olarak felaket manzarasını ağır çekimle, yavaş yavaş, üzerine basa basa ve uzun uzun tasvir etmektedir: "*Yatarken, otururken ve ayaktayken Biz'e yalvarır.*"

Burada "yatarken" olarak tercüme ettiğimiz kelime "cenb" kelimesidir ve âyette tahsis ifade eden "li" harfiyle beraber "li-cenbihî" şeklinde gelmiştir. Kişinin dua ettiği hallerden ilki olarak da bu hal zikredilmiştir "Yatma" hali, insanın istirahat ettiği, dinlenmek istediği ve dua dahil her türlü fiilinden vaz geçtiği bir haldir. Halbuki başı dara düşen bu kişi, sıkıntıdan kurtulmak için bu halinde bile rahatını terk edip yalvarmaktadır. Artık diğer hallerde onu yalvarmaktan vazgeçirecek bir engel yoktur. Zaten diğer durumlar da "otururken, ayaktayken" şeklinde peşi sıra zikredilmekte, duanın gerçekleştiği alanlar genişletilmektedir. Zira makam, ıtnab yani

---

128 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2683.
129 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, IV, (11. cüz), 126.

sözü uzatma makamıdır. O kişinin yalvarışındaki kararlılığı, devamlılığı ve ısrarı canlandırmaktadır.[130]

Âyet, insanın bedeninin, malının ve kuvvetinin üzerine yürüyen bir akıntının engele çarpınca, nasıl durduğunu veya geri döndüğünü tasvir etmek için; o insanın her halini, her tutumunu ve her görünümünü net bir biçimde canlandırıyor. Engel ortadan kalkınca, "geçip gider" şeklinde tek bir sözcük kullanılıyor. Bu tek sözcük boşalmayı, çözülmeyi, akıp gitmeyi ifade eder. Şükretmek için durmaz, düşünmek için bakmaz. İbret almak için değerlendirmez; 'geçip-gider.' "*Başına gelen sıkıntıdan dolayı bize hiç yalvarmamış gibi olur.*" Engel tanımadan ve hiçbir şeye aldırmadan hayatın akışına kendisini kaptırır. İşte bunun gibi sadece felâket sırasında, bu felâketten kurtuluncaya kadar hatırladıktan hemen sonra yoluna devam etme ve "geçip-gitme" karakteri ile ölçüyü aşanlar azgınlıklarını sürdürürler ve bu tutumları ile sınırları aştıklarını anlamazlar.

İnsanın sahip olduğu bu psikolojik yapıyı açıklayan başka âyetler de vardır. Bunlardan ikisinde şöyle buyurulur:

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ "*İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah kendisinden ona bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. (Ey Resûlüm!) De ki: Küfrünle biraz eğlenedur; çünkü sen, muhakkak cehennem ehlindensin!*" (Zümer, 39/8)

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَآ اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ "*İnsanların başına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, katından onlara bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup yine Rablerine ortak koşuyorlar.*" (Rûm, 30/33)

Görüldüğü üzere insanın fıtratı, sıkıntıya düştüğünde kendiliğinden ortaya çıkmakta, kalpteki şirk tortuları dağılmakta, hakikati perdeleyen engeller aralanmakta ve anlamsız kuruntulardan sıyrılarak Rabb'ine

[130] İbn Aşur, *et-Tahrir*, XI, 110.

yönelmektedir. Zira bu noktada o, bağlandığı diğer ortakların sahte olduklarının idraki içinde Allah'tan başkasının kendisini bu sıkıntıdan kurtaramayacağını iyice bilir. Fakat bu halini uzun süre devam ettiremez. Onun bu ihlaslı hali sadece sıkıntılı durumlara mahsustur. Sıkıntılar sona erip bolluk ve rahat geldiğinde, Yüce Allah, katından bir nimetle onu rızıklandırıp başındaki belayı bertaraf ettiğinde ise bu nankör insanın tekrar geriye dönüş yaptığı, fıtratının üzerini tortuların kapladığı ve Rabb'ine yalvarışı terk ettiği görülür. Bunların hepsini unuttuğu gibi hatta yüce Allah'a ortak koşmaya başlar.[131]

c. Gelen Nimeti Kendinden Bilmesi

a. لَا يَسْئَمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ ۝ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِي وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبِّي اِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝ وَاِذَا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ "*İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir rahmet (nimet) tattırırsak: 'Bu, benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır', der. Biz inkar edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman Biz'den yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.*" (Fussılet, 41/49-51)

Burada, Allah'ın hidayeti ile doğru yolu bulamayan insan ruhunun gerçek ve ince bir tablosu takdim edilir. Bu tablo, bu tip insanların ruhlarının değişkenliğini, zayıflığını, iki yüzlülüğünü, iyiliğe düşkünlüğünü, nankörlüğünü, bollukla gururlanıp, dara düşünce feryadı basmasını tasvir eden bir resim, gerçekten ilginç ve incelikli bir tasvirdir. İnsan iyilik istemekten bıkmaz. Her yanı iyilik ve nimetle dolsa yine de ister, tekrar tekrar ister. Hep kendisi için ister ve istemekten usanmaz. Eğer kendisine zararın ucu dokunsa tüm ümidini, bekleme direncini yitirir. Bu zarardan kurtulamayacağını ve bir çıkış yolu bulamayacağını sanır. Allah'ın

---

[131] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VII, (23. cüz), 17.

rahmetinden ümidini keser, onun gözetimi hakkında karamsar olmaya başlar. Eğer yüce Allah uğradığı bu zarardan sonra ona merhamet edip katından bir iyilik tattırırsa nimeti küçümser ve Allah'a şükretmeyi unutur. Kendine gelen nimetin kaynağını aklında çıkarır. Bunlar benimdir, bunları hakkederek elde ettim ve hep bu nimetler içinde yaşayacağım, der. Ahireti unutur ve onun vukuunu uzak bir ihtimal olarak görür. Kıyametin kopacağını sanmıyorum, der. Kendi kendine böbürlenir. Allah'a karşı büyüklenir. Kendisinin seçkin bir yerinin olduğunu sanır. Kıyameti ve Allah'ı inkar eder. Buna rağmen Rabb'ine döndürülecek olursa katında ayrıcalıklı bir yerinin olduğunu düşünür. Hiç kuşkusuz bu, onun kapıldığı gururun ifadesidir.[132]

b. "*İnsana bir zarar dokunduğu zaman Biz'e yalvarır. Sonra kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit: 'Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir' de. Hayır o, bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.*" (Zümer, 39/49)

İnsan, gerçek manada iman edip tek olan Rabb'ine dönmediği ve hem sevinçli hem de sıkıntılı günlerinde asla dengesinin bozmayacak bir seviyeye çıkmadıkça ruhunda bu tür gelgit hareketleri devam edecektir. O, sıkıntılı döneminde Allah'a yalvaracak, sıkıntı dönemi bitip bolluk ve rahat dönemi başlayınca Rabbini unutacaktır. Âyette bu tip insanın ilginç bir yönüne dikkat çekilmektedir. O da, elde etmiş olduğu nimet, rızık ve lütuf hakkında, aynen Karun gibi "*Bu bana bilgimden dolayı verilmiştir.*" der. Bilgisine, sanatına ve herhangi bir maharetine güvenip elde ettiği malı ve makamı onunla izaha kalkışan; nimetin asıl kaynağından, ilmin ve kudretin bağışlayıcısından ve rızıkların belirleyicisinden habersiz olan her ham ruhlu insan da aynı sözü söyler. Halbuki bu bir imtihandır. Allah kullarını her zaman denemektedir. Böylece onların şükür mü edecekleri, yoksa nankörlük mü edecekleri belli olacaktır. Hallerini düzelttikleri veya daha da bozdukları görülecektir. İstikameti tutturup doğru yola mı girecekleri, yoksa sapıklığa mı düşecekleri ortaya çıkacaktır.[133]

---

[132] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VII, (24. cüz), 140-141.
[133] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VII, (24. cüz), 38.

d. Nimetler Elden Gidince Ümitsizliğe Düşmesi

وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ ۞ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ۞ اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ "*Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, elbette: 'Kötülükler benden gitti' der. Çünkü o (bunu derken) şımarıktır, kibirlidir. Ancak (musibetlere) sabredip güzel iş yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve büyük bir mükâfat vardır.*" (Hûd, 11/9-11)

Bu âyetler, hidayeti bulamamış insanın, sahip olduğu nimetleri elinden kaybedince içine düştüğü ruh halini resmetmektedir. Gerçekten insana bir nimet gelip, sonra da geri alındığında ümitsizliğe düşer ve nankörlük eder. Gelecek hakkında bütün ümidini kaybeder. Geçmişi de hemen unutur, şükretmez ve tamamen nankör biri oluverir. Daha önce verilmiş olan nimetlerin hepsini inkâr etmeye varıncaya kadar ileri gider. Halbuki elindeki o nimetler, yüce Allah'ın kendisine karşılıksız bir bağışı idi. Bunu hatırına getirmez, günaha girer fakat tevbe etmek de aklına gelmez. Dolayısıyla âyetlerin oluşturduğu tablo, dar görüşlü ve aceleci insan yapısını tasvir etmekte ve bize onu gerçek yönüyle tanıtmaktadır. Yine ona, bir sıkıntıdan sonra hoş bir nimet tattırılırsa, mesela hasta iken iyileşir, fakir iken zenginleşiverir, zayıf iken güçlenir, vazifeden azledilmiş iken yeniden önemli bir göreve atanırsa kesinlikle: "*Bütün o kötülükler benden uzaklaşıp gitti*" der. Bir daha başına hiç sıkıntı gelmeyecek zanneder. Sevinir ve şımarır. Allah korkusu hatırına bile gelmez olur. Ferahlanır ve gururlanır. Verilen nimetin hakkını eda edecek ve şükredecek yerde, onunla insanlara üstünlük taslamaya çalışır.

Dünya hayatının bir gereği olarak, insan nimet veya zorluk, bolluk veya yokluk içinde bir ömür sürer. Bazan yoklukla, bazan bollukla imtihan olur. İnsanoğlu yaratılıştan gelen bir özellikle rahmet ve nimetten hazzeder, onun kaybından dolayı da üzüntü duyup acı çeker. Her iki halde de rahmetten Rahmân'ı, rahmetin elden gidişinden de yine Rabbin gazap ve azabını düşünerek, gereğince hareket edip ahiretini düşünmek, en iyi davranışı ortaya koymak lazım gelirken, insan cinsinde öyle zalûm ve cehûl

bir ruh hali vardır ki, çokları nimeti düşünür de nimeti vereni düşünmez. Nimet veya sıkıntının esas gayesini ve hikmetini gözardı eder. Onun hikmetiyle ilgilenmez, nimet tecrübesi gördüğü halde o nimet elinden alınınca hemencecik her şeyi unutur, bir karamsar ve bir nankör oluverir çıkar. Buna karşılık yokluk ve sıkıntı tecrübesi gördüğü halde bir nimet tadınca, bir daha hiç acı görmeyecekmiş gibi ve o nimet sırf kendisinin emeği ve icadı imiş gibi, artık geleceğinden emin olarak ferahlanır, iftihar eder, şımarır, kibirlenir ve böbürlenir.[134]

Fakat âyetlerde bir gurup insan, onlar da zor ve sıkıntılı günlerde sabredenler, tasvir edilen bu insan tiplemesinden istisna edilmektedir. Bunlar sıkıntılı günlerde sabrettikleri gibi, nimetli günlerde de nimetin şükrünü yerine getirme hususunda sabretmişlerdir. Zira insanların çoğu sıkıntılara katlanabildiği halde, nimetli günlerde sabırlı davranarak gurura kapılmayan ve şımarmayan insanların oranı çok küçüktür. Dolayısıyla her iki durumda da iyi işler yapanları, yani zor günlerde sıkıntılara gönül hoşnutluğu ile katlanıp sabırlı davrananlar ile buna karşılık nimete eriştiklerinde şükredip başkalarına iyilik edenleri bağışlama ve büyük mükâfat beklemektedir.

Şu bir gerçektir ki, insan nefsini, kâfirliğin göstergesi olan sıkıntılı günlerdeki umutsuzluktan ve fasıklığın göstergesini oluşturan rahat günlerdeki şımarıklıktan koruyan tek müessir güç, iyi amellerle kendini gösteren ciddi bir imandır. Zira böyle bir iman, insan kalbini sıkıntılı günlerde de nimetli günlerde de aynı doğrultuda tutar, onu her iki durumda da yüce Allah'a bağlar; ne sıkıntıların darbeleri altında sarsılmasına izin verir ve ne de nimetlerin oluk oluk aktığı günlerde böbürlenip kibirlenmesine müsaade eder.[135] Her iki durum da mü'min hesabına ayrı birer hayırdır. Böyle bir durum, yani darlıkta ve bollukta çifte mutluluk sadece mü'minler için sözkonusudur. Bu gerçeği beyan sadedinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"*Mü'minin durumu gıbta ve hayranlığa şâyandır. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Böylesi bir özellik sâdece mü'minde vardır.*

---

[134] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2767-2768.
[135] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, IV, (12. cüz), 36-37.

Sevinecek olsa şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir belâ gelecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur."[136]

İnsanın, nimetlerden mahrum kalınca karamsarlığa düşeceğini haber veren âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُسًا "*İnsana nimet verdiğimiz zaman (Biz'den) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.*" (İsra, 17/83)

Böyle nimet halinde teşekkür, zarar halinde ümit ve dua özelliği bulunmayan insanları Kur'ân zalimler olarak tavsif etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm böylelerine fayda sağlamadığı gibi, üstelik kayıplarını da artırır. Bu karakterdeki insanlar, ne müjdelemekle ne de korkutmakla yola gelmezler. Halbuki insan, kendine nimeti vereni hatırlayıp O'na hamd ve şükretmeli, bu nimet onu azdırıp şımartmamalıdır. O, gönlünü Allah'a bağlamalı, sıkıntı halinde bile ümit sahibi olmalıdır. Her türlü hadiseyi hayra yorarak, Allah'ın rahmeti ve lütfu ile gönül huzuruna kavuşmalıdır.

---

136 Müslim, *Zühd*, 64.

İkinci Bölüm

MÜ'MİN, MÜNAFIK, KÂFİR VE MÜŞRİK

MÜ'MİN, MÜNAFIK, KÂFİR VE MÜŞRİK

I. MÜ'MİN

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde mü'minlerden, onların hallerinden bahsedilmekte ve bu mevzu ile alâkalı temsil, teşbih ve tasvirlere yer verilmektedir. Biz bu başlık altında mü'minlerin sadece genel özelliklerini değil, onları derecelerine göre gruplara ayırarak araştırmayı planladık. Bu grupları şu şekilde başlıklandırabiliriz: Peygamber Efendimiz ve diğer peygamberler; ashab-ı kiram, diğer peygamberlerin ashabı ve genel olarak mü'minler.

A. PEYGAMBER EFENDİMİZ

(SALLÂLLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEM)

Kur'ân-ı Kerîm'de en çok dikkatimizi çeken gerçek mü'min karakteri peygamberlerdir. Rabbimiz pek çok âyette onların "mü'min" olduğuna şahitlik etmektedir.[137] Onların güzel vasıflarını zikretmektedir. Peygamberlerin ilk sırasında ise şüphesiz Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmektedir. Peygamber Efendimiz, bütün beşeriyetin en hayırlısı ve peygamberlerin sertacıdır. Bütün âlemler onun hürmetine yaratılmıştır. Kur'ân-ı Azimüşşân, Efendimizin yüce şahsiyetinden, ahlâk-ı hamidesinden ve güzel vasıflarından genişçe bahseder.

---

[137] Bkz. es-Saffât 37/81, 111, 122, 132.

O'nun emsalsiz halini ve yüce şahsiyetini tasvir eder. Kur'ân'ın, Efendimizin şahsiyet, karakter ve ahlâkı ile ilgili beyanlarını şu başlıklar halinde inceleyebiliriz:

1. Allah'ın Kulu ve Resûlü

Kelime-i şehadette Allah'tan başka ilah olmadığını ikrardan sonra Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allah'ın kulu ve rasûlü olduğunu" kabul ederek İslâm dairesine girmiş oluruz. Burada Peygamberimizin en önemli iki özelliğine dikkat çekilmektedir: Önce kul, sonra peygamber. Resûlullah Efendimiz'in bahsi geçince Kur'ân âyetlerinin hep bu iki vasfa vurgu yaptığını görürüz. Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir insandır, fakat kendisine vahiy gelen bir insan. Âyet-i kerimede buyurulur:

قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ "*De ki: "Ben sadece sizin gibi bir insanım. Ancak şu farkla ki bana "sizin ilahınız tek İlahtır" diye vahyediliyor...*" (Kehf, 18/110)

قُلْ سُبْحَانَ رَبّ۪ي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا "*De ki: "Fe Sübhanallah! Ben sadece elçi olan bir insandan başka bir şey miyim?*" (İsra, 17/93)

Kur'ân'ın beyanına göre kendilerine peygamber gönderilen bütün toplumlar, peygamberlerinin yiyip içen bir insan olmasına itiraz etmişler ve bunu normal karşılamamışlardır.[138] Cenâb-ı Hak ise, insanlara kendi mesajını ulaştıracak elçilerin, gönderildikleri toplumun dilini bilen insanlardan olmalarının hiçbir sakıncası bulunmadığını, bilakis bunun gerekli olduğunu bildirmektedir:

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّ۪ينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا "*De onlara: Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, ancak o takdirde Biz onlara melek elçi gönderirdik.*" (İsra, 17/95)

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه۪ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ "*Biz her peygamberi, kendi milletinin lisanı ile gönderdik, ta ki onlara hakikatleri iyice açıklasın.*" (İbrahim, 14/4)

---

[138] Bkz. İbrahim 14/10, el-Mü'minûn 23/24; eş-Şuara 26/186, Yasin 36/15.

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ "*Size kendi cinsinizden bir Peygamber geldi…*" (Tevbe, 9/128)

İşte Peygamber Efendimiz de bir insandı, fakat kendisine Kur'ân vahyediliyor ve onu insanlara tebliğ ediyordu. Taşlar arasında Yakut ne kıymetteyse Efendimiz de insanlar arasında aynı kıymetteydi.

2. Sûreti Mükemmel

"*İnsanın en güzel kıvamda yaratıldığını*" bildiren Tîn sûresinin 4. âyetinin manası tam olarak Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nde tecelli etmiştir. Rabbimiz O'nun ruhunu olduğu gibi bedenini de en mükemmel şekilde yaratmıştır. İnsanların en mükerremi ve en şereflisi kesinlikle O'dur. Peygamber Efendimiz'in sûretinin mükemmelliği ve son derece güzelliği ile alakalı bilgiler sağlam ve çoktur. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Resûlüllah'ın mübârek şemailini ve cemâlini babaları Hz. Ali'ye bir çok defa anlattırmışlardı. Bu rivâyetlerden birinde Ali (radıyallahu anh) Peygamber Efendimiz'in şekil ve şemâilini şöyle tarif etmiştir:

"Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne uzun ne de kısa, uzuna yakın orta boylu idi. El ve ayak parmakları kalınca, başı vücûduyla mütenâsip ve büyükçe idi. Omuzları, dizleri ve bilekleri iri kemikli idi. Göğsünde, göbeğine kadar çizgi hâlinde uzanan ince kıllar vardı. Karnında ve göğsünde bundan başka kıl yoktu. Habîbu Kibriyâ (aleyhisselâm) yürürken ayaklarını sürümez, adımlarını canlı ve uzun atar, sanki yüksekten iner gibi öne doğru eğilirdi. Saçları ne kıvırcık ne de dümdüzdü, hafifçe dalgalı idi. Sakal-ı şerîfi sık ve gürdü. Uzattığı zaman, bir tutamdan fazla uzatmazdı. Vefat ettiklerinde, saçlarında ve sakallarında yirmi kadar beyaz tel vardı. Yüzü hafif değirmi olup yusyuvarlak değildi. Boynu uzun, gümüş gibi pâk ve parlaktı.

Teni gül gibi pembemsi beyaz, nûrânî ve parlak, ipekten yumuşaktı. Rengi kırmızı ile karışık aktı. Teri inci gibi olup miskten daha güzel kokardı. Mübârek vücûdu dâimâ temiz idi ve râyihası ferahlık verirdi. Koku sürünsün veya sürünmesin teni ve teri, en güzel kokulardan ayrı bir letâfette idi. Gözleri büyükçe idi. Gözbebeklerinin siyahı pek siyahtı. Beyazında ise biraz kırmızılık vardı. Sanki gözlerine kudret eliyle ezelde

sürme çekilmişti. Bununla birlikte kimsenin görmediği âlemleri gören o âhû gözlere, gece yatmadan önce ismid denen hafif kırmızı renkli bir taş ile sürme çekerdi. Sürmenin gözü güçlendirdiğini, kirpiklere faydalı olduğunu söylerdi.

Kirpikleri uzun ve siyah idi. Vücudu ne zayıf ne de şişmandı. Bakmak istediği tarafa bütün vücudu ile dönerek bakardı. İki küreğinin arası genişçe idi. Kürek kemikleri arasında nübüvvet mührü vardı. Birçok sahâbî, onu öpebilmenin aşkıyla yaşardı. Vefâtı sırasında bu mührün gayb âlemine gitmesi, irtihâlinin tasdîki oldu.[139]

Efendimiz'i ilk kez görenler, manevî vakâr ve heybetinden sarsılırlar, kendisini yakından tanıyınca da ona en derin sevgi ve saygı ile bağlanırlardı. Onun yüce haslet ve meziyetlerini anlatmak isteyen kimse "Ben, bundan önce de sonra da onun bir benzerini aslâ görmedim!" demekten kendini alamazdı."[140]

Hz. Hatîce'nin oğlu Hind ibn Ebî Hâle ve diğer sahabilerin bildirdiklerine göre her türlü güzellik, Resûlullah'da (sallallâhu aleyhi ve sellem) toplanmıştı.

O'nun yüzü ayın ondördü gibi parlardı. Alnının üzerindeki saçları ayrılabilecek kadarsa onları ikiye ayırırdı. Uzattığı zaman da saçları kulak yumuşağını geçmezdi. Alnı açık ve genişti. Kaşları sık, uzun ve hilâl gibi kavisli, birbirine yakın fakat çatık değildi. İki kaşının arasındaki damar, kızdığında belirgin hâle gelirdi. Burnu hafif kemerli, ucu ince ve burun delikleri dardı. Burnunda ayrı bir parlaklık bulunmaktaydı. Yüzünde dikkat edenlerin gözünden kaçmayacak bir tenâsüp ve müvâzene vardı. Peygamber Efendimiz'in yanakları yumru olmayıp düzdü.

Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) ağzı tabiî büyüklükte idi. Dişleri ise inci tâneleri gibi olup ön dişlerinin arası seyrekti. Vücudu derli toplu, ne şişman ne de zayıftı. Karnı ve göğsü aynı hizâda idi. Göğsü ve iki küreğinin arası genişçe, kemik mafsalları irice idi. Vücudundan nûr saçılırdı.

Bilek kemikleri uzun, el ayaları geniş, el ve ayak parmakları kalınca ve uzunca idi. Ayaklarının altı düz değil, çukurca idi. Ayakları hafif etli

---

[139] Tirmizî, *Şemâil*, s. 15; İbn-i Sa'd, *Tabakat*, II, 272.

[140] İbn-i Hanbel, *Müsned*, I, 89, 96, 117, 127; İbn-i Sa'd, *Tabakat*, I, 420-412

idi. Üzerleri pürüzsüzdü. Öyle ki üzerine dökülen su kolayca akar giderdi. Yürürken, ayaklarını yerden canlıca kaldırır, iki yanına salınmaz, adımlarını geniş atar, vakar ve sükûnetle rahatça yürürdü. Etrafına gelişigüzel bakınmazdı. Yere bakışı, semaya bakışından daha uzundu. Yeryüzüne bakışı da göz ucuyla idi. Yürürken sahâbîlerinin gerisinde yürür, onlara "Benim arkamı meleklere bırakın." derdi. Birisiyle karşılaştığı zaman önce kendisi selâm verirdi.[141]

Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüzü ve sesi çok güzeldi. Sîmâsı, geceleyin ayın ondördü gibi parlardı. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ): " Resûlullâh'ın yüzü o kadar nûr saçardı ki, karanlık gecede iğneye ipliği yüzünün aydınlığında takardım." demektedir. Ancak yine de Efendimiz'i bütün güzelliği ile kimse görebilmiş değildir. Zîrâ İmâm Kurtubî şöyle der:

"Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) hüsn-i cemâli tamâmen zâhir olmamıştır. Eğer vücûdunun bütün güzellikleri olanca hakîkati ile görünseydi ashâbı ona bakmaya tâkat getiremezdi."

Allah Resûlü'nün eli, kardan daha serin, miskten daha güzel kokulu idi.[142] Kendisi ile musâfaha eden bir kimse, bütün gün O'nun latîf kokusunu hissederdi. Sanki gül, kokusunu O'ndan almıştı. Mübârek elleriyle bir çocuğun başını okşasa, o çocuk güzel kokusuyla diğerlerinden ayırt edilirdi.

Ümmü Mâbed (radıyallahu anhâ) Efendimiz'i şöyle anlatmıştır:

"Kaşları kemânî, saçları koyu siyahtı. Sustuğunda üzerinde sekînet ve vakar hâsıl olur, konuştuğunda güzellik görünürdü. Sözleri sanki dizilmiş inci gibi ağzından tatlı tatlı dökülürdü. Sözü açık ve anlaşılır, konuştuğunda hak ile bâtıl net olarak ayrılırdı. Ne âcizlik sayılacak derecede az, ne de bıktıracak kadar çok konuşurdu. Uzaktan göründüğünde insanların en heybetlisi ve en güzeli, yakından bakıldığında ise insanların en tatlı ve melâhatlisi idi. Abûs çehreli değil, güler yüzlüydü. Yanındaki arkadaşları O bir şey söylediği zaman dinlerler ve verdiği emri yerine getirmek için koşuşurlardı. Hizmetine koşulan ve hürmet edilen biriydi. Kimseyi ayıplayıp azarlamazdı."[143]

---

141 İbn-i Sa'd, *Tabakat*, I, 422-423; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 31-33.
142 İbn-i Hanbel, *Müsned*, IV, 309.
143 el-Hâkim, Ebû Abdillah en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale's-sahîheyn*, Riyad, ts., III, 10.

Nakledilen bu açıklamalar, Efendimiz'in sûret güzelliklerini açıkça izah etmekte, O'nun insanların en güzeli olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Sîreti Mükemmel, Yüce Bir Ahlâk Sahibi

Sûreti mükemmel olan Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahlâken de en yüksek bir mevkide bulunmaktadır. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), göğün yere ikramı, âlemlere Allah'ın rahmeti olmuştur. O'nu Allah terbiye ederek yetiştirmiş ve terbiyesini de güzel yapmıştır.[144] Kur'ân bize, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın ahlâk ve fazîletlerini anlatan âyetlerle doludur.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ahlâkını överek: وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظٖيمٍ "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin*" (Kalem, 68/4) buyurmuştur. Gerçekten Peygamberimiz, gayret edip çalışmakla en yüksek maneviyat seviyelerine ulaştıracak büyük huylar, gerçekten saygıya değer karakter, meleke ve manevi istidatlar üzere yaratılmıştı.[145] İşte bu ahlâk; doğru yolu, hak din olan İslâm'ı teşkil eden Kur'ân ahlâkıdır ki, Yüce Allah onu Habibi'ne lutfetmiş ve لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فٖي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ "*Andolsun, Resûlullah'ta sizin için güzel bir örnek vardır*" (Ahzâb, 33/21) buyurmuştur.

Kalem sûresinin ilk âyetlerinde kaleme yemin edilerek Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in "Rabbinin nimeti" sayesinde deli olmadığı ve kendisi için bitip tükenmeyen bir mükafat olduğu[146] bildirilmiştir. İşte "*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin*" âyeti, bahis konusu olan "Rabbin nimeti"ni tefsir etmekte ve O'na –hâşâ– deli diyenlerin bu iddialarının iftiradan ibaret ve yalan olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Resûl-i Kibriya'dan sürekli güzel huylar ve iyi fiiller zuhur etmekteydi. Ahlâkı ve davranışları bu şekilde olan birine delilik isnadında bulunmak doğru değildir. Zira delilerin ahlâkı kötü olur. Hz. Peygamber'in ahlâkı, son derece mükemmel bir seviyede olduğu için Allah onu "azim: büyüklük" ile vasıflandırmıştır. Bu âyette peşpeşe gelen dört te'kit bulunmaktadır. Birincisi

144 Hâşimî, M. Ali, *Şahsiyetü'r-Resûl ve da'vetühû fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Çev: Nurettin Yıldız: Kur'ân'da Resûlüllah), s. 24, İstanbul, ts.

145 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5268.

146 Bkz. el-Kalem, 68/1-3.

gerçeklik ve vurgu için olan "إِنَّ", ikinci olarak vurgu ifade eden başlangıç "لَ"ı ile, üçüncü olarak "خُلُقٍ" kelimesinin sonundaki yüceltme ifade eden tenvin, dördüncü olarak da "عَظِيمٍ" yani büyük sıfatı ile Hz, Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sahip olduğu ahlâkın ululuk ve yüceliği kat kat güvence içinde açıklanıp duyurulmuştur.[147]

Hakîm ibn Efleh naklediyor: Allah Resûlü'nün ahlâkını mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye sordum. Bana "Kur'ân okumuyor musun?" dedi. "Okuyorum" dedim. Bunun üzerine "İşte, Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'ân idi" dedi.[148]

Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in ahlâkı olması iki şekilde izah edilebilir:

1. Kur'ân'da anlatılan bütün ahlâkı değerlerin hepsi O'nda vardı. O, Kur'ân'ın sakındırdığı eksikliklerin hepsinden korunurdu. فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ: "*Emrolunduğun şekilde dosdoğru hareket et*" (Hud, 11/112) emrinin tamamıyle doğruluk ölçütü idi. Dolayısıyla O'nu anlamak, Kur'ân'ı tamamen anlamaya bağlıdır.

2. O'nun ahlâkı Kur'ân'ın ifadesiyle öyle büyük bir ahlâk idi ki, O'nu başka bir tarif ile anlatmak mümkün değildir.[149]

Alûsî, Bakara sûresi 97. âyetin tefsirinde Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in kalbine indirilmesini izah ederken şöyle demektedir: "Senin kalbini Kur'ân ahlâkıyle muttasıf kıldı. O'nun adabıyla edeplendirdi".[150] Hz. Âişe'den gelen bir hadiste: "O'nun ahlâkı Kur'ân'dı." buyurulmuştur.[151] Yani Kur'ân'da beyan buyurulan bütün ahlâkî güzellikler onda mevcuttu. Allah Resûlü o güzel ahlâkla hallenmişti. İmam Nevevi'nin ifadesiyle, "Peygamber Efendimiz, Kur'ân'ın bütünüyle amel eder, onun çizdiği sınırları aşmaz, talim ettiği edeple edeplenir, emsal ve kıssalarından ibret alır, onu en güzel şekilde okur ve âyetleri üzerinde düşünürdü."[152] Elmalılı Hamdi Yazır da Şu'arâ sûresi 194. âyetin tefsirinde yine Kur'ân'ın Hz. Peygamber

[147] Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5269.
[148] Müslim, *Müsafirîn*, 139
[149] Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5269.
[150] el-Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, I, 333.
[151] Müslim, *Misafirin*, 139; Nesai, *Kıyâmu'l-leyl*, 2
[152] Abâdî, Ebuttayyib Muhammed Şemsulhakk, Avnu'l-Ma'bûd, Beyrut, 1998, IV, 154.

(sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kalbine inişinden bahsederken: "Onu sâde üzerine indirmedi, kalbine, vicdan ve şuurunun menatı olan mevcudiyetinin künhüne işletti, tamamen hafızana verdi ve bütün bundaki ahlâkı ve ma'rifeti meleke kıldı."[153] izahını yapmaktadır

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), ilahi emir ve yasakları tatbik etme ve ettirme bakımından Kur'ân'ın temsilcisi idi. Bu, O'nun seciyesi haline gelmişti. Doğuştan bu tabiat O'nda vardı. Kur'ân ne zaman O'na neyi yapmayı emretti ise, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu yapmış ve neyi yapmamayı bildirdiyse, onu terk etmişti. Allah'ın yaratılıştan O'na lutfettiği yüce ahlâk, hayâ, kerem, şecâat, kötülüklerden vazgeçme, hilim ve her türlü güzel huy O'nun tabiatını oluşturmuştu.[154] Bizzat kendileri *"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim."*[155] buyurmuştur.

فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ "*Yumuşak ve iyi davran*" (Hicr, 15/85) hitabı ile Efendimiz'den sadece yumuşaklık istenmemekte, bununla birlikte, hiddetten ve nefretten eser bırakmayan bir tavrı gerektiren bir de "الْجَمِيلَ = iyi" vasfı da eklenmektedir. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) iyilik, hilim ve yumuşaklık sıfatlarının en güzeline sahipti. Yüce Allah O'na, وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ "*İnananları, kanatlarının altına almasını*" (Hicr, 15/88) emretmiş, O da ashabı arasında canlı bir örnek olmuş, konuşanın sözünü kesmemiş, tokalaşanın elini o bırakmadıkça bırakmamış, yaşlı ve düşkünlerle oturmuş, onları dinlemiş, dertleriyle hemhâl olmuştur.

Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashabının eziyetlerine sabretmesi ve onları azarlamaktan çekinmesi, şahsiyetlerine zarar verecek bir harekete yanaşmaması en üstün ahlâkî özelliklerinden biridir. Nitekim şu âyet-i kerime O'nun bu özelliğini dile getirmektedir: يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرٖينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعٖيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسٖينَ لِحَدٖيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ "*Ey inananlar! Peygamberin evlerine, yemeğe çağırılmaksızın, vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilirseniz girin ve yemeği yiyince dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i*

---

153 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3644.
154 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 215.
155 Malik, *el-Muvatta'*, *Hüsnü'l-Hulk*, 8

üzmekte, fakat o (size bunu söylemekten) haya etmektedir. Ama Allah gerçeği söylemekten çekinmez." (Ahzâb, 33/53)

O, bütün insanlara, hatta bütün mahlukata karşı rahmet vesilesidir. İnsanların imana gelmesi için içinde taşıdığı duygu ve gösterdiği çaba bilinmektedir. Sahib olduğu büyük merhamet duygusu onu, herkesin imana gelmesi ve böylece ebedî azabtan kurtulması bakımından pek büyük çilelere düşürüyordu. İman etmemekte direnenler için son derece üzülüyordu. Bununla ilgili olarak kendini teselli eden ve böylece rahatlamasını sağlayan pek çok âyet nazil olmuştur: لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ: "*Bu söze (Kur'ân'a) inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin*" (Şuârâ 26/3) âyeti bunlardan biridir.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, bu engin merhameti yanında çok büyük bir şecaat ve cesarete de sahip idi. Uhud'da durumun müslümanlar aleyhine gelişmeğe başladığı zor saatler gelince müslümanlar dağılmış, fakat Hz. Peygamber tek başına savaş meydanında durmuş, kahramanlara seslenip onları cesarete getirmeye çalışmıştır. İşte şu âyet-i kerime bu durumu anlatmaktadır: اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرٰيكُمْ: "*Peygamber arkanızdan sizi çağırırken kimseye bakmadan kaçıyordunuz*" (Âl-i İmrân, 3/153) Huneyn gününde de müslümanlar dağıldığı bir sırada O yerinden kıpırdamamış, bilakis düşman saflarına doğru ilerleyerek *"Ben Allah'ın Resûlüyüm, bunda şüphe yok."* buyurmuştur. Sonra müslümanlar O'nun etrafında toplanarak Allah'ın yardımıyla düşmanlarına galip gelmiştir.[156]

Enes ibn Mâlik şöyle anlatır: " Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a on yıl hizmet ettim de bana hiç bir zaman of dahi demedi. Yaptığım bir şeye: Niçin yaptın demediği gibi, yapmadığım bir şey için de: Yapsaydın ya? demedi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanların ahlâk bakımından en güzeliydi."[157]

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), ahlâk yönü ile hiçbir insanın ulaşamayacağı bir ahlâka sahiptir. Bütün peygamberlere verilen ahlâkî

[156] et-Tevbe, 9/25. Geniş bilgi için bkz. Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, (Terc.:Yiğit İsmail-Gümüş Sadreddin), I, 187-196, İstanbul, 1995.

[157] Müslim, *Fedâil*, 51-55

güzellikler kendisinde toplanmıştır. Hz. Nuh'un şükrü, Hz. İbrahim'in kâfirlere delil getirmesi, Hz. İsmâil'in sözünün eri olması, Hz. Mûsâ'nın ihlası, Hz. Hârûn'un fasih konuşması, Hz. Lut'un hicreti, Hz. Dâvûd'un Allah'ı zikri, Hz. Süleymân'ın alçak gönüllülüğü, Hz. Zekeriyyâ'nın ibadeti, Hz. Yahyâ'nın günahlardan uzak durması, Hz. İsa'nın zühdü... Kısacası bunların hepsi Habib-i Kibriyâ Efendimiz'de toplanmış ve "büyük bir ahlâk üzere oluşu"yla bu gerçeğe işaret olunmuştur. Aynı şekilde:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثٖيرًا "*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*" (Ahzâb, 33/21) âyetiyle, diğer peygamberlerdeki bütün güzel örneklerin Hz. Peygamber'de toplandığı ve O'nu takip edenlerin kurtuluşa eren kimseler olacağı ifade olunmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki bu âyet, وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا: "*Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasak etti ise ondan sakının*" (Haşr, 59/7) âyeti gibi yalnız sözleriyle değil, fiil ve hareketleriyle dahi delil ve kendisine uyulan bir peygamber olduğunu hükme bağlamaktadır. Yani Resûlullah din ve ahlâkın teorik kısmını tebliğ ve hükme bağlamakla kalmamış, gerek savaşta ve gerek barış zamanında fiilleri ve uygulamaları ile ve bütün incelikleriyle kendisinde canlı olarak güzel bir nümûne örneği olacak ders ve örnek vermiştir. Onun için Hz. Peygamber'in hayat hikayesinde her açıdan insanlık dünyası için pek güzel bir örnek vardır.[158]

Ahlâk duygusu, hayatî, şahsî, ailevî, ictimâî, beşerî, ilâhî vazîfe ve sorumlulukların hiçbirini diğerine feda etmeden tam bir şekilde yerine getirmeyi gerekli kılar. Onların hiçbirini ihmal etmek mümkün değildir. Bu da ancak o ahlâkî fiillerin bütün kısımlarını eşit olarak belli bir seviyeye kadar yükseltmekle mümkündür. Daha özel olarak onlardan birisi içerisinde uzmanlaşmadan önce insan ruhunun bütün değerlere iştirak etmesi gerekir. İslâmî ahlâk ve vazîfe anlayışı böyledir.[159] Nitekim *"Senin üzerinde Rab-*

---

[158] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3883.

[159] Draz, Muhammed Abdullah, *La Morale du Koran*, (Terc.: Yüksel, Emrullah - Günay Enver): Kur'ân Ahlâkı), s. 42, İstanbul, 1993.

binin hakkı vardır, nefsinin hakkı vardır, ehlinin hakkı vardır..."[160] hadîsi, İslâm'ın öngördüğü bu vazîfe anlayışına ışık tutmaktadır.

Bu noktadan hareketle şunu söylemek mümkündür ki, bir insanda bir veya birkaç haslet en güzel şekilde bulunabilir. Fakat bir kimsenin istisnasız bütün güzel hasletleri en üstün derecesiyle kendinde toplaması, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e mahsus bir özelliktir. Güzel hasletler birbirine zıt olmamakla beraber, kemal derecesinde biri üstün gelirse, diğeri zayıflar. Mesela cömertlik üstün derecede gelişmiş ise, aynı zamanda iktisada riayet etmesi zor olmakta ve ölçü muhafaza edilememektedir. Şefkat duygusu ağır basıyorsa, Allah'ın düşmanlarına dahi merhamet etmeye başlayabilir. Aslında onların hidayete ermelerini arzulamak iyi bir şeydir. Yalnız Allah için Allah'ın düşmanlarına buğzetmenin bir iman gereği olduğu da unutulmamalıdır. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), elindeki her şeyi bitene kadar başkalarına dağıtırken, kendi nefsi için son derece iktisada riayet ediyor; son derece şefkatli ve merhametli iken, düşmanlarının bu şefkat ve merhametini istismar etmelerine fırsat vermiyordu..[161] Hasılı Rabbinin emri ve iradesi istikametinde ahenkli ve mükemmel bir ahlâki hayat yaşıyordu.

4. Bir Rahmet

Peygamber Efendimizin en mühim karakter özelliklerinden biri rahmet ve merhamet abidesi oluşudur. "Rahmet" kelimesi, kalp yumuşaklığı, mağfiret ve ihsanı gerektiren şefkat ve incelik manasına gelir.[162] Bu kelime bazen mücerred rikkat ve incelik manasında, bazen de rikkatten hali iyilik manasında kullanılır. Allah Teâlâ'nın sıfatı olarak kullanılan "rahmet", sadece rikkatten hali, soyut ihsan ve iyilik manasına gelir. Binaenaleyh Allah'ın rahmeti, O'nun in'am ve ihsanı demektir. İnsanoğlunun rahmeti ise, rikkat, incelik ve şefkat manasındadır. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Rabbinden naklettiği şu söz bu manalara işaret eder: Allah Teâlâ

---

[160] el-Buhârî, *Adab*, 84-86

[161] Cerrahoğlu, *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı ve İnsânî Esaslar*, s. 34.

[162] er-Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 191; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 1929; *el-Müncid*, «rhm» maddesi, s.253.

rahimi yaratınca ona: *"Ben Rahmanım, sen rahimsin. İsmini, ismimden bir parça olarak koydum. Senin hukukunu koruyanı Ben de korur, senin hukukunu ihlal edeni Ben de yalnız başına bırakırım."*[163]

Binaenaleyh rahmet iki önemli manayı ihtiva etmektedir: Rikkat ve ihsan. Allah rikkati insan tabiatine koydu ve kendisi ihsan ile teferrüd etti. Rahim lafzı rahmetten geldiği gibi, onun insandaki mevcut manası da Allah için olan manasından gelmektedir. Böylece lafızlarındaki tenasüp manalarındaki tenasübe uygun düşmektedir.[164]

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Yüce Rabbimiz bununla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ "*(Ey Habîbim!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiyâ, 21/107)

Peygamberimizin peygamber olarak gönderilmesi, Allah Teâlâ'nın, âlemlere özellikle akıl sahibi varlıklara olan sonsuz merhametinin bir neticesidir. Bu sebeple onu rahmet olan bir peygamber kılmıştır.[165] Bu âyet-i kerime, Mekke müşriklerinin, Peygamberi bir bela ve felâket olarak kabul etmeleri ve: "Bu adam aramıza ayrılık tohumları ekti, yakın akrabaları birbirinden ayırdı" demeleri üzerine inerek, böyle düşünmekle onların yanılgıya düştüklerini, aslında onun bir rahmet ve bereket olduğunu ifade etmektedir.[166]

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) da değişik vesilelerle kendisinin mü'min-kâfir herkese ve her şeye rahmet olduğunu söylemiştir. Bir defasında kendilerine: "Müşriklere beddua et!" denildiğinde: "*Ben ancak rahmet olarak gönderildim, lanetçi olarak gönderilmedim*"[167] buyurmuştur.

Ebû Musa el-Eş'arî'nin rivayetine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisini bir kısım isimlerle isimlendirir ve şöyle buyururdu: "*Ben Muhammedim, Ahmedim, Mukaffîyim (son gelen, önceki peygamberlerin*

---

163 el-Buhârî, *Edeb*, 13; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 62
164 er-Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s.191.
165 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3375.
166 Mevdûdî, *Tefhîm*, III, 305-306.
167 Müslim, *Birr*, 87

yoluna tabi olan peygamber), Hâşirim (insanlar benim sancağım altında haşrolunacaklar); tevbe ve rahmet peygamberiyim."[168]

Peygamberimizin rahmet olmasını, hem dinî hem de dünyevî olmak üzere iki boyutlu olarak mütalaa edebiliriz. O, dinî bakımdan rahmettir. Çünkü Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanlık tam bir câhiliyet, dalâlet ve şaşkınlık içinde bocalarken; insanların bağlanacakları güvenilir hiçbir ilâhî kaynak kalmamışken gönderilmiştir. Peygamberimiz insanları hakka çağırıp onlara mükafat yollarını açıklamış, Allah'ın hükümlerini göstermiş, helâli haramdan ayırmıştır. Bu ise insanların dinleri ve ahiretleri için tam bir rahmet olmuştur. O, dünyevî bakımdan rahmettir. Çünkü insanlar onun sayesinde pek çok zilletlerden ve savaşlardan kurtulmuşlar, O'nun dininin bereketi sayesinde yardıma mazhar olmuşlardır.[169]

Bütün âlemlerden maksadın sadece Peygamberimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) inanan ve O'nu tasdik eden mü'minler olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, bunun mü'min-kâfir herkesi kapsadığını belirtenler de olmuştur. Taberî, bunlardan en doğrusunun, İbn Abbas'tan rivayet edilen şu görüş olduğunu söyler: Şüphesiz Allah Teâlâ O'nu, mü'min-kâfir bütün âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Mü'minlere gelince, yüce Allah onları, Peygamberi vasıtasıyla hidayete erdirecek; ona inanmaları ve O'nun getirdikleri ile amel etmeleri sebebiyle onları cennete sokacaktır. Kâfirlere gelince, Allah Peygamberi sebebiyle, peygamberlerini yalanlamış önceki ümmetlerin başına gelen âcil belâları onlardan defetmiştir.[170] Gerçekten de, önceki peygamberlerden herhangi birini kavmi yalanladığında, Allah Teâlâ o kavmi, yere geçirme, suda boğma, şekillerini değiştirme gibi belâlarla helak etmiştir. Ama bizim Peygamberimizi yalanlayanların cezasını ölümüne veya kıyamete kadar tehir etmiştir. Bununla ilgili olarak âyet-i kerimede:

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ "*(Ey Habîbim!) Sen onların içinde iken Allah onlara azab edecek değildir. Ve onlar mağfiret dilerken de Allah onlara azab edici değildir.*" (Enfâl, 8/33) buyurulmuştur.

---

168 Müslim, *Fezâil*, 126
169 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXII, 230.
170 et-Taberî, *Câmi'ul'l-Beyân*, XVII, 83.

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) melekler için de rahmettir. Rivayet edildiğine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrâil (aleyhisselâm)'e: *"Şüphesiz Allah Teâlâ (benim hakkımda): '(Ey Habîbim!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik'* (Enbiyâ, 21/107) *buyuruyor. Sana da bu rahmetten bir şey isabet etti mi?"* diye sordu. Cebrail (aleyhisselâm): *"Evet. Ben akıbetimin ne olacağından korkuyordum. Allah Teâlâ, sana indirdiği Kur'ân'ın'da:*

اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۝ مُطَاعٍ ثَمَّ اَمِينٍ "*O (Cebrâil), güçlü ve Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı, orada sayılan, güvenilen şerefli bir elçidir.*" (Tekvîr, 81/19-21) *buyurarak beni övünce bu korkudan emin oldum. Yani bu emniyetimin sebebi sen oldun!"* diye cevap verdi.[171]

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), canlı-cansız bütün mahlukat için de rahmettir. Bir kısım alimlerin beyanına göre Peygamberimiz, bütün âlemlere mutlak, tam, kâmil, âm, şâmil, câmi' bir rahmet olarak gönderilmiştir. Bu rahmet, gaybî, ilmî, aynî, vücûdî, şuhûdî, sâbık ve lâhık bütün rahmetleri muhîttır. Alemlerden maksat ise, akıllı-akılsız bütün ruhlar ve cisimler âlemidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün âlemler için rahmet kılınmış olup, bu rahmeti kabul ederek bu nimete şükredenler dünyada ve ahirette mutluluğa ulaşırlar. O'nu reddedip inkar edenler ise dünyada geçici olarak azabtan ve helak edilmekten muaf tutulsalar bile ahirette hüsrana uğrarlar.

5. İçinizden Bir Peygamber

Allah Teâlâ, nice hikmetlere bağlı olarak koyduğu kanun gereği, beşeriyete beşer peygamberler göndermiştir. Bu sebeple Peygamberimize inanmayan, buna gerekçe olarak da: قَالُوٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا: "*Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?*" (İsrâ, 17/94) iddiasını ileri süren müşriklere: قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّٖينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَسُولًا: "*Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik*" (İsrâ, 17/95) şeklinde cevap vermiştir.

[171] Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, V, 527.

Her peygamber, aldığı vahyi en kolay ve en anlaşılır bir şekilde tebliğ edebilmek için, içinde yaşadıkları kavmin diliyle gönderilmişlerdir. (İbrahim, 14/4) İşte sosyal hayatta cereyan eden bu sünnetullaha istinâden Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Arap olan Kureyşler arasından zuhûr etmiş beşer ve Arap bir Peygamberdir. Mevzu ile ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

"*Andolsun ki size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, gayet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, üstünüze titrer, mü'minlere gayet merhametli ve şefkatlidir.*" (Tevbe, 9/128)

Bu âyet-i kerimede Peygamberimizin beş farklı özellik ve karakteri tavsif edilmektedir:

a. Kendinizden Bir Peygamber

Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanlığa gönderilen diğer peygamberler gibi insanlık cinsinden, beşer nev'inden bir Peygamber'dir. Pek çok âyet-i kerimede Allah Teâlâ Râsûlüne: "*Ben ancak sizin gibi bir beşerim. Fakat bana vahyolunuyor*" (Kehf, 18/110) demesini emir buyurmuştur. Eğer Peygamber melek olsaydı, insanların işi daha zor olurdu.[172]

Peygamber Efendimiz Araplardandır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm ilk olarak Kureyş'de hitap etmiş; onlar vasıtasıyla bütün insanlığa mesajını sunmuştur. Araplarda Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, aynı soydan olmadığı hiçbir kabile yoktur. لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ "*Allah o mü'minlere içlerinden ve kendilerinden bir Peygamber göndermiş olduğu için, büyük bir lutufta bulunmuştur.*" (Âl-i İmrân, 3/164) âyeti de bu gerçeği açıklar. Bu âyetle Allah Teâlâ, Arapları Hz. Peygamber'e yardım etmeye ve O'na hizmete koşmaya teşvik etmekte ve onlara: "Bu dünyada O peygamber için tahakkuk edecek her türlü devlet, şan ve şeref, sizin için de bir övünç vesilesi olacaktır. Çünkü O sizin soyunuzdandır" demek istemektedir.[173]

---

172 Bkz. En'âm, 6/9
173 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 236.

Âyet-i kerimedeki "مِنْ اَنْفُسِكُمْ" ifadesini "min enfesiküm" şeklinde okuyanlar da olmuştur. Buna göre mana: "Sizin en üstün ve en şerefliniz" demek olur. Gerçekten de doğumu ve büyümesi sürecinde cahiliyyetten ve şirkten O'na hiçbir kötülük isabet etmemiştir.[174] Bir hadis-i şeriflerinde Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben hep meşrû nikah mahsûlüyüm. Benim nesebime aslâ zina karışmamıştır"* buyurmuştur. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) her yönden tertemizdir. O'nun, soy ve neseb bakımından, ahlâkî yönden; doğruluk, güvenilirlik, eminlik, namus ve iffet açısından insanların en üstünü olduğunda şüphe yoktur.

b. Azîz

Hz. Peygamber (aleyhisselâm)in azîz olduğu "*Andolsun ki size, içinizden Allah nezdinde kadri yüce (عَزِيزٌ) bir peygamber gelmiştir.*" (Tevbe, 9/128) âyetiyle ifade edilmiştir. İbn Kuşeyrî'ye göre bu âyette "عَزِيزٌ" kelimesi ayrı bir sıfattır. Buna işaret olmak üzere bazı mushaflarda "عَزِيزٌ" kelimesinin üzerine bir "cîm" secâvendi konmuştur.[175]

"Azîz" kelimesi, "kahreden fakat kahrolunmayan, yenen, üstün gelen fakat kendisine üstün gelinemeyen, künhüne ve kabına ulaşılamayacak bir konumda bulunan, az olan, dengi bulunmayan" anlamlarını taşır.[176] Şerefli, mükerrem ve yüce manalarına da gelir.[177] Araplar, üzerinde yürünmesi ve aşılması zor sert bir yere "ardun azâz" derler.[178]

Bütün bu manalar dikkate alınınca Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), izzet, şeref ve yücelik sahibi bir peygamber olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Allah Resûlü'nün hayatı, sayısız izzet ve şeref örnekleriyle doludur. O, en büyük şerefi, Rabbine ihlasla kulluk etmekten alıyordu. İzzet ve şerefine leke sürecek en küçük bir durum bile onda yoktu.

---

174 et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XI, 54.
175 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2653.
176 Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 332-333; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 885; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXVII,131.
177 el-Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 885; *el-Müncid*, 'azz maddesi, s.503.
178 Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 332; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, III, 886.

c. Meşakkate Uğramamızın O'na Ağır Gelmesi

Âyetin devamında عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ "*Sizin meşakkate, sıkıntıya uğramanız ona oldukça ağır gelir.*" beyanı yer almaktadır. Buradaki "Anet" kelimesi, "kişinin içinden çıkamayacağı, helak ve telef olmaktan korkacağı bir darlığa ve sıkıntıya düşmesi"[179] anlamına gelir. Bu kelimenin "yorgunluk ve zorluk" anlamları da vardır.[180]

Bizim kötülüğe uğramamız, üzülmemiz ve şekâvete düşmemiz onun aleyhine olur, O'na zor ve ağır gelir. O yüksek izzet zahibi Peygamber, kendi cinsinden evlatlarının zor durumda kalmasına razı olmaz. Sizin cinsinizden olması ve izzet sahibi bulunması sebebiyle bütün dertlerinizi ve kederlerinizi yüreğinde duyar, acınızı hisseder.[181] Resûl-i Muhterem, özellikle, kendilerine rahmet olarak gönderildiği insanların inanmamalarına, kendini helak edecek derecede üzülürdü. Bu sebeple: فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا "*(Resûlüm!) Şimdi, bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin!*" (Kehf, 18/6) gibi âyetlerle teselli ve teskin edilirdi.

Bu yüce ahlâkı sebebiyle ümmetine karşı son derece rıfk ve mülayemet sahibi olmuş; onları dünya ve ahirette maruz kalacakları azabtan sakındırmıştır. Hususiyle onların Allah'ın azabına müstehak olmalarına mani olmaya çalışmıştır. O, bu vasfı sebebiyle mahşerde şefaate layık bütün insanlara şefaat edecek; bir an önce hesaplarının sona erip cennete girmelerine vesile olacaktır. Onun getirdiği şeriat de, O'nun ahlâkına münasip olarak gelmiş; onda zorluk ve meşakkat olmadığı ifade buyurulmuştur:

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ "*Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.*" (Bakara, 2/185)

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ "*... Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi.*" (Hac, 22/78)

---

179 er-Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, 349.
180 İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XI, 72.
181 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2653.

Hasılı, ister dünyevî, ister uhrevî olsun, içine düştüğümüz maddî manevî hangi sıkıntı ve musîbet olursa olsun, bunlar o rahmet Peygamberini üzmektedir. Bu musîbetlerin kalkması için o, bütün gücüyle uğraşır ve Rabbine yalvarır.

d. Size Çok Düşkün

حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ "*O, size çok düşkündür.*" Hırs, bir şeye karşı aşırı istek ve irade duymaktır. Harîs ise böyle bir vasfa sahip olan kimseye denir.[182] Dolayısıyla bu kelimeyle beyan buyurulan mübalağa üslubunun ne kadar büyük bir arzu, istek ve düşkünlüğü ifade ettiği açıktır.

Efendimizin bu özelliğini anlatan bir diğer âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ "*Peygamber, mü'minlere kendi nefislerinden daha evladır...*" (Ahzâb, 33/6)

Şüphesiz o Peygamber, ümmetinin hidayet, dünyevî-uhrevî ve maddî-manevî iyiliğine, faydasına ve hayrına düşkündür. Onların üzerlerine toz kondurmak istemediği gibi, onları mutluluğun en yüce noktasına ulaştırmak, selamete çıkarmak, cennete ve rıdvana kavuşturmak için bütün hırsıyla ve var gücüyle çalışır.[183] Sevgili Peygamberimiz'in insanları dine davet etme ve onları elim azaptan kurtarma hususunda gösterdiği şiddetli arzu ile alâkalı olarak şu hadise ne kadar ibretlidir. Târık ibn Abdullah el-Muhâribî, bir müşahedesini şöyle anlatır: "Resûlullah'ı (aleyhisselâm) Zülmecaz Panayırı'nda üzerinde kırmızı bir elbise olduğu hâlde görmüştüm:

"*– Ey insanlar! Lâ ilâhe illallâh, deyiniz de kurtulunuz!*" diye yüksek sesle hitâp ediyordu. Bir adam da elindeki taşla onu takip ediyor ve:

– Ey insanlar, sakın O'na inanmayınız, itaat etmeyiniz. Çünkü O yalancıdır, diyerek bağırıyordu. Attığı taşlarla Efendimiz'in ayak bileklerini kanatmıştı. Oradakilere:

– Kimdir bu zât, diye sordum.

---

182 er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 113.
183 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 236; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2653.

– Bu, Abdulmuttalib oğullarından bir gençtir, dediler.

– Ya onun ardına düşüp taş atan kimdir, diye sordum.

– O da onun amcası Ebû Leheb'dir, dediler."[184]

Bununla ilgili bir diğer hadiseyi de Müdrik el-Ezdî şöyle anlatmaktadır:

"Babamla birlikte hac yapıyordum. Mina'ya gelip konaklayınca, bir toplulukla karşılaştım. Babama:

– Bu cemaat ne için toplanmış, diye sordum. Babam:

– Kavminin dinini terk etmiş olan şu kişi için, dedi. İşâret ettiği tarafa bakınca Resûl-i Ekrem Efendimiz'i gördüm:

"– Ey insanlar! Lâ ilâhe illallâh, deyiniz de kurtulunuz!" diye sesleniyordu. İnsanlardan kimi O'nun yüzüne tükürüyor, kimi başına toprak saçıyor, kimi de O'na sövüp sayıyordu. Öğleye kadar bu hâl devam etti. O sırada, yakası açılmış bir kız, içinde su bulunan bir kap ve elinde bir mendil olduğu hâlde geldi. Ağlıyordu. Fahr-i Kâinât Efendimiz kabı alıp sudan içti, elini yüzünü yıkadı. Başını kaldırıp:

"– Kızcağızım, yakanı başörtünle ört! Baban hakkında tuzağa düşürülüp öldürülecek ve zillete uğrayacak diye korkma!" buyurdu. Bunun kim olduğunu sorduk, "Kızı Zeyneb!" dediler."[185]

Rahmet Peygamberi Efendimiz, ümmetine olan düşkünlüğü sebebiyle onları hiçbir zaman unutmamakta, onları Havz-ı Kevser'in başında beklemekte ve kabulü kesin olan en büyük duasını kıyamet günü ümmetinin affi için yapacağını müjdelemektedir.

e. Mü'minlere Rauf ve Rahim

بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ *"O, bütün mü'minlere raûf ve rahîmdir."*

Re'fet, ince bir şefkat ve derin bir merhamet anlamına gelir. Raûf ise pek şiddetli re'fet sahibi demektir. Rahmet, "acınan ve merhamet edilen kişiye iyilik etmeyi gerekli kılınan bir incelik ve şefkat" manasındadır. Rahîm ise pek şiddetli rahmet ve merhamet sahibi olanları anlatan bir

---

184 Dârekutnî, *Sünen*, Beyrut, 1986, III, 44-45.

185 Heysemî, Hâfız Nûreddîn Ali ibn Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâi*, Beyrut, 1988, VI, 21.

ifadedir. Allah'ın merhameti, mücerred ihsan anlamında, kulun merhameti ise acıma, şefkat ve mülayemetle ihsan manalarında kullanılır.[186]

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, Allah'ın güzel isimlerinden ikisi olan "raûf" ve "rahîm" isimleri verilmiştir. Rivayetlere göre Allah Teâlâ, hiçbir peygambere güzel isimlerinden iki ismi birden vermemiş, ancak bizim Peygamberimizi "raûf ve rahîm" olara tavsif etmiştir. Zât-ı Zülcelâl'i hakkında da: اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ "*Muhakkak Allah insanlara raûf ve rahîmdir*" (Bakara, 2/143) buyurmuştur.[187] Bu durum, Peygamberimizin Allah katındaki şeref ve yüceliğini açıkça göstermektedir.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyet-i kerimede Peygamberine, mü'minlere karşı merhametli olmasını, onlara karşı yumuşak davranmasını ve onlara kol kanat germesini emretmiştir:

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ "*... Mü'minlere karşı alçak gönüllü ol, onlara kol kanat ger!*" (Hicr, 15/88)

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ "*Sana uyan mü'minlere (merhamet) kanadını indir.*" (Şuârâ, 26/215)

Şu âyet-i kerime ise, Peygamberimizin ümmetine karşı yumuşak davranmasının ancak Allah'ın rahmeti sebebiyle olduğunu, bu sebeple bütün iyilikleri Allah'tan bilmek gerektiğini ve kimsenin kendi nefsine bir pay çıkarmaması lazım geldiğini beyan etmektedir.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ "*O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et ve işler hakkında karar verirken onlarla istişare et...*" (Âl-i İmrân, 3/159)

6. Nûr

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberimiz'i "nûr" olarak tavsif eder. Bununla ilgili âyette şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

---

[186] İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XI, 73; er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 191.
[187] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XVI, 237; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2657.

قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ "*Ey ehl-i kitap! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz bir çok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok kusurunuzu da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nûr (Hz. Muhammed), apaçık bir kitap (Kur'ân) geldi.*" (Mâide, 5/15)

Müfessirlerin izahına göre âyette geçen "nûr"dan maksat Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Zira Allah Teâlâ onu vasıta kılarak İslâm'ı ortaya çıkarmış, hakikatleri gözlere göstermiş ve şirki ortadan kaldırmıştırr. Allah Resûlü, kendisiyle aydınlanmak isteyenler için bir nûr olup onlara gerçeği beyan eder. Yahudilere, Kitap'tan (Tevrat'tan) gizledikleri pek çok şeyi açıklaması da meydana çıkardığı hakikatlardan birini teşkil eder.[188] Göz, zahirî nûr (ışık) sayesinde eşyayı görebildiği gibi, basîret de batınî nûr (Peygamberimiz ve Kur'ân'ın nûru) sayesinde aklî ve manevî gerçekleri görüp idrak etme imkanı bulur.[189] Peygamberimizin nûr olmasıyla ilgili bir diğer âyet-i kerimede de şöyle buyurulur:

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝ وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا "*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak gönderdik.*" (Ahzâb, 33/45-46) Bu âyette Peygamberimiz "sirâc-ı münîr" olarak tavsif olunmuştur. "Sirâc", ışık veren her şey, kandil, lamba vs. demektir. "Münîr" ise nurlu ve nurlandıran anlamındadır.[190]

---

188 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 104.

189 er-Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XI, 190.

190 er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 229; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3610. Âyette Peygamberimizin "Güneş" değil de "O bir nurlu ve nurlandıran kandildir" olarak vasıflandırılmasının hikmeti şudur: Güneşin nûrundan alınamadığı halde kandilden alınan ateşle başkalarının tutuşturulma imkanı vardır. Dolayısıyla birinci kandil söndüğünde veya kaybolduğunda geriye ondan tutuşturulanlar kalır. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bunun gibidir. Herbir sahabî hidayet nûrunu O'ndan almıştır. Peygamberimiz ashabı hakkında: "Ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uyarsanız, hidayete ermiş olursunuz" (el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 132) buyurmuştur. Burada Peygamberimiz, ashabını "kandil" olarak değil, yıldız olarak tavsif etmiştir. Zira güneş gibi yıldızdan da nûr iktibas edilmez; ondan bir parça ışık alınıp başka bir şey tutuşturulmaz. Bilakis onun kendisine ait bir nûru vardır. O nûr kaybolduğunda, o artık kendisinden istifade edilen bir nûr olarak kalmaz. Sahabî de böyledir; öldüğünde tabiîn Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nûruyla nurlanır. Sahabî'den ancak Peygamberimizin sözlerini ve fiillerini alır. Bütün müctehidlerin nurları da Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dendir. (er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXV, 217)

Peygamberimiz, cehâlet ve şaşkınlık karanlıklarında akılları ve gönülleri aydınlatıp doğru yolu gösteren bir ışıktır. O, ışığıyla aydınlanmak isteyen ve emrini tutan kimseleri aydınlatan bir kandildir. İnanan kullar, onun Allah katından getirmiş olduğu nûrla aydınlanır, onunla hidayete ererler.[191] Efendimizin, Allah katından getirmiş olduğu âyetler ve ilimler de parlayan ve ışık saçan güneş gibi apaçıktır.[192] Allah Resûlü, sahip olduğu nûr vasfıyla insanlığa açık ve gerçek bir kainat görüşünü, varlık âleminin yaratanla alakasını, insanın bu varlık içinde ve bu kâinâtın yaratıcısı katındaki yerini, bütün varlığın özellikle insanın yaratılış gayesini, bu gaye içindeki hikmet ve değerleri, doğum, ölüm vs. gibi pek engin ve derin mefhumları şüpheye yer bırakmayacak şekilde, doğrudan insan aklına ve tabiatına hitap ederek, iknâ ve tatmin edici bir uslupla açıklamıştır.[193]

Nûr sûresi 35. âyetteki "مَثَلُ نُورِهٖ" ifadesinde bulunan "hû" zamiri Peygamberimize ait olduğu takdirde bu temsil, Peygamberimizin nûrunu anlatan bir temsil olmaktadır. Âyet-i kerime şöyledir:

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "*Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.*" (Nûr, 24/35)

Buna göre mişkat (kandil), Peygamberimiz veya onun sadrıdır. Mısbâh (lamba), nübüvvet, hidayet ve amelden ona ait olan şeylerdir. Zücâce (cam), Peygamberimizin kalbidir. Mübârek ağaç vahiy ve Peygamberin vahiyle irtibatını sağlayan elçi meleklerdir. Zeyt (yağ), vahyin

---

191 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXII, 14. Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 3911.
192 İbn Kesîr, *Tefsir*, VI, 431.
193 Seyyid Kutup, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, VI, (22. cüz) 32-33.

içerdiği âyetler, delilller ve bürhanlardır.[194] İbn Abbas'dan gelen yoruma göre, mişkat Peygamberimiz'in bedeni, misbâh kalbi, zücâce sadrıdır. Peygamberimizin sadrı inci gibi bir yıldıza benzetilmiştir. Efendimizin kalbindeki mısbah ne doğuya ne de batıya ait olmayan, kendisine ne sabah ne de akşam güneşi dokunmamış bulunan mübarek bir zeytin ağacının (yağıyla) tutuşturulur. Bu yağ, kendisine ateş değmese de ışık verecek bir durumda olduğu gibi Hz. Muhammed de, kendisinin peygamber olduğunu söylemese bile insanlara gerçek beyanatlarda bulunacak bir durumdadır.[195] Ka'bu'l-Ahbar'ın ifadesine göre Allah Resûlü'nün nûru, konuşmadan önce bile insanlara gerçekleri açıklayacak durumdadır. Dahhak'ın izahı ise, "Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendine vahiy gelmeden önce de hikmetle konuşacak durumdaydı" şeklindedir.[196]

Peygamberimiz'in annesi, onu dünyaya getirirken bir nûr görmüştür.[197] Allah Resûlü ise dualarında Rabbinden sürekli olarak kendini nurlandırmasını ve nûrunu artırmasını istemiştir. İbn Abbas (radıyallahu anh)'ın bildirdiğine göre Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gece kalktığında şöyle dua etmiştir: *"Allahım! Kalbimde bir nûr kıl, gönlümde de bir nûr kıl, kulağımda da bir nûr kıl. Yine böyle sağımda bir nûr, solumda bir nûr, üstümde bir nûr, altımda bir nûr, önümde bir nûr, arkamda bir nûr kıl. Ve benim için umûmî ve büyük bir nûr yarat."*[198] Bu hadisi İbn Abbas'tan rivayet eden Kurayb der ki: Hafızamda yedi kelime daha vardı, onları unuttum. Müteakiben Abbas oğullarından biriyle karşılaştım. O bana bu yedi kelimeyi haber verdi. (Bunlar:) *"Sinirimi, etimi, kanımı, saçlarımı, derimi, nefsimi ve dilimi"* kelimeleridir.[199]

Hakikatte nûr olan Peygamberimiz'in bu duası göstermektedir ki O (sallallâhu aleyhi ve sellem), Rabbinden, her şeyini nurlandırmasını ve adetâ kendisini bir nûr kılmasını talep etmiştir. Muhakkak Rabbi de onun duasını

---

[194] el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 172.
[195] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVIII, 106.
[196] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXIII, 237.
[197] İbn-i Hanbel, *Müsned*, IV, 127
[198] el-Buhârî, *De'evât*, 9; Müslim, *Müsafirîn*, 181, 187, 189
[199] Müslim, *Müsâfirîn*, 181

kabul etmiştir. Zira yukarıda da geçtiği üzere Allah onu Kitab'ında "nûr" ve "sirâc-ı münîr" olarak isimlendirmiştir.

7. Beşîr: Müjdeci

"Sevindirici bir haber vermek" anlamındaki bir kelimeden gelen "beşîr", "çokça müjdeleyen, sevindirici ve yüz güldürücü haber veren" demektir.[200] Beşîr, aynı zamanda güzel manasına da gelir.[201] "Müjdeci" olmak, bütün peygamberlerin ortak vasfıdır.[202] Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'in "beşîr: müjdeci" olduğu âyetlerde sarahaten şöyle belirtilmiştir:

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشٖيرًا وَنَذٖيرًا "*(Habibim!) Şüphe yok ki Biz seni hak (din) ile bir müjdeleyici ve aynı zamanda korkutucu olarak gönderdik.*" (Bakara, 2/119)

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذٖيرًا "*Şüphesiz ki Biz seni bir şâhid, bir müjdeleyici ve aynı zamanda bir korkutucu olarak gönderdik.*" (Fetih, 48/8)

Bu isimde Kur'ân ile Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ve diğer peygamberler arasında bir ortaklık vardır.[203] Kur'ân, müttakîleri müjdelemesi için Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'e indirilmiş ve diline kolaylaştırılmıştır.[204] Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyyede ne kadar müjdeli haber varsa hepsini bize Resûl-i Ekrem Efendimiz getirmiştir. Dünya ve ahiret hayatımızda karşılaşacağımız güzellikleri, cenneti, cennetteki emsalsiz güzellikleri ve Rabbimize kavuşacağımızı O bize bildirmiştir. Bizlere, o güzelliklere ulaşmanın yollarını göstermiş ve teşvik etmiştir.

8. Nezir: Uyarıcı

"Korkutucu bir haber vermek" anlamına gelen "inzâr" kelimesinden gelen "nezîr", "uyaran, korkutucu haber veren" demektir.[205] Nezîr kelime-

---

[200] Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 48; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 590.
[201] el-Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 590.
[202] el-Bakara 2/213; en-Nisâ 4/165; el-En'âm 6/48; el-Kehf 18/56.
[203] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, II, 16.
[204] Meryem 19/97.
[205] Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 487; el-Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 825-826.

si bizzat "inzâr" manasına da gelebilir.[206] "Nezîr" (uyarıcı) olmak, bütün peygamberlerin ortak vasfıdır.[207] Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'in "nezîr" olmasıyla alakalı olarak şöyle buyurulur:

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًا "*Ey Peygamber! Şüphesiz ki Biz seni bir şâhid, bir müjdeleyici ve aynı zamanda bir korkutucu olarak gönderdik.*" (Ahzâb, 33/45)

Beşirde olduğu gibi, bu isimde de Kur'ân ile Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ve diğer peygamberler arasında bir iştirak mevcuttur.[208]

Kur'ân, Hz. Peygamber (aleyhisselâm)'e, onunla, kıyamete kadar gelecek olan bütün insanları uyarması için vahyedilmiştir.[209] Mekke halkını ve Mekke'nin dışında bulunanları onunla şirkten ve diğer kötülüklerden sakındırması, vukuu şüphesiz olan toplanma günüyle onları korkutması[210] ve Kur'ân'ın bildirdiği hakikatlere şiddetle karşı çıkan bir topluluğu yine onunla inzar etmesi için indirilmiştir.[211]

İnsanı, hidayete ve salih amellere yönlendirmede müjdelemek kadar belki de ondan daha fazla korkutmanın çok büyük etkileyici gücü vardır. Bu bakımdan, Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yüz otuz civarında müjdeleyici âyet varken, bin üçyüz civarında korkutucu âyet bulunmaktadır. Dinde birinci hedef kişiyi Allah'ın azabından kurtarmak, ikinci olarak rahmet-i ilahiyeye ulaşmasını sağlamaktır. Şu âyet-i kerime ne kadar dikkat çekicidir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قُوٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْل۪يكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ "*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun. Onun üzerinde sert, şiddetli, Allah'ın kendilerine emrettiğine isyan etmeyen ve ne emrolunursa yapan melekler (zebaniler) vardır.*" (Tahrim, 66/6)

Peygamberimizin nezîr yani korkutucu olması, rahmet peygamberi

---

206 el-Cevherî, *es-Sıhâh*, II, 826.

207 el-Bakara 2/213; en-Nisâ 4/165; el-En'âm 6/48; el-Kehf 18/56.

208 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, II, 16.

209 Bkz. En'âm, 6/19.

210 Bkz. Şûrâ, 42/7.

211 Meryem, 19/97.

olmasına mani değil, bilakis onun insanlara olan engin şefkat ve merhametinin bir gereğidir. Zira kişinin elim azaptan kurtuluşuna vesile olmak ve onu zararlardan kurtarmak, en büyük bir merhamet tezahürüdür.

9. Beyyine: Apaçık Delil

Beyyine, kendisiyle hakkın batıldan ayrıldığı apaçık delil demektir. Binaenaleyh beyyine, hak batıldan ayrıldığı ve hakkı batıldan ayırdığı için ya "beyân" yahut da "beynûnet" kökünden gelmektedir.[212] Beyyine'nin, "nûr gibi kendisi gayet açık olup, başkasını da açığa çıkaran" manası vardır. Bu sebeple davacının, davasını açık bir şekilde beyan ve isbat eden şâhide, sağlam bir delile ve mu'cizeye de beyyine denilir.[213]

Şu âyet-i kerime, Peygamberimizi "beyyine" olarak takdim etmektedir:

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ۞ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ۞ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ "*Apaçık delil (beyyine) kendilerine gelinceye kadar ehl-i kitaptan ve müşriklerden inkarcılar (küfürden) ayrılacak değillerdi. (İşte o apaçık delil), Allah tarafından gönderilen ve en doğru hükümleri havi tertemiz sahifeleri okuyan bir elçi (Hz. Muhammed)dir.*" (Beyyine, 98/1-3) Tâhâ sûresinin 133. âyet-i kerimesinde de Kur'ân-ı Kerîm "beyyine" olarak tavsif edilmiştir. Dolayısıyla hem Hz. Peygamber hem de ona nâzil olan Kur'ân beyyinedir.

Fahreddin Râzî, Peygamberimiz Efendimiz'in "beyyine" oluşunu şu şekilde izah etmektedir: Birincisi, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zatı, nübüvveti hakkında bir beyyine, apaçık delildir. Zira Peygamberimiz, risaletini tebliğ etme ve nübüvvetin gereğini yerine getirme hususunda son derece ciddi davranmıştır. Yalancı olan veya bir şeyi yapmacık yapan bir kişi böylesine ciddi şeyler meydana getiremez. Peygamberimiz ise gayet akıllı ve son derece davasına sadık biri olarak görevini ifa etmiştir. İkincisi, onda mevcut olan güzel ahlâkın tamamı mükemmeldir ve i'caz noktasına ulaşmıştır. Üçüncüsü, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in

---

212 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXXII, 41.

213 er-Râğıb, *el-Müfredât*, s. 68; el-Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXX, 201; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5990.

mu'cizeleri oldukça çok ve son derece de açıktır. Bu sebeplerden dolayı Hz. Peygamber, beyyine ve hüccet olarak kabul edilmiştir.[214]

Öyle ki, sahip olduğu şahsiyet ve vazifesini mükemmel bir şekilde temsil etmesi itibariyle Resûl-i Ekrem Efendimiz'e bakan bir insan, başka hiçbir delile ihtiyaç duymadan onun doğruluğuna kanaat getirebiliyordu. Çok defa onu sadece görmek, peygamberliğini kabul etmeğe yetiyordu. Abdullah ibn Revaha'nın (radıyallahu anh):

لَوْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ آيَاتٌ مُبَيِّنَةٌ لَكَانَ مَنْظَرُهُ يُنَبِّئُكَ بِالْخَبَرِ "O apaçık mu'cizelerle gelmemiş olsaydı bile, sâdece mübârek cemâline bakmak, ahlâk ve şemâilini seyretmek, onun doğruluğu hakkında sana tatmin edici bir bilgi verir." sözü, bu gerçeğin ifâdesidir.

İnsanları kendisine hayran bırakan bu örnek şahsiyet ve mükemmel ahlâk, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de henüz peygamber olmadan önce de mevcuttu. O, nübüvvetine kadar kırk yıl boyunca nezih bir hayat sürmüş, içinde yaşadığı toplumda yaygın olan günah ve çirkinliklerin hiçbirine bulaşmamıştı. Âyet-i kerîmede:

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ "*...Vahiy gelmeden önce de içinizde bir ömür yaşadım. Artık düşünmeyecek misiniz?*" (Yunus, 11/16) buyrularak bu hakîkate işâret edilmektedir.

Allah Resûlü, gençliğinden itibaren mürüvvette insanların en üstünü, hayâda en kâmili, asâlette en mümtazı, himâyede en güzeli, tahammülde en kavîsi, sözüne en sâdık, güvende en ileri ve her türlü sefâhetten en uzak olanı idi. Kavmi onu el-Emîn diye vasıflandırmıştı. Bu sebeple Yahûdîlerin seçkin ulemâsından Abdullâh ibn Selâm, onun gül yüzünü gördüğünde; "Bu yüz, yalancı yüzü olamaz!" diyerek sadece bu sebeple îmân etmişti.[215]

Diğer açıdan Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), eğitim ve öğretim görmediği, hiçbir hocadan ders almadığı halde Kur'ân-ı Kerîm gibi kıyamete kadar devam edecek dil ve ilim mucizesi bir kitap getirmiştir. Bu da onun beyyine oluşunun önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

---

214 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXXII, 41.

215 Tirmizî, *Kıyâmet*, 42

10. O, Şâhiddir

Şâhid, "bir şeyin yanında hazır bulunup onu göz veya basîretiyle müşahede eden" demektir. Bu anlamda çoğulu "şuhûd"dur. Bir de şahitlik yapmak demek olan "şehâdet" kökünden gelen "şâhid" vardır ki, "bir şey hakkında şahitlik yapan, onun hakkında bildiği şeyleri söyleyen" demek olup, çoğulu "şuhûd" ve "eşhâd" olarak gelir.[216]

Şu âyet-i kerimeler Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i "şâhit" olarak vasıflandırır:

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا "*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.*" (Ahzâb, 33/45)

اِنَّٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ رَسُولًا "*Nasıl Firavn'a nasıl bir elçi göndermiş idiysek doğrusu size de, hakkınızda şahitlik edecek (şâhid) bir peygamber gönderdik.*" (Müzzemmil, 73/15) âyetlerinde şâhit olarak vasıflandırılmıştır.[217] Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nün "şâhid" ve "şehîd" olarak vasfedilmesi şu manaları ifade edebilir:

a. Bu vasıf, uyulacak, ardına düşülecek bir önderi ifade eder. Buna göre, لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: "*Gerçekten de Allah Resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır.*" (Ahzâb, 33/21) âyetinin de delalet ve işaretiyle, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti üzerine şahit olması; söz ve davranışlarında, her türlü hal ve hareketinde onlar tarafından uyulması gereken bir önder, bir imam ve bir numûne-i imtisal olduğunu bildirir. Yani ümmet-i Muhammed, bütün davranışlarında Peygamberi kendilerine şahit tutmalı, önder kabul etmeli ve O'nun getirdiği doğru yoldan yürümelidirler.[218]

b. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kıyamet günü, ümmetine Rabbinin risaletini tebliğ ettiğine dair şahit olacaktır. Veya Peygamberimiz ümmetinin imanlarına şahitlik yapacaktır. Ya da o gün Peygamberimiz delil ittihaz edilerek ümmeti sorgulanacaktır.[219]

---

216 el-Cevherî, *es-Sıhâh,* II, 494; er-Râğıb, *el-Müfredât,* s. 267-268.

217 Ayrıca el-Bakara 2/143; en-Nisâ 4/41; el-Hac 22/78 âyetlerinde de "şehîd" lafzıyla Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti hakkında bir şahit olduğu zikredilmiştir.

218 Elmalılı, *Hak Dini,* I, 525.

219 el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn,* I, 200.

c. Peygamberimiz o gün, kendilerine risaleti tebliğ ettiği fakat buna inanmadıklarına dair kâfirler aleyhinde, bir başka görüşe göre yahudi ve hristiyanlar hakkında şahit olacaktır.[220]

d. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kıyamet günü, bütün peygamberler hakkında risaletlerini tebliğ ettiklerine dair şahitlik yapacaktır.[221] Bununla ilgili olarak bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Ahirette, diğer ümmetlerin hepsi, kendi peygamberlerinin tebliğlerini inkar edecekler. Cenâb-ı Hak muhakeme icabı, o peygamberlerden tebliğ ettiklerine dair belge isteyecek, nihayet Muhammed ümmeti huzura getirilecek ve onlar şahitlik edecekler. Diğer ümmetler, siz bunları nereden biliyorsunuz? diyecekler. Muhammed ümmeti de: Bunu bize Allah, kitabı ile ve gönderdiği hak Peygamber'in diliyle bildirdi, diye cevap verecekler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz getirilecek, kendisinden ümmeti sorulacak, tezkiye edilmeleri istenecek, o da ümmetinin adaletine ve doğru söylediğine şehadet edecek ve onları açıkça tezkiye edecektir."[222] Bu hadis-i şerife göre, Muhammed ümmetinin diğer peygamberlere olan şahitliği ancak Peygamberimiz tarafından gerçekleştiği için, tebliğde bulunduklarına dair onların şahidi Peygamberimiz olmuş olacaktır.

11. Kerîm

"Kerem", lügat olarak iyilik, ikram, af ve şeref manalarına gelir. Kerîm ise, çokça iyilik eden, affeden şerefli kimse demektir. Bu haliyle kerîm; alçaklık, düşüklük ve hasislik gibi mezmum sıfatların zıddı bir mana ifade eder.[223] Peygamber Efendimiz:

اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ "*Şüphesiz o (Kur'ân kerîm olan bir elçinin (Hz. Muhammed'in) kavlidir.*" (Hâkka, 69/40) âyetiyle "kerîm" olarak vasıflandırılmıştır. Kerîm aynı zamanda, yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri,[224]

220 İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, II, 86, Beyrut, ts.
221 el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, III, 535.
222 el-Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 2, 13
223 el-Cevherî, *es-Sıhâh*, V, 2019-2020.
224 Bkz. İnfitâr, 82/6.

hem Kur'ân'ın,[225] hem de vahiy meleği Cebrail'in vasfıdır.[226] O halde kerîm olan Rabb, kerîm olan bir melek ile, kerîm olan bir ümmet için, kerîm olan bir peygambere kerîm olan bir kitabı indirmiştir. Eğer bu ümmet bu kitaba sarılırsa, çok kerîm bir mükafata nail olacaklardır.[227]

Allah Teâlâ'nın sıfatı olarak kullanılan kerem, O'nun açık olarak gözüken in'âm ve ihsânının ismidir. İnsanın sıfatı olarak kullanılan kerem ise, insandan sadır olan güzel ahlâk ve fiilleri ifade eder. Kendisinden güzel hal ve amel zahir olmayan kimseye "kerîm" denmez. Kerem özellikle büyük iyilikler için kullanılır. Meselâ Allah yolunda savaşmak üzere bir ordunun donatılması için mal infak etmek gibi. Allah Teâlâ:

اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ "*Sizin Allah katında en keremliniz (şerefliniz ve yüceniz), takvası en çok olanınızdır.*" (Hucurât, 49/13) buyurmaktadır. Çünkü kerem, az önce de bahsettiğimiz gibi güzel fiiller demektir. Bu fiillerin en yücesi ve en şereflisi ise, şüphesiz kendisi ile Allah'ın rızası kasdolunandır. Kim yaptığı güzel fiiller ile Allah rızasını kasdederse işte o gerçek takva sahibi, dolayısıyla da insanların en şereflisi olmuş olur.[228]

Benzerleri ve hemcinsleri arasında en şerefli ve en kıymetli olan her şey, kerem vasfıyla vasıflanır ve kerîm olarak nitelenir.[229] Zaten Peygamber Efendimiz'in de benzerleri içinde ve bütün insanlar arasında en kerim olduğunda şüphe yoktur.

12. Şerh-i Sadra Nail Olması

Allah Teâlâ, İnşirah sûresinde Peygamber Efendimiz'e olan nimetlerini sayarken ilk olarak:

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Evet genişlettik!)*" (İnşirâh, 94/1) buyurur.

Peygamber Efendimizin göğsünün açılması ile ilgili olarak iki ayrı izah yapmak mümkündür. Birincisi, rivayetlerin bildirdiğine göre Hz.

---

225 Bkz. Vâkı'a, 56/77-78.
226 Bkz. Tekvîr, 81/19.
227 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II, 17.
228 Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 428-429.
229 Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s.428-429; İbn Aşûr, *et-Tahrir*, XXVII, 333.

Peygamber'in göğsünün, çocukluğunda, gençliğinde, kendisine ilk vahy geldiği sırada ve Mirac esnasında melekler tarafından cismani ameliyata tabi tutulması ve içinin temizlenmesidir. İkincisi ise Peygamber Efendimizin göğsünün manevi bir inşiraha kavuşmasıdır.

Öncelikle "Şerh-i sadr" ifadesini kavram olarak tahlil etmek, sonra da bunun maddi ve manevi olarak gerçekleşmesini izah etmek faydalı olacaktır. "Şerh", eti, vb. şeyleri açıp genişletme manasına gelir. "Sadr" göğüs demektir. Buna göre "şerh-i sadr" ise, göğsü açıp genişletmek anlamındadır. İlâhî bir nur, Allah tarafından gönül rahatlığı ve bir ruh ile onu geniş hale getirmektir.[230]

Görüldüğü üzere "şerh"te bir açılma ve içinde bulunanı açığa çıkarmayı gerektiren bir genişletme bulunduğu için bu kelime kalp hakkında da kullanılmıştır. Kalbin, kederini gidererek sevinç ve neşe verecek şeyi idrak etmesi bir şerh ve genişleme sayılır. Çünkü onun sıkıntısını açıp giderecek geniş bir nefes aldırmak gibi herhangi bir sebep, bir duygu ve bir ilham ile ona gizli bulunan fakat sevinmeyi gerektiren bir durum ortaya çıkar. Sonra kalp için geçerli olan bu mana, mübalağa için kalbi de içinde bulunduran sadra-göğüse izafe edilmiştir. Zira bir şeyin genişlemesi, onu içinde bulunduran şeyin de genişlemesini gerektirir. Bu sebeple sevince genişlik, zıddına da darlık ismi verilmiştir.[231]

Alusi'ye göre "şerh"in, nefsin ferahlığı manasında kullanılması yaygındır. Kalbini şununla şerhetti demek, onunla sevinçli ve ferah kıldı demektir. Çünkü kalp, nefsin konakladığı yer gibidir. Normal olarak da konaklanılan yerin genişletilmesi onda konaklayanın rahat ve ferah olması neticesini doğurur. Şerh, göğüsle ilgili olduğu ve göğsü açmak dendiği zaman da genel olarak kalp genişliği kastedilir. Kalp ve göğüsle ilgili olduğunda bazan şerhte bilginin artırılması manası da vardır. Bu takdirde, bilgilerin geniş bir alana ihtiyacı olduğu ve kalbin de onun mahalli olduğu düşüncesinden hareketle bilgiler çoğaldıkça kalbin de genişleyeceği neticesine varılır. Bazen de şerh-i sadr ile, nefsin kutsal güçler ve ilâhî nurlarla desteklenmesi manası kastedilir.[232]

---

230 Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, 258.
231 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5912.
232 el-Alusi, *Ruhu'l-me'ânî,* XXX/166; Elmalılı, *Hak Dini,* VIII, 5913-5914.

a. Şerh-i Sadrın Rûhî Yönü

Şerh-i sadr'dan asıl maksad, manevî olan ve neticesi marifet ve itaat olandır. Bu şekilde şerh-i sadra muvaffak olan kimsenin kalbinden Allah rızasından başka bütün tasa ve düşünceler çıkar. Böyle bir kalp, ne dünyalık bir şey umar, ne de dünya ile ilgili bir şeyden korkar. Kalbin dünyaya arzu duyması onun, aileye, çoluk çocuğa, onların faydasına olanları elde edip zararına olanları defetmeğe bağlanıp kalmasıdır. Korkusu ise, düşmanlarından ve kendisiyle kavgalı olanlardan korkmasıdır. Dolayısıyla Allah kulunun kalbini genişletince onun gözünde dünya ile alakalı her şey değerini yitirir; onların sivrisinek kadar kıymetleri kalmaz. Böylece ne onlara rağbet eder, ne de onlardan korkar. Allah'ın dışında her şey, onun gözünde adeta yok hükmünde olarak kalbi bütünüyle Allah'ın rızasını kazanmaya yönelir. Bununla ilgili olarak şöyle bir hadis-i şerif rivayet olunur:

Ashab-ı Kiram sordular:

– Ey Allah'ın Resûlü! Göğüs açılır mı?

"*– Evet.*"

– Alameti nedir?

"*– Aldanma yurdundan uzaklaşmak, ebediyet yurduna yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlık yapmaktır.*"[233]

---

[233] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 20-21; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 328. Büyük müfessir Fahreddin Râzî'nin verdiği şu misal şerh-i sadrı daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır: İnsan bedeni bir ülke gibidir. Göğüs o ülkenin kalesi, gönül köşkü, kalb tahtı, ruh hükümdarı, akıl veziri, şehvet o beldeye nimetleri celbeden en büyük memur, gazab devamlı dövme ve terbiye etmekle meşgul olan seyis, duyu organları onun gözcüleri, diğer kuvvetler ise işçiler, hizmetçiler ve sanatkarlar gibidirler. Şeytan bu ülke, bu kale ve bu hükümdarın düşmanıdır. Şeytan kraldır; heva, hırs ve diğer kötü huylar ise onun ordularıdır. Ruh hükümdarı ile şeytan kralı arasında amansız bir mücadele vardır. Ruh hükümdarının gönderdiği ilk şey akıl veziridir. Şeytan bunun karşısına hevayı gönderir. Böylece akıl Allah'a, heva ve heves de şeytana davet etmeğe başlar. Sonra ruh, akla yardımcı olmak üzere zekayı öne sürer. Buna mukabil şeytan da şehveti gönderir. Zeka seni, dünyayı tenkide yöneltir; şehvet ise seni dünya lezzetlerine karşı tahrik eder. Sonra ruh, zekanın yardımına tefekkürü gönderir. Tefekkür ve zeka birlikte, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in *"Bir saatlik tefekkür, bir yıllık ibadetten hayırlıdır"* (Keşfu'l-Hafa, I, 310) buyruğuna uygun bir tarzda mevcut olan ve olmayan bütün ayıp ve kusurlara muttali olurlar. Şeytan, tefekkürün karşısına gafleti çıkarır. Ruh buna karşı sabır ve sebatı öne sürer. Çünkü "acelecilik", güzeli çirkin, çirkini ise güzel gösterir.

Bu hadis-i şeriften, "*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*" âyetinden kasdolunan esas mananın, Peygamber Efendimiz'in göğsünün manevi bir inşiraha kavuşması olduğu anlaşılır. Bahsedildiği tarzda inşirahın, göğsün açılmasının nasıl gerçekleştiği hususunda ise şu izahlar yapılabilir:

1. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanlara ve cinlere peygamber gönderilince Allah'tan başka ilahlardan ve onlara tapanlardan uzak olmak sûretiyle insanlar ve cinlerle uğraşmak önce zor gelmiş, göğsünü daraltmıştı. Fakat yüce Allah O'na öyle âyetler göstermişti ki bunlarla bütün O zorlukları aşma gücü ve imkanı buldu ve yüklenmiş olduğu her meşakkat gözünde küçüldü. O şekilde ki kalbinden bütün tasa ve düşünceleri çıkarmış, ancak bir tek düşünce bırakmıştı. Aile efradının nafaka sıkıntılarına aldırmaz, insanlar ve cinlerden gelen eziyetlere önem vermez oldu. Hatta bunlar gözünde sinekten daha küçük hale geldi. Onların ne

---

Sabır ve sebat ise aklı dünyanın değersizliğine vakıf kılar. Şeytan sabır ve sebatın karşısına aceleciliği çıkarır. Bu noktada Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "*Yumuşaklık ve şefkat bir şeyde bulunduğunda onu tezyin eder. Bir şeye de cehâlet (kabalık, görgüsüzlük, bilgisizlik) ve ahmaklık arız olduğunda onun değerini düşürür*" (Müslim, Birr, 78) buyruğu tefekkür edilmeli; Cenâb-ı Hakk'ın, bir anda yaratmağa kadir olduğu halde yeri göğü altı günde yaratmasından güzel bir rıfk ve sebat örneği alınmalıdır. Ruh ile şeytan arasındaki düşmanlık ve mücadele böylece sürüp gider. Göğüs ve kalp bir kaledir; kalenin tahtıdır. O kalenin bir hendeği bulunur ki bu da dünyada iken tatbik edilen zühddür ve dünyaya aşırı rağbet etmemektir. Bu kalenin etrafını çevreleyen bir de büyük bir sed vardır ki bu da ahirete arzu duymak ve Allah'ı sevmektir. Şimdi hendek büyük, sûr da kuvvetli olursa şeytanın ordusu o hendeği aşıp, o sûrû yıkıp kaleye giremez; gerisin geriye dönüp gider, kaleyi de olduğu gibi bırakır. Eğer zühd hendeği derin, ahiret sevgisi suru da kuvvetli olmazsa düşman göğüs kalesine girmeğe muvaffak olur ve orasını hevâ, kendini beğenme, kibir, cimrilik, Allah hakkında kötü zan, dedikodu ve gıybet gibi düşmanın orduları orasını istila eder ve orada geceler. Böylece ruh hükümdarı köşke sıkışıp kalır ve işi zorlaşır. Ama "tevfik" yardımı gelip, düşman ordusunu kaleden çıkarınca iş kolaylaşır, şeytanın karanlıkları çıkar, Rabbülaleminin hidayet nurları oraya akar ve böylece göğüs genişlemiş olur.

İkinci bir misale göre, nurun kaynağı kalptir. İnsanın zevcesiyle, çoluk çocuğu ile meşguliyeti, insanlara ilgisi ve düşmanlarından korkusu, kalp nurunun gönül sahrasına girmesine mani olur. Şimdi Allah Teâlâ kulun basiretini kuvvetlendirip o, mahlukatın aciz olduğunu, dareyndeki faydalarının azlığını böylece onların değersizliğini ve Allah'ın zatı dışında her şeyin yok olucu olduğunu (Kasas, 28/88) müşahede eder. Bu sayede onun kalbi ile Allah'ın celal nurları arasındaki perde kalkar. Perde kalkınca kalp nur ile dolar ki, işte göğsün genişlemesi budur. (Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXII/43-45)

tehditlerinden korkar ne de mallarına, makamlarına meylederdi. Şu halde "göğsün genişletilmesi", Efendimiz'in, dünyanın önemsizliğini ve ahiretin mükemmelliğini bilmekten ibaret olur ki, فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ "*Allah, her kimi hidayete erdirmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar…*" (En'âm, 6/125) âyeti de bu manadadır. Buhârî'de de İbn-i Abbâs'ın "Elem neşrah..." âyetini, "Allah onun göğsünü İslâm'a açtı" şeklinde tefsir ettiği zikredilmekle yalnız bu mana gösterilmiştir.[234]

2. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) göğsü genişlemiş ve bütün önemli şeylere açılmıştı. Böylece bütün işleri canı sıkılmadan, ızdırap çekmeden ve endişeye kapılmadan yapar hale gelmişti. Öyle ki ister sıkıntılı ister huzurlu anlarında olsun hep gönlü ferah ve rahat bulunur, yükümlü olduğu görevini eda ile meşgul olurdu.[235]

3. Allah Teâlâ, Resûlüllah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadrını öyle genişletmiştir ki o, gayb ve şehadet âlemlerini ihata etmiş, hem istifade hem de ifade melekesini bir araya toplamıştır. Cismani alakalarla ilgisi bulunması onu, ruhanî melekeler nurundan istifadeden alıkoyamamış; halkın işleriyle uğraşmak onun, Hakk'ın şuunatında istiğrak halinde bulunmasına mani olamamıştır. Yani Hak ile halktan, halk ile de Hak'tan perdeli ve uzak olmamıştır. Bilakis hem hazır hem de gaib olarak cem' ile farkın arasını cemetmiştir.[236]

---

234 Buhârî, Tefsiru Sûreti 94

235 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXXII, 3; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5915-5916.

236 Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, X, 461-462. اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "*Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? (Evet, elbette genişlettik.)*" (İnşirâh, 94/1) âyetinde pek çok üslup ve belagat güzellikleri bulunmaktadır: Âyette "kalbeke: senin kalbini" denilmeyip "sadreke: senin göğsünü" denilmiştir. Zira اَلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ "*O şeytan insanların sadırlarına vesvese verir.*" (Nâs, 114/5) buyruğundan da anlaşılacağı üzere vesvesenin yeri sadırdır. Binaenaleyh bu vesveseyi gidermek ve bunu hayır duyguları ile değiştirivermek "şerh-i sadr: göğsü açmak"tır. Bu sebeple Allah Teâlâ yarma işini kalbe değil özellikle sadra tahsis etmiştir. (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 3). Ayrıca kalb yerine sadrın kullanılması, yarmanın genişliğine, yani yalnız içte kalmayıp eserlerinin dışta da görüldüğüne dikkat çekmektedir. Yani bu yarma ve genişletme neticesinde Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın sinesi, وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ: "*Mü'minler için kanadını indir*" (Hicr 15/88) emri gereğince bütün mü'minlere şefkat ve merhametle açık hale gelmişti. (Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5916)
Âyette "Elem neşrah sadreke" buyurulmayıp "Elem neşrah **leke** sadrek" buyurulmuştur. Sebebi, "lâm"ın "lâm"a karşılık olmasıdır. Mesela, وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي "*Beni anmak için (li zikrî) namaz*

b. Şerh-i Sadrın Bedenî Yönü

Şerh-i sadrın maddi ve bedeni yönü ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz'in çocukluğunda, peygamberliği sırasında veya İsra gecesinde cismani bir ameliyat sûretinde göğsü yarılarak kalbinin çıkarılıp yıkandığını, yine yerine konduktan sonra iman ve hikmetle doldurulduğunu haber veren rivayetlere bakılmalıdır.

Bunlardan biri Efendimiz'in çocukluğunda 4-5 yaşlarında iken meydana gelmiştir. Peygamberimizin süt annesi Halîme hatun anlatır: Muhammed, süt kardeşi Abdullah ile birlikte evlerimizin arkasında küçük kuzularımızın yanında bulundukları sırada Abdullah heyecanla koşarak geldi ve:

– Üzerlerinde beyaz elbise bulunan iki adam, Kureyşli kardeşimi tutup yere yatırdılar, karnını yardılar, dedi. Biz hemen oraya vardık. Kendisini ayakta ve yüzü sararmış bir halde bulduk ve bağrımıza bastık. Sana ne oldu yavrucuğum diye sorduk.

"*– Üzerlerinde ak elbise bulunan iki adam gelip beni yatırdılar, karnımı yardılar, karnımda bilemediğim bir şey aradılar*" dedi. Birlikte çadırımıza döndük. Kocam Hâris:

---

kıl" (Tâhâ, 20/14) buyurulduğu üzere, "Sen bütün itaatı benim için yaparsın, ben de yaptığımı senin için yaparım" demek olur. İkinci olarak, âyetin bu ifadesinde, peygamberlik görevinin sağladığı tüm faydaların, Allah'a değil Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e ait olduğuna dikkat çekme vardır. Buna göre sanki, "Göğsünü, benim için değil senin için genişlettik" denilmiş olur. (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 3; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5916) Üçüncü olarak bu açma ve bu yarmada zarar ihtimalinin bulunmadığını bildirmek içindir. Yani aleyhine değil, bütün sonuçları hayır olmak üzere lehine açtık ve yardık. Çünkü gafillerde olduğu gibi bir çok sevinç ve ferahlıkların sonu felaket olur. (Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5916-5917).

Yine âyette "Elem eşrah: açmadım mı?" buyurulmayıp "Elem neşrah: açmadık mı?" buyurulmuştur. Buradaki "nûn" tazim ve ululuk gösteren nun olması itibariyle, nimeti verenin büyüklüğü nimetin büyüklüğünü gösterir. Böylece bu "göğsü genişletme"nin, mahiyetini akılların idrakten aciz kalacağı büyük bir nimet olduğuna delalet etmiş olur. İkinci olarak "nûn", çoğul nunu olarak alındığı takdirde ise mana şöyle olur: Bu açma ve yarma işini doğrudan doğruya yalnız yapmadım, meleklerimi de çalıştırdım. Sen o melekleri önünde ve etrafında görüyordun. Böylece kalbin güç ve kuvvet kazanıyor ve peygamberlik görevini o kalp kuvveti ile eda ediyordun. Etrafındakilere bir heybet saçıyordun da bundan dolayı sana işkence edemiyorlardı. Kalbinin kuvvetli ve metin oluşu müşriklere korku salıyor; göğsünün geniş olması da onlara darlık oluyordu. (Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 3-4; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5917)

–Ey Halîme! Bu çocuğun başına bir felaket gelmesinden korkuyorum. Başına bir felaket gelmeden önce onu hemen ailesine teslim et, dedi.[237]

Büluğdan sonrasıyla ilgili olarak Übey ibn Ka'b'ın Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre o, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e, "Yâ Resûlellah! Nübüvvet alametlerinden ilk gördüğün şey nedir?" diye sordu. Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"–Yâ Ebâ Hureyre madem sordun (söyleyeyim). Ben yirmi küsür yaşlarımda bir sahrada bulunuyorken baktım başımın üstünde bazı konuşmalar oluyor. Bir adam diğer bir adama:

– Bu, o mu diyordu.

O güne kadar hiçbir mahlukta asla görmediğim yüzle, hiçbir yaratılmışta müşahede etmediğim bir ruhla ve hiçbir kimse üzerinde görmediğim bir elbise ile beni karşıladılar, yürüyerek bana yöneldiler. İkisinden her biri bir bacağımdan tuttu, fakat tutuşlarını hissetmiyordum. Biri arkadaşına:

– Onun göğsünü yar, dedi. O da hemen göğsüme uzandı ve benim gördüğüme göre kan akmaksızın ve ağrı duymaksızın göğsümü yardı.

– (Oradaki) kin ve hasedi çıkar, dedi. O da pıhtı şeklinde bir şey çıkarıp attı.

– (Oraya) şefkat ve merhamet yerleştir, dedi. Bir de baktım ki gümüşe benzer bir şey çıkardı. Sonra benim sağ ayağımın baş parmağını titretip; salim olarak kalk, dedi. Ben böylece küçüğe şefkat, büyüğe merhamet dolu olarak kalkıp koştum."[238]

Cebrail (aleyhisselâm) ilk olarak vahyi getirdiği sırada Hıra mağarasında Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sadrı yarılıp içinin temizlendiğine dair rivayet de vardır. Bu rivayete göre Cebrail ve Mikail (aleyhisselâm), Peygamber Efendimizin sadrını yardılar ve onu yıkadılar. Sonra Cebrail

---

[237] İbn-i İshâk, İbn-i Hişam, *Sîre*, I, 173-174, Beyrut, 1391; Taberî, *Tarih*, II, 127, Mısır 1326; Beyhakî, *Delâil*, I, 109-110, Kahire 1389; İbn-i Sa'd, *Tabakat*, I/112, Beyrut, 1376; İbn-i Esir, *Kâmil*, I, 462, Beyrut, 1385.

[238] İbn Hanbel, Müsned, V, 139; İbn-i Kesir, *Tefsir*, VIII, 451; Alusî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 167.

(aleyhisselâm) ona “اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَ” şeklinde başlayan Alak sûresinin ilk âyetlerini okuttu.[239]

Mirâc esnasındaki durumla ilgili ise Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Ben, Beyt'in yanında uyur uyanık arası bir halde iken içinde Zemzem suyu bir altın tasla bana gelindi de göğsüm şuraya ve şuraya kadar yarıldı.” Katade, Enes'e, Peygamberimiz (bununla) neyi kastediyor, diye sorar. O, bununla “karnımın aşağısına kadar” manasını kastediyor, der. Peygamberimiz devamla şöyle buyurur: “Derken kalbim çıkarıldı da Zemzem suyu ile yıkandı. Sonra tekrar yerine kondu. Sonra iman ve hikmet dolduruldu. Sonra Burak getirildi. Onun üzerinde Cebrail* (aleyhisselâm) *ile beraber gittim. Ta dünya semasına vardık...”.*[240]

Bu rivayetler, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nün birden fazla böyle bir ameliyat geçirdiğini açıkça bildirmektedir. Fakat bu ameliyatın maddeden çok manevi cephesinin daha önde olduğu görülmektedir.

Kalbin manevi kirlerden temizlenmesine önem veren tasavvuf ehli alimlerin izahına göre kalpte siyah bir kan parçası bulunur. Kalp onunla masiyetlere meyleder ve taatten yüz çevirir. İşte Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in göğsü yarılıp kalbinden bu kan çıkarılmış, yerine iman ve hikmet, şefkat ve merhamet doldurulmuştur. Bütün kötülüklerin merkezini teşkil eden ve her insanda bulunan bu pıhtılaşmış kanın, birtakım metodlarla oradan izalesi mümkündür. Binaenaleyh seyr ü sülûk giren müridin, işin başlangıcında “Lâ ilâhe illallah” zikriyle çokça meşgul olması gerekir. Bu zikri yaparken göğsün sağ tarafından başlamalı ve “Allah” adını göğsün sol üst tarafına vurmalıdır. Böylece şeytanın nasibi ve bütün nefsani şehvetlerin kaynağı olan bu pıhtıyı azar azar yok eder ve onun yerine nur dolar. Mürid, tevhid zikrinin harareti ile yerinden sökülen ve zikrin ateşiyle eriyen bu kanı bazı kereler ince siyah kan halinde kusar. Bu kemale ermiş kimselerin özelliklerindendir. Dolayısıyla zikre devam etmek sûretiyle sadır genişler ve kalp açılır.[241]

---

239 el-Alusî, *Rûhu'l-Meânî,* XXX, 167.

240 Buhârî, Salat, 1, Hac, 76, Enbiya, 5, Menakibü'l-Ensar, 42, Tevhid, 37; Müslim, İman, 260, 261, 263; Tirmizî, Tefsiru Sureti 94; Nesai, Salat, 2; Ahmet ibn Hanbel, IV, 208, V, 143.

241 Bursevî, *Ruhu'l-Beyân,* X, 462.

Bu açıklamalara göre Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de melekler tarafından gerçekleştirilen cismani ameliyatın, sadrın, maddi anlamdan öte manevi anlamda da genişlemesi ile çok yakın ilgisi bulunmaktadır.

13. Sadrının Daralması

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a İslâm'ı tebliğ vazifesi veren Cenâb-ı Hak, bu konuda ona yardımcı olmuş ve ilahi teyidini devam ettirmiştir. O'nun sadrını İslâm'ı yaşama ve yaşatma hususunda genişletmişti. Fakat şunu unutmamalı ki peygamberimiz de bir insandı. Bir insanın başına gelebilecek her türlü hadise onun başına da geliyordu. Hatta belki sıkıntıların ve musibetlerin en ağırı Efendimiz'in karşısına çıkıyordu. Dolayısıyla da zaman zaman daralmalar, zor durumda kalmalar ve kalbî sıkıntılar olabiliyordu. Bu da hayatın ve insan olmanın bir gereğiydi. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in sadrının daralmasına ve bazı durumlar karşısında sıkıntıya düştüğüne yer veren âyetleri incelemek, Allah Resûlü'nün bu hallerde nasıl davrandığını ve Yüce Mevlasının kendini nasıl teselli ettiğini bilmek önem arzetmektedir.

Sadır darlığı ve sıkıntılı bir yapıya sahip olmak da insan psikolojisinin bir yönünü oluşturmaktadır. Hatta bu, insanı karakterize eden özelliklerden biridir. İnsanların en geniş gönüllüsü olan Efendimiz'in zaman zaman daralması, O'nun izinden gidenler ve değişik sebeplerle bunalan, sıkıntılar yaşayan mü'minlere bir teselli niteliği taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in, Allah Resûlü'nün daraldığı hususlarla alakalı yaptığı beyanları şu şekilde izah edebiliriz.

a. Kur'ân'ı Tebliğle İlgili Olarak

Resûl-i Kibriya (sallallâhu aleyhi ve sellem)'nın en çok önem verdiği ve gayret gösterdiği alan, Kur'ân'ı tebliğ alanıdır. Çektiği eziyetlerin en büyüklerini bu yolda çekmiştir. Siyer kitapları, bu zorluklar ve bunların nasıl aşıldığı hatıralarıyla doludur. Bu konuda en büyük yardım, Allah Teâlâ'dan gelmiştir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فٖي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنٖينَ "*(Bu Kur'ân), kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen*

bir kitaptır. Artık bu hususta sadrında bir sıkıntı, daralma, şüphe (harec) olmasın." (A'râf, 7/2)

Âyette geçen "harec" kelimesi "darlık, zorluk ve sıkıntı" manalarına gelir. Mücâhid, Katade ve Süddî bunu "şüphe" olarak tefsir etmişlerdir.[242] Bu âyet, Peygamberimize göğsünde Kur'ân'dan ötürü veya ona dair bir şek ve şüphe bulunmamasını öğütlemektedir. Burada, şek ve şüphenin, darlık manasına gelen "harec" ile ifade edilmesinin hikmeti şudur: Çünkü yakînen inanan kimsenin göğsü geniş ve kalbi ferah olduğu gibi, şüphe eden kimsenin de göğsü dar, sıkıntılı ve kalbi rahatsız olur.[243] Bu manada başka bir âyeti kerimede:

فَاِنْ كُنْتَ فٖي شَكٍّ مِمَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذٖينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرٖينَ "*(Resûlüm!) Eğer sana indirdiğimizden (Kur'ân'dan veya onda anlattığımız kıssalardan) kuşkuda isen, senden önce Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Sakın şüphecilerden olma!*" (Yunus, 10/94) beyanı yer alır.

Bu âyetten, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân hakkında herhangi bir şüphe içinde bulunduğu manası çıkarılmamalıdır. Zira bu âyet, kendinden önceki âyetlerde anlatılan kıssaların doğruluğunu te'yid ederek Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini tasdik ve pekiştirmektdir. Buradaki şüphe faraziye kabilindendir. Faraziye ise ne olmayı ne de mümkün olmayı gerektirmez. Dolayısıyla Peygamberimizin burada ne şüphe etmeye, ne de başkalarına sorup öğrenmeye ihtiyacı vardır. Zira Kur'ân Allah katından hak olarak gelmiş olup verdiği bilgiler, üslûb ve ifadeleri, şüpheye mahal bırakmayacak derecede kesin ve güçlüdür. Bununla birlikte âyet, bilfarz en ufak bir şüpheye düşme ihtimaline bainaen, Efendimize kendinden önce Kitap okuyan Ehli kitaba sorabilme ruhsatı tanımaktadır. Çünkü Kur'ân'ın anlattığı bu olaylar, onların kitaplarında da yer almakta ve onlar tarafından bilinmektedir.[244]

"Harec"in lügat manasını verirken de temas edildiği üzere darlık ve zorluk anlamına gelmesi de mümkündür. Buna göre A'raf sûresi 2. âyetin

---

242 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VIII, 86; İbn-i Kesir, *Tefsir*, III, 382.
243 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XIV, 16.
244 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 27-44.

mânası, "*Onların seni tekzib etmeleri sebebi ile göğsün daralmasın*", şeklinde olur. Âyet-i kerimede, Efendimize yönelik olarak: "Ey Resûlüm! Dini tebliğ ve insanları inzar ederken karşılaşacağın zorluklar yüzünden göğsün daralmasın ve Kur'ân'ın da Benim katımdan geldiğinde asla şüphen olmasın. Ulu'l-'azm peygamberlerin sabrettiği gibi Allah'a taata ve peygamberlik yükünü taşımağa sabret. Zira Allah seninle beraberdir." mesajı vardır.[245]

Gerçekten de Kur'ân öğüt vermek ve uyarmak, hakkı kesin olarak ortaya koymak; insanlara nefislerinin hoşlanmayacağı şeyleri bildirmek, batıl inançları ve ananeleri ortadan kaldırmak, alışılmış hayat telakkilerini ve toplum kaidelerini İslâm'a uygun tarzda yeniden düzenlemek için indirilmiştir. Kur'ân vasıtasıyla bu hedefi gerçekleştirecek olan Peygamberimizin ve O'nun izinden yürüyecek olanların bu yolda pek çok güçlüklerle karşılaşacağı, nice zahmetlere ve çilelere katlanması gerekeceği şüphesizdir. Cahiliyet karanlığına gömülmüş azgın Arap toplumunu dizgine alıp, onların içinden, sonradan gelecek nesillere "üsve-i hasene" olacak örnek bir toplum inşa edebilmek zorun zoru bir iştir. Bu zorluğu, Kur'ân'ın emrine boyun eğip hakkı meydana çıkarmak uğrunda meşakketlere düçar olanlardan, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yaptığı gibi, beşer hayatının her vechesini temelden değiştirmeyi hedef alanlardan başkası ne anlayabilir ne de tasavvur edebilir. Bu iş gerçekten zorlu bir iş olduğundan Allah Teâlâ, Habîb-i Kibriyasını başlangıçta ikaz etmekte; son derece dikkatli, sabırlı, metanetli ve geniş gönüllü olması gerektiğini bildirmektedir.

İslâm, bir defaya mahsus olarak vaki olup sonra da zamanın geride bıraktığı tarihî bir olay olmadığı; dünyanın sonuna kadar insanların hayatını düzenleyecek ilâhî bir nizam olduğu için o, ilk doğuşunda nasıl insanlar gerçeği kabul ettirmek için uğraştıysa, insanoğlunun yolunu sapıttığı her devirde de aynen ilk defasında olduğu gibi mücadele edecektir.[246] İslâm bunu, kendine teslim olmuş ve gönülden inanmış insanlarla yapacaktır. Bu kutlu hizmeti yürütecek kişiler, elbetteki bu vazifenin ilk sahibi

---

[245] Taberî, *Câmiu'l-beyan*, VIII, 85.
[246] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl,* III, (8. cüz), 121-122.

Peygamberimiz'in maruz kaldığı güçlüklerle karşılaşacaklar ve bu âyetten ilham alarak o meşakketleri sabırla yenmeğe çalışacaklardır.

b. Müşriklerin İleri Geri Konuşmaları Sebebiyle

Efendimiz tebliğ vazifesine başlayınca müşriklerin büyük düşmanlıkları ile karşılaştı. Onlar, Allah Resûlü hakkında ağızlarından gelen her türlü can sıkacak ve gönül incitecek kötü sözleri söylemekten çekinmiyorlardı. Akıl almaz hakaretler ediyorlardı. Fakat ilâhî teselliler, Efendimizi hiçbir zaman yardımcısız bırakmıyordu. Âyet-i kerimelerde şöyle buyurulur: فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰىٓ اِلَيْكَ وَضَٓائِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَٓا اَنْتَ نَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ "*Belki de sen (müşriklerin): Ona gökten bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi, demelerinden ötürü sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bu yüzden sadrın daralacaktır. İyi bil ki sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekîldir.*" (Hûd, 11/12)[247]

وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ "*Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin sadrının daraldığını (canının sıkıldığını) muhakkak biliyoruz.*" (Hicr, 15/97)

Bir diğer âyette de:

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ "*Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz.*" (En'âm, 6/33) buyurulmaktadır.

---

[247] Resûlüllah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine gelen vahyden az da olsa herhangi bir şeyi terk etmesi asla caiz değildir. Bunun caiz görülmesi, bütün dini kurallara şüphe sokar. Ayrıca risaletten maksat, Allah'ın teklif ve hükümlerini tebliğdir. Bu olmadığı takdirde risaletten beklenen gaye gerçekleşmemiş olur. Bu sebeple Hud sûresindeki âyette geçen فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰىٓ اِلَيْكَ "*...sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin*" kısmını şu şekilde anlamak lazımdır: Müşrikler Kur'ân'a inanmadıkları gibi onu alaya alıyorlardı. Bu sebeple kabul etmedikleri ve güldükleri bir şeyi onlara duyurmaktan Resûlüllah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadrı daralıyordu. Allah Teâlâ Resûlünden, onların bu fasit sözlerine ve alaylarına aldırış etmeden risaletini edaya devam etmesini istemiştir. Peygamberimiz, iki durum karşısında kalmıştır: Gelen vahyi müşriklere duyurunca onların alay ve beyinsizlikleri ile karşılaşacak; duyurmazsa vahyi terketmiş ve böylece ona hıyanet etmiş olacak. Muhakkak ki O, bu iki zorluktan birine katlanmak durumundadır. Şüphesiz müşriklerin alaylarına tahammül etmek, Allah'ın vahyine hıyanet etmekten daha kolaydır. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onu yapmıştır. (Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVII/192)

Yaratılıştaki hikmeti kavrayamayan, Allah Teâlâ'nın kainata koyduğu ilâhî kanunlardan haberdar olmayan fıtratları bozulmuş eksik yapılı müşrikler ve münkirler, Allah'ın insanlara peygamber göndermesindeki sırrı anlayamamışlar; hem peygamber hem de getirdiği kitap hakkında asılsız ve saçma sözler söylemişlerdir. Kur'ân, müşriklerin söyledikleri bu sözleri detaylı bir şekilde bize haber vermektedir. Onlar Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında şunları söylüyorlardı:

وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ۝ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَاْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا "*Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zalimler (mü'minlere): Siz, ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.*" (Furkan, 25/7-8)

Bir defasında Mekkeli müşrikler Kabe'nin yanında toplanarak Hz. Peygamber'i davet etmişler ve "Sen garip bir davada bulunuyor, putlarımızı tahkir ediyorsun. Maksadın dünyalık ise ne istersen verelim ve seni kendimize lider seçelim" demişlerdi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Ben Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Ahkamını size tebliğ ettim. Eğer kabul ederseniz, dünyada ve ahirette nasibinizi alırsınız. Eğer kabul etmezseniz bütün saadetten mahrum olursunuz,"* buyurdular. Onlar da, "Madem ki sözünden dönmüyor, peygamberlik davanda ısrar ediyorsun, o halde şu tekliflerimizi kabul edip yerine getir de sana iman edelim," demeleri üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirmiş ve istedikleri altı çeşit mu'cizeden herbirini beyan buyurmuştur[248]:

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا ۝ اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۝ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَٓاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ۝ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَٓاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا "*Kâfirler: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve*

[248] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XV, 110-111; Hazin, *Lübab*, III, 180, Beyrut, ts.

üzüm bağın olmalı; öyle ki içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından gümüşten yapılmış müzeyyen bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız" dediler. De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim." (İsrâ, 17/91-93)

Onlar yine Peygamberimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) kahin, mecnun, şair diyorlar; O'nun, zamanın felaketlerine uğrayıp helak olmasını bekliyorlardı. (Tur, 52/29-30) Kur'ân okuyup, onunla tebliğ yaparken gürültü çıkarıyorlar ve ona mani olmaya çalışıyorlardı. (Fussılet, 41/26)

Müşriklerin bu tavırları ve söyledikleri bu sözler, bir beşer olarak Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) üzmekte ve sadrını daraltmakta idi. Beşer ruhu, bu derece cehâlet karşısında sıkıntı duyar ve burkulur. Fakat Allah Teâlâ, bu noktada yine Peygamberini teselli etmekte, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğunu bildirmekte, onların cehâletlerinden kaynaklanan bu nevi sözleri karşısında sarsılmayıp risalet ve tebliğ görevine eksiksiz bir şekilde devam etmesini emretmektedir.

Ayrıca bu vesileyle sadrında meydana gelen darlığın izalesi için de Rabbini hamd ile tesbih edip secde edenlerden olmasını ve ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluğa devam etmesini isteyerek şöyle buyurmaktadır:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ۝ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ "*Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelip çatıncaya kadar da Rabbine ibadet et!*" (Hicr, 15/98-99) Zira bu gibi ibadetlerle meşgul olana, rububiyet âleminin nurları açılır, dünya gözünde değersizleşir, ona yönelmekten vazgeçerek bütünüyle Allah'a yönelir. Bu sayede de sadrı inşirah bulur.

c. Müşriklerin Kurdukları Tuzaklar Sebebiyle

Müşrikler, Allah Resûlü'ne hakaret etmek ve kötü söylemekle kalmıyorlar, onu hakkında çirkin planlar hazırlıyor ve tuzaklar kuruyorlardı. Yüce Rabbi bu durumlarda onu hep teselli etmekte ve O'na sabır telkininde bulunmaktaydı:

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فٖي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ "*Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan ötürü sıkıntı duyma (ve lâ tekü fî daykın)!*" (Nahl, 16/127)

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فٖي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ "*(Resûlüm!) Onların yüzünden tasalanma, kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü sıkıntı duyma!*" (Neml, 27/70)

Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a peygamberlik geldikten sonra amansız bir şekilde karşısına dikilen müşriklerin ona karşı olan hile, desise ve tuzakları birbirini takip etmiş, asla kesintiye uğramamıştır. Her fırsatta O'nu altetmek, yaktığı meşaleyi söndürmek ve davasını iptal etmek için ellerinden geleni yapmaktan geri durmamışlardır. Allah Teâlâ, müşriklerin peygamberine karşı tuzak kurduklarını fakat kurdukları tuzakları tesirsiz hale getirdiğini hatta kendi aleyhlerine çevirdiğini bildirmektedir. Âyet-i kerimelerde şöyle buyurulur:

اِنَّهُمْ يَكٖيدُونَ كَيْدًا ۞ وَاَكٖيدُ كَيْدًا "*Onlar bir tuzak kurarlar, Ben de o tuzakları boşa çıkarırım.*" (Târık, 86/15-16)

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ "*Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamak veya öldürmek yahut seni (yurdundan) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.*" (Enfâl, 8/30)[249]

---

[249] Bu âyet-i kerimenin bahsettiği olayı kaynaklarımız şu şekilde anlatmaktadırlar: Müşrikler, Medine'den bir grup insanın İslâm'a girip Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e biat ettiklerini işitince hemen telaşa kapıldılar. Daru'n-Nedve'de durumu müzakere etmeyi kararlaştırdılar. Bu sırada, üzerine kalın elbise giyinmiş bir ihtiyarın kapıda durduğunu gördüler ve "Kim bu ihtiyar?" diye sordular. "Necid halkından bir ihtiyar! Hz. Muhammed'e tuzak kurmak için hazırlandığınızı işitip yanınızda bulunmak ve konuşmalarınızı dinlemek üzre gelmiş bulunuyor. Kendisinin görüş ve öğütlerini sizden esirgemeyeceği umulur," dedi. "Olur, gir içeri!" dediler. O da onlarla birlikte içeri girdi. Teşhis ve tasvir edildiği gibi bu, Necid'li ihtiyar sûretine girmiş bir şeytandı. Kureyş müşrikleri birbirlerine:

– Bu adamın işi görmüş olduğunuz gibi yaygın bir hal almış bulunuyor. Onun, yandaşlarıyla birlikte üzerimize yürümeyeceğinden emin değiliz. O halde onun hakkındaki görüşlerinizi birleştiriniz, dediler ve aralarında görüşmeye başladılar. İçlerinden Hakim ibn Hişam:

Allah Teâlâ onlara plan kurmaları için müsade etmiş, uğraştırmış, fakat bütün çabalarını sonuçsuz bırakıp gizlice Hz. Peygamber'in hicretini sağlayıvermiştir. Sonra yine onlara ümit verip Bedr'e kadar getirmiş, müslümanları gözlerinde az göstermiş, onlar da hemen saldırıya geçmişler ve başlarına gelecek olan gelmiştir. İşte Yüce Allah'ın, tuzağa karşı tuzak kurması böyledir. O, tuzak kuranların hayırlısıdır. Yani O'na karşı hiçbir tuzağın hükmü yoktur. O, bütün tuzak kuranların tuzaklarını iptal edip geçersiz kılar. Onun kurduğu tuzak hayır ve hikmet doludur. O "mâkir" veya "mekkâr" değil "hayrulmâkirîn"dir. Allah'ın işi, bir bir hile ve tuzak olmaktan çok münezzehtir. O'nun yaptığı, hileleri savuşturmak ve geçersiz kılmaktan ibarettir. Mekircilerin mekrini önlemek, umuma hayır olduğu gibi, mekircilere hadlerini bildirmek ve bir kısmının tevbe edip o işten vazgeçmesine sebep olmak da bizzat o mekri yapanlar için bile

---

– Onu zincire vurarak hapsediniz ve kapıyı kilitleyiniz. Sonra kötü bir akıbetin başına gelmesini ve ölmesini bekleyiniz, dedi. Necidli ihtiyar:

– Hayır! Bu doğru bir görüş değildir. Dediğiniz gibi onu hapsedecek olursanız, kendisinin işi, kilitlediğiniz kapının arkasına çıkar, ashabına ulaşır, hemen üzerinize yürüyüp onu elinizden çeker alırlar. Sonra da size galebe çalacak kadar çoğalırlar. Siz, başka çare aramaya bakınız, dedi. Toplantıdakiler, "İhtiyar doğru söylüyor" diyerek tekrar düşünmeye başladılar. İçlerinden Ebulesved Rebîa ibn Amr:

– Onu aramızdan çıkaralım, yurtlarımızdan sürelim. Biz ondan kurtulunca işimiz düzelir, ülfetimiz de olduğu gibi devam eder, dedi. Necidli ihtiyar:

- Hayır! Bu da doğru değil. Siz, onun sözünün güzel, konuşmasının tatlı olduğunu ve getirdiği şeylerle insanların kalplerine hakim olduğunu görmüyor musunuz? Böyle yapacak olursanız O'nun Araplardan bir kabilenin yanında yerleşmeyeceğinden ve onları hükmü altına alıp kendisine tabi kılmayacağından ve onlarla birlikte üzerinize yürüyüp sizi beldelerinizden tepelemeyeceğinden, işinizi elinizden almayacağından ve size istediğini yapmayacağından emin olamazsınız. Siz başka bir tedbir düşününüz, dedi. "İhtiyar doğru söylüyor", dediler. Bu kez Ebû Cehil ibn Hişam:

– Benim görüşüm, içinizdeki her kabileden güçlü, kuvvetli, gözü pek, şerefli ve soylu birer delikanlı alalım. Sonra onlardan her birine keskin birer kılıç verelim. Gidip ellerindeki kılıçlarla hepsi birden tek adamın vuruşu gibi vurup onu öldürsünler. Böylece ondan kurtulup rahata kavuşalım. Böyle yapınca, onun kanı bütün kabilelere düşmüş olur. Abd-ı Menaf oğulları ise bütün kabilelerle savaşmağa güç yetiremez, bizden diyet almağa razı olurlar. Biz de diyetini öderiz, dedi. Necid'li ihtiyar: "İşte doğru olan, bu adamın sözüdür", dedi. Bunun üzerine Cebrail (aleyhisselâm), durumu Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e haber verdi ve hicret emrini iletti. (Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, IX, 148-151; İbn-i İshak- İbn-i Hişam, *Sire,* II, 126; Asım Köksal, *İslâm Tarihi,* VI, 141-145, İstanbul, 1987)

hayırdan başka bir şey değildir. Demek ki ilâhî fiile "mekr" denilmesinin sebebi, mekircilerin mekrine karşılık olmak üzere onların haberi olmadan ve bütün tahminlerin dışında bambaşka bir tedbirle onların çabalarını boşa çıkarması bakımından bir yanıltmadır. Yoksa Allah'a doğrudan doğruya "mekr" isnad edilemez ve "mâkir" denemez.[250]

Peygamberimizi Mekke'den çıkarmak için müşriklerin, ellerinden gelen her şeyi yaptıkları şu âyette ifade olunmuştur:

وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا ۝ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا "*Onlar, seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.*" (İsra, 17/76-77)

Âyette de belirtildiği gibi müşrikler Peygamberimizi yurdundan çıkarmak için çok uğraşmışlar ve de çıkarmışlardır. Yine âyetin haber verdiği üzere müşrikler, müslümanlarla yaptıkları savaşlar sonucu bir hayli yıpranmışlar; nihayet Mekke'nin müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine Mekke'ye hakimiyetleri son bulmuş ve böylece Kur'ân'ın haber verdiği bu haber mu'cizevî bir şekilde tahakkuk etmiştir.

Ayrıca müşrikler Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i, kendisine indirilen Kur'ân'ı terketmesi ve Allah'a yalan isnadında bulunması için zorlamışlar; bu yolda hileler yapmışlardı. Onların bu tutumları Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِيٓ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ۝ وَلَوْلَٓا اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ۝ اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا "*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni sebatkar kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.*" (İsra, 17/73-75) şeklinde

---

[250] Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2396-2397.

dile getirilmekte Peygamberimiz, onların bu tuzaklarına düşmemesi için uyarılmaktadır.

Bu ve buna benzer daha nice tuzaklar ve entrikalar karşısında Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, bir beşer olması hasebiyle, sadrının daraldığı, canının sıkıldığı ve pek muzdarip durumlarda kaldığı şüphesizdir. Buna rağmen pek merhametli olan yüce Allah, Resûlünü hiçbir zaman yalnız bırakmamış, zaman zaman ilâhî hitapları ile O'nu teyid ve teselli etmiştir. O'nu azgınların hilesinden, kötülerin şerrinden korumuş, işlerini üstlenip yönetmiş, yaratıklarından hiçbir kimseye O'nu terketmemiştir. Velîsi, hâfızı, koruyucusu, yardımcısı, destekleyicisi, galip getiricisi bizzat kendisi olmuştur.

d. Müşriklerin Kur'ân'a İnanmamaları Yüzünden

Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmişti. O'nun gönlü, insanlara hatta bütün mahlukata karşı sevgi ve şefkat dolu idi. Bu vasfıyla Efendimiz, bütün insanlara Hakk'ı kabul ettirmek böylece cehennemden azad olup cennete girmelerini sağlamak iştiyakı içindeydi. Bu uğurda bütün gücüyle gece-gündüz çalışmaktaydı. Bir kimsenin hidayetine vesile olmanın, dünya ve içindekilerden daha hayırlı olduğunu O buyurmuştu. Fakat bu noktada Allah Teâlâ'nın bir takdiri vardı: İnsanların bir kısmı mü'min diğer bir kısmı kâfir olacaktı. Bu sebeple Allah Resûlü'nün sıkıntıya düştüğünü ve ızdırap duyduğunu şu âyetler bize haber vermektedir:

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰىٓ اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا "*Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.*" (Kehf, 18/6)

فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَآءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ "*... Allah dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir. O halde onlar için üzülerek kendini helak etme. Allah onların ne yaptıklarını biliyor.*" (Fâtır, 35/8)

Allah Teâlâ yeryüzünü, onda olan her şeyi, hayatı ve ölümü insanları denemek ve hangilerinin daha güzel amel işleyeceklerini ortaya koymak

için yaratmıştır.[251] İnsanların bir kısmı imanı, diğer bir kısmı ise küfrü tercih etmiştir.[252] Kurtarıcı bir imana ulaştırma anlamında hidayet verme vasfını Allah kendine tahsis etmiş, Peygamberin bile istediği kimselere bu anlamda hidayet etme güç ve selahiyetinin olmadığını bildirmiştir.[253] Allah dilerse yeryüzündeki bütün insanlar iman edebilir.[254] Fakat takdir böyle olmamış, Rabbimiz cenneti olduğu gibi cehennemi de insanlar ve cinlerle dolduracağını kesin hükme bağlamıştır.[255]

Bu gerçeklerden hareketle Allah Teâlâ, defalarca tebliğ etmesine rağmen müşriklerin büyük bir kısmının iman etmeyişlerinden son derece üzülen, muzdarip olan ve kendini öldürürcesine sıkan sevgili Peygamberini zaman zaman teselli etmekte, onu rahatlatmaktaydı. Bazen da bu konudaki teselliler, uyarı noktasına varmaktaydı. Nitekim bir âyette de yüce Allah Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e:

وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَٓاءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ "*Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mu'cize getiresin! Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi, o halde sakın cahillerden olma!*" (En'âm, 6/35) buyurmuş, müşriklerin kendisini yalanlamalarına üzülüp feryad ettiği takdirde, halinin cahillerin haline benzeyeceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e böyle ikaz ve itap yollu hitap etmekten gaye, onu böylesi hallerden uzaklaştırmak, kulluğun gereklerini yerine getirerek huzurlu bir hayat sürmesine yardımcı olmaktır.

B. DİĞER PEYGAMBERLER

Kur'ân-ı Kerîm, bazen isim vererek bazen isim vermeksizin insanlığın irşadı için gönderilmiş peygamberlerin vasıflarından, beşeriyete örnek olacak karakter ve davranışlarından haber vermektedir. Onlarla

---

[251] bk. el-Kehf 18/7; el-Mülk 67/2.
[252] bk. el-Bakara 2/253; et-Teğabün 64/2.
[253] bk. el-Kasas 28/56.
[254] bk. Yunus 10/99.
[255] bk. Hûd 11/119.

ilgili teşbihler, temsiller ve tasvirler yapmaktadır. Bu başlık altında bütün pegamberlerin ayrı ayrı karakter özelliklerini ve tasvirlerini incelememiz zordur. Bu bakımdan burada peygamberlerin ortak özellikleri, karakter yapıları ve onlarla ilgili yapılan teşbih, temsil ve tasvirler el alınacaktır.

1. Kur'ân'ın Peygamberlerin Nurlarını Temsille Anlatması

Hz. Âdem'de (aleyhisselâm) Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e kadar bütün peygamberler, mübarek nübüvvet zincirinin nurdan halkaları mesabesindedirler. Onlar, her dönemde karanlıklar içinde bulunan insanlığın yolunu aydınlatan kandiller olmuşlardır. Bu bakımdan onlara yakışan en güzel sıfat, nûr ve aydınlıktır. Onların gönülleri ve hayatları ilâhî vahyin ışığıyla aydınlanmış ve bu ışıkla beşeriyeti aydınlatmışlardır. Nur sûresi 35. âyetteki nur ile ilgili temsilin bütün peygamberler için olduğunu söyleyen alimler bulunmaktadır. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضٖيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ "*Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik (mişkat) gibidir. Lamba (mısbah) bir sırça (cam) içinde, o sırça (zücâce) de sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir. Gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.*" (Nûr, 24/35)

Müfessir Dahhak'ın bildirdiğine göre mişkat Abdulmuttalib, zücâce Abdullah, misbah ise her ikisinin kalbinde taşıdığı Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Peygamberimiz, nübüvveti İbrahim (aleyhisselâm)'den miras almıştır. Mübarek ağaç; takvâ, rıdvan, hidayet ve imandır. Öyle bir ağaç ki aslı nübüvvet, fer'i mürüvvet, dalları tenzîl, yaprakları te'vîl, hizmetçisi Cebrail ve Mikail'dir (aleyhisselâm).

İbn Ömere göre mişkat Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) cevfi, zücâce kalbi, misbâh Allah Teâlâ'nın, Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) kalbinde yarattığı nûrdur. Bu misbah (lamba) mübarek bir ağaçtan tutuşturulur. Yani Hz. Muhammed (aleyhisselâm)'in aslı İbrahim'dendir (aleyhisselâm). İbrahim, O'nun şeceresidir. Allah Teâlâ, İbrahim'in (aleyhisselâm) kalbinde nûrû tutuşturduğu gibi, Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) kalbinde de onu tutuşturmuştur.

Muhammed ibn Ka'b de şu açıklamayı yapar: Mişkat İbrahim (aleyhisselâm), zücâce İsmail (aleyhisselâm), misbâh ise Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i (aleyhisselâm) "sirâc" diye isimlendirdiği gibi (Ahzâb, 33/46), misbah diye de isimlendimiştir. Bu misbah mübarek bir ağaçtan tutuşturulur ki o, Âdem'dir (aleyhisselâm). Onun nesli pek bereketli olmuş ve o nesilden pek çok peygamber ve evliya gelmiştir. Yahut o ağaç, İbrahim'dir (aleyhisselâm). Allah onu "mübârek" diye isimlendirmiştir, zira peygamberlerin pek çoğu O'nun sulbünden gelmiştir. İbrahim (aleyhisselâm) ne doğuya ne de batıya ait yani ne yahudi ne de nasranî idi; O ancak muvahhid bir müslümandı. (Âl-i İmrân, 3/67) Yahudiler batıya doğru, nasranîler ise doğuya doğru namaz kıldıklarından "şarkî ve garbî" olarak nitelenmişlerdir. Bu bağlamda, "**Nûr üstüne nûr**" ifadesi ise, "bir peygamberin neslinden bir peygamber", demektir.[256]

Görüldüğü üzere, bu temsille nurdan olan nübüvvet ağacı ve o ağacın dalları olan nurdan peygamberler beyan olunmaktadır. Bu temsil aynı zamanda, peygamberlerin birbirlerine olan yakınlıklarını ve bağlılıklarını da ifade etmektedir.

2. Peygamberlerin Kullukta Zirvede Olmaları

Peygamberler ihlasla kullukta örnek şahsiyetlerdir. Kalpleri Allah sevgisi ve korkusuyla çarpan, gönülleri ilahi aşkla yanan mümtaz kişilerdir. Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin Cenâb-ı Hakk'a gönülden kulluk haberleri ile, dua ve istiğfar iniltileriyle doludur.

---

[256] er-Razî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXIII, 235, 237; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XII, 174.

Şeytanın aldatmasıyla Cenâb-ı Hakk'ın emrini unutan, bu yüzden cennetten çıkarılıp dünyâya gönderilen ve uzun bir müddet birbirlerinden ayrı kalan Âdem (aleyhisselâm) ile Havvâ vâlidemiz gece gündüz gözyaşı dökerek tevbe ve istiğfâra devâm etmişlerdir. Nihâyet:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ "... *Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlakâ ziyân edenlerden oluruz.*" (A'râf, 7/23) diye duâ ettiler ve ilâhî affa mazhar oldular.

Kur'ân-ı Kerîm'de en çok duâsı nakledilen peygamber İbrahim'dir (aleyhisselâm). Onun her vesîleyle Yüce Rabbine gönülden niyâz ettiği görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan dualarından bir kısmı şöyledir:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ "*Rabbim, beni namazı hakkıyla edâ eden bir kimse eyle! Zürriyetimden de böyle kimseler var et! Rabbimiz, duâmı kabul buyur.*" (İbrahim, 14/40)

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ "*Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün bana, ana-babama ve bütün mü'minlere mağfiret eyle!*" (İbrahim, 41)

Şuarâ Sûresi'nde ise Hazret-i İbrahim'in gönlünden taşan şu yakarışları yer almaktadır:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ۞ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ۞ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ۞ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ۞ وَلاَ تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ۞ يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَلاَ بَنُونَ ۞ إِلَّا مَنْ أَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ "*Rabbim! Bana hikmet ihsân eyle ve beni sâlih kimseler arasına kat! Bana, sonraki ümmetler içinde güzel bir nâm ile anılmayı nasîb eyle! Beni Naîm Cennetlerinin vârislerinden kıl! Babama da mağfiret eyle, çünkü o dalâlete düşenlerdendir. İnsanların diriltilecekleri gün beni utandırma! O gün ki onda ne mal fayda verir ne de evlâd. Ancak Allah'a selîm bir kalb ile gelen müstesnâ!*" (Şuarâ, 26/83-89)

Kâbe'nin inşâsı tamamlanınca Hazret-i İbrahim ve İsmâil (aleyhimesselâm), Allah'a şöyle duâ ettiler:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۞ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ العَزِيزُ الحَكِيمُ "*Ey Rabbimiz! Bizi Sana teslîm olanlardan kıl! Neslimizden de Sana itaat eden bir ümmet çıkar; bize ibâdet usûllerimizi göster;*

tevbelerimizi kabûl et; zîrâ tevbeleri çokça kabûl eden, çok merhametli olan ancak Sen'sin. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden Sen'in âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitâb ve hikmeti öğretecek, onları(n nefslerini) tezkiye edecek bir peygamber gönder! Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız Sen'sin!" (Bakara, 2/128-129)

Hazret-i Yusuf (aleyhisselâm), kendisine lutfedilen büyük nîmetleri zikrederek Rabbi'ne gücü nisbetinde şükür ve niyazda bulunmuştur:

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ "*Ey Rabbim! Mülkten bana (nasîbimi) verdin ve bana (rüyâda görülen) hâdiselerin tâbirini de öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyâda da âhirette de benim sâhibimsin! Benim cânımı müslüman olarak al ve beni sâlihler zümresine ilhâk eyle!*" (Yusuf, 12/101)

Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), her yerde tevhîdi tebliğe başlayıp insanlara hakîkatleri bildirdiği için Kıptîler kendisine cephe almıştı. Bu yüzden ahâlî evlerine çekildiği bir vakitte şehre girmiş ve yanlışlıkla bir kıptinin ölümüne sebep olmuştu. Düşünmediği bir netîceyle karşılaştığından:

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۞ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ "*Mûsâ: "Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla!" dedi. Allah da O'nu bağışladı. Çünkü çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan O'dur. Mûsâ: "Rabbim! Bana lutfettiğin nîmetlere and olsun ki, artık suçlulara (ve suça sevk edenlere) aslâ arka çıkmayacağım." dedi.*" (Kasas, 28/16-17)

Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), Mısır'a geldiğinde Allah Teâlâ O'nu Firavun'a tevhidi tebliğ etmekle görevlendirdi. Cenâb-ı Hak, kardeşiyle O'na, "Siz ikiniz, benim ordularımdan iki büyük ordusunuz! Zayıf ve ezik olamazsınız!" buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm), bu büyük vazîfenin ağırlığı karşısında Cenâb-ı Hakk'a şöyle tazarrû ve niyazda bulundu:

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۞ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۞ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ۞ هَارُونَ أَخِي ۞ اُشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ۞ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ۞ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۞ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ۞ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ۞ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ""*Rabbim! Yüreğime genişlik ver! İşimi kolaylaştır! Dilimden (şu) bağı çöz ki*

sözümü anlasınlar! Bana âilemden bir de vezîr (yardımcı) ver! Kardeşim Hârûn'u. Onunla beni kuvvetlendir! Ve O'nu işime ortak kıl! Böylece Sen'i bol bol tesbîh edelim ve çok çok zikredelim! Şüphesiz Sen bizi görmektesin." dedi." (Tâhâ, 20/25-35)

Hazret-i Mûsâ, zaman zaman Allah'ın rahmetine sığınmış ve:

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ "*(Mûsâ da:) "Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla! Bizi rahmetine kabûl et! Zîrâ Sen, merhametlilerin en merhametlisisin!"*" (A'râf, 7/151) diyerek dua etmiş; bazen de etrafındaki insanların cehâleti ve sefihliği yüzünden Allah'a yürekten yalvarmıştır:

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ "*Mûsâ, tâyin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçmişti. Onları o müthiş deprem yakalayınca, Mûsâ dedi ki: "Ey Rabbim! Dileseydin, onları da beni de daha evvel helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk mi edeceksin? Bu iş, Sen'in imtihânından başka bir şey değildir! Onunla, dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sâhibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen affedenlerin en hayırlısısın! Ve bize hem bu dünyâda bir iyilik yaz, hem de âhirette. Biz gerçekten de tevbe edip Sen'in hidâyetine yöneldik..."*" (A'râf, 7/155-156)

Dâvûd (aleyhisselâm), ibâdete karşı büyük bir şevk ve tahammül sâhibiydi. Bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Daha sonra bu şekilde tutulan oruca "Savm-ı Dâvûd" yâni Dâvûd orucu denilmiştir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

إِصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ "*(Resûlüm!) Onların söylemekte olduklarına sabret ve kuvvet sâhibi kulumuz Dâvûd'u hatırla! Doğrusu O, dâimâ Allah'a yönelen bir kimseydi.*" (Sâd, 38/17)

Dâvûd (aleyhisselâm) Allah Teâlâ'ya ibâdet etmek için en fazîletli vakitleri araştırırdı. Nitekim birgün Cebrâîl (aleyhisselâm)'a:

"Ey Cebrâîl! Hangi vakit efdaldir?" diye sordu. Cebrâîl (aleyhisselâm) da:

"Ey Dâvûd! Seher vaktinde arşın titreyişinden başkasını bilmiyorum." diyerek cevap verdi.[257]

Dâvûd (aleyhisselâm), bu sebeple gecenin ancak üçte birinde uyur, geri kalan saatlerini hep ibâdetle geçirirdi. Dağlar ve kuşlar onunla beraber tesbih ederdi. Âyet-i kerîmelerde şöyle buyurulur:

اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ۞ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ "*Gerçekten Biz, dağları (O'na) boyun eğdirdik, akşam-sabah O'nunla beraber tesbîh ederlerdi. Kuşları da toplanmış olarak (O'na itaat) ettirdik. Hepsi O'nun (zikrine katılmak) için dönüp gelirlerdi.*" (Sâd, 38/18-19)

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ "*... Kuşları ve tesbîh eden dağları Dâvûd'a boyun eğdirdik. (Bunları) Biz yapmaktayız.*" (Enbiyâ, 21/79)

Cenâb-ı Hak, Dâvûd (aleyhisselâm)'a gür ve güzel bir ses ihsân etmişti. O, Zebûr'u okurken, bütün vahşî hayvanlar, etrafında toplanır ve O'nu dinlerlerdi.

Peygamberler de insan olmaları sebebiyle bir kısım imtihanlara tabi olabiliyorlar. İşte Dâvûd (aleyhisselâm) da bir imtihandan geçmiş ve hemen Allah'a sığınarak istiğfara sarılmıştır:

وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ ۞ فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ "*...Dâvûd, kendisini denediğimizi anladı ve Rabbinden mağfiret dileyerek, eğilip secdeye kapandı; tevbe edip Allah'a yöneldi. Sonra bu tutumundan dolayı O'nu bağışladık. Şüphesiz katımızda O'nun için bir yakınlık ve güzel bir âkıbet vardır.*" (Sâd, 38/24-25)

Süleymân (aleyhisselâm) da bir imtihana tabi tutuldu ve cansız bir ceset hâline geldi. Sonra Allah'ın lutfu ile kendisine tekrar eski hâli bahşedildi. O, Rabbine şöyle istiğfâr etti:

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لاَ يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ""*Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz Sen, dâimâ bağışta bulunansın." dedi.*" (Sâd, 38/35)

Süleymân (aleyhisselâm)'ın kimsenin muktedir olamayacağı güçlerin kendisine verilmesini istemesi, tefâhür (övünmek) için değildi. Zamanındaki

[257] Ahmed ibn Hanbel, *Zühd*, s. 70; İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*, XIII, 240.

zâlim pâdişahları zelîl etmek içindi. Çünkü devrindeki pâdişahlar, gurur ve kibir içinde zulmediyorlardı. Fahreddîn Râzî, Süleymân (aleyhisselâm)'ın duâsına şöyle bir mânâ da vermiştir:

"Rabbim! Bana öyle şanlı bir mülk ver ki, ben ona kavuşup öldükten sonra "Dünyâ mülkünün vefâsı olsaydı, Süleymân'a olurdu!" denilsin de, kimsenin dünyâ saltanatına hırs ve rağbeti kalmasın!"[258]

Süleyman (aleyhisselâm), Allah'ın kendine olan nimetlerini gördükçe hep dua ve niyazını artırırdı. Âyet-i kerîmede buyrulur:

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَيهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ "*(Süleyman) onun (karıncanın) sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: "Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nîmete şükretmeye ve hoşnud olacağın sâlih ameller işlemeye muvaffak kıl! Rahmetinle, beni sâlih kulların arasına kat!"*" (Neml, 27/19)

Âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere Süleymân (aleyhisselâm) bütün saltanatına rağmen büyük bir tevâzû ve kulluk şuuru içinde kendisiyle birlikte ana-babası için Hakk'ın rahmetine sığınmıştır.

Eyyûb (aleyhisselâm) da imtihan olarak hastalandı ve hastalığı gün geçtikçe şiddetlendi. Hatta bu durum O'nun peygamberlik vazîfesini yapmasına mânî olmaya başladı. O da yüce dergâha ellerini açtı ve:

أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ "*...Bana gerçekten hastalık isâbet etti. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!*" (Enbiyâ, 21/83) diyerek, ilâhî merhametin kendisi üzerine tecellî edip şifâ bulması için kalben Cenâb-ı Hakk'a yöneldi.

Hazret-i Yunus, imtihan olarak bir balığın karnına girdi. Orası karanlık bir yerdi. Kendisi henüz hayatta ve şuuru da yerindeydi. Cenâb-ı Hak balığa, Yunus'u yaralamamasını ve onun kemiklerine zarar vermemesini emretti. Yunus (aleyhisselâm), ilâhî takdîre rızâ göstererek Rabbine teslîm oldu. Âyet-i kerîmede bu hâl şöyle bildirilir:

فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ "*...(Ve) karanlıklar içinde (Yunus, pek üzgün bir şekilde hâlini Rabbine şöylece arz etti):*

---

[258] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXVI, 182-183.

"Sen'den başka hiçbir ilâh yoktur. Sen'i tenzîh ederim. Gerçekten ben, zâlimlerden oldum!"" (Enbiyâ, 21/87)

Hazret-i Yunus, içinde bulunduğu bu zor ve sıkıntılı şartlar altında bile, her zaman olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'ı tesbîh ve zikirden geri kalmamaya gayret etti. İstiğfâr ve duâ ile meşgûl oldu. Melekler onun durumuna muttalî olduklarında kendisi hakkında Allah'a şefâatte bulundular. Nihâyet Cenâb-ı Hak, Hazret-i Yunus'un çokça tesbîhi üzerine bu mübârek peygamberinin işlediği zelleyi affetti:

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ *"Bunun üzerine O'nun duâsını kabûl ettik ve O'nu kederden kurtardık. İşte Biz, mü'minleri böyle kurtarırız."* (Enbiyâ, 21/88)

Bu affın yegâne sebebi, Yunus'un (aleyhisselâm) çokça tesbîhiydi:

فَلَوْلاَ أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۞ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ *"Eğer Allah'ı tesbîh edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı."* (Saffât, 37/143-144)

Görüldüğü üzere Yunus (aleyhisselâm), Rabbini zikretmesi, hatâsını idrâk etmesi ve tevekkülü sâyesinde kurtulmuştur. Bu hâli, kendisi için büyük bir rahmet ve nîmet vesîlesi olmuştur.

Zekeriyyâ (aleyhisselâm) da çok içli ve yakarışı bol peygamberdi. Hazret-i Yahyâ'nın ihsân edilmesi için yaptığı niyazlar Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle haber verilir:

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَآءِ *"Orada (Beyt-i Makdis'te) Zekeriyyâ, Rabbine duâ etti: "Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla! Şüphesiz Sen duâyı hakkıyla işitensin." dedi."* (Âl-i İmrân, 3/38)

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا *"Rabbim! dedi: Muhakkak ki ben (o hâle geldim ki) kemiklerim zayıfladı; saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim! Sana (ettiğim) duâ sâyesinde hiç bedbaht olmadım!"* (Meryem, 19/4)

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا *"Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir*

velî (oğul) ver! Ki o, bana vâris olsun; Yakub hânedânına da vâris olsun! Rabbim onu rızâna lâyık kıl!" (Meryem, 19/5)

Zekeriyyâ (aleyhisselâm)'ın can u gönülden yaptığı bu samîmî duâ, ind-i ilâhîde makbûl oldu:

فَنَادَتْهُ الْمَلٰئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلّ۪ي فِي الْمِحْرَابِ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِح۪ينَ "*Zekeriyyâ mâbedde durmuş namaz kılarken melekler O'na şöyle nidâ ettiler: 'Allah sana, kendisi tarafından gelen bir kelimeyi tasdîk edici, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler.'*" (Âl-i İmrân, 3/39)

Bunlar, peygamberlerin ilâhî dergaha yönelişlerinden ve gönülden yakarışlarından sadece birkaç örnektir. Bu yakarışlar, onların kulluk keyfiyetlerini, iç âlemlerinin temizliği ve derinliğini, ruh güzelliklerini ve ubudiyet üzerine bina edilmiş karakter yapılarını ortaya koymaktadır. Bu hal, Allah'ın yolunu tutmak ve O'nun rızasına ermek isteyenler için ne güzel bir örnektir.

3. Sıddîk Olmaları

"Sıdk", "her şeyde doğru olma", "konuşanın inancı itibariyle söz ve fiilinin birbirine uygun olması" manalarına gelir.[259] Bir va'din yerine getirilmesi bakımından sözün doğru olması "sıdk" olduğu gibi bir olayın haber verilmesi bakımından da sözün doğru olması "sıdk"dır. وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ ق۪يلًا "*Allah hak olarak va'detti. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır...*" (Nisâ, 4/122) âyeti, Allah'ın (celle celâluhû) hem haber verme, hem de va'dini yerine getirme bakımından hiç kimsenin tahayyül edemeyeceği şekilde "sıdk" sahibi olduğunu bildirir. Sözüyle, özüyle, yaşantısıyla, velhasıl her şeyiyle hep "doğruluk"u temsil edene de "sıddîk" denir.

Sıdk ve doğruluk, ahlâkî vasıfların tümünü kendinde toplar. Özünde Allah'a, meleklere, âhirete, kitaplara, peygamberlere inanan, mallarını akrabaya, yetimlere, yoksullara harcayan, namaz kılan, zekât veren, oruç tutan, sabreden, sözünde duran, cihat eden... mü'minlerin bütün bu vasıfları doğruluk hâlinin tezâhürleridir.[260]

---

259 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "sıdk" maddesi, X, 193; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "sıdk" maddesi, s. 189.

260 Bkz. Bakara, 2/177

Rabbimize, her rekatta Fatiha'yı okurken, اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَ ۝ صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ "*Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna...*" (Fatiha, 1/6) diye dua ediyoruz. Dolayısıyla O'na kulluk etmek, doğruluğun ve doğru yolun ta kendisidir. Allah, kendisine inananları ve yoluna yapışanları rahmet ve lutfuna mazhar eder ve onları doğru yola iletir.

Doğruluk; düşüncede, sözde, niyette, iradede, azimde, vefâ ve amelde doğruluk şeklinde tezâhür eder. Bütün bunların kaynağı, Kur'ân ve Sünnet'tedir. Öte yandan, düşünce ve eylem birliği doğruluğun esasıdır. Düşüncede ve inançta tam manasıyla İslâm'a yönelinmedikçe ve İslâmî hükümlere teslim olunmadıkça davranışların doğru olması mümkün değildir.[261]

"Sıddîk", sıdkı en fazla olan, yani asla yalan söylemeyen kimse demektir. Sıdk ve sıddîklık, peygamberlerin en önemli özelliklerinden biridir. Risalete ehil olabilmek için her peygamberin bu sıfatı üzerinde taşıması gerekir. Peygamberlerin söyledikleri sözler, yaptıkları anlaşmalar, naklettikleri bütün olaylar, süzgeçten geçirildiğinde gerçeğe uygun düşer. Bu sıfat herhangi bir sûretle yerinde olmazsa risâlet davası temelinden sarsılmış olacaktır. Çünkü insanlar –hâşâ– doğru söylemeyen bir peygambere güvenemez. Doğru olan peygamberin herhangi bir sûrette gerçeğe ters düşen bir söz söylediği görülmemiştir.

Bir peygamberin Allah namına davet ettiği şeyi öncelikle kendi nefsinde yaşaması gerekir. Risaletin en büyük gayesi Cenâb-ı Hakk'ın insanları mükellef kıldığı ahkâmı onlara tebliğ etmektir. Bu sebeple Allah ile vahiy irtibatı olan kimsenin herkesten daha çok O'nun azametini müdrik olması lazım gelir. Dolayısıyla O'nun hiç bir emrine karşı gelmez. Zira O'na karşı gelmek ihanettir. Hain olan kimse de Allah'ın risaletinin ehli olamaz.

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok peygamber için doğruluk vasfı kullanılmakta, bazılarına "sıddîk" denilmektedir. Örneğin, Hazret-i İsmâîl, va'dine sâdık, namaz ve zekâtı emreden ve Rabbi katında rızâya eren bir peygamberdi. O'nun bu vasıfları, diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle beyân buyrulur:

---

261 *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "doğruluk" maddesi, s. 128.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولاً نَبِيًّا ۞ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلوةِ وَالزَّكوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا "*Habîbim! Kitâb'da İsmâîl'i de zikret. Çünkü O, sözüne sâdıktı, resûl ve nebî idi. Ehline (ve ümmetine) namazı ve zekâtı emrederdi. Rabbinin katında da rızâya mazhar olmuş bir kimse idi.*" (Meryem, 19/54-55) Yusuf (aleyhisselâm) için, يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّيقُ "*Yusuf, ey sadık kimse!.*" (Yusuf, 12/46), İbrahim (aleyhisselâm) için ise, وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدّيقًا نَبِيًّا "*Kitap'ta İbrahim'i de an. Çünkü o sıddîk nebi idi.*" (Meryem, 19/41) beyanları geçmektedir. İdrîs (aleyhisselâm)'ın sıdkı, doğruluğu ve fazîleti, Meryem Sûresi'nin 56. âyet-i kerîmesinde şu şekilde anlatılmaktadır:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَبِيّاً "*Kitâb'da İdrîs'i de zikret! Çünkü O, çok sâdık bir peygamberdi.*" (Meryem, 19/56)

Son nebi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de sadık olduğu, yalancılardan olmadığı Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok yerinde anlatılmakta, İslâm tarihine, özellikle risaletin Mekke dönemine bakıldığında Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerçeğin şehadeti, inananların ve düşmanların şehadetiyle "Sadıkul-Va'di'l-Emin" olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak doğruluktan ve doğruluğun faziletinden bahseden pek çok âyet-i kerime vardır. Bu âyetler mü'minlerin sadıklarla beraber olmalarını emreder:

اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ "*Ey iman edenler! Allah'tan korkunuz ve sadıklarla beraber olunuz.*" (Tevbe, 9/119) Âyet doğruluğun, en iyi şekilde ancak takva hâlinde gerçekleşebileceğine ve "*Sadıklarla beraber olun*" ifadesi de bu kavramın toplumsal boyutuna delâlet eder. Doğruluk bir misâktır, kulluk ahdidir: Ahde vefa ve sadakatın mükâfatı hem dünyada hem âhirette verilecektir. Sıddıkların özellikleri ana hatlarıyla açıklanmıştır. Bunlar; sabır, itaat, infâk, istiğfar, ihlâs, takva, haya, emanet gibi özelliklerdir. Gerçekten sadakat kıyamette kulun kurtuluşu için bir garanti mahiyyetindedir. Allah'ın gazabından kurtuluşa sebeptir ve sahibini cennete götürür. Âyet-i kerimede:

قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ "*...Bu gün doğru söyleyenlerin (sadıkların) sıdk (sadakat) larının kendilerine fayda vereceği bir gündür.*

Altında ırmaklar akan cennetler onlarındır. Onlar, orada daimi ve ebedi kalacaklardır. Allah kendilerinden razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır ve işte en büyük kurtuluş ve saadettir budur." (Maide, 5/119) buyurulmaktadır.

4. Salih Olmaları

"Bir şeyi yapmaya izni ve hakkı olma, bir işi yapma veya yapmama gücüne sahip olma, yetki, ehliyet" gibi manalara gelen "salahiyet" kelimesinden türeyen "salih", bütün bu özelliklere sahip kimse demektir. Biz, başta sahabe-i kiram, tabiin ve tebe-i tabiin olmak üzere bizden önce yaşamış, ilmiyle âmil, ahlâken kâmil bütün salih mü'minlere "Selef-i Sâlihîn" deriz. Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin "sâlihlerden" olduğunu beyan eder. Bu ifâde, o peygamberlerin, yüklendikleri risalet ve tebliğ vazifesini hakkıyla yapabilecek seçkin ve faziletli insanlar olduğunu anlatmaktadır.

Enbiyâ Sûresi'nin 85 ve 86. âyet-i kerîmelerinde ise şöyle buyrulur:

وَإِسْمعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ۞ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ "*(Ey Habîbim!) İsmâîl, İdrîs ve Zülkifl hakkında anlattığımızı da hatırla! Onların her biri sabredenlerdendi. Onları rahmetimize dâhil ettik! Çünkü onlar, sâlih kimselerdendi.*"

Hazret-i İshâk (aleyhisselâm), Şam ve Filistin halkına peygamber olarak vazîfelendirilmiş, Allah Teâlâ onu seçkin ve hayırlı bir insan kılmıştır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ۞ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحقَ "*Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshâk'ı müjdeledik. Kendisini ve İshâk'ı mübârek (kutlu ve bereketli) eyledik…*" (Sâffât, 37/112-113)

Hazret-i Lut (aleyhisselâm), İbrahim'e (aleyhisselâm) ilk îmân eden, Allah yolunda onunla birlikte hicret etme şerefine nâil olan, Hazret-i İbrahim'in yolunda ve şeriatinde, ibâdet ehli, cömert, sabırlı, müttakî, misâfirperver bir zât idi. Çiftçilik yapar ve elinin emeği ile geçinirdi. O'nunla ilgili olarak şöyle buyurulur:

وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ۞ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ "*Lût'a gelince, O'na da hüküm (hâkimlik,*

peygamberlik, hükümdarlık) ve ilim verdik; onu çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zîrâ o (memleketin halkı), gerçekten fenâ işler yapan kötü bir kavimdi. O'nu (Lût'u) rahmetimize kabûl ettik; çünkü O, sâlihlerden idi." (Enbiyâ, 21/74-75)

Hz. İsmâil, Hz. İdris ve Hz. Zülkifl (aleyhimüsselâm) hakkında da:

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ۝ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ

"*İsmâîl, İdrîs ve Zülkifl hakkında anlattığımızı da hatırla! Onların her biri sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kattık. Doğrusu onlar sâlihlerdendi.*" (Enbiyâ, 21/85-86) buyurulur.

Doğrusu, bütün peygamberler salihtirler. Seçilmiş salahiyetli insanlardır. Bu vasıflarıyla, sorumluluklarını tam olarak yerine getirmişlerdir. Zamanlarındaki insanlara önder ve örnek olarak Allah'a ve cennete giden yolu göstermişlerdir.

5. Sabırlı Olmaları

Sabır; îtidâli muhâfaza etme, tahammül gösterme, acıya katlanma, sıkıntı ve meşakkatlere karşı soğukkanlılıkla mukâvemet etme, aklın ve dînin gösterdiği yolda sebât etme mânâlarına gelir.[262] Sabır, dinin teşvik ettiği ahlâkî ve rûhânî bir sıfattır. Allah'a îmânın bir tezâhürüdür. Sabrın gâyesi, beklenmedik olaylar ve içine düşülen güçlükler karşısında tedirgin olmamak, tahammül göstermek ve paniğe kapılarak uygunsuz bir harekette bulunmamaktır.

Ancak sabır; mahkûmiyete, meskenete ve zillete râzı olmak; haksız tecâvüzlere, insan haysiyetine gölge düşürecek saldırılara katlanmak ve bunlara ses çıkarmamak anlamına gelmez. Çünkü meşrû olmayan şeylere karşı sabretmek câiz değildir. Bunlara karşı fiilî ve sözlü mücâdelede bulunmak, eğer bu mümkün olmazsa en azından kalben buğzetmek gerekir. İnsanın kendi gücü ve irâdesiyle üstesinden gelebileceği kötülüklere katlanması ya da giderebileceği ihtiyaçları karşısında lâkayt kalması sabır değil, acziyet ve tembelliktir.[263]

---

[262] İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "sabır" maddesi, IV, 478; Rağıb, *Müfredat*, "sabır" maddesi, s. 277.
[263] Çelik Ömer ve Arkadaşları, *Üsve-i Hasene-I*, İstanbul, 2004, s. 305.

Sabır, başa gelen bir musîbet ânında birden tehevvüre kapılarak daha sonra pişmân olunacak işler yapmayı engelleyen bir teskîn ve tesellî vâsıtasıdır. Bu sebeple asıl sabır, musîbetin ilk anında gösterilendir.

Sabır, bütün peygamberlerin ortak vasfıdır. Allah'ın dinini tebliğ ederken, hepsi de çeşitli sıkıntılara ve eziyetlere uğramış, yurtlarından çıkarılmış, hükümdarlar tarafından zindanlara atılmıştır. Hatta bazıları da bu uğurda şehîd edilmiştir. Ancak onlar sabrederek vazîfelerini îfâya devâm etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hayatı ise baştan sona en güzel sabır örnekleri ile doludur.

Bütün peygamberler, sabırlı insanlar olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de örnek olması açısından bazı peygamberler hakkında "daha önce kaydettiğimiz" kaydı geçer. Enbiyâ Sûresi'nin 85. âyet-i kerîmesinde şöyle buyrulur:

وَإِسْمعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ "*(Ey Habîbim!) İsmâîl, İdrîs ve Zülkifl hakkında anlattığımızı da hatırla! Onların her biri sabredenlerdendi.*"

Mevlânâ (kuddise sirruh), her ikisi de semâya kaldırılan Hazret-i İdrîs ile Îsâ (aleyhimesselâm)'ın hâllerini şöyle anlatır: "*İdrîs ve Îsâ* (aleyhimesselâm), *fevkalâde sabır, riyâzât ve mücâhede ile melekler gibi oldular. Neredeyse, yemez, içmez hâle geldiler. Âdeta meleklerle hemcins olduklarından semâya kaldırıldılar…*"

Onların sabır, şükür ve riyâzâtla rûhlarının büyük bir olgunluk kazanıp kemâle ermesi neticesinde, letâfete bürünüp melekler gibi semâya ref' olması, kulun da nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesi ile birçok ulvî makamlara vâsıl olacağını göstermektedir.

Sabır denilince şüphesiz akla Hz. Yakub (aleyhisselâm) gelir. Nitekim Yusuf'un kardeşleri yalandan döktükleri gözyaşlarına ilâveten:

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ "*Yusuf'un gömleğine sahte kan bulaştırarak getirmişlerdi. Babaları Yakub: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp bu işe sevk etmiş. Artık bana düşen, sabr-ı cemil: (ümitvâr olarak) güzelce sabretmektir. Sizin bu anlattıklarınız karşısında, Allah'tan başka yardım edebilecek hiç kimse olamaz!" dedi.*" (Yusuf, 13/18)

Rivâyete göre, Yusuf'un kana bulanmış olan gömleği Yakub'a

(aleyhisselâm) getirilince, onu yüzüne sürüp ağlamaya başladı ve, "Bugüne kadar böyle yumuşak huylu bir kurt görmedim! Oğlumu yemiş de sırtındaki gömleği yırtmamış!" dedi. Rüyasında gösterilen gerçekleşmeden oğlunun ölmeyeceğini bilen Hz. Yakub (aleyhisselâm), oğlu Yusuf ile tabi tutulduğu imtihana sabr-ı cemil ile sabretmiş, fakat içli feryâdı dillere destân olmuştur. Ayrılık hasretine yanan ve gözyaşı döken Yakub (aleyhisselâm)'a artık sabretmekten başka birşey kalmamıştı. Nitekim O, hiç kimseye hâlinden şikâyet etmeden sabretmiş ve:

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللهِ "*'Ben, sıkıntımı, keder ve hüznümü sâdece Allah'a arz ediyorum.' demiştir…*" (Yusuf, 12/86)

Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, Cebrâîl'e (aleyhisselâm) sordular:

"Yakub'un Yusuf'a olan hicrânı ne dereceye varmıştı?" Cebrâîl de:

"Evlâdını kaybeden yetmiş annenin toplam hicrânına!" cevâbını verdi. Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz:

"O hâlde onun sevâbı ne kadardır?" diye sordular. O da:

"Yüz şehîd sevâbıdır. Çünkü O, Allah'a bir an bile sû-i zan beslemedi." dedi.[264]

İşte bu sabır, "**sabr-ı cemîl**" idi. Sabr-ı cemîl, başa gelen belâ ve musîbetleri hiçbir şekilde kullara şikâyet etmeden, feryatsız, şikâyetsiz, metânetli ve mütevekkil bir şekilde karşılamak demektir. Şâyet Allah, kullarına şikâyet edilirse, sabır husûsiyetini kaybeder.[265]

Eyyûb (aleyhisselâm), ömrünün başlangıcında zengin, ortasında fakir ve garîbdir; sonunda ise şükrü ve darb-ı mesel hâline gelen sabrının netîcesinde tekrar ihsân-ı ilâhîye gark olmuştur. Cenâb-ı Hak, onun sabırdaki tahammülünü şu şekilde senâ eder:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ "*… Gerçekten Biz Eyyûb'u sabırlı (rızâ hâlinde bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi.*" (Sâd, 38/44)

---

[264] Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IV, 570.

[265] Topbaş, Osman Nuri, *Nebiler Silsilesi-II*, İstanbul, 2004, s. 71.

Peygamberlerin hayatlarında sabır örnekleri sayılmayacak kadar çoktur. Burada gaye onların hepsini zikretmek değil, Kur'ân-ı Kerîm açısından peygamberlerin sabırlı kullar olduğunu ortaya koymak ve insanları, Allah'ın sevdiği güzel bir karaktere sahip olmak için sabırlı olmaya teşvik etmektir.

6. İnsanlara Şefkat ve Merhametle Muamele Etmeleri

Yüce Allah, peygamberlere, kendilerine inananlara merhamet kanatlarını germelerini, onlara şefkat ve merhametle muamele etmelerini emretmiştir.[266] Onlar Rablerinin emrini en yüksek tazim duyguları içinde yerine getirerek ümmetlerine son derece müşfik ve merhametli olmuşlardır. Peygamberler, tevazu abidesi şahsiyetlerdir. Bu vesileyle, beşeri münasebetlerde tevazu esaslı bir hayat sürmüşler ve özellikle toplumun ezilmiş, horlanmış kesimine oldukça fazla ilgi göstermişlerdir. Bununla alâkalı Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatından oldukça ibretli bir misâli, Habbâb (radıyallahu anh) şöyle anlatmaktadır:

"Akra' ibn Hâbis ile Uyeyne ibn Hısn, Resûlullah Efendimiz'e geldiler. Onu Bilâl, Suheyb, Ammâr, Habbâb (r. anhum) gibi fakir ve kimsesiz Müslümanlar arasında otururken buldular. Çevresindeki bu zayıf Müslümanları hakîr görerek Efendimiz'e:

– Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı ve farklı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece Araplar, bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun ki bize Arap kabilelerinden birtakım elçiler ve hey'etler gelir. Onların bizi bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla, biz gelince onları yanından uzaklaştır. Seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur, dediler. Allah Resûlü:

"*Olur.*" buyurdu. Onlar:

– Olur, demen yetmez, bizim için bunu yazılı hâle getir, dediler. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü Hz. Ali'yi çağırdı, bir de yazmak için sayfa istedi. Biz bir köşede oturuyorduk. O sırada Cibrîl (aleyhisselâm) geldi ve:

---

[266] Bkz. Hicr, 15/88

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ "*Sabah akşam Allah'ın rızâsını dileyerek Rablerine duâ edenleri sakın yanından uzaklaştırma! Onların hesabından sana hiçbir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da hiçbir şey onlara ait değildir. Eğer onları uzaklaştırırsan, zâlimlerden olursun!*" (En'âm, 6/52) âyet-i kerîmesini getirdi. Sonra:

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوٓا اَهٰؤُلَٓاءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ "*Biz, onlardan kimini kimisiyle, 'Allah aramızdan bunlara mı lütfunu lâyık gördü?' desinler diye işte böyle imtihân ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?*" (En'âm, 6/53) âyet-i kerîmesini, daha sonra da:

وَاِذَا جَٓاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ "*Âyetlerimize îmân edenler sana geldiklerinde de ki: 'Selâm sizlere, Rabbınız, rahmet ve merhameti kendisine düstûr edinmiştir.'*" (En'âm, 6/54) âyetini indirdi. Rahmeten li'l-âlemîn olan Efendimiz, anlaşmayı yazmak üzere eline aldığı sayfayı derhal bir kenara bıraktı ve bizi yanına çağırdı. Huzuruna geldiğimizde; "*Selâm sizlere, Rabbınız rahmet ve merhameti kendisine düstûr edinmiştir.*" diyordu. Ona yaklaştık; hattâ o kadar yaklaştık ki dizlerimizi onun dizlerine dayadık. Bu âyetin inmesinden sonra, biz eskiden olduğu gibi Efendimiz'in yanında oturmaya devam ettik. Fakat o, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar giderdi. Ne zaman ki:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا "*Sabah akşam Rablerine, O'nun hoşnutluğunu dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sabret! Dünyâ hayâtının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma!...*" (Kehf, 18/28) âyet-i kerîmesi indi, artık böyle yapmaz oldu. Bundan sonra biz daha titiz davranmaya başladık. Birlikte otururken vakit bir hayli geçince Efendimiz'in rahatça kalkıp gidebilmesi için, biz erken davranır ve onun yanından kalkardık.[267]

Vâhidî'nin zikrettiğine göre, bu son âyet inince, Resûlullah Efendimiz hemen kalkıp, o fakir sahâbîlerini aramaya koyuldu ve onları mescidin arka taraflarında Allah'ı zikrederken buldu. Bunun üzerine; "*Canımı almadan önce, ümmetimden bu insanlarla berâber bulunmaya*

---

[267] İbn-i Mâce, *Zühd*, 7; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 262-263.

sabretmemi emreden Allah'a hamdolsun! Artık hayâtım da ölümüm de sizinle berâberdir." buyurdu.[268]

Kâfirler, Hazret-i Nuh'un etrâfında fakirlerin olması sebebiyle onunla alay ediyorlardı. O'na:

قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ""– *Senin peşinden gidenler sıradan ve basit kimseler iken biz hiç sana inanır mıyız!" dediler.*" (Şuârâ, 26/111)

Bu câhil ve zâlim kavim, kibirleri sebebiyle fakirleri ve garipleri küçük görüyorlardı. Onlar ayak takımı derken fakirleri kastediyorlardı. Halbuki fakirler, peygamberlere imana ve onlara itaata herkesten önce koşanlardır. Boş bir böbürlenme, çıkar ve makam düşünceleri onları doğru bildikleri yoldan alıkoyamaz. Bu nedenle onlar daveti hemen kabul edenler ve herkesten önce ilahi mesajı sahiplenmişlerdir. Toplumun ileri gelenleri ve zenginleri ise büyüklenmeleri, böbürlenmeleri ve din maskesine bürünmüş çıkarları sebebiyle hep hakkı kabulde zorlanmışlardır. Bu tip insanlar, gerçek tevhid anlayışının, sonuçta kendilerini diğer insan kitleleriyle eşit duruma getirmesini ve bütün sahte değerleri ayak altına alışını kabul edemezler. Halbuki tevhid inancında sadece bir değer bayraklaştırılır: O da iman ve amel-i salihtir. Ferdi ve cemiyeti yükseltecek veya alçaltacak tek değer ölçüsü budur. Bütün insanlar bu ölçüye göre değerlendirilirler.[269]

Fakat Nûh (aleyhisselâm), dâvâsı kadar, dâvâsının bağlılarını da savunuyordu. Münkirlerin ithamlarına şöyle cevap veriyordu:

وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ "*Ben îmân eden kimseleri kovacak değilim.*" (Şuârâ, 26/114)

إِنَّهُمْ مُلاَقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ ۞ وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ "*...Çünkü onlar Rableriyle karşılaşacaklar. Fakat ben sizi câhil bir millet olarak görüyorum. Ey milletim! Onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmez misiniz?*" (Hûd, 11/29-30)

Diğer âyet-i kerimelerde Hz. Nuh'un kavmine şöyle cevap verdiği beyan edilir:

---

268 Vahidi, *Esbâbu'n-nüzûl*, s. 304.

269 Kutup, Seyyid, *Fî Zılal*, VI, (19. cüz), 100.

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ۞ وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ

"*Nuh dedi ki: Onların neler yaptıklarını ben bilemem. Onların hesabını görmek, sadece Rabb'ime düşer. Keşke bu gerçeğin bilincinde olsanız. Mü'minleri yanımdan kovmak bana yakışmaz.*" (Şuârâ, 26/112-114)

Görüldüğü üzere Hz. Nuh, onlara verdiği cevapta değişmez değerleri belirlemekte, peygamberin vazife ve mes'uliyet sahasını sınırlandırmakta, insanların işlerini ve hesaba çekilişlerini ise Allah'a havale etmektedir. İşlediklerine göre onları sorguya çekecek kimsenin Allah olduğunu dile getirmektedir.

Toplumda zenginler ve ileri gelenler, umumi olarak fakirler hakkında menfi bir düşünceye sahiptirler. Fakirlerin alışkanlıkları ve ahlâkları seçkinlerin hoşuna gitmez. Nezaket sahibi, ince ruhlu, tatlı zevkleri bulunan yüksek tabakanın bulunduğu ortamlarda onlara katlanmak mümkün değildir. Hz. Nuh, bu cevabıyla onlara şunu demek istemektedir: "Ben insanlardan iman dışında başka birşey istemiyorum. Onlar ise iman etmiş bulunuyorlar. Bundan önce yaptıkları ise Allah'a havale edilmiştir. Bunları değerlendirecek, iyiliklerine ve kötülüklerine göre onları cezalandıracak veya ödüllendirecek olan da O'dur. Allah'ın değerlendirmesi en sağlıklı değerlendirmedir. Keşke Allah'ın terazisinde ağır basan gerçek değerleri anlasaydınız. Benim görevim sadece uyarmaktan ve gerçeği açıkça ortaya koymaktan ibarettir."

Bu sebeple Nûh (aleyhisselâm), etrafındaki zavavallı ve fakir insanlara sahip çıkarak tebliğine aynen devam etti. Kavmi, O'nunla alay ediyor, üzerine toprak atıyor ve O'nu dövüyorlardı. Hattâ bir seferinde bayılıncaya kadar boğazını sıktılar, öldü sandılar. Ayıldığı zaman,*"Ey Allah'ım! Beni ve kavmimi bağışla. Çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar."* dedi. Gusül abdesti alıp tekrar yanlarına vardı. Onları Allah'a îmân ve ibâdete dâvet etti.[270]

Diğer peygamberlerin hayatlarına baktığımızda da, her birinin mütevazı, şefkatli ve merhametli insanlar olduğunu, toplumun zayıflarına, yetim, kimsesiz ve dullarına kol kanat gerdiklerini, onların her türlü

---

[270] İbn-i Hanbel, *ez-Zühd*, s. 50; İbn-i Esir, *el-Kâmil*, I, 69.

dertleriyle ilgilendiklerini görürüz. Bu, Yüce Allah'ın çok sevdiği bir vasıftır. Dolayısıyla Allah'a imanı ile birlikte bu vasfa ve karaktere sahip olanlar, Allah'ın sevdiği kullardan olurlar.

7. Tebliğlerini Karşılıksız Yapmaları

Peygamberler, inançta, ibadette, ahlâk ve muamelatta insanlara üsve-i hasene: en güzel örnek olan seçilmiş kişilerdir. Her türlü ahlâki faziletin zirvesi onlardadır. Onlar beşeriyetin rehberleridir. İnsanları Allah'a davet etmektedirler. Bir yolcunun bir rehbere uyması için iki engel düşünülebilir. Ya ölçüsüz bir ücret istemesi veya liyakat ve ehliyetine güven duyulmamasıdır.[271]

اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ: "*Uyun o kimseye ki sizden bir ücret istemez, (dünya ile ilgili bir maksat ve karşılık talep etmezler.) Kendileri ise hidayete ermiş, doğru yolu tutmuş kimselerdir.*" (Yâsîn, 36/21) âyetinin beyanıyla peygamberler hem yaptıkları tebliğe karşılık bir ücret istemiyorlar, hem de hidayet üzere kimselerdir. O halde kendilerine itaat ve ittiba etmemek için hiçbir sebep yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin bu ortak özelliğine sıkça temas eder. Örneğin, Şuara sûresinde Hz. Nuh, Hz. Salih ve Hz. Lut'un dilinden şu gerçek nakledilir:

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ "*Bu (teblîğime) karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum! Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.*" (Şuarâ 26/109, 145, 165)

İnsan, normal şartlarda iki şeyden korkar ve endişe duyar. Birincisi, başkalarının kendisine zarar vermesinden, ikincisi ise menfaatlerinin kesilmesinden. Peygamberler, birinci korkuya cevâben, "*Ben sizin zarârınızdan korkmam! Tevekkül içindeyim!*"; ikinci korkuya cevâben de "*Sizden bir ücret istemiyorum!*" demişlerdir.

İslâm, dünya ile ahiret dengesini en mükemmel tarzda tesis eden bir dindir. O, ne dünya için ahreti ne de ahiret için dünyayı terk etmeyi ister. Bilakis dünyaya dünyada kalacağımız süre kadar, ahirete de

---

[271] Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4017-4018.

ahirette kalacağımız süre kadar önem vermemizi emreder. Dolayısıyla peygamberler dini tebliğ ederken dünya ve nimetleri konusunda insanlara güvence vermişlerdir. Onları Allah'ın dinine çağırmakla kendileri için bir çıkar sağlamayı düşünmemişlerdir. Doğru yolu gösterme karşılığında bir ücret ve bir mükafat talep etmemişlerdir. Mükafatlarını, kendilerine insanları dine çağırmak mes'uliyetini tevdi eden âlemlerin Rabb'inden istemişlerdir.[272]

İlgili âyetlerde, tebliğ karşılığında hiçbir ücret istenmediğine dikkat çekilmesi, sağlıklı bir davetin sürekli olarak ücretsiz olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İşte bu, İslâm dininin tebliği ile, insanların alışageldiği diğer davetler arasındaki temel farklardan biridir. Diğer sözde dini çağrılarda, kahinler ve din adamları insanların mallarını alabilmek için, dini bir sömürü aracı olarak kullanmışlardır ve kullanmaktadırlar. Dini asıl gayesinden saptırmış olan din adamları, çeşitli yollarla malları sömürmenin kaynaklarından biri olmuşlardır. Yahudi ve Hristiyan din adamlarının hallerinden haber veren şu âyetler son derece câlib-i dikkattir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ كَث۪يرًا مِنَ الْاَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ وَالَّذ۪ينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا ف۪ي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ "*Ey iman edenler! Doğrusu hahamlardan ve rahiplerden bir çoğu insanların mallarını (haksız) sebeplerle yerler ve (onları) Allah yolundan men ederler. Ve o kimseler ki, altın ve gümüşü biriktirirler ve onları Allah yolunda sarfetmezler. İşte onları pek elimli bir azab ile müjdele! O gün cehennem ateşinde (bu biriktirilen altın ve gümüşler) kızdırılıp bunlarla, onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır. (Ve onlara denilir ki:) "İşte bu, nefisleriniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azâbını) tadın!"*" (Tevbe, 9/34-35)

Hakiki manadaki Allah'a davet ve bu davetin rehberleri ise, daima maddi hesap ve çıkarlardan uzak duran tertemiz kimselerdir. Onlar, vazifeleri karşılığında ücret almazlar ve mükafatlarını âlemlerin Rabb'inden beklerler.

---

[272] Seyyid Kutub, *Fî Zılal*, VI, (19. cüz), 99-100.

8. Şükredici Olmaları

Şükür, verilen herhangi bir nimetten dolayı, bu nimeti verene karşı söz, fiil veya kalb ile gösterilen saygıdır. Ayrıca iyiliğin kıymetini bilme ve iyilik yapana bu hissi gösterme, nimet ve iyiliği anıp sahibini övme manaları da vardır.

Şükür; kulun, ihsân edilen nîmetlere ve iyiliklere karşı sevinerek onları ihsân eden Rabbine çeşitli söz ve davranışlarla hâlisâne bir kullukta bulunmasıdır. Bu da gösteriyor ki şükür, nîmetin hakîkî sâhibini bilmenin ismidir. Seriyyü's-Sakatî (kuddise sirruh): "Bir kimse bir nîmete kavuşur, fakat şükrünü îfâ etmez ise, o nîmet elinden alınır!" demektedir.

Şükür dil, kalp ve fiiller ile eda edilir. Dil ile nimet vereni anmak, onu övmek ve bu hususta dil ile yapılabilecek şeyi yapmakla olur. Yüce Allah Peygamber Efendimiz'e ve O'nun vasıtasıyla bütün insanlara bu hususta şöyle buyurur:

وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "*Rabbinin nimetine (ihsanına) gelince, onu minnet ve şükranla an!*" (Duha, 93/11) Kalp ile nimeti vereni tanımak ve onu tasdik etmektir. Fiiller ile ise vücudun bütün organlarıyla olur. Her çeşit nimeti veren Allah'ın emir ve yasakları, vücudun hangi azasını ilgilendiriyorsa, o azanın, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket etmesini sağlamak gerekir.[273]

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) da, tam manasıyla imân eden mü'minlerin, bu imtihanı kazanmış olduklarını, diğer insanlara benzemediklerini, varlıkta da yoklukta da küfürden uzak olduklarını, sabır ve şükür ile hareket ettiklerini şöyle haber vermektedir:

"Mü'minin durumu hayret vericidir. Her hali kendisi için hayırlıdır. Mü'minden başkası için böyle bir şey yoktur. Sevindirici bir durumda olduğu zaman, şükreder. Bu, onun için hayırlı olur. Sıkıntılı bir durumda olduğu zaman, sabreder. Bu da onun için hayırlı olur."[274]

Pek güzel bir vasıf olan şükrü, en iyi şekilde yaşayanlar şüphesiz peygamberlerdir. Kur'ân-ı Kerîm onların bu özelliğini şu şekilde beyan buyurur:

---

[273] Muhammed ibn Allan, *Delilu'l-Falihîn,* Mısır, 1971, I, 146 vd.
[274] Müslim, *Zühd*, 64

اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ "*Gerçekten İbrahim, Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi. Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine Şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.*" (Nahl, 16/120-121)

اِعْمَلُوٓا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ "*... Ey Dâvûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükreden azdır!*" (Sebe', 34/13)

Allah Teâlâ'nın Dâvûd ailesine "şükredin!" şeklindeki hitâbı, "Allah'a ibâdet edin, fiil ve hareketlerinizle şükrü yerine getirin."[275] demektir.

Nûh (aleyhisselâm) çok şükredici bir kuldu. Allah Teâlâ onun bu husûsiyetini, bütün insanlığı ilâhî nîmetler karşısında şükredici olmaya teşvîk için şöyle hatırlatır:

إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا "*Şunu bilin ki Nûh çok şükreden bir kul idi.*" (İsrâ, 17/ 3)

Nitekim Nûh (aleyhisselâm) bir şey yiyip içmesinden elbise giymesine kadar, her hareketinde dâimâ Cenâb-ı Hakk'a hamd hâlindeydi. Giyinirken, bir şey yerken "**besmele**" çeker; yediğini bitirince veya giydiğini çıkarınca da "**elhamdülillâh**" derdi. Bunun için Cenâb-ı Hak ona "عَبْدًا شَكُورًا *şükredici bir kul*" ismini vermiştir.[276]

Yüce Allah insanı yoktan var ettiğini ve O'na çeşitli nimetler verdiğini, dolayısıyla insanın da buna karşı Allah'a şükretmesinin gerektiğini şöyle beyan eder:

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ "*Siz hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.*" (Nahl, 16/78)

Bütün nimetlerin şükrü, onları Allah'ın yolunda kullanmak ve onun rızası için münasip yerlere sarfedip değerlendirmektir. Bir kudsi hadisde, bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

"Yüce Allah diyor ki: Ey kullarım! Geçmiş ve gelecek, siz bütün ins ve cinler bir araya gelerek, aranızdaki en muttaki kimsenin kalbi gibi olsanız, sizin bu durumunuz, Benim hakimiyetimi zerre kadar artırmaz. Gene ey

---

[275] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mısır, 1977, V, 62; es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, İstanbul 1987, II, 548.

[276] İbn-i Hanbel, *ez-Zühd*, s. 50.

kullarım! Geçmiş ve gelecek bütün ins ve cin bir araya toplansanız, aranızdaki en günahkâr birinin kalbi gibi olsanız, benim hakimiyetime en ufak bir noksanlık getiremezsiniz. Ey kullarım! Hakkınızda itibar ettiğim şey, amellerinizdir. Daha sonra siz onlara göre eksiksiz olarak mükafatlandırılacak veyâ cezalandırılacaksınız. Öyleyse kim bir hayır işlemeye muvaffak olursa, bundan dolayı Allah'a şükretsin. Kim de hayrın dışında başka bir şey işlerse, bundan dolayı da kendi nefsini suçlasın!"[277]

Şükretmek mükâfata vesile olduğu gibi ilahi azaptan korunmaya da önemli bir sebep teşkil etmektedir. Mesela Hz. Lut ve ona inananların şükretmeleri sebebiyle kurtuldukları şöyle beyan buyurulur:

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ۞ اِنَّٓا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ۞ نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ "*Lût'un kavmi de uyarıcı peygamberleri yalanladı. Biz de üstlerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna, katımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık. Biz şükredenleri böyle mükafatlandırırız.*" (Kamer, 54/33-35)

Allah ve gönderdiği peygamberler, küfürden uzak durup şükür üzere bulunmayı istemişlerdir. Peygamberler, bu güzel yolun önderleri olmuşlardır. Bu yolu tercih eden imân ehlinin, dünya ve ahirette kârlı çıkacağı, nankörlük yapanların ise acı bir azaba uğrayacakları muhakkaktır. Nitekim Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede buyurur:

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ "*...Eğer şükrederseniz, elbette size (nîmetimi) artırırım. Ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir!*" (İbrahim, 14/7)

9. Allah'a Tevekkül ve Teslimiyet Göstermeleri

Tevekkül, başkasına güvenip dayanmak, Allah'a güvenmek, O'nun hükmünün mutlaka meydana geleceğine kesin olarak inanmak ve alınması gereken tedbirleri almak demektir. Dolayısıyla tevekkül; müslümanın, yapacağı işlerde tüm zahiri sebeplere sarılması, alınması gereken tedbirleri alması, çalışıp çabalaması, ama gönlünü bunlara bağlamayıp sadece Allah'a dayanmasıdır. Tevekkül, hiçbir zaman, çalışmayı ve sebebe

[277] Müslim, *Birr*, 55; Tirmizî, *Kıyâm*, 48

sarılmayı terk edip, "Allah'ın dediği olur." diyerek kenara çekilmek değildir.[278] Nitekim Allah Resûlü, devesini salıvererek Allah'a tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye "*Onu bağla da öyle tevekkül et.*" tavsiyesinde bulunmuştur.[279]

Allah Teâlâ, وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ "*Mü'minler sadece Allah'a dayanıp güvensinler!*" (Âl-i İmrân, 3/122) buyururken Hz. Peygamber de şu sözleri ile müslümanlara tevekkülü tavsiye etmektedir: *"Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz, o sizi sabahleyin yuvasından aç çıkan ve akşamleyin doymuş olarak yuvasına döne kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandırır."*[280]

Teslîmiyet, kalbin bir fiili olup Allah tarafından haber verilen konularla alâkalı şüphelerden, emirlere ters düşen nefsânî arzulardan, ihlasla bağdaşmayan isteklerden, ilâhî takdîre ve şer'-i şerîfe itiraz illetinden kurtulmak demektir. Teslîmiyet hâli, ancak itmi'nân derecesindeki bir güven duygusu sâyesinde gerçekleşebilir. Bu ise güven duyulan varlığın, her yönden kendisine güvenilebilecek bir husûsiyette olmasını gerektirir. Dolayısıyla teslîmiyeti yalnız Allah'a hasredebilmek için, öncelikle tüm güç ve kudretin sâdece Allah'ta olduğuna, O'nun izni olmadan hiçbir varlığın fayda ya da zarara güç yetiremeyeceğine, her şeyin fânî, ancak O'nun bakî olduğuna, her şeyin O'na muhtaç, O'nun ise hiçbir şeye muhtaç olmadığına ve bir benzerinin de bulunmadığına kalben îmân etmek ve bu îmânı itmi'nân derecesine ulaştırmak gerekmektedir. Bu sebeple kulun Allah'a teslîmiyeti, Allah hakkındaki bilgisi ve O'na olan imânı nisbetindedir. Teslîmiyet, kulluğun özünü oluşturması bakımından kalbin Allah'a olan en önemli yönelişidir. Bu yöneliş îmânla başlar, mârifetullah arttıkça o da artarak devâm eder.[281]

Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) her durumda Cenâb-ı Hakk'a teslîmiyeti tam ve zirvedeydi. O'nun hayâtında bunun câlib-i dikkat numûneleri pek çoktur:

---

278 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5063-5064.
279 Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyame*, 60
280 İbn Mâce, *Zühd*, 14
281 Ömer Çelik ve Arkadaşları, *Üsve-i Hasene-I*, s. 79-80.

Allah Resûlü'nün, hicret esnâsında hem Sevr mağarasında hem de daha sonra o dönemde müşriklerden olan Süraka ibn Mâlik'in peşlerine düşmesi sırasında Allah'a göstermiş olduğu teslîmiyet, dillere destandır. Mekke'den Medine'ye hicret esnâsında müşrikler, Peygamber Efendimiz'i ve sâdık yol arkadaşı Hz. Ebûbekir'i amansız bir takibe almışlar ve Sevr mağarasında kendilerine ulaşmışlardı. Onlar mağaranın sağını solunu dolaşıyor ve:

– Eğer mağaraya girmiş olsalardı, güvercinlerin yumurtası kırılır, örümcek ağı da bozulurdu, diyorlardı. Bu esnâda endişeye kapılan Hz. Ebûbekir, Peygamber Efendimiz'e hitâben:

– Ben öldürülürsem, nihâyet bir tek kişiyim, ölür giderim. Fakat sen öldürülecek olursan, o zaman bir ümmet helak olur, diyordu. Peygamberimiz ayakta namaz kılıyor, Hz. Ebûbekir de gözcülük yapıyordu. Efendimiz'e:

– Şu kavmin seni arayıp duruyorlar. Vallâhi ben kendim için tasalanmıyorum. Fakat sana zarar vermelerinden korkuyorum, dedi. Resûl-i Ekrem:

"– Ey Ebûbekir, korkma! Hiç şüphesiz Allah bizimledir!" buyurdu.[282]

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hayâtında gördüğümüz bu teslîmiyet hallerini, diğer peygamberlerin hayâtlarında da görmekteyiz. İbrahim (aleyhisselâm)', Nemrud tarafından yakılmak üzere -bütün hazırlıklar tamamlanınca halk, ateşin başına toplandı. O, (aleyhisselâm) elleri kelepçeli ve ayakları prangalı bir şekilde oraya getirildi. Ancak o büyük peygamber "*Halîl: Allah'ın Dostu*" olduğu için, çok zor bir durumda olmasına rağmen büyük bir teslîmiyet ve tevekkül içinde idi. Gönlünde en ufak bir korku ve endişe yoktu. Nihâyet, mancınıkla ateşe atılmasına karar verilince yerdeki ve gökteki melekler, hayret içinde:

"– Aman yâ Rabbî! Sen'i en çok zikreden İbrahim (aleyhisselâm) ateşe atılıyor! O Sen'i bir an bile unutmayan bir peygamberdir! O'na yardım etmek için bize izin verir misin Allah'ım?" diye yalvardılar. Allah Teâlâ'nın izin vermesi üzerine bir melek İbrahim (aleyhisselâm)'a geldi:

---

[282] Buhârî, *Fedâilü'l-ashâb*, 2; Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 1

"– Rüzgârlar emrime verildi. Arzu edersen ateşi darmadağın edeyim!" dedi. Diğer bir melek:

"– Sular emrime verildi. İstersen ateşi bir anda söndüreyim!" dedi. Bir başka melek:

"– Toprak emrime verildi. Dilersen ateşi yere batırayım!" dedi. İbrahim (aleyhisselâm) ise, bu meleklere:

"– Dost ile dostun arasına girmeyin! Rabbim ne dilerse ben ona râzıyım! Kurtarır ise, lutfundandır. Eğer yakar ise, kusûrumdandır. Sabredici olurum inşâallâh!" diye mukâbelede bulundu. Mancınığa konup ateşe atılmak üzere iken de İbrahim (aleyhisselâm):

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ *"Allah bize yeter, o ne güzel vekîldir."* diyordu. Abdullâh ibn Abbâs'ın (radıyallahu anhumâ) rivâyet ettiğine göre İbrahim (aleyhisselâm) bu sözü, ateşe atılırken söylemiştir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu sözü, "Müşrikler size karşı toplandılar, başınızın çaresine bakınız!" denildiğinde söylemiştir. Bunun üzerine Müslümanların îmânları artmış ve hep birlikte: *"Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!"* diyerek, Allah'a karşı eşsiz bir teslîmiyet örneği sergilemişlerdir.[283]

Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm) tam ateşe atılmak üzereyken Cebrâîl (aleyhisselâm) geldi ve:

"– Bir dileğin var mı?" diye sordu. İbrahim (aleyhisselâm):

"– Evet, bir talebim var, fakat senden değil!" cevâbını verdi. Cebrâîl (aleyhisselâm), İbrahim (aleyhisselâm)'a hayretle:

"– Niçin Allah'tan kurtuluş istemiyorsun?" dedi. O da:

"– Hâlimi O biliyor! Ateş kimin emri ile yanıyor? Yakma kimin işidir?" diye cevap verdi. Şâir bu cevâbı; *"Âgâh olunca hâle, hâcet mi kalır suâle!"* şeklinde mısrâya dökmüştür.

Yine Cenâb-ı Hak, O'nu:

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ *"Rabbi O'na "Teslîm ol!" deyince, derhal "(Bütün varlığımla) Âlemlerin Rabbine teslîm oldum!" dedi."* (Bakara, 2/131) âyet-i kerîmesi ile de, teslîmiyet timsâli olarak takdîm ve taltîf etmiştir.

---

[283] Buhârî, *Tefsîr*, 3/13

İbrahim Halîlullâh'ın bu yüce teslîmiyeti ve yalnız Hakk'a tevekkülü üzerine, O daha ateşin içine düşmeden Allah Teâlâ'nın, قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰىٓ اِبْرٰهِيمَ "*... Ey ateş! İbrahim'e serin ve selâmet ol!*" (Enbiyâ, 21/69) emriyle anında gülistana döndü.

Peygamberlerden Şuayb'ı (aleyhisselâm) Medyenliler yalancılıkla suçladılar. Kendisini ve kendisine îmân etmek isteyenleri de, Medyen'den çıkaracaklarını söyleyerek tehdîd ettiler. Artık inananların, kendi içlerinde yaşamalarını tehlikeli bulmuşlardı:

قَالَ الْمَلَاُ الَّذٖينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فٖي مِلَّتِنَا قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهٖينَ "*Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: "Ey Şuayb! Ya Sen'i ve Sen'inle beraber inananları memleketimizden çıkarırız veya dînimize dönersiniz!" (Şuayb): "İstemesek de mi?" dedi.*" (A'râf, 7/88) Ve şunları ekledi:

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فٖي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَعُودَ فٖيهَآ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحٖينَ "*Doğrusu, Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dîninize dönersek, Allah'a karşı iftirâ atmış oluruz. Dîninize geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir; meğer ki Allah dilemiş olsun. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sâdece Allah'a tevekkül ederiz. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adâletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın.*" (A'râf, 7/89)

Bu âyette Şuayb (aleyhisselâm), kavminin dînine geri dönme teklîfini reddetmekte, fakat bu işte Allah'ın dilemesini istisnâ tutmaktadır. Onun bu tavrı, Allah'ın irâdesine teslîm olmasının bir ifâdesidir. Çünkü peygamberler ve velîler, devamlı olarak Allah'ın azâbından ve hâllerinin değişmesinden korkarlar. Bu sebeple Şuayb (aleyhisselâm) şöyle demektedir:

"– Allah'ın dînini bırakıp da sizin dîninize dönmemiz, kabûl edilir şey değildir. Ancak Allah, bizim helâkimizi dilemişse, bir şey diyeceğimiz yoktur. Çünkü bütün işlerimiz O'nun elindedir. O, dilediğini itâati sebebiyle bahtiyar kılar; dilediğini de günahlarından ötürü cezâlandırır."

Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz de bir tevekkül ve teslimiyet örneği olarak dâimâ şöyle duâ ederdi:

اَللّٰهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ! صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طاعَتِكَ "*Ey kalblere hükmeden Allah'ım! Kalblerimizi Sana tâate âmâde kıl!*"[284]

Hz. Nuh, Allah'a teslimiyet ve tevekkül hissiyatı içinde dokuz yüz elli sene tebliğde istikrar ve metanet göstermiş, Hz. Eyyub aynı duygularla büyük imtihanları başarıyla sonuçlandırmış, Hz. Yakub bu hissiyatla sabr-ı cemili gösterebilmiştir. Hz. Yunus'un balığın karnındaki niyaz hali, tevekkül ve teslimiyetin zirve noktalarını teşkil eder. Hasılı, başta Alemlerin Efendisi olmak üzere bütün peygamberler, İslâm'ın mana ve muhtevasının özünü teşkil eden Allah'a teslim oluşun, ömrü Allah'a adayışın birer numûneleridirler.

10. Muhsin Olmaları

İhsan; iyilik, Allah'ın rızasını kazanmaya sebep olacak her güzel iş ve hayırlı davranıştır. Müslüman, iyi olan, iyilik yapan ve başkalarının iyiliğini isteyen kişidir. Başkaları hakkında iyilik dilemek, "hayırhahlık"tır. İyilik yapmanın yolları çoktur. Müslüman, eli, dili ve malı ile yapabileceği kadar iyilikte bulunmalıdır. Bu, onun görevidir. Allah, mutlaka yaptığımız iyilikleri bilir ve karşılığını verir.

Müslüman sadece iyi olan değil, aynı zamanda başkalarının iyiliğini de isteyen, onlara iyiliği tavsiye eden, kendilerine iyilik için yol gösteren insandır. Hatta kötülükten sakındırmak da sonuç itibariyle iyiliktir. Allah Teâlâ buyurur:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "*İçinizden, insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*" (Âl-i İmrân, 3/104)

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ "*Siz insanlık için meydana çıkmamış en hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği emreder, fenalıktan alıkorsunuz ve Allah'a imanınızda devam edersiniz.*" (Âl-i İmrân, 3/110)

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"*İyiliği emretmek ve fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle*

[284] Müslim, *Kader*, 17

yardımlaşın, günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir." (Mâide, 5/2)

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *"Her müslümana sadaka vermek vâciptir."* buyurdu. Oradakiler: Yâ Resûlullah! Eğer sadaka olarak verecek bir şey bulamazsa ne yapar, söyler misiniz? dediler. *"Çalışır, elinin emeği ile kazandığını hem kendisi harcar hem de sadaka olarak verir."* buyurdu. Çalışmaya gücü yetmezse ne yapar, denildi. *"Sıkıntıya düşmüş bir muhtaca yardım eder."* buyurdu. Böyle bir yardıma da gücü yetmezse, denildi. *"İyilik ile, yahut hayır ile emreder."* buyurdu. Bunu yapmaya da kudreti yetmezse, denildi. *"Kötülükten kendisini sakındırır, bu da onun için bir sadakadır."* buyurdu.[285]

Dolayısıyla bir insanın bizzat kendisine ve aile bireylerine karşı görevlerini yerine getirmesi bir iyiliktir. Komşusu ile olan ilişkilerinde kırıcı olmaması, ona her konuda yardım elini uzatması bir iyiliktir. Bir yoksulun, bir yetimin yedirilip giydirilmesi ve barındırılması nasıl maddî iyilikse, güler yüz ve tatlı sözle gönüllerinin alınması, sevgi ile başlarının okşanması da bir iyiliktir. Üzgün ve dertli birini teselli etmek, bildiklerini bir başkasına öğretmek, çevremizdekilere doğru yolu göstermek, hasta, yaşlı ve kimsesizleri ziyâret etmek bir iyiliktir. Her konuda çevremizdeki insanların yardımına koşmak; hasta, yaşlı ve sakat kardeşlerimize taşıtlarda yer vermek, elinden tutup yolda karşıdan karşıya geçirmek, bir yolcuya, bir misafire gideceği veya aradığı yeri göstermek iyiliktir. Sokakta, caddede, mahallede, çarşıda, pazarda taşı, çamuru pisliği, dikeni, kısaca insanlara eziyet veren ve tiksinti uyandıran bir şeyi ortadan kaldırmak iyiliktir. Çöpü, süprüntüyü başkalarını rahatsız etmemek için ortada bırakmamak iyiliktir. Yaşlı yahut hasta birinin işlerini görmek iyiliktir. Kısaca Allah ve Resûlünün bizden yapılmasını istedikleri, akıl ve vicdanın hoş gördüğü bir şeyi yapmak iyiliktir. Hatta kötülükten sakınmak ve başkalarına kötülük yapmamaya çalışmak da iyiliktir. Bütün bu iyilikler de "sadaka"dır. Bütün bunların ötesinde Allah ve Resûlünün emir ve yasaklarının tümünü yaşamak ve bu hükümleri yeryüzünde hakim kılıp uygulamak için uğraşmak iyiliktir.

---

[285] Müslim, *Zekât*, 55

Yüce Rabbimiz, muhsinleri, iyilik ve ihsan sahiplerini, insanlara yardımcı olanları sevdiğini haber vermektedir.[286] Peygamberler, kullar arasında Cenâb-ı Hakk'ın en çok sevdiği kimselerdir. Onlar son derece iyilik sahibi ve fedakar ruhlu bir karaktere sahiptirler.

Allah Teâlâ, peygamberleri "muhsinler" olarak zikreder. Mûsâ (aleyhisselâm), Allah tarafından etrafındaki bütün insanlara sevdirilmiştir. وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنّي وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِي "*...(Ey Mûsâ! Sevilmen) ve Ben'im nezâretimde yetiştirilmen için Sana tarafımdan bir sevgi verdim.*" (Tâhâ, 20/39) âyeti bu gerçeği bildirir. Bu ilâhî lutuf sebebiyle Hz. Mûsâ'yı her gören şahsın gönlünde O'na karşı bir sevgi uyanırdı. Nihâyet kendisine peygamberlik verildi. Dikkat edilmesi gereken nokta şu ki, âyet-i kerimede Hz. Mûsâ'ya peygamberliğin, onun muhsinlerden olması sebebiyle verildiği beyan buyurulmaktadır:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ "*Mûsâ, yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, Biz O'na hikmet ve ilim verdik. İşte muhsinleri Biz böyle mükâfatlandırırız.*" (Kasas, 28/14)

Âyet-i kerîmede geçen "اَشُدَّهُ" kelimesi, Mûsâ (aleyhisselâm)'ın hem fiziken hem de rûhen kemâle ermesi mânâsındadır ki, ekseriyetin görüşüne göre bu, kırk yaşıdır. O, bu yaşa gelince Allah O'na "hüküm" ve "ilim" vermiştir. "Hikmet" olarak da mânâ verilen "hükm" kelimesi, tefsîrlerde ekseriyetle "peygamberlik" şeklinde îzâh edilmiştir.

Hz. Mûsâ'nın ihsan sahibi oluşuna Kur'ân-ı Kerîm'de geçen şu hadise ne güzel bir misaldir: Mûsâ (aleyhisselâm), Mısır'dan kaçtıktan sonra nihayet Medyen'e ulaştı. Halk, Medyen kalesinden sürülerini çıkarıyordu. Hazret-i Mûsâ'nın durduğu yerde bir su kuyusu vardı ve kaleden çıkan sürüler, oraya doğru geliyorlardı. Biraz sonra, herkes koyunlarını sulamak için kuyunun etrafına üşüşmüştü. Ancak iki hanımın koyunlarını alıp kenarda durmaları ve kalabalığa karışmamaları, Hazret-i Mûsâ'nın dikkatini çekti. Onlara sordu:

"Siz niye bekliyorsunuz? Hayvanlarınızı niçin sulamıyorsunuz?" Hanımlar:

---

[286] Bkz. Bakara, 2/195

"Çobanlar gitmedikçe hayvanlarımızı sulayamıyoruz!" dediler. Mûsâ (aleyhisselâm):

"Kimseniz yok mu?" dedi. Hanımlar:

"Babamız çok yaşlı ve hâlsiz. Bu sebeple koyunları biz sulayıp otlatmak zorunda kalıyoruz. Erkeklerin içine girmek istemediğimiz için onlar çekilip gidince sürülerimize su veriyoruz. Fakat bazen de önce onlar suladığı için kuyuda su bitmiş oluyor; hayvanlarımızı sulayamıyoruz!" dediler. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ "*Mûsâ, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de iki kadın gördü, (hayvanlarını sudan) men ediyorlardı. Onlara: "Sizin bu hâliniz nedir?" dedi. Şöyle cevap verdiler: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine girip hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlıdır.""* (Kasas, 28/23)

Bunlar, Hazret-i Şuayb (aleyhisselâm)'ın kızları Safura ile Süfeyrâ idi. Mûsâ (aleyhisselâm), sekiz gündür aç olmasına rağmen çok güç de olsa kuyudan su çekti ve Safura ile Süfeyrâ'nın hayvanlarını suladı. Hanımlar teşekkür edip oradan ayrıldılar. Cenâb-ı Hak, onun çok zor durumda, oldukça yorgun ve karnı son derece aç bir halde yaptığı bu iyiliği karşılıksız bırakmamış, onu bir peygamber olan Hz. Şuayb ile buluşturmuş, ona damat yapmış ve korktuklarından emin kılmıştır. Bu, هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ "*iyilik yapmanın karşılığının ancak iyilik olduğunu.*" (Rahman, 55/60) bildiren âyetin ne güzel bir tezahürüdür.

Şu âyet-i kerimede ise bir kısım peygamberlerin isimleri yad edilerek, onların ihsan sahibi oldukları haber verilir:

وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ "*... Daha önce de Nûh'u ve O'nun soyundan Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u doğru yola (peygamberliğe) iletmiştik. Biz ihsân sâhiplerini işte böyle mükâfâtlandırırız.*" (En'âm, 7/84)

Burada da yine, bu mübarek şahsiyetlerin peygamberlik şerefine nail olmalarının yegane sebebi olarak, "ihsan sahibi" olmaları gösterilmiştir.

Saffat sûresinde bir kısım peygamberlerin ibretli kıssaları anlatılmaktadır. Her bir peygamberin kıssası nakledildikten sonra şu ilâhi beyan tekrar edilmektedir:

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ۞ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ۞ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۞ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ "*Sonra gelenler içinde kendisine iyi bir ün bıraktık. Alemler içinde Nuh'a selam olsun! Şüphesiz Biz ihsan sâhiplerini, işte böyle mükâfatlandırırız. Çünkü O, Bizim mü'min kullarımızdandı.*" (Sâffât, 37/78-81)

Aynı ifadeler, aynı kalıpla Hz. İbrahim,[287] Hz. Mûsâ-Hz. Hârûn[288] ve Hz. İlyas[289] hakkında da kullanılmaktadır. Onların peygamber olmaları, kıyamete kadar hep hayırla yad edilmeleri, âlemler içinde Yüce Hakk'ın selamına nail olmaları hep ihsan sahibi olmalarının bir mükafatı olarak takdim edilir.

Peygamberlerin izini takip ederek, sayılmakla bitirilemeyecek kadar çok olan iyiliklerin bir yarış havası içinde yapılması her müslümanın görevidir. Herkesin yapabileceği bir iyilik de mutlaka vardır. Hatta, müslüman, yalnız bu iyilikleri yapmakla kalmamalı, başkalarının da bunları yapmasına yardımcı olmalıdır. Onları iyilik ve yardım konusunda teşvik etmelidir.

11. Basiret Sahibi, Olmaları

Peygamberler, çok güzel vasıflara sahiptirler. Bunların bir kısmını özel başlıklar altında hulasaten izah ediyoruz. Bunun dışında Kur'ân-ı Kerîm onların bazı vasıflarına ara ara temas etmektedir. Burada o özelliklerden bahsedeceğiz.

Sâd sûresinde Hz. İbrahim, Hz. İshâk ve Hz. Yakub şöyle methedilmiştir:

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ۞ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ۞ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ "*(Ey Habîbim!) Kuvvet ve basîret*

[287] Bkz. Saffat, 37/108-111
[288] Bkz. Saffat, 37/119-122
[289] Bkz. Saffat, 37/129-132

sâhibi kullarımız İbrahim, İshâk ve Yakub'u da zikret! Çünkü Biz onları hâlis (bir haslet) olan âhiret düşüncesiyle ihlâslı (kimseler) kıldık. Gerçekten de onlar, bizim katımızda seçilmişlerden, en hayırlı kimselerdendir." (Sâd, 38/45-47)

Bu üç peygamber, kendilerine iktida edilmesi için zikredilmiştir. Hz. İbrahim, kavminin eziyetlerine, ateşe atılmaya ve oğlunu kurban etme teklifiyle karşılaşmasına sabrı ile bilinir. Hz. İshak ve Hz. Yakub da fazilette, kuvvet ve basiret sahibi olmakta Hz. İbrahim'e ortak oldukları için zikredilmiştir. Maksat ise, Peygamber Efendimiz ve ümmetinin, dini ikame etmede kuvvetli ve metanetli, işlerin gerçek yüzünü görmede de basiretli olmalarını sağlamaktır. Burada bu üç peygamberin ortak olarak zikredilen vasıfları şunlardır:

a. "**Eydî ve ebsâr sahibi olmaları**": "Eydî", dinde, dini yaşama ve yaşatmada kuvvet demektir. "Ebsâr" ise, basîret olarak bilinen fikrî kuvvet, Allah'ın ahkamını tatbikte ve rızasını kazanmakta basiretli davranmak, gözü ve gönlü açık olmak demektir.[290] Bu vasıf, onların elleriyle güzel işler yaptıklarını, sağlıklı görüş veya doğru düşünce sahibi olduklarını ortaya koyan bir kinayedir.

Peygamberlerin kuvvet sahibi olarak vasıflandırılmalarının sebebi, onların amel sahibi ve itaat ve günahlardan korunma hususunda güçlü olmalarıdır. Onlar, Allah'ın kelimesini yükseltmek için çok mücadele eden kimselerdir. Basiret sahibi olmalarına gelince, kastedilen sadece gözlerin görmesi değil, hakkı görerek tanımalarıdır. Onlar dünyada kör gibi yaşamazlardı. Sahip oldukları ilim ve basiret dolayısıyla doğru yolu görürlerdi. Bu çok latif bir ifade biçimidir. Böylelikle hidayet içinde olan kimselerin, bu iki haslete (kuvvet ve basiret) sahip oldukları anlatılmak istenmektedir. Çünkü kuvvet ve basiret sahibi olmak için hidayet üzere olmak gerekir. Ancak onlar, aydınlık ile karanlık arasındaki farkı ayırdedebilirler.[291]

b. "**Dâr zikriyle seçilmiş olmaları**": Allah Teâlâ onları, nefsin kirlerinden temizlemiştir. Bu sebeple onların nefisleri, beşere arız olan bütün

---

[290] İbn Aşûr, *et-Tahrir*, XXIII, 276.
[291] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân*, V, 82.

ayıplardan temiz hale gelmiştir. Bu seçme, nübüvvet için lazım olan ismet manasındadır. "İsmet", Allah'ın, peygamberine verdiği bir kuvvettir ki, bu kuvvet sayesinde peygamberler ister kasten ister sehven olsun bütün günah ve masiyetlerden, nefreti ve küçük düşmeyi gerektirecek her türlü davranışlardan korunurlar.[292] "Dâr", ahiret âlemidir. Peygamberler, ahireti hep akıllarında tutarlar, asla unutmazlar ve ahireti bir tarafa bırakıp dünyaya yönelmezler. Himmet, inayet ve gayretlerini teksif ettikleri yegane yer, ahirettir. Onların başarılı olmaları, kalblerinde dünyaya meyletmekten eser olmayıp, tüm çabalarının ahirete yönelik olması dolayısıyladır. Onlar, ahireti hem kendileri hatırlarlar hem de başkalarına hatırlatırlardı. Allah bu yüzden mertebelerini yükseltmiş ve onlara dünyaya meyleden kimselerin ulaşmalarının mümkün olmadığı dereceler vermiştir.

Buradaki diğer bir incelik ise, Allah Teâlâ'nın ahiret için "ed-Dâr" tabirini kullanmış olmasıdır. Bu ifadeyle dünyanın insanoğlu için geçici olduğu, insanın sonunda buradan göçeceği ve fakat asıl yurdun ahiret olduğu anlatılmak istenmektedir. Ancak ahiret yurdunu kurmak için çaba harcayanlar basiret sahibidirler. Allah katında makbul kullar bu kimselerdir. Geçici yurdu (dünyayı) güzelleştirmek için çırpınırken, ahiret yurdunu unutan kimseler, sadece akılsızlık etmiş olurlar. Allah ise bu tür insanları sevmez.[293]

c. "el-Mustafayna'l-ahyâr": Allah Teâlâ o peygamberleri kulları arasından özellikle seçmiş, onları kendine yaklaştırmış ve onları en hayırlı kimseler kılmıştır. Bunlarla birlike Hz. İsmâil, Hz. Elyesa' ve Hz. Zülkifl de seçilmiş ve hayırlı kılınmış peygamberlerdir. Âyet-i kerimede buyurulur:

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ "*(Ey Resûlüm!) İsmâîl'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de hatırla! Hepsi de en hayırlı kimselerden idi.*" (Sâd, 38/48)

Resullerin en faziletlisi olan Resûlullah Efendimiz'e, önceki peygamberleri hatırlamasının emredilmesi; tebliğde onların yolunu takip etmesi, manen onlarla birlikte yaşaması, onların sabırlarını ve Allah'ın onlara merhametini düşünmesi içindir. Yalancı ve sapık olan toplumundan gördüğü sıkıntılara karşı sabretmesini istemektedir. Zira sabır

---

[292] İbn Aşûr, *et-Tahrir*, XXIII, 276-277.
[293] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân*, V, 82-83.

peygamberlerin yoludur. İlahi davetlerin vazgeçilmez şartıdır. Yüce Allah sabreden kullarını yüzüstü bırakmaz. Sabırlarına karşılık onlara iyilik, rahmet ve bereket verir. Onları seçkin kulları arasına katar. Allah'ın katındaki mükafat şüphesiz ebedi ve daha iyidir. Allah'ın sonsuz rahmeti, koruması, ikramı ve ihsanı yanında kurulan tuzakların ve diğer meşakkatlerin bir önemi kalmamaktadır.[294] İşte en hayırlı kimseler olan ve Allah için hayır ve fazilet neşreden peygamberler bu bakımdan da çok güzel örneklerdir.

***

Kur'ân-ı Kerîm'de İbrahim (aleyhisselâm)'ı metheden çok güzel sıfatlar ve özellikler yer almaktadır. Âyet-i kerimede buyurulur:

اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ لَحَلٖيمٌ اَوَّاهٌ مُنٖيبٌ "*İbrahim, gerçekten halîm: yumuşak huylu, evvâh:çok içli, çok âh eden, inleyen ve münîb: kendini tamamen Allah'a adamış bir kimse idi.*" (Hûd, 11/75)

Halîm: Hilim sâhibi, hoşgörülü, yumuşak huylu demektir. "Halimlik", öfkeye yolaçan sebeplere katlanmak, sabretmek, bunları soğukkanlılıkla karşılayarak feveran etmemek demektir. Halîm, çeşitli şartlarda kendine hakim olan, hiddetli ve düşmanlık anında kendini kaybetmeyen ve muhabbetinde, dostluk ve ilişkilerinde itidali koruyan kimsedir.[295]

Evvâh: Çok âh eden, niyâz eden, yumuşak kalpli, hüzünden müteessir, alçak gönüllü, Allah korkusundan kalbi ürperti içinde olan ve O'na içten yakaran kimse demektir. Bu vasfın iki yönü bulunmaktadır. Birincisi kişinin kendi şahsıyla alakalıdır. Bu vasfı onu Allah'a tazarru, niyaz ve istiğfara yönlendirir. İkincisi diğer insanlarla alakalıdır. Bu vesileyle o, insanlara merhametle davranır ve onlar için dua eder.[296]

Münîb: Kendini tamamen Allah'a adamış kimse demektir. "Kendini Allah'a adamışlık", her durumda hızla Allah'a yönelmek anlamını taşır.

Hazreti İbrahim (aleyhisselâm), kendisine eziyet edenlere karşı bile son derece yumuşaktı. Bu sıfatlar onu, Hz. Lût'un kavminin acı akıbeti konusunda melekler ile tartışmaya sürüklemiştir. Kendisine hakim ve ihtiyatlı

---

[294] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VII, (23. cüz), 103-104.
[295] Mevdudi, *Tefhımu'l-Kur'ân*, II, 283; Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, IV, (12. cüz), 118.
[296] İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XI, 46.

bir yapıya sahip olduğundan, kendini İslâm Yolu'ndan uzaklaştırmak için gaddarca zulmeden ve cehennem ateşinde yanacak olan babasına dahi duada bulunmuştur.[297]

Hz. İbrahim'in bir kısım vasıfları da şu âyetlerde zikredilmektedir: اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۞ شَاكِرًا لِاَنْعُمِهِ اِجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۞ وَ اٰتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ "*Şüphe yok ki İbrahim Allah'a itaat eden (: kânit), hakka yönelmiş (: hanif) olan bir ümmet (: her hususta kendisine tabi olunan bir rehber) idi. O, müşriklerden olmadı. O, şâkir, Allah'ın nimetlerine şükredici idi. Ona dünyada bir iyilik verdik. O, ahrette de Salihlerdendir.*" (Nahl, 16/120-121)

Kur'ân-ı Kerîm Hz. İbrahim'i, doğru yolun, itaatin, şükretmenin ve Allah'a yönelmenin canlı bir örneği olarak takdim etmektedir. Burada Hz. İbrahim'in dört önemli ve örnek vasfı daha zikredilir. Bunlar; ümmet, kânit, hanîf, şâkir vasıflarıdır.

Ümmet: Ümmet, insanlardan belli özellikleri sebebiyle bir araya gelmiş bulunan büyük bir gurup demektir. İbrahim (aleyhisselâm)'ın bu vasıfla sıfatlanmasının iki önemli hikmeti vardır. Birincisi: O, fazilet, fütüvvet ve kemal bakımından tam bir ümmet seviyesinde idi. İkincisi: O, zamanında dinde yegane tek ümmetti. Çünkü onun peygamberliği zamanında Allah'ın birliğine inanan kendisinden başka hiçbir kimse yoktu. Allah O'nunla tevhidi diriltti ve onu bütün topluluklara ve dünyanın dört bir yanına yaydı. Hz. İbrahim için büyük bir tevhid alameti olan Ka'beyi bina etti. Zikrinin ümmetler arasında yayılması için bütün insanları hacca davet etti. Ve bu asırlardır devam etmektedir.[298]

Bu ifade, aynı zamanda O'nun itaati, güzelliği, bereketi ve iyiliğiyle tek başına bir ümmete denk olduğu anlamına gelebilir. İyilik hususunda kendisine uyulan bir önder olduğu anlamına da gelebilir. Tefsirler hem bu anlamı, hem de diğer anlamı destekleyen görüşlere yer verirler. Aslında her iki anlam da birbirine yakındır. Çünkü önder olan, insanları doğru yola iletendir. Bu da bir ümmetin lideridir. Böyle bir adamın hem kendi sevabı hem de onun vasıtasıyla doğru yola gelenlerin mükafatı kendisine

---

[297] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, IV, (12. cüz), 118.
[298] İbn Aşur, *et-Tahrir*, XIV, 315-316; Mevdudi, *Tefhim*, III, 69.

verilir. O sanki bu iyilikleri ve sevabı elde etmede tek bir fert değil, bir ümmettir. Şüphesiz ki İbrahim, başlı başına bir ümmetti. İnsanlar hep kâfir iken O, bir hanif, yani batıl dinlerin hepsinden yüz çevirerek hakka yönelmiş temiz bir muvahhid, Allah'ın birliğine inanan olarak Allah için ayağa kalkmıştı. Hem o, müşriklerden değil idi.[299]

Kânit: Allah'a kulluk eden, Allah'ın buyruğuna titizlikle uyan, itaat eden, içten boyun eğen ve kulluk yapan kimse demektir. Bu, bütün peygamberlerin ayrılmaz vasfıdır. Onların, Allah'ın emrine en küçük bir şekilde karşı gelmeleri veya bu hususta en küçük bir ihmalde bulunmaları mümkün değildir.

Hanîf: Sözlükte hanef masdarından bir sıfattır. Hanef, dalaletten doğruluğa, çarpıklıktan düzgünlüğe meyletmek demektir. Nitekim doğruluktan eğriliğe, haktan haksızlığa meyletmeye de cenef denir. Şu halde hanîf, eğriliği bırakıp, doğrusuna giden; şirk, dalâlet ve batıldan uzak durup tevhîd dînine sımsıkı sarılan kimse demektir. Bu mefhum ile örfte İbrahim (aleyhisselâm)'n milletine isim olmuştur ki; başka dinlerden, batıl ilahlardan kaçınıp yalnız bir olan Allah'a yönelen "Müvahhid" anlamındadır.[300] Hz. İbrahim, tek Allah'a inanmış, Hakk'a yönelen ve ona doğruluk içinde eğilim duyan bir liderdi. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi. Onun şirkle ve müşriklerle hiçbir ilgisi yoktu.

Haniflik, bütün bâtıl akidelerden İslâm'a meyletmektir. Bütün peygamberlere iman ve her dini içine almak da bununla olur. Bütün kitaplar ve Peygamberler dini yanlış akidelerden kurtararak: اِنَّ الدّ۪ينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ "*Allah katında gerçek din İslâm'dır.*" (Âl-i İmrân, 3/19) âyetinde olduğu gibi hak tevhid ve ihlas ile yalnız Allah'a ibadet etmek ve insanlığı kurtuluşa erdirmek için gönderilmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "hanîf" Hz. İbrahim'in, Peygamberimiz'in, diğer peygamberlerin, ehl-i kitabın ve bütün mü'minlerin vasfı olarak kullanılır. Bunu beyan eden âyetlerden bazıları şöyledir:

مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَن۪يفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ "*İbrahim ne*

[299] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3135.

[300] İbn Aşur, *et-Tahrir*, XIV, 316; Asım Efendi, *Kamus*, Hanef ve Hanîf maddeleri, III, 553; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 3821.

bir yahudî, ne bir hristiyandır. Fakat o Allah'ı tanıyan (Hanif) dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi." (Âl-i İmrân, 3/67)

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ "*De ki; Allah (sözün) doğru(sunu) söylemiştir. Onun için (Ey Resûlüm!) Allah'ı birleyici (hanif) olarak İbrahim'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi.*" (Âl-i İmrân, 3/95)

وَمَٓا اُمِرُوٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَٓاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ "*Halbuki onlar (Ehl-i Kitap: Yahudi ve hristiyanlar) Allah'a Onun dininde ihlas erbabı ve hanifler (müvahhidler) olarak, ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkasıyla emr olunmamışlardı. En doğru din de budur.*" (Beyyine, 98/5)

Hadislerde hanif ile fıtrat kelimesi arasında bir irtibat olduğunu görmekteyiz. Bir hadiste Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "*Her doğan çocuk muhakkak İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anası ile babası ona Yahudî yahut Hristiyan veya mecûsî yaparlar. Nasıl ki, her hayvanın yavrusu tam a'zalı olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey görülür mü?*" Sonra Ebû Hüreyre (radıyallahu anh):

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ "*O halde sen, batıl dinlerden uzaklaşarak yüzünü ve özünü, hak din olan İslâm'a yönelt. Yani Allah'ın insanları yaratmasında esas kıldığı o fıtrata uygun hareket et. Allah'ın bu hilkatini kimse değiştiremez. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların ekserisi bunu bilmezler, anlamazlar.*" (Rum, 30/30) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okumuştur.[301]

Bu hadis-i şerifin öğrettiği en büyük bir gerçek de insanlarda din duygusunun ve hakikat aşkının fıtrî oluşu ve akıllara hayret veren şu hayatın ve iç, dış birtakım özelliklerle mücehhez bulunan şu muazzam insanlık binasının, o din duygusu üzerine kuruluşudur. Bunun da aslı hanifliktir, tevhittir.[302]

Şâkir: Çok şükreden demektir. Hz. İbrahim, bütün peygamberler

---

301 Buhârî, *Cenâiz*, 80

302 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Hanif maddesi, IX, 57; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Hanif maddesi, III, 165.

gibi Allah'ın nimetlerine karşı şükredici idi. O, sözleriyle Allah'ın nimetlerini inkâr eden ve pratikleriyle de onlara karşı nankörlük eden müşrikler gibi değildi. O, bütün nimetlerin şükür vazifesini yerine getirmişti. Onun şükrettiği büyük nimetlere gelince öncelikle o, Allah'ı seçkin bir kulu idi. Rabbi onu: وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنّ۪ي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا "*Hatırlayın: Hani Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş, o da onları tamamlayınca 'Ben seni insanlara imam kılacağım' demişti.*" (Bakara, 2/124) buyurulduğu üzere insanlara rehber kılmak için peygamberliğe seçmişti. Onu doğrudan doğruya Allah'a götüren hak dinde başarılı kılmıştı. "İctiba: seçme" karinesiyle anlaşıldığına göre, bu hidayetin sonucu yalnız kendisinin hidayete ermesiyle kalmayıp, halkı da irşad olmuştur. İşte dünya küfür ve nankörlük içinde iken o, bu nimetlerin şükrünü yerine getirmek üzere bu doğru yolda giderek, رَبِّ اجْعَلْن۪ي مُق۪يمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪ي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ "*Rabbim! Beni, namazını dosdoğru kılan bir kimse yap; zürriyetimi de. Rabbim duamı kabul eyle!*" (İbrahim, 14/40) duası ile Allah için tebliğ ve irşad hizmetine devam etti. Allah ona dünyada bir iyilik vermiş, çok güzel bir durum ve ermişlik ihsan eylemiştir. Bütün insanlar arasında iyilikle anılarak övgüye mazhar kılmıştır. Her din mensupları onu sever, özellikle müslümanlar "*İbrahim üzerine rahmetini indirdiğin gibi*" diye her namazda anarlar ve şüphesiz ki O, ahirette elbette salihlerdendir. رَبِّ هَبْ ل۪ي حُكْمًا وَاَلْحِقْن۪ي بِالصَّالِح۪ينَ وَاجْعَلْ ل۪ي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِر۪ينَ ۝ وَاجْعَلْن۪ي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّع۪يمِ "*Ve beni iyiler arasına kat. Benden sonrakiler içinde, beni iyi dille anılanlardan eyle. Beni nimet cennetinin varislerinden kıl.*" (Şuârâ, 26/83-85) diye yaptığı duasındaki gibi cennette yüksek derece sahiplerindendir.[303]

***

Hazret-i Dâvûd (aleyhisselâm), ilâhî yardıma nâil olmak, kendisine birçok muhâfız verilerek büyük ordulara kumanda etmek ve heybet sâhibi olmak gibi yüksek pâyelerle güçlendirilmişti. Ayrıca peygamberlik, isâbetli görüş, kitap, şerîat, ilim, amel, güzel konuşma ve hikmete sâhip olmuştu. Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmaktadır:

---

[303] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3136.

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ *"O'nun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, O'na hikmet ve fasl-ı hitâb (hakkı batıldan ayırt etme kâbiliyeti) vermiştik."* (Sâd, 38/20)

Âyet-i kerimede Dâvûd (aleyhisselâm)'ın üç önemli vasfı dile getirilir. Mülkünün kuvvetlendirilmesi, kendine hikmet ve fasl-ı hitap verilmiş olması.

Teşdîd-i mülk: Şedd, tutmak, elin tuttuğunu sağlam bir şekilde tutması manasına gelir. Bu, menfaat veya zarar kasdı ile olabilir. Burada menfaat için kullanılmıştır. Teşdîd-i mülk ise saltanat ve hükümdarlığın kuvvetlendirilmesi, güçlü kılınması demektir. Hz. Dâvûd'un hükümranlığı sağlam ve güçlüydü. Allah Teâlâ zararlı şeylerden ve düşmanların kendine galebesinden O'nu korumuştu. O, hikmet ve sağduyu ile hükümranlığını devam ettirmiştir. Rivayete göre O, kırk yıl hükümdar olmuştur.[304]

Hikmet, eşyanın hakikatini tanımak ve işleri gereği üzere yapmak demektir. Hz. Dâvûd'a hikmet, peygamberlik, ilim ve amelde sağlamlık verilmiştir. Bir manaya göre ona Zebur ve şeriat ilmi lutfedilmiştir.

Fasl-ı hitâb, söz kesimi, hakkı batıldan ayırarak tartışmayı ayırt edip kesme kabiliyeti, kesip atan ayırt edici söz, dinleyeni ilave bir açıklamaya muhtaç etmeyecek açık ve beliğ söz manalarına gelir. Konuşurken iki kıssa veya iki mevzu arasını ayıran söze de fasl-ı hitab denilir. Müfessir Süddî'ye göre, hâdiseyi tam olarak anlamak ve verdiği hükümde isâbet etmektir. Mücâhid'e göre ise, söz ve hükümde gerçekçi ve iş bitirici olmaktır.[305] Bu özelliklerin hepsi Dâvûd (aleyhisselâm)'a verilmişti. Hz. Dâvûd çok fasih ve beliğ konuşurdu. O konuştuğunda karşısındaki kimseler, ne demek istediğini açıkça anlarlardı. Hüküm verdiğinde de, açıkça hüküm verirdi. Verdiği hükümde tereddütsüz ve kararlı davranırdı. Bu özellik hikmet ve kuvvet ile bütünleştiğinde insanlık dünyasında yargı ve iktidardaki olgunluğun zirvesini oluşturur. Hem ilim, hem de konuşma bakımından faziletli olmak, ancak böyle birine nasip olabilir.[306]

***

---

[304] İbn Aşur, *et-Tahrir*, XXIII, 229.

[305] Taberî, *Câmiu'l-beyan*, XII (23. cüz), 165; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4090.

[306] Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân*, V, 61; Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VII, (23. cüz), 95-96.

Allah Teâlâ, Yahyâ (aleyhisselâm)'a rüşd çağında iken Tevrât'a sarılmasını emretmiş ve ona bir kısım güzel vasıflar verdiğini beyan etmiştir:

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا "*'Ey Yahyâ! Kitâb'a (Tevrât'a) var gücünle sarıl!' (dedik) ve henüz sabî iken O'na (ilim ve) hikmet verdik!*" (Meryem, 19/12)

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا "*Tarafımızdan O'na kalb yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O çok sakınan bir kimse idi. Ana-babasına çok iyi davranırdı; O, isyankâr bir zorba değildi.*" (Meryem, 19/13-14)

Âyette bahsedilen edilen kitap, Hz. Musâ'dan beri İsrailoğullarının kutsal kaynağı olan Tevrat'tır. Hz. Mûsâ'dan sonraki İsrailoğullarına gelen bütün peygamberler bu kitaba dayanmışlar, insanlara onu öğretmişler, hükümlerinde onun ilkelerini rehber edinmişlerdir. Nitekim Hz. Yahyâ da babası Hz. Zekeriyyâ'dan bu mirası devralmakta, bu misyonu yüklenmeye, güçlü ve kararlı bir enerji ile bu emaneti omuzlamaya çağrılmakta; bu mirasın yükümlülüklerini yerine getirirken zayıflık ve ihmalkârlık göstermemesi, geri çekilmeye kalkışmaması istenmektedir. Bu yüce seslenişin hemen arkasından Hz. Yahyâ'nın, bu ağır vazifenin altından kalkabilmek için hangi hususi vasıflarla donatıldığı açıklanmaktadır:

a. **Çocukken hüküm verilmesi**: "Hükm" (hikmet) kelimesi tefsirlere göre şu anlamlara gelir: Karar vermek, doğru fikirler oluşturmak, İlahî kanunu yorumlamak, sorunları çözümlemek, Allah'ın karar ve hüküm verme konusunda verdiği yetki.[307]

Her şeyden önce ona daha küçük bir çocukken "bilge"lik armağan edilmiştir. Görüldüğü gibi onun adı orjinal ve doğumu olağanüstü bir olay olduğu gibi, donanımı da orijinal ve normal insanlarınkine benzemez. Sebebine gelince insan, bilgeliğe normal olarak ileri yaşlarında sahip olabilirken, ona bu ayrıcalık daha çocukken armağan edilmişti. Burada ona peygamberlik görevinin emanet edildiği ifade edilmiştir. Bu görev, Tevrat'a hem lafzen, hem de manen tabi olup ona uymak ve İsrailoğulları'nı da buna teşvik etmekti.

---

[307] Taberî, *Câmiu'l-beyan*, IX, (16. cüz), 69; Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'ân*, III, 231.

b. **Allah katından bir hanân**: Ona yüce Allah'ın bir lütfu olarak kalp yumuşaklığı ve sevecenlik bağışlanmıştı. Bunun için özel bir çaba harcamamış, özel bir eğitim görmemişti. Adeta yaratılış hamuru sevecenlik mayası ile yoğrulmuş, bu onun tabii vasfı olmuştu. Başka bir deyişle Yahya (aleyhisselâm) kalbinde Allah'a karşı bir çocuğun annesine duyduğu derin sevgiye benzer bir sevgi taşıyordu. Sevecenlik, insanların gönüllerini ve duygularını gözetmek zorunda olan, gönülleri kazanarak onları yumuşak bir şekilde iyiliğe çekmekle görevli olan bir peygamber için vazgeçilmez ve yeri doldurulmaz bir sıfattır.

c. **Allah katından bir zekât**: Yüce Allah'ın, Hz. Yahyâ'ya bağışladığı diğer ayrıcalıklar kalp temizliği, gönül arınmışlığı ve duygu saflığı idi. O, bu nitelikler sayesinde kalplerin kirlerine, vicdanların pisliklerine karşı koymuş, onları temizlemeye, arındırmaya çalışmıştır.

d. **Müttakî bir kimse olması**: O, müttakî yani kötülüklerden sakınan bir kimse idi. Yüce Allah'a sürekli kulluk halinde idi, O'ndan çekiniyor, O'nu hiç hatırından çıkarmıyor O'ndan korkuyor gizli açık her davranışında O'nun gözetimi altında olduğunun bilincini taşıyordu. Ana-babasına iyilik ve bağlılık duygusu ile doluydu. Dik kafalı, serkeş ve huysuz biri değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve tekrar diriltileceği gün onun üzerine selam ve selamet vardır.

İşte Hz. Yahyâ'nın, yüce Allah tarafından donatıldığı, liyakat kazandırıcı hususiyetler bunlardır. Yüce Allah, kendisini bu ağır emaneti taşımaya çağırırken, onu bu sıfatlarla desteklemiş ve güçlendirmiştir. İşte bunlar, yüce Allah'ın, Hz. Yahyâ'ya çocukluğunda ihsan ettiği güzel hasletler ve ayrıcalıklardı. O, bunlar sayesinde babasının yerini dolduracaktı; babasının sessiz dualarının özlemini gerçekleştirecek, bu dualara karşılık olarak Hz. Zekeriyyâ'ya "temiz bir oğul" bağışlayan yüce Allah'ın ilerdeki kuşaklara ışık saçacak, büyük bir lütfu olacaktı.[308]

***

Allah'ın istikbâlde elçisi olacak olan Hazret-i Îsâ, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği konuşma kâbiliyeti ile daha beşikte iken dile geldi ve şöyle dedi:

---

[308] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, V, (16. cüz), 30.

قَالَ اِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا "*Ben, Allah'ın (seçilmiş bir) kuluyum! O, bana Kitâb'ı verdi ve beni peygamber yaptı!*" (Meryem, 19/30)

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلاَةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا وَالسَّلاَمُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا "*Nerede olursam olayım, O beni mübârek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün selâmet banadır.*" (Meryem, 19/31-33)

Bu âyetlerde de görüldüğü üzere Hz. İsa'ya (aleyhisselâm) da çok güzel hasletler lutfedilmiştir. Bunlar Allah'ın kulu olması, kendine İncil'in verilmesi, kendinin peygamber olarak gönderilmesi, nerede olursa olsun mübarek kılınmış olması, anasına karşı son derece saygılı olması ve bedbaht bir zorba olmamasıdır.

a. **Kulluk**: Önce Allah'a ubûdiyet, kulluk vasfıyla başlanmıştır. Allah İsa'nın diline bu sözü bırakmış, ilk olarak bunu söylemesini emretmiştir. Çünkü Allah, hristiyanların İsa'ya "Allah'ın oğlu" diyeceklerini bilmektedir.

b. **Kitap**: Burada kitaptan maksat, Hz. İsa'nın tatbikle vazifeli olduğu şeriattir. Tahrif ve tağyirden korunması için yazılması gerektiğinden dolayı ona kitap denmiştir. Hz. İsa'nın şeriatine kitap denmesi, Kur'ân'a kitap denmesi gibidir. Buradaki kitaptan maksat da tabiatıyla İncil'dir. Bundan Tevrat'ın kastedilmiş olması da mümkündür. Buna göre Hz. İsa'ya Tevrat'ta bulunan bütün ahkam ve kaidelerin ilmi verilmiştir.[309]

c. **Mübârek**: Allah Hz. İsa'yı bulunduğu her yerde mübarek kılmıştır. "Mübârek", bütün hallerinde, amellerinde, davranışlarında ve konuşmalarında hayır ve bereket bulunan, bereketli kimse demektir. Hz. İsa gerçekten bereketli bir peygamberdir. Allah onu İsrailoğullarına göndermiş, onlara daha önce haram olan bir kısım şeyleri helal kılmış ve onları güzel ahlâka davet etmiştir. Bu onda bulunan bereketin en bariz tezahürüdür. O bir yere vardığı zaman, o bölgenin halkının hayrına ve hidayete ermelerine ve hayırlı işlerde muvaffak olmalarına sebep olurdu.

---

[309] İbn Aşur, *et-Tahrir*, XVI, 98.

Onunla cahiller, kasvetli kimseler ve müfsitler karşılaşsa bir anda salih kimseler olurlar, kalpleri iman ve hikmetle dolardı. Bu sebeple, Hz. İsa'nın etrafındaki havarilerin avcılar, işçiler gibi avam tabakasından kimseler olduğu görülür. Onlar kısa sürede hidayet davetçileri olmuş ve dillerinden hikmetler akmıştır.[310]

d. **Berr**: Berr, iyilik yapan kimse demektir. Hz. İsa kavmi arasında en çok iyilikle maruf kişi idi. O anasına karşı da son derece müşfik ve merhametli idi. Bu vasfın belirtilmesindeki hikmet şudur: O dönemler İsrailoğulları arasında ana babaya iyilik zayıflamış ve neredeyse yok derecesine gelmişti. Burada sadece "anne" kaydının olması, Hz. İsa'nın babasının olmaması sebebiyledir. Ayrıca anne daha zayıf yapılı olması sebebiyle iyiliğe daha çok muhtaçtır. Bir de annenin evladına olan şefkati ve onun meşakkatine katlanması, çocuğun kendisine iyilik yapmasını kolaylaştırmaktadır.

e. **Cebbâr ve şakî olmaması**: Hz. İsa "cebbar" ve "şakî" değildi. Cebbar, insanlara olan davranışlarında kaba ve kibirli kimse demektir. Şaki ise zarara uğramış, davranışları kendisi için bir leke ve elem kaynağı olan kişi demektir. Cebbarın şaki ile sıfatlanması, böyle kişinin dünya ve ahiretteki acı akıbetini bildirmek içindir. Hz. İsa ve diğer bütün peygamberler böyle menfi vasıflardan uzaktırlar.

12. Kendilerinden Sonraki Nesiller İçinde Hayırla ve Doğrulukla Anılmaları

Peygamberler, kullar içinde Allah Teâlâ'nın kendilerine hususi ikramda bulunduğu ve bereket verdiği mümtaz şahsiyetlerdir. Bu özelliklerden biri de onları kıyamete kadar gelecek nesiller dilinde hep hayırla, güzellikle ve iyilikle anılmalarıdır. Peygamberler, bunun için Cenâb-ı Hakk'a dua etmişlerdir. Bunlardan biri Hz. İbrahim'dir. O, yüce dergâha:

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِينَ "*(Yâ Rabbi!) Sonraki ümmetler içinde benim için bir lisân-ı sıdk: güzel bir medihle anılmayı nasip eyle!*" (Şuârâ, 26/84) ilticasında bulunmuştur. Allah Teâlâ onun bu duasını kabul ettiğini Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça beyan buyurmuştur:

---

310 İbn Aşur, *et-Tahrir*, XVI, 99.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلاًّ جَعَلْنَا نَبِيًّا ۝ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا
"*...O'na (İbrahim'e) İshâk ve Yakub'u bahşettik ve her birini peygamber yaptık. Onlara rahmetimizden ihsanlarda bulunduk. Onlar için dillerde (ve dinlerde) yüksek ve güzel bir nam bıraktık.*" (Meryem, 19/49-50)

Ayrıca Saffât sûresinde, وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ "*Hem sonraki ümmetler içinde ona iyi bir nam bıraktık.*" (Saffât, 37/78, 108, 119, 129) buyurularak, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ve Hz. İlyas'a bu hasletin verildiği bildirilmiştir.

Bütün peygamberler bu özelliğe sahiptir. Çağlar ve nesiller onları hep hayırla yâd etmişlerdir. Ümmet-i Muhammed, kendi peygamberleri Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Hz. İbrahim'e ve bütün peygamberlere dua etmektedirler. Özellikle Hz. İbrahim'e kıldıkları bütün namazlarda salli-bârik dualarını okurken salavat getirmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm, ismi geçen geçmeyen bütün peygamberlerin kıssalarıyla doludur ve onları hayırla yad etmektedir. Kur'ân kıyamete kadar devam edecek ve onu okuyanlar da peygamberleri hep hayırla yad edeceklerdir. Bu, Allah'ın rahmetine ve lutfuna nail olmanın ne kadar büyük bereketler getirdiğinin açık nişaneleridir. Peygamberler, dünyada hayırla yâd edildikleri gibi, ahirette de en yüksek makamlarda yer alacaklardır. Onların nurlu izini takip edenler de ihlas ve gayretleri nisbetinde onlara yakın olma imkanı bulacaklardır.

13. İffet Sahibi ve İhlaslı Olmaları

Peygamberlerin hepsi en iffetli, en çok haya sahibi ve en ihlaslı kullardır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), örtüsüne bürünmüş bakire kızdan daha iffetli ve daha hayalı idi. Kur'ân-ı Kerîm'de onların iffet ve haya hallerinden örnekler takdim edilmektedir. Allah Teâlâ Yusuf (aleyhisselâm) ile alakalı olarak şöyle buyurur:

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ "*O, kemâl çağına geldiğinde kendisine hüküm ve ilim verdik. İşte muhsinlere Biz böyle karşılık veririz.*" (Yusuf, 12/22)

Hazret-i Yusuf büyüdü, gelişti ve yakışıklı bir genç oldu. O'nun bu

hâli, yaşadığı evin hanımı olan Züleyhâ'da kendisine karşı farklı düşüncelerin belirmesine sebep oldu. Hâdise âyet-i kerîmelerde şöyle zikredilir:

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ. وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلاَ أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ "*Derken, bulunduğu evin hanımı, Yusuf'u kendisine bağlamak, onun nefsinden murâd almak istedi ve kapıları kapatarak: "– Haydi gelsene bana!" dedi. O ise: "– Maâzallâh, (Allah'a sığınırım!) Zîrâ kocanız benim velînîmetimdir, bana iyi davranıp güzel bir mevkî verdi. Gerçek şudur ki, zâlimler aslâ felâh bulmazlar!" dedi. Doğrusu, hanım ona sâhip olmayı iyice aklına koymuş ve buna meyletmişti. Eğer Rabbinin bürhânını (delil ve yardımını) görmeseydi o da kadına meyledecekti. İşte böylece Biz fenâlığı ve fuhşu O'ndan uzaklaştırmak için bürhânımızı gösterdik. Çünkü O, Biz'im tam ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.*" (Yusuf, 12/23-24)

Züleyhâ, nefislerin en çok zebûnu olduğu üç vasfın; yâni **servet**, **şöhret** ve **şehvet**in şâhikasında bulunuyordu. Gençti, cemâl sâhibiydi ve pek çok kimseyi kendisine râm edebilecek bir câzibeler meşheri hâlindeydi. Üstelik Züleyhâ, odanın kapısını da sımsıkı kilitlemişti. Böylece gizlilik ve tenhâlığın, günahları daha da kamçılayan hengâmında, Hazret-i Yusuf'a şiddetli bir arzuyla:

"**Heyte lek!** yâni "*Gelsene bana!*"" diye seslenerek, çirkin bir fiile teşebbüs etmişti. Mukâvemet göstermekte nice irâdeleri eritebilecek böyle bir manzara karşısında, Yusuf (aleyhisselâm)'ın güç bir vaziyette kaldığını Yüce Rabbimiz:

وَهَمَّ بِهَا لَوْلاَ أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ "*Şâyet bürhânımız yetişmeseydi, o da meylediyordu.*" beyânıyla ifâde buyurmaktadır. Zîrâ bir erkeğin, hayatı boyunca karşılaşabileceği en ağır imtihanlardan biri; gençlik, güzellik, servet gibi her türlü câzibe unsuruna sâhip bir kadından, üstelik tenhâlıkta gelen dâvet ve iltifâta "hayır" diyebilmektir. İşte Yusuf (aleyhisselâm), önüne serilen bunca dehşetli câzibelere aldanmamak için "**maâzallâh**" diyerek, mânevî bir zırha büründü, tam bir ihlâs ve yüksek bir takvâ duygusuyla "Allah'a sığındı." Böylece âyet-i kerîmede bildirilen "bürhân" ile ilâhî sıyânet ve muhâfazaya mazhar oldu. Bu yüzden insanoğlunu günahlara

sürükleyen bütün dünyevî câzibelerin "**Heyte lek!** yâni "*Gelsene bana!*"" diyen dâvetlerine mukâvemet gösterebilmenin yegâne yolu, o anda kalben "**maâzallâh**" diyerek sonsuz kudret sâhibi olan "*Allah'a sığınabilmek*"tir.[311]

Bazı tefsîrlerde, âyet-i kerîmedeki "**bürhân**" ifâdesiyle alâkalı olarak şunlar nakledilmektedir: Yusuf (aleyhisselâm) "Sakın, sakın!" sesini işittiği zaman o sese aldırış etmedi. Fakat sesin üç kere tekrarından sonra o mahalde Hazret-i Yakub (aleyhisselâm) temessül etti. Bundan sonra Yusuf (aleyhisselâm) kendine gelip Züleyhâ'dan hemen yüz çevirdi. Allah'ın izniyle Yakub (aleyhisselâm) oğlu Yusuf'a mânevî yardımda (istiânede) bulunmuş, nefs-i emmâreyi temsîl eden Züleyhâ'ya meyletmesine mânî olmuştu.

Ali ibn Hasen bir rivâyetinde der ki: Züleyhâ'nın hazırladığı odada onun putu vardı. Yusuf'u nefsine dâvet etmeden önce onun üzerini bir libâs ile örttü. Bunu gören Yusuf sordu: "Niye böyle yaptın?" Züleyhâ: "Beni musîbet ânında iken görmesinden hayâ ettim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yusuf şöyle dedi: "Sen işitmeyen, görmeyen ve bir şey anlamayan bir taş parçasından utanırsın da, benim, beni yaratan, hem de en güzel sûrette yaratan Rabbimden hayâ etmeye hakkım yok mu?"

Mısır sokaklarında gezerken yüzü güneş gibi parlayan ve ayın ondördünden daha güzel olan Yusuf (aleyhisselâm), kadın fitnesi karşısında Allah'tan son derece korkarak ellerini açtı ve Rabbine ilticâ ederek kendisini muhâfaza etmesi için niyazda bulundu. Çünkü Hak'tan gâfil olan kadınların hîleleri, şeytanların tuzaklarından daha tehlikeliydi:

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلاَّ تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ "*(Yusuf:) "Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettikleri şeyi yapmaktan daha sevgilidir! Eğer Sen bunların tuzaklarını benden döndürmezsen, belki onlara meyleder ve câhillerden olurum!" dedi.*" (Yusuf, 12/33)

Alimlerin ifadesine göre, nefse tâviz vererek, yâni nefsin arzularını yerine getirerek onun şerrinden kurtulmak mümkün değildir. Bundan kurtulmanın çâresi Allah'a sığınıp, O'nun emirlerine sarılmaktır. Nitekim Yusuf (aleyhisselâm) da Rabbine sığınarak felâha ermiştir. O, iffetli kalabilmek için Rabbine yalvarmış, Rabbi de O'nun duasını kabul etmiştir:

---

311 Osman Nuri Topbaş, Nebiler Silsilesi-II, 77-78.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *"Bunun üzerine Rabbi, O'nun duâsını kabûl etti ve kadınların tuzaklarını O'ndan uzaklaştırdı. Çünkü O, hakkıyla işiten ve her şeyi bilenin tâ kendisidir."* (Yusuf, 12/34)

Allah Teâlâ muhâfaza etmedikten sonra hiçbir kalb, –velev ki bir peygamber kalbinin kemâline sâhip de olsa–, beşeriyet îcâbı, dünyânın tuzaklarından, birtakım arzulara meyletmekten, nefsin fısıltılarından ve şeytanın vesveselerinden emîn olamaz, kendi kendini koruyamaz. Nitekim daha evvel geçen âyet-i kerîmedeki "**Rabbinin bürhânı**" ifâdesi de bu hakîkati îzâh etmektedir. Dolayısıyla bir kul olarak bizlere düşen; nefsimizin hîlesinden hiçbir zaman emîn olmayıp dâimâ teyakkuz hâlinde bulunmak ve bu husustaki acziyetimizi müdrik bir şekilde Allah'a sığınmaktır.

14. Fetanet Vasfına Sahip Olmaları

"Fetânet", akıllılık, zekilik, uyanıklık demektir. Ahmaklık, akılsızlık veya az anlayışlılığın tam zıddıdır. Peygamberlerin zarûrî sıfatlarından biridir.

Peygamberler kendi kavimlerini Allah'ın yoluna ve tevhîd inancına davet etmişlerdir. Onlara hakikati ve hidayet yolunu anlatmışlardır.[312] "Beyan" ve "tebliğ" gibi önemli bir risalet görevini yerine getirme durumunda olan bu peygamberler, mutlaka çok zeki, akıllı, muhakeme kabiliyeti en üstün, düşünme yeteneği en yüksek kişilerden seçilmektedir. Çünkü yüce Allah lütuf ve ihsanının bir nişânesi ve kullarına olan sonsuz rahmet ve merhametinin bir eseri olarak, doğru yolu bırakıp sapıtan, dünyevî birtakım tağutların peşinde koşarak onlara sarılan, maddî, aynı zamanda faydası veya zararı bile olmayan elleri ile yaptıkları putları tanrı tanıyan topluluklara peygamberler göndermiştir. O kadar azgın ve sapık düşünceler içinde kalmış bir toplumla mücadele, siyasi, kültürel üstünlüğü, hatta bundan da öte deha ötesi bir aklı gerektirir. Zira o topluluğun belki asırlar boyu sürdürüp geldikleri atadan görme davranışları ve geleneksel inançlarını onların kafasından silip, yerine doğruyu, hakikati ve hepsinden ileri tevhîd inancını yerleştirmek siyaset bilgisini, sosyolojik ve kültürel dehayı,

312 Bkz. İbrahim, 14/4.

kısacası bilgi ve üstün bir zekayı gerekli kılar. Bundan dolayı peygamberlerde bütün bu vasıflar bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle Yüce Allah böyle kimseleri kulları arasından peygamber olarak seçmiş ve onları vahiyle desteklemiştir. İçinde bulunduğu toplumun düşünce ve akıl seviyelerine göre onları ikna etmek, yanlış inançlarını düzeltmek, münazaraya girenleri tutarlı ve mantıklı cevaplarla susturmak, peygamberler gibi fetânet sahibi kimselerin yapabileceği bir iştir. Peygamberlerin akıllarında en küçük bir kusura sebeb olacak bir rahatsızlıkları olmuş olsaydı, bu kadar ağır ve zor bir görevi başarabilmeleri mümkün olmazdı. Onun içindir ki hiçbir peygamberde ahmaklık, akıl noksanlığı bulunması veya herhangi bir hastalığın akıllarına zarar vermesi mümkün olmamıştır.[313]

Gerçi bazı topluluklar kendi peygamberlerini akılsızlık, delilik veya sihirbazlıkla suçlamışlardır. Fakat peygamber hakkındaki bu düşüncelerinin, onların azgınlığından ileri geldiğini, yine Allah Teâlâ âyet-i kerimesinde beyan etmektedir. (Zâriyât, 51/52) Dolayısıyla onların bu iddiaları, sadece inatlarının ve kötü ahlâklarının bir eseridir. Âyet gerçekte onların da, kendilerine gönderilen peygamberlerin akıllı ve zeki kimseler olduğunu bilmekte olduklarını haber vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de, Mekkeli müşriklerin aynı iftiralarına maruz kalmıştır. Onlar Hz. Peygamber'e de deli demişlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz'e hitaben "Sen, Rabbinin nimetiyle (şımarıp dengeyi kaybeden) çılgın bir deli değilsin." (Kalem, 68/2) şeklinde indirdiği âyetiyle, onların bu iddialarını adeta ilâhi bir belge ile reddetmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, bir kısım peygamberlerden fetânet ve firâset örnekleri sunmaktadır. Mesela, Yusuf (aleyhisselâm), haksız yere hapse girmişti. Mısır Azizi, rüyasını doğru bir şekilde tabir etmesi üzerine Yusuf'u huzuruna çağırmıştı. Yusuf (aleyhisselâm) bu noktada akıllı ve firasetle davranarak, melik hakîkate iyice vâkıf olmadan, mes'elenin aslı iyice anlaşılmadan ve haksız yere hapse atıldığı herkesçe kabûl edilmeden evvel zindandan çıkmak istemedi. Aklını kullanarak, sabırlı ve vakarlı bir tavır göstererek kendisine hased edenlerin işi daha fazla karıştırmalarına da mânî oldu. Kendisine

---

313 Taftazanî, *Şerhu'l-Makâsıd*, II, 198; Beyâzı, *İşâretü'l-Merâm*, s.329; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "fetânet" maddesi, II, 348.

yapılan bütün isnadların yalan ve iftirâ olduğunu ispat edip töhmetten tamamen kurtulunca, zindandan çıkmayı kabûl etti.

Bu sebeple her Müslüman, Yusuf (aleyhisselâm)'ın bu firâsetli hareketinden ibret alarak, üzerinden töhmeti atmak ve töhmet yerlerinden sakınmak husûsunda son derece dikkatli ve titiz davranmalıdır. İslâm âlimleri de, mü'minlerin töhmet[314] mahallerinden sakınması gerektiğini söylemişlerdir. Hazret-i Ömer (radıyallahu anh): *"Kim töhmet yollarına girerse töhmete mâruz kalır."* buyurmuştur.

Hazret-i Yusuf (aleyhisselâm)'ın töhmetten kurtulma husûsunda gösterdiği hassâsiyetin bir benzerini, bir akıllılık ve firaset tezahürü olarak, Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizin örnek hayâtında da müşâhede etmekteyiz. Mü'minlerin annesi Safiyye bint-i Huyey (radıyallahu anhâ), Allah Resûlü ile yaşadığı bir hâtırasını şöyle anlatıyor:

Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) îtikâfa girmişti. Bir gece onu ziyârete gidip konuştum. Sonra eve dönmek üzere kalktığım zaman o da beni evime götürmek üzere kalktı. Bu sırada ensardan iki kişi bizimle karşılaştı. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i görünce oradan çabucak uzaklaşmak istediler. Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise:

"Biraz yavaş olun. Yanımdaki Safiyye bint-i Huyey'dir." dedi. Onlar:

"Resûlü'nün uygunsuz bir davranışta bulunmasından Allah'ı tenzîh ederiz yâ Resûlallâh! deyince de:

"Şeytan, insanın vücûdunda kan gibi dolaşır. Onun sizin kalbinize bir kötülük -veya bir şüphe- atmasından endişe ettim." buyurdu.[315]

Diğer bir fetanet örneği de Hz. Süleymân'dan (aleyhisselâm) nakledilir. Süleymân (aleyhisselâm), çocukluğundan itibâren yüksek bir anlayışa sâhip, çok zeki biriydi. O'nun bu husûsiyetiyle ilgili olarak Resûlullâh (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle bir hâdise anlatır:

"…Vaktiyle iki kadın ve beraberlerinde iki oğlan vardı. Yolda giderlerken bir kurt gelip kadınlardan büyük olanın çocuğunu alıp götürdü. Bunun üzerine bu kadın, arkadaşı (olan küçük) kadına:

---

314 **Töhmet**: Kesin delil ile ispatlanmadığı hâlde bir suç işlendiği sanılan veya böyle bir şüphe uyandıran durum.

315 Buhârî, *İtikâf*, 11; Müslim, *Selâm*, 23-25

"Kurt, senin çocuğunu götürdü." dedi. Öbür kadın:

"Hayır, senin çocuğunu götürdü!" dedi. Nihâyet bu iki kadın, aralarında hükmetmesi için Dâvûd'a (aleyhisselâm) *mürâcaat ettiler. Dâvûd* (aleyhisselâm), *çocuğun büyük kadına âit olduğuna hükmetti. Onlar muhâkemeden çıkıp, Dâvûd'un* (aleyhisselâm) *oğlu Süleymân'a* (aleyhisselâm) *gittiler. Dâvûd* (aleyhisselâm)*'ın hükmünü söylediler. Süleymân* (aleyhisselâm) *da:*

"Bana bir bıçak getirin! Çocuğu (bu) iki kadın arasında paylaştırayım!" dedi. Bunun üzerine küçük kadın:

"Aman öyle yapma! Allah sana rahmet eylesin! Çocuk bu kadınındır!" dedi. Bunun üzerine Süleymân (aleyhisselâm), çocuğun küçük kadına âit olduğuna hükmetti."[316] Çünkü analık şefkati, evlâdının ölmesine râzı gelemezdi.

Süleymân (aleyhisselâm)'ın firâsetiyle alâkalı bir başka rivâyet de şöyledir: Bir gece, bir koyun sürüsü bir tarlayı harâb etmişti. Tarla sâhipleri, Dâvûd'a (aleyhisselâm) gelip şikâyetçi oldular. Telef olan tarla, kıymet bakımından koyun sürüsüne müsâvî idi. Bunun üzerine Dâvûd (aleyhisselâm), koyunların tarla sâhibine verilmesine hükmetti. Süleymân (aleyhisselâm), o sırada küçük yaşta olmasına rağmen:

"– Babacığım, bir yol daha var! Koyunları tarla sâhibine borç olarak verelim; sütünden ve yününden istifâde etsin. Bu arada tarlayı düzenlesin. Tarla eski hâline gelinceye kadar koyunlar kendisinde kalsın. İşleri yoluna girince de, sürüyü sâhibine teslîm etsin!" dedi. Dâvûd (aleyhisselâm) bu teklifi çok beğendi ve öyle hükmetti. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ وَكُلاًّ آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا "*Dâvûd ve Süleymân'ı da* (yâd et)*! Bir zaman, bir ekin husûsunda hüküm veriyorlardı; hani o kavmin koyunları, geceleyin başıboş bir vazîyette bu ekinin içine dağılıp ziyân vermişti. Biz, onların hükmünü görüp bilmekte idik. Böylece bu* (fetvâyı) *Süleymân'a Biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm ve ilim* (hükümdarlık, peygamberlik) *verdik...*" (Enbiyâ, 21/78-79)

---

[316] Buhârî, *Enbiyâ*, 40

Dâvûd (aleyhisselâm), son derece firâset sâhibi olması ve Hakk'a gönülden bağlılığı sebebiyle Hazret-i Süleymân'ı on dokuz oğlu arasından kendi yerine halîfe olarak seçmiştir.

Diğer peygamberlerin hayatlarında da fetânet ve firâset örnekleri çoktur. Burada mühim olan onlardaki bu karakter yapısını tanımak, onlardaki bu güzel meziyetlere sahip olmaya gayret göstermektir. Zira akıllı mü'min, ahmak olanından devamlı hayırlıdır. Hatta Hz. Ömer (radıyallahu anh)'ın ifadesiyle, "akıllı düşman, ahmak dosttan daha hayırlıdır."

15. Affedici Olmaları

Afv; suç, kusur, kabahat, hata ve günahı bağışlamak, yapılan suçtan dolayı cezalandırmamak, suç işleyeni kınamamaktır. Affetmek, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından biridir. Allah Teâlâ kendisine ortak koşma (şirk) suçu dışında kalan diğer suç ve günahları hesap gününde affedebilir. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın kullarına merhametini ve büyüklüğünü göstermektedir. Günahlarından tevbe eden kulları affetmesi ise daha büyük bir ihtimaldir. Âyet-i kerimede buyurulur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ "*Ey iman edenler, içten gelerek yapılan bir tevbe ile Allah'a tevbe ediniz. Umulur ki, Rabbiniz günah ve kötülüklerinizi affeder...*" (Tahrîm, 66/8)

Cenâb-ı Hakk:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلٖينَ "*(Ey Resûlüm) sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırış etme.*" (A'râf, 7/199) buyurarak peygamberlere ve mü'minlere affı emretmektedir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

"Elinizden geldiği kadar müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışınız. Onun için bir çıkış yolu varsa serbest bırakınız. Devlet başkanının afta hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden daha iyidir."[317]

Kul olarak affın en güzel örneklerini şüphesiz peygamberler göstermişlerdir. O kadar büyük sıkıntılar, eziyetler ve haksızlıklarla karşılaşmışlar, fakat bunların pek çoğunu gönüllü olarak affetmişlerdir. Çünkü

[317] İbn Hanbel, *Müsned*, V, 160

onlar daima affetmenin, ilahi affı celbedeceğine yakinen inanmışlardır. Bu hususta Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ibretli bir misâl arz edelim:

Ebû Süfyan, nübüvvetten evvel Peygamberimiz'in dostu idi. Nübüvvetten sonra ise, düşman kesilerek O'na hicviyeler yazdı. Peygamber şâiri Hassan ibn Sâbit (radıyallahu anh) da, bu hicviyelere cevap verirdi. Sonradan Ebû Süfyan, bu yaptıklarına pişmân oldu. Medîne-i Münevvere'ye doğru yola çıktı. Yolda Allah Resûlü'ne rast geldi. Hazret-i Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyan'ın yüzüne bakmadı. Ebû Süfyan, çok müteessir oldu. Hazret-i Ali (radıyallahu anh)'ın öğrettiği: قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ "*Allah'a and olsun ki, hakîkaten Allah Sen'i bize üstün kılmıştır. Gerçekten biz ise (size yaptıklarımızda) hatâya düşmüşüz.*" (Yusuf, 12/91) âyeti ile özür diledi.

Merhamet ve şefkat ummânı olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Yusuf Sûresi'nden: قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ "*Bugün size karşı hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın! O merhametlilerin en merhametlisidir.*" (Yusuf, 12/92) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyarak, onun ve diğerlerinin eski ayıplarını affetti. Ebû Süfyan, Müslüman olduktan sonra utancından başını kaldırıp Fahr-i Kâinât Efendimiz'in yüzüne bakamazdı.[318]

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûl-i Ekrem Efendimiz, Mekke'yi fethedip Kâbe'ye girince o sırada Kureyşliler Mescid-i Harâm'a dolmuşlar, Kâbe'nin çevresinde oturmuşlardı. Efendimiz'in ne yapacağını merakla bekliyorlardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"Ey Kureyş cemaati! Ey Mekkeliler! Ne dersiniz? Şimdi, hakkınızda benim ne yapacağımı sanırsınız?" diye sordu. Kureyşliler:

"Biz, Sen'in hayır ve iyilik yapacağını düşünür ve "Sen hayır yapacaksın!" deriz. Sen, kerem ve iyilik sâhibi bir kardeş; kerem ve iyilik sâhibi bir kardeşoğlusun! Güç ve kudrete kavuştun, bizlere iyi davran!" dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtu vesselam):

---

318 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 810-811; İbn-i Hişâm, *Sîret*, IV, 20-24; İbn-i Abdilber, *el-İstiâb*, IV, 1674.

"Benim hâlimle sizin hâliniz, Yusuf (aleyhisselâm) *ile kardeşlerinin durumu gibi olacaktır. Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi, ben de: "Bugün size hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur! Allah sizi bağışlasın! Çünkü O merhamet edenlerin en merhametlisidir!"* (Yusuf, 12/92) *diyorum. Gidiniz, sizler, âzâd ve serbestsiniz!"* buyurdu.

Yüce Allah o Kureyş müşriklerini eline düşürmüş, kendisine boyun eğdirmiş, yıllarca mü'minlere çektirdikleri eziyetlerin intikâmını alabilecek kudret bahşetmiş iken O Rahmet Peygamberi onları bu şekilde affetmiş ve serbest bırakmıştır. Bunun içindir ki Mekkelilere "Tulekâ: Âzâd edilmişler" ismi verilmiştir.[319]

Bu hâl, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın settâru'l-uyûb, yâni ayıpları örtücülük ve kusurları affedicilik sıfatının kulundaki kâmil bir tecellîsidir.

Benzeri bir affedicilik örneğini Hz. Yusuf'ta görürüz. Kardeşleri onu kuyuya attılar, babalarına Yusuf'u kurt yedi diyerek yalan söylediler. Yusuf köle olarak satıldı, başına hadiseler geldi ve zindanlara atıldı. Nihayet Mısır'a maliye bakanı oldu. Kıtlığa maruz kalan kardeşleri yardım talebiyle geldi. Yusuf onlara, kendinin kim olduğunu çaktırmadan yardım etti. Bir daha geldiklerinde ise onlara kendini tanıttı. Âyetlerin beyanıyla sonra şunlar oldu:

قَالُوٓا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَآ اَخِي قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۞ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ۞ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *"(Kardeşleri): "Yoksa sen, gerçekten Yusuf musun?" dediler. O da: "(Evet) ben Yusuf'um, bu da kardeşim!.. Allah bize lutuflarda bulundu. Çünkü kim Allah'tan korkar ve (belâlara katlanıp) sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfâtını zâyî etmez!" dedi. (Kardeşleri) dediler ki: "Allah'a and olsun ki, hakîkaten Allah Sen'i bize üstün kılmıştır. Gerçekten biz ise (size yaptıklarımızda) hatâ etmişiz." (Yusuf) dedi ki: "Bugün size hiç başa kakma ve ayıplama yok; Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."* (Yusuf12/90-92)

Bu âyet-i kerîmeler, aynı zamanda terbiye metodlarının en güzellerinden birine işâret etmektedir ki, o da, kötülüğe karşı iyilikle mukâbele

[319] İbn-i Hişâm, *Sîret*, IV, 32; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 835; İbn-i Sa'd, *Tabakât*, II, 142-143.

etmektir. Zîrâ böylesine bir âlicenaplık karşısında ekseriyetle düşman olanın düşmanlığı son bulur; dostluk ve düşmanlık bakımından orta yerde bulunan kimse dostluğa meyleder; dost olanın ise muhabbeti artıp daha da yakın bir hâle gelir. Âyet-i kerîmede ne güzel buyrulur:

وَلا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلاَ السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"*İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde (iyilikle) önle! O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, bir de bakarsın ki, candan (samîmî) bir dost olmuş!*" (Fussilet, 41/34)

16. En Güzel Kul Olmaları

Peygamberler, inançta, ibadette, muamelatta ve ahlâkta hasılı kulluğun her alanında en başarılı kimselerdir. Yukarıdaki başlıklar altında da hep bu güzel kulluğun tezahürlerini anlamaya çalıştık. Bununla birlikte Cenâb-ı Hak, bazı âyetlerde o mümtaz insanları "**Ni'me'l-Abd: Ne Güzel Kul**" taltifiyle lutuflandırmıştır. Bütün peygamberler böyle olmakla birlikte bu ifade, bazı peygamberler hakkında Kur'ân'da geçmektedir. Hz. Süleymân (aleyhisselâm) için şöyle buyurulur:

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمنَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ "*Biz Dâvûd'a Süleymân'ı verdik. Süleymân ne güzel bir kuldu! Doğrusu O, dâimâ Allah'a yönelirdi.*" (Sâd, 38/30)

Cenâb-ı Hak, Hz. Eyyub'un ne güzel kul olduğunu ise şu şekilde senâ eder:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ "*... Gerçekten Biz Eyyûb'u sabırlı (rızâ hâlinde bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Dâimâ Allah'a yönelirdi.*" (Sâd, 38/44)

"Ni'me'l-abd" ifadesi, Allah'a kul olmayı hak edenler arasında özel bir medih ifadesidir. Bundan maksad, Allah'a yakınlıktır. "*O , daima Rabbine yönelirdi*" ifadesi ise, onun güzel kul oluşunun bir gerekçesi olarak gelmektedir. Yani güzel kul olmanın yegane şartı, Allah'a gönülden yönelmek, O'nun emir ve nehyine titizlikle dikkat etmektir. Bütün peygamberlerde Allah'a yönelme, dua ve iltica hali hep zirvededir. Onlar, gönüllerini Allah aşkıyla yakmışlar, masiva kirlerinden bütünüyle temizlenmişler ve kulluk saltanatının en üst derecelerinde mekan tutmuşlardır.

C. ASHÂB-I KİRAM

Ashab-ı Kiram, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a inanıp dünya gözüyle onu gören ve onun sohbetine katılan en talihli insanlardır. Kur'ân-ı Kerîm'e muhatap ilk nesil olan sahabe, fevkalade özellikleri bulunan örnek bir topluluktur. Şüphesiz onlar bu mertebeyi, Peygamberlerin Efendisi'ne inanmak, O'nun nazarına erişmek, teveccühüne mazhar olmak ve sohbetlerinde yetişmek sûretiyle elde etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm, o kutlu neslin karakteristik özelliklerinden ve şahsiyet hususiyetlerinden nazarlarımıza tablolar aksetirmektedir. Onların, numûne-i imtisal olacak mümtaz vasıflarını, sonraki nesillerin uyması gereken örnekler olarak takdim etmektedir.

1. İslâm Gelmeden Önceki Halleri

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'dan önceki ve sonraki halleri kıyaslanarak, İslâm'ın bereketiyle elde ettikleri yücelikların daha rahat anlaşılabilmesi için bu örnek neslin, ilk olarak müslüman olmadan önceki hallerini tasvir etmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ "*Hepiniz toptan Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz (birbirinizin) düşmanlar(ı) idiniz de O, kalplerinizi (İslâm'a ısındırıp) birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde (din) kardeşleri olmuştunuz. Ve yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi kurtarmıştı.*" (Âl-i İmrân, 3/103)

Âyet-i kerimede müslümanların, Allah'ın dini olan İslâm'a ve o dinin temel kitabı olan Kur'ân'a topluca sımsıkı sarılmaları, onların emirlerini yapmaları ve nehiylerinden sakınmaları emredildikten; birbirlerine düşmanlar iken, aralarında savaş, gasp ve kan davaları kıyasıya devam ederken İslâm sayesinde kalplerinin birleştirilmesi ve kardeş olmaları nimetini devamlı hatırda tutmaları ihtar edildikten sonra, İslâm olmadan önceki küfür halleri ve İslâm ile o halden kurtuluşları şöyle resmedilmektedir:

"Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi kurtarmıştı":

Burada çok güzel bir tasviri üslup ile hadiseyi canlandırma vardır. Âyetin çizdiği resme göre sahnede ateşten büyük bir çukur bulunmaktadır. Cehennem çukuru gibi onun içi ateş kaynamaktadır. Bakıyoruz tam çukurun kıyısında birtakım insanlar var. Hemen hemen ayakları kayıp içine düşecek gibi oluyorlar. İşte kâfirlerin bütün dünya hayatları, ateş çukuru kenarında ve o çukura düşmek üzere bulunmak gibidir. Dünya hayatı bitince ateş çukuruna, yani cehenneme yuvarlanacaklardır. Şimdi biz bu adamların, çukurun kenarından aşağı ateşe doğru kaymalarını, düşmemek için çaba göstermelerini ve çabaladıkça daha da zor durumda kaldıklarını heyecanla izliyoruz. Bütün ümitlerin kesildiği ve hiçbir kurtuluş ihtimalinin kalmadığı bir sırada yukarıdan uçurumda bulunanlara doğru sapasağlam bir ip uzatılıyor. Hepsi can havliyle ve bütün güçleriyle o ipe sımsıkı sarılıyorlar. İp yukarıya doğru çekiliyor ve kendine tutunanları ateş çukuruna yuvarlanmaktan kurtarıyor. Tehlike ve panikten sonra bir kurtuluş ve sevinç manzarası görülüyor.

Bu teşbihte ateş çukuru cehenneme, müslümanların, müslüman olmadan önceki küfür halleri, o ateşe düşmek üzere o çukurun kenarında bulunmaya, müslüman olmaları ise o ateş çukuruna düşmekten kurtulmalarına benzetilmiştir. İşte Kur'ân-ı Kerîm, sonradan hayata kavuşan ve uçurumlardan yuvarlanmaktan kurtulup düzlüğe çıkan o insanları, küfür hallerine göre bu ateş çukurunun kenarında göstermekte, önceki hallerine bakarak şimdiki hallerinin yüksekliğini, huzur ve rahatlığını anlamalarına imkan vermektedir.[320]

Ashab-ı Kiram'ın Kur'ân'da anlatılan ahlâk ve karakter özellikleri şu başlıklar altında izah edilebilir:

2. Hakiki Mü'min Olmaları

Yüce değerlere inanmak, bağlanmak ve güven duymak manalarına gelen iman, mü'min için en yüce bir değerdir. Diğer ahlâki değerler ve

[320] Kutup, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, (çev. Süleyman Ateş), s. 65.

faziletler, ancak imanla irtibatı ölçüsünde Allah nezdinde bir kıymet ifade eder. Her hakiki faziletin kaynağı da imandır. İman kaynaklı olmayan güzellikler ve faziletler köksüzdür, izafidir. Mü'min; Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberimizin haber verdiği ve inanılması gereken hususların hepsini şeksiz şüphesiz kabul ve tasdik eden kimsedir.O, aynı zamanda etrafa itimad ve güven telkin eden, insanların elinden ve dilinden emniyette olduğu vasıflı bir insandır.[321]

Kur'ân, birçok yerde sahabenin imanına şahitlik ederek, onlara iman vasfıyla hitap etmektedir.[322] Şu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, Muhacir ve Ensarı dolayısıyla bütün sahabeyi yürekten kendisine iman etmiş, hakikî mü'minler olarak vasıflandırmaktadır.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ "*İman edip, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler ile onlara kucak açıp yardım eden Ensar var ya, işte gerçek mü'minler bunlardır. Bunlara bir mağfiret ve pek değerli bir nasib vardır.*" (Enfal, 8/74)

Burada iman edip inandığı değerleri yaşama ve yaşatma istikametinde hicret eden, cihad eden Muhacirlerle, onları bütün imkanlarıyla destekleyen Ensar övülerek "أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا" "*İşte gerçek mü'minler bunlardır.*" ifadesiyle hakiki mü'min olarak vasfedilmişlerdir. Âyetteki "hak" kelimesi, imana ait değerleri gerçekleştiren, tahakkuk ettiren, hayata taşıyıp olması gerektiği şekilde yaşayanlar manasına gelir.[323]

İmam Rabbani'ye göre sahabenin imanını şuhud derecesinde olup, diğer insanların bu seviyeyi yakalaması zordur.[324] Zira onlar imanı aşkla yaşamışlar, nezih hayatlarını hakiki imanın yüksek tezahürleri ile doldurmuşlardır. Çünkü onlar, inanılması gereken bütün kaideleri bizzat yaşayarak hayatlarıyla ortaya koymuş, sevdikleri fani şeyleri inandıkları değerler uğruna terk ederek bir kısmı hicret edip muhacir olmuş, bir

---

321 Ergün Çapan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahabe*, İzmir, 2002, s. 71.

322 Bkz. el-Ahzab 33/9,41,49,53,56; el-Feth 48/29; el-Hucurat 49/ 1, 2, 6, 11; el-Cumu'a 62/9; et-Tahrim 66/8. Halil el-Eminî, *es-Sahabe ve Mekanetuhum fi'l-İslâm*, 58.

323 Zemahşerî, *Keşşaf*, II, 170; Bikai, *Nazmü'd-Dürer*, VIII, 348; Alusi, *Ruhu'l-Meani*, XV, 39; Zuhayli, *Münir*, X, 86-87.

324 İmam Rabbani, *Mektubat*, I,71 (59.mektup).

kısmı da kendilerine hicret edip gelen dostlarına kucak açıp onları barındırmışlardır.[325]

Allah Teâlâ, sahabeden iman, hicret ve cihad hususunda sonradan gözleri maneviyata açılanlar hakkında ise şu müjdeli haberi vermektedir: Âyet-i kerimede:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "*Bunlardan sonra iman edip hicret edenler, sizinle beraber cihad edenler var ya, işte onlar da sizdendir.*" (Enfal, 8/75) buyurularak sonradan hicret edenlerin de, diğerleri ile aynı derecede olmasalar bile aynı özelliklere sahip oldukları ve vaad edilen mükafata nail olacakları bildirilmektedir.[326]

Muhacir ve Ensar'dan "es-Sâbikûnu'l-Evvelûn" başta olmak üzere, onların izlerini güzellikle takip eden diğer sahabe ve ondan sonraki mü'minler, zikrettiğimiz âyetlerdeki güzel vasıflarla vasıflandıkları takdirde "hakiki mü'min olma" şerefine nail olacaklardır. Bunun bayraktarlığını peygamberler ve sahabe-i kiram yapmışlardır. Sonraki dönemlerde gelen mü'minler de onlara yaklaşma gayreti içinde olacaklardır.

Kur'ân'ın sahabeyi "hakiki mü'min" olarak vasıflandırmasının pek çok canlı şahidi bulunmaktadır. Bunlardan birkaç misal vermek istiyoruz: Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mirâc dönüşü yaptığı yolculuğu anlatınca, Mekke müşrikleri koşarak Ebû Bekir'in yanına geldiler ve "Duydun mu, arkadaşın neler söylüyor?" dediler. Ebubekir (radıyallahu anh), "Ne söylüyor?" diye sordu. Müşrikler, "Mescid-i Aksâ'ya gittiğini ve göğe çıktığını söylüyor." dediler. Ebubekir: "Bunu O mu söylüyor? Eğer o söylüyorsa o zaman mutlaka doğrudur. Hem bunlar da bir şey mi? Ben O'nun sabah akşam bizzat Cenâb-ı Hakk (celle celâluhû)'la konuştuğuna inanıyorum" diyerek cevap verdi. Bilâl Habeşi müslüman olduğunda demir zırhlar giydirilerek kavurucu sıcağın altında Mekke sokaklarında dolaştırılarak dininden dönmesi için dayanılmaz işkenceler yapıldığında o hep "ehad ehad" diyerek imanında sebat etmiş ve Allah'ın birliğini ikrar etmiştir.[327]

---

325 Zemahşerî, *Keşşaf,* II, 170; Razî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XV, 213.

326 Razî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XV, 213; Mehmet Vehbî, *Hülasatu'l-Beyan*, V, 1946.

327 İbn Mace, Fazailü Ashab, 11; İbn Hibban, *Sahih*, XV, 558; Hakim, *Müstedrek*, III, 320.

3.Takva Sahibi Olmaları

Takva Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak sûretiyle O'nun azabından korunmak; Allah'ın muhafazasına, korumasına girmektir.[328] Takva, Allah'tan korkarak dinin prensiplerini tam bir hassasiyetle görüp gözetmekten başlayıp, Allah'ın kainatta koyduğu kanunlarına riayete; cehenneme götüren davranışlardan cennete ulaştıracak hareketlere; kalp âlemini açık ve gizli şirkten koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında münkirlere ve gafillere benzeme gayretinden sakınmaya kadar geniş manalar ifade eder.[329]

Cenâb-ı Hakk, kullarını takva sahibi olmaya davet ederek: يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهٖ "*Allah'a karşı olabildiğince takvâ sahibi olun!*" (Âl-i İmrân, 3/102) buyurmaktadır. Allah katında en büyük yere sahip olmanın ve şerefi elde etmenin yolu takvadır. Bu sebeple âyet-i kerimede: اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ "*Sizin Allah indinde en asil, en şerefliniz takvâca en yüksek olanınızdır.*" (Hucurât, 49/13) buyurulur.

Şu âyet-i kerimede ise sahabenin takva sahibi olduğunu haber vermektedir: فَأَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا "*... Allah, Resûlü'ne ve mü'minlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi. Onlara takva kelimesini gerekli kıldı. Zaten onlar bu söze pek layık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkiyle bilir.*" (Fetih, 48/26)

Fahreddin Râzî, âyete, "Allah takvayı onların ayrılmaz bir vasfı, hayatlarının bir parçası haline getirmiştir." manasını verir.[330] Çünkü onlar, Allah indinde insanların en kerimi olup bunun gereği olarak takva dairesinde bir hayat yaşamışlardır. Onlar müttakî olmaya en layık kimselerdir ve bu işin ehlidirler. Yapıları ve donanımları ona göredir. Bu itibarla sahabe, mahlukatın Allah nezdinde peygamberlerden sonra en müttakî, en kerim ve en şerefli insanlarıdır.[331]

---

[328] İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "takva" md., XV, 402; Rağıb, *Müfredat*, "takva" md., s. 545.
[329] Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, İzmir, 1996, s.74-79
[330] Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XXVIII, 103.
[331] Kasimi, *Mehasinü't-Te'vil*, XV, 5425; Kurtubi, *el-Cami*, XVI, 193.

4. Rüşd Sahibi Olmaları

Rüşd, insanın doğru yolu bulup onda istikamet üzere gitmesi, hak yolunda sağlam ve sabırlı ve tam bir isabetle dosdoğru davranması, iyi manada arzu ettiği şeyi elde etmesi manalarına gelir.[332] Şu âyet-i kerime sahabenin "rüşd" sahibi olduğunu beyan eder:

وَلَكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُوْلَئِكَ هُمْ الرَّاشِدُونَ "*Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalplerinizde güzelleştirdi; inkarı, fasıklığı ve isyanı ise size iğrenç gösterdi. İşte Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak rşd sahibi olanlar: doğru yolda yürüyenler onlardır. Allah herşeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*" (Hucurât, 49/7-8)

Burada Allah Teâlâ, sahabelere imanı sevdirdiğini, onu gönüllerine nakşettiğini, onlara küfrü, yoldan çıkmayı ve baş kaldırmayı iğrenç gösterdiğini, ilahi bir lütuf olarak bahşedilen bu hasletlerle hepsinin hak yol üzere bulunduklarını haber vermektedir.[333]

Geçekten sashab-ı kiram doğruluk ve istikameti en zirvede olan bir nesildir. Zira onlar, فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ: "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, sana tabi olanlar (ashabın) da dosdoğru olsunlar.*" (Hûd, 11/112) âyetinde bildirildiği üzere, insanların en doğru ve en müstakim olanının yanında ve onun terbiyesinde rüşd talimi görmüşlerdir. Onlar, Allah ve Resûlü'nün emri istikametinde dürüst ve müstakim bir hayat yaşamışlardır.

5. En Hayırlı Topluluk Olmaları

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Resûlü'ne ilk olarak inanan ve teslim olan sahab-i kiram neslinin en hayırlı bir ümmet olduğunu haber vermektedir. كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنْ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ "*Ey Ümmet-i Muhammed! Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız, Allah'a da inanırsınız...*" (Âl-i İmrân, 3/110)

---

[332] *Kurtubi, el-Câmi*, VII,28; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4461.

[333] Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXVI, 125-126; Muhammed Şefi, *Makamü's-Sahabe*, s.56

Âyetteki "ümmet" lafzından, Peygamber Efendimiz'den itibaren kıyamete kadar gelecek bütün ümmet kastedilmiş olabileceği gibi[334], sadece sahabe neslinin kasdedilmesi de mümkündür.[335] Çünkü hayırlı ümmet olmak için zikredilen, Allah'a tam iman ile iyiliği emir ve kötülükten nehiy gibi hususlar, özellikle sahabede herkesten fazlasıyla bulunduğu gibi, onlar âyetin nüzülü esnasında vahyin doğrudan muhatabı olan kimselerdir. Bu itibarla âyette kasdedilenler öncelikle sahabedir sonra onlardan sonrakilerdir.[336]

Hz. Ömer, bu âyetin tefsirini yaparken şöyle der: "Allah Teâlâ dileseydi âyette geçen كُنْتُمْ (siz idiniz) lafzı yerine, أنتم (sizsiniz) sözcüğünü kullanır ve ümmet olarak herkes bu âyetin muhtevasına girerdi. Ancak كُنْتُمْ (siz idiniz) demekle âyetin sadece Hz. Muhammed'in ashabına ait olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı kim onlara benzer, onların yaptığı gibi yaparsa insanlar için seçilmiş en hayırlı ümmet olma şerefine erer" Başka bir rivayette de Hz. Ömer bir hac mevsimi esnasında insanların gidişatında gördüğü bazı olumsuzluklar sebebiyle bu âyeti okuduktan sonra "Ey insanlar, size okuduğum şu âyetin vasfettiği ümmetten olmak kimin hoşuna giderse, Allah'ın öyle bir ümmet için ortaya koyduğu şartları yerine getirsin." demiş ve gerek iyiliği emir-kötülüğü nehy konusunda ve gerekse başka hususlarda ashabı örnek almalarını ve onlara benzemelerini tavsiye etmiştir.[337]

Dolayısıyla bütün insanlar arasında seçkin bir mevkileri olan ashabın, âyette bildirilen fazileti hak etme de de öncelikleri vardır. Zira onlar Kur'ân'ın ilk muhatapları, bu ümmet fertlerinin ilkidirler. İslâm dairesine diğer müslümanlardan önce girmiş ve dinin temelleri de onların fedakarlıkları üzerine kurulmuştur.[338]

Peygamber Efendimiz, sahabenin ümmetin en hayırlıları olduğunu bildirir:

---

334 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, IV, 43-45; İbn Kesir, *Tefsir*, II, 77.
335 Nasır ibn Ali Aid, *Akide*, I, 58-59.
336 Kurtubi, *el-Cami*, IV, 171.
337 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, IV, 43-45.
338 Ebû Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, III, 28; İbn Kesîr, *Tefsir*, II, 77.

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ "*İnsanların en hayırlıları, benim şu içinde bulunduğum asırda yaşayanlardır. Sonra onların peşinden gelenler (Tâbiin), daha sonra da onların peşinden gelenler (Tebe-i Tâbiin). Onlardan sonra (kötü) bir nesil gelecek. Birinin şehadeti yeminini, yemini de şehadetini geçecektir.*"[339]

"*Ashabım hakkında uygunsuz sözler söylemeyin. Ashabım hakkında uygunsuz sözler söylemeyin. Eğer, sizden birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve bunun tamamını Allah yolunda infak etse, bu, onların infak ettiği bir ölçeğe, hatta yarısına bile mukabil gelmez.*"[340]

Sahabeyi medh-ü sena eden âyet ve hadîsleri göz önüne alarak değerlendirme yapan Ehl-i Sünnet uleması, peygamberlerden sonra beşerin en faziletlisinin "sahabe" olduğu hususunda icma etmişlerdir.[341]

Netice itibariyle sahabe nesli, Kur'ân'ın medhettiği, en hayırlı nesil olarak takdim ettiği, Peygamberimizin de güzel hasletlerini açıkladığı bir topululuktur. Onlar, Resûl-i Ekrem'in sohbetinde bulunma bahtiyarlığına erdikten sonra kızını sağ olarak toprağa gömecek kadar vahşî ve kalp katılığından artık karıncaya bile ayak basamayacak ölçüde bir şefkat ve merhamet zirvesine çıkmışlardır. Mekke sokaklarında sıradan bir insan olarak dolaşanlar, O'nun huzurunda imanla bulunduktan sonra Çin ve Hind gibi memleketlere ahlâk, erdem ve fazilet muallimleri olmuşlardır. En ağır şartlarda İslâm'ın tesisi için hayatlarını ortaya koymuşlardır.[342] Onlar, Peygamber Efendimiz'in, "*Kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, hem böyle güzel bir çığır açmanın sevabı hem de kendisinden sonra o çığırla amel edenlerin sevabı -o çığırla amel edenlerin sevabından hiçbir şey eksiltilmeksizin- kendisine verilir.*"[343] hadis-i şerifi gereğince, açtıkları manevî çığırlar itibariyle arkadan gelenlerin sevaplarından da bir hisse aldıkları için, sevapta yetişilmesi imkansız bir mertebeye ulaşmışlardır.

---

339 Buhârî, *Fazailü's-Sahabe*, 1; Müslim, *Fazailü's-Sahabe*, 212
340 Buhârî, Fezailü's-Ashab, 5; Müslim, Fezailü's-Sahabe, 221
341 Kurtubi, *el-Cami*, XVI, 195; Ahmed Ferid, *el-Fevaidü'l-Bedia fi Fadli's-Sahabeti*, s.87.
342 Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahabe*, s. 133.
343 Müslim, *Zekat*, 69; Nesaî, *Zekat*, 64

6. Adil Kabul Edilmeleri

Adalet, her şeye layık olduğu değeri vermek, hakkı sahibine ulaştırmak, doğruluk, zulüm ve haksızlıktan uzak durmak ve dinin mahzurlu gördüğü şeylerden kendi hür iradesi ile uzak durarak hak yol üzerinde istikamet ve itidal üzere gitmek demektir. Adalet özelliğine sahip kimselere de "adil" denir.[344]

Ashab-ı Kiram, bu tarifteki vasıflara en çok sahip olanlardır. Onlar doğru sözlü, yalana tenezzül etmeyen, temiz vicdanlı, dini insanlığa naklederken hılaf-ı hakikat beyanda bulunmamış insanlardır.[345] Âyet-i kerimede buyurulur:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا "*Böylece sizi orta (merkez ve her tarafi mu'tedil, uyumlu, ılımlı, adil ve örnek) bir ümmet yaptık ki, insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun...*" (Bakara, 2/143)

Lugatlarda "vasat"ın karşılığı, "adl", adalet olarak geçer. Vasat, dairenin merkez noktası gibi, bir şeyin orta yeri demek olup sonradan ifrat ve tefritten uzak iki ucun ortasında yer alan her güzel özelliğe sahip olan demektir.[346] Yahudi ve Hristiyanların aşırılığa düşmüş olmalarına karşılık Ümmet-i Muhammed, merkezde denge unsuru kılınmışlardır. Bu sebeple, ahirette de diğer peygamberlerin tebliğlerini yaptıklarına dair şehadette bulunacaklardır.

Ashabın yaptıkları hizmetler, gösterdikleri fedakarlıklar, işledikleri kıymetli amellerle, merkez, mutedil, hayırlı gibi vasıflara herkesten daha fazla liyakat kesbetmiş ve bu konularda ümmetin diğer fertlerine örnek olmuşlardır. Dolayısıyla âyetin muhtevası içinde öncelikle onları düşünmek, ümmeti de onlara tabi kılmak en isabetli yaklaşım tarzı olacaktır.[347]

---

344 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "adalet" md., XI, 430; Cürcani, *Tarifat*, "adalet" md., s. 147; Rağıb, el-Müfredât, "adalet" md., s. 329.

345 İbn Hacer, *İsabe*, I, 9-10; İbn Abdilberr, *İstiab*, I, 177-178; Nureddin Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s.121.

346 Razî, Muhammed ibn Ebi Bekir, *Muhtaru's-Sıhah*, "vasat" md., s. 720; İbn Faris, *Mekayis*, "vasat" md., s. 1052; Firûzabadî, *Basair*, "vasat" md., II, 405; Rağıb, *Müfredat*, "vasat" md., s. 507.

347 Çapan Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahabe*, s. 140.

Sahabe neslinden sonra gelen ehl-i sünnet alimleri sahabenin mutlak ve umumî manada adalet sahibi olduklarını söylemiş; onlardan hem rivayet, hem de dirayet yönünden bir istisna veya ayırıma gitmeksizin ilim almışlardır. Sahabenin dışındaki insanlar hakkında ise aynı tavrı göstermemiş; onlar içerisinden ancak imamlıkları sahih; adaletleri de sabit olan kimselerden ilim almışlardır.[348]

7. Ashab-ı Kiram'ın Örnek Halleri

Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi ashab-ı kiramın tebcile şayan durumları ve örnek halleri pek çoktur. Şu âyet-i kerime o hallerden bir kısmını şu şekilde tasvir ve temsille anlatmaktadır:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا سٖيمَاهُمْ فٖي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجٖيلِ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغٖيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظٖيمًا "*Muhammed Allah'ın resûlüdür. Beraberinde bulunanlar ise kâfirlere karşı çok çetin* (ve metîn), *kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları görürsün cemaatle rükû', secde ederek Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Secde izinden (meydana gelen) nişanları yüzlerindedir. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider.* (Ashab hakkındaki bu teşbih) *onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir. Onlardan inanıp iyi işler yapanlara Allah, mağfiret ve büyük mükafat vaat etmiştir.*" (Fetih, 48/29)

Görüldüğü gibi âyet-i kerime, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizin Allah'ın resûlü olduğunu beyandan sonra O'nun beraberindeki Ashab-ı Kiram'ın önde gelen en önemli vasıflarını tablolar halinde sunmaktadır. Şimdi sahnede, Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın nazarları, teveccühleri, feyiz ve bereket dolu sohbetleriyle yetişmiş, tezkiye olunmuş, gelişmiş ve kemale ermiş Ashab-ı Kiram var:

---

[348] Şatibî, *Muvafakat*, IV, 55-56; Hatib el-Bağdadî, *Kifaye*, s. 64; Âmidî, *İhkâm*, II, 230.

a. Kâfirlere Karşı Şedid ve Öfkeleri Allah İçin

Birinci tablo: Bu insanların bütün öfke ve sevgileri, şiddet ve merhametleri Allah içindir. Sahnede bunların karşısına kâfirler konmaktadır. Hemen onların, o kâfirlere karşı intibah ve teyakkuz halini aldıklarını, güç ve kuvvetlerini topladıklarını; gayet şiddetli, çetin ve metin bir halde onlara doğru harekete geçtiklerini görüyoruz. Bu yapıdaki insanların, Allah'ın arzında ve O'nun sayısız nimetleri içinde fakat O'na karşı küfür ve isyan halinde yaşanmasına rızaları ve tahammülleri yoktur. Dolayısıyla sahabenin özelliklerinden biri, kâfirlere karşı sert ve tavizsiz olmalarıdır. Âyette geçen "اَشِدَّٓاءُ", kelimesinin tekili olan "şedîd"; güçlü, kuvvetli, cesur kimse anlamına gelir. Bununla birlikte kendi değerlerine bağlı olup onlardan asla taviz vermeyen kimse manasına da kullanılır. "Filan şahıs ona karşı şiddetlidir" dendiğinde bununla o adamın onu yatıştırması ve kendi lehine çevirmesi zordur manası kasdedilir.[349]

Sahabenin kâfirlere karşı sert olması, imanlarının sağlamlığı, prensiplerinin kesinliği, dürüst ve düzenli hayatları sebebiyle kâfirlerin onları kolay kolay baş eğdirememeleri, korku vererek sindirememeleri, onları herhangi bir menfaat karşılığında satın alamamaları, kolay bir lokma halinde dişleri arasında öğütememeleri manasına gelir.[350]

Sahabenin bu özelliğini ifade eden bir tablo arzetmek istiyoruz. Hz. Ömer döneminde Bizans'a gönderilen bir orduda bulunan Abdullah İbn-i Hüzafetü's-Sehmî (radıyallahu anh), esir düşmüştü. Bizanslılar esir ettikleri bu sahabiyi krallarının yanına götürdüler. Kral, Abdullah b Hüzafe'ye "Hristiyan ol, saltanatımın yarısını sana vereyim." diyerek çok cazib bir teklifte bulundu. Fakat sahabinin bu teklife verdiği cevap ise çok müthişti "Arapların sahip olduğu bütün mülkü bana versen göz açıyıp kapatacak kadar bir müddet için bile olsa ben Hz. Muhammed'in dininden geriye dönmem." Bunun üzerine kral onu ölüm ile tehdit etti. Sahabi ne istiyorsan onu yap diyerek hiçbir şeyden korkmadığını haykırdı. Sonra kralın emri ile bir ağaca astılar ve onu korkutmak için

---

349 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "şiddet" md., III, 232; Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, "şiddet" md., II, 388.

350 Mevdudi, *Tefhim*, III, 3083; Suat Yıldırım, *Kur'ân'ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, Fetih 28 mealinde.

vücudunun etrafını ok yağmuruna tuttular. Sahabi yine pes etmedi ve nihayet astıkları yerden indirdiler. Bu sefer bir kazan gedirip içinde su kaynattılar ve iki müslüman esir getirerek birisini kaynamış kazana attılar, atarken de Abdullah ibn Huzafe'ye hristiyan olma tekliflerini yeniliyor o ise bunu reddediyordu. Derken krala bu sahabinin ağladığını söylediler. Kral da onun pes ederek ağladığını zannederek bırakmalarını söyledi. Ve neden ağladını sordu. Sahabenin verdiği cevap ise insanlık tarihine imanın gücünü göstermesi bakımından çok önemliydi.

"Korktuğum için ağlamıyorum! Böyle bir tek canla gideceğim için üzülüyorum. Arzu ederdim ki, başımdaki saçlarım adedince canlarım olsun da, onları sevdiğim Allah ve Resûlünün uğrunda feda edeyim. Ama şu anda buna sahip değilim ve ben burada çok basitçe, sadece bir insan olarak ölüyorum..."

Kral, Abdullah ibn Huzafe es-Sehmi'nin salabet-i diniyesi karşısında hayrete düşmüş ve onu "gel başımı öp seni serbest bırakayım" demişti. Sahabi "Bütün müslüman esirleri de serbest bırakma şartiyle kabul ederim." dedi. Ve teklifi kabul edildi. Sahabi denileni yaparak bütün esirleri kurtardı. Medine'ye gelip yaşadıklarını Hz. Ömer'e anlatınca, Hz. Ömer "Her müslüman Abdullah'ın başını öpmesi gerekir" diyerek evvela ben başlıyorum, diyerek başını öpmüştür.[351]

Anlatılan hadiseden de anlaşıldığına göre sahabenin sertliği, rahmeti, sevgisi ve öfkesi şahsi, maddi maksatlardan dolayı değil, Allah ve Resülü'nün rızası içindir. Onların şiddeti, öfkesi, küfre ve isyanadır. Muhabbetleri de iman ve imanın gereklerini yerine getirmeye yöneliktir. Hadis-i şerifte buyurlur: "*Allah için seven, Allah için buğzeden kişi muhakkak ki imanını kemâle erdirmiştir.*"[352]

Onlar, kâfirlerle ilişkilerini, onlara karşı şiddet ve merhametin dengesini şu âyetlere göre ayarlamışlardır:

لاَ يَنْهَاكُمْ اللهُ عَنْ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ "*Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince, Allah sizin, onlara iyilik*

---

[351] Zehebi, *Siyer-i A'lami'n-Nübela*, II, 13

[352] Ebû Dâvûd, *Sünnet* 15; Tirmizî, *Kıyamet*, 60

etmenizi, onlara adalet ve insaf ile muamele etmenizi yasaklamaz. Çünkü Allah adil olanları sever." (Mümtahine, 60/8)

اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذٖينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدّٖينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ "*Allah sadece, dininizden ötürü sizinle savaşan, sizi yerinizden yurdunuzdan kovan ve kovulmanıza destek veren kâfirleri dost edinmenizi meneder. Her kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*" (Mümtahine, 60/9)

Kâfirlerle ilişkileri kesmek, her türlü alâkayı kesmek anlamına gelmez. Bu âyet açıklıyor ki ilişki kesmenin sebebi, kâfir olmaları değil, mü'minlere zulüm ve işkence uygulamalarıdır. Müslümanlara düşmanlık etmeyen gayr-i müslimlere iyi davranmak gerekir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in hanımı Kuteyle kâfir idi. Hudeybiye anlaşmasından sonra kızını görmek üzere Medine'ye geldiğinde kızı Esma: "Annemle görüşeyim mi?" diye sorunca Efendimiz: "Evet, hem de ona iyi davran" demiştir.[353] Müslümanın gayr-i müslim muhtaçlara yardımda bulunmasına hiç mâni yoktur.

Bu âyetleri en iyi anlayan ashab-ı kiram, iyilik yapılacaklara iyilik yapmışlar, fakat kâfirlerin küfürlerine karşı zaaf, yılgınlık göstermemişler ve inandıkları değerlerden asla taviz vermemişlerdir. Onlar, imansızlık, küfür, nankörlük, haksızlık ve zulmün karşısında bütün güç, kuvvet ve metanetleriyle cephe alarak cesaret ve güçlerini kâfirlere karşı kullanmışlardır.

b. Kendi Aralarında Çok Merhametli ve Sevgileri Allah için

İkinci tablo: Ashab-ı Kiram'ın, mü'minler olarak kendi aralarındaki ilişkiler dostâne ve merhamet üzere kurulmuştur. Kâfirlere karşı sergiledikleri şiddet ve celadetten, öfke ve kızgınlıktan, haşinlik ve kabalıktan hiçbir eser kalmamıştır. Bu gibi vasıfların, yerlerini bütünüyle engin bir merhamete, şefkate, yumuşaklığa, sevgiye, nezakete, anlayış ve hoş görüye terk ettiği görülmektedir. Sımsıcak bakışlarla birbirlerini selamlıyorlar, sımsıcak kalplerle birbirlerini bağırlarına basıyorlar, hallerini soruyor dertleri ile ilgileniyorlar, birbirlerini seviyor, sayıyorlar. Tek bedende tek

---

[353] Buhârî, *Cizye*, 18

ruh gibi oluyorlar. Hepsi zinde, hepsi neş'eli ve huzurlu. Bu aynı zamanda mü'minde bulunması gereken temel bir vasıftır. Mü'minin sevgisi de Allah için, buğzu da Alah için olacaktır.

Sahabenin ve onların şahsında bütün mü'minlerin, birbirlerine merhametli oluşları hakkında bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

"*Onlar, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve çetindirler.*" (Mâide, 5/54) Onlar çok mütevazı, çok nazik, çok merhametlidirler. Bu merhamet ve nezaketin bir tezahürü olarak birbirleriyle karşılaştıklarında musafaha yaparlar.[354] Onlar, *"Birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minlerin misali, bir bedenin misalidir. Ondan bir uzuv rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararette ona iştirak ederler."*[355] hadis-i şerifinde ifade edildiği üzere bir vücudun azaları gibidirler.

c. Dâimî İbadet Halinde

Üçüncü tablo: تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا : "*Onları hep rüku ve secde halinde görürsün.*" Sahnede yine Ashab-ı Kiram var. Cemaat olarak sürekli rükû' ve secde halindeler. Ne zaman bakarsak bakalım onları hep bu halde görüyoruz. Zira rükû' ve secde hali, kulluk durumu olarak mü'minlerin ruhunda yer eden en köklü bir haldir. Yani onlar bütün vakitlerini hep kulluk şuuru içinde geçiriyorlar. Her nefeste ruhları, Allah huzurunda rukû' ve secde halinde bulunuyor. Dış görünüm itibariyle insanlık gereği sürekli rükû' ve secde halinde bulunma noktasında bazı kesintiler olsa da, özleri ve ruhları itibariyle asla kesinti olmamaktadır.

İbadetler, yaratılış gayesi olan kulluğun en önemli kısmını oluşturmaktadır. İslâm dininde namazın yeri çok büyüktür. Bu sebeple Allah Resûlü'nün dostları, Peygamberleri ile birlikte ibadet hayatlarına çok önem vermişler, vakitlerinin çoğunu ibadetle geçirmişlerdir. Namaz onların en çok değer verdikleri ve meşgul oldukları ibadet olmuştur.

---

[354] Kurtubi, *el-Cami,* XVI, 193; VIII, 494; Zuhayli, *Münir,* XXVI, 206.

[355] Buhârî, *Edeb* 27; Müslim, *Birr*, 66

d. Yalnızca Rızâ-yı İlâhiyi İstemeleri

Dördüncü tablo: يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْوَانًا "*Onlar, daimi olarak Allah'ın lutuf ve rızasını ararlar.*" Bu tablo onların ruhlarının derinliklerini, iç dünyalarının enginliklerini ve zenginliklerini gözler önüne sermektedir.[356] Sürekli Allah'ın lütfunu ve rızasını talep etmektedirler. Kalpleri ve zihinlerini hep bu düşünce meşgul etmekte ve yaptıkları her işte bu gayeyi gözetmektedirler. Bütün hayatlarını Allah için ve O'nun rızasını kazanmak için yaşama gayreti içindeler. Bunun ötesinde düşündükleri ve meşgul oldukları başka hedefleri bulunmamaktadır. Zaten bir mü'minin hayatı boyunca ulaşmak istediği en büyük hedef Allah'ın rızasını yakalamak olmalıdır. Zira Kur'ân'ın bir mü'mine gösterdiği en büyük hedef, Allah'ın rızasını kazanmaktır.[357]

Âyette geçen "İbtiğa" kelimesi, bir şeyi hedef ve gaye haline getirerek onu yakın takibe almak manasına gelir.[358] Dolayısıyla sahabenin yegane gayesi, Allah'ın lutuf ve rızasını elde edebilmekti. Gönül gözünde sadece O'nun rızası ve hoşnutluğuna nail olma niyeti vardı. Bu sebeple, yaptıklarını ihlasla, Allah rızası için yapmışlar; rükularında, secdelerinde, kâfirlere karşı sertliklerinde ve birbirlerine çok merhametli ve nezaketli davranmalarında hep Allah'ın rıza ve lütfunu aramışlardır.[359]

Şu âyet-i kerimeler de yine sahabenin Allah rızasını kazanma gayreti içinde olduğunu haber vermektedir:

وَلاَ تَطْرُدْ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ "*(Ey Resûlüm!) Sabah-akşam, Rabblerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları yanından kovma!*" (En'âm, 6/52)

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلاَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ "*Rablerine, sırf O'nun rızasını ve cemaline kavuşmayı umdukları için, sabah-akşam yalvaranlarla beraber, sıkıntılara karşı candan sabret, gözünü onlardan ayırma.*" (Kehf, 18/28)

---

356 Seyyid Kutup, *Fî Zilal*, VI, 3332.
357 Bkz. Tevbe, 9/72.
358 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XIV, 56.
359 Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahabe*, s. 75.

e. Yüzlerinin Aydınlık Olması

Beşinci tablo: سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ "*Onların alameti, yüzlerindeki secde izi (aydınlığı)dır.*" Yine karşımızda sahnede Ashab-ı Kiram yer almaktadır. Her birinin yüzleri pırıl pırıldır, aydınlıktır. Güneş gibi parıldamakta, ışık ve nur saçmaktadır. Bu sîmaları bu denli parlatan, Allah için yaptıkları secdeler, kıldıkları namazlar, ettikleri samimi kulluklardır. İbadet hali onların her taraflarını bürümüş, onlara derin bir huşû' ve huzû', tevazu, safiyet, berraklık, huzur ve sükûn hali kazandırmıştır.

Burada "secde izi"nden kasdedilen, secde etmeden dolayı yüzde beliren çizgiler değil, ibadetin insan ruhunda bıraktığı derin tesirdir. İbadetin canlı, tatlı ve sevimli hazzı onların simalarından okunur. Onların yüzünde Allah'a huşu ile ibadet etmenin eseri olarak faziletle dolu bir tevazu, bir nuraniyet vardır. Gurur, kibir yoktur. Burada özellikle secde lafzı seçilmiştir. Çünkü secde, insanın Allah'a yaptığı ibadetin, huşu ve huzu halinin en mükemmel şeklini ifade eder.[360]

"Gece namazı çok olanın gündüz yüzü güzel olur."[361] hadis-i şerifi, yapılan ibadet ve secdelerin mü'minin yüzüne tesir ettiğini ve onu güzelleştirdiğini haber vermektedir. Hiç şüphesiz iyiliğin kalpte bir nuru, yüzde bir ziyası, rızıkta bir genişliği ve insanların kalplerinde bir muhabbeti vardır. Kişinin gönlünde gizli olan bir şey, onun yüz hatlarında görünür, açığa çıkar. Mü'minin içi Allah ile beraber ise Allah onun insanlarla münasebette olan dış görünüşünü ıslah eder.[362]

Dolayısıyla "secde izi" mü'minin Allah'a teveccüh etmesi neticesinde elde ettiği ruh yüceliği, güzel ahlâk, vakar ve takva halidir. Öyle ki onları gören insanlar bunu sezerler. Nitekim İmam Malik, Suriye'yi fetheden ashab hakkında oranın hıristiyan halkının şöyle söylediklerini nakleder: "Allah'a yemin olsun ki bunlar Hz. İsa'nın havarileri hakkında bildiğimiz meziyet ve üstün değerlere onlardan daha fazlasıyla sahib olan insanlar."[363]

---

[360] Alusi, *Ruhu'l-Meani*, XXVI,125; Kasimi, *Mehasin*, XV, 5433-5434.
[361] İbn Mace, *İkame*, 174
[362] İbn Kesir, *Tefsir*, VII, 343.
[363] İbn Kesir, *Tefsir*, VII, 343.

Âyette bildirilen sahabenin namaza olan düşkünlüğüne bir misal vermek istiyoruz: Bir sefer sırasında Allah Resûlü ashabı ile birlikte bir vadinin kenarında istirahat etmek üzere konaklamıştı. Ve gönüllü olarak iki sahabi sıra ile nöbet tutuyordu. Nöbet tutan namaz kılmaya durmuştu. Düşman uzaktan namaz kılan sahabiyi farkederek ok atmaya başladı. Sahabi vücuduna isabet eden okları çıkararak rükû ve secdesini yaparak namazına devam etti. Sonra yanındaki arkadaşı durumun farkına varınca "neden ilk ok isabet ettiğinde bana haber vermedin." diye çıkıştı, bunun üzerine yediği oklarla birlikte yaralı halde namaz kılmaya devam eden sahabi şöyle cevap verdi: "Namazda bir sûre okuyordum, onu yarıda keserek namazı bırakmaya kıyamadım."[364]

Örnekte görüldüğü gibi İslâm'ı en mükemmel şekilde yaşayan sahabe, bulundukları her yerde hakikatin en müessir temsilcisi olmuşlar, dünyanın dört bir yanına tebliğ için giderek çok kısa sürede birçok insanın hidayetine vesile olmuşlardır.

f. Mükemmel Yetiştirilmiş Ekin Gibi Olmaları

Altıncı tablo: "*(Sahabenin) İncil'deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, gitgide onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kâfirleri de öfkelendirir.*" (Fetih, 48/29)

Bu tabloda, sahnede bir ekin canlandırılmaktadır. Bu ekin toprağı yarıyor, filizini çıkarıyor ve çatallanıyor. Derken filizini kuvvetlendiriyor, başak çıkarmağa başlıyor. Ardından gövdesi üzere dikiliyor, yükseliyor ve bir düzeye ulaşıyor. Gövdesi (sakları) sağlam, yan yatmamış, eğilmemiş, dik ve düzgün, kuvvet dolu bir ekin. Bu manzara, ziraatin ne olduğunu bilen, verimli ve verimsiz mahsulü tanıyan ve bitkinin durumundan anlayan kimselerin pek hoşuna gidiyor, onları heyecanlandırıyor ve sevindiriyor. İşte Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı böyle hoş, mükemmel, muntazam güzel bir ekin gibi yetiştirilmiş bir ordudur. Burada Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın feyzi, ahlâkı, talim ve terbiyesi ile ümmetine hem ruhen hem de cismen verilen hayatî nizam ve neş'enin bir ifadesi vardır.

---

[364] Ebû Dâvûd, Taharet, 79; Hakim, Müstedrek, I, 258

Âyette ekinin vasfı ile ilgili olarak يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ "*Ekinin bu hali, ziraatçıların hoşuna gider.*" açıklaması yer almaktadır. "İ'cab"; hoşuna gitme, beğenme, hayran kalma, şeref duyma manalarına gelir.[365] Yani ekinin, kuvvetliliği, sıklığı, saplarının kalınlığı ve manzarasının güzelliği ekincilerin çok hoşuna gider, memnuniyetle, hayranlıkla temaşa ederler.

Bir rivayete göre bu tasvir Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetinin İncil'de zikrolunan meselleridir. İncil'de, bir kavim çıkacak ki ekin yetişir gibi yetişecekler, onların içinden de bir topluluk çıkacak iyiliği emredecekler kötülüğü yasaklayacaklar, diye yazılmış olduğu nakledilmiştir.[366]

Bir kısım müfessirlere göre de son olarak zikrettiğimiz bu ekin meseli Tevratta ve İncil'de bulunmayıp, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ümmeti hakkında Allah tarafından yeni bir temsildir. Bu görüşte olanlardan biri olan Zemahşerî şöyle der: Bu Allah Teâlâ'nın İslâm milletinin başlayışı ve gelişip büyüme şekli ile ilgili verdiği bir misaldir. Çünkü Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yalnız olarak kıyam etti, sonra Allah Teâlâ onu, ekinin ilk çimi ondan doğarak etrafını saran filizlerle katlanıp kuvvetlendiği gibi, beraberindeki mü'minlerle güçlendirdi. Buna göre ekin Peygamberimiz, ondan çıkan filizler de Ashab-ı Kiram'dır. Dolayısıyla bu, Peygamberimizle beraber ashabının temsilidir.[367]

g. Kâfirlerin Gayzını Artırmaları

Sahabe, az önce verdiğimiz misalde olduğu gibi güzel bir ekin halinde serpilip gelişerek, güç ve kuvvet kazanmıştı. Onların bu durumu bir taraftan onları yetiştireni ve mü'minleri hayran bırakıp sevindirirken diğer taraftan da kâfirlerin öfke ve kinini galeyana getirmiştir. Kur'ân bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "*Onların bu güzel durumu kâfirleri öfkelendirir.*"

Âyetin bu kısmında geçen "gayz" kelimesi; şiddetli öfke veya öfkenin ilk anları demektir.[368] İmam Malik'e sahabe hakkında ileri-geri konuşan bir kimseden bahsedildiğinde bu âyeti okuyarak "Kalbinde Allah Resülü'nün

---

365 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "i'cab" md., I, 580-581.
366 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4442.
367 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 551, Beyrut, ts.
368 Asım Efendi, *Kamus*, "gayz" md., III, 168.

ashabından birine öfkesi olan kimse âyette bildirilen hükme dahildir." demiştir.[369]

Allah ve Resûlü, mü'minlerin birbirlerine buğzetmelerini, birbirlerini kınamalarını, alaya almalarını ve birbirlerinin gıybetini yapmalarını yasaklamıştır.[370] Durum böyle olunca, mü'minlerin en kıymetlileri olan ashab-ı kirama karşı menfi düşünce ve davranışlar içinde bulunmak daha da kötüdür. Bu bakımdan sahabeden birine buğzeden kimsenin kâfir olmasından korkulacağı ifade edilmiştir. Hatta onlardan birine "korkaktı, cimriydi, çok fazla bir şey bilmezdi" gibi dinleri ve adaletleri ile ilgili olmayan bir uygunsuz sözleri söyleyenin te'dib edilmesi ve ona tazir cezası verilmesi gerektiği görüşünde olanlar vardır.[371] Çünkü bu âyetle ilk önce kastedilenler sahabe neslidir.

h. Mağfiret ile Müjdelenmeleri

Fetih sûresinin 29. âyetinin sonunda sahabenin hepsine mağfiret ve büyük bir mükafat vaat edildiği şöyle haber verilmektedir:

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا "*İşte böylece Allah, onlar (sahabe) gibi iman edip makbul ve güzel işler yapanlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*" (Fetih, 49/29)

Lügat olarak örtmek, gizlemek gibi manalara gelen mağfiret; Allah'ın kullarının günahlarını setredip affetmesi demektir.[372] Her mü'minin en büyük arzularından biri Allah'ın affına mazhar olmaktır. Allah Teâlâ, sahabenin var olan hatalarının affedilip mağfiret buyrulacağını vaad etmiştir. Bir diğer âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ "*İman edip, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onlara kucak açıp yardım eden Ensar var ya, işte gerçek mü'minler bunlardır. Bunlara bir mağfiret ve pek değerli bir nasib vardır.*" (Enfâl, 8/74)

---

369 Kurtubi, *el-Cami*, XVI, 195; Alusi, *Ruhu'l-Meani*, XXVI, 128.
370 bk. Hucurât, 49/11-12
371 Buhuti, *Keşşafu'l-Gına*, VI, 172
372 Asım Efendi, *Kamus*, "mağfiret" md., II, 585; Rağıb, *Müfredat*, "mağfiret" md., s. 364.

Âyette "مَغْفِرَةٌ" kelimesinin nekire olarak gelmesi mağfiretin büyüklüğüne, mükemmelliğine, her türlü takdirin üstünde olduğuna delalet etmektedir. Buna göre, onlar için, bütün günahlardan ve kötü akıbetlerden, sorumluluklardan uzak, tam ve mükemmel bir mağfiret vardır. Burada Allah Teâlâ, sahabeyi hakikî mü'min olarak vasıflandırmakla birlikte ayrıca onlar için mağfiretten bahsetmektedir. Demek ki, insan her ne kadar çalışıp çabalasa, iradesinin hakkını vererek zirveleri tutsa bile yapısı gereği noksanlıktan, hatadan, kusurdan hali değildir. Sahabe de insandır onların da günahları olabilir. Fakat Cenâb-ı Hak, bu günahları bağışlayacağını vaad etmektedir.[373]

8. Cennetin Vaadedilmesi

Cennet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'min, müttakî ve salih kullarına vaat ettiği ve içerisinde sayısız nimetlerin bulunduğu ebedî selamet diyarıdır. وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ : "*Allah, sizi ebedi barış ve selamet yurdu olan cennete davet ediyor.*" (Yunus, 10/25) buyruğu ile, âlemlerin Rabbi, kullarını bu ilâhî ve ebedi nimetlere çağırmakta; وَسَارِعُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ "*Rabbiniz tarafından bir mağfirete, genişliği göklerle yer kadar olan ve müttakîler için hazırlanmış olan bir cennete doğru yarışırcasına koşuşun.*" (Âl-i İmrân, 3/133) emriyle de o büyük başarıya ulaşmak için yarışırcasına koşmaya teşvik etmektedir.

Şu âyet-i kerime, sahabe-i kirama daha bu dünyada iken cennetin vaad edildiğini haber vermektedir:

لاَ يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُوْلَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنْ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلاً وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَى وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ "*Sizden fetihten önce infak eden ve savaşan kimse ile fetihten sonra infak edip savaşan elbette bir olmaz. İşte onlar, bundan sonra infak edip savaşanlardan derece bakımından daha yüksektirler. Bununla beraber Allah her birine hüsnâyı: cenneti vaadeder. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*" (Hadid, 57/10)

Âyette geçen "Hüsna" kelimesi, "en güzel" demek olup Kur'ân-ı Kerîm'de cennet manasında kullanılmıştır. (Yunus, 10/26; Enbiyâ, 21/101)

---

[373] Bikaî, *Nazmu'd-Dürer*, VIII, 347.

Ashaba vaat edilen cennet, onların izlerini takip eden bütün mü'minlere, iman edip salih ameller işleyenlere de vaat edilmiştir. Hatta bir kısım sahabiler, Allah Resûlü'nün diliyle isim isim cennetle müjdelenmişlerdir.[374]

9. Allah'ın Onlardan Razı Olması

Allah'ın kulundan razı olması, insanın sahip olabileceği dünyevi ve uhrevi bütün nimetlerin üstünde en büyük bir nimettir. Bununla ilgili olarak âyet-i kerimede: وَرِضْوَانٌ مِنْ اللهِ أَكْبَرُ "*Allah'ın rızası (bütün cennet nimetlerinin) hepsinden daha büyüktür.*" (Tevbe, 9/72) buyurulmaktadır.

Rıza ve rıdvan; memnun ve hoşnut olmak, sevinmek, bir şeyi beğenip seçmek, kabul etmek gibi manalara gelir. Kul Allah'tan razı olduğu gibi, Allah da kuldan razı olabilir. Kulun Allah'tan razı olması; Allah'ın kaza, kader ve her türlü tecellisinin nefse akseden acılık, sertlik ve anlaşılmazlıklarına katlanıp, her şeyi gönül hoşnutluğuyla karşılamasıdır. Allah ile itminana ermesi, huzur bulması, takdirine güvenmesi, kazasına hüsn-ü zanda bulunması, nimetlerine şükretmesi ve başına gelenleri Allah'ın imtihanı olarak kabul ederek sabretmesidir. Allah'ın kuldan razı olması ise, kulun, Rabbinin emirlerini yerine getirip yasaklarından uzak durarak ilahi muhabbet ve rızaya layık hale gelmesi, huzur-ı ilahide böyle bir kul olarak kabul edilmesidir. Bu, peşinden ebedi nimetlerin geldiği bir rıza olup, kazanılabilecek sevapların en yücesini ifade eder.[375]

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde Yüce Rabbimizin kullarından razı olmasını şu şekilde açıklamaktadır: *Allah Teâlâ, cennet ehline "Razı oldunuz mu? Hoşnut musunuz?" buyuracak, onlar da "Ey Rabbimiz, nasıl olmayız ki, bize başka kullarından hiçbirine vermediğin nimeti verdin." diyecekler. Bunun üzerine buyuracak ki: "Size bundan da büyüğünü vereceğim.", "Bundan daha üstün ne olabilir?" diyecekler.*

---

374 Peygamber Efendimiz, pek çok sahabinin Cennetlik olduğunu müjdelemiştir. Bunlar arasında Ezvâc-ı Tahirat, Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.) Sâd ibn Muaz ve benzerleri yer alır. İlgili bir makale için bkz. Ahmet Kurucan, *Aşere-i Mübeşşere Haricinde Cennetle Müjdelenenler*, Yeni Ümit Dergisi, sayı: 45, sayfa: 46 vb, 1999. Ayrıca A. Kurucan, Z. Mercan, *Aşere-i Mübeşşere*, Işık Yay. İsimli Kitap, ismen cennetle müjdelenen on sahabiyi anlatmaktadır. (Ed.)

375 Rağıb, *Müfredat*, "rıza" md., s. 203; Firuzabadi, *Basair*, "rıza" md., IV, 336.

İşte o zaman Allah Teâlâ; "Size rıdvanımı/hoşnutluğumu bağışlayacağım ve artık sonsuza kadar size hiç gadap etmeyeceğim" buyuracaktır.[376]

Allah Teâlâ'nın, sahabe neslinden razı olduğunu haber veren âyet-i kerimeler vardır. Şu âyet-i kerime, Hudeybiye günü ağacın altında Resülüllah'a beyat eden sahabeden Allah'ın razı olduğunu bildirmektedir:

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا "*Gerçekten Allah, Hudeybiye'de, o ağacın altında sana beyat ettikleri zaman, mü'minlerden razı oldu. Onların kalplerindeki ihlası bildiği için üzerlerine sekine, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleşen bir zaferle ve alacakları birçok ganimetle mükafatlandırdı. Allah mutlak galibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*" (Fetih, 48/18)

Hudeybiye'de sahabe-i kiram, büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulundukları bir sırada İslâm inancını ve müslümanların varlığını korumak üzere ölünceye kadar savaştan kaçmayacaklarına dair Resûlüllah'a beyat etmişlerdir.[377] Onlar, hangi neticeyi doğurursa doğursun verdikleri sözü yerine getirmeye azmetmiş ve bunu da gerçekleştirmişlerdir

Âyetin, "*Kalplerindeki ihlası bildiği için üzerlerine sekine, huzur ve güven indirdi.*" kısmı, onların bu bey'atı yaparken, nasıl bir halet-i ruhiye içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Allah, bey'at ederken sahabenin kalbinin samimiyetini, ihlasını, sadakatini, verdikleri sözle kalplerinin uyum içinde olduğunu, müşriklerin hareketlerine karşı üzüntü ve heyecan içinde olduklarını biliyor ve görüyordu. Bu sebeple üzerlerine sekinet indirerek, ihsan ettiği huzur ve itminan ile kalplerini yatıştırmıştır.[378]

Allah Teâlâ'nın, sahabenin hepsinden razı olduğunu bildiren âyetlerden biri şöyledir:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ "*Muhacirlerden ve Ensardan o ilkler, o önde gidenler ve bir de ihsan şuuruyla onlara tâbi olanlar var ya, Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar. Allah*

[376] Buhârî, *Rikak*, 51; Müslim, *Cennet*, 9
[377] Buhârî, Cihad, 110; Müslim, İmare, 80-81
[378] Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXVI, 88; İbn Kesir, *Tefsir*, VII, 322.

onlara, altlarından ırmakların çağladığı, içinde ebedî kalacakları cennetleri hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur." (Tevbe, 9/100)

Rıza ifadesi, Allah ile seçkin kulları arasındaki Rubûbiyet ve ubûdiyet ilişkisine dayalı karşılıklı tahakkuk eden bir razı oluş atmosferini canlandırmaktadır. Karşılıklı hoşnutluğa dayalı bu mübadele, beşeri ifadelerle izahı zor olan bir durumdur. Ancak gerçeği idrak etmiş bir kalp ve Allah ile irtibatı kuvvetli olan bir ruh, bu manevi durumu Kur'ân âyetleri ışığında anlamaya güç yetirebilir. Kalbinin manevi iktidarı nispetinde, o atmosferin havasından teneffüs edebilir. Bu seviyedeki kulların Rabbleri ile olan daimî durumları, karşılıklı rıza halidir. Onları ahirette altlarında ırmaklar çağlayan cennetler beklemektedir. Bundan daha büyük bir başarı, bahtiyarlık ve kurtuluş yoktur.[379]

Bu âyete göre sahabeden sonra gelenlerin Allah'ın rızasına nail olmaları, ihsan şuuruyla sahabenin çizgisinden gitmeleri şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla Allah'ın rızasına ve altlarından ırmaklar çağlayan cennetlerine ermek isteyenler için, o kutlu neslin nurlu izini ihsan ve ihlasla takip etme mecburiyeti vardır.

10. Resûlüllaha İttiba Etmeleri

Sahabe, öyle terbiye görmüş, öyle sabırlı öyle gayretli bir nesildi ki hiçbir zorluk onları Allah'a ve Resûlüne ittiba ve icabetten alıkoyamıyordu. Resûlullah'ın en küçük emrine "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü!" diyerek büyük bir dikkat ve gayretle icabet ediyorlardı. Âyet-i kerimeler onların bu güzel hallerini şöyle haber vermektedir:

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ

"*(Allah'ın ecirlerini zayi etmeyeceği o mü'minler), yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamber'in çağrısına uyarlar. Bunların içinden iyilik yapanlar ve takva sahibi olanlar için pek büyük bir mükafat vardır.*" (Âl-i İmrân, 3/172)

Bu âyet Uhud harbinin arkasından vuku bulan Hamra-i Esed Gazvesi hakkında inmiştir. Harp bittikten sonra Ebû Süfyan ve arkadaşları

---

[379] Kutup Seyyid, *Fî Zilal*, III, 1705-6.

Uhud'dan çekilip Revha denilen yere vardıklarında pişman olmuşlar: "Çoğunu öldürdük, azı kalmıştı, niçin bırakıp geldik, mutlaka geri dönmeli ve köklerini kesmeliyiz." diyerek, dönüp müslümanlara tekrar hücum etmek istemişlerdi. Hazreti Peygamber de bunu derhal haber almış ve onları yıldırmak, kendinin ve ashabının kuvvetini göstermek için, Ebû Süfyan'ı takip etmek üzere ashabını teşvik etmiş ve: *"Bugün bizimle beraber ancak dünkü günümüzde hazır bulunanlar çıksın."* buyurmuş idi. Peygamberimizle beraber yetmiş kişilik bir grup harekete geçti. Medine'den sekiz mil mesafede bulunan Hamra-i Esed isimli yere kadar vardılar. Ashab-ı Kiram yaralı idiler, çok zahmet çekiyorlardı, sevaplarını kaçırmamak için katlanıyorlardı. İçlerinde öyle yaralılar vardı ki sırayla birbirlerini sırtlarında taşıyorlardı. Biraz birisi yükleniyor, biraz sonra binen inip altındakini yükleniyordu. Yine içlerinde saatlerce birbirlerine dayanarak gidenler bulunuyordu ki, hep bunlar yaraların ıztırabından idi. Fakat Cenâb-ı Allah müşriklerin kalblerine korku koydu da kaçıp gittiler. İşte bu âyet, bu hal içinde Resûlullah'ın davetine katılan bu mü'minler hakkında inmiştir.[380]

Bu mübarek şahsiyetler, Uhud gibi büyük ve acı çarpışmanın ertesi günü, beraberinde tekrar savaşmak için Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından çağrılan kişilerdir. Üstelik yaralardan dolayı bitkin düşmüşler, daha dün savaş alanında ölmekten kıl payı kurtulmuşlardı. Saldırının korkusunu, yenilginin acısını ve felaketin şiddetini henüz unutmamışlardı. Aldıkları bunca yarayla beraber birçok yiğitlerini de kaybetmişlerdi. Sayıları da azdı. Ancak Resûlullah onları tekrar savaşa çağırmaktaydı. Onlar, bu çağrıyı seve seve kabul etmişlerdir. Böylece kendilerine zarar isabet ettiği, büyük zarara uğradıkları ve yaralarla bitkin düştükleri halde Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına koşmuşlardır. Bu çağrı ve ondan sonra gelen icabet, içinde çeşitli ilhamları taşımakta ve bir kısım büyük hakikatlere işaret etmektedir:

a. Bununla Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), müslümanların gönüllerinin ve duygularının buluştuğu noktanın; yenilgi, acı, eziyet ve yaralarla dolu olmamasını istemiştir. Bu yüzden, gönüllerinde bunun bir imtihan olduğunu, yoksa yolun sonu olmadığını yerleştirmek için Kureyş'i takip

---

[380] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, (4. cüz), 237-238; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1231.

etmeye ve onları kovalamaya çağırmaktadır. Kuşkusuz zahiren mağlup da olsalar mü'minler hâlâ güçlüdürler. Zahiren galip de olsalar düşmanları devamlı zayıftır. Bu hadise artık bir kere olup bitmiştir. Nitekim onlar da zaaf ve dağılmaktan kurtulup Allah ve Resûlü'nün çağrısına uyunca üstünlük sağlamışlardı.

b. Resûlullah, müşriklerin gönüllerinde ve duygularında zafer sarhoşluğunun uzun sürmemesini istemiştir. Bu yüzden dünkü savaşta hazır bulunanlardan arta kalanlarla Kureyş'i takip etmiştir. Böylece Kureyş'in müslümanlara karşı amaçlarına ulaşamadıklarını ve kendilerini takip edip tekrar saldıracak kişilerin kaldığını hissetmelerini sağlamıştır.

c. Belki de Allah Resûlü bununla müslümanların ve onların ötesinde tüm dünyanın, yeryüzünde var olan bu yepyeni gerçeğin yerleştiğini duymalarını dilemiştir. O da kendisine inananların ruhlarında her şeye bedel bir akidenin var olduğu gerçeğidir. Hiçbir şey, bu büyük gerçeğin doğuşunu, yaralı oldukları halde, Allah ve Resûlü'nün çağrısına koşanların, saf, heybetli ve korkutucu bir şekilde; sırf Allah'a dayanıp güvenerek tekrar savaşa çıkışları kadar ifade gücüne sahip değildir.[381]

Sahabenin bu mühim özelliğini beyan eden diğer bir âyet-i kerime de şöyledir:

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ "*Şüphesiz Allah, müslümanlardan bir gurubun kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamberi ve güçlük zamanında ona uyan muhacirleri ve ensarı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir.*" (Tevbe, 9/117)

Âyet-i kerime, sahabenin Tebük seferi sırasında yaşadığı sıkıntılardan ve Peygamber Efendimiz'e olan bağlılıklarından canlı bir tablo sunmaktadır. Âyet, öncelikle Allah Teâlâ'nın, Peygamberinin, Muhacir ve Ensar'ın tevbelerini kabul buyurduğunu, onları bağışladığını müjdelemektedir.[382]

---

381 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, II, (4. cüz), 146-147.

382 Allah Teâlâ'nın kulları üzerine tevbe etmesi, onlara tevbe etmeyi nasip etmesi ve tevbelerini kabul eylemesi anlamına gelir. Buna göre bu âyette "Allah'ın peygambere tevbesi" yukarıda geçen عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ "*Allah seni affetsin, niçin onlara izin verdin?*" (Tevbe, 9/43) âyetinin

Âyette bildirilen "Sâat-i usret", zorluk anı veya zorluk vakti manasındadır. Bu ifade, وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ "*Yüreklerin gırtlağa geldiği*" (Ahzâb, 33/10) buyrulan Hendek gününe ve daha başka sıkıntılı günlere işaret olabilir. Fakat burada asıl maksat Tebük seferi sırasında çekilen sıkıntılar, özellikle bu seferin en sıkıntılı günü hakkındadır. Nitekim Tebük Seferi'ne çıkan orduya "Güçlük Ordusu" adı verilmiştir. Bunun hakkında Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz: *"Güçlük ordusunu kim donatırsa kendisine cennet vardır."* buyurmuştur. Bu sefer boyunca gerek binit, gerek azık ve su yüzünden çok sıkıntı çekilmişti. O derece ki, on kişiye ancak bir deve düşüyordu. Onlar da nöbetleşe biniyorlardı. Yiyecek konusunda o dereceye gelmişlerdi ki, bir hurma tanesini iki kişi paylaşıyordu. Hatta öyle zamanlar oldu ki, tadı bozulmuş olan bir suyu içebilmek için birçok kişi aynı hurma tanesini bir kere emerek içebiliyorlardı. Susuzluktan deveyi boğazlayıp karnındaki suyu içme mecburiyetinde kalıyorlardı. Nihayet Hz. Peygamber ellerini kaldırıp yağmur için dua etti. Cenâb-ı Hak, çok geçmeden bir bulut gönderdi ve yağmur ihsan eyledi. Herkes içti ve kabını doldurdu. Yine bu gazada açlıktan develeri kesmek istediler, fakat Resûlullah herkesin kabında erzak döküntüsü ve kırıntısı olarak ne kalmışsa hepsinin bir yere toplanmasını emreyledi. Bütününden bir sergi üzerine çok az bir şey toplandı. Bereketine dua etti. Sonra *"Herkes kabına yiyecek alsın."* diye buyurdu. Allah'ın inayetiyle hepsi kablarını doldurdular ve geri kalanını da yediler, karınlarını

---

içeriğine bir cevap olduğu gibi, Muhacirler'e ve Ensar'a tevbesi de yine daha önce Uhud ve Huneyn günlerinde yaptıkları dikkatsizlik ve tedbirsizlik hakkında olduğu söylenmiştir. Burada asıl maksat, tevbenin faziletini ve önemini, hatta peygamber de dahil olmak üzere bundan hiçbir mü'minin uzak kalamayacağını bildirmektir. (Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2632-2633) İbn Atıyye şu açıklamayı yapar: Asıl tevbe rücû' demek olduğundan, Allah Teâlâ'nın bir kuluna tevbesi, o kulunu bir hâlden daha yüksek bir hâle getiren ilâhî rücû' demektir. Bu mânâ dilimizdeki ifade şekliyle Allah'ın o kuluna inayet ve rahmetiyle nazar etmesi demek olur. Bu ise, günah hâlinden taat hâline döndürmek anlamına bir rücû' olabileceği gibi, bir taat hâlinden daha yüksek bir taat haline rücû' da olabilir ki bu âyette peygambere tevbesi böyledir. Çünkü gazanın meydana gelişinden ve onun sıkıntılarına tahammül gösterişinden sonraki hâlini, gaza öncesindeki hâlinden daha mütekamil bir hâle irca' etmiştir. Muhacirin ile Ensar'a tevbesi ise, onların noksan bir hâlden bu gaza dolayısıyla meydana gelen olaylar sebebiyle din uğrunda fedakârlıkları ve itaatları ile daha olgun hâle gelmiş olmaları ihtimali söz konusudur. Bir bölük hakkındaki tevbesi ise daha aşağı durumda gufran ve rıza hâline irca' eylemek demektir. (İbn Atıyye, el-Muharreru'l-Veciz, III, 92)

doyurdular, hatta biraz da arttı. Bu orduya katılanların sayısı otuz bin kadardı. Bu gaza Resûlullah'ın son gazası idi. Yukarıda da işaret olunduğu üzere, Medine'de Hz. Ali'yi yerine bırakmıştı. Bu sefer sırasında büyük bir çarpışma olmamış, ancak düşman sınırına kadar gidilmişti. Bir kısım ahali cizyeye bağlanmış ve daha sonra da dönülüp gelinmişti.[383]

İşte Muhacir ile Ensar yani munafıklar hariç bütün sahabi Hz. Peygamber'e böyle sıkıntılı bir günde tabi olmuşlar ve emrine itaat etmişlerdir. O dönemde, sıkıntı o kadar şiddetli idi ki, bir kısmı hemen hemen Peygamber'den ayrılıp seferden caymaya başlayacaktı. Nitekim münafıklar, Peygamberimiz'e gelip yalan söyleyerek seferden vazgeçmişlerdi. Fakat Allah Teâlâ, Müslümanlara yardımcı oldu. Onların kalbini o yanlış ve kaypak düşüncelerden korudu. Ayrıca çektikleri sıkıntılardan dolayı hepsine rahmetiyle muamele etti.

11. Korkusuz Olmaları

Gerçek mü'minlerin özelliği, Allah'tan başka hiç kimseden korkmamaktır. Cenâb-ı Hak bunu, peygamberlerin ve Allah'ın dinine gerçekten gönül vermiş kişilerin vasfı olarak haber vermektedir.[384] Ashab-ı Kiram, bu güzel hasleti ruhlarına sindirmiş en seçkin nesildir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ "*Bir kısım insanlar, mü'minlere: Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan, dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha artırdı ve: 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' dediler.*" (Âl-i İmrân, 3/173)

Bu âyetler Küçük Bedir Gazvesi hakkında inmiştir. Rivayete göre Ebû Süfyan, Uhud'dan Mekke'ye gitmeye karar verdiği zaman, "Ey Muhammed, sözleşme zamanımız Küçük Bedir mevsimi olsun, istersen orada çarpışırız." diye bağırmıştı. Peygamber Efendimiz de Hz. Ömer'e: *"Bu, bizimle senin aranda inşallah"* diye cevap vermesini emretmişti. Vakit gelince Ebû Süfyan

383 İbn-i Sa'd, *Tabakat*, II, 165 vd.; Buhârî, Tefsîr, 66/2; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VII, (11. cüz), 74-76; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2633-2634.
384 Bkz. Ahzâb, 33/39; Tevbe, 9/18

emri altındakilerle birlikte Merru'z Zahran isimli yere geldi. Fakat Allah kalbine bir korku verdi, cayıp dönmek istedi. O sırada Nuaym ibn Mes'ud Eşceî'ye rastgeldi. Ona, "Ey Nuaym, ben Muhammed'le Bedir mevsiminde çarpışmaya anlaşmıştım. Bu sene ise kurak, bize herhalde ağaçlarda hayvan yayacağımız ve süt içeceğimiz bir sene yaraşır. Bunun için dönmek istiyorum. Fakat Muhammed çıkar da, ben çıkmamış bulunursam cesareti artar. Medine'ye git onları oyala, geciktir, sana on deve vereyim." demişti. Nuaym yola çıktı, Medine'ye geldi, Müslümanların savaşa hazırlandıklarını gördü. Müslümanlara, "Bu, doğru bir fikir değil; onlar memleketinize geldiler, bir çoğunuzu öldürdüler, siz üzerlerine giderseniz, hiç biriniz geri gelmez diyerek onları korkutmak istedi. Bu söz, bir takımlarına tesir etti. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunu anlayınca:

"Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben yalnızca çıkarım." buyurdu ve beraberinde yetmiş kişi kadar kişi ile hareket etti. Gidip Küçük Bedir'e vardılar. Fakat müşriklerden kimseye rastlamadılar. Pazara gittiler, yanlarında nafakaları ve ticaret malları da vardı. Alış-veriş ettiler, bire iki kazandılar ve Medine'ye sağ salim ve zengin olarak geldiler. İşte âyet-i kerime bunlar hakkında nazil olmuştur.[385]

Dolayısıyla âyet-i kerime, Allah'tan başka dayanak tanımayan, O'ndan hoşnut olan, O'nunla yetinen, zorluk karşısında imanları artan ve insanların kendilerini düşmandan korkutmaları karşısında "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" diyebilen gerçek mü'minlerden haber vermektedir. Sonuç da, beklendiği ve sırf Allah'a dayanıp güvenen, O'nunla yetinen ve O'ndan başka her şeyden soyutlananlara Allah'ın vaadettiği gibi oldu. Neticede görüldüğü gibi sahabe, Allah'tan gelen nimet ve lütufla geri dönmüşlerdir. Kendilerine hiçbir zarar dokunmamıştır. Allah'ın rızasını talep ederek harekete geçmişler ve O'nun hoşnutluğunu elde etmişlerdir. Âyet-i kerimede buyurulur:

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ *"Bundan dolayı Allah'tan gelen nimet ve lütufla geri döndüler, kendilerine hiçbir zarar dokunmadı. Allah'ın rızasına uydular. Hiç kuşkusuz Allah, büyük lütuf sahibidir."* (Âl-i İmrân, 3/174)

---

385 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, (4. cüz), 237-238; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1232.

Sahabenin korkusuzluğu ile alakalı olarak diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurulmaktadır:

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا "*Mü'minler, düşman birliklerini gördüklerinde: İşte Allah ve Resûlü'nün bize vâdettiği! Allah ve Resûlü doğru söylemiştir, dediler. Bu (orduların gelişi), onların ancak imanlarını ve Allah'a bağlılıklarını artırdı.*" (Ahzâb, 33/22)

Burada Ashab-ı Kiram'ın Hendek harbindeki hallerinden bir kesit sunulmaktadır. Allah ve Resûlü'ne tam olarak inanan bu mü'minler, kâfir ordularını karşılarında gördüklerinde, Allah'ın emrine teslimiyetin ve kendilerine olan va'dini mutlaka yerine getireceğine ikanın bir tezahürü olarak "*İşte bu Allah ve Resûlü'nün bize vâdettiği! Allah ve Resûlü doğru söylemiştir.*" demişlerdir. Cenâb-ı Hak onları, bu iman ve teslimiyetleri sebebiyle sena etmiş ve kâfir ordularının kalabalık gruplar halinde üzerlerine gelmelerinin ancak onların Allah'a imanlarını ve O'nun emrine teslimiyetlerini artıracağını haber vermiştir. Onları, düşmana karşı yardım ve zaferle rızıklandırmıştır.[386]

Müslümanların Hendek harbinde içine düştükleri korku, yüz yüze geldikleri zorluğun doğurduğu sıkıntı, üzerlerine saldıran zorlu düşmanın neden olduğu panik onları şiddetle sarsacak kadar büyüktü. Nitekim yüce Allah onların bu durumunu şu şekilde anlatmaktadır: هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا "*İşte orada mü'minler denenmiş, şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı.*" (Ahzâb, 33/11) Çünkü onlar da insan olup güçleri sınırlı idi. Yüce Allah'ın en sonunda kendilerine yardım edeceğine dair derin tevekküllerine; Peygamber Efendimizin, içinde bulundukları bu sıkıntılı halin boyutlarını aşan Yemen'in Şam'ın, Mağrib'in ve Maşrik'in fethedileceğini ima eden müjdesine rağmen karşı karşıya kaldıkları korku, onları sarsmakta, huzursuz etmekte ve canlarını sıkmaktaydı.

Bu durumu en güzel Huzeyfe (radıyallahu anh)'in şu sözleri tasvir etmektedir. Peygamberimiz Hendek günü: "*Kim gidip düşmanın ne yaptığını görecek, sonra da gelip bize haber verecek? Onun cennette benim*

[386] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, (21. cüz), 173-174.

arkadaşım olmasını Allah'tan dileyeceğim." buyurdu. Dönüş garantisine ve cennette Hz. Peygamberle arkadaş olabilmek için yapılan nebevî duaya rağmen kimse Peygamberimize cevap verecek gücü kendinde bulamadı. Hz. Huzeyfe'ye bizzat ismi ile hitap edildiği zaman da şöyle kalbi durumunu şöyle aktarmaktadır: "Peygamber efendimiz beni çağırınca kalkmaktan başka çarem yoktu!" Böyle bir durum, ancak sarsıntının ve korkunun son noktaya vardığı durumlarda olur.

Bununla beraber onların, Yüce Rableri ile aralarında kopmayan bir irtibat bulunmaktaydı. Allah Teâlâ'nın bütün hadiselere hakim kanunlarına, bu kanunların değişmezliğine, başlangıçları gerçekleştiğine göre sonuçlarının da gerçekleşeceğine dair sonsuz güvenleri vardı. Bu sebeple mü'minler, meydana gelen sarsıntıyı, yardımı beklemenin vesilesi olarak algılıyorlardı. Çünkü onlar, Allah'ın şu müjdesinin tahakkukunu bekliyorlardı:

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ اَلَٓا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرٖيبٌ "*Acaba sizden öncekilerin başlarına gelenlerin benzeri sizin de başınıza gelmeksizin, cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine ağır sıkıntılara ve zorluklara uğradılar, öylesine sarsıldılar ki, Peygamberleri ile çevresindeki inanmışlar 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' dediler. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.*" (Bakara, 2/214)

Şu anda ise bizzat kendileri sarsılmakta olduklarından, Allah'ın yardımının pek yakın olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple bu korku, zorluk, sarsıntı ve sıkıntının ardından Allah ve Resûlü'nün zafer vaadinin geleceğine yakini olarak inanıyorlardı.[387]

Ashab-ı Kiram da insan olduklarından dolayı böyle tehlikeli durumlarda korkmuşlar, zorluklar karşısında sıkılmışlar ve büyük bir tehlike ile yüz yüze geldiklerinde sarsılmışlardır. Bununla beraber onlar, kalplerini Allah'a bağlayan, içlerindeki ümidi tazeleyen ve ümitsizlikten koruyan güvenilir bir kulpa bağlanmışlardır.

Sahabe nesli, bizler için her hususta örnek bir nesildir. Onlar, hayat

[387] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VI, (21. cüz), 149.

yolculuğumuzda yollarımızı aydınlatan yıldızlardır. Onların, normal durumlarda olduğu gibi savaş gibi kritik durumlarda da sergiledikleri davranış modelleri bizler için mühim birer örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan, herhangi bir durum sebebiyle içimizde zaaf baş gösterdiğini, sarsıldığımızı, korktuğumuzu yahut tehlikenin ve şiddetin tesiriyle daraldığımızı görünce hemen karamsarlığa kapılmamalı, telaşa düşüp artık helâk olduğumuzu sanmamalıyız. Bu noktada, böyle sarsıntılar bizden daha iyi olanlarda bile baş gösterdi diyerek kendi zaafımızda ısrar etmemeliyiz. Bilakis bizi Allah'a bağlayacak ve içinde bulunduğumuz zillet durumunda kurtaracak sağlam ve güvenilir Kur'ân'a sarılmalıyız. Bununla güven ve bağlılılığımızı tazelemeli, içimizde baş gösteren sarsıntıyı gelecek yardımın müjdesi olarak algılamalıyız.

12. Va'dlerini Yerine Getirmeleri

Verilen sözde durmak mü'minin şiarıdır. Sözü bozmak ise münafıklık alametidir. Ashab-ı Kiram, münafıklıktan çok korkan ve imanlarının gereğini yapmaya aşkla gayret gösteren kimselerdir. Bu bakımdan âyet-i kerimelerin onları "va'dine sadık" olarak takdim ettiğini görürüz:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا "*Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir.*" (Ahzâb, 33/23)

Âyetin haber verdiği gerçek mü'minler, yokluk, sıkıntı ve savaş zamanlarında sabır göstermek sûretiyle Allah'a verdikleri ahdi yerine getirenlerdir. Onlardan bazıları, Allah'a nezredip kendilerine vacip kıldıkları amelleri yaparak mesuliyetinden kurtulmuşlardır. Onların bazısı Bedir'de, bazısı Uhud'da, bazıları da diğer harplerde şehid olmuşlardır. Bir kısmı ise verdiği sözü yerine getirmeyi, hedefine kavuşmayı, Allah'ın dinine yardım etmeyi ve düşmanlara karşı zaferi beklemektedir.[388] Âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında Enes (radıyallahu anh) şu hadiseyi anlatmaktadır:

---

[388] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, (21. cüz), 174.

"Amcam Enes ibn Nadr (radıyallahu anh), Bedir Savaşı'na katılamamıştı. Bu ona çok ağır geldi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Müşriklerle yaptığın ilk savaşta bulunamadım. Eğer Allah Teâlâ müşriklerle yapılacak bir savaşa katılmayı nasîb ederse, neler yapacağımı elbette görecektir." dedi. Uhud Gazvesi'ne katıldı. Müslüman safları dağılınca, arkadaşlarını kastederek: "Rabbim! Bunların yaptıklarından dolayı Sana özür beyân ederim!", müşrikleri kastederek de: "Bunların yaptıklarından da berîyim yâ Rabbi!" deyip ilerledi. Sa'd ibn Muâz'la karşılaştı ve:

"Ey Sa'd! İstediğim cennettir. Kâbe'nin Rabbi'ne yemin ederim ki, Uhud'un eteklerinden beri hep o cennetin kokusunu alıyorum." dedi. Sa'd daha sonra hâdiseyi Peygamber Efendimiz'e naklederken:

"Ben onun yaptığını yapamadım yâ Resûlallâh!" demiştir. Amcamı şehîd edilmiş olarak bulduk. Vücûdunda seksenden fazla kılıç, mızrak ve ok yarası vardı. Müşrikler müsle yapmış, uzuvlarını kesmişlerdi. Bu sebeple onu kimse tanıyamadı. Sâdece kızkardeşi parmak uçlarından tanıdı. İşte bu âyet, amcam ve onun emsâli hakkında nâzil oldu.[389]

Burada, mü'minler arasında yer alan bu üstün karakterli insanların aydınlık portreleri, daha önceki âyetlerde bahsedilen münafıklık, zaaf ve sözlerinden dönenlerin tablolarına karşılık yer alan iman tablosunu tamamlamak için takdim edilmektedir. Bunda, Kur'ân-ı Kerîm ve onun ibretle haber verdiği hadiseler vasıtası ile ruhları eğitme açısından karşılaştırmalı bir beyanın gerçekleşmesi gayesi güdülmektedir. Sonunda imtihanın hikmetini, verilen sözü tutmanın ya da dönmenin akıbetini açıklamak ve bütün bunlarda meseleyi Allah'ın iradesine bağlamak sûretiyle bir değerlendirme yapılmaktadır:

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِق۪ينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِق۪ينَ اِنْ شَٓاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًا

"*Bu sebeple Allah, doğruları doğrulukları ile mükafatlandırır; münafıkları da dilerse azaplandırır veya tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*" (Ahzâb, 33/24)

---

[389] Buhârî, *Cihâd*, 12; Müslim, *İmâre*, 148

Bu sonuç cümlesinden maksat, bütün meseleyi Allah'a bağlamak, olaylar ve gelişmeler üzerindeki perdeyi kaldırıp ilahi hikmeti ortaya koymaktır. Şu halde, bu olay ve gelişmelerin hiçbiri boşuna olmadığı gibi, rastlantı sonucu da meydana gelmemiştir. Hepsi de önceden planlanan bir hikmet ve belli bir gaye doğrultusunda meydana gelmektedir ve yüce Allah'ın dilediği neticelere varacaklardır.[390] Bunun yanı sıra tüm olaylarda ve gelişmelerde yüce Allah'ın kullarına olan rahmeti üzerine vurgu yapılmaktadır. Zira Rabbimizin rahmeti gazabını geçmiştir; O'nun merhameti ve bağışlaması kullara daha yakın halde bulunmaktadır.

13. Allah İçin Hicret Etmeleri

Din, insanlardan fedakârlık ister. Kendi doğrularının kabulü, yaşanması ve yaşatılması yolunda canın ve malın fedâ edilmesini emreder. Hatta Kur'ân, cenneti satın almak için, onun mukabilinde malın ve canın piyasaya çıkarılmasını öngörür. (Tevbe, 9/111) İşte sahabi, Allah yolunda bu fedakarlığı gösteren seçkin ve örnek nesildir. Onların bu vasfı hakkında âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ "*İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini ve malını feda eder. Allah, kullarına şefkatlidir.*" (Bakara, 2/207)

Âyet-i kerime, Abdullah ibn Ced'ân'ın kölesi Suheyb ibn Sinân er-Rûmî, Ammâr ibn Yâsir, annesi Sümeyye ve babası Yâsir, Hz. Bilâl, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Habbâb ibn Eret ve Huvaytıb'ın kölesi Abis hakkında nâzil olmuştur. Bunlardan Suheyb Mekke'deki mal ve mülkünden vazgeçerek bunun mukabilinde serbest kalmış; Ebû Zerr ve Habbâb kaçmaya muvaffak olmuş ve böylece Medine-i Münevvere'ye gelebilmişlerdir.[391]

Bunlardan Suheyb müşriklerin elinden kurtulup Medine-i Münevvere'ye gelişini kendisi şöyle anlatmaktadır: Mekke'den Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret etmek istediğimde onlara: "Ben bir ihtiyar adamım. Sizden olmam size bir fayda sağlamayacağı gibi düşmanlarınızın yanında olmam da size bir zarar vermez. Ben İslâm

390 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VI, (21. cüz), 151.
391 Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, I, 204; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I,223.

için bir söz verdim, o sözden dönmeyi kerih görürüm, bırakın Medine'ye gideyim." dedim. Kureyş: "Ey Suheyb, sen bize geldiğinde hiçbir şeyin yoktu. Mal olarak ne kazandınsa burada kazandın. Şimdi bunları alıp gitmene asla izin vermeyiz." dediler. Ben: "Peki, malımı sizlere verirsem, nefsimi malımla sizden satın alırsam beni gitmekte serbest bırakır mısınız?" dedim, "olur" dediler. Bunun üzerine malımı onlara verdim ve beni hicret etmemde serbest bıraktılar. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldim. Böyle yaptığım Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ulaştırılınca: *"Suheyb kâr etti, Suheyb kâr etti."* buyurdu.[392]

Âyet, Taberî'nin de belirttiği gibi her ne kadar Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabından belli kimselerin Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına hicret etmek üzere mallarından feragat etmeleri üzerine nâzil olmuşsa da kıyamete kadar Allah yolunda hicret ve cihad etmek üzere malından mülkünden vazgeçen herkes hakkında geçerlidir.

Dini kimlikleri bakımından farklı insan grupları vardır. Bunlardan bazısı sadece dünyayı ister, bazısı hem dünya hem de ahiretin iyiliğini ister, bazıları dine düşman olur, bir kısmı da var ki onlar can ve mal olarak bütün varlıklarını Allah rızası için seve seve harcar. Bu son gruptaki insanlar Allah'ın rızasına ermek için canını bile verir. O, can ve mülkün kendisinin değil Allah'ın olduğunu, en üstün gayenin mal değil, Allah'ın rızası olduğunu ve Allah rızası için canını verenin, kendini ebedî acılardan kurtaracağını ve en büyük ticarete ereceğini bilir. Bunlar, Allah'ın seçkin kulları olup din uğrunda sıkıntılara katlanır, harp ve cihad alanlarında canlarını ortaya atar ve öldürüleceklerini bilseler bile iyiliği emredip, kötülükten men ederler. Bunlar, sadece Allah'ın rızasını gözetir ve yaptıklarını Allah için yaparlar. Bu noktaya ulaşmış olanlar, رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *"Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik, ahirette de bir iyilik ver ve bizi ateş azabından koru!"* (Bakara, 2/201) diyenlerden daha üstün bir dereceye sahiptirler. Onlar, nefs-i râdiye (Allah'tan razı olan nefis) makamından da geçip, nefs-i merdıyyeye (Allah'ın, kendisinden razı olduğu nefse) ererler. Kendi rızasını Allah'ın rızasında, kendi iradesini Allah'ın

[392] İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I,223; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 260-261.

iradesinde fâni kılmış (yok etmiş) olanlar, selamet ve saadetin en yüksek derecesine ulaşırlar.[393]

Âyette geçen "satma/adama" deyimi, bu karakter yapısındaki bir insanın tüm benliğini her türlü bağımlılıktan azad edip arınmış olarak Allah'a sunmak için onu tüm dünya nimetleri karşılığında satın alması anlamını taşımaktadır. Bu durumda onun varlığı üzerinde Rabbinin hakkından başka hiçbir hak kalmamış olur. Böylelikle bu kimse, dünya nimetlerinin tümünü feda ederek varlığını arınmış olarak sırf Allah'a takdim edecek manevi bir dereceye yükselir.[394]

Sahabenin, Allah yolunda hicret etmeleri, yurtlarını ve mallarını terk etmeleri hakkında diğer câlib-i dikkat âyet-i kerime şöyledir:

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ "*(Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte sâdıklar; sözünde ve özünde doğru olanlar bunlardır.*" (Haşr, 59/8)

Âyetin resmettiği tablo, muhacirlerin en önemli özelliklerini ortaya koymaktadır. Bunlar yurtlarından ve her türlü imkanlarından mahrum edilen insanlardır. Mekke'de uğradıkları eziyetler, işkenceler, yakınları ve çevreleri tarafından dışlanmalar, onların yurtlarını ve mallarını terk etmelerine yol açmıştır. Tek suçları ise "*Rabbimiz Allah'tır.*" demeleridir. Bunlar yurtlarını ve mallarını terk edip çıkarken sadece "*Allah'ın lütfunu, ihsanını ve rızasını*" hedeflemişlerdir. Onların güvendikleri ve dayandıkları yegane merci, Allah'ın lütfu ve rızasıdır. O'ndan başka, O'nun koruması dışında başka sığınakları yoktur. Toplum içinde itilmiş, dışlanmış bir avuç azınlık olmalarına rağmen "*Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım etmişlerdir.*" En dar günde ve en sıkıntılı anlarda kalpleri ve kılıçları ile islamın imdadına koşmuşlardır. İşte gerçekten inananlar; iman sözünü dilleriyle söyleyip, amelleriyle bunu doğrulayanlar, Allah'a ve Peygamber'e karşı samimiyetlerini ortaya koyanlar da

---

[393] Elmalılı, *Hak Dini*, II, 733.
[394] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, I, (2. cüz), 132-133.

onlardır. Yeryüzünde dolaşıp insanların gözleriyle görebileceği hakkın en göz alıcı temsilcileri de işte onlardır.[395]

Taberî tefsirinde şu açıklama yer almaktadır: "Bu muhâcirler, yurtlarını ve mallarını, ailelerini ve aşiretlerini terk edip Allah ve Resûlü'nü sevdikleri için çıktılar, şiddetli sıkıntılar içinde bulunmakla beraber İslâm'ı seçtiler. Hatta öyleleri vardı ki açlıktan belini tutmak için karnına taş bağlıyordu. Yine öyleleri vardı ki, kış günü yatağı olmadığı için çukurda yatıyordu."[396]

İşte Alah Resûlü'nün dostları, içinde bulundukları dünya lezzetlerini fedâ edip din gayreti ve Allah'ın fazlına, rızasına erme aşkı ile her türlü şiddete ve sıkıntıya tahammül etmişlerdir. Onlar, Allah ve Resûlü'ne yardım etme yolunda mal ve canlarıyla cihad ederek imanlarındaki sadakati fiilen göstermiş mübarek zatlardır.

14. Kardeşlikte Mesel Olmaları: Ensar Örneği

Sahabe, Allah yolunda vatanı ve malı terkte mesel oldukları gibi, mü'min kardeşleri için her türlü imkanlarını gönül rızasıyla seferber etmekte de mesel olmuşlardır. Şu âyet-i kerime, onların bu fevkalade güzel özelliklerini beyan etmektedir:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰىٓ اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "*Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelen kimseleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*" (Haşr, 59/9)

Âyet-i kerime, Ensar-ı Kiram'ın temel karekter özelliklerini ortaya koyan gerçekçi ve fevkalade etkileyici bir tablo çizmektedir. Bu tabloda, dünya tarihinde eşine ratlanılamayacak, ancak belki hayal gücünün tasavvur edebileceği bir kardeşlik örneği sergilenmektedir. Ensar, Medine'ye

---

395 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VIII, (28. cüz), 40; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 4840-4841.
396 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XIV, (28. cüz), 52.

Muhacirlerden önce yerleşmiş, ilahi davetin gelmesinden sonra hidayet güneşiyle aydınlanmış ve Medine'de imanı yerleştirmişlerdi. İman adeta onların evi, yurdu ve kalplerinin içinde yaşadığı vatan haline gelmişti. Âyetin devamında onların kardeşlikte mesel olacak vasıfları sayılmaktadır:

a. "**Kendilerine göç edip gelenleri severler.**" Görüldüğü üzere, Ensar Muhacirleri muhabbetle karşılamış, onlara karşı fevkalade bir fedakârlıkta bulunarak dünya tarihine emsalsiz bir ictimâî kardeşlik örneği hediye etmişlerdir. Bu kadar zengin bir gönülle, bu kadar cömertçe yardımlarla ve bu kadar gönülden paylaşmalarla hiçbir topluluk bir topluluğu karşılamamıştır. Hiçbir topluluk bir başka topluluğu bu kadar bağrına basmamış ve onun tüm yükünü üstlenmemiştir. Rivayete göre her hicret eden mü'min mutlaka kura ile bir Ensarın evine yerleşmiştir. Zira bir muhaciri, barındırmak isteyenlerin sayısı, göç edenlerin sayısından her zaman fazla olmuştur.

b. "**Onlara verilenler karşısında içlerinde bir sıkıntı ve daralma duymazlar.**" Onların, Muhacirlerin kavuştukları makamlar, elde ettikleri imkânlar ve bu âyetlerde bahsedilen ganimet gibi sırf onlara ayrılan mallar konusunda içlerinde hiçbir kaygı ve endişe taşımadıkları görülmektedir. Bu durumlarla ilgili hiçbir endişeleri yoktur. Âyet-i kerime "*onlara karşı hiçbir kıskançlık ve dargınlık hissetmezler*" dememekte, bundan öte "*onlara karşı hiçbir menfi duygu hissetmezler.*" buyurmaktadır. Bu da onların gönüllerinin ne kadar tertemiz, kalplerinin ne kadar arı duru olduğunu ifade etmektedir.

c. "**Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi göç eden yoksul kardeşlerini kendilerine tercih ederler.**" Kişinin ihtiyacına rağmen başkasını kendisine tercih etmesi en üstün bir fazilet örneğidir. Ensar bu konuda insanlığın eşine rastlamadığı bir dereceye ulaşmıştır. Onlar, olağanüstü bir şekilde her defasında ve her durumda insanların geçmişte ve günümüzde alışageldikleri sınırları aşmışlardır.[397]

Âyet-i kerime, sahabenin açtığı manevi kapıların anahtarı ve onların yürüdüğü manevi yolların kılavuzu olacak ilâhî düsturu bildirerek son bulmaktadır: "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa*

---

[397] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VIII, (28. cüz), 40-41.

erenlerdir." Zira insanı bütün iyiliklerden alıkoyan, nefsin cimrilik ve bencillik duygularıdır. İyilik, bir nevi bir fedakarlık ve cömertliktir. Yine iyilik; malda, duygularda, heyecanlarda, gayrette ve gerektiğinde hayatını ortaya koymakta tezahür edecek bir özveridir. Bu bakımdan sürekli almayı düşünen ve hiçbir zaman vermeyi düşünmeyen cimri bir insanın iyilik yapması mümkün değildir. Dolayısıyla, ancak bencillik duygularını yenen bir insan, kendisini iyilikten alıkoyan engelleri aşmayı başarabilir. Ruhunu nefsinin sultasından kurtarıp, özgür bir şekilde ve cömertçe vererek iyiliğe ulaşabilir. Gerçek manada kurtuluş da budur.

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü, Efendimiz ve ashâbının yapmış oldukları hârikulâde cömertlik ve îsârlardır. Bu cömertlik ve isar örnekleri, âyette tablolaştırılan karakter yapısını daha muşahhas bir şekilde tanımamıza yardımcı olacaktır. Bunlardan birisi şöyle cereyan etmiştir:

"Bir adam Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek:

– Ben açım, dedi. Allah'ın Resûlü hanımlarından birine haber göndererek yiyecek bir şeyler istedi. O da:

– Seni peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki evde sudan başka bir şey yok, dedi. Efendimiz bu sefer diğer bir hanımından yiyecek bir şey istedi. O da aynı cevabı verdi. Daha sonra Resûl-i Ekrem, öteki hanımlarından da aynı cevâbı alınca ashâbına dönerek:

"*– Bu gece bu şahsı kim misâfir etmek ister?*" diye sordu. Ensâr'dan Ebû Talha (radıyallahu anh):

– Ben misafir ederim yâ Resûlallâh, diyerek o yoksulu alıp evine götürdü. Eve varınca hanımına:

– Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in misafirini ağırlayalım, dedi. Sonra:

– Evde yiyecek bir şey var mı, diye sordu. Hanımı:

– Hayır, sâdece çocuklarımın yiyeceği kadar bir şey var, dedi. Sahâbî:

– Öyleyse çocukları oyala. Sofraya gelmek isterlerse onları uyut. Misâfirimiz içeri girince de lâmbayı bir bahaneyle söndür. Sofrada biz de yiyormuş gibi yapalım, dedi. Sofraya oturdular. Misâfir karnını doyurdu;

onlar da aç olarak yattılar. Sabahleyin Ebû Talha Peygamber Efendimiz'in yanına gitti. Onu gören Allah Resûlü:

"– *Bu gece misafirinize yaptıklarınızdan Allah Teâlâ râzı oldu.*" buyurdu."[398]

Peygamber Efendimiz'in yoksul bir kimseyi önce kendisinin ağırlamak istemesi ve bu maksatla bütün hanımlarına ayrı ayrı haber göndermesi, onun ne kadar cömert ve fedakâr bir insan olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, Allah Resûlü'nün bütün hanımlarının evlerinde karın doyuracak kadar birkaç lokmanın dahî bulunmaması ne kadar ibretlidir. Kapıya gelen ihtiyaç sâhibini boş çevirmeyen, bir tanecik hurmayla bile olsa yoksulun gönlünü alan muhterem vâlidelerimiz, belki de o günkü rızıklarını bir başka fakire vermişlerdi.

Âyet-i kerîmenin diğer sebeb-i nüzûlü ise şöyledir:

"Resûlullah Efendimiz'in sahabîlerinden birine bir koyun başı hediye edilmişti. O da; "Kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır." dedi ve hediyeyi o kardeşine gönderdi. O da bir başkasına… Derken hediye bu sûretle tam yedi ev dolaştı ve nihâyet yine ilk sahâbîye dönüp geldi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.[399]

Âyet-i kerîmenin üçüncü bir iniş sebebi de şu hâdisedir:

"Allah Resûlü, Beni Nadîr'den alınan ganimetleri Muhâcirler'e taksim etmiş, Ensâr'dan da ihtiyâcı olan üç kişiden başkasına vermemişti. Daha sonra Ensâr'a hitap ederek: "– Dilerseniz daha önce Muhâcirler'e verdikleriniz onlarda kalır, siz de bu ganimetten pay alırsınız. Dilerseniz verdiklerinizi geri talep eder, bu ganimetin tamamını onlara bırakırsınız." buyurdu. Bunun üzerine Ensâr (radıyallahu anhum ecmaîn) şu muhteşem cevâbı verdiler:

– Hem mallarımızdan ve evlerimizden onlara hisse veririz, hem de ganimeti onlara bırakır, kendilerine ortak olmayız.[400]

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ensâr'ın bu meziyetini şöyle medhetmiştir: "Gördüğüm kadarıyla siz gazâya ve muhtaçlara yardıma

---

398 Buhârî, *Tefsîr*, 59/6; Müslim, *Eşribe*, 172-173

399 Hâkim, *Müstedrek*, II, 526

400 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXIX, 250; Kurtubî, *el-Câmî*, XVIII, 25.

çağrıldığınız zaman çoğalıyor, akın akın geliyorsunuz; dünyalık bir şey verilmek üzere çağrıldığınızda ise azalıyor, müstağnî davranıyorsunuz."[401]

Ashâb-ı kirâmın hayatında böyle nice îsâr örnekleri vardır. Nitekim Cenâb-ı Hak onları:

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّه۪ مِسْك۪ينًا وَيَت۪يمًا وَاَس۪يرًا ۞ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُر۪يدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ۞ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَر۪يرًا ۞ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا

"*Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esîre yedirirler. "Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belâlı bir günde Rabbimiz'den korkarız." (derler). İşte bu yüzden Allah onları o günün fenâlığından korur; (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sürûr verir.*" (İnsan, 76/8-11) şeklinde medhetmiş ve müjdelemiştir.

Onlar, bu dereceye varan îsârlarını hiç şüphesiz Âlemlerin Efendisi'nden öğrenmişlerdi. O'nun îsâr ve diğergamlığına erişmek mümkün değildir. Şeref dolu hayâtında bunun pek çok misâli mevcuttur. Sehl ibn Sa'd (radıyallahu anh) şöyle anlatır:

"Bir kadın dokuduğu bürdeyi (hırkayı) Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e getirip verdi ve: Bunu giyesin diye kendi ellerimle dokudum, dedi. Böyle bir elbiseye ihtiyâcı olan Allah Resûlü, onu aldı ve giyinip yanımıza geldi. Bunu gören bir kimse Efendimiz'e: Ne kadar da güzelmiş! Bunu ver de ben giyeyim, dedi. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"– Peki!" dedi. Orada biraz oturduktan sonra evine döndü. Kumaşı katlayıp adama gönderdi. Ashâb-ı kirâm o sahâbîye: Hiç de iyi yapmadın. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ihtiyâcı olduğu için onu giymişti. Üstelik sen Efendimiz'in, kendisinden bir şey isteyeni geri çevirmediğini bile bile istedin, dediler. O şahıs:

– Vallâhi ben onu giymek için değil, kendime kefen yapmak için istedim, dedi. Daha sonra o kumaş bu zâtın kefeni oldu."[402]

İslâm'ın emrettiği diğergamlık ve îsâr, asr-ı saâdetteki insanlara cennet hayatı yaşatmıştır. Ancak ashâb-ı kiram, yaşadıkları bu ulvî infak hayatını

---

[401] Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, XIV, 66.
[402] Buhârî, *Libâs*, 18; *Edeb*, 39

dahi az görmüşler ve daha fazlasını yapamadıkları için hayıflanmışlardır. İbn-i Ömer (radıyallahu anhumâ) asr-ı saâdette yaşanan diğergamlığı ve mevcut rûhî kıvâmı şu sözleri ile ne güzel ortaya koymaktadır:

"Biz öyle zamanlar gördük ki içimizden hiç kimse kendisinin altın ve gümüşe, Müslüman kardeşinden daha çok hak sâhibi olduğunu düşünmezdi. Şimdi öyle bir devirdeyiz ki altın ve gümüşü Müslüman kardeşimizden daha çok seviyoruz."[403] Bu ve benzeri diğergamlık ve isar örnekleri, işitenleri hayran bırakmakta ve insanı cömertliğe teşvik etmektedir.

D. DİĞER PEYGAMBERLERİN ASHABI

Yukarıda, asr-ı saadeti, yüce ahlâklarıyla gönüllerin ve ruhların mutluluk asrı yapan sahabe-i kiramın karakter yapılarından örnekler verdik. Şüphesiz önceki peygamberlerin sahabeleri, tâbileri de yüksek ahlâk sahibi ve karakterli kimselerdi. Şimdi de Kur'ân-ı Kerîm muhtevasından hareketle onlardan bazı kesitler sunacağız.

1. Ribbiyyûne Kesir: Peygamberlerin Seçkin Yakın Dostları

Kur'ân-ı Kerîm, önceki peygamberlerin inananlarından bahsetmekte ve onların ahlâki faziletlerinden haber vermektedir. Âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرٖينَ ۞ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فٖٓي اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ۞ فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ

"*Nice peygamberler vardı ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostları çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılgınlık göstermediler, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onların sözleri ancak: 'Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sabit kıl, kâfirler güruhuna karşı da bize yardım et!' demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya*

[403] Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, X, 285.

nimetini, hem de ahiret sevabının güzelliğini verdi. Allah güzel davrananları sever." (Âl-i İmrân, 3/146-148)

Bu âyet-i kerimeler, Uhud günü hezimete uğrayan ve savaşı terk eden veya "Muhammed öldürüldü!" diye bağıran birini duyduklarında mücadele azimlerini kaybeden Müslümanları itab üzere nazil olmuştur. Bu halleri sebebiyle Cenâb-ı Hak onları ayıplamakta, "Eğer Muhammed ölür veya öldürülürse dininizden mi döneceksiniz, ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz" itabında bulunmaktadır. Sonra da onları mücadeleye teşvik için önceki peygamberlerin ashabının hallerinden örnekler vermektedir: "Onlar, peygamberlerinin yanında din düşmanlarına karşı yılmadan usanmadan savaştılar; hiçbir zafiyet ve gevşeklik gösremediler; bilakis sabır ve sebat gösterdiler. Sizin de böyle davranmanız gerekir."[404]

"Ribbiyyûn" kelimesi, "rabbânî" gibi "Rabbe kulluk eden" demektir. Rabbânî, mürebbî (terbiyeci) demek olan "rabbe"ye nisbet edildiği gibi, "ribbî" de cemaat demek olan "ribbe"ye nisbet edilmiş ve ictimai yönden cemaat, toplum diye tefsir edilmiştir. Bunlardan başka "evvelûn" yani evvelkiler, öncekiler mânâsına da gelir. "Rabbânî" ile "ribbî" arasında bir mânâ farkı bulunduğunu söylemişlerdir: "Rabbânî, veli imamlar, ribbî de halkdır. Buna göre rabbânî ve ribbî ikisi de 'rabbe intisab' mânâsını içermekle beraber, ribbe bağlanmakla terbiye ve öğrenim görmüş topluluk; rabbânî de rabbe bağlanmakla diğerlerine öğretim ve eğitim yaptırabilecek yüksek seviyede bulunanlar diye ayırım yapılması en uygun mânâ olacaktır.[405]

Âyette, söz konusu kişilerde olmayan menfi vasıflar zikredilirken, "vehn" ve "za'f" kelimeleri birlikte zikredilmiştir. Halbuki bunlar mana cihetiyle birbirlerine oldukça yakındır. Mutlaka bunda bir hikmet ve incelik bulunmaktadır: "Vehn", bir ameli yapmaya ve bir işe girişmeye karşı kudretin oldukça az olmasıdır. "Za'f" ise bedendeki kuvvetin zıddı yani kuvvetin olmayışı manasındadır. Vehn, azimete daha yakındır. Za'f ise, mukavemet esnasında gevşeklik göstermek ve teslim olmak demektir. "İstikâne", boyun bükmek ve alçalmak manasındadır. Savaş esnasında

---

404 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, (4. cüz), 155-156.
405 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, (4. cüz), 156; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1197.

azimet kaybolup azalar gevşeyince düşmana boyun eğmekten başka çare kalmaz.[406]

İşte peygamberlere tabi olan insanların durumu böyle olunca, ilim ehli ve hakikat tabilerine gereken, hiçbir engelin, hiçbir çilenin onları kudretsizliğe, kuvvetsizliğe, gevşekliğe ve zillete düşürmemesidir. Nitekim Peygamber Efendimiz hep böyle davranmış, ashabını da sabırlı ve metanetli olmaya teşvik etmiştir. Habbâb ibn Eret (radıyallahu anh) anlatıyor; "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeyi yastık yapmış uzanırken yanına geldim. O zaman müşriklerden büyük işkenceler görüyorduk. Allah Resûlü'ne:

"– Bize yardım etmiyor musunuz, bizim için Allah'a yalvarmıyor musunuz?" diye şikâyette bulunduk. Efendimiz mübarek yüzü kızarmış olarak kalkıp oturdu ve şöyle buyurdu:

"– Sizden önce öyleleri vardı ki kişi yakalanıyor, önceden hazırlanan çukura gömülüyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Ancak bu yapılanlar onu dîninden aslâ döndüremiyordu. Yine öyleleri vardı ki demir taraklarla taranıyor, kemiklerinin üzerinde et ve sinirlerden başka bir şey kalmıyordu. Ancak bu yapılanlar da onu dîninden aslâ döndüremiyordu. Yemin ederim ki Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki bir yolcu devesine binip San'â'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek de Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak. Koyunu için de sâdece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz.""[407]

Peygamberlerin yanlarında bulunan bu ilim ve fazilet sahibi insanların, en zor şartlarda bile gönülleri ve bedenleri ile azimet, gayret, fedakarlık, sabır ve metanet içinde oldukları gibi, dilleri ile de Yüce Rablerine daimî bir niyaz halinde olduklarını görüyoruz. Hiç olumsuz bir şey söylemiyorlar, sızlanmıyorlar, "ah, of" demiyorlar, bilakis ağızlarından sadece dualar yükseliyor, yegane kuvvet ve kudret sahibi Allah'a ilticalar urûc ediyor. Nefislerinin zararından, bilmeden işledikleri günahların tehlikesinden ve herhangi bir hususta Allah'ın emrinin dışına çıkmaktan yine Allah'a sığınıyor ve af talep ediyorlar: "*Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve*

---

[406] İbn Aşur, et-Tahrir, IV, 118-119.

[407] Buhârî, *Menâkıb*, 25; *Menâkıbu'l-Ensâr*, 29

işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sabit kıl, kâfirler güruhuna karşı da bize yardım et!"

Başlarına gelen musibetler, onların gönlünde Allah'ın yardım va'dinin doğruluğu hususunda bir tereddüde sebep olmuyor. Bilakis bu tür iptilaların birer imtihan vesilesi olduğunu ve bir hikmeti bulunduğunu biliyorlar. Veya başlarına gelen bu iptilaların, Allah'ın dinine yardımda eksik davranmalarına yahut sorumluluk emanetini tam olarak yerine getirmede kusurlu olmalarına bir ceza olduğunu düşünüyorlar. Bu sebeple, musibetin gelişi sırasında günahlarının bağışlanmasını istemişler, sonra da Allah'dan yardım talebinde bulunmuşlardır.

Devam eden âyet-i kerimeye baktığımızda, Allah Teâlâ'nın onların dualarına hemen icabet ettiğini ve onlara hem dünya hem de ahretin hayrını/güzelliklerini bağışladığını görüyoruz. Dünya hayrı, dünyada kazanılan zaferler ve ganimetlerdir. Ahiret hayrı ise, orada elde edilecek hayırlı akıbet yani cennet ve Allah'ın rızasıdır.

2. Al-i Firavnden Bir Mü'min

Allah Teâlâ, İslâm'a davet etmesi için Hz. Mûsâ'yı Firavun'a gönderir. Bir kısım görüşmelerden sonra, Firavun en son Hz. Mûsâ'yı öldürmeye karar verir. Musa (aleyhisselâm) da onun şerrinden Allah'a sığınır. Bu sırada Hz. Mûsâ'ya Firavun hanedanından bir mü'min adam destek olmak ve onu savunmak ister. Kur'ân-ı Kerîm, ismini de bu adamdan alan Mü'min sûresinin 28-52. âyetlerinde bu kişinin durumunu ve sergilediği gerçek mü'min şahsiyetini anlatır:

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهُٓ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللّٰهُ وَقَدْ جَٓاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذٖي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدٖي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ۞ يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرٖينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَٓا اُرٖيكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْدٖيكُمْ اِلَّا سَبٖيلَ الرَّشَادِ "*Firavun âilesinden imânını gizleyen bir adam şöyle hitap etti: "Ne o! Yoksa siz bir insanı 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık mûcizeler, deliller getirmiştir. Eğer o bir yalancıysa, zâten yalanının cezâsını kendisi çekecektir. Fakat o doğru söylüyorsa, (onu inkâr ettiğiniz takdirde) en azından sizi tehdit ettiği şeylerin (azabın) bir kısmı (dünyadayken)*

başınıza gelecektir. Çünkü Allah haddi aşan, çok yalan söyleyen kimseleri doğru yola erdirmez."

"*Ey kavmim! (Görünen o ki) bugün ülkede hâkimiyet, iktidar ve üstünlük sizin elinizde! Fakat yarın Allah'ın azabı gelip tepemize çökerse, (söyler misiniz) hangi kuvvet bizi ondan kurtarabilir?" Buna karşılık Firavun: "Ben size sadece kendimce doğru bulduğum görüşü bildiriyor ve size ancak tutulması gereken doğru yolu gösteriyorum" dedi.*" (Mü'min, 40/28-29)

Firavun'un âilesinden olan bu mü'min adam, duygularının esiri olmadan tarafsız konuştuğu intibaını vermeğe ihtimam göstermekte ve tartışmadan her iki tarafı da dengeli bir şekilde koruma siyaseti gütmektedir. Konuşmasından da anlaşılacağı üzere önce Hz. Mûsâ'nın yalancı olma ihtimalini dile getirmiş, sonra vaad ettiği her şey olmasa dahi, bir kısmının gelme ihtimalinin bile onları nasıl düşündürmesi gerektiğini anlatmak istemiştir.

Diğer taraftan bu mü'min adamın, Hz. Mûsâ'yı öldürmeye karar vermiş bulunan Firavun ve kabinesine karşı gerçekten geniş çaplı bir eyleme giriştiğini görülür. Bu tavır aynı zamanda hakiki mü'minin temkinli, mahir ve güçlü mantığının bir gereğidir. O, öncelikle, "Rabbim Allah" dediği için bir insanı öldürmenin korkunçluğunu ortaya koyarak söze başlar. Sonra bir adım daha ileri gidip, bu adamın elinde delillerin olduğunu ve Rabbinden mucizeler getirdiğini bildirir. Bununla Hz. Mûsâ'nın gösterdiği asa ve yed-i beyza gibi mucizelere işaret eder. Sonra kendini azgınlar safındaymış gibi göstererek: "*Eğer o bir yalancıysa, zâten yalanının cezâsını kendisi çekecektir*" sözüyle en kötü ihtimalde dahi onların ne yapmaları gerektiğini belirler. Bu durumda Hz. Mûsâ, yalancılığının neticesine katlanacak ve cezasını çekecektir. Dolayısıyla onu öldürmeye kalkışmalarını tutarlı gösterecek bir sebep yoktur. Diğer taraftan, Hz. Mûsâ'nın doğru söylemekte olduğu ihtimali de vardır. Bu ihtimale göre temkinli hareket edip, sonuçlarına maruz kalmamak için ihtiyatlı bulunmak faydalı olacaktır. Bu metot, tartışırken karşı tarafın delillerini çürütmede insafın son haddidir.

Daha sonra o, "*Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancı olan kimseyi doğru yola erdirmez.*" sözüyle onları üstü kapalı bir şekilde tehdit ediyor. Eğer bu, Hz. Mûsâ ise Allah O'nu başarıya ulaştırmayacaktır. Onu bırakın,

cezasını Allah versin. Eğer siz, Hz. Mûsâ ve Rabbine karşı yalan söyler ve aşırı giderseniz cezaya çarptırılırsınız. Dolayısıyla onları Allah'ın azabı ile korkutuyor; servetlerinin ve iktidarlarının Allah'ın kendilerini ibret olacak şekilde cezalandırmasına engel olamayacağı uyarısında bulunur. Nankörlüğü değil şükretmeyi gerektiren onca nimetleri kendilerine hatırlatır. "*Allah'ın cezası geldiğinde kim bize yardım edebilir?*" sözüyle kavmini ilâhî cezadan sakındırırken kendisini de onların arasına katma nezaketini gösterir. Onlardan biri olduğuna göre, iyi veya kötü durumları kendisini yakından ilgilendirmektedir. Şefkat ve merhamet ızhar eden bu "**biz dili**" üslubu, konuşmacının samimiyetini ortaya koymakta ve onların bu uyarılara kulak vermelerini sağlamaya yardımcı olmaktadır.

Aslında burada "mü'min adam" misali, Resûlüllah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) öldürmeyi planlayan müşriklerin durumlarını ve bu gibi haller karşısında gerçek mü'minlerin takınması gereken tavrı belirlemek üzere anlatılır. Nitekim Ukbe ibn Ebû Mu'ayt' isimli müşrik, Kâbe'de bulunan Nebiyy-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) saldırarak boğazına sarılmıştı. Bunu gören Hz. Ebû Bekir, saldırganı ellerinden yakalayarak Resûllah'ı kurtardı. Daha sonra burada kendisinden bahsedilen mü'min kişinin sözlerini nakleden âyetin, "*Şu adamı, 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz! Oysa o size Rabbinizden âyetler getirmiştir*" mealindeki bölümünü aynen tekrarladı.[408] Daha sonra Hz. Ali (radıyallahu anh): "Allah'a yemin ederim ki Ebû Bekir'in davranışı Firavun ailesinden olan mü'min kişinin davranışından daha üstündür. Çünkü o kişi imanını saklamıştı, halbuki Ebû Bekir inandığını açıkça ifade etmiş, malını ve canını bu yola adamıştır." değerlendirmesinde bulunmuştur.[409]

Bu mü'min adam bir taraftan en mantıklı ve en nezaketli sözlerle muhataplarını yanlışlardan sakındırırken, diğer taraftan bu sözleri gururuna yediremeyen Firavun'da kibir duyguları kabarır. Haksız olduğu halde üstünlük havasına kapılır. Yapılan samimi nasihatleri iktidarına karşı bir tehlike ve nüfuzuna gölge düşürücü bir müdahale olarak değerlendirir. Kendi söylediklerinin tartışmasız doğrular olduğunu savunur.

---

[408] Buhârî, *Tefsir* 40/1
[409] Bezzâr, *Müsned*, III, 15

Bütün bunlara rağmen mü'min adam, onları sakındırmayı, onlara öğüt vermeyi ve görüşünü açıkça ortaya koymayı bir vazife bilmeektedir. Firavun gibi azgın iktidar sahiplerinin görüşleri ne olursa olsun korkmadan inandığı gerçeklerin peşinden yürür. Sonra belki duygulanır, ürperir, uyanır ve yumuşarlar diye onların kalpleriyle başka bir dokunuşla temas kurmaya çalışarak nasihatine şöyle devam eder:[410]

وَقَالَ الَّذٖي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اِنّٖي اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِۙ ۞ مِثْلَ دَاْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذٖينَ مِنْ بَعْدِهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ يُرٖيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ۞ وَيَا قَوْمِ اِنّٖي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِۙ ۞ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرٖينَۚ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۞ "*Bunun üzerine mü'min adam: "Ey kavmim!" dedi, "Doğrusu ben sizin (geçmişte Allah'a baş kaldıran zâlim) toplumların uğradığı türden bir (felâket) gününe uğramanızdan korkuyorum!*"

"*Tıpkı Nuh kavminin, Âd ve Semûd kavimlerinin ve ondan sonraki toplumların başlarına gelen (korkunç azaplar) gibi. Yoksa Allah kullarına asla zulmetmek istemez.*"

"*Ey kavmim! Ben sizin hakkınızda o çağrışma, o feryâd u figân gününden korkuyorum.*"

"*O gün arkanızı dönüp kaçmaya çalışırsınız, (ama ne çare!) Çünkü sizi Allah'ın azabından kurtarabilecek hiç kimse bulunmaz. Allah kimi şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek kimse yoktur.*" (Mü'min, 40/30-33)

Âyette bahsedilen gün, önceki toplumların, başkalarına ibret olacak şekilde ilahi cezaya maruz kaldıkları ve helak oldukları gündür. Zaman be zaman toplumlar değişse de bugünün özelliği hep aynı kalmaktadır: Başına indiği toplumu yok eder. Şu var ki Allah kullarına asla zulmetmez. Onları sadece günahları yüzünden, ders ve ibret olsun diye kısmen cezalandırır. Bunun hikmeti de şudur: Allah bu ceza günleriyle çevredeki insanları ve sonraki nesilleri intibaha çağırarak ıslah etmek ister.

İkinci olarak mü'min adam kavmine Allah'ın günlerinden birini daha hatırlatır. O gün dehşetli kıyamet günü, çağrışma günüdür: Âyette bildirilen gün çağrışma, feryad ü figan günüdür. Orada dehşetli çağrışma sahneleri vuku bulacaktır. Mesela melekler insanları mahşer alanında

---

410 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VII, (24. cüz), 69-70.

toplanmaları için çağıracaklar. A'raftakiler cennetliklere ve cehennemliklere seslenecekler. Aynı şekilde cennetlikler cehennemliklere, cehennemlikler de cennetliklere çağıracaklar. Yani bu günde çağrışma değişik biçimlerde gerçekleşir. Bugün mahşeri kalabalığı ve birbirinden davacı olma gününü tasvir etmektedir. O gün insan hesaptan ve cehennemden arkasını dönüp kaçmaya çalışacak, fakat onu Allah'a karşı kimse koruyamayacak. Durum o ki, belalı kıyamet gününde dehşete kapılma ve kaçmaya çalışma teşebbüsleri, yeryüzünde büyüklük taslayan, zorbalık eden makam ve iktidar sahiplerinin ilk göze çarpan manzarası olacaktır.

Mü'min olan bu kişi son olarak onların Hz. Yusuf'a karşı tutumlarını hatırlatır:

وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِهٖ حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌۚ ۞ اَلَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذٖينَ اٰمَنُواۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ "*Daha önce Yusuf da size apaçık delillerle gelmiş, siz onun getirdiği (gerçek) hakkında da şüphe edip durmuştunuz. Nihayet vefat edince: 'Bundan sonra Allah asla bir peygamber göndermez' demiştiniz. İşte Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri böyle şaşırtır.*"

"*Onlar, kendilerine ulaşmış kesin bir delile dayanmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında ileri geri tartışanlardır. Bu tutum, gerek Allah katında, gerekse iman edenler yanında pek büyük bir gazap ve nefrete sebep olur. İşte Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini böyle mühürler.*" (Mü'min, 40/34-35)

Mü'min adam, konuşmasının bu noktasında, kendi zamanında yaşayan Firavun'un rüyasını doğru tâbir edip ülkeyi kıtlığın belâlarından koruyan ve hatta çevre ülkelere büyük yardımı dokunan Yusuf (aleyhisselâm)'a bile inanmayan Mısır halkını misal veriyor. Bunlar Hz. Yusuf'un tebliğ ettiği ilâhî hakîkatlerden şüphe etmişler, ona inanmamışlardı. Ancak vefatından sonra Yusuf'un kıymetini takdir etmişler ve bir daha Yusuf gibi bir peygamberin gelmeyeceği mânasında "*Bundan sonra Allah asla bir peygamber göndermez.*" demişlerdi. Şimdi aynı hakîkatleri Hz. Mûsâ tebliğ etmektedir. Hiç değilse bu fırsatı kaçırmamalarını, kaçırıp da sonra pişman olmamalarını öğütlemektedir.

Şu üç kötü özelliğe sahip olanlar dalâlete düşerler:

1. Kişi öylesine günahların içine dalar ki artık onlardan hoşlanmaya başlar. Şeytan bu gibi kimselere yaptıklarını süslü gösterir, sefâletlerini saadet zannederler.

2. Doğru yola girip ıslah olmayı kabul etmediği gibi, peygamberlerin getirdiği apaçık delillere şüpheyle bakar. Tevhid ve ahiret hakkında öne sürülen tüm delilleri kabulden içtinap eder.

3. Elinde sağlam bir delil olmaksızın Allah'ın âyetlerine karşı mesnetsiz itirazlarda bulunur, gereksiz münâkaşalara girişir ve ilâhî vahyi inatla inkar eder.

Bunlar mütekebbir ve cebbâr tînetli zâlimlerdir. İşte Allah böylelerinin kalbini mühürler. "Tekebbür" ile, insanı Hakka teslim olmaktan alıkoyan sahte bir büyüklük duygusu, "cebbârlık" ile de İslâm'ın yasakladığı haksızlıkları işlemek sûretiyle Hak'tan kaçıp halka zulmetmek kastediliyor.

İnanmış adamın onların kalplerini yumuşatmak için sergilediği bu merhametli tavra rağmen Firavun'un sapıklığında direttiğini, hakkı teslim etmemede inat ettiği görülür:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلّٖٓي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَۙ ۞ اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّٖي لَاَظُنُّهُ كَاذِبًاۜ وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَصُدَّ عَنِ السَّب۪يلِۜ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا ف۪ي تَبَابٍ ۞ "*Firavun: "Ey Haman! Bana yüksek bir kule yap" dedi, "Umarım ki böylece yollara ulaşırım.*"

"*Evet göklerin yollarına (yükselir) de belki Mûsâ'nın ilâhına müttali olurum. (Hakîkaten var mı yok mu görürüm). Gerçi ben onun yalancı olduğunu zannediyorum ya, neyse!" Böylece yaptığı çirkin davranışlar Firavun'a güzel görünmeye başladı ve (bunun tabii neticesi olarak) doğru yoldan iyice uzaklaştırıldı. Sonuçta Firavun'un hile ve düzeni tamamen boşa çıkmış oldu.*" (Mü'min, 40/36-37)

Firavun, bir gözetleme kulesi yaptırarak teknik bir teşebbüste bulunmak ve bu şekilde Hz. Mûsâ'yı güya yalancı çıkarmak için bir şarlatanlık yapmak istiyordu. Bunda şu iki düşünceden biri vardı: Ya halka diyecekti ki, "İşte gökleri gözetledik, orada Mûsâ'nın dediği İlahı göremedik, olsaydı görünmesi gerekirdi." Yahut diyecekti ki: "Bakınız! Biz bu kadar malî imkânlarımızla göklere çıkmanın yolunu bulamadık. O halde Mûsâ

nereden çıktı da bize onların Rabbi tarafından vazifeli olduğunu söylüyor?" Müteakip âyet, Firavun'un bu husustaki aptallığına ve kötü tutumuna işaret eder: Zira Allah'ın varlığını gökler, yer ve yerdeki bunca varlık gösterirken, gökte bir yıldız arar gibi O'nu aramak akıl kârı değildir.[411]

İnanmış adam kavmine olan öğütlerine şöyle devam eder:

وَقَالَ الَّذٖي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَبٖيلَ الرَّشَادِۚ ۝ يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ۝ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَاۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فٖيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ "*O mü'min zat şöyle devam etti: "Ey kavmim! Gelin bana tâbi olun ki size doğru yolu göstereyim.*"

"*Ey kavmim! Şu dünya hayatı, gelip geçici bir faydalanmadan ibarettir. Âhirete gelince, işte asıl yerleşilecek ve ebediyen kalınacak yer orasıdır.*"

"*Kim bir kötülük yaparsa, (orada) ancak yaptığı kadarıyla cezalandırılır. Erkek veya kadın kim de mü'min olarak sâlih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve orada hadsiz hesapsız nimetlere nail olurlar.*" (Mü'min, 40/38-40)

O mü'min zât ne kadar yumuşak, ne kadar gönül okşayıcı ve cezp edici bir üslupla konuşuyor. Âdeta sözlerinin her kelimesinden, her harfinden şefkat ve merhamet damlıyor. O yüce hakîkatleri bütün samimiyeti ve içtenliği ile, bereketli bahar yağmurlarının toprağa işlemesi gibi kalplere sindiriyor. Akılları tefekküre, gönülleri intibâha çağırıyor. Ebedî diriliş ve kurtuluşun reçetesini yazıyor, yolunu gösteriyor.

Yüce Allah'ın hikmeti, kullarına merhametinden ve onların güçsüzlüğünü en iyi takdir ettiğinden onların iyiliklerine kat kat mükafat vermeyi, kötülüklerini ise katlamamayı gerektirmiştir. Merhametli Rabbimiz, iyiliğin önünde birçok engel bulunduğundan yapılan iyiliklerin sevabını katlamakta ve bunları kötülüklere kefaret yapmaktadır.

Bu mü'min adam, halkını kurtuluşa çağırırken onların, kendisini ateşe çağırmalarına bir mana verememekte ve onlara şöyle çıkışmaktadır:

وَيَا قَوْمِ مَا لٖٓي اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنٖٓي اِلَى النَّارِۜ ۝ تَدْعُونَنٖي لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِهٖ مَا لَيْسَ لٖي بِهٖ عِلْمٌۘ وَاَنَا۬ اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَزٖيزِ الْغَفَّارِ ۝ لَا جَرَمَ اَنَّمَا تَدْعُونَنٖٓي اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ

[411] bk. Kasas, 28/38-42

وَاَنَّ مَرَدَّنَٓا اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِف۪ينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ۞ فَسَتَذْكُرُونَ مَٓا اَقُولُ لَكُمْۜ وَاُفَوِّضُ اَمْر۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ۞ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِۚ ۞ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّاۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ۠ اَدْخِلُٓوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ "*Ey kavmim! Bu nasıl iştir; ben sizi kurtuluşa dâvet ederken, siz tutup beni ateşe çağırıyorsunuz!*"

"*Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve (Allah'a ortak olduklarına dair) haklarında hiçbir doğru bilgi ve belgeye sahip olmadığım varlıkları, O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz! Ben ise sizi kudreti dâima üstün gelen ve mağfireti pek bol olan (Allah)'ın yoluna dâvet ediyorum.*"

"*Şu da apaçık bir gerçektir ki sizin beni tapmaya dâvet ettiğiniz putlara, kesinlikle ne dünyada, ne de âhirette asla dua edilemez. (Çünkü onlar bunu duyamazlar ve icabet edemezler.) Unutmayın ki, hepimizin dönüşü Allah'adır! Şüphe yok ki, (ilâhî hükümleri reddederek) haddi aşanlar, evet onlar, kesinlikle cehennem yârânı olacaklardır.*"

"*Size söylediğim şu sözleri yakında hatırlayacaksınız. Artık ben işimi Allah'a havâle ediyorum. Çünkü Allah kullarını çok iyi görmektedir.*"

Allah onu, kâfirlerin kurdukları tuzakların şerrinden korudu. Firavun hanedanını da o korkunç azap kuşatıverdi.

Ateş; sabah akşam ona sunulurlar. Kıyâmetin kopacağı gün ise: "*Firavun âilesini azabın en şiddetlisine sokun!*" *(denecek).*" (Mü'min, 40/41-46)

Burada iki farklı davetten bahsedilmektedir. Yalnız bu iki davet arasında dağlar kadar fark vardır. İnanmış adam, onları yüce kudret sahibi ve çok bağışlayıcı olan Allah'a davet etmekte, tek bir ilaha kulluğa çağırmaktadır. Bu ilah, üstün güç sahibidir, çok bağışlayandır. Onlar ise Allah'ı inkar etmeye, kesin olarak bilinmeyen iddialar, kuruntular ve uydurmalar yoluyla O'na ortak koşmaya yönlendirmektedirler. O mü'min adam ise tereddütsüz olarak Allah'a ortak koşulan bu yaratıkların elinde hiçbir yetki bulunmadığını belirtmektedir. Ne dünyada ne de ahirette onların elinde bir şey olmadığını, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir.

Sonra da o, iddiada hadlerini aşanların cehennemlik olacaklarını dile getirir. Burada, mü'min adamla kavmi arasındaki tartışma sona ermektedir. Fakat, Firavun'un ailesinden olan bu inanmış adam, gerçek sözünü zamanın kalbine sonsuza dek silinmeyecek biçimde kazımış bulunmaktadır.

Bundan sonra o mü'min kişinin, bu son tavrından ve bu dünya hayatından sonraki durumlarından bazı kesitler verilmektedir:

Öyle anlaşılıyor ki bu zat çok muteber bir mevkide olduğundan, bu sözlere rağmen Firavun ona ilk merhalede bir zarar verememiştir. Gerçekleri korkusuzca dile getiren o mü'min adamı yüce Allah Firavun'un ve kabinesinin hazırladığı tuzağın tüm kötülüklerinden korumuştur. Ona ne bu dünyada ne de bundan sonraki hayatta hiçbir kötülük dokunmamıştır. Fakat en yakın çevresinin bile Hz. Mûsâ'yı kabul ettiğini görerek, ondan etkilenenleri tasfiye etme planlarına girişmiştir. Bu arada Hz. Mûsâ'ya hicret emri gelmiş, peşine düşen Firavun da ordusuyla birlikte azabın en kötüsüyle kuşatılarak suda boğulmuştur.

Bu âyetlerde Firavun ve âilesine sırasıyla verilecek olan üç farklı azaptan bahsedilir:

1. "**Firavun hanedanını da o korkunç azap kuşatıverdi**": Bu, Hz. Mûsâ ve beraberindeki İsrailoğullarını kovalarken Kızıl Deniz'de boğulmalarıdır.

2. "**Ateş; sabah akşam ona sunulurlar**": Bu, berzah âleminde vuku bulacak bir cezalandırmadır. Bunun şiddeti cehennem azabına göre azdır. Ateşin içine girmezler, onunla yüz yüze getirilirler. Onlar boğulmalarında kıyamet gününe kadar geçecek süre içinde sabah akşam o ateş ile karşı karşıya getirilerek dehşet içinde kalırlar. Aslında bu azap sadece Firavun ve kavmine mahsus olmayıp, tüm kâfirler için geçerlidir. Firavun sadece bir misaldir. Mü'min ve salih kullara ise, ölümlerinden kıyamete kadar geçecek süre içinde âhirette kendilerini bekleyen o güzel cennet manzaraları sabah akşam gösterilecektir. Nitekim Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Sizden herhangi bir kimse öldüğünde sabah ve akşam ona kalacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehlinden birisi olarak (ona yeri gösterilir). Şayet cehennem ehlinden ise yine cehennem ehlinden birisi olarak (yeri gösterilir) ve: Yüce Allah kıyamet günü buraya seni göndereceği vakte kadar senin kalacağın yer burasıdır, denilir."[412]

[412] Müslim, *Cennet* 65

3. **Kıyâmetin kopacağı gün ise: "Firavun âilesini azabın en şiddetlisine sokun!"**: Bu ise cehennem ateşidir. Zaten devam eden âyetler de cehennemdeki bir kısım acıklı manzaraları bize haber vermektedir.

3. Firavunun Sihirbazları

Önceden Firavun'un sihirbazları olan küçük bir grup insan, Hz. Mûsâ'ya inandıktan sonra onun ashabı olmuşlar ve kısa sürede cennetin en yüksek yerlerinde mekan tutmuşlardır. Sihirbazların kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de mufassal olarak anlatılmakta, onların imanla billurlaşan sağlam mü'min karakterleri net çizgilerle ortaya konmaktadır.

Allah Teâlâ, kibir ve ucub duygularıyla azgınlaşan Firavun'u tevhide davet etmek üzere Hz. Mûsâ'yı görevlendirir. Nübüvvetinin delili olarak Hz. Mûsâ birtakım mu'cizeler gösterir. O'nun gösterdiği "âsâ" ve "yed-i beyzâ" gibi mûcizeler, Firavun'un kibir duygularını alt-üst eder; böylece o, tanrılık dâvâsını bir kenara bırakıp etrafındaki ileri gelenlerden fikir almaya mecbur kalır. Onlar:

قَالُوٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ۞ يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ "'–*Onu (Musa'yı) ve kardeşini (Harun'u) biraz burada beklet ve şehirlere toplayıcı vazîfeliler gönder; ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa getirsinler!' dediler.*" (Şuârâ, 26/36-37)

O dönemde sihirbazlık çok ilerlediğinden Firavun, yapılan teklîfi hemen kabûl etti. Konunun detayları âyetlerde şöyle anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ۞ قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ۞ فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهٖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَآ اَنْتَ مَكَانًا سُوًى "*And olsun Biz ona (Firavun'a) bütün delillerimizi gösterdik; yine de yalanladı ve diretti. Dedi ki: "Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin, ey Mûsâ?! Öyle ise, muhakkak sûrette biz de Sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi Sen, bizim aramızda, ne Sen'in, ne de bizim muhâlefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla!"*" (Tâhâ, 20/56-58) Mûsâ (aleyhisselâm):

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ۞ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى "*'Buluşma zamanımız, bayram günü kuşluk vaktinde insanların toplandığı zaman*

olsun!' dedi. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Bütün hîle (vâsıtalarını) topladı; sonra geri geldi." (Tâhâ, 20/59-60)

فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ۞ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ "*Böylece sihirbazlar, belli bir günün tâyin edilen vaktinde biraraya getirildi. Halka: "Siz de toplanıyor musunuz?! (Haydi hemen toplanın!)" denildi.*" (Şuârâ, 26/38-39)

Müsâbaka günü herkes toplanmıştı. Halk, olacakları izlemek için sabırsızlanıyordu:

لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ۞ فَلَمَّا جَاۤءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۞ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ "*(Firavun'un adamları:) "Eğer üstün gelirlerse, herhâlde sihirbazlara uyarız!" dediler. Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a: "Şâyet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir mükâfat vardır, değil mi?" dediler. Firavun cevap verdi: "Evet, o takdîrde hiç şüphe etmeyin; gözde kimselerden olacaksınız!"*" (Şuârâ, 26/40-42)

Firavun sordu: "Peki, Mûsâ'ya gâlip gelebilecek misiniz?" Baş sihirbaz şöyle dedi: "Biz sihrin son noktasındayız! Bu işi, yeryüzünde bizden daha iyi bilen kimse yoktur. Öyle ki, gökten bozucu bir güç inmedikçe, onu mutlakâ yeneriz. Elbette biz daha güçlü ve kuvvetliyiz!" Mûsâ (aleyhisselâm) ise, sihirbazları îkâz etti:

قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى "*'Yazık size! Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir azâb ile kökünüzü keser! İftirâ eden, muhakkak perîşân olur!' dedi.*" (Tâhâ, 20/61)

Bu îkâz sihirbazları düşünmeye sevk etti:

فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ۞ قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى "*Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; gizli gizli fısıldaştılar. Şöyle dediler: 'Bu ikisi (Mûsâ ve Hârûn) muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sâdece.'*" (Tâhâ, 20/62-63)

Bunun üzerine Mûsâ (aleyhisselâm) şöyle dedi:

فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى "*Öyle ise hîlenizi kurun; sonra sıra hâlinde gelin! Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır.*" (Tâhâ, 20/64)

Her şeye rağmen sihirbazlar, yine de Hazret-i Mûsâ'ya hürmet ve nezâketen:

قَالُوا يَا مُوسٰىٓ اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى قَالَ بَلْ اَلْقُوا فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى "*Dediler ki: "Ey Mûsâ! Ya sen (önce) at veya önce atan biz olalım!" (Mûsâ:) "Hayır, (önce) siz atın!" dedi…*" (Tâhâ, 20/65-66)

Musa, önce sihirbazların maharetlerini ortaya koymalarını istemiştir ki insanlar onların tüm maharetlerini görsünler, düşünsünler heyecanları yatışsın, ondan son sonra da kendisinin ortaya koyacağı Hakka şahit olsunlar. Hayalî şeylerle gerçekleri birbirinden ayırabilsinler.

Âyetteki bir incelik de şudur: Sihirbazlar, Hz. Mûsâ (aleyhisselâm)'ya öncelik verdikleri için nezakete riâyet etmişlerdir. İşte bundan ötürü tasavvuf ehli hadise ile ilgili olarak şu yorumu yaparlar: "Onlar böylesi bir edebi gözettikleri için, Allah Teâlâ da, bu edebe riâyet etmelerinin bereketi ile onlara imanı nasib etmiştir."[413] Hz. Mevlânâ da, sihirbazların iman şerefiyle şereflenmelerinin hikmeti olarak, onların bir peygambere karşı sergiledikleri saygılı bir davranış üzerinde durur ve şöyle der: "Sihirbazlar bir ülü'l-azm peygambere, Allah'a yakın yüce bir kula, müsâbakanın başında öncelik tanıyarak gösterdikleri nezâket, iltifat ve hürmet dolayısıyla tevhîd akîdesine geldiler, fakat o büyük peygamberle müsâbakaya çıkmaları sebebiyle de cezâya uğradılar." Gerçekten, sihirbazların Hazret-i Mûsâ'ya biraz olsun tâzîm göstermeleri, gönüllerinde îmâna açılan bir pencere ve hidâyet vesîlesi olmuştur.[414]

---

413 Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XIV, 165.

414 Hazret-i Mevlânâ (kuddise sirruh), bu hâdisenin derûnî vechesini de şu şekilde tahlîl eder: *"Mel'un ve zâlim Firavun, sihirbazları, îmânlarından dolayı ölümle tehdîd ederek;«–Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama olarak kestireceğim. Sonra da sizi affetmeyip astıracağım!» demişti. Firavun, o anda sihirbazların korkacaklarını, ürkeceklerini ve titreyerek kendisine boyun eğeceklerini sanmıştı. Ama Firavun bilmiyordu ki, o sihirbazlar, korku ve endişeden kurtulmuşlar, ilâhî esrâr ve hakîkatlere vâkıf olmuşlardı. Onlar, felek havanında yüz kere dövülüp un hâline gelseler dahî, artık gölgelerini kendilerinden ayırt etme irfan ve basîretini göstermişlerdi."* (Yâni, rûhun asıl, bedenin ise bir gölge olduğunu anlamışlar ve bir an önce bu gölgeyi fedâ edip asıllarına ulaşmışlar, yâni "fenâ fillâh" makâmına ermişlerdi.) *"Ey insan! Bu dünyâ bir uyku ve rüyâdan ibârettir. Sen oradaki cümbüş ve debdebeye sakın aldanma! Şâyet rüyâda elin kesilse veya vücûdun lime lime doğransa bile korkma! Zîrâ: «Bu dünyâ, bir rüyâdan ibârettir!» buyrulmuştur."* (Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, İstanbul, 2001, s. 149-150)

قَالَ لَهُمْ مُوسٰىٓ اَلْقُوا مَآ اَنْتُمْ مُلْقُونَ ۝ فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ
"*Mûsâ onlara: "Siz ne atacaksanız atın!" dedi. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini atarak: "Firavun'un kudreti hakkı için elbette bizler gâlip geleceğiz." dediler.*" (Şuârâ, 26/43-44)

Sihirbazlar, iplerini ve değneklerini getirdiler. İplerini civalayıp değneklerinin içine de yine civa koydular. Güneşin harareti ile bu ip ve değnekler hareketlendiler ve sarmaş dolaş oldular. Bunların hareketi gerçekten fazla ve hızlı idi. Böylece insanlar, onların kendiliklerinden hareket edip, sarmaş dolaş olduklarını zannettiler ve korktular. Taha sûresinde kıssanın bu bölümü ile ilgili şöyle buyurulur:

فَاَوْجَسَ فٖي نَفْسِهٖ خٖيفَةً مُوسٰى ۝ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ۝ وَاَلْقِ مَا فٖي يَمٖينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى "*...(Mûsâ) bir de baktı ki, büyüleri sâyesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor. Mûsâ, birden içinde bir korku duydu. (Ona): "Korkma! Üstün gelecek olan kesinlikle sensin! Sağ elindekini at da, onların yaptıklarını yutsun! Yaptıkları sâdece bir büyücü hîlesidir. Büyücü ise, nereye varsa (ne yapsa) iflâh olmaz!" dedik.*" (Tâhâ, 20/66-69)

Bundan sonra Mûsâ (aleyhisselâm), kendisini toparladı. İçindeki ürperti zâil oldu:

فَلَمَّآ اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ اِنَّ اللّٰهَ سَيُبْطِلُهُ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدٖينَ "*Onlar (iplerini) atınca, Mûsâ: "Sizin getirdiğiniz sihirdir. Allah onu boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez." dedi.*" (Yunus, 10/81)

Âyet-i kerîmeden de anlaşıldığı gibi sihirbazlık ve büyücülük, sâdece bir aldatma, yaldızlama ve fesatçılıktan ibârettir. Âyetler hadisenin sonucunu şöyle bildirmektedir:

فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ "*Sonra Mûsâ asâsını attı; bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuveriyor!*" (Şuârâ, 45; bkz. A'râf, 7/117)

Bazı müfessirlerin beyanına göre Hz. Mûsâ, âsâsını atınca, o büyük bir ejderha oldu. Öyle ki ufku kapladı. Daha sonra da çenesini açtı, iki çenesinin arasındaki mesafe seksen zira idi. Sihirbazların attıkları bütün ipleri ve değnekleri yuttu. Hz. Mûsâ onu eline alınca, hacminde ve miktarında asla herhangi bir değişiklik olmaksızın, daha önceden olduğu

gibi âsâ haline geldi. Bu, kadir ve hür irade sahibi bir ilahın varlığına ve Hz. Mûsâ'nın nübüvvetine delalet eder. Zira o büyük ejderha, onca ipi ve değneği yutup, sonra da eskiden olduğu gibi normal bir âsâ halini alınca, bu durum, Allah Teâlâ'nın, ya o iplerin ve asaların maddelerini yok ettiğine veyahut da o şeyleri paramparça edip hissolunamayacak derecede zerreler haline getirerek havalara savurduğuna delalet eder. Buna ise, Allah (celle celâluhû)'dan başka hiç kimsenin kudreti yetmez.[415] Bu sebeple sihirbazlar, bu hâlin beşerî bir sanat ve mârifet değil, ilâhî bir mûcize olduğunu anladılar. Çünkü sihir olsaydı, atılan değnek ve ipler, sihir bozulduğunda yerinde kalırdı. Hâlbuki sihirbazların sihirleri bozulup iptâl edildiği gibi, aynı zamanda değnek ve ipler de ortadan kaybolmuştu:

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "*Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.*" (A'râf, 7/118)

Allah (celle celâluhû), bu hadise ile Hz. Mûsâ'nın yaptığının kudret-i ilâhî ile meydana geldiğini, sihirbazların yaptıklarının ise beşerî bir hüner ve kâbiliyete dayanan bazı oyunlardan ibâret olduğunu ortaya çıkarmayı murad etmiştir. Bundan dolayı rivayete göre Hazret-i Mûsâ'nın beşerî bir hüner sâhibi mi olduğunu, yoksa semâvî bir kudretle mi desteklendiğini anlamak isteyen sihirbazların reisi, arkadaşlarından birine şöyle dedi:

"Bu işler olurken Mûsâ'ya dikkatle bak bakalım, o anda ne gibi bir hâl içinde olacak?" Arkadaşı da öyle yaptı. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın hâl ve tavırlarını dikkatle süzdü. Durumu baş sihirbaza şöyle bildirdi:

"Hâdise meydana gelirken Mûsâ'nın rengi atıyor, haşyetullâh içerisinde ve ilâhî bir tecellîye mazhar durumda, fakat asâ işine devâm ediyor…" Bunu öğrenen sihirbazların reisi şunları söyledi:

"Öyleyse bu tecellî Allah'tandır, Mûsâ'nın işi değildir. Zîrâ bir sihirbaz kendi sihrinden korkmaz. Hiçbir sanatkâr kendi sanatından korkmaz, bilâkis onu kolayca ve rahatlıkla icrâ eder." Bunları söyleyen sihirbazların reisi, daha sonra Mûsâ (aleyhisselâm)'ın hak peygamber olduğuna îmân

415 Râzî, *Mefatih'l-Gayb*, XIV, 167.

etti. Diğer sihirbaz arkadaşları da kendisine tâbî oldular ve îmân ile şereflendiler.[416]

Kıssanın devamı Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ۞ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ۞ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ "*(İşte bu mûcizeyi gören) sihirbazlar, derhal secdeye kapandılar: "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine îmân ettik!" dediler. Firavun (öfkeden gözü dönmüş bir hâlde): "Ben size izin vermeden O'na îmân ettiniz ha! Demek ki O, size sihri öğreten büyüğünüzmüş! Ama şimdi (size yapacağımı görecek ve) bileceksiniz; and olsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!" dedi.*" (Şuârâ, 26/46-49)[417]

A'raf sûresinde ise mes'elenin bu kısmı şöyle beyan edilir:

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۞ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ "*Firavun dedi ki: "Demek siz, benden izin almadan ona iman ettiniz hâ! Şüphe yok ki bu, yerli olan kıbtî ahaliyi yurtlarından sürmek için, sizin şehirde beraberce planladığınız gizli bir oyundur. Ama yakında bileceksiniz başınıza gelecekleri! Evet, ellerinizi ve ayaklarınızı, değişik taraflardan olarak keseceğim, sonra da hepinizi toptan asacağım!*" (A'râf, 7/123-124)

Firavun, sihri en iyi bilen kimselerin, büyük bir kalabalığın huzurunda, Hz. Mûsâ'nın (aleyhisselâm) nübüvvetini ikrar ettiklerini görünce, o zaman bunun, kavminin huzurunda, Hz. Mûsâ'nın nübüvvetinin sıhhatine güçlü bir delil olacağı endişesi duyarak, kavminin, Hz. Mûsâ'nın nübüvvetinin sıhhatine inanmalarına mani olması için o anda halkın kulağına iki çeşit şüphe attı:

Birinci şüphe, onun "*Bu, hiç şüphesiz ki şehirde kurduğunuz bir tuzaktır*" şeklindeki sözüdür. Bu, "Onların Hz. Mûsâ'ya iman etmeleri, delilinin kuvvetli olmasından dolayı olmayıp, aksine onların, Hz. Mûsâ ile

---

416 Abdülkâdir Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, Beyrut, 1983, s. 38; Tercemesi için bkz. el-Fethu'r-Rabbanî, *Alemlerin Anahtarı*, s. 57, İst. 2004, Gelenek Yay.

417 Ayrıca bk. Tâhâ, 20/71.

anlaşarak, 'şöyle şöyle olursa... sana iman eder, senin nübüvvetini kabul ederiz..' dedikleri için olmuştur ki, işte bu iman ancak bu yolla meydana gelmiştir" manasındadır.

İkinci şüphe: Hz. Mûsâ (aleyhisselâm) ile sihirbazların maksatları, aralarındaki anlaşmaya göre hakim milleti memleketlerinden çıkarmak ve onların hakimiyetlerini iptal etmektir. Nitekim bütün insanlar için, vatanı terketmek ve alıştıkları nimetlerden ayrılmanın en zor işlerden olduğu malumdur. Böylece mel'un Firavun, bu konuda en kuvvetli iki şüpheyi birlikte zikretmiştir.[418] Taberî'nin tefsirinde şöyle bir rivayet vardır: "Hz. Mûsâ ve sihirbazların başkanı karşılaşırlar ve Musa (aleyhisselâm), "Söyle bakalım, eğer sizi yenersem, beni tasdik edip, getirdiğim dinin hak olduğuna şehadet edecek misin?" der. Sihirbaz da, "Ben yarın, hiçbir sihrin galib gelemiyeceği bir sihir ortaya koyacağım. Allah'a yemin olsun ki, eğer bana galip gelir ve beni yenersen, sana mutlaka iman ederim" der. Bu esnada Firavun da onları seyrediyor ve konuşmalarını dinliyordu.[419] İşte Firavun'un, "Bu, kurduğunuz bir tuzaktır." şeklindeki sözü, bundan dolayıdır. Bu böyle olmuş olabileceği gibi, bu sözü, halkı, Hz. Mûsâ'nın (aleyhisselâm) nübüvvetini tasdik etmekten çevirebilmek için söylemiş olması da mümkündür.

El ve ayakların çaprazlama kesilmesi, eskiden beri bilinen bir ceza şeklidir. Bu, Firavun'un, sihirbazların el ve ayaklarını farklı taraftan; ya sağ el ile sol ayak, yahut da sol el ile sağ ayak tarzında kesmesidir. İnsanı ceza olarak ağaca asma da malum bir cezadır. Binaenaleyh Firavun onları bu iki büyük ceza ile tehdid etmiştir.

Menfaate dayanan birlik ve beraberliklerin ömrü de menfaatle sınırlıdır. Sihirbazlar îmân etmeyip Firavun'u desteklemeye devâm etselerdi, Firavun'un katında makbûl kişiler olacak, belki nîmetler içinde yüzeceklerdi. Ancak, kalbleri îmâna açılıp kendilerine hidâyet verilince, bâkî olan ebedî nîmeti; fânî, yâni geçici olan rahatlığa tercîh ettiler ve Firavun'un tehdîdlerine karşı:

---

418 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 169-170.
419 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, VI, (9. cüz), 31.

قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "'– *Bize gelen apaçık mûcizelere ve bizi yaratana, seni tercîh edemeyiz. Dolayısıyla sen, yapacağını yap! Sen, ancak bu dünyâda hükmünü geçirebilirsin!' dediler.*" (Tâhâ, 20/72) Sonra da:

قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ""– *Zararı yok! Hiç şüphesiz ki biz, Rabbimize döneceğiz!" dediler.*" (Şuârâ, 26/50)

Çünkü el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, ancak bu fânî dünyâya âit bir azap idi. Beden, netîcede toprağa verilecek bir kurbandır. Bedende fânîlik, rûhta ise ebedîlik ve sonsuzluk vardır. Fânî olan, bâkî olana tercîh edilemez. Bunun içindir ki sihirbazlar, apaçık mûcizeleri görünce, âyette buyrulduğu vechile Firavun'a, onun ummadığı bir tavır sergilediler: "Senin zulmün bize bir zarar veremez! Senin zararın dünyâya âittir. Âhiret saâdeti ise, ebedîdir!" dediler. Sonra şöyle devam ettiler:

اِنَّٓا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى "*Bize, hatâlarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îmân ettik! Allah, (mükâfâtı) en hayırlı ve (cezâsı) en sürekli olandır.*" (Tâhâ, 20/73)

اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمِن۪ينَ "*Biz, ilk îmân edenler olduğumuz için Rabbimizin hatâlarımızı bağışlayacağını umarız!'*"" (Şuârâ, 26/51) Ve ardından Cenâb-ı Hakk'a şöyle iltica eylediler:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ "*...Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver ve müslüman olarak canımızı al!*" (A'râf, 7/126)

Âyetin de ifade buyurduğu gibi sihirbazlar, dualarının sonunda Allah'tan üzerlerine sabır yağdırmasını istemişlerdir. Arapça'da "ifrağ", "döküp boşaltmak" manasındadır. Nitekim kalıba dökülüp, henüz sikke (para) haline getirilmemiş (gümüşe), denilir ki, bu ifadenin aslı, onun kabının tamamen boşaltılmasına dayanır. Boşaltma da, içinde hiçbir şey kalmayacak şekilde, kabı dökmektir. Binaenaleyh bir kabın dökülüp, iyice boşaltılmasına benzetilmek için, "sabır" hakkında kullanılmıştır. Müfessir Mücâhid, bu âyetin "Asılma ve kesilme anında, bizim üzerimize sabır boşalt, sabır yağdır" manasında olduğunu söylemiştir. Bu tabir ile ilgili birkaç incelik vardır:

a. "Üstümüze sabır boşalt, sabır yağdır" demek, "üstümüze sabır

indir" demekten daha beliğdir. Çünkü biz, kabı boşaltmanın, kabın içindeki herşeyi döküp boşaltma olduğunu söylemiştik. Buna göre sanki onlar, Allah'tan, sabrın bir kısmını değil, hepsini üzerlerine dökmesini, kendilerine vermesini istemişlerdir.

b. Âyette "sabr" kelimesi, nekire olarak getirilmiştir. Bu nekire oluş da, mükemmelliğe ve tamlığa delalet eder. Yani "Tam ve mükemmel bir sabır" demektir.

c. Bu sabır, onlardan ve onların amellerindendir. Ama onlar bunu Allah'tan istemişlerdir. İşte bu da, kulun fiilinin ancak Allah'ın yaratması ve takdiri ile gerçekleşip meydana geldiğine delalet eder.[420]

Hasılı sabahleyin kâfir bir hüviyetle müsâbakaya çıkan sihirbazlar, kısa bir müddet sonra kolları ve bacakları çapraz kesilerek, hepsi de birer mü'min, şehîd ve velî olma şerefiyle Cenâb-ı Hakk'a kavuştular. Sihirbazlarla Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) arasında vukû bulan bu hâdise, Kur'ân-ı Kerîm'de siyak ve sibak bakımından bazı farklılıklarla dört ayrı sûrede zikredilmektedir. Bir kez vukû bulmuş olan bu hâdisenin Kur'ân-ı Kerîm'de dört ayrı yerde anlatılmış olması, şüphesiz ki onun muhtevâsındaki pek çok sır ve hikmetlerle birlikte ehemmiyetini de vurgulamaktadır.[421]

Sihirbazlar şahsında, kalbe tam olarak yerleşen imanın nasıl bir tesir meydana getirdiği, ilahi gerçekler karşısında sahibini nasıl bir düşünüş, kavrayış ve davranış bütünlüğüne kavuşturduğu ve onu imanının gereğini yapmaya nasıl zorladığı açık bir misalle ortaya konmaktadır. Gerçekten onlar, tam Rabbimizin istediği kıvamda inanan kimselerdi. İlahî tecelli, Allah'ın bir peygamberine düşmanlık duyguları içinde kâfir olarak sabahlayan o seçilmiş insanların kuşluk vakti kamil birer mü'min ve şehid olarak Rableri huzuruna ulaşmalarını gerekli kılmıştır. Görüldüğü üzere burada

---

420 Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XIV, 170-171.

421 Musa (aleyhisselâm) ile sihirbazların karşılaşması kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de dört sûrede yer almaktadır: Araf sûresi, 109-126. âyetler, Yunus sûresi, 76-82. âyetler, Taha sûresi 56-73. âyetler, Şuara sûresi, 34-51. âyetler. Musa (aleyhisselâm) ile sihirbazların karşılaşması bir kez vuku bulmuş ve Musa'ya inanan sihirbazlar Firavun tarafından şehid edilmişlerdir. Bir kez vuku bulan hadise, Kur'ân'da dört ayrı yerde anlatılmıştır. Buralarda ehemmiyetine binaen tekrar edilen kısımlar olduğu gibi, hadisenin değişik teferruat noktaları da dile getirilmiştir.

sihirbazların şahsında son derece sağlam, adeta granitleşmiş bir mü'min karakteri tasvir edilmektedir. Firavun gibi azılı bir Allah düşmanına karşı, böyle bir iman celadeti göstermek, imanın gereklerini bütün fani beklentilerin üstünde tutmak, ebedi saadet karşısında dünyayı kolayca terk edivermek işte o sağlam mü'min karakterin ayrılmaz özelliklerinden bir kaçıdır. Bu tasvir, sonradan gelecek bütün inanan gönüller için değişmez ve ölümsüz misaller takdim etmektedir.

4. Talut'un Ordusu

Hz. Mûsâ'dan (aleyhisselâm) sonra Mısır ile Şam arasında Amâlika adında bir kavim bulunmaktaydı. Bunların Câlût isminde çok güçlü bir reisleri vardı. Câlût İsrail Oğulları'na saldırarak çocuklarını ve kadınlarını esir aldı. İsrail Oğulları'nın elinde Hz. Mûsâ zamanından beri muhâfaza edilen ve içinde bir kısım mukaddes emânetlerin bulunduğu kıymetli bir sandık vardı. Bu sandık, Kur'ân-ı Kerîm'de "Tâbût" ismiyle zikredilmektedir. Câlût, savaş esnasında bu sandığı ele geçirdi ve hakaret kasdıyla onu pisliğe attı. Ev, mal, mülk ve yurtlarından ayrı düşen İsrailoğulları çok huzursuz oldular. Tâbût'un, ellerinden çıkmasına çok üzüldüler. Artık bütün emel ve gâyeleri Tâbût'u tekrar ellerine geçirmek olmuştu.[422]

Benî İsrail arasında o sırada İşmoil isminde bir peygamber vardı. Yahûdîler, ondan kendilerini kurtaracak bir hükümdar istediler. İşmoil (aleyhisselâm) da, duâ ve niyazda bulundu. Hak Teâlâ, "Tâlût" isminde bir kimsenin melik olarak tâyin edilmesini vahyetti. Fakat bir kısım yahûdîler, Tâlût'u hükümdar yapmak istemeyip bu ilâhî emre karşı çıktılar: "Tâlût, hükümdar soyundan değildir!" dediler. Bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰى اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَٓا اَلَّا نُقَاتِلَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَقَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَٓائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالظَّالِمٖينَ "*Mûsâ'dan sonra, Benî İsrail'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş*

422 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, II, (2. cüz), 815.

bir peygambere: "Bize bir hükümdar gönder ki (onun kumandasında) Allah yolunda savaşalım!" demişlerdi. (O Peygamber:) "Ya size savaş farz kılınır da savaşmazsanız!" dedi. (Onlar da:) "Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda neden savaşmayalım?!" dediler. Kendilerine savaş yazılınca da -içlerinden pek azı hâriç- geri dönüp kaçtılar. Allah, o zâlimleri hakkıyla bilendir. " (Bakara, 2/246)

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوٓا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ "*Peygamberleri onlara: "Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi." dedi. Bunun üzerine: "Biz, hükümdarlığa daha lâyık oluduğumuz hâlde, (üstelik) ona servet ve zenginlik cihetinden geniş imkânlar da verilmemişken, bize nasıl hükümdar olabilir?!" dediler. (Peygamber:) "Allah sizin üzerinize onu seçti, ilmen ve bedenen ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir." dedi.*" (Bakara, 2/247)

İsrailoğulları, kendi krallarının kral soyundan gelmemesini yadırgadılar. Zira onlara göre iktidar, büyük servet ve sermâye sâhiplerinin olmalıydı. Hâlbuki bu fikir, cemiyetin menfaatine ve adâlet prensibine aykırıdır. Çünkü iktidâra, zenginlerin değil, ehil olan kimselerin geçmesi gerekir. Bu da, kişinin mânevî gücü, bilgisi ve tecrübesi ile birlikte kuvvet ve cesâretine bağlıdır. Bundan dolayı Allah Teâlâ onlara, bu düşüncelerinin yersiz olduğunu ve hükümdar olmaya, Allah'ın bunun için seçtiği kimselerin hak sahibi olduklarını bildirmiştir. Nitekim:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ "*(Allah'ım!) Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, dilediğinden de mülkü geri alırsın...*" (Âl-i İmrân, 3/26) âyetinde de bu ilahi kanun beyan edilir.

Onlar, Tâlût'un melik olmasını, krallar soyundan olmaması ve fakir olması bakımdan tenkid etmişlerdi. Allah Teâlâ, onun hükümdarlığa ehil olduğunu açıklamış ve bu ehliyeti de onda iki sıfatın bulunmasına bağlamıştır: İlim ve güç. Bu iki vasıf, hükümdarlığa hak kazanmak için ilk iki vasıftan daha üstündür. Müfessir Râzî bunun izahını şöyle yapar:

a. İlim ve kudret, gerçek kemâl vasıflarındandır. Mal ve makam ise böyle değildir.

b. İlim ve kudret, insanın kendi cevherinde bulunan mükemmelliklerdendir. Mal ve makam ise, insanın zatından ayrı iki şeydir.

c. İlim ve kudreti insandan koparıp almak mümkün değildir. Mal ve makamı ise insandan soyup almak mümkündür.

d. Harb sanatını iyi bilmek ve savaşa son derece dayanıklı olmak gibi şeylerden, ülkenin menfaatini korumada ve düşmanın kötülüklerini yok etme hususlarında elde edilecek istifâde, işleri zabt-u rabt altına alacak liyâkati ve düşmanı geri döndürecek gücü olmayan, fakat asil ve zengin bir kimseden elde edilecek istifâdeden çok daha fazla ve mükemmeldir.[423]

Cenâb-ı Hak Tâlût'u hükümdar tayin ettikten sonra İsrailoğulları bu sefer de ondan, hükümdar olduğunu gösteren bir delil getirmesini istediler. İşte şu âyet-i kerime onların bu isteklerini ve buna nasıl cevap verildiğini beyan etmektedir:

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فٖيهِ سَكٖينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ "*Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Şüphesiz onun hükümdarlığının alâmeti, (vaktiyle sizden alınan) Tâbût'un size gelmesidir ki, onun içinde Rabbinizden bir sekîne (ruhlara emniyet veren bir huzur), Mûsâ ve Hârûn ehlinin bıraktıklarından geriye kalan birtakım şeyler vardır; onu melekler taşıyacaktır. Eğer mü'min kimseler iseniz şüphesiz bunda sizin için gerçekten bir delil vardır!"*" (Bakara, 2/248)

Rivâyetlere göre Tâbût önce Âdem'e (aleyhisselâm) indi, O'ndan Şit'e (aleyhisselâm) geçti, sonra sırasıyla İbrahim, Yakub ve Mûsâ'ya (aleyhimüsselâm) geçti. Mûsâ (aleyhisselâm), Tevrât levhalarını ve bazı mühim şeyleri Tâbût denilen bu sandığın içine koydu. Tâbût'u seferde askerlerin önünde götürürlerdi. Böylece askerin morali yükselir, güçleri ve mâneviyâtı takviye olurdu. Nihâyet Allah Teâlâ, Tâbût'u melekler vasıtasıyla Tâlût'un evinin önüne koydurdu. Bunu gören İsrailoğulları, Tâlût'un hükümdarlığını kabûl ederek itirazlarından vazgeçtiler.[424] Tabut'u getirtmek sûretiyle

[423] Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VI, 147-148.
[424] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, II, (2. cüz), 821.

Cenâb-ı Hak, Tâlût'un hükümdarlığına dâir İsrailoğullarının istediği alâmeti göstermişti. Ancak, ilk anda peygamberin emrine karşı itiraz etmeleri ve teslimiyetteki zafiyetleri sebebiyle onların îman seviyelerini ortaya çıkaracak bir imtihan da kaçınılmaz olmuştu.

Tâlût, hükümdar olduktan sonra ordusunu düzene koydu ve Kral Câlût'un üzerine yürüdü. Mevsimin çok sıcak olması sebebiyle askerin suya ihtiyacı da fazlaydı. Fakat İşmoil'e (aleyhisselâm) Cenâb-ı Hak'tan bir tâlimât geldi. Bu ilâhî emri öğrenen Tâlût:

"Allah sizi su ile imtihan edecek. Kim kanıncaya kadar ondan içerse benim askerim değildir!" dedi. Önlerindeki nehirden, ancak bir avuç içmeye izin verilmişti. İbn-i Abbâs'a (radıyallahu anhumâ) göre bu nehir, Şerîa diye isimlendirilen Ürdün Nehri'dir.[425] Tâlût ve askerleri, bahsedilen ırmağın kenarına geldiler. Ordu 80.000 kişi idi. Bunun 76.000 kişisi tâlimât dışında kana kana su içtiler. Sadece 4.000 kişi emre itaat etti. Daha sonra bunların pek çoğu da firâr etti. Geriye 313 kişi kaldı. Bu sayı, Bedir Harbi'ne iştirâk eden mü'min askerlerin sayısıyla aynıdır. Nitekim Berâ (radıyallahu anh)'tan şöyle nakledilmektedir: "Biz, Hazret-i Muhammed'in ashâbı olarak şöyle derdik: Bedir'de bulunanların sayısı, Tâlût'un (Filistin) Nehri(ni) beraber geçtiği mü'min askerlerinin sayısı olan 313'tür."[426]

Nehirden, bir avuçtan fazla su içenlerin susuzlukları daha da arttı; dudakları kurudu ve hâlsiz kalıp bîtap düştüler, nihâyetinde perişan oldular. Emri dinleyenlere ise, aldıkları bir avuç su kâfî geldi. Ayrıca îmanları kuvvetlenip, cesâret ve güçleri ziyâdeleşti. Kur'ân-ı Kerîm kıssanın bu kısmını şöyle anlatmaktadır:

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّ۪ي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّ۪ٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِه۪ فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِه۪ قَالَ الَّذ۪ينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَل۪يلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَث۪يرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِر۪ينَ "*Böylece Tâlût, askerleri ile (Kudüs'ten) ayrılınca onlara şöyle dedi: "Muhakkak ki Allah, sizi bir nehirle imtihân edecektir. Buna rağmen kim ondan içerse artık benden değildir. Eliyle bir avuç*

---

[425] İbn-i Kesîr, *Kısasu'l-Enbiyâ*, Beyrut, ts., s. 481.
[426] Buhârî, *Megâzî*, 6

içtiği müstesnâ, kim de ondan (izin verilenden fazlasını) tatmazsa, işte şüphesiz o bendendir!" Fakat içlerinden pek azı müstesnâ, hepsi ırmaktan (kana kana) içtiler. Tâlût ve îmân edenler, beraberce ırmağı geçince: "Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur!" dediler. Allah'ın huzûruna varacaklarına inananlar (ise): "Nice az sayıda bir birlik, Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir." dediler." (Bakara, 2/249)

Tâlût'un ordusunda iki farklı insan karakteri görmekteyiz. Birisi verdiği sözü tutamayan, nefsinin arzularına gem vuramayan ciddiyetsiz bir karakterdir. Bunlar başlarındaki komutanın ihtarlarını kısa sürede unuttular ve işin akıbetinin nereye varacağını düşünmeden kaygısızca nehrin suyundan bol bol içtiler. İşin ilginç yanı bu yapıda olanların sayıca oldukça fazla olmalarıdır. Bunlardan zor da olsa nehri geçenler ise yine emre itaatteki ihmalleri sebebiyle kendilerinde düşman kuvvetlerine karşı savaşacak bir güç bulamamışlardır. İkincisi ise kararlı ve sabırlı bir karakterdir ki, bunlar emredileni aynen tatbik etmiş ve başarıya ulaşmışlardır. Fakat bunların kalbi yapılarının çok metin olduğu görülmektedir. Bunun da sebebi Allah'ın huzuruna varacaklarına ve O'na hesap vereceklerine inanmaktadırlar. Bu iman ve güvenlerin bir neticesi olarak da, kendilerinden kat kat fazla düşman ordusuyla karşılaşınca, Allah'ın izniyle başarıya erecekleri itminanıyla "*Nice az sayıda bir birlik, Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir*" demişlerdir.

Âyet-i kerîmede askerî disipline dikkat çekilmektedir. Bir ordunun muzafferiyeti, her şeyden önce kumandanın emirlerine harfiyen riâyet etmekle mümkündür. Savaşta gâlip gelmek, sayıya değil, haklı olmaya, doğruluğa, îman ve mâneviyâta bağlıdır. Zafer, çoğu kez kemmiyetten ziyâde keyfiyet sâhibi ordulara lütfedilir. Peygamber Efendimizin yaptığı muhârebeler, bu hâlin en bâriz şâhididir.

Tâlût'un ordusunda Dâvûd isminde bir genç vardı. Dâvûd (aleyhisselâm), babası ve on üç kardeşi ile beraber Tâlût'un ordusuna katılmıştı. Dâvûd (aleyhisselâm) koyun güderdi. Çok cesur olup ayrıca sapan ile taş atmada mâhir idi. Dâvûd'un (aleyhisselâm) sesi, çok gür ve güzel olduğu için

Tâlût'un huzûruna çıkarıldı. Tâlût da, O'nu kendisine sırdaş yaptı. Dâvûd (aleyhisselâm), bu sırada Tâlût'un Amâlika kavmine karşı hazırladığı orduya katıldı. Allah Hz. İşmoil'e, Câlût'u Dâvûd'un öldüreceğini bildirmiş, o da Dâvûd'u beraberinde götürmüştü. Ayrıca Tâlût: "Kim Câlût'u öldürürse, ona kızımı vereceğim!" diye de vaadde bulunmuştu. Nihâyet Tâlût'un 313 kişi kalan îmanlı askerleri düşmanla karşı karşıya geldi. Âyet-i kerîmede şöyle buyurulur:

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"*(Tâlût'un ordusu) Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: "– Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır! Ayaklarımıza sebat ver ve kâfir kavme karşı bize yardım eyle!" dediler.*" (Bakara, 2/250)

Bu âyet-i kerîmede işâret edildiğine göre düşman üzerine giden askerin bir kısım vasıflara sâhip olması gerekmektedir.

a. İnsanın, korku ve dehşetleri müşahede ettiğinde çok sabırlı olması. Bu, savaşan kimse için gereken, birinci esastır. Çünkü asker korkak olduğunda, ondan beklenen fayda elde edilemez.

b. Harb için gerekli olan alet, edevat ve insanın sebat edip durmasını ve firara yeltenmemesini sağlayacak güzel bir birlik ile beraberliğin bulunması.

c. Düşmanı yenebilmeleri için, düşmandan daha çok yiyecek ve içeceğe sahip olmaları.

d. İlâhî yardımın, yâni te'yîd-i ilâhînin geleceğine inanıp Cenâb-ı Hakk'a tazarrû hâlinde bulunmaları.[427]

İki ordu karşılaştığında, Câlût, kendisiyle mübârezeye çıkacak, yâni ordusunu temsîlen kendisiyle vuruşacak bir er diledi. Karşısına Dâvûd (aleyhisselâm) çıktı, sapanını çıkardı ve taşını yerleştirerek Câlût'a fırlattı. Taş, Câlût'un tam alnına isâbet etti ve atından düşerek öldü. Bu hâdise, insanların nazarında kuvvetli görünenin, hakîkatte zayıf, zayıf görünenin de Allah'ın yardımıyla kuvvetli olabileceğini göstermektedir. Hadisenin devamı âyet-i kerîmede şöyle anlatılır:

---

[427] Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb*, VI, 158.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ "*Nihâyet Allah'ın izniyle onları hezîmete uğrattılar ve Dâvûd, Câlût'u öldürdü. Allah O'na (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet (peygamberlik) verdi; dilediği ilimlerden O'na öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmını diğer bir kısmıyla defetmeseydi, yeryüzü elbette fesâda uğrardı. Fakat Allah, bütün âlemlere karşı lutuf ve kerem sâhibidir.*" (Bakara, 2/251)

Bazı alimlere göre Allah, Dâvûd'a (aleyhisselâm) mülkü ve peygamberliği, âlim olması ve peygamberliği yüklenmeye ehliyetli olması yanında, üstün itaatinden ve çoğu âlimler ise, peygamberliğin yapılan tâatlara bir mükâfaat olarak verilmesinin caiz olmadığını, aksine bunun sırf bir lütuf ve ihsan olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim âyet-i kerimede:

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ "*Allah hem meleklerden, hem de insanlardan peygamberler seçer.*" (Hac, 22/75) buyrulur.

"Hikmet", işleri en doğru ve en uygun biçimde yapmak, yerli yerine koymaktır. Bu mânânın kemâli ve zirvesi ise, ancak nübüvvet ile gerçekleşir. Binaenaleyh buradaki "hikmet"ten maksadın nübüvvet olduğu uzak bir ihtimal değildir.

Bakara sûresi 251. âyet-i kerîmede, dünyâ hayâtında cârî olan ilâhî nizâmın bir ölçüde îzâhı vardır. Hakîkaten, şâyet Allah Teâlâ insanlar arasında adâletle hükmedecek sultanlar var etmeseydi, insanların güçlüleri, zayıfları ezip mahvederdi. Diğer taraftan, Allah Teâlâ insanlar arasında ictimâî dengenin kurulmasını birtakım sebeplere bağlamıştır. Bu itibarla insanların bir kısmı zengin, bir kısmı fakir, bir kısmı güçlü, bir kısmı zayıf, bir kısmı sıhhatli, bir kısmı hasta, bir kısmı mü'min, bir kısmı münkir olacak ki, bunlar arasında kurulacak alâkalar, insanların cemiyet hâlinde yaşayabilmelerini temin edebilsin. Tıpkı elektrik yüklü artı ve eksi kutuplar arasında kıvılcım (şerâre) ve enerji meydana gelmesi gibi, müsbet ve menfî insanlar arasında vukû bulan mücâdele ve muhârebelerde de, pek çok hikmetler bulunmaktadır. İşte yukarıdaki âyet-i kerîmeler ile ilâhî nizâmın bazı prensipleri anlatılmıştır.[428]

[428] Topbaş Osman Nuri, *Nebiler Silsilesi-3*, İstanbul, 2004, s. 18.

Nitekim bu âyet-i kerîmelerin devâmında kıssayı tamamlar mahiyette şu âyet-i kerime yer alır:

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ "*İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Biz onları Sana hakkıyla okuyoruz. Şüphesiz Sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin!*" (Bakara, 2/252)

5. Habib-i Neccar

Kur'ân-ı Kerîm, Yasin sûresinde bir karye halkını ve onların kendilerine gönderilen din tebliğcilerine karşı davranışlarını misal verir. Bu misali anlatırken, peygamberlerin davetine icabetin ne kadar ehemmiyetli olduğunu olduğunu beyan etmek üzere, inanmış ve mücahid bir insan olarak Habib-i Neccar karakterini gözler önüne serer. Hâdise Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilir:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۞ اِذْ اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا اِنَّٓا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ۞ قَالُوا مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ ۞ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ۞ وَمَا عَلَيْنَٓا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۞ قَالُوٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ ۞ قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ "*Onlara, şu şehir halkını misâl getir! Hani onlara elçiler gelmişti. İşte o zaman Biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: "Biz size gönderilmiş elçileriz!" dediler. Elçilere dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz!" (Elçiler) dediler ki: "Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz." "Bizim vazîfemiz, açık bir şekilde Allah'ın buyruklarını size teblîğ etmekten başka bir şey değildir!" dediler. (Fakat gâfil halk:) "Doğrusu siz, bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, and olsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlakâ fenâ bir kötülük dokunur." dediler. Elçiler şöyle cevap verdi: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa, bu uğursuzluk mudur? Bilâkis, siz aşırı giden bir milletsiniz!"*" (Yâsîn, 36/13-19)

Burada hangi kasaba halkının olduğu açık olarak zikredilmemektedir. Zira mühim olan yer ve şahıs isimleri değil, verilen misalden ve

anlatılan kıssadan ibret almaktır. Söz konusu kıssanın aktarılma maksadı: "Kureyşlilere sizler nasıl inat ve zıtlıkla Resûlullah'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) inkar ediyorsanız, o beldedekiler de aynı yanılgı içindeydiler. Aynı yolu takip ettiğiniz ve inadınızda ısrarlı olduğunuz takdirde, sizlerin sonu da o beldedeki insanlar gibi olacaktır." demek sûretiyle uyarıda bulunulmaktadır.

Yüce Allah bu kasabaya iki elçi gönderir. Bu kasaba halkı gelen elçileri yalanlarlar. Bunun üzerine yüce Allah, bu iki elçiyi bir üçüncüsünü göndererek takviye eder. Üç elçi de davalarını sunarak çağrılarını yenilerler, elçi olduklarını söylerler. Kasaba halkı; onlara peygamberler ve peygamberlik tarihinde tekrarlana gelen itirazların aynısı ile karşı gelirler: "Siz de bizim gibi beşersiniz, bizden farkınız yok" derler. Halbuki peygamberler de insandır ve vazifeleri Allah'ın emrini tebliğ etmektir. Onu da yerine getirmişlerdir. Artık bundan sonra insanlar kendi davranışlarını diledikleri gibi belirlemede ve davranışlarıyla istedikleri kadar günahı yüklenmekte serbesttirler. Peygamberlerle insanlar arasındaki ilişki sadece yüce Allah'ın emrini bildirmekten ibarettir. Bildirme işlemi gerçekleşince, bundan sonrası tümüyle yüce Allah'a aittir.

Fakat yolunu sapıtmış ve peygamberi yalanlayan kişiler konuya böylesine açık, sade ve kolayca yaklaşmaz, gerçeğin karşısına kaba ve sert yöntemlerle çıkar ve "Sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Sizin çağrınızdan dolayı kötülüğün isabet edeceğini zannediyoruz. Eğer bu davanızdan vazgeçmezseniz, bizde susmayacağız ve davetinize engel olmak için her şeyi yapacağız." derler. Fakat peygamberlerin omuzlarına yüklenen görev, vazifeyi bırakmayı değil, yollarına devam etmelerini gerektirdiği için onlar da tebliğe devam ederler.

Hadisenin bu kısmı, kalpleri hakikate kapalı olanların peygamberlerin davetine karşı tutumlarını sergilemektedir. Bu, Yasin sûresinin başında anlatılan gaflet ve imansızlık içinde bocalayan, ilahi hakikatlerle kendi aralarında kalın perdeler bulunan inatçı kâfir insan tipinin yapısını ortaya koymaktadır. Kur'ân'a uyup, görmediği halde Rahman'dan korkan öbür mü'min insan tipine gelince, onun karakter tasviri de Habib-i Neccar örneği ile aşağıda gelmektedir:

وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلٖينَۙ "*Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!" dedi.*" (Yâsîn, 36/20)

Bu koşma, doğru bir davete sağduyulu ve hakperest bir insanın iştirakidir. Bunda doğruluk, sadelik, sıcaklık vardır. Bu kişi ilahi daveti duymuş, kendi hemşerilerine söylediği gibi bu davetin gerçek olduğuna dair delilleri görmüş ve kabul etmiştir. Hakiki imanın halavetine eren kalbi harekete geçmiş ve içinde taşıdığı iman cevherini gizleyemez olmuştur. Çevresindeki sapıklığı, inkârcılığı ve azgınlığı göre göre, inancını içine gömüp evine kapanmamıştır. Aksine vicdanına yerleşen ve düşüncesinde harekete geçen hak ile birlikte koşmaya başlamıştır. Bu düşünce ile hemşerilerine koşmuştur.[429] Halbuki onlar peygamberleri yalanlamakta, onlardan yüz çevirmekte ve onları korkutup tehdit etmektedirler. Kasabanın bir ucundan koşarak gelen bu adam, hemşerilerini hakka davet görevini yerine getirmek arzusundadır. Onları zulümden alıkoymak, peygamberlere karşı düşmanlık yaparak büyük günah işlemelerine engel olmak istemektedir. Kalbindeki dipdiri inanç, onu şehrin bir ucundan ta öbür ucuna koşturmaktadır.

اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ۝ وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذٖي فَطَرَنٖي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "*Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbî olun; çünkü onlar, hidâyete ermiş kimselerdir.*"" (Yâsîn, 36/21)

Bir yolcunun bir rehbere uyması için iki engel düşünülebilir. Ya biçimsiz bir ücret istemesi yahut ehliyetine güven duyulmamasıdır. Bunlar ise hem bir ücret istemiyorlar, hem hidayet sahibi kimselerdir. O halde bunlar resul olmasalar bile doğru olmaları ve ücret istemediklerinden dolayı kendilerine uymamak için hiçbir sebep yoktur. Bu kimseler, eğer yüce Allah'ın kendisine verdiği görevi yerine getirmekte olmasalar, onların böyle bir sıkıntıya girmelerine ne gerek kalırdı? Bu işten bir çıkar elde etmediği, onlardan bir ücret istemediği halde onlara eziyetler, alaylar ve işkencelere katlanmayı göze aldıran nedir? Bunlar hep, onların doğru yolda olduklarını gösteren alametlerdir. Onlar bir tek ilâha, eşsiz bir

429 Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VII, (22. cüz), 16-17.

nizama, içinde hiçbir hurafe ve belirsizlik olmayan bir inanç sistemine davet etmektedirler. Buna göre kendileri, sağlam bir çizgi ve dosdoğru bir yol tutmuşlardır. Sonra Habib-i Neccar, Allah'a imanın gerçek sebeplerini izah edecek tarzda konuşmasını şöyle sürdürüyor:

ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّ۪ي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِ ۞ اِنّ۪ٓي اِذًا لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ۞ اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ "*Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibâdet etmeyecekmişim! Hâlbuki, hepiniz O'na döndürüleceksiniz. O'ndan başka ilâhlar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse, onların (putların) şefâati bana hiçbir fayda vermez; beni kurtaramazlar. İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum. Şüphesiz ben, Rabbinize inandım; beni dinleyin!*" (Yâsîn, 36/22-25)

Bu, imanı gerekli kılan sebebe işaret ve bu söz, irşatta incelik için şefkat gösterilmek sûretiyle en güzel bir dokunmadır. Yani o resuller, bizi, yaradana kulluk etmeye ve yalnız O'nu mabud tanıyıp, O'na ibadet etmeye davet ediyorlar. Bunun doğruluğu ise açıktır. Ben sizi kendim gibi düşünüyorum, ben beni yaratana kulluk etmeyi borcum ve vazifem biliyorum. Çünkü beni O yaratmıştır. O'na karşı bu vazifemi yapmamak için hiçbir özrüm ve engelim yoktur. O halde siz, o sizi yaratan Rabbinize niye ibadet etmeyesiniz. Halbuki hep döndürülüp O'na götürüleceksiniz. O halde O'na kulluktan nasıl kaçınırsınız?[430]

Bu ifadeler yüce yaratıcıyı hisseden ve varlığının yegane kaynağına bağlı olan selim fıtratın bir muhasebesinin neticesidir. İnsanın mizacı kendini yaratana bağlanmaya ve O'nu sevmeye tutkundur. İlk kez O'na yönelir. Fıtratın dışında ciddi bir tesir olmadıkça o yoldan sapmaz. Yaratıcıya yönelmek, her şeyden daha uygun ve önceliklidir. İnanmış olan biri bunu kalbinin derinliklerinde duyar. Bunu, kendini zorlamadan, dilini dolamadan, karmaşık ve süslü ifadeler kullanmaksızın açık ve yalın bir ifade ile dile getirir.

Bu inanmış adam Habib-i Neccar, yaratılışın doğru, şuurlu ve açık dili ile konuşmakta ve dini yalanlayan, tehditler savuran ve korkutmaya çalışan insanların yüzüne son kararını haykırmaktadır. "Şüphesiz ben

---

[430] Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4018.

Rabb'inize inandım, beni dinleyin." demektedir. Çünkü onun kalbindeki imanın sesi, her türlü tehdit ve yalanlamadan çok daha güçlüdür. O böylece, imanın içinde güven ve gönül huzuru taşıyan sözünü söylemiş ve onları da buna şahit tutmuştur. Bu sözü ile onlara "siz de benim gibi söyleyin" demek istemiş veya onların hiçbir tehdidine önem vermediğini göstermiştir. Âyetlerde bu konuda her ne kadar bir açıklık yoksa da, kıssanın bundan sonraki ifade tarzından anlaşıldığına göre azgın ve bedbaht güruh, bu sözleri dinlemeyip o zâtı taş yağmuruna tuttu. Habîbü'n-Neccâr tam öleceği esnâda ona:

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ۝ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ "*'Gir cennete!' denildi. (O da bunun üzerine) dedi ki: 'Keşke, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrâma mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!'*" (Yâsîn, 36/26-27)

Burada gerçekten inanmış bir insanı görmekteyiz. Yüce Allah'ın kendisine cennette bahşetmiş olduğu bağışlama ve ikramı görmüş ve gönlü hoşnut olarak hemşerilerini hatırlamış ve onların kendisini görmesini, Rabb'inin kendisine bahşettiği nimetleri görmelerini ve böylece hakkı anlamalarını istemiştir. Demek kavmini unutuvermemiş, kin ve intikam duygusu da beslememiş, düşmanlarına bile merhamet eden evliyâ ruhu ile, kendinin erdiği mutluluğu bilmelerini; cinayetlerine, küfürlerine tevbe edip iman ve ibadet yolunu tutmalarını ve Allah yolunda fedailik etmelerini arzu etmiştir. Bununla beraber bu temenni, haklı bir övünme manâsından da uzak değildir. Dolayısıyla o aziz kişide ölümünden sonra bile, hatta kendisini öldürecek kadar ileri giden insanlara karşı pek derin bir af, şefkat ve merhametin varlığı görülmektedir.[431]

6. Ashab-ı Kehf

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaları tasviri bir üslupla anlatılan ve fevkalade calib-i dikkat özellikleri olan bir grup mü'min de, dönemin zalim ve kâfir kralının elinden dinlerini muhafaza için mağaraya sığınan ve Kur'ânî tabiriyle "Ashab-ı Kehf" ismiyle yad edilen imanlı genç yiğitlerdir. Kehf

---

431 Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4019-4020; Mevdudi, *Tefhim*, IV, 520.

sûresinde onların mucizevi halleri, karakterleri, imanlarının kuvveti ve gönüllerinin Rablerine bağlılığı tablolar halinde beyan buyurulur:

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ۞ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ۞ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۞ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوٓا اَمَدًا "*Ne o, yoksa sen, bizim âyetlerimiz içinde yalnız Ashab-ı kehf ve rakîm'in mi ibrete şayan olduklarını sandın? İş öyle değil! Vakta ki o genç yiğitler mağaraya çekildiler. Şöyle niyaz ettiler: "Ulu Rabbimiz! Katından bir rahmet ver ve şu dâvamızda doğruluk ve muvaffakiyet ihsan eyle bize!" Bunun üzerine mağarada onları uykuya daldırdık. Nice yıllar öylece kaldılar. Sonra da o iki takımdan (Ashab-ı kehf ile hasımlarından) hangisinin mağarada kaldıkları süreyi daha iyi hesapladıklarını ortaya koyalım diye onları uyandırdık.*" (Kehf, 18/9-12)

"Kehf", büyükçe bir mağara demektir. "Ashab-ı Kehf" ise böyle bir mağaraya sığınan kimseler demektir. "Rakîm", bu ashab-ı Kehfin isimlerinin yazılı olduğu bir levhadır. Rakîm'in, İlat şehrine yakın bir vadi, Ashab-ı Kehf'in binaları yahut köyleri, mağaranın bulunduğu dağ veya kitap olduğunu söyleyenler de vardır. Taberî buradaki Rakîm'in "Levha" anlamına geldiği görüşünü tercih etmektedir. Bu levhanın, Ashab-ı Kehfin, mağaraya sığındıklarında, adlarının ve hadiselerinin, üzerine yazıldığı bir kitap olduğu da nakledilmektedir.[432]

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede, Ashab-ı Kehf olayının, Kendisinin göndermiş olduğu mucizeler içerisinde pek fazla şaşılacak bir mucize olmadığını beyan ediyor. Zira gözümüzün gördüğü bu kâinatta, Ashab-ı Kehf olayından daha hayret verici olaylar vardır. Göklerin ve yerin yaratılışı, gece ve gündüzün değişmesi, güneşin, ayın ve diğer gezegenlerin, insanın hizmetine tahsis edilişi ve benzeri şeyler, Ashab-ı Kehf kıssasından daha hayret verici hadiselerdir. Ancak bu hadiselerle her zaman yüz yüze olduğumuz için bunların, insanı hayrete düşüren bütün halleri gözümüzden kaçmakta ve Ashab-ı Kehf ve benzeri olaylar gözümüzde büyümektedir. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)a verilen Kur'ân ve Sünnet, Ashab-ı Kehf olayından daha büyük olaylardır. Zira bunlar, kıyamete kadar insanlığın dünya ve âhirette mesud olmasını teminat altına almışlardır. Bundan daha

---

[432] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, IX, (15. cüz), 247-248; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI, 70.

büyük bir olay, bundan daha büyük bir mucize düşünülemez. Bununla birlikte, âyet-i kerimede Ashab-ı Kehf hadisesinin de mucize olduğuna ve Allah'a iman ve O'nun emirlerine teslimiyet bakımından insanlara örnek olma açısından önemine dikkat çekilmektedir.

Ashab-ı Kehf Kimdir

Âyet-i kerimeler Ashab-ı Kehf'in kim oldukları hakkında, kendi beyan tarzının hedeflerine uygun olarak bir bilgi vermektedir. Aslında bizim için fazlasıyla yeterli olacak bilgi de budur. Müfessirlerin pek çoğu da olayı izah ederken bununla iktifa etmişlerdir. Ancak yine Kur'ân'ın muhtevası içinde okuyucuyu biraz daha olayın içine çekmek maksadıyla, tarihi bilgilerden de kısmen istifade ederek Ashab-ı Kehf'in kim oldukları hakkında şu bilgi verilebilir:

Ashab-ı Kehf, Allah'a iman eden, müşriklere karşı koyan ve imanlarını korumak üzere mağaraya sığınan bir gurup gençti. Bu gençlerin yaşadığı devirde, İncil'in hükümleriyle amel etmesi gereken insanlar bir sapıklık içine düşmüş ve ilâhi yoldan ayrılmışlardı. Özellikle Rum krallarından Dekyanus, sapıklıkta başı çekenlerdendi. Putperestliği kabul etmeyen İsevîlere işkenceler yapıyor ve onları öldürtüyordu. Bu zalim kral bir gün Ashab-ı Kehf'in yaşadığı Dekinos şehrine geldi ve mü'minlerin yakalanıp getirilmelerini emretti. İman edenler kaçıp saklanmışlardı. Dekyanus'un zabıtaları mü'minleri, saklandıkları yerlerden çıkarıp onun huzuruna getiriyorlar o da onları, putlara kurban kesilen mezbahalara sevkediyor ve öldürülmeleri veya putperestliği seçmeleri hususunda serbest bırakıyordu. Korkanlar putperest oluyor, imanları sağlam olanlar ise bunu reddediyorlar o da onları öldürtüp şehrin surları ve kapıları üzerine astırıyordu. Şehrin ileri gelenlerinin evlatları olan bu imanlı gençler de olayları üzüntü ile izliyor, bu belanın defedilmesi için gözyaşları dökerek dua ediyorlardı. Kralın adamları bu gençleri de ihbar ettiler. Böylece bu gençler de yakalatılarak kralın huzuruna getirildiler. Onlara da putperestliği kabul etmeleri teklif edildi. Onlar ise: "*Biz, âlemlerin rabbi olan Allah'tan başkasını tanımayız. Ondan başkasına ibadet etmeyiz. İstediğini yap.*" dediler. Kral, bir iş için Ninova şehrine

gidiyordu. Dönünceye kadar düşünmeleri için kendilerine mühlet verdi. Fakat bu gençler dinlerinden dönmemeye ahd ettiler. Şehrin yakınında bulunan "Benclüs" dağındaki bir mağaraya sığınmaya karar verdiler. Her biri gidip evlerinden bir şeyler aldılar. Bu şeylerin bir kısmını halka sadaka olarak dağıttılar, bir kısmını da kendi ihtiyaçları için yanlarına alarak mağaraya girdiler. Orada gece gündüz namaz kılıyorlar ve Allah'a yalvarıyorlardı. "*Ulu Rabbimiz! Katından bir rahmet ver ve şu dâvamızda doğruluk ve muvaffakiyet ihsan eyle bize!*" diye dua ediyorlardı. Yemek işlerini, içlerinden "Yemliha" isimli genç idare ediyordu. Her sabah gizlice şehre gidiyor, yiyecek alıyor ve haber toplayarak geri dönüyordu. Bir süre sonra zalim kral Ninova'dan döndü ve bu gençleri sordu. Onları bulamayınca babalarını huzuruna getirtti. Babaları da oğullarının, mallarını yağmalayarak halka dağıttıklarını ve dağa çıktıklarını söyleyerek özür beyan ettiler. Her gün çarşıya giden Yemliha bu durumu öğrendi ve gelip arkadaşlarına haber verdi. Gençler ağlaşarak dua edip Allah'a yalvardılar. Bu durum karşısında ne yapacaklarını düşünüp müzakere ederlerken Allah Teâlâ onlara bir uyku verdi ve yemekleri yanlarında olduğu halde uyuyakaldılar. Diğer taraftan Kral Dekyanus hiddetle onlara ne yapacağını düşünüyordu. Ashab-ı Kehf'i uyutan Allah Teâlâ bu zalim kralın da aklına o mağaranın girişini kapatmayı getirdi ve Dekyanus mağaranın girişinin duvarla örülerek kapatılmasını emretti. Böylece içeride açlıktan ve susuzluktan öleceklerini düşünüyordu. Duvar örüldü ve mağaranın girişi kapatıldı. Bu sırada Dekyanus'un yanında, imanlarını gizleyen "Pendros" ve "Runas" isimli iki kişi vardı. Bunlar, mağaranın önüne duvar örülürken içerde kalan gençlerin kimler olduklarını ve hadiselerini kurşun bir levhaya yazıp bakır bir tabutun içine yerleştirerek yapılan duvarın içine koymayı kararlaştırdılar ve yaptılar. Böylece o gençlerin kimler oldukları ve hadiselerinin ne olduğu hususu tesbit edilmiş oldu. İşte bu gençler, gelecek âyetlerde de beyan edildiği gibi bu mağarada üç yüz dokuz yıl uyudular ve daha sonra uyanarak olayları öğrendiler ve tekrar dünya hayatını terk ederek ölüm haline geçtiler.[433]

---

[433] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, IX, (15. cüz), 250 -254; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3231-3233.

Ashab-ı Kehf'in Karakter Özellikleri

Bundan sonra gelecek âyet-i kerimelerde Ashab-ı Kehf'in iç dünyaları sergilenmektedir. Onlar nasıl gençlerdi, Allah'a nasıl inandılar, O'na nasıl sığındılar, niyaz ettiler, küfre nasıl karşı koydular ve Allah onları nasıl korudu? İşte âyetler bu suallerin cevaplarını çarpıcı bir üslup ve kalpleri derinden sarsan ifadelerle beyan buyurmaktadır:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ۞ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا ۞ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَوْلَا يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۞ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوُٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ۞ "*Başlarından geçen olayı Biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab'lerine tam iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini ve yakinlerini artırdık. Kalplerine kuvvet ve metanet verdik de onlar ayağa kalkıp: 'Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilaha yönelmeyiz. Şayet böyle birşey yapacak olursak, gerçekdışı, pek saçma bir söz söylemiş oluruz. Şu bizim halkımız var ya, işte onlar tuttular O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduklarına dair açık delil getirmeleri gerekmez miydi? Uydurduğu yalanı Allah'a mal edenden daha zalim kim olabilir ki? Madem ki onları ve onların Allah'tan başka taptıkları putları terkettiniz, haydi öyleyse mağaraya çekilin ki Rabbiniz rahmetini üzerinize yaysın, işinizde size kolaylık ve fayda ihsan etsin.' dediler.*" (Kehf, 18/13-16)

Bu âyet grubu, Ashab-ı Kehfi anlatan sahnelerin birincisini tasvir etmektedir. Öncelikle onlar Rabblerine gönülden inanmış bir grup gençti. Allah onların hidayetlerini, sahip oldukları iman devletinin farkındalıklarını arttırmıştı. Nasıl davranmaları gerektiğini ve işlerini nasıl planlayacaklarını ilham etmek sûretiyle doğruyu bulma yeteneklerini geliştirmişti. Kalplerini pekiştirmişti, bu vesileyle onların kalpleri, hiçbir etki karşısında sarsılmaz, dayanıklı, bildiği gerçeğe güvenen ve seçtiği iman sayesinde onurlu hale gelmişti. Âyette geçen "kalbin rabtı", orada imanın sabitlenmesi ve her türlü tereddüdün oradan sökülüp atılması manasındadır. İman ve itikad sözkonusu olunca kalbin zikredilmesi yaygın olduğundan bu ifade kullanılmıştır. Yani Cenâb-ı Hak

onların kalblerine sabır ilham etmiş, sebat vermiş ve kalblerini imanla kuvvetlendirmişti.[434]

Kalpleri imanla pekişen ve manevi enerji ile dolan bu yiğitlerin, kalbi kıvamlarının bir gereği olarak davalarını savunmak üzere cesaretle din düşmanlarının karşısına dikildiklerini görüyoruz. Birinin karşısına dikilme; azim ve kararlılığı gösteren bir harekettir. Âyette bildirilen "kıyam" şu manalara gelebilir: Mücâhid'e göre, onlar, şehirlerinin önde gelen kimseleri idiler. Şehirlerinden çıktılar ve aralarında önceden bir sözleşme olmaksızın şehrin dışında buluştular. Derken, içlerinden kavminin en ulusu olanı "muhakkak ki gönlümde, hic kimsenin hissetmeyeceğini zannettiğim bir şeyi hissediyorum." dedi. "Ne hissediyorsun" dediklerinde, "Gönlümde, Rabbimin göklerin ve yerin Rabbi olduğunu hissediyorum" dedi. İkinci görüşe göre, onlar, hükümdarları zalim Dikyanus'un karşısında dikildiler ve "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir." dediler. Çünkü Dikyanus insanları, putlara ibadet etmeye zorluyordu. İşte Allah bu gençlerin kalblerini kuvvetlendirdi, onları bundan korudu, böylece de onlar bu zalime karşı baş kaldırdılar. Allah'ın rubûbiyyetini kabul ettiler ve Allah'ın ortaklardan uzak olduğunu açık açık söylediler.[435] Veya onlar kavimlerinin karşısına dikilerek, onların sahip oldukları şirk akidesinin asılsızlığını ilan etmişlerdir. Gerçek Rabbin, göklerin ve yerin Rabbi olan Allah olduğunu ilan etmişlerdir. Çünkü O, bütün kainatın Rabbi'dir. Bu yüzden O'ndan başkasına yalvarılmaz, dua edilmez. O tek bir ilahtır ve ortağı yoktur. Allah'tan başkasına yalvardığımızda haddi aşmış ve son derece yanlış yapmış oluruz. Âyetteki "şatat" kelimesi, Arapça'da haddi aşmak, alışverişinde yanlış yapmak ve aşırı davranmak manalarına gelir. Bunun, haktan uzaklaşmak, hakka ve doğruya muhalefette ileri gitmek anlamları da vardır. Buna göre âyetin manası, "Andolsun ki biz o zaman, haktan uzak olan bir söz söylemiş oluruz. Doğru ve tutarlı inanç sisteminden ayrılarak gerçeği çiğneyip haddimizi aşmış oluruz." şeklindedir.[436] Sonra bu mü'min gençler içinde yaşadıkları toplumlarının hallerine dikkat çekmekte

434 İbn Aşur, *et-Tahrîr*, XV, 272.
435 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI, 83.
436 İbn Aşur, *et-Tahrîr*, XV, 274; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI, 83.

ve bunu ayıplamaktadırlar. Onların bir inanç sistemi belirlerken izledikleri metodu uygun bulmuyorlar. Allah'ı bir yana bırakarak çeşitli ilahlar edinmelerini reddedip, onların gerçekten ilah olduklarına ilişkin kesin delil göstermeleri gereğine dikkat çekiyorlar. Zira bir inanca bağlanmanın ve onu benimsemenin yolu budur. Buna göre insanın dayandığı güçlü bir delili olmalıdır; elinde, ruhları, akılları etkileyecek ve onları ikna edecek bir belge bulunmalıdır. Aksi takdirde ileri sürülen görüş iğrenç bir yalan olur, çünkü bu durumda Allah'a iftira edilmiş olur. Allah'a karşı yalan uydurandan da daha zalim kimse yoktur.

Buraya kadar gençlerin tutumları; son derece açık ve kesin şekilde ortaya çıkıyor. Tutumlarında bir gevşeklik, bir belirsizlik bir çekimserlik sözkonusu değildir. Gençtirler, bedenleri güçlü ve dinçtir. İmanları da güçlü ve sağlamdır. Aynı şekilde toplumlarının inanç sistemini de son derece sert bir tavırla reddediyorlar ve yeriyorlar. Hak ve batıl tam olarak ortaya çıktığından artık bir noktada buluşmanın ve bir arada barış içinde ortak bir hayat sürdürmenin imkânı yoktur. Şu halde inancı koruma amacı ile kaçıp bir yerlere sığınma zorunlu hale gelmiştir. Bunlar sadece, zalim ve kâfir bir ortamda doğru yolu bulmuş birkaç genç olduklarından, inançlarını duyuracak oldukları takdirde kendilerine hayat hakkı tanınmayacaktır. Bu yüzden onların, dinlerini korumak amacı ile Allah'a sığınmaktan ve mağarayı dünya hayatının göz alıcı süslerine tercih etmekten başka seçenekleri kalmamıştır. Nitekim bu maksatla bir araya gelmiş ve bu şekilde durum değerlendirmesi yapmışlardı. Birbirlerine:

"Madem ki onları ve onların Allah'tan başka taptıkları putları terkettiniz, haydi öyleyse mağaraya çekilin ki Rabbiniz rahmetini üzerinize yaysın, işinizde size kolaylık ve fayda ihsan etsin." demişlerdi. Burada mü'min kalplerde tecelli eden calib-i dikkat bir durum ortaya çıkıyor: Toplumları ile ilişkilerini kesen, evlerini terkeden, ailelerinden ayrılan, yeryüzünün çekici süslerinden ve dünya hayatının göz alıcı nimetlerinden uzaklaşarak dar, sert zeminli ve karanlık mağaraya sığınan bu gençler Allah'ın engin rahmetini soluyorlar. Bu, bir gölge gibi kuşatıcı, geniş ve engin rahmeti hissetmektir: Âyette geçen ve rahmetin yayılmasını ifade eden (يَنْشُرْ) kelimesi, etrafa sonsuz bir genişlik, ferahlık ve huzur havası

yayıyor. Bir de bakıyoruz ki, o daracık, sert zeminli, kapkaranlık mağara; engin rahmetin yayıldığı, etrafa saçıldığı, onları şefkatle, yumuşaklıkla ve huzurla saran kuşatıcı bir gölge gibi yayılan, geniş ve huzur veren bir boşluğa dönüşmüştür.[437] Böyle manevi durumlarda şüphesiz insanları sıkan dar sınırlar ortadan kaldırılır, ışık geçirmez yaman duvarlar saydamlaşır, incelir; ürkütücü yalnızlık şeffaflaşır. Her tarafı bir rahmet, bir şefkat, bir huzur ve bir yakınlık havası kaplar. Bu hal, ancak kalbin gerçek imanı tatması ve halavet-i imana ermesi ile gerçekleşebilir. Görüldüğü üzere imanla dolup taşan ve Rahman olan Allah ile yakınlık kesbeden mü'min kalplerin yaşadığı bir başka âlem vardır. Bu âlemi, rahmet, şefkat, huzur ve hoşnutluk kaplamıştır.

Şimdi birinci sahnenin perdeleri indirilirken, bu gençlerin, Allah tarafından tatlı bir uykuya yatırıldıkları mağaradaki durumlarını sergileyen diğer bir sahne nazar-ı dikkate arzediliyor:

وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ۝ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا "*Onlara baksaydın görürdün ki güneş doğunca mağaralarının sağından dolaşır, batarken de sol taraftan onları makaslardı. Onlar da mağaranın genişçe dehlizinde bulunuyorlardı. İşte onların böylece uyumaları Allah'ın alâmetlerindendir. Allah kime hidâyet verirse doğru yolda olan odur; kimi de hidâyetten mahrum eder şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir dost bulamazsın. Sen onları uyanık sanırdın, halbuki gerçekte onlar uykuda idiler. (Yanları ezilmesin diye) Biz onları gâh sağa, gâh sola çevirirdik. Köpekleri ise mağara girişinde ön ayaklarını yaymış vaziyette duruyordu. Onları görseydin sen de ürker, derhal dönüp kaçardın, için korku ile dolardı.*" (Kehf, 18/17-18)

Bu iki âyette, tasvirli, son derece ilginç ve hayret verici bir sahne sergilenmekte, kelimeler aracılığı ile gençlerin mağaradaki durumları aktarılmaktadır. Hadise, oradaki görüntüleri yansıtan hareketli bir film şeridi gibi gözümüzün önünde canlandırılmaktadır. Mağaranın üzerine güneş doğuyor fakat, güneşin ışınları mağaranın içine sızmadan sanki bilinçli

[437] Kutup, Seyyid, *Fî Zılal*, V, (15. cüz), 83.

olarak yana sapıyor. Güneş batarken de ışınları onların sol taraflarına kayıyor. Onlarsa, mağaranın geniş tabanına dağılmış durumda yatmaktalar. Kendilerine rüzgarın serinliği ve temiz hava ulaşmaktadır.

Ashab-ı Kehf mağarada uyuyarak geçirdikleri zamanda herhangi bir değişikliğe uğramamışlardır. Güneş doğduğunda mağaranın sağ tarafında; battığında da solunda oluyordu. Böylelikle güneşin ışığı, mağaranın içine giremiyor, ama oradakilere uygun temiz hava oraya girebiliyordu. Güneş ışınları tam üzerlerine düşüp onları yakmıyor, çok uzaklarına düşerek de rutubetten çürümelerine sebep olmuyordu. Allah Teâlâ onların, bozulmadan, çürümeden kalabilmelerini sağlayacak bir ortam hazırlamıştı. Abdullah ibn Abbas diyor ki: "Şayet güneş tam üzerlerine düşmüş olsaydı onları yakmış olacaktı. Onlar mağarada sağa sola da çevrilmemiş olsalardı çürümüş olacaklardı."[438]

Bu hayret verici sahnenin izleyiciye aktarımı tamamlanmadan önce, onların bu durumları üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu da, uygun bir zamanda, kıssaların akışı içinde kalpleri istenen noktaya yöneltmek gayesi ile yer alan Kur'ân'a has üsluplardan bir tanesidir: Bu hadise Allah'ın mucizelerinden biridir. Allah'ın bu uzun müddet içinde onları o mağarada muhafaza edişi, O'nun yüce kudretine ve hikmetine delalet eden âyetlerdendir. Onların mağaranın içinde güneş ışınlarından etkilenmemeleri, güneş ışınlarının sadece yakınlarından geçmesi, ayrıca onların bulundukları yerde ölmeden, ama hareket de etmeden öylece kalmaları Allah'ın mucizelerindendir. Allah, bu ve benzeri mucizeleri dikkate alan ve Allah'ın âyetleriyle hidayete ermek isteyenleri doğru yola kavuşturur. Doğru yola götürecek sebeplere sarılmayanları ise saptırır.

Âyetler, bu hayret verici sahneyi tamamlamak üzere devam etmektedir: Ashab-ı Kehf, mağarada yıllarca süren uzun uykularında bir yandan öbür yana çevriliyorlar. Sabit durmuyorlar. Uykuda oldukları halde, gören birisi bu durumda onları uyanık sanırdı. Köpekleri de mağaranın kapısının eşiğine yakın yatmış, ön ayaklarını uzatmış, adeta onlara bekçilik yapıyor. Onlar bu görünümleriyle karşılarına çıkacak birinin içine korku salıyorlar. Çünkü onlar, uyanıkmış gibi uyuyorlar, gâh sağ yanlarına gâh

---

438 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, IX, (15. cüz), 264; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI, 85.

sol yanlarına çevrilip dururlarken uyanmıyorlar. Şüphesiz bu, önceden belirlenen süre dolmadan hiç kimse onları rahatsız etmesin diye yüce Allah'ın belirlediği bir plandır.[439]

Sonraki sahnede bu uyuyan insanların birdenbire canlanıp kıpırdanmaya başladıklarını görüyoruz:

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ۝ اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فٖي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوٓا اِذًا اَبَدًا "*İşte, onları nasıl uyuttuysak öylece de uyandırdık. Derken aralarında konuşmaya başladılar. Birisi: 'Ne kadar uykuda kaldınız?' diye sorunca bazıları: 'Bir gün, belki bir günden de az!' diye cevap verdiler. Diğerleri de: 'Uykuda ne kadar kaldığınızı tam tamına ancak Rabbiniz bilir' dediler. 'Siz onu bırakın da, açlığımızı gidermeye bakalım. Şu akçeyi verip içinizden birini şehre gönderin de baksın hangi yiyecek daha hoş ve helâl ise ondan size azık tedarik etsin. Bir de gayet nazik ve tedbirli davransın, varlığınızı ve bulunduğunuz yeri sakın hiç kimseye hissettirmesin. Çünkü onlar sizi ellerine geçirirlerse ya taşa tutar, ya da kendi dinlerine döndürürler, bu takdirde de ebediyyen felah bulamazsınız.'*" (Kehf, 18/19-20)

Bu sahnede gençler uyanıyorlar, fakat uykuya daldıklarından bu yana mağarada ne kadar kaldıklarını bilmiyorlar. Uyandıktan sonra gözlerini ovarlarken içlerinden biri diğerlerine dönüyor ve uzun bir uykudan sonra uyanan biri gibi, burada ne kadar kaldıklarını soruyor. Bu soruyu sorarken uzun bir uykunun etkisini hissettiği kesindir. Bir gün ya da daha az bir süre kaldıkları söyleniyor. Ardından bu meseleyi esas sahibine havale ederek hemen fiilen karşı karşıya kaldıkları pratik bir sorunu çözmeye karar veriyorlar. Evet, acıkmışlar ve yanlarında da şehirden çıkarken üzerlerine aldıkları gümüş paralar var. İçlerinden birini bu para ile şehre gönderiyorlar ve yemeğin en temizinden getirmesini istiyorlar. Durumlarının açığa çıkmasından, gizlendikleri yerin bilinmesinden, dolayısıyla şehirdeki yöneticilerin adamları, kendilerini yakalayıp müşrik bir şehirde tek bir ilaha kulluk sunmak sûretiyle toplumun dinini terk etmelerinden dolayı

---

[439] Kutup, Seyyid, *Fî Zılal*, V, (15. cüz), 84.

taşa tutarak öldürmelerinden korkuyorlar. Bir de işkence yapmak sûretiyle inançlarından dönmeye zorlamalarından çekiniyorlar. Asıl korkuları buydu. Bu yüzden şehre gönderdikleri elçiye uyanık olmasını, kendisini ele vermemesini tavsiye ediyorlar.

Âyetlerin akışı burada bize yüzlerce yıl sonra şehre gelen arkadaşın karşılaşacağı tuhaf ve acaip durumu düşünme ve boş kalan o alanı doldurma fırsatı vermektedir. Biz bütün bunları düşünürken Kur'ân diğer bir sahneyi, onların can vermelerinin sahnesini sunmaktadır:

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُٓوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا "*Fakat Bizim takdirimiz başka idi. Nasıl onları uyutup sonra uyandırdıksa, aynı şekilde öbür kullarımızı da Ashab-ı kehfin durumundan haberdar ettik ki, Allah'ın haşir vâdinin gerçeğin ta kendisi olup hakkında hiçbir şüphe olmayacağını onlar da anlasınlar. Derken onları bulan halk, kendi aralarında onlar hakkında ne yapacaklarını tartışmaya girişti. Bazıları: 'Onların anısına bir anıt dikin, biz gerçek durumlarını anlayamadık, onların Rabbi hallerini pek iyi bilir' derken, görüşleri ağır basan mü'minler ise: 'Mutlaka onların yanıbaşlarına bir mescid yapacağız' dediler.*" (Kehf, 18/21)

Bu gençlerin akıbetinden çıkarılacak en önemli ders; pratik, gözle görülür ve muşahhas bir örnek olarak ölümden sonra dirilişe delil oluşturmasıdır. Ölümden sonra diriliş meselesini, insanın kavrayışına anlaşılır biçimde yaklaştırmasıdır. Böylece insanlar, yüce Allah'ın insanların öldükten sonra dirileceklerine ilişkin sözünün gerçek olduğunu, kıyametin kesinlikle kopacağını, bunda hiçbir kuşkuya yer olmadığını öğrenmişlerdir.

Bir sonraki sahne bu gençlerin kaç kişi oldukları ile ilgili tartışmaları ele almakta ve Yüce Allah'ın bu husustaki emri beyan edilmektedir:

سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَل۪يلٌ فَلَا تُمَارِ ف۪يهِمْ اِلَّا مِرَٓاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ ف۪يهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا "*İnsanların kimi: 'Onlar, üç kişi idi, dördüncüleri de köpekleri idi' diyecekler. Bazıları da: 'Beş kişi, idiler, altıncıları da köpekleri idi' diyecekler. Bunlar, gayb hakkında tahmin yürütmekten ibarettir. Kimileri de: 'Onlar yedi kişi olup sekizincileri de köpekleri idi' derler. De ki: 'Onların sayısını*

tamtamına Rabbim bilir' Onlar hakkında bilgisi olan çok az kişi vardır. Öyleyse onlar hakkında, sathî tartışma dışında kimse ile münakaşa etme ve bu konuda ileri geri konuşanlardan da hiç bir bilgi isteme." (Kehf, 18/22)

Bu gençlerin sayıları hakkında tartışmaya girmenin hiçbir yararı yoktur. Sayılarının üç, beş, yedi ya da daha fazla olması farketmez. Onların durumu Allah'ı ilgilendirir ve onlara ilişkin kesin bilginin kaynağı Allah'tır. Sayıları az da olsa çok da olsa onların durumu ile hedeflenen netice ve çıkarılması istenen ibret dersi gerçekleşmiştir. Geçmişte kalmış gaybı tartışmaya dair bu yasaklama yer almışken, gelecek zamanın kapsamında olan gayb ve o esnada meydana gelecek olaylar hakkında şimdiden bir hüküm vermemeye ait bir hatırlatma yer alıyor:

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ۝ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا "*Hiçbir konuda: Allah'ın dilemesine bağlamaksızın, "Ben yarın mutlaka şöyle şöyle yapacağım" deme! Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı zikret ve: "Umarım ki Rabbim, doğru olma yönünden beni daha isabetli davranışa muvaffak kılar" de.*" (Kehf, 18/23-24)

Son tabloda ise, onların mağarada ne kadar kaldıkları sözkonusu edilmektedir:

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ۝ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ اَحَدًا "*Mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Bazıları buna dokuz yıl daha ilave ettiler. Sen şöyle söyle: 'Onların ne kadar kaldıklarını asıl Allah bilir. Zira göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na mahsustur. O öyle güzel görür, öyle güzel işitir ki! Oysa onların O'ndan başka hâmileri yoktur. O, kendi hükmüne kimseyi ortak yapmaz.' de!*" (Kehf, 18/25-26)

Bu kıssada asıl vurgulanan nokta uyuyanların sayısı değil, olayın öğrettiği derstir: 1. Gerçek bir mü'min hiçbir şekilde haktan dönmemeli ve bâtıl önünde boyun eğmemelidir. 2. Bir mü'min sadece maddi araçlara değil, bilakis Allah'a güvenmelidir. Dış şartlar ne kadar kötü görünse de, o Allah'a güvenip dayanmalı ve doğru yoldan gitmelidir. 3. Allah'ın söz konusu bir "tabiat kanunu" ile sınırlı olduğunu düşünmek tamamen yanlıştır. Çünkü O, genel tecrübelere aykırı bile görünse, dilediği her şeyi yapmaya kadirdir. O dilediği her yer ve zamanda herhangi bir tabiat

kuralını değiştirmeye ve alışılmamış bir olağanüstü şeyi meydana getirmeye kadirdir. O denli ki, Allah üç yüzyıldan beri uyuyan bir kimseyi sanki birkaç saatlik uykudan uyandırır gibi, hem de bu zaman sürecinde görünüşünde, giyinişinde, sağlığında hiçbir değişiklik meydana getirmeksizin uyandırmaya kadirdir. 4. Bu kıssa bize Peygamberlerin ve ilâhî kitapların söylediği gibi Allah'ın geçmiş-gelecek bütün insanları tekrar diriltmeye kadir olduğunu göstermektedir.[440]

Hasılı Ashab-ı Kehf kıssasından öğrenilecek, yukarıda değindiğimiz derslerden anlaşılacağı üzere, akıllı bir insan dikkatini bunlarda yoğunlaştırmalı ve onların sayısı, isimleri, köpeklerinin rengi ve benzeri şeyleri araştırmaya çalışarak hedeften sapmamalıdır. Tam aksine bu gençler gibi sağlam bir iman ve kulluk şuuruna sahip olmak için gayret göstermelidir. Yeniden dirilişi ve huzur-ı ilahide hesap verişi aklından çıkarmayarak dikkatli bir hayat yaşamalıdır.

E. UMUMÎ MÜ'MİN TASVİRLERİ

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin tasvirlerini yapmakta ve onların vasıflarını tablolar halinde sunmaktadır. Aslında bu vasıfları da en üstün seviyede temsil eden şüphesiz Peygamberimiz, diğer peygamberler, Ashab-ı Kiram ve diğer peygamberin sahabeleridir. Fakat Allah Teâlâ bu vasıfları bizzat peygamberlere ve ashab-ı kirama nisbet ederek ortaya koymayıp genel anlamda "mü'min"lerin vasıfları olarak ifade ettiğinden biz de bunları bu başlık altında ayrıca serdetmeyi daha uygun bulduk.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer yer mü'min tarifleri yapılmakta ve ele alınan mevzûlara göre ve siyak sibak irtibatı gözetilerek mü'minlerin vasıfları sayılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm üslûbu gereği bütün bunları bir sûrede ve aynı yerde peş peşe değil de ihtiyaç duyulan yerlerde ve ihtiyaç miktarı beyan etmektedir. Mushaf tertibine göre bazı âyetlerde beyân edilen mü'min tarif ve tasvirleri şöyledir:

اَلَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ "*O sabredenler, kendilerine bir*

[440] Mevdudi, *Tefhim*, III, 165.

bela geldiği zaman, 'Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz', diyenlerdir." (Bakara, 2/156)

Bu âyet-i kerimede, musibetler karşısında sabreden, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanarak her halükarda gönlünü Rabbine bağlayan, O'na teslimiyet gösteren, nihayetinde Allah'a döneceğine inanan ve hep bu inancın gölgesinde yaşayan mutmain gönüllü mü'minlerin tasviri yapılır. Bu vasıftaki insanlar, Allah'ın sekinet, mağfiret, rahmet ve bereketine nail olmuşlardır. Nitekim devamında gelen âyet-i kerimede şöyle buyurulur: أُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ "*İşte onlara Rablerinden mağfiretler ve bir rahmet vardır. Ve yine onlar gerçekten hidayete erenlerdir.*" (Bakara, 2/157)

❁

Zenginlik ve fakirlik dünya hayatında bir imtihan vesilesidir. Mülkün yegane sahibi olan Allah, dilediğine mülkü verir, dilediğinden alır. Bu bakımdan sosyal hayatta bir kısım insanların zengin, bir kısmının ise fakir olması içtimai bir olgudur. Her iki grup da imkanlarına göre imtihan vermektedirler. Ölçü şudur: Zengin, malının şükrünü ifa ederek fakirin hakkını verecek, fakir ise onuru ile birlikte sabretmesini bilecektir. İşte şu âyet-i kerimede zenginler infaka teşvik edilmekle birlikte böyle iffetli ve onurlu fakirin karakter yapısı ve şerefli ruh hali resmedilmektedir:

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيمٌ "*(Yapacağınız hayırlar), kendilerini Allah yoluna adamış bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, irffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.*" (Bakara, 2/273)

Âyet-i Kerîmede sadakanın dağıtılacağı yerlerden birini zikretmeye ve mü'minlerden bir grubun durumunu; yardımına ihtiyacı olduğu halde halini ifşa etmekten kaçınan, kalplerindeki güzellikten dolayı ihtiyacını gidermesi için kimseye yanaşmayan ruhları anlamaya sevk eden incelik, tokgözlülük, üstünlük ve güzellik dolu bir tablo, duyguları coşturacak

biçimde sunulmaktadır. Bu duygulandırıcı vasıflar, Resûlullah'ın evlerini korumak amacıyla Mescid-i Nebevi'de kalan, bu arada Allah yolunda cihad etmeye kendilerini adayan, ticaret ve kazanç için imkan bulamayan, buna rağmen insanlardan hiçbir şey istemeyen, ihtiyaçlarını açıklamaya onurları elvermeyecek kadar güzel davranan, bu yüzden durumlarını bilmeyenlerin varlıklı sandığı ve gerçek durumlarını da firaset sahiplerinden başka kimsenin bilmediği Ehl-i Suffa gibi, mallarını ve ailelerini Mekke'de bırakıp, Medine'de oturarak kendilerini Allah yolunda cihad etmeye ve O'nun Resûlü'nü korumaya adayan muhacirlerden bir topluluğun durumunu yansıtmaktadır.[441]

Bununla birlikte âyetin şumûlü umûmi olduğundan, her çağda aynı durumda olabilecek herkese şamildir. Şartların kendilerini engellediği, çalışmaktan alıkoyduğu, onurlarının yardım istemelerine engel olduğu, buna rağmen ihtiyaçlarını açıklamaktan kaçınmaları yüzünden durumlarını bilmeyenlerin, tokgözlülüklerinden dolayı zengin sandığı, ancak, derin duygu ve açık basiret sahiplerinin bu rahat görüntünün ardındaki gerçek durumu kavradığı ve onlar utançlarından her ne kadar gizleseler de ruhî durumları yüzlerinden okunan saygıdeğer fakirlerin durumuna uygun düşmektedir. Burada, o saygın örnek kişilik için çizilen ve derin duygular uyandıran başarıyla çizilmiş adeta canlı bir tablo mevcuttur. Âyetin her bir kelimesi, nerdeyse bir fırçanın dokunması gibi, çizgileri ve imgeleri çizmekte, duygu ve infialleri muşahhas hale getirmektedir. İnsan, bir taraftan âyet-i okurken, diğer taraftan bu yüzleri ve kişilikleri görür gibi olmaktadır.

Netice olarak mahrem yerlerini gizler gibi ihtiyaçlarını saklayan bu saygıdeğer fakirlere, haysiyetlerini zedelemeden, onurlarını kırmadan ve ancak gizlice yardım edilmelidir. Bu yüzden âyet-i kerimenin devamında, sadakayı verenlerin, yüce Allah'ın verdiklerini bildiğine ve mükafatlarını vereceğine güvenlerini sağladıktan sonra sadakanın gizlenmesini ve saklayarak verilmesini ilham ettiren şu ifade yer almaktadır: "*...İyilik gayesiyle yaptığınız her harcamayı şüphe yok ki, Allah bilmektedir.*"

---

441 Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, I, (3. cüz), 66-67.

Kur'ân-ı Kerîm, cennetin kendileri için hazırlanıp tezyin edildiği takva sahibi kulların şahsiyet özelliklerini şöyle açıklar:

لَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّآءِ وَالضَّرَّآءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ "*O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever. Yine onlardır ki bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.*" (Âl-i İmrân, 3/134-135)

Takva, kulun Allah'tan korkması ve O'nun murakabesi altında olduğunu idrak etmesidir. Ancak kuvvetli bir takva duygusu, fıtratı gereği cimri ve mala düşkün olan nefsi, bu mezmum arzulardan kurtararak Allah yolunda infak etmeye sevk edebilir. Zira takva, ruhu parlatan, kirlerden arındıran, onu her türlü masiva bağ ve zincirlerinden kurtaran son derece latif ve derin bir şuur halidir. Bu sebeple Allah Teâlâ, cenneti başkalarına değil de sadece müttakî kullarına lütfetmiştir.

Âyette geçen "sarrâ", sürûr ve sevinç veren, "darrâ" ise zarar ve sıkıntı veren durumları ifade eder. Gayz, hoşlanmadık bir şeye karşı insanın duyduğu öfke demektir. Kazm-ı gayz ise öfkesini yutup tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve hatta hoş olmayan bir hâl göstermeyip hazmetmek ve sabretmektir.[442] Burada ilk olarak cennet ehli olan müttakîlerin üç önemli özelliğine dikkat çekilir:

a. Genişlik ve darlıkta, varlıkta ve yoklukta, sürûr ve gam halinde devamlı infak ederler.

b. Öfkelerini yutarlar. Onlar, takvâdan doğan manevi bir enerji ile, nefsin zaruri arzuları seviyesinden daha yüce ve daha engin ufuklara açılır, böylece müthiş bir ruhi güç kazanarak öfkeyi yenmeyi başarırlar. Öfkeyi yenmek birinci safha olup tek başına yeterli değildir. İnsan bazen, hınç almak ve şiddetli kin beslemek için öfkesini yutabilir. Bu durumda bir

---

442 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, III, (4. cüz), 124.

anlık öfke, korkunç bir intikama, dışa vurmuş bir kızgınlık, gizli bir kine dönüşür. Halbuki öfke ve kızgınlık, hınç ve kine oranla daha pâk ve daha temizdir.[443] Bu yüzden, âyeti kerime muttakîlerin ruhlarındaki, bu yenilmiş öfkenin ulaşması gereken sonucunu göstermekte ve bunun affetme ve hoşgörü olduğunu bildirmektedir:

c. Kendilerine kötülük edenlere karşı da af ile muamele ederler. Öfke yenildiği zaman, ruh üzerinde bir ağırlık, kalbi kavuran bir alev ve vicdanı kaplayan bir duman haline gelir. Fakat insan, bu noktadan bir adım daha ileri atarak affedebildiği takdirde gönlü açılır ve ruhu ağırlıklardan kurtulup nurlu ufuklara açılma imkanı bulur. Kalp, kavurucu alevlerin etkisinden kurtularak huzur, sukûnet ve itminana kavuşur.

Burada birinci grup müttakîlerin tasviri tamamlandıktan sonra ikinci bir grup müttakî tasviri yapılmaktadır. Bunlar beşer icabı günah işleyen, fakat günahlarında ısrar etmeyip tevebeye sarılanlardır. Âyette geçen "fahişe" kelimesi, zina gibi çok çirkin olan bir fiili; "nefse zulüm" ibaresi ise büyük küçük herhangi bir günahı ifade eder. Yahut "fahişe", başkasıyla ilgisi olan günah, "nefse zulüm" ise başkasıyla ilgisi olmayan günah demektir. Müttakilerin bir kısmı da insanlık hali bir kötülük yaptıkları veya herhangi bir günah işledikleri zaman, hemen Allah'ı hatırlarlar, haya ve korkularından günahlarına hemen istiğfar ederler. Yaptıkları günahlarda da bile bile ısrar etmezler. İşlediklerine pişman olup kalbiyle ve diliyle affedilmesini diler ve o günahı örttürecek iyiliklere koşuşurlar. Böylece Allah'ın mağfiretine ermeğe gayret gösterirler. Zira onlar, gerçekte günahları ancak gafûr ve rahim olan Allah'ın affedibileceğini, O'ndan başka kimsede bu selahiyet olmadığını bilirler. Zaten affedenleri ve iyilik yapanları seven şânı büyük Allah'tan daha çok affetmeye ve bağışlamaya gücü yeten kimse yoktur.[444] Dolayısıyla Allah Teâlâ günahına samimiyetle tevbe eden kullarını bağışlayacak, onlara bol bol mükafat verecek, günahları yokmuş gibi altından ırmaklar akan, içinde ebedî olarak kalacakları cennetleri onlara ihsan edecektir.

Âyet-i kerimede dikkatimizi çeken mühim bir incelik bulunmaktadır. Yüce Allah, insanları kendi aralarında sabırlı, affedici ve hoşgörülü

---

[443] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, II, (4. cüz), 75.
[444] Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1177-1178.

olmaya çağırırken, öğrenmeleri ve örnek almaları için onlara kendi af, merhamet ve müsamahasından bir kesit sunmaktadır. O da şudur: Şüphesiz muttakîler, mü'minler içinde en yüksek mertebeye sahip olanlardır. Ancak âyet, günah işleme ve tevbe etme özelliğini, müttakîlerin özellikleri arasında saymaktadır. Fuhuş günahların en çirkini ve en büyüğüdür. Ancak bu âyetler, büyük günah işleyenleri Allah'ın rahmetinden uzaklaştırmamakta, mü'minler kafilesinin dışına atmamaktadır. Bilakis onların elinden merhametle tutmakta ve bir şartla onları tekrar en üstün mertebe olan "müttakîler" mertebesine yükseltmektedir. O şart da; Allah'ı anmaları, günahlarından af dilemeleri ve günah olduğunu bildikleri halde yaptıklarında ısrar etmemeleridir.

❁

İslâm'ın mü'minleri olduğu gibi, önceki hak dinlerin mü'minleri de vardı. Kur'ân-ı Kerîm, bizlere örnek olması açısından zaman zaman onların güzel hallerinden kesitler sunar. Bu kesitlerden biri şöyledir: لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا "*Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler; sana indirilene ve senden önce indirilene iman edenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya; işte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz.*" (Nisâ, 4/162)

Yahudilerin, bir önceki âyetteki: فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا "*Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah'ın yolundan alıkoymalarından dolayı kendilerine helâl kılınmış şeyleri haram kıldık.*" (Nisâ, 4/161) sözünü inkâr ederek "Bunlar, bizim zulmümüz sebebiyle haram kılınmış olmayıp aslında haram idiler. Sen, aslında haram olan bu şeyleri şimdi helâl kılıyorsun." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nâzil olmuştur.[445]

Cenâb-ı Hak, âyetlerini kabul etmeyen yahudileri zâlimlik, kâfirlik ve câhillikle tavsif ederek bu yanlış tavırlarının her bakımdan aleyhlerinde olduğunu haber vermektedir. Daha sonra da onların içinden cehâlet

445 Kurtubî, *el-Câmî*, VI, 11.

perdelerini yırtmış ve ilimde rüsûh sâhibi olmuş hakikî âlimleri ve gerçek mü'minleri tarif etmektedir. Onların sıfatları, ele alınan mevzu ve siyâk-sibâka göre şöyle sıralanmıştır:

1. İlimde rüsuh sahibi olmak, ilimde derinleşip gerçek alim olmak,
2. Peygamber Efendimiz'e indirilene inanmak,
3. Daha önce indirilen kitaplara inanmak,
4. Namaz kılmak,
5. Zekât vermek,
6. Allah'a ve âhirete inanmak.

Âyette övgüyle vasıfları sayılan bu kişiler, İslâm'ın davetini kabul eden, onun iman, ibadet ve muamelatla alakalı hükümlerini öğrenerek tatbik eden Müslüman bir şahsiyete sahiptirler. Bu vesileyle ebedi mükafatı hak etmiş nasipli kimselerdir.

❁

Din, Allah Teâlâ'nın insanlığa ihsan ettiği en büyük emanetidir. Bu emaneti yüklenme ve taşıma sorumluluğu varlıklar arasında sadece insana verilmiştir. Hz. Âdem'den beri insanlar içinde bu din emanetine sahip çıkanlar olduğu gibi, sahip çıkmayanlar da olmuştur. Bir dönem bu emaneti elinde bulundurduğu halde, hakkını veremediği için onu elinden kaçıranlar da bulunmaktadır. Şimdi arz edeceğimiz âyet-i kerime bu gerçeğe temas etmekte ve bu kudsî emanete yani İslâm emanetine sahip çıkacak nesillerin karakter özelliklerini tasvir etmektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دٖينِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرٖينَ يُجَاهِدُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَٓائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ "*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir.*" (Mâide, 5/54)

Cenâb-ı Hak, bundan önceki âyetlerde mü'minlerden yahudi ve Hıristiyanları dost edinmemelerini emir buyurduktan sonra kalplerinde nifak

hastalığı bulunan münâfıklardan ve onların bozulmuş karakterlerinden bahsetmektedir. Bunlar sürekli korku psikolojisi içinde yaşayan, içlerinden düşmanlık besledikleri hâlde mü'minlerle beraber bulunduklarına yemin eden, neticede bütün gayretleri boşa çıkan zavallı bir güruhtur. Bu karakterdeki insanlardan İslâm emanetini taşımalarını, sıhhatli bir toplum düzeni oluşturmalarını ve hayırlı bir netice elde etmelerini beklemek mümkün değildir. Dolayısıyla Allah Teâlâ mü'minleri bu tür za'fiyetlerden arındırmak, dinde sâbit-kadem olmalarını sağlamak ve istediği mü'min şahsiyetini elde etmelerine yardımcı olmak üzere sevdiği ve razı olduğu insanların vasıflarını saymaktadır. Onlar da şu hususiyetlerin bulunduğunu beyan etmektedir:

1. Allah'ın sevdiği ve Allah'ı seven kul olmak,
2. Mü'minlere karşı mütevazı ve şefkatli olmak,
3. Kâfirlere karşı izzet sahibi ve kuvvetli olmak,
4. Allah yolunda cihâd etmek,
5. Allah'ın dinini yaşarken ve tebliğ ederken hiçbir kınayanın kınamasından korkmamak.

Bu karakter yapısında sevgi ön plana çıkmaktadır. Bu kimseler gönül âlemlerini masivânın kirlerinden arındırmışlar, ilâhî muhabbete engel olacak her türlü arızayı gidermişler, manevi hastalıklarını tedavi etmişler ve hakiki manada sevme ve sevilme derecesine ulaşmışlardır. Bu derece, Allah'ın onları sevmesi, onların da Allah'ı sevmesidir. Bu ulvî muhabbeti kalplerine yerleştiren bu kimselerin, taşıdıkları iman ve muhabbetin saikıyla mü'minlere karşı çok mütevazi ve şefkatli, kâfirlere karşı ise izzetli ve kuvvetli olduklarını görmekteyiz. Zaten imanın ilk meyvesi, sevdiğini Allah için sevmek, buğzettiğine Allah için buğzetmek ve ehline merhametli olmaktır. Ashab-ı Kiram'ın karakter özellikleri izah edilirken bu konu da ele alınmıştı. Yine bu karakterdeki Müslümanlar, Allah yolunda cihad ederler ve dini yaşama yaşatma hususunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Korku, bir şeyi yanlış yapma ve neticesinin ne olacağını kestirememe düşüncesinden doğar. Bu kimseler, yaptıklarını bilinçli olarak yaptıklarından, Allah'ın emrine uygun davrandıklarından şüpheleri olmadığından ve akıbetin kendi lehlerine tecelli edeceğine

inandıklarından dolayı onlarda masiva korkusu ömrünü tüketmiştir. Dolayısıyla kimsenin kınamasına da aldırış etmezler. Onların kalplerinde sadece Rablerini razı etme arzusu ve farkında olmadan bu rızaya mani herhangi bir şey yapma korkusu vardır.

❁

Enfâl sûresinde birinci âyet-i kerime ganîmetlerin taksimâtından bahsetmektedir. Sâdece Resûlullâh Efendimiz ve ümmetine helal kılınan ganimetlerin ilk olarak taksimi sırasında, mes'elenin teferruatı tam olarak bilinmediği için bir kısım münâkaşalar bahis mevzuu olmuştur. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Bedir günü Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Ensâr'dan birisi ganimet toplamaya çıkmışlardı. Yerde atılmış durumda bir kılıç gördüler ve ikisi birden onu almak için koştular. Sa'd: "O benimdir, onu ben alacağım." dedi. Ensâr'dan olan kişi de: "Hayır, o benimdir, Allah'ın Resûlü'ne gidip onun hükmünü soruncaya kadar bu kılıcı sana teslim etmeyeceğim." dedi. Gelip Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sordular da Allah'ın Resûlü: *"Ey Sa'd, bu kılıç ne senin ne de onundur. Fakat o, benimdir."* buyurdu. Bunun üzerine "Sana ganimetleri sorarlar..." âyet-i kerimesi nâzil oldu.[446]

Ganimetlerin taksimi hususunda mü'minlerin gönüllerine bazı duygular girmiş, sâfiyetleri bulanmıştı. Cenâb-ı Hak, fânî ve değersiz bir dünyâ metâı hakkında mü'minler arasında ufacık da olsa bir münâkaşanın ve huzursuzluğun vâkî olmasına râzı olmadığından müslümanların dikkatini maddî mevzulardan ziyâde mânevî ve ahlâkî cihete yönlendirerek, razı olduğu gerçek mü'min özelliklerini beyan etmek üzere şöyle buyurmaktadır:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۞ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۞ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۞ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ *"Sana ganîmetlerden soruyorlar. De ki: Ganîmetler Allah'a ve Resûlü'ne âittir. Onun için siz gerçekten mü'minlerseniz*

[446] Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IX, 162.

Allah'tan korkun da birbirinizle aranızı düzeltin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin! Mü'minler, ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah' ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanları artar ve Rabblarına tevekkül ederler. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır." (Enfâl, 8/1-4)

Allah Teâlâ birinci âyette îmân şartına bağlı olarak müslümanlardan Allah'tan korkmalarını, birbirlerinin aralarını ıslah etmelerini ve her hususta Allah ve Resûlü'ne itaat etmelerini istemektedir. Bütün bunlar mü'min olmanın gereği olmakla birlikte bu vasıfları kuvvetlendirmek için devam eden âyetlerde diğer bir kısım vasıflara da dikkat çekilmiştir. Bunlar aynı zamanda ganimetlerin taksimi gibi her hususta hakkına râzı olmayı, Allah ve Resûlü'nün emrine kulak verip gönülden teslim olmayı temin edecek mühim sıfatlardır. Bu vasıflar, âyette zikredildikleri sıraya göre şöyledir:

1. Allah'a karşı takvâ sâhibi olmak
2. Mü'minlerin arasını düzeltmek,
3. Allah'a ve Resûlü'ne itaat,
4. Allah zikredildiğinde kalbleri ürpermek,
5. Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmânlarının artması,
6. Rabblerine tevekkül etmek,
7. Namazları dosdoğru kılmak,
8. Allah'ın rızık olarak verdiklerinden (Allah yolunda) harcamak.

Bu vasıfları taşıyanlar, hakîkî mü'minlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.

Âyetlerde zikredilen vasıflar, burada tedâvi edilmek istenen mânevî hastalıklar için en lüzumlu olan vasıflardır. Mü'minlerin burada içine düştükleri hastalık dünyâ ve mâl muhabbeti ve bundan doğan kardeşler arasındaki huzursuzluktur. Bütün hataların ve huzursuzlukların temelinde de mal sevgisi bulunmaktadır. Bu hastalığa birinci olarak takvâ ilacı tavsiye edilmektedir. Zira takva umumiyetle bütün günahlardan uzak durmak,

hususiyle ise kalbi Allah'ın sevmediği bütün duygu ve düşüncelerden muhafaza etmektir. Takvaya erişen kişi kalbini mal sevgisinden ve böylelikle müslüman kardeşlerine zarar verecek her türlü hâl ve hareketlerden korur. Onların arasını bozmak bir tarafa ıslaha çalışır. Çünkü onun esas hedefi her hususta Allah ve Resûlü'ne itaattir.

Bu itaatin tam olarak gerçekleşebilmesi için Allah zikredildiğinde kalpleri ürperecek ve O'nun âyetleri okunduğu zaman îmânları artacak bir gönül hassasiyetinin ve muhabbet bağının teşekkülü lâzımdır. Böyle gönüller Allah'a ve O'nun âyetlerine karşı kör ve sağır davranmayacaklar, bilâkis ilâhi emir ve yasakların azameti karşısında sarsılacaklar, ağlayarak secdelere kapanacaklardır. Zaten Cenâb-ı Hakk'ın istediği gerçek mü'min kimliğinin ayrılmaz unsurlarından birisi de budur.

Bu tarz bir gönül kıvamına ve iman heyecânına sâhip olan mü'minler her türlü kulluk ve beşerî münâsebetlerinde istikâmet üzere bir hayat sürecekler, üzerlerine terettüb eden mükellefiyetleri tam olarak yaptıklarından dolayı hakîkî bir tevekküle sâhip olacaklar, gönüllerini bu yolla Rablerine sımsıkı bağlayacaklardır. Onlar için Rabbimizin rızası ve ilâhî nusreti bütün dünyevî menfaatlerin ve mal biriktirme hırsının ötesinde büyük bir mânevî servet teşkil edecek, bu ulvî duyguların kazandırdığı gönül zenginliği her türlü fânî zenginliği gölgede bırakacaktır.

Mü'min şahsiyeti teşekkül ettiren ve dâimâ kuvvetlendiren en mühim iki husus, namazları dosdoğru kılmak ve Allah'ın rızık olarak verdiklerinden (Allah yolunda) harcamaktır. Bu sebeple namaz ile zekât Kur'ân'ın sürekli tekrar eden bir üslûp özelliği olarak dâimâ peşpeşe zikredilmektedir.[447] Namazın gerçek mânâsında ikâmesi yukarıda bahsedilen ahlâkî vasıflarla muttasıf olmaya bağlıdır. Müslüman mal toplamaktan ziyade helâl yollarla kazanmış olduğu servetini Allah yolunda infâk etme gayreti içerisinde olmalıdır. Cenâb-ı Hak, ganimetten pay alma hususunda ısrar eden ve bu vesileyle toplumda huzursuzluğun çıkmasına sebep olan kişileri bu tür bir

---

447 Câhız: "Kur'ân'da bazı manalar vardır ki neredeyse birbirinden hiç ayrılmazlar" dedikten sonra bunlar arasında namaz-zekât, açlık-korku, cennet-cehennem, terğîb-terhib (rağbet ettirme-korkutma), Muhâcirler-Ensâr, cinler-insanlar gibi kavramları zikretmektedir. (Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 5) Bu sözü nakleden İbn-i Âşûr da sayılanlara fayda-zarar ve sema-arz ikililerini ilâve etmektedir. (İbn Âşur, *et-Tahrir*, I, 124)

eksik davranıştan alıkoyup infâk ehli gani gönüllü bir mü'min şahsiyetine ulaştırmayı istemektedir.

۞

Enfâl sûresinin sonunda mü'minler; Muhacir-Ensar ve Muhacir olmayan diğer müslümanlar olmak üzere ikiye taksim olunduktan ve aralarındaki dayanışma ve yardımlaşmanın esasları belirlendikten sonra bunların imandaki kemal mertebelerinin hakikatini ortaya koymak sadedinde şöyle buyrulmaktadır:

وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالَّذٖينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوٓا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرٖيمٌ "*İman edip de Allah yolunda hicret ve cihad edenler, (muhacirleri) barındıran ve yardım edenler var ya, işte gerçek mü'minler onlardır. Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.*" (Enfâl, 8/74)

O gerçek mü'minler, iman ve hicret ettiler, yani yerlerini yurtlarını, mallarını ve akrabalarını bırakıp vatanlarından çıkıp geldiler ve Allah yolunda cihada katıldılar. Allah'ın dini uğrunda, Allah rızası için cehd ve gayretlerini esirgemeyip sabır ve tahammül gösterdiler. Çeşitli zahmetlere katlanıp nefislerini mahrumiyetlere atmak sûretiyle bu uğurda bir yarışa girdiler. Onlar, Allah Resûlü'nü ve Muhacirleri kendi evlerinde misafir edip barındırdılar, onlara yer yurt verip iskan ettiler ve yardım ettiler. Onlarla birlik olup düşmanlarına karşı her bakımdan destek oldular. İşte sûrenin başında da beyan olunduğu üzere, imanı gerektiği şekilde kalplerine yerleştirenler ve hakkıyla mü'min olanlar bunlardır.[448]

Burada Kur'ân üslûbuna mahsus bir incelik söz konusudur: "*İşte bunlar hakkıyla mü'min olanların ta kendileridir*" ifadesindeki tahsis ve kasır, mutlak olarak yalnızca o zamana veya bu zamana mahsus bir hakiki kasr değildir. Bu kasır, hicret farz olduğu hâlde dâr-ı harbi terketmeyip hicret etmeyenlere nazaran hicret edenlerin durumunu ortaya koyan izafî bir tahsistir. Yâni mü'minlerin burada sayılanlardan daha farklı pekçok vasıfları olduğu hâlde âyette mevzu ve siyak-sibakla alâkalı olanlar zikredilmiş, dikkatler bunlar üzerine çekilmiştir. Husûsiyle de o vakitte büyük bir ehemmiyet arzeden hicret üzerinde durulmuştur.

---

448 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2438-2439.

۞

Mü'min olmak ve cenneti kazanmak büyük bir devlettir, fakat bunun bedeli de o nisbette büyüktür. Bu, çok sağlam bir mü'min karakterine sahip olmayı gerektirir. Bununla ilgili olarak âyet-i kerimelerde şöyle buyurulur: إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهٖ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ اَلتَّٓائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّٓائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ "*Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır. (Bu alış verişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele!*" (Tevbe, 111-112)

Tafsilatlı bir şekilde anlatılan Tebük seferi ve o sefere iştirakte münafıkların gösterdikleri menfî tavırlar, söyledikleri yalanlar, ileri sürdükleri gerçek dışı mazeretler, müslümanlara karşı aldıkları düşmanca tavırlar, hatta Mescid-i Dırâr örneğinde olduğu gibi müslümanları içten çökertmek için kurdukları sinsi tuzaklar beyan buyrulduktan sonra bu âyetler gelmektedir. Dolayısıyla burada Cenâb-ı Hak, kendi yolunda malıyla canıyla cihad edebilecek, bu hususta hiçbir fedâkarlıktan çekinmeyecek, cenneti kazanma uğruna dünyayı feda edebilecek kâmil iman sahibi mü'minlerin özelliklerini saymaktadır. Mevzunun sibak ve siyakı bütünüyle Allah yolunda cihâd ve savaştır. Bundan dolayı sayılan vasıflar da cihâdla ve mü'mini gerçek cihâda hazırlayacak mevzularla alâkalıdır. Bu vasıflar şöyledir:

1. Malı ve canı cennet karşılığında Allah'a satmak,

2. Allah yolunda savaşmak, öldürmek ve şehid olmak,

3. Bunun, Allah Teâlâ'nın Tevrat, İncil ve Kur'ân'da hak bir vaadi olduğuna ve sözüne en sâdık olanın Allah olduğuna inanmak,

4. Bu karlı alışverişten dolayı sevinmek,
5. Tevbe etmek,
6. İbadet etmek,
7. Hamd etmek,
8. Oruç tutmak,
9. Rükû etmek,
10. Secde etmek,
11. İyiliği emredip kötülükten alıkoymak ve
12. Allah'ın sınırlarını korumak.

İkinci Akabe Bîatı gecesi Ensar yetmiş küsür kişi olarak Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) bîat ettiklerinde Abdullah ibn Revâha, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"Rabbin ve kendin için dilediğini şart koş." demişti. Allah'ın Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"*Rabbim için O'na kulluk etmenizi ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı; kendim için de mallarınızı ve canlarınızı neden koruyorsanız beni de onlardan korumanızı şart koşuyorum.*" buyurdu.

"Bunu yaparsak bizim için ne var?" diye sordular, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem):

"*Cennet.*" buyurdu. Onlar da:

"Kazançlı bir alış-veriş; biz bu alış-verişi bozmayız, bozulmasını da istemeyiz." dediler de bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerimeler nazil oldu.[449]

❁

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı yerlerde mü'minlerin birkaç vasfına yer verilip geçilirken, bazı yerlerde daha tafsilatlı açıklamalar yapılmaktadır. Bunun, o sûre içinde ele alınacak mevzuların durumuna bağlı olduğu görülmektedir. Mü'minûn sûresinin ilk on âyetinde, sûrenin ismine uygun olarak mü'minlerin pek çok vasfı beyan edilmektedir:

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ❁ اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ❁ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ❁
وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ ❁ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ❁ اِلَّا عَلٰىٓ اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ

[449] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, 27; Kurtubî, *el-Câmi*, VIII,169.

اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۞ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۞ وَالَّذٖينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۞ وَالَّذٖينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۞ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۞ اَلَّذٖينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ "*Muhakkak ki mü'minler, mutluluk ve başarıya erdiler. Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler. Onlar boş şeylerden uzak dururlar. Onlar zekâtı ifa ederler. Onlar mahrem yerlerini günahlardan korurlar. Yalnız eşleri ve cariyeleri ile ilişki kurarlar. Çünkü bunu yapanlar ayıplanamazlar. Ama bu sınırın ötesine geçmek peşinde olanlar, işte onlardır haddi aşanlar. O mü'minler üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar. Onlar namazlarını vaktinde eda edip zayi etmekten korurlar. İşte vâris olanlar onlardır. Ebedî kalacakları Firdevs cennetine vâris olanlar onlardır.*" (Mü'minûn, 1-11)

Hz. Ömer'in anlattığına göre Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e vahy indiği zamanlarda yüzünün yanında (etrafında) balarısı vızıltısı gibi bir ses işitilirdi. Birgün yine ona vahy inmeye başladı, bir süre durduk (konuşmadık), bu hâli geçip açılınca kıbleye döndü ve ellerini kaldırarak:

"*Ey Allah'ım, bize artır, eksiltme, bize ikramda bulun (bizi şereflendir), bizi aşağılama, bize ver, bizi mahrum bırakma. Bizi (başkalarına) tercih et, başkalarını bize tercih etme, bizi hoşnut et ve bizden hoşnut ol.*" diye dua etti, sonra: "*Bana (biraz önce) on âyet nazil oldu. Her kim bunlarla amel ederse cennete girer.*" buyurdu ve mü'minûn sûresinin ilk on âyetini tilâvet buyurdular.[450]

Yüce Rabbimiz, Mü'minûn sûresinin baş tarafında, önceki Hac sûresinin son âyetleriyle yakından alâkalı olarak mü'minlerin vasıflarını saymaktadır. Hac sûresinin âyetlerinde Cenâb-ı Hak mü'minlere rükû ve secdeyi, Rabbe kulluğu, hayırlı işler yapmayı ve Allah yolunda cihâdı emretmektedir. Müslümanlardan diğer insanlara karşı örnek bir şahsiyet sergilemelerini, bunun tahakkuku için de namazı kılmalarını, zekâtı vermelerini ve Allah'a sımsıkı sarılmalarını emretmektedir. Hemen peşinden gelen bu sûrede ise Allah'ın bahsedilen emirlerini harfiyen yerine getiren kâmil mü'minlerin şu vasıfları sayılmaktadır:

---

[450] Tirmizî, *Tefsîr*, 23/1

1. Namazda tam bir saygı ve tevazu içinde olmak,
2. Boş şeylerden uzak durmak,
3. Zekâtı ifa etmek,
4. Mahrem yerleri günahlardan korumak,
5. Emanetlere riâyet etmek,
6. Verilen sözü tutmak
7. Namazı vaktinde eda etmek.

Hem Hac sûresinin sonundaki ilâhî emirleri yerine getiren hem de burada zikredilen vasıflarla muttasıf olan kimseler Firdevs cennetlerine vâris olabilecek bir müslüman şahsiyeti elde edeceklerdir. Görüldüğü gibi burada mü'minlerin, herhangi bir mevzuyla yakın alâkası bulunan bir iki vasfına değil, onların taşımaları gereken umûmî vasıflara dikkat çekilmektedir.

Felaha ermek; murada ulaşmak, sonsuz bir hayrı elde etmek, selamete ermek, huzur bulmak mânâlarına gelir ki bunun ilk şartı olarak "mü'min olmak" zikredilmektedir. Ebedi kurtuluşun temelinde mutlaka sağlam bir iman bulunmalıdır.

1. **İmandan sonra namaz gelir**. Namaz dinin direğidir. Fakat onu, dinin direği olacak şekilde ifa etmek şarttır. Bu sebeple mü'minlerin ilk vasfı olarak "*Onlar ki, huşu içinde namaz kılarlar.*" buyurulur. Huşû; korku, çekingenlik gibi kalp fiillerinden veya sükûnet içinde olmak ve sallanmayı terk etmek gibi organlara ait fiillerden biridir. Kalbin huşûsu, korkmak ve güçlü bir şahsın karşısında heybet hissine kapılmaktır. Bedenin huşûsu ise, böyle bir şahsın huzurunda baş eğmek, bakışları aşağı çevirip sesi alçaltmaktır. Bu bakımdan huşû, aslı kalpte, tezahürü bedende olmak üzere ikisini de içinde bulundurur. Kalbe ait tarafı, Rabbin azamet ve celâli karşısında kendi küçüklüğünü göstererek nefsi, Hakk'ın emrine baş eğdirip söz dinlettirecek ve edeb ve tazimden başka bir şeye yönelmeyecek şekilde kalbin son derece bir saygı hissi duymasıdır. Dış görünüşle ilgili yönü de, vücut organlarında bu duygunun belirlenmesiyle bir sakinlik ve sükûnet meydana gelmesi, gözlerinin önüne, secde yerine bakıp, sağa sola, şuna buna iltifat etmemesidir. Bundan dolayı, huşûun aslı namazın şartlarından olan niyetin samimiliği ile;

tezahürleri de namazın adâb ve diğer şartlarıyla alakalıdır.[451] Rivayete göre Resûlullah ve ashabı namazda gözlerini gökyüzüne kaldırırlardı, bu âyetin inmesi üzerine önlerine eğdiler.[452] Dolayısıyla namazda hem kalbin, hem de bedenin huşû içinde olması istenmektedir ki namazın özü de budur. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kılarken sakalıyla da oynayan bir adamı görünce, *"Kalbinde huşû olsaydı, bedeni onu gösterirdi"* buyurmuşlardır.

Gerçek mü'minlerin kalpleri namazda, Allah'ın huzurunda bulunmanın heybeti ile titrer. Bu yüzden durulur ve derinden ürperir. Bu ürperti oradan azalara, duygu ve hareketlere akseder. Ruhları, Allah'ın huzurunda O'nun azamet ve yüceliğine bürünür. Zihinlerini kurcalayan tüm meşguliyetler yok olur. Allah'ın yüceliğinin idrakine vardıkları, O'na kulluğun verdiği huzuru hissettikleri için başka bir şeyle uğraşmazlar. Bu yüce huzurdayken, çevrelerinde bulunan, akıllarında yer eden her şey bir kenara çekilirler. Allah'tan başkasını görmezler. Dikkatlerini sadece namazdaki sözlerin anlamlarını düşünmeye teksif ederler ve namazdan derin bir zevk alırlar. Vicdanları her türlü kirden arınır. İşte bu noktada boşlukta yüzen zerre, ana kaynağı ile buluşur. Şaşkın ruh yolunu bulur, ürkek kalp sığınağını tanır. Bu anda Allah'ın dışındaki bütün değerler, eşyalar ve şahıslar gözlerinde küçülür.[453]

Hadîs-i şerîfte buyurulur: "*Şâyet bir mü'min önce güzelce bir abdest alır, sonra da kalkıp baştan sona kalbiyle ve yüzüyle (yâni bütün varlığıyla) tam bir huzur ve huşû içinde iki rekat namaz kılarsa cennet ona vâcip olur.*"[454] Böyle bir namaz için, Hak'tan gayrı her şeyin hattâ insanın kendi nefsinin dahî gözden ve gönülden düşmesi gerekir. Böyle bir namazla ilgili olarak Süleyman Dârânî (kuddise sirruh) şu açıklamayı yapar:

---

451 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3428.

452 Ümmü Ruman demiştir ki: Namazımda sallanıyordum. Ebû Bekir (radıyallahu anh) gördü, beni öyle bir azarladı ki, az daha namazdan çıkacaktım. Sonra da Resûlullah'ın şöyle dediğini işittiğini söyledi: *"Herhangi biriniz namaza durduğunda her tarafı sakin olsun, yahudiler gibi sallanmasın. Zira namazda azaların sükûneti namazın tamamındandır."* (Alusi, *Rûhu'l-Meânî*, XVIII, 3)

453 Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VI, (18. cüz), 9-10.

454 Müslim, *Tahâret*, 17

"İki rekat namaz kılmak veya Firdevs Cenneti'ne girmek arasında muhayyer bırakılsam, iki rekat namazı tercih ederdim. Çünkü Firdevs Cenneti'ne girmek nefsin hoşlanacağı bir istektir. Fakat iki rekat namaz kılarsam Rabbimle berâber bulunmuş olurum."

Sahâbeden Abdullâh ibn Şıhhîr (radıyallahu anh), Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazdaki hâlini şöyle tasvîr eder: " Resûlullâh'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kılarken gördüm. Ağlamaktan dolayı göğsünden tencere kaynamasına benzeyen bir ses duyuluyordu."[455]

Hazret-i Ali (radıyallahu anh) namaza durduğunda benzi sararır, kendi vücûdu dâhil her şeyden sıyrılırdı. Bir muhârebede mübârek ayağına batan okun çıkarılması için namaza durmuştu. Zîrâ bu takdîrde okun çıkarılışındaki ızdırâbı hissetmeyeceğini biliyordu. İşte bu ölçüde dünyâ ile alâkayı keserek namaz kılmaya çalışmak lazımdır.

2. **Gerçek bir mü'min karakterinde huşu ile namazdan sonra "faydasız şeylerden yüz çevirme"** özelliği vardır: "*Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.*" "Lağv", sözlük anlamıyla saçma, boşuna ve hiçbir şekilde kişinin hayattaki gayesine ulaşmasında yararı olmayan şeylerdir. Mü'minler böylesi şeylere önem vermezler ve hiç bir eğilim ve ilgi duymazlar. Bu tür şeylere dalındığını gördüklerinde hemen uzaklaşırlar ve titizlikle bunlardan kaçınırlar, ya da bunlara bütünüyle ilgisiz kalırlar. Onların bu karakter yapıları:

وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا "*... Boş şeylerin yanından geçtiklerinde vakarla geçip giderler.*" (Furkan, 25/72) şeklinde beyan edilir.

Mü'min her an omuzlarında sorumluluğunun yükünü hisseden kişidir; dünya onun için bir imtihan yeri ve hayat da bu imtihan için ayrılmış sınırlı bir süredir. Tüm zihni, bedeni ve ruhuyla imtihan kağıdına eğilen bir öğrenci örneği, bu duygu da mü'mini tüm hayatı boyunca ciddi ve sorumluluk içinde davranmaya yöneltir. İmtihan salonundaki öğrenci her anının geleceği için ne kadar önemli ve etkili olduğunun bilincindeyse ve bu bilinçle en ufak bir anını bile boşa harcamak eğilimi göstermezse, aynı şekilde mü'min de hayatının her anını yararlı ve nihaî sonuca götürücü işlerle geçirir.[456]

---

455 Ebû Dâvûd, *Salât*, 156-157; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 25
456 Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 400-401.

Bu bakımdan gerçek mü'minler, boş sözlerden, boş hareketlerden, boş ilgi ve düşüncelerden kaçınan kimselerdir. Çünkü onun kalbini boş şeylerden, oyun ve eğlenceden, gereksiz ve yakışıksız şeylerden alıkoyacak her zaman ve mekanda yapması gereken amel-i salihler vardır. Allah'ı zikretmek, O'nun azametini tasavvur etmek, O'nun iç ve dış âlemde yer alan âyetlerini kavramaya çalışmak gibi mühim vazifeleri vardır. Kainattaki ilahi sahnelerin ve kudret akışlarının her biri, insan aklını bütünüyle kaplayacak ve onu hayran bırakacak keyfiyettedir. Buralar, insanın düşüncesini ciddi manada meşgul edecek ve vicdanını harekete geçirecek özelliktedir. Ayrıca insanın kalbi arındırmak, ruhu ve vicdanı temizlemek gibi vazifeleri de vardır. İnsanın gücü ve enerjisi ise sınırlıdır. Bu güç ve enerji ya insan hayatını iyileştiren, geliştirip kalkındıran bir yönde harcanacak ya da gereksiz şeyler uğruna, boşu boşuna, oyun ve eğlence için harcanacaktır. Oysa mü'min inancının gereği olarak bu enerjiyi yapıcı bir amaçla dünyanın kalkınma ve ıslahı için harcamak zorundadır.[457]

3. **Gerçek mü'minler zekatı vaktinde ve tam olarak verirler.** "Zekât" aslında *"nefsi mezmûm sıfatlardan temizlemek"* manasına gelen "zekkâ" fiilinden isimdir. Daha sonra bu kelime mecâzen *"Allah rızası için mal infak etmek"* manasına kullanılmıştır. Zira Allah için mal infakından maksat, nefsin tezkiyesidir. Veya bu şekilde yapılan infak, veren kişinin malını artırdığı için ona zekât denmiştir. Masdar bir kelimenin mef'ûl manasına gelmesi mümkün olduğundan, *"infak edilen malın bizzat kendisine de zekât"* denilmiştir.[458]

Bir diğer açıdan "zekat", arınma ve gelişme, büyüme, bir şeyin düzenli olarak artması ve herhangi bir engelle karşılaşmadan büyümesine yardım etmek manasındadır. İslâmi bir engelle karşılaşmadan büyümesine yardım etmek anlamındadır. İslâmi bir kavram olarak, hem serveti arındırmak için ondan alınan pay ve hem de bizzat arındırma eylemini ifade eder. Dolayısıyla zekât hem kalp hem de malın temizliğidir. Kalbin cimrilikten temizlenmesi; kişinin bencillikten kurtulması ve şeytanın fakirlik konusunda verdiği vesveselere üstün gelmesidir. Allah katındaki karşılık ve

---

[457] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (18. cüz), 10.
[458] İbn-i Aşûr, *et-Tahrîr*, XVIII, 12.

mükafata güvenmesidir. Zekat aynı zamanda mal için de temizliktir. Malın geri kalanını temiz ve helal kılar.

Kur'ân-ı Kerîm'de zekat mevzuu ile alakalı diğer âyetlerde ekseriyetle: "*Yu'tûne'z-zekâte: zekâtı verirler*", "*Ve âtu'z-zekât: zekâtı veriniz*" ibarelerine yer verilirken, burada özellikle "وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ" şeklinde daha farklı bir uslup kullanılmaktadır. Böyle bir ifadenin kullanılmasında mutlaka bir kısım mana incelikleri bulunmaktadır. Öncelikle âyet-i kerimede geçen "zekât"la alakalı iki farklı mana vardır:

a. Bundan maksat nefsi temizlemeye yarayan ve övgüye değer her türlü iş, davranış ki mal infakı da buna dahildir. Âyette mef'ûl olan "li'z-zekât" kelimesi, fâiline takdim edilerek "tahsis" manası kasdolunmuştur: Yani o mü'minler ki bütün faaliyetlerini, yaptıkları her işi başka maksatla değil sadece ve sadece nefislerini, kalplerini ve mallarını temizlemek, onları her türlü çirkinliklerden arındırmak için yaparlar. Hayatlarını hep bu istikamette tanzim ederler ve bu maksatlarına hizmet etmeyecek her türlü a'mâl, ef'âl ve efkârdan uzak dururlar. Yaptıkları her işi, sanki o işi yaparken Allah'a varacaklarmış gibi yaparlar. Nitekim onların bu vasfı şu âyet-i kerimede daha açık bir şekilde dile getirilmektedir:

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَٓا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ "*O mü'minler ki, verdikler hayır ve sadakaları kalpleri, her an Rablerine dönüyor olmanın haşyetiyle ürpererek verirler. (Diğer bir kıraata göre ise: Yaptıkları her işi bu haşyet, korku ve ürperme hissiyâtı içinde yaparlar)*" (Mü'minûn, 18/60)

b. Pek çok müfessire göre ise bununla bilhassa mallardan verilmesi farz olan hak yani bildiğimiz zekat manası kastedilmiştir. Şeriatte de bu kelime daha çok bu anlamda kullanılmaktadır.[459]

---

[459] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIII, 70. Burada özellikle "fâilûn" lafzının kullanılmasının hikmetleri ile ilgili şunlar söylenebilir: Felah ve necata erecek mü'minlerin mühim bir vasfı da, *zekatı en güzel şekilde edâ etmektir*. Bu mü'minler hem Allah'ın haklarını hem de kulların haklarını tam olarak yerine getirirler. Kalplerini ve nefislerini bencillik ve cimrilik gibi mezmûm sıfatlardan temizlerler. "*Onlar ki zekat vazifelerini yaparlar, (zekatlarını verirler, zekat için çalışırlar)*" âyetinde buna işaret vardır. Yani onlar, nefislerini temizlemek maksadıyla mallarının zekatını verirler. Çünkü "zekât" yani temizleme faaliyeti, nefs için bir mücâhededir. Nefs, mal toplamaya ve onu üst üste yığmaya pek düşkündür: "*Malı çok şiddetli ve hırslı bir şekilde seviyorsunuz*" (Fecr, 89/20) âyet-i kerimesi bunu ifade eder. Nefste iyice kökleşmiş olan hırs ve tamaa karşı pek şiddetli bir mukavemet gerekmektedir. İnsanın, şeytanın mal hırsını ve fakirlik

4. **Gerçek mü'minler, iffetlerini, edep yerlerini her türlü gayr-i meşru ilişkilerden korurlar.** Onlar kelimenin tam anlamıyla iffet ve namus sahibidirler. Her türlü cinsî sapıklık ve aşırılıktan uzaktırlar. Öylesine iffetlidirler ki, ilahi kanunun başkaları önünde açılmasını yasakladığı yerlerini de örterler.

Bu karakter özelliğinde ruhun, yuvanın ve çevrenin temizliği; nefsin, ailenin ve toplumun arınması vardır. Bu temizlik ve arınma; mahrem yerleri helâl olmayanların bulaşıp kirletmesine, kalbin helâl olmayan şeylere ilgi duymasına, toplumda şehvet ve arzuların hesapsız bir şekilde başını

---

korkusunu telkin eden vesveselerinden kurtulabilmesi için bu mukavemet ve mücâhede şarttır. İşte zekât ibadetini hakkıyla edâ etmek, kalbi bencillik ve cimrilikten temizler; malı da luzumsuz yere birikmekten kurtarır. Bu sebeple âyette: "**Fâilûn**" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü bu ifadede, nefiste iyice kök salıp yerleşmiş olan bencillik, hodgamlık, cimrilik gibi kötü sıfatların üstesinden gelmek üzere "şiddetli ve aşırı bir mücâhede içine girme" manası vardır. Âyet-i kerimede: "*Her kim nefsinin ihtirasından, kıskançlığından ve menfaatine düşkünlüğünden korunursa, işte asıl kurtuluşa eren onlardır*" (Haşr, 59/9) buyurulur. Zenginlerden biri, zekat verme vakti geldiği zaman hizmetçilerini çağırır ve: - Ellerimi bağlayın ve beni bir yere hapsedin. Sonra mallarımın bulunduğu depoya gidin ve oradan zekat verilecek kadarını alın. Zira şu azgın nefsim, elimi uzatıp da oradan mal çıkarmaya müsaade etmiyor, dermiş. İşte nefis bu şekilde cimridir ve mala karşı hırslıdır. Bu bakımdan kâmil bir mü'min, üzerine düşen zekât vazifesini tam manasıyla yerine getirmek sûretiyle nefsini ve malını temizleyen kimsedir. Böyle yapılmazsa mal insana belâ ve musibet olur. Zekatı verilmeyen mal kıyamet günü bir ejderha haline dönüşerek sahibinin boynuna dolanır ve: "İşte ben senin dünyada sevdiğin ve vermeye kıyamadığın malınım ve hazinelerinim", der. İşte bu manaları ifade etmek üzere "**fâilûn**" ibaresi kullanılmıştır. Şayet âyet-i kerimede bu ifade yerine meselâ "*yu'tûne'z-zekât: zekatı verirler*" veya "*yuzekkûne: temizlenirler*" denilmiş olsaydı bunlarla, "*nefse karşı mücâhede ve onu yenip altetmek için gayret etmek*" manası ifade edilemezdi. (Sâbûnî, *Kabes min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm,* VIII, 152-153) Bu bakımdan âyet-i kerimede, zekâtın, dünya, mal-mülk sevgisi vesâir çirkin ve mezmûm sıfatlardan temizlenmesi için farz kılındığına işaret bulunmaktadır. "*Onların mallarından, kendisiyle onları temizleyeceğin, paklayacağın bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duaları onlara huzur ve sukûnet verir…*" (Tevbe, 9/103) buyurulur âyet-i kerimesi de bunu açıkça ifade etmektedir. Zira kişinin salahı ve kurtuluşu ancak nefsin tezkiye edilmesiyle mümkündür. Bunu da: "*Şüphesiz nefsini (mezmûm sıfatlardan) arındıranlar kurtuluşa ermiştir*" (A'lâ, 87/14) "*Nefsini kötülüklerden arındıran (maddî ve manevî kirlerden temizleyen) mutlaka kurtuluşa ermiş; onu kötülüklere gömen de elbette hüsrana uğramıştır*" (Şems, 91/9-10) Bu âyet-i kerimelerin ışığında hâdiseye baktığımız zaman, zekâttan muradın, muhabbeti kalbimizde yattığı halde malın öylesine rastgele verilmesi olmadığını anlarız. Zekat diğer bir ifadeyle malın, canın ve her türlü imkanın infakı ancak dünya muhabbetini kalpten silmek içindir. Diğer kötü ve çirkin sıfatlar da, temizleninceye kadar dünya muhabbeti gibidirler. (Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* VI, 68)

alıp gitmesine, aile ve neslin bozulmasına karşı korunmakla sağlanır. Burada Kur'ân-ı Kerîm cinsi ilişkilerde helal olan yolları da göstermektedir: "*Onlar, yalnız eşleri ve cariyeleri dışında mahrem yerlerini herkesten korurlar. Bu iki durumda ayıplanmaları söz konusu değildir.*" Bizzat cinsel arzunun ve onu özellikle dindar ve takva sahibi kişiler için meşru yollarla gidermenin de yerilmiş olduğu gibi yanlış bir anlama olmasın diye ara cümlesi olarak bu iki âyet gelmiştir. Yalnızca mü'minlerin gizli yönlerini titizlikle korudukları ifadesiyle yetinilmiş olsaydı, bu durumda onların rahip ve münzevî bir hayat içinde yaşayan kişiler gibi evlenmeden "terk-i dünya" bir hayat sürmeleri gerektiği anlamı çıkarabileceğinden bu tür yanlış anlamalar pekişebilirdi. Bunu önlemek için, cinsel arzunun meşru yollarla giderilmesinde sakınca olmadığını böyle bir ara cümleyle belirtme gereği duyulmuştur.[460]

"*Fakat kim bunların ötesini isterse, böyleleri sınırı aşanlardır.*" Âyeti, cinsel arzunun zina, eşcinsellik, hayvanlarla temas ve bunlar gibi daha başka yollarla gidermenin haram olduğunu açıklamaktadır.

5-6. **Gerçek mü'minler, uhdelerine verilen emanetleri korurlar ve sözlerini tutarlar**. Fert ve toplum olarak emanetlerine ve sözlerine bağlı kalırlar. Emanet yalnız mala has değildir. Bütün şer'î teklifler, Allah'a ait haklar ve kullara ait haklar, vekaletler, velayetler, memuriyetler de emanetlerdendir. Ahid de, gerek Allah'a ve Peygambere ve gerekse insanlara karşı olan anlaşmaları ve taahhütleri içine almaktadır.[461] Mü'minler bu büyük emanetleri gözetirler ve fıtratlarının bu doğrultudan sapmasına izin vermezler. Onlar anlaşmalarına sadık kalır ve verdikleri sözleri de yerine getirirler. Öncelikle Allah'a verdikleri kulluk sözünü hakkıyle ifa ederler. Allah adına kullara verdikleri sözlerin ifasına da dikkat gösterirler.

Görüldüğü üzere âyeti kerime sözü kısa ve tüm emanet ve sözleşmeleri kapsayacak şekilde genel tutmaktadır. Mü'minleri emanetlerine ve antlaşmalarına bağlı kimseler olarak tasvir etmektedir. Bu onların her zamanki karakter özellikleridir. Sıhhatli bir toplum düzeni oluşturmak için bunlar temel prensiplerdir. Emanetlerin yerine getirilmediği, antlaşmaların

[460] Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 401-402; Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (18. cüz), 11-12.
[461] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3430.

gözetilmediği toplumlarda anarşi ve anlaşmazlıklar had safhada olur. Bu temel kaideler, sosyal hayatın temeli olarak görülmediği sürece toplum hayatı doğru ve sağlıklı bir görünüm arzedemez. Bu bakımdan, güven ve huzurun yaygınlaşması için bu ilkelere bağlılık bir zorunluluktur.

7. **Son olarak mü'minlerin ayrılmaz özellikleri olarak tekrar namaza dikkat çekilmekte** ve onların, namazlarını dikkatli bir şekilde eda ettikleri, aksatmaksızın kıldıkları, namazı kılma konusunda ihmalkâr davranmadıkları beyan edilmektedir. Onlar, namazı nasıl kılınması gerekiyorsa öyle kılarlar, namazı kısaltmazlar. Tam vaktinde, farzıyla, sünnetiyle, eksiksiz kılarlar. Bütün kuralları, bütün hareketleri yerine getirirler. Canlı ve gönüllerini bütünüyle namazın anlamı ile doldurarak kılarlar. Görüldüğü üzere bu sürede mü'minlerin özellikleri namazla başlayıp namazla bitmektedir. Bu da namazın iman binasındaki önemli yerini göstermektedir.

İşte bu vasıfları kendilerinde bulunduran mü'minler, "Firdevs" cennetlerine varis olacaklar ve orada ebedî kalacaklardır. "Firdevs", hemen hemen bütün dillerde kişinin evine bitişik, duvarlarla çevrili ve içinde de her türden meyve, özellikle üzüm bağları bulunan geniş bahçe anlamındadır. Kelimenin sevimli kuşlar ve hayvanlar içerme anlamı da vardır. Dolayısyla Firdevs, çok sayıda bahçeler, bağlıklar, her çeşitten meyveler ve nimetler içeren geniş yerler, cennetlerdir. Bu cennetler, dünya hayatında güzel bir kulluk süren hakiki mü'minler için hazırlanmıştır.

❁

Zaman zaman ifade ettiğimiz gibi mü'minlerle ilgili bazı tarif ve tasvirler geniş bir çerçevede ele alındığı gibi, bazen de önemli bir veya iki nokta üzerinde durulmaktadır. Şu âyet-i kerime de bunlardan biridir:

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوهُ اِنَّ الَّذٖينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ "*Mü'minler, ancak Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan*

dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfiret edicidir, merhametlidir." (Nûr, 24/62)

Bu âyetin indiriliş sebebi şöyledir: Hendek savaşında Kureyşliler'in ve diğer müşrik kabilelerin toplanıp Medine'ye saldırma kararını işitince Peygamberimiz, Medine'nin çevresinde hendek kazılmasını kararlaştırdı. Müslümanları sevap kazanmaya teşvik etmek için bizzat kendisi de çalıştı. Onunla birlikte diğer müslümanlar da yoğun bir şekilde çalıştılar ve çalışmalarını aksatmadan sürdürdüler. Ancak münafıklar Peygamberimizin ve müslümanların bu çalışmasında ağır davranıyorlar, hatta işten kaytarıyorlardı. Kolay işlerle oyalanıyorlardı. Peygamberimizin haberi ve izni olmadan evlerine gidiyorlardı. Öte yandan müslümanlardan birinin de mutlaka yerine getirmesi gereken bir işi olsaydı gidip Peygamberimizden izin alır, işini görürdü. İşini gördükten sonra da iyiliğe olan arzusu ve sevap düşüncesi ile eski işine dönerdi. Bunun üzerine yüce Allah onlar hakkında bu âyeti indirdi.[462]

Burada kasr üslûbuyla bir mü'min tarifi yapılmaktadır. "Mü'minler ancak şu kimselerdir." buyrulduktan sonra özellikle ictimaî bir işle meşgul oldukları zaman, cuma, bayram, istişare, savaş gibi toplanmayı gerektiren ya da faydası veya zararı umumî olan bir iş üzerinde bulundukları zaman Peygamber Efendimiz'den izin almadıkça gitmemeleri gerektiği vurgulanır. Zira burada ele alınan mevzu, Resûlullâh Efendimiz'le beraber bir iş üzere bulunmak, o işi yaparken Allah Resûlü'nün emriyle hareket etmek, mümkün oldukça iş bitinceye kadar sabretmek ve zarûrî bir durum zuhûr edince de Efendimiz'den izin almadan ayrılmamaktır. Bu sebeple Yüce Rabbimiz burada mü'minlerin vasfını sayarken Allah'a ve Resûlü'ne îmândan sonra "Peygamber'den izin isteme" mes'elesini öne çıkarmaktadır. Bu âyetler toplum ile önderi arasındaki kişisel ve emir komuta ile ilgili davranış kurallarını içermektedir.

Kamu görevi, toplumun genelini ilgilendiren bir iş, bir savaş, bir danışma gibi toplumsal katılımı gerektiren önemli görevlerdir. Bu yüzden önderleri müsaade etmedikçe mü'minler bu görevi bırakıp bir tarafa gitmezler. İşin çığırından çıkıp ciddiyetten uzak, düzensiz bir başıbozukluğa

[462] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIV, 34-35.

dönüşmesine müsaade etmezler. Onlar mecburi olmadığı sürece kamu görevini bırakıp izin de istemezler. Çünkü onların imanı ve edebi toplumun zihnini uğraştıran ve genel dayanışmayı gerektiren bir kamu görevini terketmeye engeldir. Bununla beraber Kur'ân, izin verip vermeme yetkisini toplumun önderi olan Hz. Peygamber'e ve onun şahsında liderlere bırakmaktadır.

❁

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minler için, onları övücü çok güzel isimler kullanmaktadır. Bunlardan biri de "Rahman'ın kulları" ifadesidir. Furkan sûresinde "Rahman'ın kulları şunlardır" diye başlayarak, bu manevi dereceye yükselecek kişilerin taşımaları gereken karakter özellikleri sayılmaktadır. İlgili âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذٖينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ❁ وَالَّذٖينَ يَبٖيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ❁ وَالَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ❁ اِنَّهَا سَٓاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ❁ وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا وَالَّذٖينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتٖي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا

"*Rahman'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) 'Selâm!' derler (geçerler). Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler. Ve şöyle derler: Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir! O kulla, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar. Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksiz yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahının (cezasını) bulur.*" (Furkan, 25/63-68)

وَالَّذٖينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ❁ وَالَّذٖينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ❁ وَالَّذٖينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقٖينَ اِمَامًا ❁ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فٖيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ❁ خَالِدٖينَ فٖيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

"*O kullar, yalan şahitlik etmezler. Boş söz ve işlere rastladıklarında vakarla oradan geçip giderler. Kendilerine Rab'lerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı sağırlar ve körler gibi davranmazlar. Ve şöyle niyaz ederler:*

'Ey keremi bol Rabbimiz! Bize gözümüzün, gönlümüzün sürûru olan temiz eşler ve nesiller ihsan eyle, bizi müttakîlere önder eyle!' 'Yalnız müttakî olmakla yetinmeyip, müttakîlerin önderi olmak arzusu, ne ulvî bir düşüncedir! Bundan yüksek bir fikrî ilerleme ve ideal düşünülemez.' İşte onlara, hak yolda sabır ve sebat göstermelerine karşılık, kendilerine cennetin üstün sarayları verilecek. Oraya selamla, hürmetle buyur edileceklerdir. Hem de devamlı kalmak üzere oraya gireceklerdir. Orası ne güzel varış yeri, ne güzel bir yerleşim yeridir!" (Furkan, 25/72-76)

Rahmân'ın o seçkin kulları, yani zikir ve şükrünü bilerek yalnız o Rahmân'a kulluk eden o mutlu kimseler, pek güzel ahlâkî faziletlere sahip olduklarından, sûrenin sonuna doğru beyan edildiği gibi, "yüksek makamlarla mükafatlandırılacaklardır." Burada Rahmân'ın kulları, şu sekiz sıfatla nitelenerek İslâm ahlâkının, medeniyetinin, düşüncesinin ve idealinin bir özeti yapılmış, gerçek mü'min karakterinin en belirgin tabloları tasvir edilmiştir:

1- **Öncelikle onların yürüyüş tarzları zikredilmektedir**. Rahmân'ın kulları, öyle kimselerdir ki, öncelikle gidişleri, yeryüzünde yürüyüşleri ve hareket tarzları mülayimdir. Zorba, mağrur, kibirli, saygısız, kaba ve haşin değil; sukünet ve vakar ile alçak gönüllü bir şekilde terbiyeli, nazik ve yumuşak yürürler. Etraflarına eza ve sıkıntı vermez, sendeler gibi gitmez, hesaplı, saygılı, merhamet tavrıyla güven ve huzur yayarak giderler. Yürürken kendilerini zorlamazlar, yapmacık hareketlerde bulunmazlar. Ne kibirlenirler ne de böbürlenirler. Ne burunları havada yürürler ne de kabararak veya şişinerek yürürler. Çünkü insanın sergilediği tüm davranışları gibi yürüyüşü de onun kişiliğinin ve içindeki duygularının göstergesidir. Normal, kendine güvenen, kararlı ve ciddi bir ruh, bu özelliklerini sahibinin yürüyüşüne de yansıtır. Böylece normal, kendinden emin, ciddi ve kararlı yürür. Yoksa "yeryüzünde yumuşak adımlar atarak yürürler", onların ölü gibi, boynu bükük, omuzları sarkık, sallanarak yürüdükleri anlamına gelmez.[463] Peygamber efendimiz -salat ve selam üzerine olsun- yürüdüğü zaman canlı ve dik yürürdü. İnsanlar içinde en hızlı yürüyeni, en güzel ve en rahat

463 Elmalılı, *Hak Dini,* V, 3611; Seyyid Kutup, *Fî Zılâl,* VI, (19. cüz), 56.

yürüyeniydi. Ebû Hureyre şöyle der: "Peygamber efendimizden -salat ve selam üzerine olsun- daha güzel birini görmedim. Sanki yüzünde güneş parlıyordu. Ondan daha hızlı yürüyeni de görmedim. Yürürken önünde yer bükülür gibiydi. Biz onunla yürürken çok zorlanırdık ama o, hiç aldırmazdı." Ali ibn Ebû Talip –Allah ondan razı olsun– şöyle der: Resûlullah yürürken yukarıdan iniyormuş gibi yürürdü. Bir keresinde de şöyle demişti: Yokuş yukarı çıkarken bile aşağı iniyormuş gibi yürürdü.[464] Bu ise, kararlı, gayretli ve cesur insanların yürüyüşüdür.

Cahiller, yani kendini bilmezler, edepsiz güruh onlara laf attığı zaman kendilerine "selam" derler. Selametle neticelenecek söz söyler, yahut "selametle" derler. Onlar ciddilikleri, vakurlukları, kararlılıkları ve içlerindeki büyük ideallerle uğraşıyor olmaları nedeniyle ahmakların ahmaklıkları ile kendini bilmezlerin beyinsizlikleri ile ilgilenmezler. Akıllarını, vakitlerini ve emeklerini beyinsizlerle, ahmaklarla tartışmakla, onlarla kavga etmekle, dolaşmakla uğraştırmazlar, boşuna harcamazlar. Aptallarla beraber olmaktan, gereksiz davranışlarda bulunmaktan uzak dururlar: Bu tip kimselere yumuşak sözlerle karşılık verirler. Güçsüz olduklarından değil elbette, tenezzül etmemekten, çaresizlikten değil üstünlük duygusundan dolayı yumuşak davranırlar. Boş şeylerden, aptalca işlerden daha önemli, daha onurlu ve daha üstün değerlerle ilgilenen, onurlu bir insanın vaktini ve emeğini uygun olmayan bir işte harcamasını istemedikleri için yumuşak sözlerle karşılık verirler.[465]

2. **İkinci olarak o güzel kulların karanlık gecelerde Rableri ile olan kulluk münasebetleri takdim ediliyor**. Âyetteki ifade tarzı, gecenin bir bölümünde insanlar uykudayken Rahman'ın kullarının hareketlerini tasvir amacı ile namazdan secde ve kıyam hareketlerini ön plana çıkarıyor. Onlar, Rablerine secdeler ve kıyamlar ederek geceliyorlar. Bu insanlar, tatlı ve rahat uykudan daha yararlı, daha dinlendirici bir şeyle meşgul oluyor, Rabb'lerine yönelmekle, ruhlarını ve azalarını O'na bağlamakla uğraşıyorlar. Gece evlerine, yataklarına çekildikleri zaman gidişatları hep böyle oluyor. Yatışları, kalkışları da hep Allah için oluyor. Gecelerini, takva,

---

[464] İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 379-380.
[465] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3612; Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (19. cüz), 56.

Allah'ın murakabesini ve azametini tefekkür, O'nun azabından korkma duyguları ile geçiriyorlar.

3. **Bu arada onların, kıyam ve secde halindeyken gönüllerinde taşıdıkları derin takva duygularından akisler yer almaktadır**. Bu güzel kullar, kendi amellerine değil Allah'ın sonsuz merhametine güveniyorlar. Onlar Rabb'lerinin huzurunda ayakta dikilirken, secdeye varırken, Rahman'ın arşını görürken kalpleri Allah ve cehennem korkusu ile dolarak şöyle diyorlar: "*Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu O'nun azabı gelip geçici değil, devamlıdır. Orası cidden ne kötü bir yerleşme ve ikamet yeridir!*" Sanki cehennem herkesin önüne serilmiş, tüm insanlığın yolunu kesmiş, kollarını uzatmış, ağzını açmış, uzak-yakın herkesi yakalayıp yutacakmış gibi duruyor. Rahman'ın has kulları da korkuyorlar, ürperiyorlar, bu azabı kendilerinden uzak tutması, bu azapla karşılaşmaktan, bu azaba uğramaktan kurtarması için Rabblerine yalvarıyorlar. Onlar cehennemi görmemişler ama cehennemin varlığına inanıyor; Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'in tasvir ettiği şekliyle cehennemi zihinlerinde canlandırıyor ve O'nun azabından âlemlerin merhametli Rabbine sığınıyorlar.

4. **Onların önemli bir karakter yapıları yaptıkları harcamalarda kendini göstermektedir**. Onların, harcadıklarında israf etmediklerini, cimrilik de yapmadıklarını ve orta bir yol tuttuklarını görüyoruz. İsraf kelime olarak herhangi bir şeyde haddini aşmaktır. İnfakta israf ise, yapılan harcamalarda Allah'ın kulları için mübah kıldığı sınırı aşmaktır. "İktar", Allah'ın emrettiği sınırın altında bir harcama yapmak, "kıvâm" ise bu iki aşırı uç ortasında mutedil bir yol tutmaktır.[466] Harcama ya bir zaruret ya bir ihtiyaç veya bir güzellik için yapılır. Zaruri olan harcama yapılmayınca yaşamak mümkün olmaz. Mesela ölmeyecek kadar yemek bir zarurettir. İhtiyaç duyulan masraf yapılmazsa güçlük çekilir. Doyacak kadar yemek ihtiyaçtır. Güzelleştirme için yapılacak masraf yapılmadığı takdirde ise güzellik olmaz. Güzel ve leziz yemekler hazırlamak gibi. Ferdin ve toplumun kendi kazancına göre bu derecelerden bir sınırı vardır. Şu halde ne zaruret, ne ihtiyaç ve ne de güzellik için

466 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XI, (19. cüz), 48.

olmayan, faydasız, zararlı, meşru olmayan yönlere yapılan harcama herkes için bir israf olduğu gibi, insanların ihtiyacı karşısında fazla yiyip içmek de güzel değil, israf sınırına girmiş olur. İyilik ve yarar sağlayan şeylere harcamak ise boşa harcamak değil, üretmek olacağından israf olmaz. İşte Rahmân'ın kulları faydasız, hayırsız yere sarfetmezler, hakkını da kısmazlar, ikisi arası bir yolda yürürler.[467]

Bu ölçü, İslâm'ın fert ve toplum hayatında gerçekleştirmek istediği eğitimin vazgeçilmez bir özelliğidir. Çünkü İslâm bütün prensiplerini denge ve ölçü esaslarına dayandırır. Müslüman, belli ölçülerde hak sahibi olmakla birlikte, ilahi şeriatı hayatına egemen kılmayan diğer toplumlarda olduğu gibi kendi malını dilediği gibi harcama özgürlüğüne sahip değildir. Müslüman savurganlıkla eli sıkılık arasında bir orta yol benimsemekle yükümlüdür. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا "*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan, kaybettiklerine hasret çeken bir hale düşmeyesin.*" (İsra, 17/29)

Zira savurganlık kişiyi, toplumu ve malı bozar. Eli sıkılık ise hem sahibinin hem de çevresindeki toplumun bu maldan yararlanmasına engel olur, malı hapseder. Halbuki mal toplumsal hizmetler için kullanılması gereken bir araçtır. Gerek savurganlık gerekse eli sıkılık hem toplumsal ortamda hem de ekonomik alanda büyük sarsıntılara, karışıklıklara neden olurlar. Malı hapsetmek krizlere yol açtığı gibi, sınırsız ve hesapsız bir şekilde serbest bırakmak da içinden çıkılmaz sıkıntılara sebep olur. Bunun yanı sıra kalplerin ve ahlâkın da bozulma riski artar.

5. **Bu noktada bu seçkin kulların haramlardan ve özellikle büyük günahlardan titizlikle uzak duruşları zikredilmektedir**. Öncelikle amel-i salih yapma hassasiyetleri beyan edildi, şimdi de Allah'ın haramlarından kaçınma hassasiyetleri izah ediliyor. Buna göre onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarmazlar ve kulluk yapmazlar. Zira şirki terk ederek Allah'ın bir ve ortaksız olduğunu kabul etmek İslâm inanç sisteminin temelini oluşturur. Onlar haksız yere adam öldürmezler ve zina etmezler.

---

[467] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3613.

Şirk, katil, zina büyük günahların en büyüğü olan bu üç büyük günah din, medeniyet ve insanlık namına işlenip duran cinayetlerden olduğu için, burada özellikle bunlardan sakınmak zikredilmiştir. Bu üç önemli özellik, insana yakışır bir hayat ile, ucuz, çirkin ve hayvanlık düzeyindeki aşağılık bir hayat arasındaki yolların ayrılış noktasını belirledikleri için, yüce Allah bunları Allah katında yaratıkların en üstünü ve en onurluları olan Rahmanın has kullarının özellikleri arasında saymakta ve bunların üzerine son derece sert bir tehdit içeren bir değerlendirme yapmaktadır:

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ۞ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا "*Kim de bunları yaparsa günahının cezasını bulur. Kıyamette, o büyük duruşma gününde onun cezası katmerli olur ve azapta, zillet içinde ebedî kalır.*" (Furkan, 25/68-69)

6. **Bu özellik de yine haramlardan uzak durmakla ilgilidir. Onlar, yalan yere şahitlik yapmazlar**. Bunu yapmadıkları gibi, yalan söylenen ve yalan dolan dönen yerlerde de durmazlar. Boş söze rastladıkları zaman, faydasız veya zararlı olduğundan terk edilip ortadan kaldırılması bir görev olan lüzumsuz şeyler duydukları zaman vakar ile onurlu bir şekilde oradan geçer giderler. Âyetin ifadesine göre, kendileri böyle boş ve anlamsız şeylere asla teşebbüs etmedikleri gibi, ellerinde olmadan yolları düşer, tesadüfen rast gelirlerse de bunlara iltifat etmezler, şereflerine uygun bir tavırla oradan uzaklaşırlar. Böyle şeylere katılmak bir yana, görmekten, yakınından geçmekten bile kaçınırlar. Çünkü onların boş ve gereksiz şeylerden çok daha önemli işleri vardır. Has kulların bu karakter özellikleri ile ilgili olarak başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ
"*Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize sizin işleriniz size. Size selam olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz' derler.*" (Kasas, 28/55)

7. **Şimdi de o seçkin kulların Allah'ın âyetleri karşısındaki duruşları canlı, tasvirî bir üslupla gözler önüne serilmektedir**. Onlar, Rablerinin âyetleri kendilerine hatırlatıldığında; yani kendilerine ihtar edildiği, vaaz ve nasihat olunduğu, ders verildiği zamanlar, o âyetlere

karşı sağırlar ve körler gibi davranmazlar; dinlemezlik etmezler, üzerine üşüşürler, fakat görür göz, dinler kulak olarak üşüşürler.[468] Bu ifadeden, duymayan, görmeyen, bir hidayete ya da nura uymayan kör ve sağırlar gibi düzmece ilahlarına, sapık inançlarına, batıl düşüncelerine körü körüne sarılan müşriklere yönelik bir kınama anlaşılmaktadır. Duymadan, görmeden, düşünmeden yüzüstü bir şeye kapanma hareketi, körlerin gafletliğini, körlüğünü ve dar düşünceliğini tasvir etmektedir.[469] Rahman'ın kulları ise, inanç sistemlerinin dayandığı gerçeği ve Allah'ın âyetlerinin içerdikleri doğru mesajı bilinçli olarak, görerek kavrarlar. Onların kalpleri, Allah'ın âyetlerine karşı açıktır; o âyetleri anlayarak, ibret alarak okurlar, dinlerler ve manasını idrak etmeye çalışırlar.

8. **Nihayet onların, kendilerini Allah yoluna adayacak salih nesil ve zürriyet niyazları dile getirilir**. Onlar huzur-ı ilâhîye hep dua ve iltica halindedirler. "Ey Rabbimiz! Gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler ihsan et! Eşlerimiz ve zürriyetlerimiz sebebiyle bizlere gözümüzü aydınlatacak nimetler, mutluluklar ver! Bizi takva sahiplerine önder kıl!" diye dua ederler. Kendilerinden sonra, bağlı bulundukları İslâmi hayat nizmına uyan bir neslin gelmesini, kendileri gibi inanan, göz aydınlığı olacak eşlerinin olmasını, kalplerinin onlarla huzura kavuşmasını, bu sayede "Rahman'ın kullarının" sayılarının artmasını isterler. Bu duada görüldüğü üzere, sadece muttaki olmak değil, müttakîlerin önderi olmak arzusu ne büyük bir gaye, ne kutsal bir düşünce ve idealdir.

Bu sıfat ve özellikleri taşıyan has kullar, özel cennet odalarında esenlik dilekleri ve selamla ağırlanırlar. Bu, onların bahsedilen özelliklerini ısrarla korumalarının, amel-i salihaya devam etmelerinin ve sabretmelerinin mükafatıdır. Bu mükafat ve vardıkları bu cennetler ne güzeldir!

❁

Kur'ân-ı Kerîm'de öyle yerler var ki, orada Müslümanların iman, ibadet, ahlâk ve muamelat bakımından pek çok vasıfları birlikte zikredilir. İşte mealini vereceğimiz şu âyet-i kerime onlardan biridir:

---

468 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3614.
469 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (19. cüz), 60-61.

اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَث۪يرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظ۪يمًا

"*Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*" (Ahzâb, 33/35)

Bundan önceki âyet-i kerîmelerde ezvâc-ı tâhirâta mahsus hükümler ve tavsiyeler yer almaktadır. Bunlar özetle Allah'ı, Resûlü'nü ve âhiret hayatını, gelip geçici dünyâya tercih etmek, günahlardan uzak durmak, Allah ve Resûlü'ne gönülden boyun eğmek, sâlih ameller işlemek, her türlü ahlâkî kemâlâta sâhip olmaya gayret göstermek, namazı kılmak, zekâtı vermek, Allah ve Resûlü'ne itaat etmek, hâsılı Kur'ân ve sünnet muhtevâsında istikâmet üzerinde bir hayat yaşamaktır. Bu emir ve tavsiyelerin sâdece Peygamber Efendimiz'in hanımlarına mahsus olmayıp kendi vüs'at ve kudretleri nisbetinde diğer bütün müslümanları da şümûlüne aldığını bildirmek üzere bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Burada mü'min şahsiyetlerde bulunması gereken on tane aslî vasfa yer verilmiştir. Bunlar şöyledir:

1. Müslüman olmak,
2. Mü'min olmak,
3. Allah'ın hükmüne teslim olmak, gönülden boyun eğmek,
4. Dürüst olmak,
5. Sabırlı olmak,
6. Huşû sâhibi olmak (namazı huşu ile kılmak)
7. Zekât ve sadaka vermek,
8. Oruç tutmak,
9. İffeti muhafaza etmek,
10. Allah'ı çok çok zikretmek.

Bu mü'min karakterinde öncelikle teslimiyet ve iman yer almaktadır. Çünkü bütün manevi güzelliklerin temelinde bu vardır. İmana dayanmayan hiçbir amel ve ahlâki davranış fayda sağlamayacaktır. Sonra kulluk şuuru ile Allah'a boyun eğmek gelmektedir. Peşinden doğruluk ve sabır gibi İslâm ahlâkının iki esası zikredilir. Kıyamet günü, doğrulara doğrulukları fayda verecek[470] ve ancak gerçekten sabredenlere mükâfatları tastamam ödenecektir.[471] Bu temel vasıflardan sonra farz olan amellere geçilmekte, öncelikle namaz sonra zekat ve peşinden oruç anılmaktadır. Bu mü'minler, devamlı olarak namazı huşu ile, erkanına dikkat ederek kılarlar, zekatı şartlarına uygun olarak vaktinde ve tamıtamına verirler ve orucu da gerektiği gibi tutarlar. Son olarak iki mühim hususa dikkat çekilmektedir: İffeti muhafaza ve Allah'ı çok çok zikretmek. Onlar, Allah'ın emrettiği şekilde iffetlerini muhafaza ederler, haramdan uzak durarak helalle yetinirler. Kendilerini yaratan ve sayısız rızıklar veren Allah' da çok çok zikrederler ve O'nu hiçbir zaman hatırlarından çıkarmazlar. Bu vasıfları taşıyan talihli kulları Yüce Allah affedecek, bağışlayacak ve onlara büyük mükafatlar verecektir.

❀

Kur'ân-ı Kerîm, kurtuluşun yegane yolu olarak, Allah Teâlâ'nın emrettiği ve Peygamber Efendimiz'in sözleri ve fiilleriyle beyan ettiği güzel ahlâk ile ahlâklanmayı göstermektedir. Gerçekten ruhlarını arındıran ve nefislerini kötülüklerden temizlemeyi başaran kimseler, ebedi mükafatın hak sahibi olacaklardır. Şu âyet-i kerimelerde de yine bahsi geçen seçkin mü'minlerin karakter yapılarından haber verilmektedir:

فَمَآ اُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ❀ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ❀ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ❀ وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ "*Bu mükafat iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir. Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar. Kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar Rablerinin davetine icabet ederler. Ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz*

[470] Bkz. Maide, 5/119
[471] Bkz. Zümer, 39/10

rızıktan da (Allah yolunda) harcarlar. Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar." (Şûrâ, 42/36-39)

Burada zikredilen özellikler şunlardır:

1. İman etmek
2. Allah'a tevekkül etmek
3. Büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınmak
4. Kızdıkları zaman kusurları bağışlamak
5. Rablerinin davetine icabet etmek
6. Namazı kılmak
7. İşlerini istişare ile yapmak
8. İnfak etmek
9. Haksızlığa uğrayınca yardımlaşmak

1-2. Görüldüğü üzere yine manevi başarı ve felahın ilk şartı olarak "iman" zikredilmiştir. İmanın peşinden "Allah'a tevekkül" gelmektedir. Tevekkül, İslâmî manada Allah'a güvenmek, O'nun hükmünün mutlaka meydana geleceğine kesin olarak inanmak ve alınması gereken tedbirleri almak manasına gelir. Dolayısıyla tevekkül; müslümanın, yapacağı işlerde tüm zahiri sebeplere sarılması, alınması gereken tedbirleri alması, çalışıp çabalaması, ama gönlünü bunlara bağlamayıp sadece Allah'a dayanmasıdır. Tevekkül, hiç bir zaman, çalışmayı ve sebebe sarılmayı terk edip, Allah'ın dediği olur, diyerek kenara çekilmek değildir.[472] Nitekim Hz. Peygamber, devesini salıvererek Allah'a tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye *"Onu bağla da öyle tevekkül et"* buyurmuştur.[473] İşte sözü edilen Müslümanların, güçleri nisbetinde sorumluluklarını yerine getirerek Rablerine tevekkül halinde olduklarını görmekteyiz.

3. Onlar günahlardan uzak dururlar. Burada günahla ilgili olarak özellikle "Kebâir" ve "Fevâhiş" kelimeleri kullanılmaktadır. Kısaca "kebâir", üzerine tehdit gerçekleşen veya haddi yani şer'î cezayı gerektiren yahut Kur'ân ve sünnette açıkça yasaklanmış olan günahlardır. "Fevâhiş"

---

472 Razî, *Mefatih'l-Gayb*, I, 111, 122; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5063-5064; *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, "tevekkül" md., s. 76.

473 Tirmizî, *Sıfatü'l-Kıyame*, 60

ise onların içinde özellikle çirkinliği açık ve aşırı olan günahlardır.[474] Büyük günahlardan ve iğrenç davranışlardan kalbi arındırmak, temiz davranışlar sergilemek gerçek imanın sonuçlarından biridir. Bir insan büyük günahlar ve kötülüklerden kaçınmaz ve onlara yönelirse kalpteki iman berraklığını ve saflığını koruyamaz. Âyette bir incelik yer almaktadır: Yüce Allah, insanın zayıf ve dirençsiz olduğunu bildiğinden, kendi katındaki mükafatı haketmenin sınırını "büyük günahlardan ve kötü davranışlardan kaçınmak" şeklinde belirtmekte, küçük günahları ve hataları bunun dışında tutmaktadır. Rahmetiyle küçük günahları daha kolay bağışlayacağına işaret etmektedir.[475] Bu sebeple yüce Allah'tan haya etmek gerekir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın bu müsamahası insanı mahcup etmekte, O'nun bağışlama lütfu, onurlu kalplerde utanma duygusunu uyandırmaktadır.

4. Onlar normal zamanlarda insanları rahatlıkla bağışladıkları gibi, bunun ötesinde kızdıkları zamanda bile bağışlarlar. Ne zaman gazaplanırlarsa suçu onlar örterler, kusuru affederler. Gazab (kızgınlık) halinde kusur ve günah bağışlayabilmek gayet nadir olan yüksek bir ahlâktır. İşte kızgınlık halinde kusur örtmek, kızgınlığı yutmak gibi büyük özellik ancak bu mü'minlerin karakter özelliğidir. Onlar, daha önce geçen وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ "*Öfkelerini yutanlar, insanların kusurlarını affederler*" (Âl-i İmrân, 3/134) övgüsüne layıktırlar. Yüce Allah öfkenin insanın öz yaratılışından kaynaklanan bir tepki olduğunu ve bunun büsbütün kötülük olmadığını bildiğinden, âyette öfkelenmek özü itibariyle yasaklanmamakta ve bir hata olarak nitelendirilmemektedir. Tam tersine insanın yaratılışının bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Böylece insan, fıtratı ile dininin emri arasında şaşkın duruma düşmekten, duygu ve davranış olarak çelişik görünümler sergilemekten kurtarılmaktadır. Zira Allah için, dini için, hak ve adalet için öfkelenmek, yerinde bir davranıştır ve hatta gereklidir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm, insanı aynı zamanda öfkesini yenmeye, bağışlamaya, affetmeye yöneltmekte ve bu vasıfları imanın önemli semerelerinden biri olarak takdim etmektedir. Her

---

474 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XIII, (25. cüz), 47-48; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4247-4248.
475 Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VII, (25. cüz), 45-46.

konuda bize örnek olan Peygamber Efendimiz, hiçbir zaman kendi şahsı için kızmamış, sadece Allah için kızmış, Allah için kızınca da bundan bir pişmanlık duymamıştır.

5. Onlar, Rablerinin her türlü davetine koşarak gelirler. O'nun her emrini yerine getirmeye çalışırlar. "İsticâbet", davete kulak vermek ve gereğine uymak demektir. Allah'a isticabet, O'nun peygamberine isticabettir. Çünkü peygamber, Allah adına tebliğ yapan ve insanları İslâm'a çağıran kimsedir.[476] Onların peygambere inanmak ve itaat etmek sûretiyle Allah'a itaat ederler. Onlar, Rabb'leri ile aralarına giren tüm engelleri ortadan kaldırırlar. Kişi ile Rabbi arasında en büyük engel, insanın bizzat kendisi, ihtirasları, nefsin bitmez arzu ve istekleridir. İnsan bu engellerden kurtuldukça Rabb'ine giden yol açılır. Bu durumda Rabb'inin davetine kolaylıkla icabet eder. İşte bahsedilen mü'minler, kendileri ile Rableri arasındaki engelleri aşmış ve Allah'ın emrine kolayca icabet edecek derecede kalbî kıvama ermiş kimselerdir.

6. Onlar namazlarını en güzel şekilde kılarlar. Namazsız mü'min olmaz ve namazsız kurtuluş da olmaz. Çünkü namaz islamın temel ilkelerinden ikincisidir. Namaz Allah'ın davetine icabet etmenin ilk belirtisidir. Kul ile Rabbi arasındaki en kuvvetli bağdır.

7. Onlar her türlü işlerini istişare ile yaparlar. İstişare, herhangi bir konuda doğruya ulaşmak veya yaklaşmak için bir başkasının görüşüne başvurmak demektir. İstişare kelimesinde lügat olarak "arı kovanından bal almak" manası da vardır. Dolayısıyla çeşitli görüşlere müracaat etmek sûretiyle doğruyu elde etmek veya ona yaklaşmaya çalışmak, arının çeşitli çiçeklerden gerekli malzemeyi alıp işledikten sonra ortaya çıkardığı balı kovandan almak gibidir.[477] Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm istişarenin ehemmiyetine dikkat çekmek üzere:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ "*İş hususunda onlarla müşâvere et!*" (Âl-i İmrân, 3/159)

وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ "*Onların işleri aralarında istişâre iledir.*" (Şûrâ, 42/38) buyurur.

---

476 İbn Aşur, *et-Tahrir*, XVV, 111.

477 İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, "şûra" md., IV, 434-437; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, III, 318-320; Elmalılı, Hak Dini, II, 1213.

Peygamber Efendimiz, Müslümanları istişâreye teşvik etmiş; kendisi de Bedir'de Ebû Sufyân'ın geldiğini haber alınca ne gibi tedbir alınacağı konusunda Ensar'la müşâvere etmiş; ayrıca Bedir esirleri konusunda, Uhud ve Hendek Gazvelerinde, Hudeybiye'de, Taif Seferinde, İfk hadisesinde, ezan konusunda olduğu gibi birçok mevzuda ashabıyla istişâre etmiştir. Hatta Ebû Hureyre, Resûlullah'tan daha çok ashabıyla istişâre eden kimse görmediğini belirtmektedir.[478] Sahabe-i kiram da istişareye çok önem vermişlerdir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, ashabtan oluşan birer müşâvere heyeti oluşturmuşlardır.[479]

İstişâre ile işlerin güzel neticelere varması, siyâsi, içtimâî, askeri vs. bütün alanlarda problemlerin çözülmesi mümkündür. Kişi ne kadar akıllı, zeki ve tecrübeli bulunursa bulunsun, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'inde işaret ettiği ve yapanlarını övdüğü müşâvere esasına uygun hareket etmedikçe, faydalı sonuçlara ulaşması ve problemlerini güzel bir şekilde çözümlemesi pek mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber (aleyhisselâm) akıl ve zekâ yönüyle insanların en mükemmeli iken, Allah ona bile müşâvereyi emretmiştir.

İstişâre ederken göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan biri, kime veya kimlere danışılacağı konusudur. Bu husus, yapılacak olan bir işin hayırla neticelenmesine önemli derecede etki eder. Bu yüzden danışılacak olan kişinin, akıl ve tecrübe sahibi, dindar ve faziletli, samimi, sağlam fikirli, keskin görüşlü, insan psikolojisini iyi tahlil edebilme, doğruluk ve güvenirlik gibi değerlere sahip olmasına dikkat

---

[478] Peygamber Efendimiz. Bedir savaşında, kendilerine en yakın kuyunun başında durdu ve orayı karargah yapmak istedi. Bu sırada Ashab'tan Hubâb el-Cümuh, Peygamberimize "Yâ Resûlullah! Burayı, Allah'ın seni yerleştirmiş olduğu ve bizim ileri geri gitmeğe yetkimiz olmayan bir yer olarak mı seçtin? Yoksa bu bir görüş, bir harp taktiği midir?" diye sordu. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Hayır; bu bir görüş ve bir harp taktiğidir"* dedi. O zaman sahâbi "O halde Yâ Resûlullah! Burası uygun bir yer değil, orduyu kaldır. Düşmana en yakın kuyuya gidelim. Orada bir havuz yapıp içine su dolduralım, geride kalan kuyuları tahrip edelim, düşman istifade edemesin." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Sen güzel bir fikre işaret ettin"* buyurdu ve sahabinin dediği şekilde hareket etti. (İbn Hişam, *Siret*, II, 259-260; İbn Sa'd, *Tabakat*, II, 15)

[479] İbn Sa'd, *Tabakât*, Beyrut, 1968, II, 350-352; Beyhakî, *es-Sünen*, Haydarâbâd 1355, X, 114-115.

edilmelidir. Öte yandan, aklı bir şeye ermeyen, ahlâksız, mağrur kimselere danışmanın kişiye hiçbir yarar sağlamayacağı da açıktır.

Allah iman ve itaat için Peygamber tarafından yapılan davete icabet eden ve dinin direği olan namazı kılmakla cemaat ve toplumu sağlam tutan bu mü'minlerin işleri de aralarında istişare ile olmaktadır. Onlar her türlü işlerini zorbalıkla değil, aralarında danışıkla, birbirlerinin görüşlerine başvurarak yaparlar. Kendi işlerine bizzat kendileri sahip olup, başkalarının elinde esir değillerdir. Aralarında dayanışmasız, toplumsuz, darmadağınık ve ayrı da değillerdir. Toplanıp sözü bir etmesini ve en güzel kararı verip uygulamasını da bilirler. Birbirlerinin görüşlerine başvurmalarının şekli de görüş ileri sürmek yeteneği olan, toplumun görüşlerini temsil edebilecek içtihat sahibi "hall ü akd" erbabının (meseleleri düşünüp çözüme bağlayacak kimselerin) toplanıp müzakere etmesiyledir.

8. O mü'minler, nefislerinin cimriliğini aşarak Allah yolunda infak ederler. Zira Allah'ın dinine davet için maddi infakta bulunmak zaruri bir durumdur. Bunun için kalbi cimrilikten arındırmak, mal-mülk sevgisini yenmek ve sadece Allah katındaki nimetlere güvenmek lüzumu vardır. Toplum hayatının devamı ve gelişmesi için de infak önemlidir.

9. Son olarak o mü'minler, haklarına saldırı olduğu zaman yine kendileri yardımlaşır ve ma'rufa uyun bir biçimde haklarını savunur, haksızlığa boyun eğmez, zilletten hoşlanmaz, azgınlık ve saldırıda bulunanın cezasını verirler. Aşırı gitmeyerek adaletle öçlerini alırlar. Bunun için başka bir milletin himayesine sığınmazlar, kendi toplum ve milletlerinin bağımsızlığı, izzet ve yardımı, birliği ile zalim ve azgının hakkından gelirler. Gerek Allah hakkı gerek kul hakkı olsun mutlak hakkın korunması, gerek dıştan ve gerek içten genel ve özel olarak yapılan saldırının savuşturulması ve cezanın verilmesi toplumun görevidir. İçten olanlarda mahkemelerin adaletini temin, dıştan olanda da siyasi tedbirlerle bu yardımın yapılması ve yapılabilmesi bir toplumun yüksekliğini ve yaşama hakkını gösteren en yüce faziletlerdendir.[480]

---

[480] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XIII, (25. cüz), 48; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4249.

Şu âyet-i kerimede ise bir mü'min kardeşliği tarifi yapılmaktadır: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ "*Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete nâil olasınız.*" (Hucurât, 49/10)

Önceki âyet-i kerîmelerde fert ve toplum olarak mü'minler arasında huzursuzluk, kavga hatta savaşa sebep olabilecek davranışlardan uzak durulması, şayet mü'minlerden iki grup arasında anlaşmazlık olursa bunun adâletle düzeltilmesi istenmektedir. Bunun bir gerekçesi olarak da bu âyet-i kerimede:

1. Mü'minlerin ancak kardeş olduğu,

2. Bu sebeple aralarındaki anlaşmazlıkları gidermelerinin ve mü'minler arası kardeşliği tesis etmelerinin gerekli olduğu,

3. Bunu Allah'tan korkarak yapmaları lâzım geldiği veya yapmadıkları takdirde Allah'ın azâbından korkmaları gerektiği,

4. Bütün bunları hakkıyla îfâ ettikleri takdirde Allah'ın rahmetine nâil olacakları bildirilmektedir.

Aynı sûrede yer alan diğer bir mü'min tarif ve tasviri de şöyledir: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ "*Mü'minler ancak Allah'a ve Resûlü'ne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.*" (Hucurât, 15)

Bundan bir önceki âyette Yüce Rabbimiz, bir kısım bedevîlerin "inandık" dediklerini, halbuki onların inanmadıklarını ve henüz kalplerine îmânın tam olarak yerleşmediğini beyân etmektedir. İmanın kalbe yerleşmesi için de Allah ve Resûlü'ne itaatin şart olduğunu bildirmektedir. Daha sonra da mevzuya ve siyak-sibâka uygun bir tarzda mü'minlerin tarifini yaparak onların şu vasıflarını saymaktadır:

1. Allah ve Resûlü'ne îmân etmek,

2. İmanda aslâ şüpheye düşmemek,

3. Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd etmek,

4. Sâdıklardan olmak.

Burada imanın Allah katında geçerli olması için, aslâ şüphenin bulunmaması lâzım geldiğine dikkat çekilmektedir. İmanda şüphenin bulunmadığına bir delil olarak da mal ve canla Allah yolunda cihâd zikredilmektedir. Eğer bir insan "inandım" dediği hâlde cihâddan uzak durursa bu durum onun sadâkâtini zedeler ve imanın henüz kemâle ermediğini gösterir.

❀

Meâric sûresinde, İslâm ve iman terbiyesi almamış insanın bir kısım menfi özellikleri sayılır. Bunlar bencillik, menfaat sevgisi, iyiliğe sevinme, kötülüğe sızlanma gibi vasıflardır. Ancak şu güzel vasıfları taşıyanların hırslı ve sabırsız, felaket karşısında sızlanan ve imkan verilince pintilik yapan kimselerden olmadığı beyan edilir:

اِلَّا الْمُصَلّ۪ينَ ❀ اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ ❀ وَالَّذ۪ينَ ف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ❀ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ ❀ وَالَّذ۪ينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدّ۪ينِ ❀ وَالَّذ۪ينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ❀ اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُونٍ ❀ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ❀ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوم۪ينَ ❀ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ❀ وَالَّذ۪ينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ❀ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَآئِمُونَ ❀ وَالَّذ۪ينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ❀ اُو۬لٰٓئِكَ ف۪ي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ "*Bunlar namaz kılanlardır ki, namazlarına müdavimdirler (ihmal etmezler). Mallarında, isteyene ve (isteyemediği için) mahrum kalmışa belli bir hak tanırlar. Ceza gününün doğruluğuna inanırlar. Rablerinin azabından korkarlar, ki Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz. Irzlarını korurlar. Ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmaz. Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise onlar taşkınların ta kendileridir. Emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler. Şahitliklerini dosdoğru yaparlar. Namazlarını korurlar. İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar.*" (Me'âric, 70/22-35)

Burada ilk sırayı namaz ve namaza devam almaktadır. Onlar namazlarını kılarlar ve namaza devam ederler. Onların kıldığı namaz, terk etmek, ihmal etmek veya tembellik göstermekle kesintiye uğramaz. Mevlana'nın ifadesiyle namaz içindeki huşu, hudu ve Allah'a tazim hallerini namazı bitirdikten sonra da devam ettirirler. Allah'ın razı olduğu mü'min karakterinin oluşmasında namazın ne kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılmaktadır.

Namazın peşinden zekat ve infak gelmektedir. O mü'minler, kazandıkları mallarda fakirin, dilencinin ve ihtiyaçlının hakkı olduğunu bilirler

ve onu verirler. Burada kastedilen hak, özellikle zekat ve miktarı belirlenmiş sadakalardır. Âyette zikredilen "sâil", hakkını isteyen kimsedir; "mahrum" ise, istemeyen, ihtiyacını dile getirmeyen dolayısıyle yoksun kalan kimsedir. Mallarda ihtiyaç sahiplerinin ve yoksulların hakkının olduğu düşüncesi, bir yandan Allah'ın lütfuna yönelik duyguyu, öte yandan insanlık bağlarının önemini yansıtır. Hırs ve cimriliğin boyunduruğundan kurtuluş da ancak bu sayede mümkündür. Bu duygu aynı zamanda bütün ümmetin dayanışması ve yardımlaşması için bir sosyal güvencedir. Mü'min ruhun karakteristik özelliklerinden biri olarak bu tabloda çizilmesinin yanı sıra bu duygu, sûrede amaçlanan cimrilik ve mal hırsına yönelik tedavinin bir halkasını da oluşturur.[481]

Onlar hesap ve ceza gününü tasdik ederler. Bu sıfat, mü'min ruhun karakteristik özelliklerine ilişkin temel bir çizgi çizmektedir. Çünkü hesaplaşma ve karşılık görme gününe inanmak, bununla ilgili uyarıları doğrulamak imanın bir boyutunu oluşturur. Ahirette hesaplaşmanın olacağına ilişkin uyarıyı doğrulayan birinin elindeki hayatı, değerleri, amelleri ve olayları ölçen terazi bunu yalanlayan veya bu konuda kuşkusu bulunan birinin elindeki hayatı, değerleri, amelleri ve olayları ölçen teraziden farklıdır. Onlar, Rabblerinin azabından çok korkarlar. Çünkü bu azabın başlarına gelmeyeceğinden emin olmaları mümkün değildir. Bu duygu, din gününü sadece doğrulamanın ötesinde bir derecedir. Bu noktada sürekli olarak kalbin bir an için kayıp azabı hakedeceği endişesi ile Allah'ın koruması umudu birlikte bulunur. Allah katında seçkin bir yere sahip bulunan, Allah'ın kendisini seçip gözettiğini bilen Peygamber Efendimiz sürekli Allah'ın azabından sakınır, hep azaba çarpılma endişesini taşırdı. Allah'ın lütfu ve merhameti olmadıkça amellerinin kendisini koruyamayacağını, cennete girmesine neden olamayacağını beyan ederdi. Şöyle buyururdu:

"Hiç kimseyi ameli cennete girdirmez." Seni de mi ey Allah'ın elçisi? diye sorulduğunda: *"Evet beni de. Ancak Rabbinin rahmeti ile beni kuşatması sayesinde cennete girebilirim."* cevabını verirdi.[482]

---

481 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VIII, (29. cüz), 109.
482 Buhârî, *Merda*, 19

Mü'minler, iffet ve namuslarını korurlar. Allah'ın emrettiği ve müsaade ettiği yollardan ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu hususta haddi aşmaktan korkarlar. Onlar, aldıkları emanetleri korur, verdikleri sözü yerine getirirler. Bu düsturlar, insanlar arası ilişkilerin sıhhatli hale getirilmesi ve toplum düzeninin sağlanması açısından çok önemlidir.

Onlar şahitliklerini doğru bir şekilde ifa ederler. Çünkü Yüce Allah birçok hakkın sahibini bulmasını şahitlik görevinin yerine getirilmesine bağlamıştır. Bu bakımdan âyet-i kerimelerde, şahitlik yapmaktan kaçınmak yasaklanmış (Bakara, 2/282), yargılanma esnasında şahitliği gizlemek nehyedilmiş (Bakara, 2/283), özellikle de bir tarafa eğilim göstermeden ve gerçeği saptırmadan doğrunun yerini bulması için şahitlik yapmak emredilmiştir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقٖيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرًا

"*Ey iman edenler! Haktan yana olup var gücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin. Allah için şahitlik eden insanlar olun. Bu hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, anneniz, babanız ve yakın akrabalarınız aleyhinde olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun; çünkü Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Onun için, sakın nefsinizin arzusuna uyarak adaletten ayrılmayın! Eğer dilinizi eğip bükerek gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün şahitlikten kaçarsanız, iyi bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Nisâ, 4/135) Burada şahitliği doğru olarak yapmak, mü'min ruhun karakteristik bir özelliği olarak sunulmuştur. Zira bu, kul hakları açısından gözetilmesi gereken bir emanettir.

Burada son olarak mü'min ruhun karakteristik özellikleri namazla başladığı gibi yine namazla bitmektedir. Onlar namazlarını muhafaza ederler. Onlar, namazları vaktinde, farzını, sünnetini gözeterek, şekil ve ruhuna bağlı kalarak kılarlar. İhmal ederek veya tembellik göstererek namazlarını kaçırmazlar. Namazdan önce, namaz kılarken ve namazdan sonra yapılacak işlere özen göstererek en mükemmel bir şekilde olmasına dikkat ederler. Bu karakter özelliklerini taşıyan mü'minler neticede cennete gidecek ve orada büyük nimetlere nail olacaklardır.

İnsan sûresinde de mü'minin karakteristik özelliklerine yer verilmektedir. Onlar için "Ibâdullah: Allah'ın kulları" tabiri kullanılmaktadır. Burada, önceden hiç değinilmeyen daha ince duygulara temas edilmektedir: عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ۞ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ۞ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ۞ اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَٓاءً وَلَا شُكُورًا ۞ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ۞ "*(Bu kâfûr katılmış cennet şarabı), Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır. O kullar, şiddeti her yere yayılmış olan bir günden korkarak verdikleri sözü yerine getirirler. Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler: 'Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz çetin ve belalı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız, derler.*" (İnsan, 76/6-10)

Âyet-i kerimeler, cennete varmış ve Rabbinin emsalsiz nimetlerine erişmiş "Allah'ın kulları"ndan bahsetmektedir. Acaba bu kişiler hangi özellikleri ve amelleri sayesinde o makama erdiler? Devam eden âyetler buna cevap vermekte ve onlarla alakalı şu müstesna özellikleri saymaktadır:

1. Kıyamet gününün dehşetinden korkmak
2. Verdikleri sözü yerine getirmek
3. Sadece Allah rızası için yoksula, yetime ve esire seve seve yemek yedirmek.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Peygamber Efendimiz'in hadislerinde kıyametin dehşetli sahneleri açıkça beyan edilmektedir. Onun ne kadar korkunç olacağı ortadadır. Dağların, göklerin, yıldızların, denizlerin, insanların ve hatta hayvanların ne halde olacakları tafsilatlı olarak izah edilmiştir. Bu bakımdan mü'minler kıyamet gününden, mahşerin şerrinden çok korkarlar. Bu korku ile nezirlerini, adaklarını ve verdikleri sözü yerine getirirler. Bunu yerine getirmedikleri zaman Allah'ın azabına uğramaktan korkarlar.

Nezr, bir şeyi yapmayı üzerine almak ve adamak demektir. Bir kimsenin, üzerine gerekli ve vacip olmayan hayırlı bir işi kendine vacip kılarak "yapacağım" diye üzerine almasıdır. Kuşkusuz, kendine vacip olmayan nafileyi üzerine alıp da onu yerine getiren kimseler, kendilerine vacip olan vazifeleri haydi haydi yaparlar. Bu nedenle âyeti, gerek kendilerinin vacip kılması ve gerek yüce Allah'ın vacip kılmasıyla üzerlerine vacip olan her

türlü vazife ve görevlerini yerine getirirler demek olur. Âyette müzari sigası kullanılmaktadır. Yani bir iki defa yerine getirmekle kalıvermez, devamlı yerine getirip dururlar. Hem de yaptıklarıyla gururlanıp da "artık yeter" diye gafil davranmazlar. Bilakis kötülüğü yaygın olan bir günden korkarlar, o endişe ile korunur dururlar.[483]

Onlar, miskine, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler. Birinci manaya göre yemeğe sevgileri, yani kendi ihtiyaçlarından dolayı istek ve arzuları bulunmasına rağmen yedirirler. Nitekim:

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ "*Sevmesine rağmen malını veren.*" (Bakara, 2/177) ve لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ "*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe gerçek iyiliğe ulaşamazsınız.*" (Âl-i İmrân, 3/92) âyetleri bu manayı ifade eder. İkinci manaya göre ise onlar, yedirme işini istemeye istemeye değil, can ü gönülden isteye isteye, seve seve yaparlar.[484] Onlar bu yedirme işinde hiçbir karşılık hatta teşekkür bile beklemezler. "Biz sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz" derler. Abûs çirkin suratlı, yani "içinde bulunanların yüzlerini ekşitip fenalaştıracak olan kara gün", çatık suratlı kıyamet gününden korktuklarını söylerler. "Abûs" kelimesi, devenin dölleme sırasında kibir ile veya doğururken sıkıştırma halinde kuyruğunu kaldırıp burnunu çevirerek ve yanlarını derleyerek aldığı çalımlı veya sıkıntılı durumunu anlatan sözünden alınarak, iki gözünün arasını çatıp şiddetle alın buruşukluğu gösteren, yani son derece çirkin veya kötülüğü birbirine girmiş gibi zorlu ve dehşetli veya uzun, uzayıp giden manalarına gelmektedir.[485] Bununla kıyamet günü kastedilmiştir.

Allah Teâlâ, kendi rızası uğrunda seve seve böyle fedakarlıklarda bulunan kullarını o dehşetli günün kötülüğünden koruyacak ve onlara parlaklık ve sevinç verecek ve onları cennetin eşsiz nimetlerine garkedecektir. Sûrenin devam eden âyetleri, bu nimetleri oldukça mufassal bir şekilde tadad etmektedir.[486]

---

483 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5404-5405.
484 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XIV, (29. cüz), 260; İbn Aşur, *et-Tahrir*, XXIX, 384.
485 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "abûs" md., 128-129; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5506.
486 Bkz. el-İnsan 6/11-22

II. MÜNAFIK TEŞBİH, TEMSİL VE TASVİRLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir karakter olarak münafıkların durumları tasvir edilmektedir. Bunlar, iman kalplerine tam olarak yerleşmemiş manen hasta insanlardır. Bunların ruh hallerini beyan eden âyet-i kerimeler ışığında meseleyi şu başlıklar altında açıklamak mümkündür:

1. Münafıkların Korku ve Kararsızlık Dolu İç Dünyaları

Allah Teâlâ, Bakara sûresinin 1-5. âyetlerinde mü'minlerin durumlarını, 6-7. âyetlerinde artık imanlarından ümid kesilmiş kâfirlerin durumlarını, 8-16. âyetlerinde ise münafıkların hakiki durumlarını haber vermektedir. Münafıkların hakiki durumlarını şu şekilde ifade buyurmuştur:

Münafıklar, inanmadıkları halde Allah'a ve ahirete inandıklarını söylerler. Kendilerince Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar. Halbuki kendilerini aldattıklarının farkında değillerdir. Kalplerinde hastalık vardır ve Allah onların bu hastalıklarını artırmıştır. Yeryüzünde bozgunculuk yaparlar fakat kendilerinin ıslah edici olduklarını söylerler. Beyinsiz kimseler olduklarından imana da yanaşmazlar. Mü'minlerle karşılaştıklarında sadece dilleri ile "iman ettik" derler. Şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise, kendileriyle beraber olduklarını, sadece mü'minlerle alay etmek için o sözü söylediklerini ifade ederler. Bunlar azgın ve başıboş kimselerdir; hidayete karşılık dalaleti satın alanlardır. Yalnız onların bu ticaretleri kazançlı bir ticaret olmamış ve bunlar doğru yolu bulamamışlardır.[487]

Allah Teâlâ, münafıkları bu şekilde hakiki vecheleri ile tanıttıktan sonra, durumlarının daha iyi ve belirgin bir şekilde anlaşılması için iki ayrı temsil getirmektedir.

a. **Birinci Temsil**

Onların hallerini anlatan birinci temsille ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

---

[487] bkz. Bakara, 2/8-16

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ۝ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ "*Onların (münafıkların) durumu, bir ateş yakanın durumu gibidir ki o (ateş) çevresindekileri aydınlatınca Allah ışıklarını giderip kendilerini karanlıklar içinde görmez (ve şaşkın kimse)ler halinde bırakıvermiştir. (Onlar) sağırlar, dilsizler, körlerdir. Artık (Hakka) dönmezler.*" (Bakara, 2/17-18)

Bu temsille, münafıkların hayret verici durumları gözler önüne serilmekte ve şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Oracıkta boş bir sahne var. Vakit gece, pek de soğuk bir gece ve ortalık zifiri karanlıktır. Bir adam çıkageliyor. Etraftan odun, çalı-çırpı topluyor; onları rahatça tutuşturabilecek bir şekilde üstüste yığıyor. Yongalarını, çıra parçalarını uygun yerlere yerleştiriyor. Bu arada adamın yanında da bir grup kimse var. Bunlar sabırsızlıkla bekliyorlar ki adam ateşi yakacak; ısınacaklar veya yollarını görüp yürüyecekler. Sonra adam cebinden kibritini çıkararak çakıyor ve odunları tutuşturuyor. Ateş yanmağa, alevler yükselmeğe başlıyor.

Tutuşan ateş ve yükselen alevler, adamın etrafında bulunanları aydınlatınca Allah orada bulunanların "görme" duyularını tamamıyla yok ediyor ve onları müthiş karanlıklar içinde, asla hiçbir şeyi göremez bir durumda; sağır, dilsiz ve kör olarak; artık ileri veya geri herhangi bir tarafa asla dönemez bir halde bırakıyor. Bu manaya göre yakılan ateş sönmüyor ve ateşi yakan adam da karanlıklar içinde kalmıyor. Veya Allah onların yaktıkları ateşi, ateşten hiçbir iz kalmayacak bir şekilde tamamen söndürüyor. Böylece onları karanlıklar içinde bırakıyor. Bu manaya göre ise yakılan ateş sönüyor ve ateşi yakan adam da karanlıklar içinde kalıyor.

Şimdi burada "ateş yakan bir adam" var. Bu adamın kim olduğu hakkında iki ihtimal söz konusudur. Birinci ihtimale göre bu şahıs, İslâm ateşini yakan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'dir. İkinci ihtimale göre ise, fitne ateşini tutuşturan münafıkların reisi veya "ellezî"yi cem' manasına aldığımız takdirde bütün münafıklardır.

Ateş yakmak; tenvir etmek, aydınlatmak, ışıklandırmak, ısınmak gibi iyi maksatla olabileceği gibi yangın çıkarmak ve ortalığı yakmak gibi kötü niyetle de olabilir. Şimdi bu dört ihtimale göre ayrı ayrı temsili ifadelendirmek gerekirse şu tablolar karşımıza çıkar:

1. Ateşi yakan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimizdir. Yaktığı ateş, İslâm'a davet ateşidir. Peygamberin davet ve hidayeti karşısında münafıklar, "ateş yakan" kimsenin karşısındakilerin bir kısmını oluşturmaktadır. Peygamberimizin davet ve irşadı bakidir; o ateş sönmemiştir ve sönmeyecektir. Fakat Allah Teâlâ münafıkların akıl ve iz'an nurlarını almıştır; onları imansızlık, küfür ve şek karanlıkları içinde bırakmıştır. Onlar artık böyle karanlıklar içinde bir türlü gerçeği göremezler. Onlar gerçeği işitme bakımından sağır, hak kelimeyi söyleme açısından dilsiz, gerçeği görme zaviyesinden kördürler. Artık gerçeğe dönemezler.

Buna göre ateş yakanın ve onun etrafında bulunan akıl sahibi kimselerin (مَن حَوْلَهُ) nuru sönmemiş, onlar karanlıklar içinde kalmamışlardır. Ancak (مَا حَوْلَهُ) lafzının da ifade ettiği gibi hayvanlar zümresinden sayılan hatta onlardan daha aşağı seviyede olan kimseler karanlıklar içinde kalacaklar, kalplerinin iman etme nuru bir daha geri gelmemek üzere gittiği için Resûlullah'ın yaktığı o hidayet ışığından istifade edemeyeceklerdir.

Peygamberimizin İslâm'a davetinin "ateş yakmak" ile beyan edilmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi yakılan ateşin zararlı olabileceği ihtimaline binaen, şunu anlatır: Bu davet, bir taraftan müjdelemeyi (tebşîr), diğer taraftan ise korkutmayı (inzar) içine alır. Bu davet cenneti müjdelediği gibi, bunun mukabilinde cehennemi de göstermektedir. Bu ateşten kaçın, şu cennete koşun demektedir. Münafıkların da müjdeye ağızları sulanmakta, korkutucu şeylerden başları dönmektedir. Ağızdan "âmennâ" demekteler, hidayet buraya kadar gelmekte, fakat kalplerine iman inmemektedir. Çünkü akıl ve iz'an nurları sönmüştür.[488]

2. Ateşi yakan münafıkların reisi veya başka bir manaya göre münafıklardır. Buna göre ateş yakan veya yakanlar da karanlıklar içinde kalanlara dahildirler. Ateşin, aydınlatma, ışıklandırma vs. gibi iyi niyetle, hayır yönünde yakıldığını kabul ettiğimiz takdirde karşımıza şu ihtimaller çıkar:

a. Süddî'nin beyanına göre bazı insanlar Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde İslâm'a girmiş, sonra da münafık olmuşlardır. Onlar ilkin iman etmek sûretiyle bir nur elde etmişler, sonra da

---

[488] Elmalılı, *Hak Dini*, I, 247.

nifaklarından dolayı bu nuru kaybetmişler, böylece çok büyük bir şaşkınlık içine düşmüşlerdir. Zira dinî ve itikadî bakımdan şaşkınlık ve karanlıklar içinde olmak, dünyevî karanlıklar içinde kalıp yolu şaşırmakla kıyas götürmez derecede şiddetlidir.

b. Hiç iman etmeksizin başından beri münafık olanlar ise sadece dilleri ile müslüman olduklarını söyleyince kanlarını, mallarını ve çocuklarını emniyet altına almışlar; ganimet mallarından ve müslümanlara tatbik edilen diğer İslâmî hükümlerden faydalanmışlardır. Bu da bir nur sayılır. Fakat bu, dünyada faydası olup öldükten sonra artık fayda vermeyecek bir nurdur. Dünya hayatının kısalığı ve geçiciliği, ahiretin ise ebediliği ve kalıcılığı nazara alınarak böyle bir münafığın durumu, ateş yakıp ondan pek az istifade eden ve hemen ateşi bir daha yanmayacak şekilde kökünden sönüveren ve böylece ebedî karanlıklar içinde kalan adamın durumuna benzetilmiştir. Hasılı münafığın dünyadaki İslâm'dan istifade hali nura, ahiretteki zararın büyüklüğü de karanlıklara benzetilmiştir.

c. Sa'îd ibn Cübeyr'e göre bu âyet, yahudilerin Hz. Peygamber'in zuhurunu gözlemeleri ve onların bu peygamber vasıtasıyla müşrik Araplara galip gelme beklentileri hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince O'na inanmamışlardır. Böylece onların Hz. Peygamberi bekleyişleri "ateş tutuşturmak" gibi; Hz. Peygamber'in zuhurundan sonra O'nu inkar etmeleri de bu nurun alınıp götürülmesi gibi olmuştur.

Ateşin, yangın çıkarmak gibi kötü bir niyetle yakıldığı ihtimaline göre ise bundan maksat, münafıkların kızıştırmaya çalıştıkları fitne ateşidir. Onlar her fırsatta fitne ve fesat çıkarmaktan geri durmamışlardır. Fakat münafıkların tahrik ettikleri bu fitne çok uzun ömürlü olmamıştır. كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا "*(Münafıklar) her ne zaman harbin ateşini tutuşdurdularsa, Allah bu ateşi söndürmüştür.*" (Mâide, 5/64) âyetinin de bildirdiği üzere Allah Teâlâ onların çıkardıkları fitne ateşlerini söndürmüştür. Onlar yine kendi sağırlıkları, dilsizlikleri, körlükleri ve şaşkınlıkları içinde kalmışlardır.[489]

---

[489] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, II, 74. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1351)'nin açıklamasına göre bu âyette mürekkeb (bileşik) bir ifadenin, yine mürekkeb bir ifadeye benzetilmesi (teşbihu'l-

b. **İkinci Temsil**

Âyet-i kerimede ikinci temsil şöyle beyan edilir:

اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِيٓ اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ۞ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "*Yahut (onların hali) gökten sağanak halinde boşanan yağmur (a tutulmuşun hali) gibidir ki onda (o yağmurda) karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek çakışı vardır. Ölüm korkusuyle yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatandır. O şimşek hemen hemen gözlerini kapıp alıverecek. Onları aydınlatınca (ışığı) içinde yürürler, başlarına karanlık çökünce ise dikilip kalırlar. Allah dileseydi onların işitmelerini, gözlerini de giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyle kadirdir.*" (Bakara, 2/19-20)

Bu ikinci temsil ile de yine münafıkların içinde bulundukları kararsızlık, korku ve şaşkınlık halleri anlatılmaktadır. Şimdi sahnede göğün bütün ufuklarından boşalırcasına yağan bir yağmur var. Bu yağmurun içinde gece karanlığı, yoğun kara bulutlar ve her tarafı kaplamış bulunan yağmurun kesafetinden oluşan kat kat karanlıklar var. Bunlar insanın içini sıktıkça sıkmakta, göz ve gönlü kararttıkça karartmaktadır. Ortalık zifiri karanlık olmuştur. Bundan başka dehşetli bir gök gürültüsü, titretici bir patlayışı gürleyişi var ki beyinlerde çatlıyor, ufuklarda gürlüyor. Bir de, şimşek çakışı var ki çakdıkça bir ümit ışığı gibi karanlıkları yarıyor, yürekleri ağza getiren bir heyecan veriyor.[490]

---

murekkeb bi'l-murekkeb) söz konusudur. Cenâb-ı Hak burada, münafıkların durumunu, karanlık bir gecede, ıssız bir yerde, tedirginlik içinde korkarak bir ateş yakıp da, etrafını onunla aydınlatan ve böylece de, korktuğu şeylerden korunmak isteyen bir kimsenin haline benzetir. Müşebbeh bih makamında olan söz konusu adam bu durumda iken, ateşinin ışığı birden sönüverir ve o, şaşkınlık ve korku tarafından kuşatılır, derken zifiri bir karanlığa gömülür. Münafık da böyledir; dıştan îman ettiğini belirtip müslüman olduğunu söylediğinde, geçici olarak sanki aydınlanır, onun sağladığı izzetden yararlanır; malını, canını ve neslini güvence altına alır. Ama öldüğündeyse, derûnunda gizlediği nifak yüzünden, Ahiret boyutunda korku bütün varlığını doldurur; o zaman orada ilahî azab ve ukûbet içinde kalıverir. İşte bu sahnede, iki mürekkeb ifade birbirine teşbih edilmiştir ki bu, "bir mânanın, bir şekle benzetilmesi" olarak da isimlendirilir. (İbnu'l-Cevzi, *Kitâbu'l-Fevâid*, s. 61)

490 Elmalılı, *Hak Dini*, I, 249.

Sahnede bir de bu yağmura tutulan kimseler var. Peki bunlar ne yapıyorlar? Ölüm korkusu ile, ölümden sakınmak için dokunduğu yeri yakan, insan ve hayvanı bir anda mahveden, madenleri eriten, demiri mıknatıslayan, mıknatısların kutuplarını altüst eden yıldırımlardan, parmaklarının tamamını içine sokarcasına kulaklarını tıkıyorlar. Allah, kâfirleri her taraflarından kuşattığı için, yıldırımlara kulak tıkamaları onları ölümden asla kurtarmayacak; ama onlar bunu bilmiyorlar.

Onlar bu durumda iken iki de bir şimşek çakıyor ve neredeyse çakan bu şimşek gözlerini çarpıp alacakmış gibi oluyor. Yani ışığı daha bol bir şekilde çaksa gözlerini kör edecek. Fakat belli ki bu insanlar yürüyüp bir tarafa sığınarak canlarını kurtarma telaşı içindeler. O ortamı bir an önce terketmeğe can atıyorlar. Fakat ortalık son derece karanlık olduğu için yürümeleri mümkün değil. Ancak şimşek çaktığı zaman onun ışığında alelacele bir veya iki adım atabiliyorlar; şimşeğin ışığı kaybolunca ve etraf tekrar zifiri karanlığa boğulduğundan oldukları yerde dikilip kalıyorlar. Allah dilese onların işitme ve görme duyumlarını tamamıyla alıp yok edebilir. Mesela gök daha şiddetli bir sesle gürlese kulakları sağır, şimşek daha süratli ve daha bol ışıklı çaksa gözleri gidebilir. Zira Allah her şeye hakkıyle kâdirdir.

Bu temsili de iki türlü ele almak mümkündür: Onların kıssası "yağmur meseli" gibidir veya onların kıssası "yağmura tutulmuş şu kimselerin meseli" gibidir.

Birincisi teşbih-i mürekkep olup kıssaların cüzlerinde teşbih gözetilmez ve şöyle bir anlam ortaya çıkar: Yüce Allah, münafıkların manen hayret, dehşet, korku, şiddet ve sıkıntı içerisindeki hallerini, karanlık bir gecede, içerisinde şiddetli bir gök gürlemesi, göz alıcı şimşek çakışları, yıldırımlar ve korkular bulunan sağanak halindeki yağmura tutulmuş kimselerin haline benzetmiştir.

İkincisi teşbih-i mefruk olup kıssaların alt birimlerinde de teşbihi gözetmek lazımdır. Buna göre şöyle bir manzara karşımıza çıkar:

a. İslâm dini hayat sebebi olmakta kuvvetli bir yağmura, Peygamberimiz gönderildiği zamanda dünyanın hali ve her zaman İslâm'a karşı olan kâfirlerin şüpheleri karanlıklara; dinin va'di ve vaîdi şimşek ve gök

gürültüsüne; kâfirlerin ve münafıkların namzet oldukları musibetler ve cezalar yıldırımlara benzetilmiştir.[491] Münafıklar, İslâm'ın, içinde ölüm tehlikesi bulunan cihad vs. gibi emirlerine karşı öldürülmek korkusuyla kulaklarını tıkıyorlar. Namaz, oruç, makam ve mevkiiyi terk, eski dinlerini terk, her konuda Hz. Peygamber'e ittiba gibi kendilerince yapılması zor olan mükellefiyetlere karşı da aynı tavrı sergiliyorlar.[492] Bunu yaparken Allah Teâlâ'nın kendilerini her cihetten ihata ettiğini, içlerinden geçirdiklerini bildiğini ve kendilerinde istediği tasarrufta bulunabileceğini unutuyorlar. Diğer taraftan canlarının ve mallarının korunması, ganimetlerden kendilerine de verilmesi ile ilgili hükümler olunca bunlara rağbet ediyorlar. Âyette "şimşeğin ışığında yürümeleri" buna teşbihtir. Fakat bu gibi menfaatler bitince ve yok olunca eski imansızlıkları, şaşkınlıkları içinde kalırlar. Âyetteki "Başlarına karanlık çökünce ise dikilip kalırlar" sözünden maksat da budur. Allah dilese onların işitme ve görme hislerini tamamen alır, ne İslâm'ın, dünyevî menfaatlerine dair olan hükümlerini dahi işitebilirler; ne de dünyevî menfaatlerine dair olan gerçekleri dahi görebilirlerdi. Zira Allah her şeye kâdirdir.

b. Yahut münafıkların kendileri, yağmura tutulan kimseler (ashab-ı sayyib) gibi; küfür ve hile ile karışık imanları, içerisinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek bulunan yağmur gibidir. Yağmur her ne kadar faydalı bir şey ise de insanı bu halde yakalayan yağmur zararlı olabiliyor. Müslümanların saldırılarından ve diğer kâfirlere yaptıkları muamelelerden sakınmak ve emin olabilmek için sergiledikleri nifakları, ölüm korkusuyla yıldırımlara kulak tıkamaları gibidir. Fakat bu kulak tıkamaları Allah'ın takdirinden hiçbir şeyi geri çevirmeyecek ve onlar için murat ettiği zararı defetmeyecektir. İslâm'ın emirlerinin şiddeti karşısında hayrette kalmaları ve ne yapıp ne yapmadıklarından cehâlet içinde bulunmaları ise, gözlerini çarpıp kör etme korkusuyla birlikte şimşeğin ışığını fırsat bilerek azıcık yürümeleri; şimşeğin parıltısı kaybolunca da oldukları yerde kıpırdamadan çakılıp kalmaları gibidir.[493]

---

491 Beydavi, *Envâru't-Tenzîl,* Mısır, 1955, I, 13; Elmalılı, *Hak Dini,* I, 262.
492 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, II, 77-78.
493 Beydavi, *Envâru't-Tenzîl,* I, 13.

Bu iki temsil, kendinden önceki âyetlerin vasıflarını beyan ettiği münafıkların iç âlemlerini oldukça dikkat çekici bir tarzda ortaya koymaktadır. İslâm dini karşısında takındıkları menfi tavırları, bu yüzden içine düştükleri kalbi ve zihni sıkıntıları, bu sebeple yaşadıkları zehir dolu hayatı herkesin anlayabileceği tarzda haber vermektedir.

2. Münafıkların Hainlik ve Korkaklıkları

Allah Teâlâ, münafıkların hain ve korkak olduklarını değişik vesilelerle ifade etmektedir. Ama onların bu vasıflarını karakterize eden şu iki temsil ve tasvir oldukça çarpıcıdır.

a. Tevbe sûresinde, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e yalandan özür beyan edip Tebük seferine katılmayan münafıkların halleri uzun uzadıya serdedildikten sonra onların şu durumlarına da dikkat çekilir:

وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَاهُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ۞ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ "*(O münafiklar) mutlaka sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar (sizden: kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur. Eğer sığınacak bir yer yahut (barınabilecek) mağaralar veya (sokulabilecek) bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi.*" (Tevbe, 9/56-57)

Birinci âyette münafıkların, sırf canlarını ve mallarını emniyet altına almak için Allah adına yemin ederek yalan yere müslümanlardan olduklarını söyledikleri bildiriliyor. Ve onların "korkan bir toplum" oldukları haber veriliyor. Bunu ifade için de "يَفْرَقُونَ" kelimesi seçiliyor. Bu kelime kalp yarılması, öd patlaması anlamına gelen "ferak" masdarından türemiştir[494] ve müzari olarak kullanılmıştır. Müzari sigası "teceddüd" manası ifade ettiği için bu, münafıkların, sürekli korkudan ödleri patlayan ve müthiş bir korkulu dünya içinde yaşayan kimseler olduğunu bildirerek onların bu halini edebî bir uslüpla tasvir eder.

İkinci âyette ise İlâhî kelam, münafıkların bu korkaklığını bir manzara şeklinde resmediyor ve onu hareketli bir tablo haline getiriyor. Cesed

[494] Rağıb el-Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 378.

ve azaların hareketinde, kalp ve ruhun hareketi de görülüyor:[495] "*Eğer sığınacak bir yer yahut (barınabilecek) mağaralar veya (sokulabilecek) bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi.*"

Bu âyette onların buldukları o deliğe koşarak gitmelerini ifade için "يَجْمَحُونَ" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime aslında at için kullanılır. Mesela üzerine binildiği zaman son sür'at koşan, artık gemle falan engellenmesi ve geri çevrilmesi mümkün olmayan ata "el-feres el-cemûh" denilir. Ok için de "cimâh" tabir olunur.[496] Bu kelimeden hareketle karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Bir meydan ve bu meydanda ipini koparmış deli bir dana veya azgın bir at var. Etrafı insanlarla veya başka şeylerle, çevrili. İnsanlar onu yakalamak istiyorlar. Hayvancağız ise insanlardan ürküyor, son sürat sağa sola koşuyor; kaçıp kurtulmak için bir delik arıyor, ama bulamıyor. Bir daha öteye beriye koşuyor, iyice hırçınlaşıyor, sonunda bir deliği gözüne kestirerek bütün hızıyla oraya yöneliyor ve zor bela o delikten içeri girip canını kurtarıyor. İşte münafıklar da böyledir. Müslümanlardan o derece korkuyorlar, o derece ödleri patlıyor ki girecek bir delik, sığınılacak herhangi bir sığınak bulsalar, bu ürkek ve azgın hayvan gibi oraya koşarak girerler.

b. Münafikûn sûresinde, münafıkların, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın Resûlü olduğunu yeminle söyledikleri sözlerinde yalancı oldukları; yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan yan çizdikleri; inandıktan sonra küfre dönmeleri sebebiyle kalpleri mühürlendiği[497] haber verildikten sonra onların şu tasvirleri yapılmaktadır:

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ "*Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki giyindirilmiş veya duvara dayanmış kütükler (tahtalar, direkler) gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmanların ta kendileridir. Dolayısıyla onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?*" (Münafikûn, 63/4)

---

[495] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, IV/ (10. cüz) 239.
[496] Zemahşerî, *Keşşaf*, II, 196; Rağıb, *Müfredât*, 96.
[497] Bkz. Münafikûn, 63/1-3

Medine münafıklarının önderleri olan Abdullah ibn Übeyy, Mugis ibn Kays, Ced ibn Kays ve arkadaşları iri vücutlu, yakışıklı, giyim ve kuşamlarına itina gösteren, düzgün konuşan, dilleri ve dış görünüşleri alımlı kimseler idiler. "Ya Resûlallah" diye söze başladıkça Hz. Peygamber de sözlerini dinlerdi.[498] Bu sebeple âyette: Onları gördüğünde cisimleri hoşuna gider. Dıştan bakınca giyimleri kuşamları, şıklıkları, irilikleri, güzellikleri, bedenlerinin süsü ve manzarası sana hoş gelir. İmreneceğin tutar. Konuştuklarında ise konuşmalarını dinlersin. Dillerinin fesahati, sözlerinin akıcılığı, tatlılığı, konuşmaya olan merak ve yatkınlıkları sebebiyle güzel laf ederler. Sözlerini dinletirler. Fakat onlar, kendilerine söz söylendiği zaman resmî bir tavırla ve dıştan ağır başlı bir vaziyette dinler gibi sessizce dururlar, ancak kulaklarına söz girmez. Zira âyetin ifadesiyle "*Onlar sanki giyindirilmiş veya duvara dayanmış keresteler (tahtalar, direkler) gibidirler.*"

Şimdi sahnede, üzerlerine düzgün ve güzel elbiseler giydirilmiş keresteler var. Veya duvara dayandırılmış ve dayandırıldıkları yerde kalakalmış ruhsuz, hissiz kalıplı keresteler bulunmaktadır. Öylece duruyorlar. Ne söz anlıyorlar, ne bir şey hissediyorlar, ne de tüyleri kımıldıyor. Öylece işe yaramaz halde bekliyorlar. İşte bu, münafıkların, Peygamberimizin söylediklerine karşı sergiledikleri manzarayı, ruhlarının donukluğunu, soğukluğunu, içlerinin bilgi ve şuurdan, yetişme ve gelişme kabiliyetinden mahrumluğunu aksettiren dikkat çekici bir tasvirdir. Öylece dışları ve endamları düzgün bir şekilde hareketsizce otururlar. Fakat boş kuru tahtalar, direkler gibi ruhsuz oldukları için istifade edilmesi lazım gelen sözler kulaklarına girmez, ondan faydalanamazlar.

Münafıklar iman, hayır ve güzellik namına ne varsa hepsinden uzak birer kalıp oldukları için duvara dayandırılmış kerestelere benzetilmişlerdir. Bir de kendisinden faydalanılan kereste ya tavanda ya duvarın içinde veya fayda mülahaza olunan bir başka yerde bulunur. Kendisinden faydalanılmayan kereste ise duvara dayandırılır ve öyle bekler. Münafıkların da faydasız kimseler olduğunu bildirmek üzere onları, duvara dayanmış, boş bekleyen, ne kendine ne de kimseye faydası olmayan kerestelere benzetmiştir.

---

[498] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXX, 14; Elmalılı, *Hak Dini,* VII, 5001.

Ayrıca "huşub-ı müsennede: duvara dayanmış keresteler"den, onlardan yontulup yapılan putların kastedilmiş olması da mümkündür. Böylece münafıklar, sûretlerinin güzelliği ve faydalarının azlığı sebebiyle bunlara benzetilmiş olurlar.[499]

Bu teşbihle ilgili bir başka yorum da şöyledir: Duvara dayanmış kerestenin iki ucu vardır; birisi bir tarafa, diğeri diğer tarafa doğrudur. Münafıklar da böyledir. Onun da iki ucu vardır. İç (batinî, aslî) ucu kâfirlere doğru, dış (zahirî) ucu ise müslümanlara doğrudur.[500] Dolayısıyla münafıkların "duvara dayandırılmış keresteler"e benzetilmeleri, onların İslâm'a ve Peygamberimize karşı ruhsuzluklarını, donukluklarını, duygusuzluklarını, şuursuzluklarını ve iki yüzlülüklerini tasvir etmektedir.

Bu teşbihin mukabilinde bir başka yönden tasvirleri var ki, onların burada sürekli dinleme, endişeli ve sarsıntılı bir bekleyiş halleri yer almaktadır: "*Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar*". Çünkü burada konu Allah'ın ve Resûlü'nün emrini dinlemek değil, mallarının ve canlarının emniyetidir. Bu bakımdan oldukça hassas, hareketli ve duygulu, aynı zamanda da oldukça korkulu bir manzara arz ediyorlar. Burada karşımıza ilginç bir tablo daha çıkmaktadır:

Bir sahne ve bu sahnede bir grup insan beklemektedir. Yalnız endişeli ve sarsıntılı bir bekleyiş halleri var. Kulaklarını etrafa dört açmışlar, korkulu bir şekilde bekleşiyorlar; korkularından tir tir titriyorlar. Sürekli çevrelerine göz atıp duruyorlar. Kuvvetli bir ses işitseler bunun kendi aleyhlerinde olduğunu sanıyorlar; sertçe bir öksürükten şüpheleniyorlar. Birisi "höt" dese sanki kalpten gidiverecekler. Halleri bu minval üzere devam edip gidiyor.

İşte münafıkların durumları da böyledir. Sürekli korku halindeler. Çünkü münafık olduklarını, ince bir perdeyle yüzlerini kapadıklarını, bir yemin ve döneklikle iç yüzlerini gizlediklerini bizzat kendileri bilmektedirler. Bu durumlarının ifşa olunup müslümanlar tarafından bilinmesinden, böylece can ve mal emniyetlerini kaybedip insanların yanında rezil

499 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 109.
500 Râzî, *Mefâîhu'l-Gayb*, XXX, 16.

olmaktan korkuyorlar. O bakımdan duydukları her sözü, her tıkırtıyı aleyhlerinde sanıyorlar.

Bunlar, içleri kurtlu haindirler. Hainler ise hıyanetin ucu yüreklerinde saplı olduğu için "hain korkak olur" meselince her zaman sırları açığa çıkar endişesiyle korku ve kuşku içinde bulunduklarından, her şeyden nem kapıyor ve her sesten ürküyorlar. Yalan söylemeye de alışık olduklarından lehlerinde söyleneni de yalan kabul ederek hep aleyhlerinde mana çıkarıyorlar.[501] Âyetin geri kalan kısmı ise bu tip kimselerin Allah'ın kahrına layık düşmanlar olduklarını ve onlardan sakınmak gerektiğini vurgulamaktadır.

3. Münafıkların, Mü'minlere Öfkelenmeleri

Münafıklar, iç dünyaları karışık tiplerdir. Gönül âlemlerinin şirazesi bozulmuş, duygularının dengesi kaybolmuş, sevgi ve nefretlerinin istikameti şaşmış çarpık şahsiyetli talihsiz kimselerdir. Bu sebeple onların kalpleri şahsi menfaat aşkıyla, buna mukabil mü'minlere öfke ile doludur. Bu durum âyet-i kerimede şöyle beyan buyurulur:

هَآ اَنْتُمْ اُولَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۞ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ "*İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar (münafıklar) sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz bütün kitaplara inanırsınız. Onlar ise sizinle karşılaştıklarında 'inandık' derler; kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: Kininizden (kahrolup) ölün! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir. Size bir iyilik dokunsa bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder ve korunursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.*" (Âl-i İmrân, 3/119-120)

Âyetlerde, münafıkların mü'minlere karşı takındıkları tavırlar ve iç yüzleri ortaya konmaktadır. Burada bizi en çok alakadar eden husus, onların

[501] Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5001-5002.

mü'minlere kızgınlıkları sebebiyle "parmaklarının uçlarını ısırmaları"dır. Onlar birbirleriyle başbaşa kaldıklarında mü'minlere karşı kinin ve düşmanlığın en ilerisini ortaya korlar. Öyle ki bu şiddet onların parmaklarının uçlarını ısırma derecesine varır. Bu, tıpkı birimizin emeline kavuşamamaktan iyice öfkelenip sinirlendiği zaman parmaklarının ucunu ısırması gibidir. Kızan kimselerin böyle yapması çok rastlanan bir şey olduğu için "parmakları ısırma" kızgınlıktan kinaye olan bir tabir halini almıştır.[502]

Onlar, mü'minlerin birbirleriyle ülfet edip, söz birliği ettikleri ve birbirlerinin aralarını ıslah ettiklerini gördükleri için böyle öfkeleniyorlar. Ve âyet bize şöyle bir tablo çiziyor:

Sahnede bir grup insan var. İçleri kin, düşmanlık ve kızgınlıkla kaynıyor. O kadar kaynıyor ki bu, istememelerine rağmen arasıra ağızlarından taşıyor. Ağızlarından taşan, sadırlarında gizledikleri gayzlarının sadece ufacık bir göstergesidir. Yoksa sadırlarında gizledikleri öfke çok daha büyüktür.[503] Midesi bozulup ağız dolusu kusmak durumunda olan birinin, insanlardan utanması sebebiyle zoraki kendisini tutması gibi bunlar birilerine olan öfkelerini tutmaya çalışıyorlar. Bu arada bunlar, kızgın oldukları kimselerden bir grup insanla karşılaşıyorlar. Onlara son derece kızgın olmalarına rağmen iradelerine güç bela sahip olarak "onlardan olduklarını" söylüyorlar. Gelenler sahneyi terkedip bunlar sahnede yalnız başlarına kaldıklarında, artık kendilerine hakim olamıyorlar: "Parmaklarının uçlarını ısırıyorlar". Bir grup insan, parmakların uçları ağızlarda ve dişleriyle parmak uçlarını yercesine durmadan ısırıyorlar, ısırıyorlar... Ama bir türlü öfkeleri teskin olmuyor. İşte münafıkların, mü'minler hakkındaki tutumları, kızgınlık ve gayzları böyledir. Âyet-i kerime onlara gereken en güzel cevabı vermektedir: "*De ki: Kininizden ve gayzınızdan kahrolup ölün!*"

4. Münafıkların İki Yüzlülükleri

Pek çok âyet-i kerimede de ifade buyurulduğu gibi münafıklar iki yüzlü bir karakter taşımaktadırlar. Onlar, özü sözü doğru olmayan, aksine içlerinde sakladıkları ile konuştukları arasında tam bir zıtlık bulunan

---

502 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 176.
503 Al-i İmrân, 3/118

kimselerdir. Şu âyet-i kerimelerde onların bu karakter yapıları ile alakalı şöyle bir kesit sunulmaktadır:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ۞
وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ۞ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ
اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ "*İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri şeyler senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o hasımların en yamanıdır. O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Böylesine 'Allah'tan kork' denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!*" (Bakara, 2/204-206)

Bu âyetlerin her bir kelimesi, münafıkların ikiyüzlü karakter özelliklerini canlandıran ve bunları belirgin hale getiren birer fırça darbesine benzemektedir. Bu darbeler ardarda sıralanır sıralanmaz canlandırılan insan tipi canlı bir varlık halinde ve kişiliği belirginleşmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Karakter yapısı sergilenen bu kişi konuşmakta ve kendisini iyiliğin, samimiyetin, bağlılığın, sevginin, fedakârlığın, insanlara fayda ve mutluluk sunma arzusunun sembolü olarak tanıtmaktadır. Konuşurken sözleri hoşunuza gidiyor, tatlı dili sizi büyülüyor, sesinin ahengine bayılıyorsunuz; iyilikten, iyilikseverlikten ve yapıcılıktan söz ederken ağzından bal akıyor. Sözlerinin etkisini ve inandırıcılığını daha da arttırmak, bağlılık ve samimiyetini vurgulamak, kendini takvalı ve Allah'tan korkan bir kişi gibi gösterebilmek için kalbindeki duygularının içtenliğine Allah'ı şahit gösteriyor. Oysa O, aslında en amansız bir düşmandır. Kalbinde kin ve düşmanlık kaynamaktadır. Gönlünde sevginin ve hoşgörünün kırıntısı bile yoktur.

İçyüzü ile dış görünüşü taban tabana zıt, yalancılığı, insanları kandırmayı ve yağcılığı meslek haline getirmiş olan bu tipin, günün birinde iş başına geçip sorumlu bir mevkiye gelince gerçek yüzü meydana çıkmakta, maharetle gözlerden sakladığı iç âlemi açıklığa kavuşmakta; kötülükten, azgınlıktan, kinden ve bozgunculuktan ibaret olan özü gözler önüne serilmektedir. Münafık karakterin bu iki yüzlü yönünü, "*İş başına geçince yeryüzünde kargaşa ve bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli mahvetmeye*

çalışır." beyanı izah etmektedir. Bu insan tipi görev başına geçince bütün katılığı, kırıcılığı ve inatçılığı ile kötülüğe ve bozgunculuğa yönelir. Bitki, hayvan ve insan bütün canlıların neslini yok etmeye, köklerini kurutmaya çalışır. Bu vasıf, bu münafık karakterin yapısına iyice işlemiş olan kini, kötülüğü, gaddarlığı ve bozgunculuğu sembolize etmektedir. Şu kadar ki, onun derininde taşıdığı bu bozgunculuk vasfını dilinin tatlılığı, göz boyacılığı; iyiliksever, hoşgörülü ve yapıcıymış izlenimini uyandıran sahte dış görünüşü örtmektedir.[504]

Âyetin devamında bu münafık, sahtekâr ve ikiyüzlü insan tipinin bir diğer karakteristik özelliği daha gözler önüne serilmektedir: Kendisine Allah'tan korkması, O'nun gazabından sakınması söylenince günahları sebebiyle boyun bükecek yerde tam aksine gurur damarları kabarır. Böyle bir sözü işitmek bile hoşuna gitmez, takvaya yönelmez, yanlış yolda olduğunu kabul edip doğruya yönelmeyi gururuna yediremez. İşlediği suçlar ve günahlarla üstünlük taslamaya başlar. Hatta doğrudan doğruya Allah'a karşı utanmadan başkaldırma serkeşliğinde bulunur.[505]

Âyet-i kerimenin sonunda, böyle ifsad edici, yıkıcı, iki yüzlü ve tahripkar karakter sahiplerinin hazin akıbetleri bildirilerek, bunun pek kötü yer olan cehennem olduğu beyan edilir.

5. Münafıkların Savaş Emri Karşısındaki Hazin Durumları

Din, insandan gerektiğinde malını gerektiğinde de canını feda etmesini ister. Hatta cenneti kazanmak için bu fedâkarlığın zaruri olduğunu haber verir. Savaş, sosyal hayatın vazgeçilmez bir kanunudur. İnsanlık tarihi bu kanunun sayısız tezahürleri ile doludur. Siyasi, ekonomik, dini maksatlarla yapılan savaşlar vardır. Hangi maksatla yapılırsa yapılsın savaş zordur ve katılanlardan büyük bir bedel istemektedir. Allah Resûlü'nün hayatı gazalarla, seferlerle ve savaşlarla doludur. Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn, Tebük bunların en önde gelenleri arasındadır. Bu savaşlara katılıp şehâdeti seve seve kucaklayan sahabeler olduğu gibi, savaş emri

---

504 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, I, (2. cüz), 130-131.
505 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, I, (2. cüz), 131.

karşısında ne yapacağını şaşıran zayıf karakterliler de var olmuştur. Kur'ân bunları münafık olarak nitelemektedir. Bu karakterdeki kişilerin savaş durumu karşısında içine düştükleri perişan hali âyet-i kerimeler canlı tablolar halinde ortaya koymaktadır:

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَاْتُونَ الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيلًا ۞ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ۞ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَاْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا ف۪يكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا قَل۪يلًا "*Allah içinizden bozgunculuğa meyledip savaştan alıkoymak isteyenleri ve kardeşlerine: "Bize gelin" diyenleri elbet biliyor. Zaten bunlardan ancak pek az bir kısmı savaşa geliyorlardı. Savaşa katıldıklarında da size karşı pek cimri ve kıskanç davranırlar. Hücum eden düşmanın ortalığa saldığı büyük korku gelince, ölüm sekeratına düşmüş kimsenin bakışı gibi, gözleri dönmüş bir tarzda sana baktıklarını görürsün. Korku hali geçince, Allah yolunda harcamada cimrice bir tavır içinde, keskin dilleriyle sizi incitirlerdi. İşte onlar iman etmemişler, Allah da onların yaptıkları bütün işleri boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır. Münafıklar birleşik kuvvetlerin çekilip gitmediklerini sanıyorlardı. Şayet birleşik kuvvetler tekrar gelecek olsa, çok isterler ki çöldeki göçebeler içinde bulunsunlar da sizin savaşınız hakkındaki haberleri uzaktan sorsunlar. Esasen, yanınızda bulunsalardı dahi, onlardan pek azı savaşırlardı.*" (Ahzâb, 33/18-20)

Bu âyetler, yüce Allah'ın müslüman safları dağıtmaya çalışan ve kardeşlerini evlerinde oturmaya çağıran böylece insanları savaştan alıkoyan kimseleri kesinlikle bildiğini vurgulayarak başlamaktadır. O tiplerden pek azı savaşa gelir, arada sırada cihada katılırlar. Onların içinde sakladıkları hileleri Allah Teâlâ bilmektedir. Ardından harikalar yaratan fırça bu tiplerin karakteristik çizgilerini çizmeye başlıyor:

a. **Bunlar mü'minlere karşı çok cimridirler**. İçlerinde müslümanlara karşı bir çekememezlik, cihada ve onların elde ettikleri mala karşı bir kıskançlık, müslümanlara yönelik duygu ve düşüncelerinde bir cimrilik vardır. Müslümanlarla beraber savaşmak istemezler, ellerindeki imkanları fakirlerle paylaşmazlar ve Allah yolunda infakta cimrilik gösterirler.[506]

---

[506] Kurtubi, *el-Câmi*, XIV, 152-153.

b. Âyet-i kerimenin devamı onların korku halinde ne kadar perişan bir duruma düştüklerini canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Onlar, savaşta bir korku gelince, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş insan gibi, gözleri dönerek bakarlar. Bu, insanın psikolojik ve iç durumlarını muşahhas hale getiren canlı bir tablodur. Çizgiler adeta hareket etmektedir. Aynı zamanda burada gülünç bir tablo karşımıza çıkmakta, o korkaklar grubunun içine düştükleri komik durum canlandırılmaktadır. Tabloda resmedilen hareketler ve tavırlar tir tir titreyen, ve ödleri kopan korkakların dehşet anındaki durumlarını anlatmaktadır. Bu tablonun en ilginç tarafı ise korku gidip yerini güvenliğe bırakmasından sonraki durumlarını yansıtan tarafıdır. Korku gittikten sonra saklandıkları deliklerinden çıkarlar, sivri dilleri ile müslümanları incitirler. Biraz önce korkudan tir tir titreyen bu adamlar seslerini yükseltmeye başlarlar. Kabararak etrafa caka satarlar. Korkudan bir köşeye sindikten sonra güvenli ortamda ortaya çıkıp şişinirler; utanmadan nasıl savaşta zorluklarla karşılaştıklarını, ne yararlı işler becerdiklerini, büyük bir cesaretle savaş alanına atıldıklarını anlatıp dururlar. Ayrıca onlar, bütün bu iddialara, övünmelere ve bol keseden atmalara rağmen iyilik adına güçlerini, çabalarını, mal ve canlarını harcamazlar, fedakârlıkta bulunmazlar.[507] Onların bu duruma gelmelerinin sebebini şöyle açıklar: Çünkü onlar gerçek olarak inanmamışlardır. İman aydınlığı kalplerine yansımamış, iman nuru doğru yolu bulmalarına yardımcı olmamış ve onlar imanın öngördüğü hayat sistemine ayak uyduramamışlardır.

c. Münafıkların Hendek savaşındaki tutumlarına gelince, sûrenin akışı gülünç ve küçük düşürücü bir tabloda onların durumlarını tasvir ederek devam etmektedir: Onlar, düşman birliklerinin (Medine'den) gitmediklerini sanıyorlar ve hâlâ korkudan titriyorlar. Kaçıp bir köşede sinmeye çalışıyorlar. Bundan dolayı düşman birliklerinin gittiklerine, korkunun gidip güvenliğin geldiğine bir türlü inanamıyorlar. Öyle bir psikolojileri var ki, düşman birlikleri tekrar gelmiş olsaydı, kendilerinin çölde bedevilerin yanında bulunup, sadece müslümanların haberlerini sormayı dilerlerdi. Burada oldukça alaycı bir ifade ve tahkir edici bir tasvir yer almaktadır. Eğer bu birlikler tekrar gelmiş olsalardı, bu korkak yürekli insanlar, hiçbir

---

[507] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VI, (21. cüz), 144-145.

zaman Medine'de bulunuyor olmayı tercih etmez, bilakis Medinelilerin hayatlarına ve akıbetlerine ortak olmayan Bedevi Araplardan olmayı isterlerdi. Medine'de neler olup bittiğini bilmemiş olmayı, aradaki uzaklığın ve ayrılığın boyutlarını vurgulamak ve orada yaşanan dehşet dolu anlardan uzak bulunmak bakımından Medine'ye ilişkin bilgileri bir yabancının diğer bir yabancıdan sorması gibi uzaktan edinmeyi isterlerdi. Evlerinde oturmuş, savaştan uzak olmalarına ve doğrudan savaşa katılmamalarına rağmen bu tür komik temennilerde bulunuyorlardı. Bunlarınki uzaktan duyulan bir korkudur.

Onlar savaşa girmedikleri ve ondan uzak bulundukları halde paniğe kapılmış, yürekleri ağızlarına gelmişti. Savaşa girmedenki hali böyle olanlar, peki savaşa katılsalar ne yaparlardı. Âyet buna cevap vererek, "*İçinizde olsalardı, pek az savaşırlardı...*" buyurmakta ve bununla birlikte tablo tamamlanmaktadır. Tablonun çizimi tamamlanırken gönüllerde bu tiplere yönelik bir küçümseme, alay etme, onlardan uzak olma duyguları yer ediyor. Zihinlerde onların Allah ve insanlar yanında değersiz oldukları düşüncesi canlanıyor.[508]

Münafıkların savaş emri karşısındaki bu aşağılık ve korkak durumlarını aynı minval üzere açıklayan başka âyet-i kerimeler de vardır:

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاَوْلٰى لَهُمْ "*İman edenler: "Keşke savaş hakkında bir sûre indirilseydi?" diyorlar. Fakat net ve kesin bir sûre indirilip de içinde savaşma emri zikredilince, kalplerinde hastalık bulunanların, ölüm sekeratına giren kimsenin bakışı gibi boş gözlerle sana baktıklarını görürsün. Korktukları başlarına gelsin!*" (Muhammed, 47/20)

Burada da yine kalplerinde hastalık bulunan münafıkların açıktan yapılan savaşa çağrı karşısındaki komik durumları, nefislerinin kontrollerini nasıl elden kaçırdıkları, arkasına gizlendikleri gösteriş maskesinin yüzlerinden nasıl düştüğü canlandırılmaktadır. Ölümden korkuları ve savaş emri karşısında ruhlarının zayıflığı ortaya çıkmakta, erkekliklerini rezil eden bir durum tezahür etmektedir. Kur'ân'ın eşsiz üslubu, onların bu psikolojik

---

[508] Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VI, (21. cüz), 145.

durumlarını en güzel bir şekilde gözler önüne serercesine canlandırmaktadır. Bu harikulade üslup, korkuyu dehşet derecesine, zayıflığı titreme derecesine, güçsüzlüğü de bayılma derecesine ulaştırmaktadır. Böylece karşımıza korkudan gözleri dönen hatta düşüp bayılan komik, tuhaf ve hastalıklı bir insan karakteri çıkmaktadır.

Münafıkların bu halleri diğer âyetlerde de şöyle beyan buyurulur: اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ قٖيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرٖيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا اِلٰٓى اَجَلٍ قَرٖيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلٖيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتٖيلًا "*Baksana o kimselere ki, savaş zamanı değilken kendilerine: "Savaşa sebebiyet vermeyin, namazı hakkıyla ifa edin, zekâtı verin!" denilmişti. Sonra onlara savaşma farz kılınınca, onlardan bir kısmı insanlardan, Allah'tan korkarcasına, hatta daha fazla korkup şöyle diyorlar: "Ya Rabbenâ, niçin bize harbi farz kıldın? Bize biraz daha mühlet verseydin ya!" Onlara de ki: "Dünya zevki pek azdır, âhiret ise günahlardan sakınanlar için sırf hayırdır ve size kıl kadar olsun haksızlık yapılmaz.*" (Nisâ, 4/77)

وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنٖينَ ۝ وَلِيَعْلَمَ الَّذٖينَ نَافَقُوا وَقٖيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاٖيمَانِ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فٖي قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ۝ اَلَّذٖينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ "*İki ordunun karşılaştığı gün (Uhud günü) başınıza gelen musîbet Allah'ın izniyle olmuştu. Bu da O'nun mü'minleri ayırd etmesi, münafıklık yapanları da meydana çıkarması için idi. O münafıklara: "Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa düşmanınızın size ve ailelerinize saldırmasını önleyin" denildiğinde: "Biz savaş olacağını bilseydik size katılırdık" dediler. Doğrusu o gün onlar imandan ziyade küfre yakın idiler. Onlar, ağızlarıyla, kalplerinde olmayan şeyleri söylüyorlardı. Ama Allah onların gizlediklerini pek iyi bilir. Onlar o münafıklardır ki kendileri savaşa çıkmayıp evde oturmaları yetmiyor gibi, bir de kalkıp bilgiçlik taslayarak savaşta şehid olan arkadaşları hakkında: "Sözümüze kulak verselerdi böyle öldürülmezlerdi." derler. De ki: "Eğer, iddianızda tutarlı iseniz, haydi elinizden geliyorsa kendinizi ölümün elinden kurtarın bakalım!*" (Âl-i İmrân, 3/166-168)

Savaş emri karşısında tembel davranan ve fakat savaşın neticesine göre halden hale giren, menfaatine uygun olacak tarzda içinden farklı düşünceler geçiren münafıkların durumlarını ise şu âyetler ne kadar dikkat çekici bir uslupla anlatmaktadır:

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ۝ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا "*Aranızda öylesi vardır ki, işi ağırdan alır. Başınıza bir felâket gelirse der ki: "Neyse ki, Allah bana lutfetti de onlarla beraber çıkmadım. Ama Allah'tan size nimet ve inayet erişirse –sanki daha önce kendisiyle sizin aranızda hiç tanışıklık yokmuş gibi– "Ah! n'olurdu, der, ben de onlarla beraber olaydım da büyük ganimete konaydım!*" (Nisâ, 4/72-73)

Âyetlerin ifadesine göre münafık karakterli öyle kimseler vardır ki savaş, gaza veya herhangi ictimai bir hizmet söz konusu olunca mutlaka ağırdan alır, tembel davranır ve geri kalır. Mü'minlerin başına bir musibet gelip başarılı olamadıkları, sıkıntı çektikleri veya şehîd oldukları takdirde üzülecek yerde sevinir. Hatta onlarla beraber bulunmayışını Allah'ın bir lütfu olarak görür. Fakat Allah tarafından mü'minlere bir lütuf ve ihsan ulaşdığında, fetihler yaparak ganimet elde ettiklerinde sanki onunla müslümanlar arasında hiç bir sevgi bağı yokmuş gibi üzülür ve onlarla beraber bulunup büyük mükafatlara ermiş olmayı ister. Hasılı müslümanların başarılı ve muzaffer olmasından memnun olmaz, aksine memnuniyet duyacak yerde üzülür, onlarla beraber bulunmadığına ise ahiret düşüncesiyle değil, sırf dünya sevgisiyle pişman olur.[509]

Âyet-i kerimede geçen "لَيُبَطِّئَنَّ" kelimesi, ağırlığı ve telaffuzu zor olması bakımından özellikle seçilmiştir. Gerçekten dil, bu kelimenin harflerini ve vurgusunu sonuna kadar telaffuz etmekte son derece zorlanmaktadır. Çünkü kelimenin zorluğu sona doğru daha bir artmaktadır. Şüphesiz zikredilen kelime, vurgusundaki bu zorluk ve ağırlık ile beraberindeki psikolojik hareketi eksiksiz bir şekilde tasvir etmektedir. Bu da tek bir kelimeyle bütün bir durumu anlatan ve tabloyu çizen

[509] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, (5. cüz), 228-229; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1391-1392.

Kur'ân'ın edebi tasvirinin eşsiz örneklerindendir. "İçinizde cihad ve savaş görevini ağırdan alanlar var." cümlesi, bu kişilerin, ağırdan alma işini eksiksiz yerine getirdikleri, bunda ısrar ettikleri ve bu konuda çaba sarf ettiklerini göstermektedir. Bu da cümlede çeşitli tekit yöntemleriyle ifade edilmektedir. Bütün bunlar bu grubun ağırdan almayı ısrarla sürdürdüğünü, bu durumun müslüman safta olumsuz etki bıraktığını ve müslümanlara çok çektirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla âyet-i kerime, projektörünü onların ruhlarının içine tutmakta ve olağanüstü tasvir gücüyle iğrenç hakikatlerini resmektedir. Bunlar, Resûlullah döneminde, ondan sonra da bütün zaman ve mekanlardaki durumlarıyla zayıf ve renkten renge giren münafıklardır. Bunlar, kişisel çıkarlarından daha üstün bir gaye, sınırlı ve küçük kişiliklerinden daha yüce bir ufuk tanımazlar. Bütün dünyayı bir tek eksen etrafında döndürürler ki bu da bir an bile unutamadıkları kendi kişisel menfaatleridir. Onların bu halini anlatan başka bir âyet-i kerime şöyledir:

اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوٓا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ ونَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا "*Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah'tan bir zafer (nasip) olursa, 'Sizinle beraber değil miydik?' derler. Kâfirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa (bu sefer de onlara), 'Sizi yenip (öldürebileceğimiz halde öldürmeyip) mü'minlerden korumadık mı?' derler. Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.*" (Nisâ, 4/141)

Allah Teâlâ, müslümanların hep manevi yüceliklere yükselmelerini murad ettiğinden, içlerinde yaşayan ve cihada karşı ağır davranan grubun nefret ettirici tablosunu çizip, safta üslenen oyalayıcı kişileri ortaya çıkarırken onlara karşı uyanık olmalarını sağlamaktadır. O zamanda İslâm toplumuna yönelik bu uyarının ötesinde, Kur'ân'ın bu birkaç kelimesinde her zaman ve mekanda görülebilecek bir insan tipi çizilmektedir. Müslüman toplumlar, bu gerçeği sürekli bünyesinde barındıracak, her devirde içinde benzer karakterde kişiler bulunacaktır. Böylelerine karşı dikkatli olmak, eksikleri tamamlamak, zaafları tedavi etmek, duygu

ve hareketler arasında uyum sağlamak için sürekli bir eğitim ve gayretin gerekliliği vurgulanmaktadır.[510]

III. KÂFİR VE MÜŞRİK TEŞBİH, TEMSİL VE TASVİRLERİ

1. Müşriklerin Durumu

Kur'ân'ın karakterize ettiği insan tipleri arasında kâfirler ve müşrikler vardır. Müşrik, İslâm'ın tebliğ ettiği gerçek tevhid akidesini kavrayamamış, tek Allah telakkisi fikrini kalbine yerleştirememiş ve kulluk planında Allah ile arasındaki ilişkileri düzenlemede başarılı olamamış kimsedir. Allah Teâlâ, bu tip insanların acıklı hallerini muhtelif tasvirlerle beyan etmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

مَثَلُ الَّذٖينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "*Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!*" (Ankebût, 29/41)

Burada, bedihî, yani çok aşikar olarak kavranılamayan bir şeyin, çok belli olan bir şeye benzetilerek, kavratılması amaçlanmıştır. Buna göre, nasıl ki, örümceğin yaptığı mesken, melce' olarak kendisine sığındığı yuva, dayanıksızlık ve gevşeklik bakımından son derece[511] dirençsiz ve zayıf ise, işte bunun gibi, Allah'ı bırakarak başkasını dost, melce, sığınak edinenlerin dayanak ve istinatgâhları da, o denli zayıf, cılız ve zevâle mahkumdur .[512]

Râzî'nin beyanına göre âyette "Allah'tan başaka 'ilahlar' (âlihe) edinenler" denilmeyip, "Allah'tan başka 'dostlar' (evliyâ') edinenler" denilmesi, yalnız açık şirki değil, gizli şirki de ibtale işaret içindir. Çünkü başkasına gösteriş olsun diye Allah'a ibadet eden, Allah'tan başkasını dost edinmiş

---

510 Kutup Seyyid, *Fî Zılal,* II, (5. cüz), 143-144.
511 Ebussuud, *İrşad,* VII, 41.
512 İbn Teymiye, *Selâsu Resâil,* s. 84.

olur. Bunun durumu da yine, ördüğü ağı ev edinen örümceğin durumu gibidir.[513]

Âyet-i kerime, yegane güç ve kuvvet kaynağı olan Allah'ı bırakıp O'nun dışında bir dayanak ve sığınak arayan kimselerin bu garip durumlarını bir örümcek meseli ile dikkatlerimize sunmaktadır:

Sahnede güçsüz, zayıf, himayesiz ve zavallı bir örümcek var. İnce ve cılız ayakları ile yavaş yavaş hareket ediyor; bir köşeye varıp iplerini gererek yuvasını kuruyor; kendisi de içine oturuyor. Şimdi de karşımızda örümceğin yaptığı, ev edindiği ve ev diye içine kurulduğu bir "örümcek yuvası" var. Onu dikkatle izliyoruz: Ne duvarı ne tavanı ne de kapısı var. Ne sıcaktan koruyor ne de soğuktan. Gölge bile yapmıyor. Güneş ışınları içine kadar nüfûz ediyor, yakıyor; yağmur yağıyor ıslatıyor; kar yağıyor soğuk olup üşütüyor. Nihayet rüzgar esiyor, o evi kökünden söküp içindekilerle beraber istediği yere atıyor. Zira evlerin en çürüğü, muhakkak örümcek evidir.

İşte Allah'tan başka dostlar edinenler, örümcek gibi; edindikleri dostlar da örümcek evi gibidir. Bu dostlar, kendisinden hiçbir fayda mülahaza olunmayan örümcek evi gibi, kendilerine sığınanlara, dayananlara ve güvenenlere herhangi bir fayda sağlayamazlar. Onlardan hiçbir zararı da gideremezler. Üstelik kendilerine tapanlara zararları olur. Zira kâfirlerin putları için yaptıkları ameller ahirette, örümcek yuvasının rüzgarın önünde zerreler halinde dağılıp gittiği gibi, hiçbir değeri olmayan zerreler halinde dağılıp gidecektir. Nitekim Allah Teâlâ:

وَقَدِمْنَٓا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً مَنْثُورًا "*Biz onların yaptıkları her amelin önüne geçtik ve bunları saçılmış (hiçbir değeri olmayan) zerreler yaptık.*" (Furkan, 25/23) buyurmuştur.

Bu temsil, Allah'ın dışındaki varlıkların güçlerinin gerçek durumunu canlandırmaktadır. Bu güçler Allah'ın gücü yanında basit hatta hiç değerindedirler. Çünkü bunları yaratan, dilediği yerde dilediği şekilde kullanan Allah'tır. O'nun izni olmadan bunların herhangi bir şey yapmaları mümkün değildir. Hatta O'nun izni olmadan bir yaprak bile

---

513 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXV, 68.

kıpırdayamaz. Bu yegane güce inancı ve itimadı olmayanlar, ister fert, ister toplum, ister devlet olsun diğer güçlere sığınırlar. Bunlar ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar Allah Teâlâ'nın gücü yanında bir örümceğin evi kadar basit, cılız, çürümüş ve değersizdirler. İşte bu asıl gücü unutanlar, hangi güce sığınırlarsa sığınsınlar, bir örümcek evine sığınmaktadırlar. Zira yeryüzünde Allah'ın gücünden başka bir güç, O'nun himayesinden başka bir himaye yoktur.

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin ruhuna böyle bir Allah ve tevhid hakikatini yerleştirmeğe çalışmış ve bunda muvaffak olmuştur. Bu gerçek onların gönüllerinde yer etmiş, iliklerine işlemiş ve ruhlarına silinmeyecek şekilde yerleşmiştir. Allah'ın gücünün yegane güç; O'nun dostluğunun yegane dostluk olduğu şuuruna ermişler, bu şuurla yaşamışlar ve bu güçle düşmanlarına karşı muvaffak olmuşlardır.[514]

2. Allah'a Şirk Koşma

Şirk, kalbin çok tehlikeli bir hastalığıdır. Allah Teâlâ, bütün günahları bağışlayacağı müjdesini verirken, kendisine şirki asla affetmeyeceğini bildirmektedir.[515] Bu sebeple, Cenâb-ı Hak kullarını o hastalıktan kurtarmak gayesiyle şirkin durumunu herkesin anlayacağı tarzda dikkat çekici teşbih ve temsillerle izah etmektedir. Mevzuyla alakalı bir âyette şöyle buyrulur:

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَآءَ فٖي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فٖيهِ سَوَآءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخٖيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ "*Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Size ihsan ettiğimiz mallarda, elinizin altındaki kölelerin size ortak olmasına, bu hususta onlarla denk olmaya razı olur ve onları, sizin emsaliniz herhangi bir (hür işadamı) gibi sayar mısınız? (Bunu istemezsiniz). İşte biz âyetleri, aklını kullanacak bir kavim için böylece açıklıyoruz.*" (Rûm, 30/28)

Âyet-i kerime, elleri altında bulundurdukları kölelerini, kendileri gibi insan olmalarına rağmen istedikleri gibi kullanan, en ağır işleri

---

[514] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VI, (20. cüz), 129.
[515] Bkz. Nisâ, 4/48.

acımasızca yaptıran, gerektiğinde azarlayan, döven, kovan ve hatta onları insan yerine koymayan Mekke müşriklerinin, yarattığı şeyi Allah'a ortak koşmak sûretiyle içine düştükleri garip durumun, tenakuz ve çelişkinin vehametini canlı bir temsille tablo halinde ortaya koymaktadır. Bu tablo müşriklerin gayet iyi tanıdıkları, bizzat kendi hayatlarından alınmış bir tablodur:

Şimdi sahnede, mahluku olan şeyleri Allah'a ortak koşan, O'na denk sayan efendiler var; Allah'ın onlara verdiği rızıklar, mallar mülkler var; bir de onların elleri altında bulundurdukları köleler var. Antr parantez şunu söyleyelim ki bu efendiler Allah'ın kulu ve mahluku oldukları gibi sahip oldukları mallar da Allah'ın ihsan ettiği rızıklardır. Köleleri ise sadece şu anlık sahip oldukları kölelerdir. Bunların şu veya bu şekilde ellerinden çıkması mümkündür.

Durumları bu şekilde olan efendilere yaklaşıp soruyoruz: Elleriniz altında bulunan şu kölelerin, Allah'ın ihsan ettiği şu mallara sizinle eşit miktarda ortak olmalarına razı olur musunuz? Hür ortaklarınızı saydığınız gibi onları da sayar; hakkınıza tecavüz etmelerinden endişe ettiğiniz gibi siz de onların hakkına tecavüz etmekten çekinir misiniz? Sözün özü, kendinize tanıdığınız hakları onlara da tanır mısınız?

Ancak, efendilerin bu sorulara pek müspet cevap vermediklerini görüyoruz. Biz efendiyiz, onlar ise köledir; o halde sizin dedikleriniz olur şey mi? diyorlar. Halbuki köle bile olsalar, insan olma, yeme, içme vs. bakımından onların da kendilerine denk ve aynı cinsten olduklarını biliyorlar.

Sonra efendilere tekrar dönüp soruyoruz: Sizden, köle olmaktan başka bir farkları olmayan sizin gibi insanları mallarınıza ortak etmeyi, o mallarda onlarla eşit miktarda hakka sahip olmayı ve onlara da gerektiği şekilde değer vermeyi kabullenemiyorsunuz da bizzat Allah'ın mahluku ve mülkü olan, O'nun mülkiyetinden çıkmaları asla söz konusu olmayan şeyleri Allah'a ortak koşmayı akıl ve mantıklarınıza nasıl sığdırıyorsunuz?

Evet müşrik efendilerin bu soru karşısında şaşırdıklarını, afalladıklarını,

bir şey diyemez duruma geldiklerini; dillerinin tutulduğunu görüyoruz. Ve onları, o şaşkın halleriyle izliyoruz. Peki müşriklerin, bundan sonra da şirklerine devam ettiklerini görüyoruz. Bunun sebebi, bunların gerçekleri öğrenip kabule yanaşmamaları; ilimsiz ve bilgisizce kendi hevalarına uymalarıdır.[516]

Müşriklerin psikolojilerini ve ruh hallerini son derece ilginç bir üslupla açıklayan bir âyet-i kerime de şöyledir:

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَٓاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فٖي مَكَانٍ سَحٖيقٍ

"... *Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış didik didik etmiş, yahut rüzgar onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.*" (Hac, 22/31)

Bu temsilde Allah Teâlâ iman etmeyi göğe yükselmeğe, imanı terkedip Allah'a şirk koşanı gökten düşene; fikirlerini darmadağınık eden heva ve hevesleri onu kapan kuşlara; onu sapıklık vadilerine atan şeytanı da onu yok edici ölüm vadilerine fırlatan rüzgara benzetmiştir.[517] Bu bakımdan âyet-i kerime, tevhid çizgisinden ayağı kayan ve şirk bataklığına yuvarlanmak üzere olan kimselerin halini tasvir eden çok korkunç iki tablo çiziyor:

Birinci tabloda karşımızda çok yüksek bir yerde, tâ gökte bir adam var. Adam bulunduğu o yerden düşüyor. Ve bir göz açıp kapayıncaya kadar bir de bakıyoruz ki o parça parça olmuş; kuşlar parçalarını yutup kursaklarına indiriyorlar, böylece yok olup gidiyor. İkinci tabloda ise yine bir adam var. Uğursuz şiddetli bir kasırga esiyor ve adamı kaptığı gibi çok derin helak uçurumlarına sürükleyip yok ediyor. Adam da boşlukta kararsız zerreler gibi uçup gidiyor.

Burada gözümüzün önündeki bu hareket oldukça dehşetli ve çok hızlı bir şekilde cereyan ediyor ve adımlar birbiri ardısıra geliyor. Hatta kelimelerin söylenişinde bile bu var. Zira âyette manalar hep "fâ-i takibiyye" ile ifade ediliyor. Dolayısıyla olaylar çok çabuk olarak cereyan ediyor ve hemen gözlerden uzaklaşıyor.

---

516 bkz. Rûm 30/29

517 Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 12-13.

Bu tasvir, Allah'a şirk koşan insanların pek çarpıcı bir tasviridir. Onlar imanın o üstün zirvelerinden yuvarlanarak yokluğun içerisine gömülüp mahvolmaktadırlar. Zira dayandıkları ana dayanağı kaybetmekte ve tevhit kaidesinden mahrum kalmaktadırlar. Bunlar, şirke düşerek sığınacakları en düzenli sığınağı yitiriyor, nefsânî arzu ve heveslerin elinde paramparça oluyorlar. Tutundukları hurafeler onları parçalıyor ve yellerini savuruyor.[518] Eğer onlar sarsılmaz kaynağa bağlanıp kopmaz ip olan tevhide sımsıkı sarılsalar bu şirk dağınıklığından ve bataklığından kurtulma şansını mutlaka yakalayacaklardır. Böylece imanın huzurlu ve güvenli iklimine ulaşacaklardır.

Müşriklerin karakter tasviri ile ilgili bir başka âyet-i kerimede şöyledir:

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰىٓ اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "*De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda ve zarar veremeyecek olan şeylere (putlara) mı tapalım. Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: 'Bize gel!' diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri (şirke) mi döndürülelim?...*" (En'âm, 6/71)

Âyet-i kerime, tevhitten sonra şirke sapan, kalbini tek ilahla çeşitli ilahlar arasında tevzi eden, hislerini hidayet ve sapkınlık arasında dağıtan kimsenin iç âleminde yaşadığı şaşkınlığı göstermek üzere şöyle canlı bir resim çiziyor:

Sahnede bir adam var. Şeytanlar etrafını sarıyorlar, onu aldatıp Allah'ın yolundan saptırıyorlar ve küfre itiyorlar. Şimdi adam bu halde şaşkın şaşkın dolaşıyor. Duyguları ve hisleri hidayetle dalalet arasında gidip geliyor. Ama onun kendisini hidayete çağıran arkadaşları da var. Ona "Bize gel!" diye sesleniyorlar. O ise şaşkın halde bulunmak ile hidayet çağrısına uymak arasında bocalıyor. Hangi fırkaya uyacağını ve hangi tarafa gideceğini bilemiyor. Olduğu yerde kalakalmış ve şaşırmış halde

518 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (17. cüz), 91-92.

bekliyor. Biz de onu bu haliyle izliyoruz. Burada canlandırılan manzara, bir psikolojik ızdırabın manzarasıdır. Allah'ın dinini tanımış ve onun zevkine ermiş, sonra irtidad ederek sahte ilahların kulu kölesi olmuş, korku ve baskıların ezici darbesi altında kalıp yalancı ilahlara perestiş eden, böylece sürekli bir ruhî ızdırap içinde olan insanların halini anlatan calib-i dikkat bir manzaradır.[519]

3. Allah'tan Başkasına Dua Edenler

Kullar, sadece Allah'a dua ederler. Zira O'ndan başka gerçek manada dualara icabet edecek, onları kabul buyurup gereğini yapacak başka bir varlık yoktur. Güç ve kuvvet yalnız Allah'ın yed-i kudretindedir. Buna rağmen Allah'a tam olarak inanamamış zayıf itikatli bazı cahiller, Allah'ı bırakıp başka varlıklara dua edebiliyorlar. Cenâb-ı Hak da bu gibilerin nasıl bir yanlışlık içinde olduklarını güzel bir teşbihle beyan etmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ *"El açıp yalvarmağa layık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri, onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır."* (Ra'd, 13/14)

Âyetin beyanına göre gerçek davet Hakk'ın davetidir. Ona doğru koşmak ve ona icabet etmek gerekir. Gerçek dua da, Allah'a yapılan duadır. Onun dışındakiler, yapılan dualara hiçbir şeyle ve hiçbir şekilde karşılık veremezler. Sonra Allah Teâlâ, kendisinden gayrisine tapan ve dua edenlerin durumlarını şöyle canlı bir tablo ile canlandırmaktadır:

Sahnede bir adam var. Oldukça susamış ve neredeyse susuzluktan nefesi kesilmiştir. Yine oracıkta yüksek bir gözeden şırıl şırıl tertemiz bir su akıyor. Adam ağzını açmış, susuzluktan bitap düşmüş bir halde suyun yanına varıyor. Ağzını uzatıp suyu içecek yerde öyle yapmıyor. Peki ne

---

[519] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl,* III, (7. cüz) 278.

yapıyor? Ağzına ulaşsın diye iki kolunu suya doğru uzatıyor. Daha ilginci elleri ve parmaklarının aralıkları da açık bir şekilde bunu yapıyor. Bu yolla ağzına suyun ulaşıp susuzluktan kurtulması mümkün değildir. Çünkü parmakları birbirinden iyice ayrılmış açık bir elde su asla durmaz. Adam öyle susuzluktan ağzı kurumuş, kolları da suya doğru uzanmış, elleri suyun altında açık bir tarzda sahnede bekliyor, biz de onu bu haliyle izliyoruz. İşte Allah'ı inkar eden kâfirlerin, O'nun dışındaki varlıklara tapınmaları ve yalvarmaları da böyledir.

Temsilden şöyle bir mana çıkarmak da mümkündür: Şimdi su cansızdır. Ellerini kendine uzatan kimseyi, onun susuzluğunu ve ihtiyacını hissetmez, görmez. O kimseye karşılık vermeye ve onun ağzına kendiliğinden ulaşmaya kadir değildir. Aynı şekilde kâfirlerin dua ettikleri putlar da cansızdırlar, onların dualarını duyamaz, onlara kaşılık veremezler. Onlara bir fayda vermeye de güçleri yetmez.[520] Bu haliyle suya kavuşup susuzluğunu gidermek isteyen ve bu uğurda çırpınan kişinin uğraşıları boşuna olduğu gibi, Allah'tan başkalarına dua edenlerin duaları da boşunadır.

4. Kâfirlerin Kalpleri

Kafirler, gerçeğin üstünü örten ve inanılması gereken şeylere inanmayan kimselerdir. Küfür hali, manen en vahim hallerden biridir. Sahibini ebedi cehennemlik yapacak bir kalp hastalığıdır. Bu bakımdan bir insanın ilk yapacağı iş, küfür halinden kurtulmaktır. İmanın mekanı kalp olduğu gibi, küfrün mekanı da kalptir. Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirlerin karakter özellikleri beyan edildiği gibi, onların kalbî yapılarının nasıl olduğu da teşbih ve temsillerle açıklanmaktadır.

Kafirlerin kalbî yapısıyla ilgili âyet, Bakara sûresinde "Sığır Kıssası"nın peşisıra zikredilmektedir. Kıssa özetle şöyle cereyan etmiştir: Hz. Mûsâ (aleyhisselâm) kavmine, Allah'ın kendilerinden bir sığır kesmelerini istediğini bildirir. Onlar, Hz. Mûsâ'nın kendileri ile alay ettiklerini sanırlar. O zaman ki halet-i ruhiyeleri ile sığırı kesmeyi akıllarına

---

520 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XIX, 29.

aldıramazlar. Zira Samirî'nin icat ettiği buzağı olayı da açıkça gösterdiği gibi, Musa'nın (aleyhisselâm) kavmi, o zamana kadar bakarayı mukaddes bir hayvan görürler ve öyle kabul ederler.

Sonra kesilecek sığırın nasıl bir şey olacağını, renginin ne olacağını ve başka özelliklerini sordular. Hz. Mûsâ da bu hususları Rabbinden sorarak onlara, ne yaşlı ne de körpe, ikisi arasında; sarı renkli parlak tüylü, bakanların içini açan; henüz boyunduruk altına alınmamış, yer sürmemiş, ekin sulamamış, salma dolaşan ve renginde hiç alacası olmayan bir inek kesmeleri gerektiğini bildirdi. Onlar da böyle bir inek bulup boğazladılar. Fakat az kalsın yapmayacaklardı. Bu arada İsrailoğullarından iki genç, mirasına konmak için amcalarını öldürmüşlerdi. Olay Hz. Mûsâ'ya arzedilir. Hz. Mûsâ bir türlü katilleri bulamaz ve Allah'a sığınır. Allah Teâlâ kesilen bu sığırın bir parçasıyla ölüye vurulmasını, ölünün dirilip katili haber vereceğini bildirir. Netice de böyle olur: Sığırın bir parçasıyla ölüye vurulur, ölü dirilir ve katili haber verir.[521] Bunun akabinde şöyle buyurulur:

كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ "*Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir.*" (Bakara, 2/73)

Sığırın kesilmesi ile birlikte İsrailoğullarının kalplerinde bulunan sığırı kutsal sayma düşüncesi ve ona karşı duyulan sevginin de kesilmesi gerekirdi. Gönüllerin tam anlamıyla Allah'a yöneltilmesi lazım gelirdi. Ayrıca Allah'ın kudretini ve ölüleri dirilteceğini gösteren bir mucize olarak ölünün diriltilmesi de, İsrailoğullarının imanlarını pekiştirmeli ve kalplerini rakîk bir hale getirmeliydi. Bu gibi hadiselerden sonra onlardan bu beklenirdi. Fakat böyle olmadı. Bilakis haklarında, pek de iç açıcı olmayan şu tehdîd-i ilâhî nazil oldu:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاۤءُ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ "*Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı (kaset kulûbüküm). Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden*

[521] bkz. Bakara, 2/67-72

ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir." (Bakara, 2/74)

Kalplerinin mukayese edildiği taşı onlar daha önceden tanıyorlardı. Taştan on iki pınarın fışkırdığını, Allah tecelli edince dağın lime lime eridiğini ve Hs. Musa'nın yere düşüp bayıldığını onlar bizzat görmüşlerdi. Onların kalpleri ise bu taştan daha katıdır. Bütün olan bitene rağmen bir türlü yumuşamıyor, ilâhî korku ile coşmuyor, takva ile akmıyor. Bunlar, katı, kuru, çorak ve katı kalplerdir.

Kafirlerin kalpleri işte böyledir. Onlar katılıkta mesel olan taştan daha katıdırlar. Çünkü bazı taşlar vardır ki ondan kevnî veya sınaî tesirlerle gürül gürül ırmaklar fışkırır, fışkırabilir. Kâfir kalpler ise hiçbir şeyden etkilenmez ve kendilerinden hiçbir marifet fışkırmaz. O taşlardan bazıları vardır herhalde bir etkilenme ile çatlar ondan su çıkar, fışkırmazsa da sızar. Kâfir kalplerde böyle bir çatlama ve sızma da yoktur. Onlardan bazıları da vardı ki, yağmur, kasırga, zelzele gibi ilahi kudretin eseri olan olaylardan etkilenerek, Allah korkusundan düşer, yuvarlanır, yerinden oynar. Halbuki kâfir kapler, bu kadar ayan beyan olan vahiy âyetleri ve kesin açıklamalar karşısında bile zerre kadar tesir altında kalmaz, teşvikten ve korkutmadan etkilenmez.[522]

5. Kâfirlerin İnanmamada İnat Etmeleri

Kafirler, inanmayan kimselerdir. Kur'ân-ı Kerîm, onların ruh hallerini açıklamakta ve inanmamadaki inatlarını canlı ve hareketli tablolarla tasvir etmektedir. Âyet-i kerimede buyurulur:

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ۝ لَقَالُوٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ "*Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de: Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu biz büyü yapılmış bir topluluğuz, derler.*" (Hicr, 15/14-15)

Kafirler, inanmak için mucize istiyorlardı. Peygamberin, davasında

[522] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, III, 119; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 388-389.

doğru olduğuna şahitlik yapacak melekler getirmesini talep ediyorlardı.[523] Bu âyet-i kerime, onların inanmamak için ileri sürdükleri bu tür mazeretlerin hepsini çürütmektedir. Zira onların derdi, peygamberliğin doğruluğuna delil bulmak değil, aksine inanmamak için sudan bahaneler uydurmaktır. Peygamberin doğruluğuna delil istediklerinde üzerlerine gökyüzünden bir kapı açılsa, oradan kuds ve melekiyet âlemine çıksalar ve gerçeği gözleriyle apaçık görseler, öyle bir inkarcı ve inatçı karaktere sahiptirler ki, gördükleri bu gerçeklerin gerçek değil de hayali şeyler olduğunu ve birileri tarafından yanıltıldıklarını iddia ederler. Âyette geçen "فَظَلُّوا" fiili, göğe yükselme işinin gündüz gerçekleştiğine delalet eder. Yani her şeyin açıkça görüldüğü ve görmede hiçbir tereddüdün olmadığı gündüzleyin çıksalar ve görseler yine inatlarından vazgeçmezler. Hiçbir şey görmediklerini söylerler, gördüklerini de inkar ederler.[524] Hatta, "*daha doğrusu biz büyü yapılmış bir topluluğuz*", gördüklerimiz sihre maruz kalmış birinin hayallerinden öte bir şey değildir, derler.

Âyetlerde sergilenen bu tablolar, affı olmayan kibrin ve pervasız bir inadın canlandırılıp, olanca çıplaklığı ile ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu karakterdeki insanların inanması ve hidayete erişmesi çok zordur. Böyleleriyle tartışmanın hiçbir faydası yoktur. Bu tutumlarının, iman etmek için yeterince delil bulamamaktan kaynaklanmadığı ortadadır. Onların inanmalarını engelleyen, kendilerine meleklerin inmemiş olması değildir. Çünkü onların göğe doğru tırmanmaları, meleklerin inmiş olmasından daha etkili bir delil olup, kendileriyle daha yakından ilgilidir. Fakat onlar kibirli ve inatçı bir toplumdurlar. İfadenin canlandırdığı bu tablo kibirli, gerçeklere kapalı, onları göremeyen insanın temsilidir. Bu, aynı zamanda insanda tiksinti ve küçümseme duygularını uyandıran bir örnektir. Bu karakter yapısı, belli bir bölgeye ve belli bir zaman dilimine özgü değildir. Aksine bu, fıtratı bozulan, basireti kapanan, içindeki idrak güçleri devre dışı kalan, çevresindeki canlı kainatla, onda sergilenen ilahi tecellilerle ilgisini koparmış her insanın örneğidir. Aynı inatçı karakteri tasvir eden diğer âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulur:

---

523 Bkz. Hicr, 15/7

524 İbn Aşur, *et-Tahrir*, XIV, 26.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فٖي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدٖيهِمْ لَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبٖينٌ "*Eğer sana kağıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar, elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkar ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.*" (En'âm, 6/7)

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ "*Eğer Biz o (kafirlere) melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp kefil olarak karşılarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler.*" (En'âm, 6/111)

Âyet-i kerime, inadî küfrü bütün açıklığı ile ortaya sermektedir. İnanabilmek için istedikleri bütün talepleri yerine gelse de neticenin değişmeyeceğini haber vermektedir: Biz onlara bütün melekleri indirmiş olsak; لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ: "*Bize melekler indirilmeli değil miydi?*" (Furkan, 25/21), لَوْ مَا تَاْتٖينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ: "*Bize melekleri getirmeliydin*" (Hicr, 15/7) diye istedikleri mucizeyi göndersek, ölüler kendilerine söylese yani فَاْتُوا بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ: "*Babalarımızı diriltip getiriniz de şahitlik etsinler*" (Duhân, 44/36) diye istedikleri mucizeyi de gerçekleştirsek ve üzerlerine her şeyi kefil olarak toplasak, yani اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبٖيلًا: "*Allah'ı ve bütün melekleri kefil olarak getir*" (İsrâ, 17/92) diye istedikleri mucizeyi de göstersek, Allah dilemedikçe hiçbir zaman iman etme ihtimali yoktur. Bundan dolayı onlara âyet indirmek, mucize göstermek boşunadır. Fakat bunu pek çoğu bilmezler. Her türlü mucize gelse Allah dilemeyince hiçbir şey yapamayacaklarını bilmezler de, sadece kendilerine güvenir, azgınlık ve inatlarında kalmak için öyle yalan yere yemin ederler.[525] Burada Allah Resûlü'ne ve O'nun şahsında din tebliğcilerine mühim bir ders ve aynı zamanda açık bir teselli bulunmaktadır. Bu mevkideki kişiler, vazifelerini yapacaklar, inatçı kâfirlerin olur olmaz her isteklerine kulak vermeyecekler ve Allah'a tevekkül duyguları içinde işlerine devam edeceklerdir.

Kafirler, Hz. Peygamber'den ve O'na inen Kur'ân'dan öğüt almak istememiş, bilakis bundan yüz çevirmişlerdir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tebliğde bulunurken ve Kur'ân tilavet ederken gördüklerinde

525 Zemahşerî, *Keşşaf*, II, 84; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2026-2027.

ürküp kaçmışlardır. Allah Teâlâ onların bu durumlarını şöyle bir canlı temsille beyan etmektedir:

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضٖينَ ۝ كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ۝ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ "*Öyleyken o (kafirlere) ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar!? Onlar, aslandan ürkerek kaçan yabani eşeklere benzerler.*" (Müddessir, 74/49-51)

Sahnede yabanî eşekler var. Şimdi biz o yabanî eşeklerin bir ormanda kendi hallerinde dolaşmalarını, yayılmalarını izliyoruz. Rahatları iyi, keyflerine diyecek yok. Aniden bir ses duyuyorlar. Evet bu bir aslan sesi!.. Keyfleri kursaklarında kalıyor. Kalplerini müthiş bir korku sarıyor. Son derece ürküp kaçmağa başlıyorlar. Şimdi biz o eşeklerin iniş-yokuş, dere-tepe demeden, arkalarına bile bakmadan kaçışlarını seyrediyoruz.

İşte kâfirlerin Kur'ân'dan kaçışlarının acı ve hakîr manzarası böyledir. Halbuki o zavallı yabanî eşeklerin kaçmaları bir zayıflık alameti olmakla beraber yine tehlikeden kaçmaktır. Onda belki bir kurtuluş ve bir fayda söz konusudur. Öğütten kaçan bu ahmaklar ise tehlikeden değil kurtuluştan, kendilerini ebedî cehennem azabından kurtaracak olan şeyden kaçmaktadırlar. Faydalarını bırakıp helake koşmaktadırlar.[526]

6. Kâfirlerin Amelleri

Kafir olarak isimlendirilen insanlar, bu hayatta bir kısım güzel ameller işlemektedirler. Ana-babaya iyilik yapmakta, infak etmekte, komşularına güzel davranmaktadırlar. Peki bu güzel amellerin akıbeti ne olacaktır? Bunlar, kâfir olarak ölen sahiplerine bir fayda verecek midir? Kur'ân-ı Kerîm, bu suallerin cevabını çok dikkat çekici temsillerle beyan etmekte ve işin vehametini gözler önüne sermektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

مَثَلُ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فٖي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعٖيدُ "*Rablerini inkar edenlerin misali şudur: Yaptıkları işler fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ellerine geçiremezler. İşte bu, (Hakdan) uzak sapıklığın ta kendisidir.*" (İbrahim, 14/18)

---

526 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5467.

Sahnede Rablerini inkar eden kâfirler, bir de onların dünyada iken işledikleri amelleri var. Kıyamet günü bunlar, bu amellerinden hiçbir fayda göremeyeceklerdir. Zira küfürleri, amellerini boşa çıkarmış, o amellerden onların yanında herhangi bir iz, herhangi bir eser kalmayacak şekilde yakıp yok etmiştir. Kâfirlerin bu durumunu Allah Teâlâ şöyle canlı ve hareketli bir manzara ile ortaya koyuyor:

Meydana konmuş veya dökülmüş bir miktar kül bulunmaktadır. Fırtınalı bir gün geliyor. Son derece amansız esen rüzgar, küle dokunduğu gibi onu savuruyor, her bir zerresini bir yana atıyor. Ve oracıkta o külden hiçbir eser kalmıyor. Burada kâfirlerin amelleri küle, kıyamet günü fırtınalı güne, kâfirlerin inkarları da o külü savuran rüzgara benzetilmiştir. Burada teşbih, çok net olarak kavranılamayacak, zihinde netleştirilemeyecek olan manevî/mücerret bir durumu, somut bir hale getirmiştir. Böylece, hem müşebbeh (inkar edenlerin amelleri), hem de müşebbeh bih (rüzgarın savurduğu kül); boşa geçme, kendilerinden yararlanılamama ve elden kaçırılma.. gibi konularda müştereklik arzetmişlerdir.[527]

Âyet-i kerime, amellerin boşa gidişini böyle canlandırmaktadır. Rablerini inkar edenler, amellerinden hiçbirini ellerinde tutamıyorlar ve bunlardan hiç bir fayda göremiyorlar. Yapılan amellerin kaybolup heba olmasını Kur'ân'dan başka hiçbir kelam, mücerret olarak bu derece canlı ve hareketli bir şekilde anlatma gücüne sahip değildir.

Temsile göre sağlam bir imana dayanmayan ve İslâm'ın öğrettiği şartlara uymayan amellerin Allah katında bir değeri yoktur. Bu ameller boşunadır ve kül gibi savruktur. İnanmamakta kararlı inkarcılar tarafından iyilik kabilinden yapılmış bulunan akrabayı ziyaret, köleleri azad, esirleri kurtarma, çaresizlere yardım, misafiri yedirip içirme vb. fiiller, Allah'a îman etmeye, bu davranışlarla Allah'a yönelmeyi amaçlamaya, vb. herhangi bir ilkeye istinat etmediği için şiddetli rüzgarın göklere savurduğu kül gibi sahibine hiçbir yarar sağlamayacaktır.[528] Böylece küfre saplanmış inkarcıların birtakım ümitleri boşa çıkarılmıştır. Son olarak âyet-i kerime kâfirlerin bu durumunu "derin ve uzak bir sapıklık" olarak tavsif etmektedir ki bu

---

527 İbn Teymiye, *Selâsu Resâil*, s. 81-82.
528 Ebussuûd, *İrşâd*, V, 40.

"derin sapıklık" ifadesi fırtınalı bir günde ta uzaklara, sonsuzlara doğru uçuşan kül manzarasıyla oldukça uyuşmaktadır.[529]

Kafirlerin amellerinin akıbetini beyan eden bir diğer dikkat çekici temsil şöyledir:

وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَآءً حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهُ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝ "*İnkar edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah, hesabı çok çabuk görür.*" (Nûr, 24/39)

Kafirler işledikleri amelleri gözlerinde büyütmekte ve onlardan fayda göreceklerini sanmaktadırlar. Fakat ne yazık ki amelleri boşa çıkacak ve ondan bir fayda göremeyecekler, bilakis karşılığında Allah'ın azabıyla karşılaşacaklardır. Onların bu durumunu, âyetin çizdiği şu manzara ne güzel anlatmaktadır:

Issız bucaksız bir çöl. Güneş bütün ışınlarını çölün üzerine indirmiş, ortalığı yakıp kavurmaktadır. Çölün ortasında korkak, ürkek, perişan bir adam. Susuzluktan dili damağına yapışmış, zorlukla nefes alabiliyor, kıvranıyor. Acaba bir su bulabilir miyim diye sağa sola, uzaklara hasretle ve yardım isteyen gözlerle bakıyor. Tam bu sırada uzaklarda parıldayan suya benzer bir şey görüyor. Aslında gördüğü su değil, serap; ama farkında değil. Başlıyor bütün gücüyle o yöne doğru koşmaya. Koşuyor, koşuyor, belki su bulurum da kana kana içerim, yanan bağrımı serinletir, tıkanan nefesimi rahatlatır, sıkıntıdan kurtulur, huzura ererim diye koşuyor. Orada ne ile karşılaşacağını bilmeden koşarken hedefe varıyor. Varıyor ama ne yazık ki sudan eser bulamıyor. Meğer su sandığı şey bir seraptan ibaretmiş! Kaybı bununla da kalmıyor, aniden hiç hatırına gelmeyen korkunç bir şeyle karşılaşıyor; o da onun işini bitiriyor. Hem su gördüğünü sanarak kendini aldatıyor, hem ona kavuşuncaya kadar koşup yoruluyor, hem su bulamıyor, hem de acı bir akıbetle perişan olup gidiyor.

---

529 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (13. cüz), 147.

Bu teşbihte çöldeki susuz adam kâfiri, adamın gördüğü serap kâfirin amelini, adamın serapa ulaşması kâfirin ölüp dünyadan ayrılmasını, karşılaştığı azap ise cehennemi temsil etmektedir.[530] Kâfir, yaptığı ameller karşılığında sevap elde edeceğini düşünüyor. Kıyamet günü olunca hiçbir sevap bulamıyor, bilakis büyük bir azapla karşılaşıyor, böylece müthiş bir hasret, nedamet, keder ve üzüntü içinde kalıyor. Orada aniden, hiç beklemediği bir zamanda küfrettiği, inkar ettiği, emrine karşı geldiği, hükmüne düşman kesildiği Allah'ı buluyor. Orada O'nun kendisini beklediğini görüyor. Korkmak istemediği Allah'ın kahrı ve gadabı yüreğine inip bütün vicdanını sarıyor.[531] Çünkü bu, hazırlıksız, bilmeden, düşünmeden, çok ani bir karşılaşmadır. Büyük bir fayda beklerken, son derece büyük bir zararla karşılaşıyor. Allah onun hesabını hemen görüyor. Zira Allah hesabı pek çabuk görendir. Hesabı görmedeki bu çabukluk, birdenbire karşılaşma ve aniden yüzleşme manzarasına oldukça uygun düşmektedir.[532] Veya kâfir orada Allah'ın zebanilerini bulur. Onlar da onu yakalarlar, tepesinin üstüne cehenneme tıkarlar, susadığı zaman da ona kaynar su ve irin içirirler.[533]

Âyet-i kerimede kullanılan kelimelere bakınca şu incelikler dikkat çekmektedir: Burada son derece şiddetli bir ihtiyaç içinde bulunma, ama buna karşılık öldürücü bir hayal kırıklığı ve mahrûmiyete duçar olma hususunda, hem çölde serap görenin, hem de yararını umarak iyi işler yapan inançsızın kader ve akibet benzerliği vardır. Ya da, müşebbeh (inançsızlar) ile müşebbehun bih (çölde serap gören)'in, nasibleri olan hayal kırıklığı hususundaki benzerlikleri diikat çekmektedir. Âyette geçen "الظَّمْاٰنُ: susamış" kelimesi, teşbihin vurgulamayı hedeflediği hayal kırıklığı ve eli böğründe kalma halini daha da somutlaştırmaktadır. Bu nedenle, âyet-i kerimede "yahsebuhu'r-râ'î mâen: gören, onu su zanneder" denilmiş olsaydı, yine belağatli olacak idiyse de, "ez-zam'ân" kelimesi, adamakıllı susamış, suya delicesine yangın ve hasret, adeta onun için çıldıran bir kimseye daha kuvvetli bir şekilde delalet ettiği için, psikolojik bir keyfiyet olan hayal

---

530 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIV, 7.

531 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3526.

532 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (18. cüz), 107.

533 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIV, 8.

kırıklığı ve hüsrana uğrama halini daha güçlü biçimde simgeleştirmektedir. Susamış olsun ya da olmasın, serâbı gören herkesi kapsamakta iken, "sanmak" fiilinin sadece "çok susamış kimse"ye (ez-zam'ân) hasmış gibi sunulması, müşebbeh ile müşebbeh bih'in, ümit verici başlangıç cümlesi "serâbın su olduğunu sanmak" (el-matla'u'l-mutmı') ile, sonraki ye'se düşüren cümleden (el-maqta'u'l-mûis) oluşan 'vech-i şebeh' konusundaki müştekerliklerini iyice vurgulamak sûretiyle, teşbih sanatını iyice mükemmelleştirmek içindir.[534] Bu nedenle, nazm-ı ilahîde bu lafzın varid olması, teşbihin anlamını izhar etme bakımından "eblağ", yani daha belağatli ve müessir bir kullanımdır.

Bu keyfiyet, inkarına rağmen, ölümünden sonrası için yaptığı amellerinden bir fayda uman, ama neticede hüsran ve hayal kırıklığına uğrayarak, "muhalled fi'n-nâr: cehenemde ebedi kalacak kişi" olan kökten ve kararlı inançsızın şu durumuyla da çok iyi örtüşmektedir:[535]

وَقَدِمْنَٓا اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَٓاءً مَنْثُورًا "*Onların (dünya hayatlarında) yapmış oldukları işe yöneldik de, onu saçılıvermiş bir toz haline getirdik.*" (Furkan, 25/23)

Kafirlerin amel, duygu ve düşüncelerinin durumunu gözler önüne seren başka harika bir temsil âyet-i kerimede şöyle beyan edilmektedir:

اَوْ كَظُلُمَاتٍ فٖي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَٓا اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ "*Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bir bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.*" (Nûr, 24/40)

Bu âyeti kerimede yine canlı bir manzara kâfirlerin hissiyat ve itikatlarını, fikir ve zihniyetlerini, kavil ve fiilerini anlatmaktadır. Canlandırılan tablo şöyledir:

Ortada çok kesif karanlıklar var; son derece derin bir okyanusun

---

534 Ebussuûd, *İrşâd*, VI, 181.
535 Ebussuud, *İrşad*, VI, 181.

içindeki, dibindeki karanlıklar. Bu karanlıkları dalga üstüne dalga kaplıyor. Bir dalga geliyor, onun üstüne bir diğer dalga, onun üstüne de bir başka dalga yükleniyor. Böylece üstüste dalgalar yığılıyor. Daha üstünden de bir bulut kaplıyor. Dolayısıyla pek çok karanlık birbiri üstüne biniyor. Öyle ki bir ışık nişanesi görmek mümkün değil. Tam bu karanlıkların ortasında duran bir adam görüyoruz. Korkulu, endişeli ve perişan bir halde bekliyor. Elini gözünün önüne getiriyor, korkudan, karanlıktan ve dehşetten elini bile göremiyor. O yoğun karanlıklar içinde çırpınıyor, şuraya buraya saldırıyor. Fakat karanlık sebebiyle uzattığı kendi elini görmesi ihtimali bile yoktur. Bu bakımdan dışarıdan bir hakikati görüp de neye el uzattığını bilmesi hiç mümkün değildir.

Temsilde üç karanlık zikredilmiştir: Denizin karanlığı, dalgaların karanlığı ve bulutun karanlığı. Kâfir için de üç karanlık vardır: İtikat karanlığı, söz karanlığı ve amel karanlığı. Diğer bir tevcihle kâfirin kalbi, gözü, kulağı bu üç karanlığa benzetilmiştir. Başka bir yoruma göre kâfir bilmez, bilmediğini bilmez, hatta bilmediğini bildiğine inanır. Dolayısıyla bu üç cehâlet mertebesi üç farklı karanlığa benzemektedir. Yahut kâfir küfründe o kadar ısrar eder ki, sapıklıklar onun üzerinde o kadar teraküm eder ve o derece sapıklık içinde kalır ki en açık delilleri duysa anlamaz. Yahut da bu karanlıklar, karanlık bir sadırda karanlık bir kalbi anlatmaktadır.[536]

İşte kâfirler böyle kesif, yoğun, küme küme karanlıklar içinde bulunmaktadırlar. Küfür taassubu içinde öyle boğulur, öyle bocalarlar. Hiçbir gerçeği kabul etmemek için inadlarında öyle ısrar ederler ki ne tür yanlışlar yaptıklarının farkına varamazlar. Bu karanlıklar içinde kalpleri en yakın hidayet delillerini bile göremez. Şurası bir gerçektir ki Allah'ın nur vermediği kimse asla nuru bulamaz, onun için bir nur yoktur. Bu, son derece korkulu bir haldir. Bu durumda olan kimse huzur nedir, istikrar nedir bilemez, emniyet yüzü göremez. Yolunu kaybetmiştir, bir daha doğru yolu bulma imkanı yoktur. Böyle karanlıklar içinde yapılan işlerin neticesi helak ve azapla sonuçlanan boş bir serap gibidir. Zira iman olmadan nura kavuşmak mümkün olmadığı gibi, imansız yapılan amelin de hiçbir değeri yoktur.

---

[536] Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb,* XXIV, 8-9.

Netice olarak, birinci ve ikinci temsilin anlattığı hususları şöyle hülasa edebiliriz: Kâfirlerin amelleri iyilik türünden şeyler ise bunlar serap gibidir; kötülük türünden amelleri de karanlıklar gibidir. Bu ameller ahirette serap gibi, dünyada ise denizin içindeki karanlıklar gibidir. Birinci temsil onların amelleri ile ilgili olup kâfirlerin onlardan bir şey elde edemeyeceklerini anlatır. İkinci temsil ise onların itikat durumları ile ilgilidir.[537]

IV. SAHİP OLDUKLARI VASFA GÖRE İNSAN TASVİRLERİ

1. İlmiyle Amil Olmayan

İlim, Allah Teâlâ'nın vahiy yolu ile doğrudan doğruya inzâl buyurduğu veya insanın duyu vasıtaları ile elde ettiği ve içinde zan ihtimali bulunmayan yakînî bilgilerdir. Bir tarife göre, "Gerçeğe ve vakıaya uygun düşen bilgi ve kanaat; bir şeyi olduğu gibi idrak etmek demektir." İlim, bilinenden gizlilik ve kapalılığın kalkmasıdır. Zıddı ise cehâlettir. İslâm dîni ilme ve ilim tahsiline, böylece zihin ve kalp âlemini tenvîre büyük ehemmiyet verir. Cehâleti ve karanlıkları ortadan kaldırmayı hedefler. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk nâzil olan âyetleri Allah Resûlü -salalllâhu aleyhi ve sellem-'e ve O'nun şahsında bütün insanlara okumayı ve öğrenmeyi emrederek şöyle buyurur:

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذ۪ي خَلَقَ ۞ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۞ اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ۞ اَلَّذ۪ي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۞ عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alak'tan (rahim duvarına tutunmuş asılı bir hücreden) yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediği şeyleri O öğretti.*" (Alak, 96/1-5)

İlim, kıymetli bir hazinedir ve aydınlanmanın en doğru yoludur. İlmin ehemmiyetini konu alan âyet-i kerimede:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذ۪ينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ "*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak selim akıl sahipleri ibret ve öğüt alır.*" (Zümer, 39/9)

---

537 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIV, 8.

Bu âyetten anlaşıldığına göre gerçek ilim, tanımaktır marifettir; gerçeği kavramaktır. Bu ilim, insanın basiretini, firasetini açar. İnsanın bu kâinatta var olan değişmez gerçeklerle irtibat kurmasını sağlar. Eserden müessire götürür. Aksi takdirde ilim, zihni dolduran, fakat kâinatın hakîkatlerine ulaştırmayan, açık ve muşahhas olan varlıkların ötesine geçmeyen kopuk ve mücerred bilgiler değildir.

Hakîkî ilme ve aydınlatıcı marifete ulaşmanın yolu, yüce Allah'a boyun eğip O'na ibadet etme, kalbin hassasiyeti, ahiret endişesinin şuuruna varma, Allah'ın rahmetine ve ihsanına umut bağlama, bu korku ve ürperti içinde Allah'ın kendisini gözettiğini hatırda tutmadır. İşte yol budur. Ancak bu yolla işin özü kavranabilir ve tanınabilir. Bununla, görülen, duyulan ve tecrübe edilen şeylerden istifade edilir. Bu küçük müşâhadelerin ve tecrübelerin ötesinde bulunan büyük, değişmez gerçeklere ulaşılabilir. Mücerred tecrübelerin ve yüzeysel gözlemlerin sınırları önünde duranlar ise, malumat derleyicileridir; âlîm değillerdir. Zemahşerî bu âyetin tefsiriyle alakalı olarak şu izahı yapar:

Allah Teâlâ "bilenler" ifadesiyle taat ve ibadet eden kimseleri, "bilmeyenler" ifadesiyle de böyle olmayan kimseleri kastetmiştir. Böylece "kânit"leri yani taat ve ibadet edenleri "âlimler" saymıştır ki bu, ameli olmayanın gerçek âlim olmayacağına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu âyette ilimleri az olup sonra da itaat ve ibadette bulunmayıp, hem o ilimlerine aldanan hem de dünya hususunda fitneye düşen kimseler için büyük bir ayıplama vardır. O halde bunlar Allah katında câhil kimselerdir.[538]

İmam Sühreverdî şöyle der: "Hakîkî himmet erbabı, Allah Teâlâ'nın "*gece ibâdetine devam eden…*" âyeti ile tavsif ve âlim olduklarına hükmettiği ilim ehli kimselerdir. Cenâb-ı Hak gece ibadetine kalkanlara "âlim" demektedir. Çünkü onlar ilimleri ile amel ederek nefislerini riyazata tâbi tutmuşlar ve onları rûhânî lezzetleri tadabilecek bir seviyeye yükseltmişlerdir. Onlar geceleyin bedenlerini tatlı yataklarından uzaklaştırarak gaflet sıfatından kurtulmuşlardır."

Gerçek ilim, ancak izah edilen tarzda olduğundan dolayı Allah Teâlâ, ilmiyle amel etmeyenleri ve bildikleri doğrulara göre davranmayanları pek

---

[538] Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 156.

aşağılayıcı bir temsille yerin dibine geçirmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ "*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.*" (Cuma, 65/5)

Âyetin resmettiği tablo şöyledir: Bir sahne ve sahnede bir eşek var. Uzunca kulaklı, kesik kuyruklu, semeri üstünde, cehâlet ve ahmaklığı başında uysal bir eşek. Birileri üzerine cilt cilt, koca koca kitaplar yüklemiş, o da bunları taşıyor. Fakat o, neyi taşıdığından ve taşıdığı kitapların içindeki bilgilerden habersiz bir halde yürümektedir. Onlardan istifade edemiyor, istifade etme ihtimali de bulunmuyor. Bunların ağırlığını çekmekten başka bir karı olmadan öylece taşıyıp gidiyor. Bu tablo gerçekten tahkir edici ve gülünç bir tablodur.

Allah Teâlâ bu temsille, kendilerine Tevrat yükletilmiş, öğretilmiş olup da bunun içindekilerini anlayıp gereğince amel etmemiş bulunan Yahudilerin durumunu anlatmaktadır. Böylece ellerinde Tevrat olduğu halde onunla amel etmeyen, orada gelecek son peygamberin vasıfları anlatıldığı halde bunları hiç nazarı itibara almayıp hatta örtbas eden Yahudiler, taşıdığı şeyden istifade edemeyen, sadece sırtında ağır bir yük hisseden kitap taşıyıcı eşeklere benzetilmişlerdir. İşte aynen bunun gibi, Yahudilerin de, kitaplarından kendilerine kalan şey, o kitabın onların aleyhlerine taşıdığı delillerin ve mesuliyetin yüküdür.[539]

Bu temsil, ilmiyle amel etmeyen, özellikle Kur'ân'ı ve ilâhî kitapları okuyup gereğini yerine getirmeyen herkes için geçerlidir ve bu gibi kimselerin durumu pek çirkindir. Allah da zalimleri asla hidayete erdirmez. Bildiği ile amel etmesi lazımken etmeyen, kendilerine hakkın delilleri gösterildiği halde onlara inanmayıp da tasdik yerine tekzibi koyan haksızların doğru yola çıkmaları ve murada ermeleri mümkün değildir.[540]

539 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXX, 5.
540 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 4958.

Yine bu temsilde, müşebbeh ve müşebbeh bih, taşımış oldukları şeyin anlam ve gayesini bilmeme, bunların haiz olduğu kıymeti takdir edememe konusunda müşterektirler. Âyet-i kerimede, sadece ezber ve hıfza güvenip de ilmi ziyan eden, onu kavrayıp anlama, davranışlarıyla özümseme çabası içinde olmayan kimseler kınanmaktadır. Kur'ân'ın sunmuş olduğu düzlemde, Tevrât-Yahûdî münasebeti tam açık ve bedihî olmadığından (müşebbeh), aşikar ve belli olan 'kitab-himar' (müşebbeh bih) ilişkisine benzetilmiş; böylece Tevrât-Yahudi arasındaki ilişkinin keyfiyeti daha anlaşılır olmuştur. Sonuç itibariyle âyet, ilim-amel ve ahlâk münasebeti bağlamında, "Tevrât kendilerine bildirilip, onunla amel etmekle de mükellef tutuldukları halde, ondaki pekçok âyetle amel etmeyen kimseleri; ilim kitaplarını taşıyan, onları taşırken kendilerini de harap eden, ama ne var ki, bunlardan hiç yararlanamayan bir eşeğe teşbih ederek"[541] kınamaktadır.

***

İlim ne kadar mühim ise, onun değerini bilememek ve gereğince hareket edememek de o kadar alçaltıcıdır. Allah'ın kendine bahşettiği ilmin kıymetini bilmeyen bir kişinin acı sonu ve hazin akıbeti âyet-i kerimelerde harikulade bir temsille şöyle beyan buyurulmaktadır:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِيٓ اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ۞ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۞ سَٓاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ "*Onlara, kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat belki düşünürler. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin durumu ne kötüdür!*" (A'râf, 7/175-177)

---

541 Ebussuûd, *İrşad*, VIII, 248.

Bu âyetlerde şöyle bir insan tipinden bahsedilmektedir:

Bir insandan bahsediliyor. O insana Allah Teâlâ âyetlerini veriyor; tevhidinin delillerini gösteriyor, kendi keremiyle donatıyor, ilmiyle hilafet bahşediyor, hidayet ve yücelmenin bütün yollarını, en mükemmel fırsatlarını ona ihsan ediyor. Fakat o bunların hepsini tamamen bir kenara bırakıyor, hepsinden sıyrılıp çıkıyor. Şeytan onu kendine uyduruyor, böylece sapıklardan oluyor. Allah dilese onu, kendisine verdiği bu âyetlerle, bilgilerle yükseltmeğe kâdirdir. Fakat o alçak kişi bu delillere itibar etmiyor, kendisini yüce ufuklara yükseltecek bütün vesileleri elinin tersiyle bir tarafa itiyor, hevasına tabi oluyor ve yere saplanıyor, çamurlara sıvanıyor!..

Âyette anlatılan bu insan kimdir? Bu kimsenin Hz. Mûsâ zamanında İsrailoğulları alimlerinden Bel'am ibn Ebr veya Ken'anîlerden Bel'am ibn Ba'ûra isminde birisi olduğuna yahut Araplardan Ümeyye ibn Ebî Salt Sekafî olduğuna; bu âyetin de bunlardan biri hakkında indiğine dair birkaç rivayet vardır. Bel'am bir kısım ilâhî kitaplar hakkında bilgisi olan duası kabul olunur bir veli iken Arz-ı Mukaddes'e girerken Hz. Mûsâ'nın veya Yuşa'nın karşısında dünya sevgisi ile zalimlere tarafdarlık etmiştir. Ümeyye de bir kısım ilâhî kitapları okumuş ve bir peygamber geleceğine kanaat getirmiş ve fakat onun kendisi olabileceğini düşünmüş, o sırada Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) gönderilince hasedinden küfre sapmıştır. Diyebiliriz ki asıl kıssa, Bel'am'ın olduğu halde âyetin nüzûl sebebi Ümeyye ibn Ebi Salt olmuştur.[542] Fakat âyetin nüzûl sebebi özel olsa da manası, bu durumda olan herkese şamildir.

Allah Teâlâ böyle bir insanın durumunu çok dikkat çekici bir tablo ile şöyle canlandırmaktadır:

Sahnede yere saplanmış, çamura batmış, üstü başı çamurla iyice bulanmış perişan bir adam bulunmaktadır. Çamurun içinde kıvranıyor, kıvrandıkça batıyor, battıkça perişanlığı artıyor. Sonra bir de bakıyoruz ki adam şekil değiştiriyor, köpek sûretine giriyor. Şimdi sahnede her tarafı pis ve kirli adi bir köpek dilini sarkıtmış soluyor. Kovduğunuz zaman da soluyor, kovmadığınız ve kendi haline bıraktığınız zaman da soluyor. Şimdi biz sürekli soluyon bir köpeği izliyoruz.

---

542 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XV, 54; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2335.

Allah'ın âyetleri kendilerine verildiği, idraklerine sunulduğu halde ondan uzaklaşan, yeryüzünün çamurlarına bağlanıp ilâhî âyetlerden sıyrılan, heva hevese tabi olan, ne ilk ahdi tutan ne de doğru yolu gösteren âyetlere bağlanan, dolayısıyla şeytanı dost edinip Allah'ın muhafazasından kovulan herkesin durumu işte bu soluyan köpeğin durumu gibidir. Bunlar hiçbir zaman rahat yüzü görmezler, huzur nedir bilmezler, sükûnet ve karara eremezler.[543]

Bu teşbih bütün köpeklere değil sadece soluyan köpeklere yapılmıştır. Hayvanların en adisi köpektir. Köpeklerin en adisi de soluyan köpeklerdir. Binaenaleyh Allah bir kimseye ilmi ve dini nasip ettiği halde, o kalkıp dünyaya meyleder ve dünyaya bağlanıp kalırsa, hayvanların en adisine yani dilini sarkıtıp soluyan köpeğe benzemiş olur. Bu benzetmenin izahı sadedinde şu açıklamalar yapılmaktadır:

Soluyan her şey ya yorgunluğundan veya susuzluğundan dolayı soluduğu halde soluyan köpek böyle olmayıp, yorgun veya rahat, susuz veya değil her halükarda solur. Çünkü bu onun huyudur; bir ihtiyaçtan dolayı değil, o adi huyundan dolayı solur. İşte Allah, kendisine ilim ve din nasip ettiği bir kimseyi, insanların mallarının kirlerine bulaşmaktan müstağni kılmış olur. Sonra o kimse kalkar, dünya peşine düşer, kendisini onun içine atarsa bunun durumu, aynen ihtiyaç ve zaruretten dolayı değil de sırf kötü nefsinden, adi huyundan ötürü çirkin işlere devam eden o soluyucu köpeğin durumu gibi olur.

Bir alim, ilmi vasıtasıyla dünya malı elde etmeğe yönelirse, bu, insanlara çeşitli ilimlerini öğretmek ve kendisinin faziletleri ile şanını şöhretini ortaya koymak için olmuş olur. Hiç şüphesiz bu kimse, o sözleri anlatıp ifade ederken dilini sarkıtır ve dünyalık elde etmeğe karşı olan kalbindeki aşırı susuzluğu ile hırsının hararetinden ötürü dilini çıkarır, sarkıtır. Böylece bu kimsenin durumu, bir ihtiyaç ve zaruret olmadığı halde, sırf adi huyundan ötürü, dilini hep sarkıtan bir köpeğin haline benzer.

Soluyan köpeğin soluması hiç sona ermediği gibi, hırslı olan insanın hırsı da böyle hiç tükenmez. Köpek kovsan da kovmasan da, yorsan da rahat bıraksan da soluduğu gibi hırslı insan da böyledir. Ona nasihatta

---

[543] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, III, (9. cüz) 110.

bulunsan da bulunmasan da o sapıklığını sürdürür. Zira sapıklık artık onun karakteri olmuştur.[544]

İşte Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onları hiçe sayan kimselerin örneği budur. Bu çok çirkin ve kötü bir örnektir. Bundan ibret alıp, bu gibilerden ve bunlar gibi olmaktan sakınmak gerekir.

***

Bir kısım insanlar da vardır ki, taklit bataklığına batmışlar, gerçeğe kulaklarını tıkamışlar, gelişmeye kendilerini kapamışlar ve oldukları yerde kalakalmışlardır. Allah Teâlâ bunları sağır, dilsiz ve kör olarak vasıflandırmakta, içinde bulundukları cehâlet durumunu da şöyle bir teşbihle zihinlere yerleştirmektedir:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ۝ وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذ۪ي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ "*Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, derler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler? O küfredenlerin meseli sade bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın haline benzer. (Onlar) sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Onun için akıl da etmezler.*" (Bakara, 2/170-171)

Allah Teâlâ bu âyetlerde, gönderdiği Peygambere, indirdiği kitaba ve bildirdiği delillere sırt çevirip körü körüne atalarını taklit eden müşrikleri veya yahudileri söz konusu ederek canlı bir tablo halinde onları hayvanlara benzetmiş, hatta hayvanlardan daha aşağı olduklarını bildirmiştir. Çizilen tablo şöyledir:

Sahnede bir hayvan var. Hayvancağızın kulakları da var. Ama bu kulaklar, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmiyor. Hayvancağız avazı çıktığı kadar bağırıyor, haykırıyor. Fakat duyup dinlediği kuru bir ses, çıkardığı da yine kuru bir sesten ibarettir. Duyduğu sözlerin manasından hiç haberi yoktur. İşte kâfirler de böyledir. Sadece kuru gürültülere, çan sadasına, kaval sesine kulak verirler. Manasız haykırma kabilinden daha çok faydasız sözler sarfederler. Allah'ın buyruklarına kulak vermez, dini mes'elelere ilgi

[544] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XV, 56-57; Ebussuûd, *İrşad,* III, 293.

duymazlar. Bunlar hayvanlardan da aşağıdırlar. Zira hayvan görür, işitir, bağırır. Fakat kâfirler manen sağırdırlar, dilsizdirler kördürler.

Âyet-i kerimede ayrıca bu gibi kâfirlere tebliğde bulunacak, söz söyleyecek ve onları hakka davet edecek kimsenin hali de izah edilmektedir. Bu nevi tebliğcinin hali, o hayvanların çobanının haline benzer. Yani bu kişi hitap ettiği kâfirlere, çobanın hayvanlara davrandığı gibi davranması lazımdır. Çoban onlara insan gibi yeyiniz, içiniz, yayılınız derse anlamazlar. Fakat manasız seslerle haykırır, ıslık ve düdük çalar, bağırıp çağırırsa bir şey duyarlar. İşte kâfirlerin hali de aynen böyledir. Bunlar Allah'tan, Peygamber'den bir şey anlamazlar, manalı sözleri duymazlar, çan ve düdük sesleri arkasında dolaşırlar, bunları işittikleri zaman haykırırlar. Yeyip içmek, yayılmak için yola gelirlerse ancak bağırıp çağırmakla gelirler.[545]

Allah Teâlâ, hakikate kalplerini kapatmış kâfirleri hayvanlara benzetmekte, hatta onların hayvanlardan daha aşağı seviyede olduğunu haber vermektedir:

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ "*Biz cehennem için cinlerden ve insanlardan öyle kimseler yarattık ki onların kalpleri vardır ama bu kalplerle idrâk etmezler, gözleri vardır onlarla görmezler, kulakları vardır onlarla işitmezler. Hasılı onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaşkındırlar. İşte asıl gafil olanlar onlardır.*" (A'râf, 7/179)

Bir diğer âyet-i kerime ise kâfirlerin, canlıların en şerlisi olduğunu bildirmektedir:

اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "*Allah indinde bütün canlı mahlûkat içinde en kötü olanlar, inkârcılıkta ısrar edenlerdir ki onlar imana gelmezler.*" (Enfâl, 8/55)

2. Menfaat İcabı Kulluk Eden

Bir kısım insanlar vardır ki, karakter yapıları kaypaktır. İlişkilerini hep şahsi menfaati merkezli düzenler. Fayda umduğuna koşar, beklediği

---

[545] Elmalılı, *Hak Dini,* I, 587.

faydayı göremeyince yüz çevirir. Âyet-i kerime bu karakter yapısını şöyle resmetmektedir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ "*İnsanlardan kimi de Allah'a, bir yar/uçurum kenarında imiş gibi ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa ona (Allah'a kulluğa) yapışır. Eğer bir fitne isabet eder (bir musibete uğrar)sa yüz üstü döner (dinden yüz çevirir). Dünyada da ahirette de hüsrana uğramıştır o. Bu ise, apaçık ziyanın tâ kendisidir.*" (Hac, 22/11)

Âyet-i kerime, sağlam bir itikadı olmayan, Allah'a can ü gönülden değil de bir kenardan, belli bir maksat için kulluk eden veya kalbiyle tasdik etmeyip sadece diliyle müslüman olduğunu söyleyen kimselerin durumunu tasvir etmektedir:

Karşımızda yüksek bir tepe, tepenin önünde dehşetli bir uçurum bulunmaktadır. Uçurumun üstünde bir insan var: Allah'a kulluk ediyor; namaz kılıyor. Adam kendine sahip olamıyor, her hareketinde uçuruma doğru kayıyor, az daha düşecek oluyor. Biz de onun hareketlerini korku ve heyecanla izliyoruz.[546]

Yine bir adam var. Bu adam ordu ile birlikte savaşa gidiyor. Fakat can ü gönülden savaşma niyetiyle ordunun ön saflarında yer almıyor. Bilakis "eğer bir galibiyet ve ganimet durumu olursa savaşa devam ederim, yok eğer böyle bir durum olmazsa sıvışır kaçarım" diyerek ta arkada kenar bir yerde bulunuyor. Sonra duruma göre hareket ediyor.[547] Biz de onu izliyoruz. Bu adamların duruşlarındaki hissî çalkantıyı düşünüyor, içinde bulundukları sarsılma hallerini hissediyor, ruhumuzda duyuyoruz.

İşte Allah'ın dinine tam gönülden bağlanmayan, menfaat icabı müslüman gözüken, kendine bir menfaat dokunduğu sürece müslüman olarak devam eden; fakat kendisine bir musibet dokunursa dinden dönen münafık tipli insanların durumu böyledir. Bu, onların içinde bulundukları ruh hallerinin tasviridir. Benzer bir karakter yapısını beyan eden bir diğer âyet-i kerime de şöyledir:

---

[546] Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvir,* (Çev: Süleyman Ateş), s. 10, Ankara, 1969.
[547] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIII, 13.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَآ اُوذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللّٰهِ وَلَئِنْ جَآءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ "*İnsanlardan kimi vardır ki 'Allah'a inandık' der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar. Halbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa, mutlaka: 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik.' derler. İyi de Allah herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?*" (Ankebût, 29/10)

Bu tip insanlar tehlikesiz ortamlarda yükünün hafif olduğunu, kolay taşınacağını, dille söylemekten başka bir yükümlülük gerektirmediğini sanarak iman sözünü açıkça söylerler. Fakat Allah uğrunda işkenceye uğratılıp, açığa vurdukları iman sözünden dolayı baskı görünce insanların işkencesini Allah'ın azabı ile bir tutarlar. Paniğe kapılırlar, ruhlarındaki değerler altüst olur ve vicdanlarındaki inanç yıkılırcasına sarsılır. Allah'ın azabı da dahil, bu gördüğünden daha ağır bir azabın daha tesirli bir eziyetin olamayacağını düşünürler. İçlerinden, "Bu gördüğüm en şiddetli azaptır. Bundan daha ağırı olamaz. Şu halde ne diye imanımda ısrar edip baskılara sabredeyim! Zaten Allah'ın azabı da bana bundan fazla bir şey yapamaz" diye konuşmaya başlarlar.[548]

Zor zamanlardaki davranış modelleri; paniğe kapılmaktan, ölçüleri ve değerleri karıştırmaktan, arkasına bakmadan can havliyle koşmaktan ve kötü düşüncelere kapılıp yanlış değerlendirmeler yapmaktan ibaret olan bu adamlar, tehlike geçip kendilerini güvencede hissedince rahat konuşmaya hatta bol keseden atmaya başlarlar. Savaştan ödleri patlayan bu korkaklar, bu durumda böbürlenerek kahramanlık taslarlar. Baskılar karşısında bozguna uğramış zayıf karakterliler, birden aslan kesilerek: "Biz sizinle beraberiz" derler. Halbuki Allah bu karakterdeki insanların göğüslerinde bulunan sabır ya da panikten, iman ya da münafıklıktan mutlaka haberdardır. Bunların kimseyi aldatma imkanları, kimsenin gözünü boyama şansları yoktur. Zira Allah, kimlerin iman ettiklerini iyi bildiği gibi, kimlerin münafık olduklarını da iyi bilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in, bu tip insanların yanılgıya düştükleri noktayı izah ederken kullandığı "*İnsanların işkencesini Allah'ın azabı ile bir tutarlar.*"

---

548 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VI, (20. cüz), 110.

tarzındaki incelikli ifade dikkat çekmektedir. Buradaki yanılgı, azaba katlanamamalarından, dirençlerinin zayıf kalmasından ve sabırlarının tükenmesinden kaynaklanmıyor. Çünkü gerçek mü'minler de böyle bir duruma düşebilirler. Ancak gerçek mü'minler her zaman duygu ve düşüncelerinde insanların yapabildikleri tüm işkence ve baskı yöntemleri ile yüce Allah'ın korkunç azabını kesin bir şekilde birbirinden ayırırlar. İnsanların uyguladıkları işkencelerin insan takatını, insanın dayanma gücünü aştığı anlarda bile küçücük fani dünya ile büyük ve sonsuz âlemi birbirine karıştırmazlar. İşkenceler, baskılar, takatını, dayanma gücünü aşsa bile hiçbir şey mü'minin düşüncesinde Allah'ın yerini tutamaz. Bunun en güzel misalini, Hz. Mûsâ karşısında müsabakaya çıkan sihirbazların, iman nuru gönüllerini aydınlatınca, Firavun'un tehditlerine meydan okumalarında görmüştük. Kendilerini öldürmek, kol ve bacaklarını çapraz keserek hurma dallarına asmak ile tehdit eden Firavun'a şöyle demişlerdi:

قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۞ اِنَّٓا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى "*Mümkün değil, bize gelen bunca delillere ve bizi Yaratana karşı seni tercih edemeyiz. İstediğin hükmü ver. Senin hükmün nihayet, bu dünyada geçer. Biz Rabbimize iman ettik. Onun günahlarımızı, özellikle bizi yapmaya zorladığın sihir günahını affedeceğini umuyoruz. Allah elbette daha hayırlı ve O'nun mükâfatı daha devamlıdır.*" (Tâhâ, 20/72-73)

3. Allah Teâlâ'nın, Peygamberine Yardım Etmeyeceğini Sanan

Bazı insanlar vardır, onların kalplerinde Allah'a gerçek bir iman ve tevekkül anlayışı oturmamıştır. Tefekkür ve düşünce dünyaları karışıktır. İstikrarsız ve istikametsiz bir hayat tarzı sürmektedirler. Allah hakkında doğru bir düşünce üretemezler, bilakis sû-i zan beslerler. O yüce kudret sahibinin peygambere ve mü'minlere yardım etmeyeceğini zannederler. Böyle bir karakter yapısına sahip insan tipi âyet-i kerimede şöyle canlandırılmaktadır:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغ۪يظُ "*Her kim, Allah'ın dünya ve ahirette ona (Resûlüne) asla yardım*

etmeyeceğini zannetmekte ise, (Allah ona yardım ettiğine göre) artık o kimse tavana bir ip atsın; (boğazına geçirsin); sonra da (ayağını yerden) kessin! Şimdi bu kimse baksın: Acaba hilesi (bu yaptığı), öfke duyduğu şeyi (Allah'ın peygambere yardımını) gerçekten engelleyecek mi?" (Hac, 22/15)

Şimdi karşımızda sahnede bir adam var. Bu, Allah Teâlâ'nın, peygamberine dünya ve ahirrette yardım etmesini istemiyor. Eğer ona yardım ettiğini görürse son derece öfkeleniyor, çileden çıkıyor. Ayrıca Allah'ın, Resûlüne yardım etmeyeceğini sanıyor. Onun bu zanda bulunması da buğz ve hasedinden, Peygamberin dünya ve ahirette ilahî yardıma mazhar olmasını görmek istememesinden kaynaklanıyor. Halbuki Allah'ın Peygambere yardımı öyle kat'î ve muhakkaktır ki onu istemeyenlerin hakkı, kahrından kendi kendini idam etmektir. Bu sebeple böyle zanda bulunan adama şunu yapması tavsiye olunuyor:

Ey yanlış bir zan içinde bulunan adam! Madem sen Allah'ın Peygambere yardım etmesini istemiyorsun -halbuki bu muhakkak olacaktır-, o zaman sen bu hayatta boşuna yaşama. Al eline ipi, onu tavana as; ucunu da boğazına bağla. Sonra ayaklarını yerden kes, intihar et! Sonra ahiretten/öte dünyadan bak bakalım, kurduğun tuzak, kızdığın şeyi giderecek mi? Yani din galip gelmesin diye kurduğun hile, çevirdiğin desise, muhakkak olan o yardıma mani olacak mı?[549]

Âyete şöyle meal vermek de mümkündür: "*Her kim, Allah'ın Resûlüne dünya ve ahirette yardım etmeyeceğini zannediyor idiyse, bir merdivenle göğe çıksın da Peygamber'e gelen yardımı (vahyi) kessin. Bunu yapamayacağına göre, şimdi baksın bakalım hilesi, öfke duyduğu şeyi, yani Allah'ın Peygamber'e yaptığı yardımı engelleyebiliyor mu?*" Bu meale göre intihar söz konusu değil, fakat bunun yerine muhal olan göğe çıkma söz konusudur. Buna göre o adama şu tavsiye olunmaktadır:

Bak! Madem sen Allah'ın Peygambere yardım etmesini istemiyorsun –halbuki bu muhakkak olacaktır–, o zaman göğe bir merdiven daya veya seni oraya ulaştıracak bir vesile ve vasıta bul. Böylece yerle gök arasındaki mesafeyi katedip göğe ulaş. Ve Allah'ın Peygamberine gelen yardımını ve vahyini oradan kesmeye çalış. Bakalım bu uğraşın seni başarıya ulaştıracak;

---

549 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3388.

kızdığın şeyleri yok etmeye yetecek mi? Tabi ki bu adam, göğe çıkmasını sağlayacak bir vasıta bulamayacak, dolayısıyla göğe de çıkamayacak, boşuna uğraşmış olacak. Bu imkansız olduğu gibi, onun Peygambere karşı olan bu öfkesi de boşa çıkmış olacaktır.[550]

Âyete üçüncü olarak da şöyle mana verilebilir: "*Dünya ve ahirette Allah'ın kendisine yardım etmeyeceğini sanan kimse, tavana bir ip bağlayıp intihar etsin de baksın bakalım: Bu hilesi, kendini öfkelendiren şeyi giderebilecek mi?*"

Bu meale göre âyet-i kerimede, dünyada ve ahirette Allah'ın kendisine yardım edeceği inancını yitiren ve sıkıntılar fazlalaştığı zaman Allah'ın yardımından ümitsiz olan bir insan tipi tasvir edilmektedir: Şimdi sahnede bir adam var. Üzerine musibetler ok gibi yağıyor, kendisini dıştan ve içten sıkıntılar basıyor, kalbi katılaşıp ruhu daralıyor. Allah ile bağlantılarını kesiyor. Bütün ümit kapılarını kapatıyor. Kurtuluş ümidini tamamen yitiriyor. Sıkıntıların altında eziliyor. Ve böylece göğsü nefes alamayacak şekilde ağırlaşıyor. Bu şekilde musibetler karşısında Allah'ın yardımından ümidini tamamen kesen bir kişi, yukarıya bağladığı bir iple kendini asıp boğsun. Sonra ipi keserek düşsün veya nefesini keserek boğulsun. Daha sonra bir baksın bakalım onun bu hareketleri kendisini kurtaracak mı?

Bu yolla kurtuluşa ermek mümkün değildir. Dolasıyla insan, musibetlere karşı ancak Allah'ın yardımı ile tahammül edilebileceğini bilmelidir. Sıkıntıya düşüldüğünde Allah'a yönelmekten başka çare yoktur. Böyle durumlarda Allah'a daha çok yönelmek ve bağlanmak gereklidir. Ümitsizlik sıkıntıyı daha da artırmaktan, şuuru daha çok sıkıştırmaktan başka bir şeye yaramaz. Allah'ın inayeti olmaksızın sıkıntıların def edilmesi mümkün değildir. Bunun için sıkıntıya düşen kişi, Allah'ın kurtarıcı havasının estiği o aydınlık pencereyi devamlı açık tutmalıdır.[551]

4. Ahdini ve Yeminini Bozan

Verdiği sözü tutmak ve ahdini yerine getirmek, mü'min karakterin ayrılmaz parçasıdır. Sözünü tutmamak ise münafıklık alameti olarak haber

550 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIII, 16.
551 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (17. cüz), 81.

verilmektedir. Bu bakımdan âyetler ve hadis-i şerifler, bu ahlâki kaideyi yerine getirmemizi istemektedir. Kur'ân-ı Kerîm, verilen sözün tutulmamasının kötülüğünü şöyle güzel bir teşbihle beyan etmektedir:

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ۞ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ "*Karşılıklı muahede yaptığınız vakit, Allah'ın ahdini yerine getirin. Sapasağlam ettiğiniz yeminleri bozmayın. Üzerinize Allah'ı kefil yapmışsınızdır. Şüphe yok ki Allah, ne yapacağınızı bilir. 'İpliğini sağlamca büktükten sonra, söküp bozan (kadın) gibi' olmayın. 'Bir ümmet, diğer bir ümmetten daha çoktur diye, yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat (mevzuu) mu ediniyorsunuz? Mutlaka Allah bununla sizi imtihan eder. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi ise O, kıyamet gününde elbette size açıklayacaktır.*" (Nahl, 16/91-92)

Âyet-i kerimeler, hangi şartlar altında olursa olsun her halükarda Allah için yapılan ahdlerin ve verilen sözlerin yerine getirilmesini, sapasağlam yapılan yeminlerin bozulmamasını, zira ahdin yerine getirilmesi için Allah'ın kefil kılındığını bildiriyor. Yapılan her şeyi Allah'ın bildiğini hatırlatarak terhîb ve terğîbde bulunuyor. Burada Allah'a verilen ahdin içine, Allah ve Resûlüllah'a iman etmek için yapılan biatten[552] tutun da küçük-büyük verilen her türlü sözler, adaklar, nezirler ve yapılan yeminlere kadar hepsi girmektedir.[553]

İnsanlar arası ilişkilerde güven unsurunun hakim olabilmesi ve sağlam bir cemiyet yapısına ulaşılabilmesi için ahde vefa ve verilen sözlerin yerine getirilmesi pek mühim bir düstûrdur. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm ahde vefayı emreder ve vefasızlığı yasaklar. Ahdini bozanları, calib-i dikkat teşbihlerle kötüler, yerer. İşte Kur'ân'ın ahdini bozanlar için sunduğu teşbih şöyledir:

"*İpliğini sağlamca büktükten sonra, söküp bozan (kadın) gibi olmayın.*"

Şimdi sahnede ahmak bir kadın bulunmaktadır. Önünde yünler ve kıllar var. Bu yünleri ve kılları eğirip büküyor, onlardan sapasağlam ipler yapıyor. İşin buraya kadar olan kısmında herhangi bir ahmaklık yoktur.

---

552 Zemahşerî, *Keşşâf,* II, 425.
553 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XX, 107.

Sonra bakıyoruz kadın, sapasağlam büktüğü ipleri bozuyor, söküp dağıtıyor, onları tersine eğirip gevşeterek diğer yünlerin içine katıyor. Tekrar onu eğirmeğe başlıyor. Biz şimdi sağlamca ip eğirip sonra onu bozan ve bu faaliyetine durmadan devam eden bir kadını izliyoruz.

Âyet-i kerime Allah'a verilen ahdleri ve yapılan yeminleri sapasağlam örülmüş ipe benzetiyor. Ahdini bozan kimseleri, ördüğü sapasağlam ipi bozup dağıtan ahmak kadına benzetiyor. Yerine getirilmeyen sözleri de bozup dağıtılmış ipe benzetiyor. Bu teşbihte bütün ayrıntılar hakaret, hayret ve garabet dolu bir anlam taşımaktadır. Bu haliyle teşbih, ahde vefasızlığı kötülemekte ve çirkin bir fiil olarak ruhlara yerleştirmeğe çalışmaktadır. Gerçek maksat da budur. Şahsiyetli ve akıllı bir insan, bu ahmak, azimetten yoksun ve ileri görüşten mahrum kadına benzemeyi ve onun gibi zayıf iradeli olmayı asla kabullenemez.[554]

Âyet-i kerimeler, bir topluluğun –bu bir kabile, cemaat veya devlet olabilir– sayı ve kuvvet bakımından bir diğerinden fazla olmasını sebep göstererek ahde vefasızlığı da yasaklıyor. Bazı kimseler, Resûlüllah'a verdikleri iman sözünü, yaptıkları biatı bozuyorlar; buna sebep olarak da Resûlüllah'ın etrafındaki insanların az ve güçsüz olmalarını, Kureyşlilerin ise sayıca çok ve güçlü bulunduklarını ileri sürüyorlardı. Burada, bunun imtihan vesilesi olup işin neticesinin ahirette ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. İslâm'a göre devletler arası ilişkilerde de bu vazgeçilmez bir prensiptir. Buna göre, yapılan anlaşmaların ve verilen ahidlerin menfaat icabı bozulması asla caiz değildir.

5. Nimetlere Nankörlük Eden Bir Belde

İnsanlar, fert olarak nankörlük yapabildikleri gibi, toplum olarak da nankörlük yapabilirler. Şu kadar var ki, nankörlük Allah'ın hiç sevmediği bir vasıftır. Hatta nimetlerin zevaline sebep olan en mezmum sıfat nankörlüktür. Bu sebeple pek çok âyet-i kerime insanı nankörlükten kurtulmaya çağırır ve nankörlüğün acı akıbetini gözler önüne serer. Bunlardan biri de nankör bir toplumun durumunu anlatan şu âyet-i kerimedir:

---

[554] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (14. cüz), 94.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَاْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۞ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ "*Allah (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı. Andolsun onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi.*" (Nahl, 16/112-113)

Âyet-i kerime, şöyle bir ülke tasviri yapmaktadır: Bir ülke var. Bu, gayet emniyet ve güven içinde yaşamaktadır. Komşu ülkelerle ilişkileri dostâne ve iyidir. Düşman istilası ve baskın tehlikesi söz konusu değildir. Anarşi ve terör yoktur. Havası hoş, suyu güzel, tabiî güzellikleri müstesnâdır. Ahalisi de gayet huzurlu ve sakindir. Hiçbir korku, sıkıntı, darlık ve endişeleri bulunmamaktadır. İhtiyaç duydukları bütün rızıklar her yerden bol bol gelmekte; sebzeler, meyveler, hububatlar yağmur gibi yağmaktadır. Yiyecekler, içecekler, giyecekler boldur. Dolayısıyla hiçbir kıtlık, açlık ve enflasyon korkusu yoktur. Ahali, ülkelerinden pek memnunlar; burayı bırakıp başka bir yere göç etmeyi düşünmüyorlar. Hasılı karşımızda mutlu, huzurlu ve güvenli bir ülke durmaktadır. Biz şimdi bu ülkenin güzelliğini, içinde yaşayanların huzur ve mutluluğunu tasavvur ediyor, hayalimizde canlandırıyoruz.

Fakat bu ülke ahalisinin Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetlerin kıymetini bilemediklerini, onlara karşılık Allah'a gerektiği şekilde şükretmediklerini hatta ve hatta Allah'ın nimetlerine nankörlükle mukabelede bulunduklarını görüyoruz. Allah'ın nimetleri içinde yüzüyorlar ama O'na isyan ediyorlar. Günahlara dalıyorlar. İşlemedikleri günah, yapmadıkları rezalet kalmıyor. Daha da önemlisi kendi aralarından bir peygamber çıkıyor, onları kötülüklerden vazgeçmeye ve iyilik yapmağa çağırıyor. Fakat bunlar, yaptıkları yetmiyormuş gibi o peygamberi de yalanlıyorlar, ona eziyet ediyorlar ve onun tabilerine olmadık işkenceler yapıyorlar. Böylece Allah'ın rahmet ve merhametinden uzaklaşıp gazabına uğruyorlar. Yapmakta oldukları suçlar yüzünden Allah onları azab ediyor. Yıllarca süren kıtlıklar verip onları aç ve çaresiz bırakıyor. Emniyetlerini kaldırıp

üzerlerine her taraftan korku kapıları açıyor. Düşmanlarının istilasına uğratıp onları soyduruyor, öldürüyor, mahvediyor. Başlangıçta bulunan emniyet, güven, huzur, istikrar, bolluk ve mutluluk gibi güzellikler yerlerini bütünüyle korku, anarşi, açlık, huzursuzluk ve yok oluşa terkediyor.

Âyet-i kerimelerde tasvir edilen ülkenin,

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ "*Çevrelerindeki insanların zorla yakalanıp kapılmakta olmalarına rağmen, (Mekke'yi) korkusuz ve emin bir yer yaptığımızı onlar görmediler mi?*" (Ankebût, 29/67) âyeti gereğince emin ve güvenli bir belde kılınan; İbrahim (aleyhisselâm)'ın,

فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِيٓ اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ "*(Rabbim!) İnsanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, kendilerini meyvelerle rızıklandır.*" (İbrahim, 14/37),

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ "*Ey Rabbim! Bu (Mekke'yi) emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle...*" (Bakara, 2/126) şeklindeki duaları bereketiyle rızkı her taraftan gelen Mekke olduğu belirtilmektedir. Fakat şurası bir gerçektir ki, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, huzur, güven vs. gibi Allah'ın verdiği her türlü nimete nankörlük eden, onları Allah'a taat yolunda yerli yerince kullanmayan, israf edip saçıp savuran ve hatta onları Allah isyan yolunda kullanan her ülkenin akıbeti işte böyledir.

Üçüncü Bölüm

MUKAYESELİ TEŞBİH, TEMSİL VE TASVİRLER

MUKAYESELİ TEŞBİH, TEMSİL VE TASVİRLER

A. MÜ'MİNLERLE KÂFİRLER

Kur'ân-ı Kerîm'in bir ismi "mesânî"dir. Mesânî, pek çok manası yanında "bir şeyi çift çift saymak" manasını da ihtiva eder.[555] Kur'ân'da zikredilen konuların pek çoğu çift çift sunulmuştur: Mü'min-kafir, cennet-cehennem, emir-nehiy, umum-husus, mücmel-mufassal, göklerin durumu-yerin durumu, karanlık-aydınlık, melekler-şeytanlar, arş-kürsî, va'd-vaid, ümit-korku... Bütün bunlardan maksat Hak Teâlâ'dan başka her şeyin çift olduğunu, ondan başka her şeyin zıddı ile kaim bulunduğunu ve tek ferd olanın yalnız ve yalnız Allah Teâlâ olduğunu ortaya koymaktır.[556] Süfyan ibn Uyeyne de mesânîyi şöyle izah eder: Kur'ân'da bazan herhangi bir şey zıddı ile birlikte zikredilir. Önce mü'minler sonra kâfirlerin; önce cennetin sonra cehennemin niteliklerinin zikredilmesi ile buna benzer âyetlerde olduğu gibi. Bu da Kur'ân'ın mesânî: ikişerli, çift çift olan kısmındandır.[557] Dolayısıyla bu ismin, "ele aldığı mevzuları mukayeseli olarak anlatan" manası da bulunmaktadır. Gerçekten de Kur'ân, pek çok konuyu birbiriyle kıyaslayarak beyan etmekte ve böylece maksadın iyice anlaşılmasını hedeflemektedir. Mü'min ile müşrik/kafir karakterin mukayesesi de bunlardan biridir.

---

555 Zemahşerî, *Keşşaf,* III, 395; İbn Aşur, *et-Tahrir,* XXIII, 386.
556 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXVI, 272.
557 İbn Kesir, *Tefsir,* VII, 74-75.

1. Mü'min ile Müşrik

Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "*Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.*" (Nahl, 16/75)

Âyetin çizdiği tabloya göre sahnede iki adam var. Birisi başkasının malı bir köle. Kendiliğinden hiçbir şey yapmağa gücü yetmeyen, hiç malı mülkü olmayan aciz ve zavallı bir köle. Diğeri malı mülkü bulunan, bu malından gizli-aşikar, gece-gündüz çokça infak eden zengin, cömert ve hür bir insan. Şimdi bu iki insan portresi karşımızda duruyor, biz de onlara bakıyor ve hangisinin daha üstün olduğuna karar veriyoruz.

Âyet-i kerimede resmedilen bu iki insan ile kimlerin temsil edildiği hakkında farklı yorumlar yapılabilir:

1. Allah'tan başkasına tapanlar, başkasının malı olan köle gibi hürriyetini verip bir yaratığa kul olmuş köleler gibidirler. Allah'tan başka ilah tanımayan, Allah'ın birliğine inanan müslümanlar da hürler demektir. Gerçek hürriyet, bütün putların esaretinden kurtulup tam anlamıyla Allah'a kul olmaktır. Allah'ı inkar, O'na ortak koşma, batıl dinler hep birer esirlik bağıdır. Hak Din ve Allah'ın birliğine inanmak, insan için bir hürriyet ve servettir.[558]

2. Köle olan putları, hür olan ise -hiçbir şey O'nun benzeri olmamakla beraber- Allah'ı temsil etmektedir. Yaratılış, şekil ve insan olmaları açısından denk olmalarına rağmen, nasıl bu iki kimseyi denk saymak mümkün değilse, rızık vermeye ve lutfetmeye kâdir olan Allah ile hiçbir şeye sahip olmayan ve kesinlikle hiçbir şey yapamayacak olan putları eşit ve denk saymak nasıl uygun olabilir? Bu âyetin öncesi ve sonrası Allah'ın birliğini ispat ve müşriklere red konusunu işlediğinden temsile bu manayı vermek daha muvafıktır.[559]

---

558 Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3111.
559 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XX, 83.

Müşrikler kölenin ve efendinin ne olduğunu pek iyi biliyorlar ve böyle bir hayatın içinde yaşıyorlardı. Onlar hiçbir hususta gücü yetmeyen aciz bir köle ile mülk sahibi ve istediğini yapan efendiyi bir tutmazlardı. O halde köle ile efendiyi bir tutmazken bütün insanların efendisi, hâkimi ve yaratıcısı ile O'nun yaratıklarından herhangi bir şeyi denk tutmak mümkün olabilir mi? Zira bütün yarattıkları O'nun kulu olmaktan başka bir niteliğe sahip değillerdir.[560]

3. Âyetteki hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının memlükü olan köleden maksat putlardır. اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا: "*Göklerde ve yerde olan herkes, istisnasız olarak, Rahman'a mutlaka kul olarak gelecektir.*" (Meryem, 19/93) âyetinin delaletiyle putlar da kul köledir. Onların hiçbir şeye güçleri yetmediği de açık ve bilinen şeydir. Zengin, cömert ve hür insan ile de putperestler kastedilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ onlara mal vermiş, onlar da o maldan hem kendileri için, hem de kendilerine bağlı olanlara harcarlar. Bu bakımdan bunlar birbirlerine eşit olamazlar. Akıl, gücü olanın, aciz olandan daha iyi ve üstün olduğuna dolayısıyla puta tapanların da putlardan üstün olduklarına şehadet eder. Öyleyse artık nasıl olur da putun, kulluk edilmede, âlemlerin Rabbi olan Allah'a denk olmasına hükmedebilir?[561]

Dolayısıyla bu temsille mutlak güç, kuvvet ve irade sahibi olan Allah ile hiçbir şeye güçleri yetmeyen putların, Allah'a tam olarak bağlanmak sûretiyle ruhunu gerçek hürriyete kavuşturan mü'min ile Allah'tan başka her şeyin esiri olan kâfirin, aklı ve iradesi olan insan ile hiçbir akıl ve his taşımayan putların kesinlikle aynı olamayacağı açıkça beyan edilmektedir. Mevzuyla alakalı diğer bir temsil de şöyledir:

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَٓا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ "*Allah, şu iki kişiyi de misal verir. Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi bu adamla, doğru yolda yürüyerek, adaleti emreden kimse eşit olur mu?*" (Nahl, 16/76)

---

[560] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (14. cüz), 82.
[561] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XX, 84.

Âyette çizilen resme göre sahnede yine iki insan var. Birisi oldukça kötü ve perişan bir durumda bulunan insandır: Dilsiz, konuşamıyor, söz söyleyemiyor. Hiçbir iş yapmağa gücü yetmiyor, hiçbir şey beceremiyor, tamamen aciz ve eksik yaratılışlıdır. O, efendiye muhtaç bir köle olup ayrıca efendisine de bir yük teşkil etmektedir. Hiçbir iş yapmıyor, boşu boşuna yiyip içiyor. Efendisi onu nereye gönderirse hiçbir hayır getirmiyor. Görüldüğü üzere sahnede böyle aciz, bilgisiz, beceriksiz, kudretsiz, güçsüz ve budala bir tipin hali canlandırılıyor.

Diğeri ise oldukça mükemmel bir insan durumundadır: Kendisi hem dosdoğru bir yol üzerinde bulunuyor hem de adaleti emrediyor. Bir kimsenin dosdoğru yol üzerinde olup adaletle emredebilmesi için zaruri olarak şu vasıfları taşıması gerekir: Adaleti emredebilmesi için konuşma kabiliyetinin olması lazımdır. Aksi takdirde emredemez. Yine onun güç sahibi olması gerekir. Çünkü amir olması makamının yüce olduğunu gösterir. Amir olmak da ancak güç sahibi olmakla mümkündür. Yine onun adalet ile zulmü birbirinden ayırdedebilmesi için âlim olması gerekir. Dolayısıyla ikinci adam, konuşabilen, üstelik adaleti emreden, güçlü, kudretli, iyiyi kötüden ayırabilecek derecede âlim ve dosdoğru yol üzere bulunan biridir.

Bu iki tip insan ile şu kimseler temsil edilmiş olabilir:

1. Birincisi kâfirleri temsil eder. Bunlar doğruyu söylemezler, hakka karşı dilsizdirler. Efendileri olan yüce Allah'a muhtaçtırlar, fakat O'nun emirlerini yerine getirmezler, yer içerler faydalı bir işe yaramazlar. İkincisi ise kâmil bir mü'mini temsil eder. Kendisi doğru yolda gider, hak din ile dindar, ilmi ile amel ederek doğruyu söyler, adalet ve doğruluğu emreder, iyiliği emreder ve bu şekilde söz ve yetki sahibi olur. Böyle yaparken kendisi de adalet ve doğruluktan ayrılmaz.[562]

2. Mücahid'e göre bu, bütün mahlukatın ilahı olan Allah ile, O'nun dışında ilah olduğu iddia edilen batıl şeylerin, putların meselidir. Putlar, konuşamazlar, hiçbir iş beceremezler, kendilerine tapanlar üzerinde bir yüktürler. Çünkü onlar tapanlara bir şey vermezler, ama tapanlar onlar uğ-

---

[562] Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3112.

runa harcamalarda bulunurlar ve onlar hiçbir hayır da getirmezler. Böyle olan cansız putlar ile Allah Teâlâ asla bir tutulamaz.[563]

Kur'ân-ı Kerîm, aynı şekilde imanın aydınlığında yürüyen mü'min ile küfrün karanlıklarına batmış kimsenin durumunu da mukayeseli olarak ele almakta ve meseleyi şöyle bir temsille beyan etmektedir:

اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهٖ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "*Ölü iken diriltiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir.*" (En'âm, 6/122)

Âyette son derece calib-i dikkat bir tablo yer almaktadır: Sahnede sırtüstü boylu boyunca uzanmış ölü bir insan var. Ruhu çıkmış, kanı çekilmiş, hisleri bitmiş, donuk bir ceset. Bu cesede dikkatle bakıyoruz: Hiçbir kıpırdama ve hareket yok, olması da mümkün değil. Sonra bakıyoruz, gözümüzle göremediğimiz, kulağımızla duyamadığımız, duygularımızla hissemediğimiz bir yolla cesede etkide bulunuluyor. Ceset yavaş yavaş hareketlenmeye, ölü gitgide dirilmeye başlıyor. Evet tam diriliyor ve ayağı kalkıyor. Ama ortalık karanlık, yürümesi mümkün değil. Sonra kendisine bir ışık veriliyor. Bu ışıkla etrafı aydınlanıyor ve bu aydınlıkta yürümeye başlıyor. Yürüyor ve istediği hedeflere doğru emin adımlarla ilerliyor. Sahnede bir diğer insan daha var. Bu insan, son derece yoğun, kesif karanlıklar içinde bulunuyor. Ve bir daha asla bu karanlıklardan çıkıp kurtulması mümkün değil. Ebediyyen o karanlıklar içinde kalacak, oradan bir daha hiç çıkamayacak.

Bu iki insan bir midir? Hangisi daha iyi durumdadır? Birincisi, Allah'ın hidayetiyle iman nuruna erişen ve böylece dünya ahiret aydınlığını, mutluluğunu elde eden mü'minleri temsil etmektedir. İkincisi de yoğun küfür ve sapıklık karanlıkları içinde kalmış; her tarafını, bütün duygularını küfür ve inkar karanlığı kaplamış, bir daha iman etmesi mümkün olmayan kâfir kimseleri temsil etmektedir.

---

563 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XX, 87.

Tek Allah'a inanan ve ona kulluk eden insan gerçek hürriyet ve huzura ermiştir. Bu başarıyı sağlayamayan ve şirkin girdaplarında perişan olan ise en büyük kurtuluşu kaybetmiş ve ruhunu hüsranlara maruz kılmıştır. Kur'ân'ın temel ve en güçlü mesajlarından biri budur. İşte şu âyet-i kerime, herkesin kolayca anlayabileceği bir temsille bu gerçeğe yer vermektedir:

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "*Kendisinde, birbirine sertlik ve geçimsizlik gösteren (bir çok) ortaklar (ın hakkı) bulunan bir adamla (bir köle ile) yalnız bir kişinin adamı (kölesi) olan diğer birini Allah (müşrikle muvahhid hakkında) bir misal olarak vermiştir. Bu ikisinin hali bir olur mu? Bütün hamd Allah'ındır. Fakat onların çoğu bilmezler.*" (Zümer, 39/29)

Bu âyette Allah Teâlâ mü'min bir kul ile müşrik bir kimsenin durumlarını iki kölenin vaziyetlerini misal vererek anlatıyor. Bu temsile göre sahnede iki köle var. Bunlardan biri, geçimsiz kimselerin ortaklaşa çalıştırdıkları bir köle. Şimdi bu köle karşımızda duruyor. Ortakları da başında... Bunlardan biri köleye, "buraya gel, şu işi yap" diyor. Köle ona doğru giderken diğer bir ortak, "Nereye kaçıyorsun? Gel bakalım, bana şunu getir" diyor. Köle bir birinci ortağa, bir diğer ortağa bakıp şimdi ne yapacağını düşünürken ve karar vermeye çalışırken tam bu sırada üçüncü bir ortak, "Orada ne bekliyorsun? Hele gel bakalım, şöyle yap, böyle yap..." diyor. Buna dördüncü, beşinci... ortaklar da ekleniyor. Ve durum her gün aynı minval üzere devam edip gidiyor. Köle bu yaramaz adamların elinde şaşkın ve perişan, elemli ve kararsız bir halde kalıyor. Çünkü efendilerinin birbirine zıt arzu ve isteklerini yerine getirmeye gücü yetmiyor. En nihayet kuvvetten, takattan kesilip yorgun düşüyor; perişan oluyor. Diğer kölenin ise efendisi bir tane. Bu köle efendisinin bütün istek ve arzularını biliyor ve elinden geldiğince bunları yerine getirmeğe çalışıyor. Vazifesini yapmış olmanın huzur ve emniyeti içinde yaşıyor.

Bu iki köle eşit değildir. Efendisi bir tane olanın yapacağı işi belli olduğu için rahattır. Gücünün yettiği kadar söyleneni yapar. Geçimsiz pek çok efendiye boyun eğen köle ise hep işkence ve ızdırap içindedir. Bir

kararda duramaz. Efendilerinin hepsini memnun etmek şöyle dursun bir tanesini bile memnun edemez.[564]

İşte tek bir Allah'a iman edip ona kulluk eden ve böylece huzura kavuşan mü'min ile Allah'tan başka pek çok tanrı edinip onların isteklerini yerine getirmeğe çalışan ve fakat bunda bir türlü muvaffak olamayan ve olması da mümkün olmayan müşrikin durumu da böyledir. Dolayısıyla bu misal, tevhidin hakikati ile şirkin hakikatini bütün cepheleriyle tasvir etmektedir.

2. Küfür ve İman İçin Misal Getirilen Hanımlar

Allah Teâlâ'nın mukayeseli bir şekilde temsil getirdiği hususlardan biri de iman ve küfür olgusudur. Hidayetin sadece Cenâb-ı Hakk'ın kudret elinde olduğunu ve onu dilediğine nasip edeceğini bildirmek üzere burada küfre, Hz. Nuh ve Hz. Lut gibi iki peygamberin kâfir hanımları; imana ise Firavun gibi azılı bir kâfirin hanımı ve Hz. Meryem misal getirilmektedir:

a. Küfre ve Kâfirlere Misal

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذٖينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقٖيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلٖينَ "*Allah, kâfirlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal getirir. Her ikisi de iki iyi kulumuzun mahremi idiler. Ama inkâr tarafına giderek eşleri olan peygamberlere hıyanet ettiler, kocaları da Allah'tan gelen cezadan eşlerini asla kurtaramadılar. Onlara (ölürken veya kıyamet günü): "Haydi, cehenneme girenlerle beraber siz de girin!" denilir.*" (Tahrim, 66/10)

Darb-ı mesellerde esas maksat, bir durumu misal olarak göstermek sûretiyle ona benzeyen diğer halleri tanıtmaktır. Burada Allah, küfredenlerin durumlarına calib-i dikkat garip bir misal olarak Hz. Nuh ve Hz. Lut'un hanımlarının durumlarını örnek göstermektedir. Bunlar iki salih kişinin, her biri Allah'ın hâlis kulları arasından seçilmiş birer Peygamber'in nikahlı hanımları idiler. Dolayısıyla dünya ve ahiret mutluluğunu kazanabilecek bir mevkide bulunuyorlardı. Fakat onlar bulundukları bu mevkinin

---

564 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VII, (24. cüz), 28.

kıymetini bilemediler ve fırsatı değerlendiremediler. Bilakis onlara hıyanet ettiler. Nankörlük, küfür ve imansızlık yolunu tercih ettiler. Hz. Nuh'un karısı ona deli demiş, arabozuculuk yapmış ve Hz. Nuh'un sır olarak telakki ettiği vahiy haberlerini müşriklere duyurmuştu. Lut'un karısı da münafıklık etmiş, evinde duyduğunu kavmine ulaştırmıştı. Hz. Lut'un gizli gelen misafirlerini de haber vermişti.

Âyette yanlış anlaşılmaya sebep olacak bir ifade olarak "hıyanet" kelimesi geçmektedir. Rağıb'ın ifadesiyle, "Hıyanet ile nifak birdir. Ancak hıyanet, söz ve emanet itibarıyla, nifak da din itibarıyla söylenir. Bunlar birbirinin yerine de kullanılırlar. Şu halde hıyanet gizlice ahdi bozarak hakka muhalefet etmektir ki, bunun tersi emanettir."[565] Dolayısıyla âyetteki hıyanet de bu anlamdadır. Her hıyaneti yaptılar demek değil, münafıklık ederek bir emanete hıyanet ettiler demektir. Buradaki hıyanetten maksadın, ahlâksızlık ve zina olmayacağı bütün tefsirlerde beyan edilmiştir. Zira "Hiçbir peygamberin karısı zina etmemiştir."[566] hadisi de buna işaret etmektedir. Zira zina fiili, yalnız iyiler nazarında değil, bütün insanların nazarında leke ve tabii olarak nefret edilen bir fiildir. Peygamberler ise, nefret edilen hallerden uzaktırlar. Fakat bir peygambere karşı en küçük bir hıyanet bile küfürdür, hakkı inkârdır. Velev bir söz olsun, emanete hıyanetin her türlüsü de hıyanettir. Bu bakımdan ismi geçen her iki hanım gerçekte iffetsizlik etmiş değil, ancak eş olma şerefinin gerektirdiği iman ve itaate, iyilik ve doğruluğa sahip olamamış, elde ettikleri nimetin kıymetini takdir etmeyerek küfür ve nankörlüğe meyletmiş, hayra ve iyiliğe çalışan eşlerinin başarılarını kolaylaştırmaya çalışacak yerde onlara eziyette bulunmuşlardır. Bununla da yetinmeyerek Allah düşmanlarının fesadlarına yardım edecek gizli haberler vererek fitneyi tahrik etmek sûretiyle emanete hıyanet etmişler ve böylece Allah'ın gadabına uğramışlardır.[567]

Burada işin kader planını ilgilendiren son derece önemli bir boyutu gündeme getirilmektedir. O da şudur: Allah'ın salih kulu olan o iki pey-

565 Rağıb, *Müfredat*, "hıyanet" md., 167.
566 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XIV, (28. cüz), 217
567 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XIV, (28. cüz), 217; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5130-5131.

gamber, hanımlarını Allah'ın azabından kurtaramamışlardır. O kadınlara, kocalarının iyi kimseler olması, peygamberliği ve kurtarmak için gösterdikleri gayretler zerre kadar fayda vermemiştir. Hz. Nuh hanımını gemisine alamamış (Hûd, 11/40), Hz. Lut (aleyhisselâm) da hanımını kendi şehrinden, helak olacakların arasından dışarı çıkaramamıştır. (Hûd, 11/81)

Âyette bu iki kadının akıbetleri ise şöyle haber verilmektedir: "*O iki kadına: Girin cehenneme, girenlerle beraber! denildi.*" İkisi de helak olan kâfirlerle beraber cehenneme gittiler. Yalnız kocalarının iyiliği, Allah katındaki büyük derecesi ve peygamberliği bile, inkâr eden hanımlarını Allah'ın azabından, o şiddetli meleklerin vazifeli oldukları cehennem ateşinden kurtaramadı. İşte bu, bütün kâfirler için darb-ı mesel olmuş bir nümûnedir. Peygamberler her ne kadar küfredenleri ıslah etmek, kurtarmak isteseler de imana gelmeyen, küfür ve hıyanete tevbe etmeyenleri, eşleri bile olsa Allah'ın azabından kurtaramazlar. Herkes kendi ameline göre karşılık görür. Onun için peygamberlerin ve gerek diğer iyi insanların eşleri, bütün kadınlar, kocalarının ve yakınlarının derecelerine, Allah katındaki makamlarına aldanmayıp Allah'tan korkmalı ve kendileri iyiliğe çalışmalıdırlar.

b. İmana ve Mü'minlere Misal

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۞ "*İman edenlere ise Allah, Firavun'un eşini misal getirir. O vakit o hatun şöyle niyaz etmişti: "Ya Rabbî! Sen kendi nezdinde, cennette benim için bir konak yaptır, beni Firavun'dan ve onun kötü işinden kurtar, beni bu zalimler gürûhundan halas eyle!*" (Tahrim, 66/11)

Cenâb-ı Hak, iman edenler için de şu iki kadını misal göstermektedir. Birisi Firavun'un karısıdır. İsmi, Müzâhim'in kızı Âsiye olarak bilinir. Bazıları da bu hanımın, Hz. Mûsâ'nın halası olduğunu söylemişlerdir. Hz. Mûsâ Firavun'a karşı âsasını salıverdiği zaman iman etmiş, Firavun da iman etmesinden dolayı ona şiddetle azab etmişti. Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre güneşe karşı dört çivi ile çiviletip üzerine kocaman bir kaya koydurtmuştu. İşte o vakit o hatun: "*Ya Rab!*

Benim için katında, cennette bir ev yap!" diye yalvarmıştı. Ruhunun, Allah yolunda iman ile şehid olarak alınıp, bu sebeple Allah'ın yanında rahmete erişmesini ve Arş'a en yakın olan Sidre-i Müntehâ'nın yanında, Cennetü'l-Me'vâ'da kendisine ebedi bir dinlenme yeri inşâ edilmesini istemişti. Devamla: "**Bu sûretle beni hem Firavun'dan ve onun işinden koru!** Hem onun pis nefsinden ve hem kötü işinden; şirk ve zulümle icra ettiği hüküm ve sataşmasından kurtar. Hem de beni o zalimler kavminden koru; zulümde Firavun'a uyup Firavun ailesi ünvanını almış olan Kıptîler'den kurtarıp ebedi olarak kurtuluşa çıkar!" demişti. Rivayete göre bu duası üzerine ona derhal cennetteki makamı gösterilmiş ve hiçbir azab duymaksızın ruhu alınmış, üstüne konulan kaya ruhsuz kalan cesedinin üstüne düşmüştür. Bu da, doğrudan doğruya cennetlik olarak Allah'ın rahmetine ve rızasına kavuşmuştur.

Verilen bu misallerde öteki dünyaya iki türlü gidişten haber verilir: Kâfir olan hanımların gidişleri ve Asiye validemizin gidişi. İsim tek: "Gitmek"; fakat muhtevaları son derece farklı. İki gidiş arasında ne büyük fark vardır. Birincileri, kavimlerini cennete götürmek isteyen iki peygamberin elinde, hayır ve iyilik içinde cennete götürülecek halde iken, küfürleri yüzünden cehenneme, ateşe gittiler. Bu hanım ise, kavimlerini ateşe sürükleyenlerin başı, şirk ve zulmün en büyük timsali olan Firavun'un elinde ateşe sürüklenmek istenirken imanı ve ihlâsı sebebiyle cennetin en yüksek makamına, Rahmân'ın yanına uçmuştur. Herkes kendi yaptığından sorumlu olduğu için kötü kocaların eline düşmüş saliha (iyi) kadınlar her tehlikeye rağmen fenalıktan sakınarak Allah'a karşı iman ve samimiyetlerini korudukları müddetçe kocalarının kötülüklerinden sorumlu olmazlar. Allah, onları sonunda kurtarır.

İman edenlere diğer bir misal de İmran'ın kızı Hz. Meryem'in halidir:

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّت۪ٓي اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا ف۪يهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِه۪ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِت۪ينَ "*Bir de İmran'ın kızı Meryem'i misal getirir. Meryem, iffet ve namusunu korudu. Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbisinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu.*" (Tahrim, 66/12)

Hz. Meryem, Kur'ân'da ismi zikredilen, adına müstakil sûre bulunan ve kıssası mufassal anlatılan tek hanımdır. Gönülden Allah'a bağlı, son derece iffetli cennetlik bir bahtiyardır. Âyetin ifadesine göre Hz. Meryem, ırzını sağlam korumuş, iffetini iyi muhafaza etmiş, yakasını ve eteğini kale gibi sağlam tutup kimseye açmamıştı. Hatta Cebrail kendisine göründüğü vakit onu tanımadığından قَالَتْ اِنّ۪يٓ اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ: "*Senden, Rahman olan Allah'a sığınırım...*" (Meryem, 19/18) diyerek yüce dergaha sığınmıştı. O, kendisine iftira etmek isteyenlerin zannettikleri gibi değil, bilakis son derece temiz ve iffetli bir kızdı. Allah Teâlâ ona ruhundan üfürdü. Bir cesedden değil, doğrudan doğruya ruhtan, yani "kün" emriyle yaratılmış yüksek ve temiz bir hayat başlangıcı ve kuvvet olması hasebiyle Allah'a isnadından dolayı şereflendirilen ve ilâhî bir emir olan mukaddes ruhtan, Cibril'den bir kelime üfürülür gibi ona İsa (aleyhisselâm), Allah tarafından üfürülmüştü. Üfürme tabir edilmesi de ruhun yayılmasıyla hamileliğin kabarmasından kinayedir.[568]

Hz. Meryem, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmiş, onlara inanmıştır. Kitaplar, peygamberlere indirilmiş bütün kitaplardır. Kelimeler de, onlarda ifade edilen ve Allah'ın her şeye kadir olduğunu اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ: "*O'nun işi bir şey yaratmak istediği vakit, sadece ol! demektir ve o şey derhal oluverir.*" (Yâsîn, 36/82) âyetinde de belirtildiği gibi, dilediğini yaratıcı olduğunu anlatan olağanüstü olaylar ve mucizelerle ilgili vahiy haberleridir. Hz. Meryem bütün bunlara inanmış olduğu gibi bu şekilde İsa'ya hamile kalarak kendisi de onlardan bir kısmına fiilen muhatab olup o haberleri doğru çıkarmıştır. Hz. Meryem aynı zamanda kânitinden, yani itaate, namaz ve ibadete devam eden itaatkârlardandı. Nitekim يَا مَرْيَمُ اقْنُت۪ي لِرَبِّكِ وَاسْجُد۪ي وَارْكَع۪ي مَعَ الرَّاكِع۪ينَ: "*Rabbine ibadet et: Secdeye kapan, rukû edenlerle beraber sen de rukû et!*" (Âl-i İmrân, 3/43) âyetinde de Hz. Meryem'in ibadet ve kulluğa müdavim biri olduğu zikredilir.

---

[568] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXX, 45; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5135.

3. Düz Yürüyenler ile Yüzüstü Sürünenler

Allah ve Resûlü'nün emrine uygun bir hayat süren kişi ile buna aykırı bir hayat yaşayan kişi aynı değildir. Aralarındaki uçurum oldukça fazladır. İşte şu âyet-i kerime bahsedilen iki kişi arasındaki farkı açık bir temsille ortaya koymaktadır:

اَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهٖ اَهْدٰى اَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ "*Şimdi (düşünün bakalım), yüz üstü kapanarak yürüyen mi (varılacak) yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?*" (Mülk, 67/22)

Âyet-i kerime iki farklı gurubun durumlarını, aynı türden iki farklı tablo ile tasvir etmektedir. Birinci tablo şöyledir: Upuzun belirsiz bir yol, yolun üzerinde de bir insan var. Yüzü üstüne kapanmış öylece yürümeye çalışıyor. Veya ayağa kalkıyor, yolun düz olmaması, sarp olması, inişli çıkışlı olması ya da kendisinde birtakım sakatlıkların bulunması gibi sebeplerle ayakları kayıyor ve tekrar yüzüstü düşüyor. Oldukça zor şartlar altında ilerlemeye çalışıyor. Ama ne çare bu kadarı bile mümkün olmuyor, olduğu yerde bocalayıp duruyor. Ayrıca belli bir hedefi yok, yolu da belirsiz.

İkinci tablo ise şu şekildedir: Düz, emniyetli ve güzel bir yol var. Sonunun nereye varacağı belli. Bu yol üzerinde sağlığı, sıhhati yerinde, azaları sağlam bir adam yürüyor. Gönlünde taşıdığı yüce bir hedefe doğru yol alıyor. Korkmadan, sıkılmadan, endişe etmeden düzgün adımlarla ilerliyor. Gittiği yol doğru, hedefi ise belli.

Birinci tablo, Allah'a inanmayan, O'nun doğru yolundan sapan, sünnetullah ile çatışan, küfür, cehâlet ve sapıklık karanlıkları içinde bocalayıp bir çıkış yolu bulamayan, oldukları yerde sayan hatta çamura batmış merkep gibi çırpındıkça daha da derinlere düşen kimseleri tasvir etmektedir. İkinci tablo ise Allah'a inanan, O'nun yoluna teslim olan, ilâhî kanunlara uygun hareket eden, ilim ve irfan ile sırat-ı müstakîm üzere durmadan yol alan mesut ve bahtiyar mü'minleri tasvir etmektedir.

Şurası kesindir ki iman hayatı doğruluk, dürüstlük ve kolaylık yoludur. Küfür hayatı ise zorluk, sapıklık ve düşkünlük yoludur.[569] Bu iki grup

[569] Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VIII, (29. cüz), 30.

insandan hangisinin daha doğru bir yolda olduğunu anlamak ve tesbit etmek için fazlaca düşünmeye gerek yoktur. Sorunun cevabı bizzat içinde aşikardır.

Burada âhireti inkâr edenler, psikolojik bir delil ile ikna edilirler: İnsan yaratılışı gereği tehlikeden kaçar. Hatta onda bir, yirmide bir tehlike ihtimali olsa bile o yoldan gitmek istemez. Fayda ve menfaatini garantilemek ister. Cenâb-ı Allah ona şunu hatırlatıyor: Âhirete inanırsan, dümdüz yolda güven içinde elini kolunu sallaya sallaya yolda ilerlersin. Ama âhireti inkâr edenin işi çok zordur; âdeta yüzüstü sürünerek yol almaya çalışan gibidir. Hiç insan böyle olmak ister mi? Her an yakalanma tehlikesi ve endişesi ile firarî duruma düşmek ister mi?[570]

Şeytanlıkta, batıl fikir ve inançta giden kâfirler, nankörler böyle yeryüzünde gözlerini yalnız alçaklığa, aşağılığa dikerek ve kendilerinden başkasını görmeyerek yüz üstü sürüne, sürüne giderler. Cehennemde de böyle sürüneceklerdir. Şüphesiz ki bunlardan iman ve irfan ile doğru bir cadde üzerinde eğilmeden, dümdüz hakka giden, Allah'ı birleyen dosdoğru mü'minler daha iyi, daha hidayet üzeredirler. Bu yollardan hangisini tutmak gerektiğini bir düşünmek lazımdır. İnsan olanlar yerin omuzlarında yürümek ve yaratıcının rızkından yemek ve O'nun katına ulaşmak için ilk önce yaratıcının birliğine ve koyduğu hükümlerine iman ederek ve O'nun gösterdiği delilleri takip ederek maddeten ve manen doğru ve geniş yollar açmalı ve hakkın semtine dosdoğru yürümelidir. İşte bu, dosdoğru yol ve hak din olan tevhid (birlik) yoludur. O yolda düz gitmek de, dosdoğru bir şekilde ahlâk ve şeriat dairesinde yürümektir.[571]

4. Kör ve Gören, Karanlık ve Nur, Ölü ve Diri, Sağır ve İşiten

Bir kısım âyetlerde, iman ve küfür gibi mücerred olgular, gören-ama, karanlık-aydınlık, ölü-diri vb. gibi muşahhas olgularla beyan edilir. Mevzuyla alakalı olarak şöyle buyurulur:

570 Yıldırım Suat, *Meal*, Mülk sûresi 22. âyetin açıklaması, s. 562.
571 Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5241-5242.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۝ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ۝ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ۝ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاۤءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاۤءُ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ "*Görenle görmeyen (âma) bir olmaz. Karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak, dirilerle ölüler de bir olmaz! (Yani mü'minlerle kâfirler bir olmaz). Allah, dilediği kimseye hakkı işittirir. Sen kabirde olanlara sesini elbette işittiremezsin.*" (Fâtır, 35/19-22)

Allah Teâlâ'nın, Peygamberi vasıtasıyla gönderdiği dinin gerçekliğini göremeyenle, onun gerçek olduğunu gören, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i tasdik edip O'na ittiba eden bir değildir. Küfrün karanlıkları ile imanın nuru bir değildir. Cennetin güzel gölgeleri ile cehennemin kavurucu harareti de bir değildir. Kalpleri Allah ve resulüne iman ve Kur'ân marifetiyle diri olanlar ile küfrün galebesi sebebiyle kalpleri ölü olanlar; Allah'ın hiçbir emir ve nehyini tanımayanlar da bir değildir. Bütün bunlar, Rabbimizin mü'min ve iman, kâfir ve küfürle ilgili getirdiği temsillerdir.[572]

Kâfirlik ile körlük, karanlık, kavurucu sıcaklık ve ölüm arasında sıkı ilişki vardır. Aynı şekilde mü'minlik ile aydınlık, görebilirlik, gölge ve hayat arasında da sıkı ilişki vardır. İman kalbe, oradan duyu organlarına ve diğer azalara yansıyan bir aydınlıktır. İman insana eşyanın hakikatini kavrama, olayların içyüzünü idrak etme, bunlar arasındaki ilişkileri ve bağları keşfetmede yardımcı olan bir ışıktır. Mü'min bu ışık sayesinde doğru yolu bulur ve doğruluktan şaşmaz. İman, sahibinin aydınlık, güven ve endişesizlik içinde yol almasını sağlar. İman, sıcakta serin bir gölge gibidir; insanın içini serinletir, kalbini meltem gibi okşar. Kalbi hasta eden şüphe, endişe, şaşkınlık ve karanlık sıcağına karşı bir gölgedir. İman hayattır. Kalpleri ve duyguları canlandırır. Niyetlere ve yönelişlere dinamizm kazandırır. Zira iman yapıcı, verimli ve hedefi belirli bir harekettir. Bu haliyle iman asla sönüklüğe, pörsümüşlüğe, pısırıklığa düşürmez; boşuna emek ve zaman kaybedilmesine müsaade etmez.

İmanın aksine kâfirlik ise körlüktür. Kalp körlüğü, hakikatin delillerini görememe körlüğüdür. Eşyanın içyüzünü, kainatın çeşitli kesimleri

[572] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyan*, XII, (22. cüz), 153-154.

arasındaki ilişkilerin mahiyetini; değer yargılarının, kişilerin, olayların ve varlıkların özünü görememe körlüğüdür. Kâfirlik karanlık, hatta üst üste binmiş katmanlardan oluşmuş karanlıklardır. İnsanlar iman ışığından uzaklaşınca çeşitli karanlıkların içine düşerler. Bu karanlıklar içinde herhangi bir objeyi seçmek son derece zor olur. Kâfirlik kavurucu bir sıcaklıktır. Şaşkınlık, endişe, amaçsızlık, geçmişe ve geleceğe ilişkin güvensizlik korları ile kalbi dağlar. Son durağı ise cehennem ateşidir, orada çekilecek olan kavurucu azaptır. Kâfirlik ölümdür, vicdanın ölümüdür. Asıl hayatın kaynağından kopmaktır. Amaca ulaştıran yoldan ayrı düşmektir. Hayatın akışını etkileyen, enerjilerini gerçek kaynaklarından alan tepkilere, reaksiyonlara güç yetirememektir. Mü'minlik ile kâfirliğin özellikleri ayrı, görecekleri karşılıklar ayrıdır. Bunlar, Yüce Allah katında asla bir olmazlar.[573]

Bu benzetmelerle, mü'minler ve kâfirlerin şimdiki ve istikbaldeki hayatları arasındaki fark açıklanmaktadır. Kâfirler, kâinattaki tüm varlığın hangi hakikate işaret ettiğini görmemektedirler, çünkü gözleri kapalıdır. Mü'minler, Allah'ın birliğini ve insanoğlunun Allah'ın indindeki sorumluluğunu her zerrede idrak etmektedirler, çünkü basiret sahibidirler. Birinciler cehâlet, zan, vehim ve karanlıklar içindedirler ve Rasülullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdiği aydınlıktan bilerek kaçmaktadırlar. İkinciler ise, basiret sahibi oldukları için, Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdiği aydınlığı hemen görürler. Müşriklerin takip ettikleri yolun felakete, Rasülullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) davet ettiği yolun ise hayır ve felaha götürdüğünü anlarlar. Bu iki grup insan aynı yolun takipçileri değildirler. Dolayısıyla bunların hayat karşısındaki takındıkları tavrın aynı olması ve hayatlarının sonunda yok olup gitmeleri mümkün değildir. Mutlaka kötülüğe ceza, iyiliğe mükâfat verilecektir. Onlara "Gölgenin serinliği ile, güneşin şiddetli sıcağının bir olmadığı" söylenerek, bir grubun ateşte yanacağı, diğer grubun ise Allah'ın rahmetinin gölgesinde serinleyeceği hatırlatılıyor. Son olarak, mü'minler diri ve zinde kimselere benzetilirken, inatçı kâfirler de ölüye benzetilmiştir. Yani mü'min öyle kimsedir ki, onda duygu, idrak, anlayış, şuur vardır ve vicdanı iyilik ve kötülüğü ayıracak

---

[573] Kutup Seyyid, *Fî Zılâl*, VI, (22. cüz), 125.

derecede hassastır. Kâfirler ise tam aksine inatçılığa gömülmüştür ve onların hali karanlıklar içinde kalmış bir körden daha beter olduğu gibi, kendisinde hiçbir duygudan eser kalmamış ölüye benzerler.[574]

Allah dilerse taşlara bile anlama özelliği verir. Ancak Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) görevi bu değildir ve o, sadece tebliğ eder. Onun tebliğini, idrakleri, duyguları ve vicdanları hassas olan ve göğüsleri vicdanlarına bir mezar olmayan kimseler anlarlar. İşte Rasülullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ancak böyle kimseleri doğru yola iletir. Çünkü Hakka karşı sağır ve kör gibi davranan kimseler, Hakkı duyamazlar. Fakat kim o makul sözü dinlerse, ancak o Hakkı kabul eder.

5. Bilenle Bilmeyen

Mukayeseli olarak beyan edilen gerçeklerin biri de bilenle bilmeyenlerin durumudur. Bunlarla ilgili olarak âyet-i kerimede şöyle buyurulur: وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوٓا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ۞ اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَآءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهٖ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ "*İnsanın başına bir sıkıntı gelince, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah kendisinden ona bir nimet verince, önceden yalvarmış olduğunu unutur. Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. (Ey Muhammed!) De ki: Küfrünle biraz eğlenedur; çünkü sen, muhakkak cehennem ehlindensin! Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkarcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyle düşünür.*" (Zümer, 39/8-9)

Bu iki âyet-i kerimede bilenle bilmeyen, gerçeği idrak edenle edemeyen iki insanın karakter yapıları izah edilmektedir. Burada da yine birbirine tam tekabül edecek iki farklı tablo çizilmektedir. Birinci tablonun birinci kısmı şöyledir: Sahnede bir insan bulunmaktadır. Başına hastalık, kıtlık, ölüm vb. birtakım sıkıntılar geliyor. Her taraftan zorluklarla kuşatıldığını görüyor. Kalbinin sıkıştığını ve ruhunun daraldığını hissediyor.

---

574 Mevdudi, *Tefhim*, IV, 495.

Bu durumda o insanın hemen Rabb'ine yöneldiğini, el açıp dua ettiğini görüyoruz. Yalnız O'na yöneldiğini, O'ndan başkasının kendisini bu sıkıntıdan kurtaramayacağını kavradığını öğreniyoruz. Bu kez aynı tablonun ikinci kısmına bakıyoruz: sahnede yine aynı adam. Fakat bu kez sıkıntılar kaybolmuş, yerine bolluk ve rahat gelmiştir. Korku yerini emniyete, açlık yerini tokluğa, sıkıntı yerini ferahlığa terk etmiştir. Değişen şartlara göre sahnedeki adamın halinin de değiştiğini görmekteyiz. Bu fotoğrafta sıkıntının dokunması ile fıtratı yalın halde ortaya çıkan bu insanın tekrar geriye döndüğü, fıtratının üzerini tortuların kapladığı, Rabb'ine dönüşünü, O'na yalvarışını ve sınanma sırasında yalnız O'na kulluk ettiğini, O'ndan başka kimsenin bu belayı başından savmaya gücünün yetmediğini unuttuğu görülmektedir. İnsan bunların hepsini unutmakta ve yüce Allah'a ortak koşmaya başlamaktadır.[575]

Zümer sûresi 9. âyette ise birinci tablonun mukabilinde ikinci tablo olarak gerçek bir mü'min karakterinin tablosu çizilmektedir. Bu da, sürekli Allah korkusu ve ürpertisi ile dolu olan, Allah'ı sürekli anan, sıkıntıda ve bollukta O'nu unutmayan, yeryüzündeki hayatını ahiret endişesiyle yaşayan, Rabb'inin rahmetine ve ihsanına ulaşmak isteyen insan tipidir. Bu insan, varlığın gerçeklerini anlamayı sağlayacak ve sağlıklı bir bilgiyi meydana getirecek olan Allah ile sürekli bağı bulunan kalb sahibidir. Bu, şeffaf ve derin hisleri harekete geçiren bir tablodur. Bu kişinin secdede ve ayakta sürekli Allah'a boyun eğdiğini, ibadet ve itaatle O'na yöneldiğini görmekteyiz. Bu kişi, ahiret endişesi ve Rabb'inin rahmetini elde etme umudu ile birlikte derin ve hassas bir gönül dünyasına sahiptir. Kalbe, görme, buluşma ve sinyal alma nimetini bağışlayan bir arınma ve şeffaflık içindedir. Bunların hepsi mü'min karakterin şeffaf ve parlak bir tablosunu çizmektedir. Bu tablo, önceki âyetin çizmiş olduğu çirkin ve silik tablonun tam zıddıdır.

Bu iki tabloyu Allah Teâlâ: "*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" beyanıyla mukayese etmekte ve karşı karşıya koymaktadır. Zira gerçek ilim, tanımaktır marifettir; gerçeği kavramaktır. Bu ilim, insanın basiretini açarak kainatta var olan değişmez kanunlarla sıkı bir bağ kurmasını

---

575 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, VII, (23. cüz), 17.

sağlar. Yoksa ilim, sadece zihni dolduran, fakat eşyanın hakikatine ulaştırmayan dağınık bilgiler değildir.

Kur'ân'ın buradaki beyanına göre gerçek ilme ve marifete ulaşmanın yolu, yüce Allah'a boyun eğip O'na ibadet etme, kalbin hassasiyeti, ahiret korkusunun şuuruna varma, Allah'ın rahmetine ve ihsanına umut bağlama, bu korku ve ürperti içinde Allah'ın kendisini her görüp işittiğini hatırda tutmadır. Ancak bu yolla hakikat kavranabilir.[576]

Âyetin hatimesinde buyurulduğu üzere bu gerçekleri de ancak "akl-ı selim sahipleri" düşünüp idrak edebilir. Sadece akıllı, şuurlu, basireti açık, eşyanın hakikatini kavrayan, gördüğü ve bildiği şeylerden yararlanan, gördüğü ve dokunduğu her şeyde Allah'ı hatırlayan; Allah'ı da, O'nun huzuruna çıkarılacağı günü de unutmayan bahtiyar kimseler bilebilirler.

B. MÜ'MİN VE KÂFİRLERİN İNFAKLARI

Kur'ân-ı Kerîm, bir kısım karakter yapılarını mukayeseli olarak beyan ettiği gibi, bu karakter sahibi kişilerin bir kısım amellerini ve bunların sonuçlarını da mukayeseli olarak ve temsille anlatmaktadır. Bunlardan biri de mü'min ile kâfirin yaptıkları infakların durumudur.

1. Mü'minin İnfakı

مَثَلُ الَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ ف۪ي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌ "*Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir. O her şeyi bilir.*" (Bakara, 2/261)

Âyet-i kerime bize, mü'minin Allah yolunda yaptığı infakların halini anlatmak üzere, insanın duygularını coşturan ve onun vicdanına dokunan şöyle canlı bir tabiat tablosu çizmektedir:

Ekime hazır tarlasının başında bir adam ve elinde sadece bir buğday danesi var. Onu toprağa ekiyor. Topraktan bir kök bitiyor. Bu kökten

---

576 Kutup Seyyid, *Fî Zılâl*, VII, (23. cüz), 18.

çatallanarak yedi başak çıkıyor. Her bir başağın içinde gizlenmiş yüz dane bulunmaktadır. Hatta bir danenin Allah'ın izniyle bundan daha fazla vermesi de mümkündür. Çünkü Allah vâsi'dir; ata ve ihsanı asla daralmaz, bitmez, tükenmez. Alîm'dir; kalplerin derinliklerine gizlenen niyet ve düşünceleri bilir, ona göre verir.

Mü'minin Allah yolunda verdiği sadakanın durumu da bunun gibidir. Yahut mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, böyle bir daneyi toprağa eken karşılığında yedi yüz veya daha fazla dane elde eden çiftçinin durumu gibidir. İşte Allah yolunda yapılan infaklar ahirette böyle çokça artarak temessül edecek ve mizana konacaktır. Bu temsilden hareketle Allah yolunda koşacak ve O'nun yolunda infakta bulunacak kimseler, Allah için sarfedilen ve ekilen tanelerin ne kadar feyizli olacağını anlamalıdırlar.[577]

Âyet-i kerimenin ifade ettiği tabirden zihnimize gelen ilk mana, matematik bir ameliye ile bir tanenin yedi yüz taneye kadar veya daha fazla artmasıdır. Ancak âyetin ifade ettiği tabirde beliren canlı manzara bu yedi yüz taneden çok daha güzel manalar ifade etmekte, insanın idrakini coşturmakta, vicdanını etkileyerek onu Allah yolunda infaka koşturmaktadır.[578]

Bu mesel bize şu inceliği de hatırlatmaktadır: Mü'minler bir taneyi bile küçük görmemeli, zayi etmemeli ve Allah'tan hiçbir şey kıskanmamalıdırlar. Ellerinde ne varsa, bir buğday tanesi bile olsa, Allah yolunda sarfetmeli ve bundan çekinmemelidirler. Allah'ın hikmet nizamı ve yeniden diriltiş sırrı ile toprağa atılan bir dane, toprakta bitip filizlenerek yedi yüz veya daha fazla dane verdiği gibi; insanlar da öldükten sonra dirilecekler ve dünyada Allah için yaptıkları fiiller böyle son derece bereketli bir şekilde tezayüd edecek, terazi kefelerine konacaktır.[579] Ayrıca bu temsilde, zıraat ilminde terakki edilip gerekli uygulamalar yapıldığı takdirde bir daneye karşılık en az yedi yüz dane alınabileceğine dair bir müjde de vardır.

---

577 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VII, 44; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 898.
578 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz), 52.
579 Elmalılı, *Hak Dini*, II, 897-898.

Mü'minin infakının bereket ve feyzini açıklayan pek güzel bir temsil de şu âyet-i kerimede beyan buyurulmaktadır:

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "*Allah'ın rızasını istemek ve ruhlarında olan (iman)ı kökleştirip takviye etmek için mallarını harcayanların hali de bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin haline benzer ki, ona bol bir yağmur isabet etmiş de meyvelerini iki kat vermiştir. Ona bol bir yağmur düşmese de (hiç olmazsa onda) bir çisinti (çiy, nem) (bulunur). Allah, ne yaparsanız hepsini hakkıyla görücüdür.*" (Bakara, 2/265)

Âyet-i kerimede şöyle bir bahçe manzarası arzolunmaktadır: Hem yağmuru hem rüzgarı hem de güneşi, içindeki bitkilerin yetişmesine en faydalı bir şekilde alan bir muhitte güzel bir bahçe var. İçerisinde her türlü sebze ve meyve bitkileri mevcut. Bu bahçeye kuvvetli bir yağmur düşüyor, rüzgar müsait yönlerden en faydalı bir şekilde esiyor, güneş ışınlarını yararlı bir tarzda aksettiriyor. Bu sayede bahçe meyve ve sebzelerini iki kat veriyor. Normal durumlarda mesela bin veren bu bahçe, bu yağmur sayesinde iki bin veriyor. Alelade hallerde bir daneye yediyüz dane veren bu bostan, bu yağmur sebebiyle bir daneye bin dört yüz dane veriyor. Bu bahçe öyle bir bahçe ki, ona kuvvetli bir yağmur düşmese bile hafif bir yağmur, az bir nem, bir çisinti dahi yetiyor ve vereceği mahsulü yine veriyor.

Bu temsil, mallarını Allah yolunda ve hayırlı işler için harcayanların halini açıklamaktadır. Mallarını Allah'ın rızasını kazanmak için ve bu sayede kendilerini veya kendilerinden bir kısmını, mallarını, amellerini, müslüman kardeşlerini ifsad edici temayüllerden ve her türlü sarsıntıdan muhafaza ile Allah yolunda sabit kılmak; iyilik yapmayı ve hayr ü hasenatta bulunmayı kendilerinde sabit bir huy haline getirmek ve ondan sonra her türlü fazilet ve ibadetleri kolaylıkla yapmak; hülasa ekecekleri tohumu tutturmak için ihtiyaç sahibi kimselere ve ihtiyaç bulunan yerlere adab ve erkanına uygun olarak can ü gönülden infakta bulunanların durumları işte böyle bir bahçenin durumu gibidir.[580]

---

[580] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VII, 55; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 902.

Bir başka yoruma göre bu temsil mü'min bir kalbi anlatmaktadır: İmanla ma'mur olmuş bir kalb, tebessümle güzelleşmiş bir gönül, sırf Allah'ın rızasını kazanmak için infak ediyor. Ve infak ettiği şeyi de hayırlı olduğuna can ü gönülden inanarak veriyor. İnfak ettiği şey imanından coşup gelmekte, kökleri tâ vicdanın derinliklerine inmektedir.[581] İşte inanmış bir kalbi, üzerinde yığınlarla toprak bulunan, üzerine yağan kuvvetli bir yağmurla kabarıp canlanıp yemyeşil bir hal alan; bitkileri birbirine sarmaş dolaş olan verimli bir bahçe temsil etmektedir. Bu yağmur o toprağı canlandırıp yeşerttiği ve orada bol bol mahsule sebep olduğu gibi, mü'minin Allah için verdiği sadakalar da onun gönlünü temizleyip arıtarak Allah ile olan alakalarını geliştiriyor; malını da temizleyip Allah Teâlâ'nın dilediği kadar artırıyor. Ayrıca bu sadakalar, yağmur sayesinde o bahçenin bütün mahsulatıyla bir bütün olarak gelişmesi gibi, bir bütün olarak İslâm toplumunun hayatını ıslah ediyor, düzeltiyor ve geliştiriyor.

Toprağı bol o güzel bahçeye kuvvetli yağmur yağmayıp bir çisinti vursa dahi o yine vereceği mahsulu verir. Aynı şekilde Allah için infaka müheyya bir gönül, vereceği fazla bir şeyi olmayıp az bir şey infak etse bile o ona yeter. O gönlü cuşu huruşa getirmeye, kendisini bütün mü'minlerle kardeş bilme, bütün bir İslâm toplumunun dertleri ile dertlenip sevinciyle sevinerek onların ayrılmaz bir parçası olma şuuruna götürmeye yeter. Çünkü Allah'a ulaşacak olan, ne etlerdir ne de kanlardır, ne de başka şeydir. Allah'a ulaşacak olan, kalplerin derinliklerinden kopup gelen "takva" duyguları, niyet temizliği ve ihlastır.

2. Münafık ve Kâfirin İnfakı

Âyetler, mü'minin infakı karşısında münafık ve kâfirin infakını da temsille beyan etmektedir:

يَآ اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذٖي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak*

581 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz), 56.

ve incitmek sûretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah kâfirlere hidayet etmez." (Bakara, 2/264)

Öncelikle şu hususa temas etmek gerekmektedir: Allah Teâlâ yapılan infakların sırf Kendi rızası için olmasını istiyor. Böyle bir infakın karşılığının pek büyük olduğunu haber veriyor. İnfakta bulunanların, infak ettikleri kimselere en ufak bir eziyette bulunmalarını, başa kakmalarını, onları incitmelerini yasaklıyor. Ve kendi rızası için olmayıp gösteriş için olan, içine eziyet ve başa kakma karışan bir sadakanın asla makbul olmadığını; böyle bir sadakadan ne dünyada ne de ahirette bir hayır gelmeyeceğini bildiriyor. İhtiyaçlıya söylenecek gönül okşayıcı güzel bir sözün, ihtiyaçlı için veya kendisi için af dilemenin böyle bir sadakadan daha hayırlı olacağını belirtiyor. Sonra başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle sadaka vereni, Allah'a ve ahirete inanmadığı halde insanlara gösteriş için sadaka verene; başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle verilen sadakayı da Allah'a ve ahirete inanmayan bir kimsenin insanlara gösteriş için verdiği kabule şayan olmayan sadakaya benzetiyor. Böylece nifak ve riyanın sadakaları boşa çıkarması gibi, başa kakma ve eziyetin de sadakaları boşa çıkaracağını beyan ediyor. Zira her iki tür sadaka da Allah için verilmiş bir sadaka değildir.

Daha sonra da kendi rızası için olmayıp riya için verilen, karşılığında ahirette Allah'tan bir sevap beklenmeyen sadakanın ve bu sadaka sahibinin durumunu şu misalle arzediyor:

Önce Kur'ân şöyle bir manzara çiziyor: Ortada pürüzsüz bir taş, taşın üstünde de azıcık bir toprak var. Bu toprağa kuvvetli bir yağmur yağıyor ve taşın üstünde topraktan hiçbir iz kalmıyor. Taş da, üzerinde topraktan hiçbir nişane olmaksızın kaskatı bir halde kalıyor.

Bu manzara, Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp insanlara gösteriş için malını infak eden kimsenin, imanın bahşettiği huzur ve saadetten habersiz olan, onu anlamayan kaskatı kalbini tasvir etmektedir. Ancak bu katılığı riyadan örtülmüş bir kabukla kapatmak istemektedir. Bu riya örtüsüne bürünmüş kaskatı kalbi, üzerinde biraz toprak bulunan pürüzsüz

kaya temsil eder. Yumuşaklıktan ve bitkiden eser bulunmayan bir taş parçası. Katılığını gizlemek için üzeri hafif bir toprakla örtülmüş. Tıpkı iman nurundan mahrum kalplerin katılığını riyanın örtüp kapattığı gibi. Şiddetli yağan yağmur o kaskatı kayanın üzerindeki toprağı silip götürdüğü ve onu üzerinde hiçbir bitkiden ve meyveden eser bulunmayan cas cavlak bir kaya halinde bıraktığı gibi; insanlara gösteriş için malını infak eden kalpler de ne hayırlı bir semere verir, ne de ahirette bir sevaba erişir.[582]

Başa kakan ve inciten kimse ile münafık katı kaya gibi, bunların verdikleri sadakalar kaya üstündeki toprak gibi, kıyamet günü de şiddetli yağmur gibidir. Kıyamet günü geldiği zaman, bütün bu sadakalar, şiddetli yağmurun pürüzsüz bir taş üzerindeki toprağı giderdiği gibi kaybolur ve boşa çıkar. Çünkü o günde bu amellerin Allah'ın rızası için yapılmadıkları belli olur. İmansızlıkla infak eden, riya ile, başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle sadaka verenler, yaptıkları bu amellerden o gün hiçbir şey elde edemezler. Çünkü Allah kâfirler gurubunu, ahirette kendilerine yarayacak iyilikler yapmaya muvaffak kılmaz. Bu bakımdan mü'minler de sadaka verirken dikkatli olmalı, ecirlerinin boşa gitmesinden korkmalıdırlar.

Temsile diğer bir açıdan da şöyle bir mana verebiliriz: Sadakasını başa kakıp inciten kimse ile münafığın bu amelleri şuna benzer: Üzerinde az bir toprak bulunan çıplak düz kayaya tohum ekildiğinde, üzerine bol yağmur yağdığı zaman, o tohum topraksız tek başına kalır. Hatta tohum da kalmaz o da oradan kaybolur gider. Mü'minin Allah için yaptığı infak örneğinde olduğu gibi Allah Teâlâ muhlis olanı, bir tepe üzerindeki bahçeye benzetmiştir. Bahçe içinde ağaçlar, meyveler, sebzeler ve türlü türlü bitkiler olan bir yerdir. Buna göre Allah için ihlaslı olan kimse, toprağı bol ve verimli güzel bir yere bir bahçe yapmış kimse gibi olur. Bu kimse son derece muhtaç olduğu demlerde bahçesinin meyvelerini toplar, ondan istifade eder. Bu bahçe her an Rabbinin izniyle kat kat ve fazlasıyla meyvelerini verir. Ama sadakasını başa kakıp eziyet veren ile münafık, üzerinde azıcık toprak bulunan bir kayaya tohum eken kimse gibidir. O, ekinine ihtiyaç duyduğu zaman orada hiçbir şey bulamaz.[583]

---

582 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz) 56.
583 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VII, 54.

Allah Teâlâ, sadakasını Kendi rızasına uygun vermeyen veya insanlara gösteriş için veren kimsenin hazîn akıbetini de şu temsille anlatmaktadır: اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ "*Sizden herhangi biriniz arzu eder mi ki hurmalardan, üzümlerden onun bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun, (fakat) ona ihtiyarlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken (onun ve yavrularının biricik geçim vasıtaları olan) ona (o bahçeye) içinde bir ateş bulunan bir bora isabet etsin de o, yanıversin? İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildirir. Olur ki iyi düşünürsünüz.*" (Bakara, 2/266)

Âyetin çizdiği tablo şöyledir: Bir adamdan bahsedilmektedir. Bu adamın hurma ve üzüm bağlarından meydana gelmiş bir bahçesi var. Bahçenin altından ırmaklar akıyor, ağaçlarının aralarından sular çağlıyor. Son derece güzel ve mükemmel bir bahçe. Mevsim hasat mevsimi; ağaçlar, bağlar meyvaya durmuş. Ve o bahçede her türlü meyva mevcut, olmayan bir şey yok. Her taraf refah, sevinç ve neşe dolu. Her yanda ruhaniyet, parlaklık ve güzellik var. Fakat durum böyle devam etmiyor; iş tersine dönmeye başlıyor. Önce adam ihtiyarlıyor, çalışıp geçimini sağlayamayacak kadar aciz bir duruma düşüyor. Son derece de ihtiyaç sahibi olarak... Aynı zamanda onun elleri ermez, güçleri yetmez, zayıf, zavallı, aciz yavrucukları var. Onların bakımları ve geçimleri de kendisine düşüyor. Son derece sıkıntılı, muhtaç ve perişan bir durumda.

Vaziyet bu noktada iken adamın o güzelim bahçesine ateşli bir bora isabet ediyor ve onu bir lahzada yakıp mahvediyor!.. Bu adamın yerinde olmayı kim ister? Bu durum karşısında adamın kalbindeki keder ve sıkıntının ne kadar büyük olacağını düşünmek gerekir. Bu bela ve sıkıntı, evvela şu güzelim bahçenin ve içindeki mahsulatın bir daha geri gelmeyecek şekilde heder olmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca o kimse, çalışamayacak kadar aciz olup, başkalarının kendisine yardım etmelerinden ümitsiz oluşunun yanı sıra ihtiyaç içinde kalmıştır. Bir de başka insanların, yani çoluk çocuğunun, onun bakımına muhtaç bir durumda bulunmaları ve ondan yiyecek içecek istemeleri gibi sebeplerle ihtiyacı, dolayısıyla da sıkıntısı daha da artmaktadır.

İşte aynen bunun gibi, Allah rızası için infak eden kimse, ahiretteki cenneti ummasında, bütün ihtiyaçları hususunda tek dayanağı o bahçe olan adam gibidir. Fakat bu kimse, infakının peşinden başa kakıp fakiri incittiği zaman, bu durum, o bahçeyi yakıp kavuran bora gibi olmuş olur. Bu infakı da pişmanlık, şaşkınlık ve keder takip eder. Bu üzüntü veren mal kıyamet günü için infak edildiğinde ve o kimse de o infakının sevabına son derece muhtaç olduğu zaman, kıyamet gününde ondan hiçbir şey bulamaz. Böylece şüphesiz kederlerin en büyüğü ve ah vah etmelerin en şiddetlisi içinde kalmış olur.[584]

İşte iman ile yapılan iyiliklerin ecirleri böyle cennetler, bunların ihlasına ve Allah için olmasına engel olan imansızlık, riya, minnet ve eza vesair kötülükler de o ateşli bora gibidir.[585] Bu bora yapılan iyilikleri yakar ve en muhtaç bir durumdayken onlardan istifade imkanını tamamen ortadan kaldırır. Bu bakımdan doğru tercihte bulunup çabuk davranmalı; meyveli, verimli, gölgelerle dolu bahçeye ateşle dolu kasırga gelip onu helak etmeden dikkatli olunmalıdır. Bu sebeple Allah, düşünüp anlamamız ve gereğince amel etmemiz için âyetlerini böylece açık açık beyan etmektedir.

Kafirlerin infakları ile ilgili üçüncü bir temsil de şöyledir:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ "*İnkar edenler var ya, onların malları da evlatları da Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemliklerdir; onlar orada ebedî kalacakladır. Onların bu dünya hayatında yapmakta oldukları infakların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu rüzgarın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.*" (Âl-i İmrân, 3/116-117)

Âyet-i kerime bize şöyle canlı bir manzara sunuyor: Ekime hazırlanmış bir tarla karşısında bulunuyoruz. Tarlanın başında, Allah'a isyan etmekle kendilerine zulmetmiş böylece azabı haketmiş; veya müsait olmayan bir yere zamansız ekimde bulunmak sûretiyle uygunsuz bir davranış

---

584 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VII, 58.
585 Elmalılı, *Hak Dini*, II, 904.

da bulunmuş böylece ziyanı baştan garantilemiş bir topluluk var.[586] Bunlar kolları sıvayıp tarlayı ekiyorlar. Ekin hemen bitiyor. Bu sırada ansızın yakıcı ve dondurucu soğuk bir kasırga esmeye başlıyor. Bütün yakıcılığı ile o tarlayı yakıp kavuruyor. Burada rüzgarın içinde bulunan soğuk ve donu ifade için kullanılan "sırr" kelimesi, öfkeyle atılmış ve etkileyici bir ses tonuyla aynı manayı tasvir ediyor. Ve bir de bakıyorsunuz ki, ekinin bütünü soğuktan yanmış ve harab olmuş.[587]

İşte kâfirlerin dünya hayatındaki infakları, evlat ve malları da bunun gibidir. Soğuk rüzgarın ekinleri yok edip helak etmesi gibi, onların küfürleri de infaklarının sevabını yok edip boşa çıkarır. Onların küfürleri, infak ettikleri şeyi yok etmede, ekini helak eden rüzgar gibidir. Diğer taraftan onların infakları da, rüzgarın helak ettiği ekin gibidir. Bunlar mallarını imarethaneler, ribatlar ve köprüler yapmak, fakir, yetim ve dullara iyilik etmek gibi hayır yollarında harcamış olabilirler. Bu şekilde infak yapan, bunlara karşılık büyük sevaplar umar. Fakat ahirete vardığında, küfrünün bütün bu hayırları silip götürdüğünü görür. Böyle bir kâfir, ekin ekip de ondan büyük verim bekleyen, fakat ortalığı kasıp kavuran soğuk bir rüzgarın isabeti ile ekini yanan ve bundan dolayı elinde sadece üzüntü ve keder kalan bir kimse gibi olur.

Diğer bir açıdan onların dünyada infak ettikleri şeylerle, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e karşı asker toplamalarına ve O'na eziyet etmek için yaptıkları infaklara işaret edilmiş olabilir. Bu infak, onların daha önce iyilik namına yaptıkları hayır ve taatı helak etmiştir. Buna göre temsilin manası: Onların daha önce yapmış oldukları iyi ve güzel şeyleri boşa çıkarma hususunda infaklarının misali, ekini yok etmede kavurucu ve soğuk bir rüzgar gibidir. Çünkü onların Peygamberimize (sallallâhu aleyhi ve sellem) eziyet için yaptıkları harcamalar, küfrün en büyüğünden ve salih amelleri boşa çıkarmada en müessir şeylerdendir.[588] Bununla ilgili olarak başka bir âyet-i kerimede:

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ "*Kafirler şüphe yok ki mallarını, (insanları) Allah*

[586] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 196.
[587] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, II, (4. cüz), 37.
[588] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, VIII, 194-195.

yolundan alıkoymak için harcarlar. Onlar o (mallarını) infak edecekler, sonra bu onlara bir yürek acısı olacak..." (Enfâl, 8/36) buyurulmaktadır. Bunlar bu harcamalarından ahirette asla bir fayda göremeyecekleri gibi dünyada da göremeyeceklerdir. Çünkü onlar, asker toplayıp ordular kurmak için çok mal harcamışlar, birçok meşakketlere katlanmışlar, sonra da iş aleyhlerine dönmüş, Allah İslâm'ı üstün kılarak onu kuvvetlendirmiş, kâfirlerin bu harcamalarından ise geriye sadece hayal kırıklığı, hasret ve hüsran kalmıştır.

Bütün bunlar hep kendi tercihlerinin ve yaptıklarının karşılığıdır. Yanlış tercihte bulunmak sûretiyle kendilerine zulmetmişlerdir. Allah onlara zulmetmiş değildir. Zira Allah zulümden münezzehtir; kimseye zerre kadar zulmetmez.[589]

Mü'minin, münafık ve kâfirin infaklarını anlatan bu manzaralarda bir insicam ve tenasukun olduğunu görmekteyiz. Bu insicam ve tenasuk, her tabloda ayrı ayrı kalmıyor; bilakis kanatlarını manzaranın bütününe uzatarak mevzuun başlangıcından sonuna kadar tabloların tümünü içine alıyor. Manzaraların bütünü mütecanis ve uygun bir muhit içinde sunuluyor. Manzaralar tamamen zirâî bir muhit içerisinde yer alıyor:

Yedi başak veren bir tane; şiddetli bir yağmurun isabet ettiği ve üzerinde toprak bulunan bir kaya; bir tepenin üzerinde bulunup üzerine yağan kuvvetli bir yağmur sayesinde veya bir çisinti ile yemişlerini iki kat veren bir bahçe; hurmalardan, üzümlerden bir arazi; bir ekin tarlası. Hatta ziraat muhitini tamamlayan şiddetli yağmur, çisinti, yakıcı kasırga, dondurucu rüzgar bile gayet tesirli edebi sunuş çevresinden uzak bırakılmıyor.

Bu edebi sunuş tarzının gerisinde büyük bir gerçek vardır: İnsan ruhu ile yer yüzünün toprağı arasındaki alakanın gerçek tarafı. Hem insan ruhunda, hem de toprakta gelişen hayatın ve müşterek tek bir tabiatın hakikati. Hem toprağa hem de insan ruhuna isabet eden gelişme ve büyüme, bunun karşılığında mahv ve heder olma hasletinin hakikati. Bu hakikati ancak, Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından gönderilen mübarek bir kitap olan Kur'ân dile getirebilir![590]

---

[589] Bkz. Nisâ, 4/40; Yunus, 10/44

[590] Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, I, (3. cüz), 58.

3. Malını İnfaktan Sakınan

Allah Teâlâ Kalem sûresinde, mal ve evladının çokluğu sebebiyle gurura kapılıp Allah'a, O'nun Resûlüne ve Resûlünün getirdiklerine inanmaya tenezzül etmeyen müşriklerin önderlerine bir ikaz ve ibret olmak üzere "Bahçe Sahipleri"nin kıssasını anlatıyor; bu bahçe sahiplerini belaya uğrattığı gibi onları da belaya uğratacağını ihtar ediyor.

"Bahçe sahipleri" kıssasında anlatılan temel konu, malını infaktan sakınan, fakir ve miskinlerin hakkını vermeyen kimselerin akıbetini beyandır. Bu kıssada dinleyicilerin veya seyircilerin ilgilerini çekecek pek canlı sahneler dikkatlere sunulmaktadır:

Birinci Sahne

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ۙ وَلَا يَسْتَثْنُونَ "*Haberiniz olsun ki biz onlara (müşriklerden malı evladı olup onlara güvenip şımaranlara) belâ vermişizdir. O bahçe sahiplerini belâlandırdığımız gibi; o sıra ki yemin etmişlerdi: Sabah olunca onu mutlaka devşireceklerdi. Bir istisna da yapmıyorlar (inşâallah demiyorlar)dı.*" (Kalem, 68/17-18)

Bu sahnede "bahçe sahipleri"nden söz edilmektedir. Bununla ilgili bilinen rivayetlerin özeti şudur: Yemen'de San'a'ya yakın Savran denilen yerde salih bir adamın güzel bir bağı vardı. Ona iyi bakar, ondan fakirlerin ve miskinlerin hakkını verirdi. Derken vefat etti. Bu bağ da çocuklarına kaldı. Onlar ise insanları onun faydasından engellediler ve üzerlerine düşen Allah hakkını ödemediler. Neticesi de Allah Teâlâ'nın anlattığı gibi oldu.[591]

Şimdi karşımızda bahçe sahipleri var. Bunlar birtakım basit ve bedevi insanlar. Düşünce ve hareketleri bakımından sade ve saf köylü takımına benziyorlar. Bunlar bu vasıflarıyla, ruh yapıları henüz çok fazla karmaşık olmayan, yaşantıları sade ve iptidai bir yapıya sahip olan Mekke müşriklerini yansıtıyorlar.[592] Belli ki bunların devşirilmeye hazır bir bahçeleri var. Bu bahçe hakkında aralarında fısıldaşıyorlar, gizli gizli konuşuyorlar. Babalarının yaptığı gibi fakirlere bir pay ayırmayı hiç düşünmüyorlar: "Yarın

591 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5279.
592 Seyyid Kutup, *Fî Zılal*, VIII, (29. cüz), 59.

muhakkak bahçemize gidelim, onu devşirelim, fakirlere de haber vermeyelim", diyorlar. Allah'ı da hiç hesaba katmıyorlar, "İnşâallah: Allah dilerse, Allah nasib ederse" de demiyorlar. Veya bahçenin bütün mahsulatını sadece kendileri için devşirmeyi planlayıp, fakirlerin haklarını istisna etmiyorlar. Sabahleyin yapacakları işlerini böylece karararlaştırdıktan sonra uykuya dalıyorlar. Onları şimdi, her gafil kimsenin yaptığı gibi, Allah'tan ve O'nun azabından emin bir halde horul horul uyur halde seyrediyoruz.

İkinci Sahne

فَطَافَ عَلَيْهَا طَٓائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَٓائِمُونَ ۝ فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ "*Fakat daha onlar uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir afet (ateş) bahçeyi sarıverdi de, bahçe kapkara kesildi.*" (Kalem, 68/19-20)

Onlar uyumaya devam ediyorlar ama Allah Teâlâ uyanık bulunmaktadır. Onu asla bir uyku ve uyuklamanın tutması mümkün değildir. Allah Teâlâ onların, akşam yatmadan önce aralarında yaptıkları konuşmadan ve verdikleri karardan hoşnud olmuyor, hatta hiç hoşuna gitmiyor. Bilakis onlara gazap buyurarak geceleyin bir afetle bahçelerini yakıp yok etmeyi murad ediyor. Şüphesiz O murad ettiği her şeyi yapmağa kadirdir:

Vakit gece ve biz o güzelim bahçenin yanındayız. Görebildiğimiz kadar onu görüyoruz. Bir de bakıyoruz bahçeye bir afet geliveriyor. Bahçenin bulunduğu vadiden bir ateş çıkıyor ve bahçenin her tarafını sararak kökünden yakıp kavurup bitiriyor. Biz şimdi o bahçenin meyveleri kesilmiş, mahsulatı biçilmiş, her şeyi yanıp simsiyah olmuş, hiçbir faydası olmayan kumluk bir araziye döndüğünü yakînen görüyor ve biliyoruz. Ama bahçe sahipleri... Onların bu olup bitenlerden haberleri yok. Bildiklerini okumaya devam ediyorlar. Etsinler bakalım sonuç ne olacak?

Üçüncü Sahne

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ۝ اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ۝ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ۝ اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ ۝ وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ "*(Beri tarafta ise) onlar, sabah olurken: Madem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsulünüzün başına gidin! diye birbirlerine seslendiler. Derken: Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular. (Evet*

yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler." (Kalem, 68/21-25)

Evet, gece bitiyor, sabah oluyor. Adamlar uykularından uyanıyorlar. Gözlerini uğuştura uğuştura yataklarından kalkıyorlar. Yatarken verdikleri kararlarında bir değişiklik yok. Bilakis azimleri daha da bilenmiş. Uyku faslından sonra yorgunlukları gitmiş; dinçlikleri ve neş'eleri de yerinde. Birbirlerine sesleniyorlar: "Eğer mahsullerinizi devşirecekseniz erkence koşun!" Mahsullerin kendilerine ait olduğunu sanıyorlar ve ona doğru düşman üzerine gider gibi hırsla gitmeyi planlıyorlar.

Hemen yerlerinden fırlıyorlar. Şimdi onların, bahçelerine doğru hızlı adımlarla koşar gibi yürüdüklerini görüyoruz. Yürürken de aralarında fısıl fısıl bir şeyler konuştuklarını hissediyoruz. Ama ne konuştuklarını anlamak pek zor. Kimse duymasın diye seslerini kıskanır bir şekilde oldukça yavaş konuşuyorlar. Biz de onların ne konuştuklarını anlamak için sözlerine kulak kesiliyoruz. Nihayet anlıyoruz ki şöyle diyorlar: "Sakın bu gün karşınıza hiçbir yoksul çıkıp, oraya girmesin!" Onlar kendi zanlarınca fakirleri o bahçenin hayrından men edebilecekleri umuduyla, "biz bu bağı deşirmeye ve fakirlere vermemeğe kadiriz." diyerek hızlı ve neş'eli bir şekilde çekip gittiler.[593] Halbuki güçleri ancak kendilerini men etmeye yetiyordu. Fakat bunu yakında bileceklerdi.

Dördüncü Sahne

Şimdi biz, o bahçe sahiplerinin bilmedikleri şeyi biliyoruz. Evet biz, gecenin karanlığında uzanan o gizli ve görünmez eli gördük. Bahçenin bütün meyvelerini yok ettiğini seyrettik. O korkunç ve soluk kesici kudret elinin birdenbire meyveleri kökünden kesip attığını gördük.[594] Şimdi de bahçe sahiplerini seyredelim:

فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوٓا اِنَّا لَضَٓالُّونَ ۝ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ "*Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler. (Yanlış yere gelmediklerini anlayınca da): Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız! dediler.*" (Kalem, 68/26-27)

---

593 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXX, 89.
594 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, VIII, (29. cüz), 60.

Adamlar hırsla ve inatla yürüyorlar. Nihayet bahçelerinin yanına ulaşıyorlar: O da ne!... Yanmış, simsiyah kesilmiş bir arazi! Şaşırıp kalıyorlar. Öncelikle: "Bizim meyve yüklü bahçemiz bu olmasa gerek. Yolu yitirdik, yanlış geldik herhalde!" diyorlar. Sonra dönüp iyice bakıyorlar. Hayır, hayır! Yanlış gelmemişlerdi, yolu da şaşırmamışlardı. Fakat bahçeleri yanıp kül olmuştu. Böylece mahrum bırakıldıklarını; fakirler hakkında kurdukları hile ve oyunlarının kötü akıbetine uğradıklarını iyice anlıyorlar. Hayalleri suya düşüyor, ümitleri kesilip ye'se kapılıyorlar. Son derece pişman oluyorlar. Biz de onların pişmanlıklarını izliyoruz.

Beşinci Sahne

قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ۞ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۞ فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ۞ قَالُوا يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ۞ عَسٰى رَبُّنَآ اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَآ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ
"*İçlerinden ortancaları (en mutedilleri) şöyle dedi: Ben size "Rabbinizi tesbih etsenize" dememiş miydim? Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz, dediler. Ardından kabahati birbirlerine yüklemeğe başladılar. (Nihayet) şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz, azgın kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi (O'nun hoşnutluğunu) arzuluyoruz.*" (Kalem, 68/28-32)

Bu kişilerin arasında aklı erer mu'tedil biri var. Belli ki o, bunların görüşünde değil. Fakat görüşünde yalnız olunca onlara uymak zorunda kaldı. Dolayısıyla onların başlarına gelen bunun başına da geldi. Bu adam onlara önceden nasihat ettiğini: "Tesbîh etse idiniz! Allah Teâlâ'nın nezahetini tanısanız, O'nun noksandan münezzeh bir sübhan bulunduğunu, hâkimiyetini kimseye vermeyeceğini, alçaklığı, haksızlığı, tehakkümü sevmediğini bilseniz, hakkı gözetseniz, istisna yapsanız da istibdada sapmasanız"[595] dediğini anlıyoruz. Fakat o zaman onu dinlememişler, bildiklerini yapmışlar, Allah da onlara bildiğini yapmıştır.

Fakat o zat şimdi, daha önce onlara söylediklerini yeniden hatırlatarak intibaha gelmelerini arzu ediyor. Öyle de oluyor. Bakıyoruz adamlar felaketi gördükten sonra, akıllılarının da ikazıyla intibaha geliyorlar. Allah'ı

---

[595] Elmalılı, *Hak Dini,* VIII, 5283.

tenzih ediyorlar, kendilerinin haksız olduğunu; düşüncesiz yemin, istisnayı terk ve fakirlere bakmamağa azmetmekle nefislerine yazık ettiklerini itiraf ediyorlar. Yaptıkları kusurları dile getirip birbirlerine pişmanlıklarını anlatıyorlar. Birbirlerini kınıyorlar. Nihayet şu karara varıyorlar: "Eyvahlar olsun bize! Bizler hakikaten azgınlar imişiz. Cezayı haketmişiz. Bütün kusur bizim. Rabbimiz ise bütün kusurlardan münezzeh. Biz de O'nun kuluyuz. Böyle bir Rabbımız varken, biz de O'nun kuluyken niçin ümidimizi keselim, niçin tevbe ile O'na yüz tutmayalım? Hatalarımız sebebiyle o bahçeyi elimizden çıkardık ise, biz ihlas ile O'na yüz tuttuğumuz takdirde O bize daha hayırlısını ve daha iyisini verebilir", diyorlar. Allah'tan daha iyi bir bahçe hatta her türlü bela ve felaketten azade olan ahiret cennetini istiyorlar. Bununla da yetinmiyorlar, bütün varlıklarıyla Allah'a yöneldiklerini; bütün rağbetlerini munhasıren O'na çevirdiklerini; sadece O'nun rızasına ermek, bundan böyle hep O'nun için çalışmak iştiyakında olduklarını ifade ediyorlar: "Biz artık Rabbimizi, O'nun hoşnutluğunu arzuluyoruz!" Verir vermez, alır almaz biz ona karışmayız. Biz ancak O'nun rızasını isteriz, diyorlar.

Son Sahne

كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ "*İşte azap böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!*" (Kalem, 68/33)

Dünya azabı böyledir. Bilenleri, bilmek ve anlamak kabiliyetinde olanları böyle dünyada uyandırır, yola getirir, hakka teslim ettirir; daha büyük tehlikeden korunmasına ve daha büyük hayra ermesine sebep olur. Allah Teâlâ'nın bela vermesinin, acı azab ile cezalandırmasının hikmeti de budur. Ahiret azabı ise daha büyüktür. Ahiret azabı mala değil canadır. Geçici değil ebedîdir. O bir kere başa geldikten sonra intibahın faydası yoktur. İntibah arttıkça onun şiddeti artar. Ahiret azabı sondur, o tecribeye gelmez, artık bütün tecrübeler onda tükenmiş, neticesini vermiş olur.[596]

Keşke insanlar bu gerçeği bilip uyansalar, Allah'a dönseler, O'na gerçek anlamda kulluk etseler. Bu bahçe sahiplerinin, ancak felaket geldikten sonra intibaha geldikleri gibi, bunlar böyle bir akibete uğramadan ve hatta

596 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5284.

ahiret azabıyla yüz yüze gelmeden intibaha gelseler kendileri için çok daha hayırlı olacaktır.

4. Malına Güvenen ile Allah'a Güvenen

Allah Teâlâ, Kehf sûresinde her toplumda her zaman görülmesi mümkün olan iki insan tipini bir meselle anlatmaktadır. Bu meselde iki adam var. Birinin gayet güzel iki bahçesi ve pek çok evlad ü iyali var. Bunlara güveniyor, bunlarla gururlanıyor. Bunların elinden asla çıkmayacağını düşünüyor. İnsanların ve bütün hayatın mukadderatına hükmeden her şeye kâdir Allah'ı unutuyor. Diğeri ise bahçesi, malı mülkü olmayan fakat kendisi mü'min olan biri. Allah'a sonsuz güveniyor. Her şeyi O'na bağlıyor; O'ndan biliyor. Mesel şu şekilde başlıyor ve beş sahne halinde sunulup tamamlanıyor.

Birinci Sahne

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۞ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ۞ "*Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırtmıştık. Bu adamın başka geliri de vardı.*" (Kehf, 18/32-33)

Bu sahnede son derece canlı, güzel ve gür iki tane bahçe manzarası arzediliyor. İki tane bahçe... Bunlara "cenneteyn" ismi veriliyor. Çünkü içlerinde bulunan ağaçlar öyle birbirine girmiş, öyle sarmaş dolaş olmuşlar ki gölgeleriyle bu bahçelerde olan şeyleri gizliyorlar, örtüyorlar. Bu bahçelerde sıra sıra üzüm bağları var. Çevreleri de yüksek yüksek hurma ağaçlarıyla çevrili. Bu ağaçların ortasında ve üzüm bağlarının arasında kalan geniş düz araziler de ekinlik. Buralarda ekininden, sebzesinden her türlü hububat yetişiyor. Bu iki bahçe mahsullerini tamıtamına veriyor, hiçbir şeyi eksik bırakmıyor. Üstelik o iki bahçenin arasından bir de nehir fışkırıp akıyor; aralarından çağıldayıp geçiyor. Bu son derece güzel, müthiş, canlı, hayat fışkıran, mal ve nimet coşan bir manzaradır! Bu bahçelerin sahibinin ayrıca başka gelirleri de var; mal ve çocukları, altın ve gümüşleri var.

İkinci Sahne

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِه۪ وَهُوَ يُحَاوِرُهُٓ اَنَا۬ اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا "*Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm.*" (Kehf, 18/34)

Bu sahnede, bahçelerin sahibinin kişiliği ve karakteri sergilenmeğe başlıyor. Adam bahçesine bakıyor, içi gurur doluyor, onun gösterişi ve güzelliği kendisini aldatıyor; kibirlenmeye, horoz gibi kabarmağa başlıyor. Bahçelerine giderken yolda fakir ama mü'min arkadaşıyla karşılaşıyor. Ona hava atmağa ve üstünlük taslamaya kalkışıyor: Ben senden daha zenginim, malım mülküm senden daha çok; ehlü iyalim senden daha kalabalık! diyerek kalbinde kabaran kibrini dilinden akıtıyor.

Üçüncü Sahne

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِه۪ۚ قَالَ مَٓا اَظُنُّ اَنْ تَب۪يدَ هٰذِه۪ٓ اَبَدًاۙ ۝ وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةًۙ وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبّ۪ي لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا "*(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akibet bulurum.*" (Kehf, 18/35-36)

Adam, arkadaşına üstünlük tasladıktan sonra gurur ve kibriyle kendisine zulmederek bahçesine giriyor. Nefsine zulmediyor; çünkü kendisine verilen nimetleri, Allah'ın birliğine bir delil ve O'na bir şükür vesilesi kılacakken, O'nun öldükten sonra diriltmeğe muktedir olduğunu inkar etmeğe ve küfran-ı nimette bulunmağa bir sebep addediyor. Kendisini saran gurur ve içini dolduran bencillikle Allah'ı unutuyor. Allah'ın kendisine verdiği nimete şükretmeyi aklına bile getirmiyor. Bu bahçesi hiçbir zaman harap olmaz sanıyor. Sonra bu zannı onu, kıyametin kopmayacağı inancına götürüyor. Bu noktada da kalmıyor. Farz-ı muhal kıyamet kopsa bile kendisine ayrı bir muamele edileceğini; bu dünyada bağ bahçe, evladü iyal sahibi olduğu gibi orada da daha üstünlerinin kendisine bahşedileceğini zannediyor. Sanıyor ki, bu dünyada geçerli olan değerler, öteki dünyada da geçerli olacak, bu vesileyle saygı ve hürmet görecek ve kendisine özel bir muamele yapılacak. Fakat, ne yazık ki durum hiç de düşündüğü gibi olmayacak.

Dördüncü Sahne

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذ۪ي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ رَجُلًا ۞ لٰكِنَّا۬ هُوَ اللّٰهُ رَبّ۪ي وَلَٓا اُشْرِكُ بِرَبّ۪ٓي اَحَدًا ۞ وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۞ فَعَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَتُصْبِحَ صَع۪يدًا زَلَقًا ۞ اَوْ يُصْبِحَ مَٓاؤُ۬هَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَط۪يعَ لَهُ طَلَبًا "*Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben dedi ki: Sen, seni topraktan, sonra nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkar mı ettin? Fakat o Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde: Mâşâllah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki:) Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir. Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın.*" (Kehf, 18/37-41)

Bu sahnede, bahçeleri, mal ve mülkü bulunmayan, ehlü iyali kalabalık olmayan fakir ama bununla birlikte Allah'a inanan ve O'na güvenen arkadaşın, kendisine taslanılan üstünlükler karşısında ezilmediğini, aşağılık duygusuna kapılmadığını, bilakis kendinden gayet emin bir şekilde tatlı ve anlamlı bir dille gururlu arkadaşını ikaz edip onu tefekküre, tezekküre ve intibaha çağırdığını görüyoruz:

Önce ona Allah'ı hatırlatıyor; kendisini önce topraktan sonra bir damla sudan yaratan sonra da ona adam kemalini veren Allah'ı. Ve bu davranışının, yüce Allah'ı inkar anlamına geldiğini ihtar ediyor. Tabi bu arada da kendisinin Allah'ı tek Rab kabul eden, O'na asla şirk koşmayan, fakirlik, zenginlik vs. O'nun verdiği her şeye razı olan muvahhid biri olduğunu, bunun kendi nazarında her şeyden üstün büyük bir sermaye olduğunu ifadeden çekinmiyor. Daha sonra arkadaşına, bahçesine girdiği zaman "Maşallah! Allah'ın dediği olur! O'ndan başka hiçbir güç ve kuvet yoktur!" demesi, böylece bütün bunların Allah'ın vergisi olduğunu kabul etmesi ve gururlanmak yerine hamd ve şükran duyguları ile O'na boyun eğmesi gerektiğini bildiriyor. Onu hakiki bir iman ve teslimiyete çağırıyor. Ayrıca onu, tevbe edip durumunu ıslah etmediği, kendisini mal ve evlatça üstün görerek böbürlenmeğe devam ettiği, akadaşını da mal ve evladı az olduğu için hakir gördüğü takdirde Allah'ın, arkadaşına, kendisinin

bahçelerinden daha hayırlısını verebileceği, kendisinin bahçelerine de bir felaket göndererek kaypak bir toprak haline getirebileceği veya suyunu, bir daha bulunmayacak şekilde batırıp yok edebileceği ikaz ve tehdidinde bulunuyor. Daha doğrusu bu yolla da onu, Allah'ın gücü ve kuvveti karşısında teslimiyete davet ediyor.

Anlaşılan o ki, gururlu kişi, mü'min arkadaşının bu nasihatlerine pek kulak asmıyor, o da Rabbinden, haksız yere kendisini horlayan ve kendine üstünlük taslayan bu zalime layık olduğu cezayı vermesini talep ediyor da bahçelerin ve sahiplerinin kötü akıbetini sergileyen şu beşinci sahne vukua geliyor:

Beşinci Sahne

وَاُحِيطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فٖيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنٖي لَمْ اُشْرِكْ بِرَبّٖٓي اَحَدًا ۝ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ۝ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا "*Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. Şöyle diyordu: Ah keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım. Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtarıcı güçte değildi. İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel akibet veren yine O'dur.*" (Kehf, 42-44)

Bu sahnede, yok yere kendisine meydan okunan mü'minin duasının Allah Teâlâ tarafından kabul edildiğini; birinci sahnede özellikleri ve güzellikleri anlatılan iki bahçenin ve bunların gururlu sahiplerinin kötü bir akibete uğradığını görüyoruz:

Adamın bütün serveti istilaya uğruyor. Bahçeleri; içlerindeki üzüm bağları, hurmalıklar, meyveler, sebzeler ve bütün mahsulatı tamamen yok oluyor. Bir tane sağlam ve işe yarayacak bir şey kalmıyor. Çardakları hep yere düşüyor, yıkılıp parçalanıyor. Şimdi bu hazîn tablonun yanıbaşında perişan bir halde inleyen bahçe sahibini görüyoruz. Kaybolan malına ve yok olan emeğine üzülüyor, yanıyor, hayıflanıyor, ellerini oğuşturuyor. Allah'a şirk koştuğundan ötürü bin pişman: "Nolaydım, Rabbime hiçbir şeyi ortak kılmayaydım" diyerek bu pişmanlığını dile getiriyor. Şu anda

O'nun birliğini ve rububiyetini kabul ediyor. Allah'a iman ve O'na güvenin dışında bir değer aradığı ve onunla izzet bulmağa çalıştığı için pişman oluyor ve iş işten geçtikten sonra Allah'a sığınıyor.

Önemli olan böyle bir akıbete uğramadan uyanmaktır. İş olup bittikten sonra pişmanlığın faydası yoktur. Artık bu noktada o bahçe sahibine Allah'tan başka yardım edecek kimse yok. Kendi kendini kurtaracak durumu da yok. İşte bu makamda kudret ve hakimiyet, varlığı hak olan Allah'ındır. En güzel mükafatı da veren O, en güzel akıbeti de veren O'dur.

C. TAYYİB VE HABİS AĞAÇ: GÜZEL VE KÖTÜ SÖZ

1. Güzel Söz

Allah Teâlâ, tevhid sözüyle inkar sözünün, diğer güzel sözlerle kötü sözlerin durumunu bir temsille anlatarak şöyle buyurmaktadır:

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَٓاءِ تُؤْت۪ٓي اُكُلَهَا كُلَّ ح۪ينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ "*Görmedin mi Allah sana nasıl bir mesel getirmiştir: Güzel bir söz, kökü sabit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. Ki o, Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir durur. Allah insanlara meseller getirir. Olur ki onlar çok iyi düşünüp ibret alırlar.*" (İbrahim, 14/24-25)

Âyet-i kerime, güzel sözü anlatmak üzere şöyle canlı, gür ve güzel bir ağaç manzarası çiziyor: Karşımızda güzel bir ağaç bulunmaktadır. Görünüşü, biçimi, şekli ve kokusu güzel. Meyveleri güzel, son derece lezzetli ve hoş. Her yönüyle pek de faydalı. Kökleri tâ yerin derinliklerine kadar inmiş; pek sağlam, sökülmekten, kesilmekten, yıkılmaktan, yok olmaktan emin. Kökü o kadar sağlam, toprak altındaki kökleri o kadar kuvvetli ki, müthiş derecede boy atmış ve dallarını göklere salmış. Boyu yüksek ve dalları göklerde oluşu sebebiyle yeryüzündeki pisliklerden, çöp ve atıklardan uzak. Dolayısıyle meyveleri bütün şaibelerden temiz ve güzel. O, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini veriyor. Meyveleri kesintisiz her zaman mevcut. Meyvesiz olduğu bir an yok. Böyle bir ağaca sahip olmayı

kim arzu etmez? Akıllı olan bir kimsenin, böyle bir ağacı elde etme imkanı varken, bundan gafil olması düşünülemez.[597]

Güzel sözden maksat ilk olarak tevhid sözüdür veya kelime-i şehadettir. İşte bu söz, en güzel sözdür. Bu sözün her şeyi güzeldir. Güçlü, kuvvetli, sağlam ve meyvelidir. Onun kökleri, mü'minlerin kalplerinin derinliklerine inmiş, oralarda kök salmıştır. Hiçbir sarsıntının ve fırtınanın onu yerinden koparması mümkün değildir. Batıl yönünden esen rüzgarlar ona en ufak tesirde bulunamaz. Bu söz, dallarını göklere salmıştır. Tevhid, Allah'ı tanıyıp O'nu birleme olduğundan tevhid sözünün dalları pek yüce noktalara ulaşır. Ve bu söz Allah'ın izniyle her an meyvesini verir. Meyve vermediği bir an mevcut değildir. Hem dünya hem ahirette sahibine sonsuz faydalarda bulunur. Yegane hak ve gerçek söz, bu sözdür.

Diğer bir bakışla bu gözel sözden maksat imandır. Allah imanı ağaca benzetmiştir. Çünkü ağaç, ancak üç şey olursa ağaç diye isimlendirmeyi hakeder: Derin kök, ayakta duran bir gövde ve yüksek dallar. İman da böyledir. O da ancak üç şeyle tamam olur: Kalpteki marifetullah, dildeki ikrar ve bedenlerle amel etme.

Allah Teâlâ iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette vicdanlarda kök salmış bulunan, insanın fıtratında yer eden ve hayat boyu amel-i salih ile yeşererek mahsülünü veren bu iman kelimesiyle sabit tutar. Kur'ân'ın kelimeleri ve Resûlüllah'ın hadisleriyle değişmeden durmalarını sağlar. Hak ehlini bu dünyada muzaffer kılar, ahirette de kurtuluşa erdirir. Bütün bunlar değişmeyen sözlerdir. Hepsi haktır, doğrudur. Bu sözlerin sahipleri kararsız olmazlar, şaşkınlık ve ızdırap içinde bocalayıp kalmazlar.[598]

İman ve kelime-i tevhid sözünden sonra sırasına göre söylenen bütün güzel sözler, bu temsilin muhtevasına ve ifade ettiği manaya dahildir. Bu bakımdan, güzele talip olan insanlar, dillerini kelime-i tevhide, sözlerin en güzeli Kur'ân'ı okumaya ve hep güzel sözler söylemeye alıştırmalıdırlar. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ "*Söyle o kullarıma: "Hep en güzel sözleri söylesinler...*" (İsra, 17/53)

---

[597] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XIX, 116-117.
[598] İbrahim, 14/27; Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (13. cüz), 155.

2. Kötü Söz

Kötü sözler ise şöyle bir temsille beyan edilmektedir:

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ "*Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkanı olmayan kötü bir ağaca benzer.*" (İbrahim, 14/26)

Âyet-i kerime, kötü sözü anlatmak üzere de kötü bir ağaç manzarası çiziyor: Şimdi karşımızda kötü bir ağaç var. Görünümü, şekli, biçimi kötü. Tadı, kokusu, meyvesi kötü. Her bakımdan zararlı bir ağaç. Güzel ağacın kökleri yerin derinliklerinde olmasına mukabil bunun kökleri kesilmiş ve gövdesi yerden koparılmış. Dolayısıyle hiç istikrarı yok. Ne tarafa yuvarlanacağı, ne yana gideceği belli değil. Her türlü faydadan uzak. Böyle bir ağaca kim sahip olmak ister? İşte kötü söz de bu kötü ağaç gibidir. Onun da görünümü, biçimi, tadı, kokusu, neticesi kötüdür. Dünyada ve ahirette sahibine devamlı zarar getirir; hiçbir fayda sağlamaz. Dayandığı hiçbir delili, mesnedi yoktur; dolayısıyle kararlılığı ve sebatı da yoktur. Yıkılıp gider.

Kötü sözden maksat ilk olarak Allah'ı inkar ve O'na şirk koşma sözüdür. Bütün kötülüklerin, afetlerin, korkuların ve bedbahtlıkların başı bu sözdür. Bu sözü söyleyenler zalim olmuşlardır; zira hak sözü bırakıp onun yerine batıl sözü tutmuşlardır. Sonra sırasına göre söylenen bütün kötü sözler bu temsilin muhtevasına ve ifade etmek istediği manaya dahildir.

D. TAYYİB VE HABİS ARAZİ

Görüldüğü üzere Cenâb-ı Hak mü'min ile kâfirin, imanla küfrün, hidayetle dalaletin, iyi ile kötünün, salih olanla olmayanın hallerini muhtelif temsillerle açıklamaktadır. Bu temsillerden biri de temiz ve pis topraktr. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖ وَالَّذٖي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ "*Toprağı verimli, güzel bir diyarın bitkisi, Rabbinin izniyle yeşerip çıkar. Çorak, verimsiz olan bir yerin bitkisi ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. İşte şükredecek kimseler için Biz, âyetleri böyle farklı üsluplarla tekrar tekrar açıklarız.*" (A'râf, 7/58)

Bu âyet-i kerimede verimli ve verimsiz iki arazinin durumu misal getirilmekte; bununla hem zahir mana kastedilmekte, hem de hidayeti kabul ve gereğince hareket etme bakımından insanların iç dünyaları tasvir edilmektedir:

Toprağı temiz ve bereketli, suyu tatlı olan bir arazi, Allah Teâlâ üzerine yağmuru indirdiği zaman ve vakti geldiğinde bütün mahsulatını en güzel şekilde ortaya çıkarır; faydalı ve hoş ürünler verir. Toprağı kıraç ve adi, suyu tuzlu olan bir arazi ise çok zor şartlarda az ve değersiz birtakım diken türü şeyler çıkarır. Allah Teâlâ bu âyetleri, şükredecek insanlar için âyetin peşine âyet, delilin peşine delil olmak üzere açık açık beyan etmektedir. Bu bir darb-ı meseldir. Rabbimiz bununla mü'min ile kâfirin misalini vermektedir: Rabbinin izniyle bereketli ürünler çıkaran güzel ve temiz toprak, ömrünü günahlardan uzak bir şekilde amel-i salihle dolduran mü'minin misalidir. Bereketsiz ve kötü toprak ise, hiçbir faydalı ameli olmayan kâfirin misalidir.[599]

Peygamberler, ilâhî rahmetin müjdeci ve yayıcıları, yüklenmiş oldukları teklifler ve şeriatler, hayatın kendisiyle kâim olduğu saf su ile dolu ağır bulutlar gibi, Kur'ân kalblerin âb-ı hayatı (hayat suyu), din ve mârifet (bilgi), ebedî bir hayat olan ilâhî rahmet; sorumlu ve muhatap olan insanlar da yağmurun indiği yerler gibi iki kısımdır: Topraklar gibi insanların ve insan topluluklarının da iyisi ve kötüsü, mü'mini kâfiri vardır. İyiler iyi düşünür, Allah'ın peygamberlerinden istifade eder, ilâhî âyetleri düşünmek ve anmakla ibret alır, iman eder, hayat bulur, Allah'ın nimetlerine şükreder. Ahiret için güzel ameller ile güzel semereler verirler. Yaratılış âyetlerinde ve şeriat koymada cereyan eden ilâhî tasrîf ve tasarrufların, peygamberleri gönderme ve Kur'ân'ı inzal etmenin hikmeti de bilhassa bunların faydaları ve şükranıdır. Çorak yer gibi fena olanlar ise Allah'ın nimetlerini ve rahmetini inkâr ve küfür ile karşılarlar, bu faydalanmadan mahrum kalırlar. Onların meyve vermelerine Allah'ın izni taalluk etmez. Zorluk ve mahrûmiyet içinde felakete yuvarlanır giderler. Nitekim peygamberlerin kıssaları ve milletler tarihi buna şahittir.[600]

---

599 Taberî, *Camiu'l-Beyan,* V, (8. cüz), 274-275.
600 Elmalılı, *Hak Dini,* III, 2201-2202.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Peygamberimizin hadisinde temiz kalp, güzel ve verimli araziye benzetilmektedir. Kirli kalp ise, çorak toprağa, kıraç araziye benzetilir. Kalp ve toprak, her ikisi de ürün bitirir ve meyve verir. Kalbin ürünü, niyetler ve duygular, reaksiyonlar, kabullenmeler, irade ve tavır belirlemelerdir. Ameller ve pratik hayattaki sonuçları, ancak bunların peşinden gelir. Toprağın ürünü ise, yemesi, rengi, tadı ve türü farklı ekin ve meyvedir. Hidayet, âyetler, öğüt ve nasihatler, kalbe suyun verimli toprağa indiği gibi iner. Kalp eğer bereketli bir arazi gibi temiz ise, bunları süzüp emer, zenginleştirir ve iyilikler üretir. Eğer kıraç toprak ve araziler gibi kötü ve pis ise, bunları kulak ardı edip, katılaşır, kötülük, bozgunculuk, zarar ve hoşnutsuzluk üretir. Çorak arazi gibi, diken ve kıtlık bitirir.[601]

Bu gerçekler, şükredecek insanlar için açıklanmaktadır. Şükür, temiz kalpten çıkar. Bu, onun gelen ilahi buyrukları güzelce kabul ettiğine ve hoşça karşılık verdiğine delildir. Kabulleri ve algılamaları güzel olan böyle şükredici kullara âyetler, ayrıntılı biçimde beyan edilir. Onlar da bunlardan faydalanırlar; hem kendi hallerini ıslah ederler, hem de başkalarının ıslahına gayret gösterirler.

E. HAK İLE BATIL

Hak ile batıl, insanlık tarihi kadar köklü bir gerçektir. Bir tarafta hak, karşısında ise batıl, birbiriyle mücadele eder halde hep olagelmiştir. İnsanlar arasında hakkın savunucuları olduğu gibi, batılın taraftarları da hiç eksik olmamıştır. Bu vakıa, kıyamete kadar da böyle devam edecektir. Allah Teâlâ, temsillerle hakkın üstünlüğünü, batılın ise değersizliğini açıklayarak insanları hakkı kabule ve batıldan kaçınmaya davet etmektedir.

1. Su ile Köpük ve Maden ile Cüruf Misali

Hak ile batılın mahiyetini açıklayan birinci temsil su ve madenlerle ilgilidir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

---

601 Kutup Seyyid, *Fî Zılal*, III, (8. cüz), 193.

اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ *"O gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile batıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir."* (Ra'd, 13/17)

Âyet-i kerime, hakkın kalıcı ve faydalı, batılın boş ve gidici olduğunu ana fikirleri bir, canlı tablolar ile anlatmaktadır.

Birinci tablo: Sahnede su var. Gökten su iniyor. Dağlardan tepelerden süzülüp aşağılarda bulunan derelere ulaşıyor. Dereler alabildiğince onunla dolup taşıyor, sel olup akıyor. Kuru ve katı maddeler hayat feyziyle harekete geçip can buluyor. Son sür'at akan bu selin yüzünde beyaz beyaz köpükler beliriyor. Ya suyun kaynayıp çalkalanmasından veya selin taşıdığı küçük ve ince maddelerden oluşmuş köpükler... Çoğu zaman bu beyaz köpükler suyun yüzünü kaplıyorlar. Kaynaşıyor, şişiyor ve suyun yüzünü dolduruyorlar. Ama bu netice itibariyle köpüktür. Boştur, faydasızdır. Altında gizlenen, sessiz ve sakin akan, gittiği her yere hayır ve bereket taşıyan, hayat götüren su vardır.

İkinci tablo: Şimdi ise sahnede madenler var. Altın, gümüş, bakır, kalay ve daha başka madenler... İnsanlar bunları takı için veya kullanacak kap kacak, araç gereç yapmak için ateşe koyup eritiyorlar. Onlar da Allah'ın her birine ihsan ettiği bir ısı derecesine gelince eriyorlar, su gibi sıvı hale geliyorlar. Sel sularında olduğu gibi, bu erimiş madenler üzerinde de köpükler oluşuyor. Bunlar da faydasızdır, zayi olur giderler.

Üçüncü tablo: Bu tablo neticeyi göstermektedir. Akan sellerin üzerinde oluşan köpükler atılır, kaybolur. Geriye su kalır. Bu su kısmen göllere nehirlere katılır, kısmen de toprak altına sızarak yeraltı su kaynaklarını oluşturur ve besler; pınarlar ve kuyular halinde insanlara fayda sağlar. Eritilen madenlerin üzerinde oluşan köpükler, tortular ve posalar da böyledir. Bunlar bir kenara bırakılır, geriye esas kendisinden yararlanılacak olan cevheri kalır. İzabe edilmiş ve süzülmüş bu

cevherden de takı veya eşya yapılır. Elden ele dolaşır, bir süre insanlar onlardan faydalanır.[602]

Bu dünya hayatında hak ile batıl da bunun gibidir. Zaman olur ki batıl şişer, büyür, yükselir ve şişkin şişkin olur. Ama onun bir köpükten farkı yoktur. Nihayet bir tortudur. Çok geçmeden bir kenara atılır; şişkinliği iner ve uçar gider. Ne bir hakikati ne de kendi içinde bir bütünlüğü vardır. Hak ise her zaman sakindir, sessizdir. Bazı kimseler hakkın bu sakinliğine ve sessizliğine bakarlar da onun silinip gittiğini, yok olup eridiğini sanırlar. Ama canlılık veren su ve saf maden gibi yeryüzünde devamlı kalacak olan ve insanlara faydası dokunacak olan odur.[603]

2. Takva Mescidi ve Dırar Mescidi

Hak ile batılın mahiyetini en güzel açıklayan örneklerden biri de takva mescidi ve dırar mescidi misalidir. Kur'ân-ı Kerîm'in ibretle beyan ettiği bu olayın kısaca tarihi şöyledir:

Medine'de Hazrec kabilesinden Ebû Âmir er-Râhib adında biri vardı. Cahiliyye devrinde hristiyan olmuş, kitap ehlinin ilmini okumuş, Hazrec kabilesi içinde büyük bir yer sahibiydi. Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret edip müslümanlar onun etrafında toplanıp, Allah Teâlâ Bedir günü onları galip kılınca Ebû Amir düşmanlığını açığa vurarak İslâm'a karşı cephe aldı. Medine'den çıkıp Mekkeli müşriklerin yanına kaçtı. Onları Peygamberimize (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı savaşa teşvik etti. Mekke'ye kaçmasından önce Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu İslâm'a davet etmiş ve kendisine Kur'ân okumuştu. O ise müslüman olmamakta diretip inat etmişti. Mekke'ye kaçmasından sonra Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun uzakta ve yurdundan kovulmuş olarak ölmesi için bedduada bulunmuş ve bu duası da tutmuştu.

Uhud harbi sonrasında Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'ın durumunun devamlı bir yükselme içinde olduğunu görünce Ebû Amir, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı yardım istemek üzere Rum kralı Hirakl'e gitti. Bizans kralı onu yanında ağırladı, çeşitli ihsanlarda ve

---

602 Râzî, *Mefatîhu'l-Gayb*, XIX, 35; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2975.
603 Seyyid Kutup, *Fî Zılâl*, V, (13. cüz), 85.

va'dlerde bulundu. Bu va'dler üzerine Ebû Amir Medine'de ensar arasında nifak ve şüphe içinde bulunan bir gruba mektup yollayarak Hirakl'in va'dlerini bir bir saydı ve yakında bir ordu ile birlikte geleceğini haber verdi. Böylece Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile savaşacağını, onu yeneceğini ve onu bulunduğu durumdan döndüreceğini bildirdi. Mektuplarını iletmek üzere kendisinin yanından gelecek kimselerin sığınabilmesi için bir yer yapmalarını emretti. Burası daha sonra onların yanına geldiğinde onun için bir gözetleme yeri olacaktı.

Bunun üzerine Medine'deki münafıklar Kuba Mescidi yakınlarında bir mescid inşa etmeye başladılar. Binayı yapıp iyice tahkim ettiler ve Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebük gazasına çıkmadan önce mescidin yapımını bitirdiler. Allah Resûlünün o mescidde kılacağı namazla bu mescidi makbul saydığına delil olarak kullanmak üzere gelmesini ve mescidlerinde namaz kılmasını istediler. Bu mescidi sadece içlerindeki zayıfların ve hastaların soğuk ve yağmurlu gecelerde namaz kılmaları için yaptıklarını söylediler. Allah Teâlâ Peygamberini orada namaz kılmaktan alıkoydu. "Şimdi biz sefere çıkmak üzereyiz. Allah dilerse döndüğümüzde namaz kılarız" dedi. Resûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tebük'ten Medine'ye dönmek üzere yola çıktığında, Mescid-i Dırâr'a bir günlük veya daha az bir mesafe kalmıştı ki, Cibril gelerek vahiy getirdi. Ve bu mescidi bina edenlerin, bu mescidleriyle ilk günden takva üzerine kurulmuş olan Kuba mescidindeki mü'minler cemaatini bölme ve küfür maksadı taşıdıklarını bildirdi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de daha Medine'ye gelmeden birkaç kişi yollayarak Dırar mescidi'ni yıktırdı.[604]

Onlar bu mescidi mü'minlere zarar vermek, küfretmek, mü'minlerin arasını açmak ve daha önce Allah'a ve Peygamberine karşı savaşan kişiyi beklemek ve gözetlemek üzere inşa etmişlerdi. Fakat kötü niyetlerini gizlemek üzere, bunu sadece iyilik düşüncesiyle yaptıklarına yemin ediyorlardı. Halbuki resmen yalan söylüyorlardı. Allah Teâlâ onların yalan söylediklerine şahitlik etmiş, Peygamberine orada namaz kılmayı yasaklamış ve ilk gününden takva üzere kurulmuş olan mescidde (Kuba Mescidi'nde), temizlenmek isteyen ricalle birlikte namaz kılmasını emretmiştir. (Tevbe,

---

[604] İbnü Kesir, *Tefsir*, IV, 148-149, Kahire, ts.

9/107-108) Daha sonra da Takva Mescidi ile Dırar Mescidi'nin mahiyetini şöylece canlı tablolar halinde tasvir etmektedir:

اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فٖي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمٖينَ ۞ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذٖي بَنَوْا رٖيبَةً فٖي قُلُوبِهِمْ اِلَّٓا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ "*Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. Yaptıkları bina (ölüp de) kalpleri parçalanıncaya kadar yüreklerine devamlı olarak bir kuşku (sebebi) olacaktır. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.*" (Tevbe, 9/109-110)

Âyet-i kerime iki farklı kişiden, bunların inşa ettikleri iki farklı mesciden iki ayrı tablo halinde bahsediyor ve bunlardan hangisinin daha hayırlı olduğunu sorguluyor.

Birinci tablo: Sahnede bir adam var. Gayet güzel ve güvenli bir arsaya bir mescid inşa ediyor. Ve mescidini Allah'tan bir takva ve rıdvan üzerine tesis ediyor. Bu mescidle, kendisinin ve din kardeşlerinin Allah'a masiyetten korkup sakınmalarını; güzel bir itaatle rızasını talep etmelerini hedefliyor.[605] Hiçbir korku, hiçbir endişe, hiçbir telaşe ve hiçbir tasa söz konusu değil. Gayet teenni ile ağır ağır sağlam bir şekilde binasını yapmaya devam ediyor. Şimdi biz, emniyet içinde yükselen güçlü takva binasının inşasını ve tamamlanıp ibadete açılışını izliyor; onun, Allah'ın gazabından sakınıp rızasını kazanma açısından mü'minlere sağladığı faydaları gözlüyoruz.

İkinci tablo: Sahnede yine bir adam var. Bu da bir mescid inşa ediyor. Ama nereye, ne şekilde? Zavallı adam, başka yer yokmuş gibi mescid yeri olarak dere kenarında selin dibini yalayıp oymuş olduğu bıçık üzerinde kalan, ayrıca geriden çatlamış devrilmek üzere bulunan toprak veya çamur çıkıntısını buluyor. Böyle bir yerin üzerine çıkıyor. Buranın da orta kısmına değil uçuruma yakın kenar kısmına mescidini inşa etmeye başlıyor. Orada doğru dürüst temel kazmak zaten mümkün değil. Tuğlaları çarçabuk örerek mescidin duvarlarını yükseltmeğe çalışıyor. Biz şimdi hem adamın hem de yapacağı binanın akibetini merakla izliyoruz.

---

605 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2619, (dipnot 1).

Bir defa üzerinde inşaat yapılan yer bir yar kenarı ve geriden de çatlamış; kendi kendini tutacak hali yok. Yıkılmak ve dökülmek üzere. Bir de bunun üzerine taştan veya tuğladan ağır bir binanın yapıldığını düşünün ve bunun akıbetini tefekkür edin.

Tekrar adama bakıyoruz. Evet binasını tamamlamak üzere. Şimdi karşımızda yıkılmak üzere olan, sallanıp duran bir uçurumun kenarındaki toprak parçası üzerine kurulmuş bir bina var. Adam da binasının inşaatini tamamlamak üzere onun üzerinde ve onunla meşgul. Ve bir anda bakıyoruz ki o çökmek üzere olan yarın kenarındaki toprak sarsılıyor, sallanıyor ve çöküyor. Yapılan mescid de, yapanlarıyla birlikte uçurumlara aşağı yuvarlanıyor. O korkunç uçurum bu toprak yığınını, o binayı ve onu inşa edenleri birden yutuveriyor.

Şimdi biz çöküveren binanın ve sahiplerinin uçuruma aşağı yuvarlanışlarını izliyoruz. Habire yuvarlanıyorlar. Son derece yüksek ve uzun bir uçurum. Nihayet uçurumun sonuna geliyorlar. Orada daha büyük bir felaketle karşılaşıyorlar. Çünkü yıkılan uçurumun altı cehennem ateşidir. İşte o adamlar yaptıkları mescidlerle beraber cehennem ateşinin dibini boyluyorlar.

Görüldüğü üzere batılın taraftarlarının ve din ile ilgili işlerini nifak üzerine bina edenlerin durumları bu temsille güzel bir şekilde dile getirilmiştir. Onlar bu halleriyle zulüm ve haksızlık yapmışlardır. Allah ise zalimler topluluğuna asla hidayet etmez; onları kurtuluş ve selamete erdirmez.

HATİME

Kitabın muhtevası, takdim edilen güzel ve çirkin örnekler istikametinde insanın nasıl bir hayat modeli geliştirmesine ve hangi yollardan yürümesi gerektiğine ışık tutmaya çalışmaktadır. Yüce Allah cennet ve cehennemi yaratmış, onlara ulaştıracak yolları varetmiş ve bunu da katından bir lütuf olarak bizlere haber vermiştir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا "*Ona yolu da gösterdik; artık ister şükreder, ister nankör ve kâfir olur.*" (İnsan, 76/3)

Burada bahsedilen yol gösterme; akıl ve fikir verme, ahlâk duygusu verme, kötülük yaptığında kendisini uyaran vicdan verme, Allah'a iman etme duygusu verme, hidayet yollarını haber verme, hayatını devam ettirecek vesile ve imkânları varetme mânasınadır. İnsan ya bunların değerini bilip Hakk'ın rızası istikametinde kullanarak şükreden bir kul olacak, ya da bunların kıymetini bilmeyip nankör biri olup çıkacaktır.

Diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurulur:

اَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ "*Biz ona görmesi için gözler, gönlüne tercüman olacak bir dil ve dudaklar, vermedik mi? Ona hayır ve şer yollarını göstermedik mi?*" (Beled, 90/8-10)

Evet, Rabbimiz bize İlahi Kelamı'nda hayır ve şer yollarını en güzel örnekleriyle gösteriyor. Mes'elenin ehemmiyetini kavramamız için üst üste misallerle hakikatleri nazar-ı dikkatimize sunuyor. Âyet-i kerimelerde buyurulur:

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا "*İşte böylece bu kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda uyarı ve tehditlerimizi farklı üsluplarla anlattık. Ta ki insanlar Allah'a karşı gelmekten korunsunlar ve ta ki o, kendilerine bir ibret ve uyanış versin.*" (Tâhâ, 20/113)

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ "*Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu Kur'ân'da, her türlüsünden temsiller getirdik.*" (Zümer, 39/27)

Bu gerçekler karşısında insan, tercihini hangi yönde kullanacağına karar verecektir. Önündeki cennet veya cehennem hedefine göre yol güzergâhını belirleyecektir. İçinde kurtuluş inancı ve ümidi taşıyanlar ise Kur'ân'ın davetine kulak verip, onun sunduğu örnek şahsiyetlerin izlerinden yürümek sûretiyle nefsin tezkiyesine gayret gösterecektir. Zira Rabbimiz, kurtuluşun yegane yolu olarak nefsin tezkiyesini ve kalb-i selimi göstermektedir. İlgili âyet-i kerimelerde şöyle buyurulur:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۞ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۞ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ۞

"*Herbir nefse ve onu düzenleyene, ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran felaha erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar.*" (Şems, 91/7-10)

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ۞ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ "*O gün ki ne mal, ne mülk, ne evlat insana fayda eder. O gün insana fayda sağlayan tek şey, Allah'a teslim ettiği kalb-i selim/arı duru bir gönül olur.*" (Şuârâ, 26/88-89)

Yüce Rabbimiz, bizlere gösterdiği hakikat yollarını görecek bir göz, hakikat çağrılarını duyacak bir kulak ve onları idrak edecek diri bir kalp lütfeyle! Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere örnek olarak takdim ettiğin peygamberlerin, salih kulların ve gerçek mü'minlerin yollarında yürüyerek cennetine ve cemaline ulaşmayı bizlere ikram eyle!

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerîm

ABÂDÎ, Ebuttayyib Muhammed Şemsulhakk, Avnu'l-Ma'bûd, Beyrut, 1998.

ABBAS, Fadl Hasan, *el-Belâğa: funûnuhâ ve efnânuhâ-I*, Dâru'l-Furkan, 1985.

el-Belâğatu: funûnuhâ ve efnânuhâ-II, Dâru'l-Furqân,1987.

ABDALİ, Şerif Mansur ibn Avn, *el-Emsâl fi'l-Kur'ân,* Cidde, 1985.

ABDÜLKADİR, Geylânî, el-Fethu'r-Rabbânî, Beyrut, 1983.

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1945.

el-ACLÛNÎ, İsmail ibn Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs 'amme'ştahara mine'l-ehâdîsi 'alâ elsineti'n-nâs*, Kahire, I-II, 1351.

AHMED, Ferid, *el-Fevâidü'l-Bedîa fî fadli's-Sahabeti ve zemmi'ş-Şia*, Riyad, 1989.

el-'AKK, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-Tefsîr ve Kavâ'ıduh,* Beyrut, 1986.

ALİ, el-Müttakî, *Kenzu'l-Ummâl,* Beyrut, 1985.

el-ALÛSÎ, Şihâbu'd-Dîn es-Seyyid Mahmud Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Beyrût, 1985.

AMİDÎ, Ebu'l-Hasan Seyfeddin Ali ibn Muhammed, *el-İhkâm fî usuli'l-ahkâm,* Kahire, 1968.

ASIM Efendi, Kamus, İstanbul, 1305.

el-BAĞDADİ, Ebubekir Ahmed ibn Ali, Hatip, *Kifaye fî ilmi'r-rivâye,* Beyrut, 1988.

el-BÂR, Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,* (Çev. Abdülvehhab Öztürk), Ankara, 1996.

el-BEGAVÎ, Hüseyn ibn Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîl*, Mısır, 1955.

el-BEYDÂVÎ, Nasıruddin Ebû Sa'îd Abdullah ibn Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve esrâru't-Te'vîl*, I-II, Mısır 1955.

BİLGEGİL, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, A.Ü. Yayınları, Ankara, 1980.

el-BEYHAKİ, *Delâilü'n-Nübüvve (I-II)*, Kahire, 1389.

BİKAİ, Ebu'l-Hasan Burhanettin İbrahim ibn Ömer, *Nazmü'd-Dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, Haydarabad, 1978.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, Dini ve Felsefi Ahlâk Lügatçesi, ???

BUCAİLLE, Maurice, *Kitab-ı Mukeddes, Kur'ân ve Bilim*, (Çev. Suat Yıldırım), İstanbul, 2005, Işık Yay.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, (I-VIII), İstanbul, 1979.

BUHUTİ, Şeyh Mansur ibn Yunus, *Keşşâfu'l-kına an metni'l-ikna*, Beyrut, 1997.

BURSEVİ, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, İstanbul, 1389.

el-CABİRÎ, Muhammed Abid, *Arap Aklının Oluşumu (Tekvînu'l-Akli'l-Arabî)*, (Çev. İbrahim Akbaba), İstanbul, 1997.

CAHIZ, Ebû Osman Amr ibn Bahr, *el-Beyan ve't-Tebyin*, Beyrut, 1968.

CAN, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, İstanbul, 2001

CARİM, Ali ve Mustafa, *el-Belâğatü'l-Vâdıha*, İstanbul, ts.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı ve İnsanî Esaslar*, Diyanet Dergisi, 1992, XXVIII/1.

el-CEVHERÎ, İsmail ibn Hammâd, *es-Sıhâh (Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye)*, (Thk.: Ahmed Abdülgafûr Attar), I-VI, Kahire, 1982.

el-CÜRCANİ, Abdulkahir, *Esrâru'l-Belâğa*, (Tah.: Hellmut Ritter), İstanbul, 1954.

CÜRCANİ, Şerif Ali ibn Muhammed, *et-Ta'rifât*, Beyrut, 1983.

ÇAPAN, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahabe*, İzmir, 2002.

ÇELİK, *Ömer, Kur'ân Âyetlerinin Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerle İlişkisi*, İstanbul, 2002.

ÇELİK, Ömer ve Arkadaşları, *Üsve-i Hasene-I*, İstanbul, 2004.

DAREKUTNİ, *Sünen*, I-IV, Beyrut, 1986.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2001.
DRAZ, Muhammed Abdullah, Kur'ân Ahlâkı, (Terc.: Yüksel Emrullah -Günay Enver), İstanbul, 1993.
DUMAN, Zeki, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tıbba Göre İnsanın Yaratılması ve Tüp Bebek Hadisesi*, İzmir, 1991.
EBU HAYYÂN, Abdullah Muhammed ibn Yusuf ibn Ali ibn Yusuf, *el-Bahru'l-Muhît*, (I-VIII), Beyrut, 1990.
EBUSSUUD, Muhammed ibn Muhammed el-Amâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut, ts.
ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-IX, İstanbul, 1936.
EREN, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, İstanbul, 2002.
GÜLEN, Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, İzmir, 1996.
FEYYÛMÎ, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut, 1987.
el-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed ibn Yakub, *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-Kitabi'l-Azîz*, Beyrut, ts.
el-Kamusu'l-muhit, Mısır, 1301.
HACIMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, *Belağat Sözlüğü*, İzmir, 1996.
el-HÂKİM, Ebû Abdillah en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale's-sahîheyn*, (I-IV), Riyad, ts.
HALİL el-Eminî, *es-Sahabe ve Mekanetuhum fi'l-İslâm*, Kahire, 1989.
HAN, Fethullah, *Kur'ân ve Kainat Âyetleri*, (Çev. Safiye Gülen-Oya Morçay), İstanbul, 1988.
HASAN, İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, (Terc.:Yiğit İsmail-Gümüş Sadreddin), İstanbul, 1995.
HAŞİMİ, M. Ali, *Kur'ân'da Resûlüllah*, (Çev: Nurettin Yıldız), İstanbul, ts.
el-HÂZİN, Ali ibn Muhammed İbrahim, *Lubâbu't-te'vîl fî me'âni't-Tenzîl*, I-IV, Beyrut, ts.
HEYSEMİ, Hâfız Nûreddîn Ali ibn Ebî Bekir, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, I-X, Beyrut, 1988.
İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf ibn Abdullah, *el-İstiâb fî ma'rifeti'l-Ashâb*, Beyrut, 1995.
İBN AŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, I-XXX, Tûnus, 1984.

İBN ATIYYE, Ebû Muhammed Abdülhak ibn Galib, *el-Muharreru'l-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, 2001.

İBN CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddîn Abdurrahman ibn Ali ibn Muhammed, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, I-IX, Beyrut, 1987.

İBN EBİ ŞEYBE, Ebubekir Abdullah ibn Muhammed, *el-Musannef*, I-VII, Haydarabad, 1976.

İBN-İ ESİR, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XIII, Beyrut, 1385.

İBN FARİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut, 2001.

İBN HACER, el-Askalânî Şihabuddin ebu'l-Fadl Ahmed ibn ali, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, ts.

İBN HANBEL, Ebû Abdillah Ahmed ibn Muhammed, *el-Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982.

Kitâbu'z-Zühd, ts.

İBN HIBBAN, Ebû Hatim el-Bustî, *Sahihu İbn-i Hıbbân*, Beyrut, 1993.

İBN İSHAK, İbn-i Hişam, *Sîre*, I-IV, Beyrut, 1391.

İBN KAYYİM el-Cevziyye, *Kitâbu'l-Fevâid*, Mısır, 1327.

İBN KESÎR, İsmâ'îl 'İmâdü'd-Dîn ibn Ömer Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I-VIII, İstanbul, 1984.

el-Bidâye ve'n-Nihaye, (I-XIV), Beyrut, 1966.

Kısasu'l-Enbiya, Beyrut, ts.

İBN MÂCE, Ebû Abdillah Muhammed ibn Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, (Tahkik: M. Fuad Abdulbâkî), I-II, Kahire, 1952-1953.

İBN MANZUR, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ts.

İBN SA'D, *et-Tabakatü'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut, 1376.

İMAM, Rabbani, *Mektubat*, İstanbul, ts.

el-KAZVİNİ, el-Hatîb, *el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, (Şerh ve ta'lik: Dr. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî), Beyrut, 1993.

KASİMİ, Cemalettin, *Mehasinü't-Te'vil*, Kahire, ts.

KILIÇ, Sadık, *Kur'ân: Dildeki Sonsuz Mu'cize*, İstanbul, 2003.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillah Muhammed ibn Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1988.

KUTUB, Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Kur'ân*, Daru'ş-Şurûk, 1992.

Kur'ân'da Edebî Tasvir, (çev. Süleyman Ateş), Ankara, 1969.

KÜLEKÇİ, Numan, *Edebi San'atlar*, İstanbul, 1995.

el-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali ibn Muhammed ibn Habîb, *en-Nüket ve'l-'uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)*, (Ta'lîk: es-Seyyid Abdulmaksûd ibn Abdurrahîm), I-VI, Beyrut, ts.

MEHMET, Vehbî, *Hülasatu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul, ts.

MENNAU'L-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1987.

el-MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, Tefsîru'l-Merâğî, I-XXX, Mısır, 1974.

MEVLEVİ, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, 1973,

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (Terc: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca ve Arkadaşları), I-VII, İstanbul, 1986.

MUHAMMED, İbn Allan, *Delilu'l-Falihîn*, Mısır, 1971,

MUHAMMED, Bekir İsmail, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, Mısır, 1986.

MUHAMMED, Şefi, *Makamü's-Sahabe*, Kahire, 1989.

NASIR, İbn Ali Aid, *el-Akide fî ehli's-sünne ve'l-cemaa fi's-sahabeti'l-kirâm*, Riyad, 1995.

ITR, Nureddin, *Menhecü'n-Nakd fî ulûmi'l-hadîs*, Dımaşk, 1981.

er-RÂĞIB el-ISFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin ibn Muhammed, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1998.

RAZİ, Muhammed ibn Ebi Bekir, *Muhtaru's-Sıhah*, Beyrut, 1967.

er-RÂZÎ, Fahruddin Ebû Abdillah Muhammed ibn Ömer ibn el-Hüseyn, *Mefâtîhu'l-gayb*, I-XXXII, Tahran ts.

Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l- İ'câz, (Thk., Dr. Bekrî Şeyh Emin), Beyrut,1985.

er-RUMMANİ, *en-Nuketu fî İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsu Resâil*, (Thk.: Muhammed Halefullah, Dr. Muhammed Zeğlûl Selâm), Mısır, 1967.

Es-SABUNİ, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, İstanbul, 1987.

Kabes min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1994.

es-SALİH, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1977.

Selâsu Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân (li'r-Rummânî ve'l-Hattâbİ ve Abdi'l-Kâhir el-Cürcânî, Thk.: Muhammed Halefullah, Dr. Muhammed Zeğlûl Selâm), Mısır, 1967.

ŞATIBÎ, Ebû İshak İbrahim ibn Musa, el-Muvâfakât, Mısır, ts.

TOPBAŞ, Osman Nuri, *Nebiler Silsilesi-I-III*, İstanbul, 2004.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İzmir, 2002.

es-SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman ibn Ebîbekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*, I-VIII, Beyrut, 1983.

el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 2000.

Şamil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2000.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Beyrut, 1978.

Tarih, I-XIII, Mısır, 1326 (1-13).

TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed ibn İsa, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, Beyrut, 1968.

VAHİDİ, İmam Ebu'l-Hasan Ali ibn Ahmed, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, Beyrut, 1990.

ZEBİDİ, Muhammed Murteza, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut, 1306.

ZEHEBİ, Ebû abdillah Muhammed ibn Ahmed, *Siyer-i A'lami'n-Nübela*, Beyrut, 1986-1988.

ZERKEŞİ, Bedreddin, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts, III, 434.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd ibn Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, I-IV, Beyrut, ts.

ZUHAYLİ, Vehbe, *et-Tefsîru'l- Münir*, Beyrut, 1991.

İNDEKS

C/Ç

D

E

I/İ

N

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z